DE GODDELIJKE KOMEDIE

VAN

DANTE ALIGHIERI

N. V. DE R. K. BOEK-CENTRALE - AMSTERDAM

DE GODDELIJKE KOMEDIE

Tiene's Boekdrukkerij — 's-Hertogenbosch

De Goddelijke Komedie

van

Dante Alighieri

De Louteringsberg

Vertaald door

J. K. Rensburg

Amsterdam — Vennootschap Letteren en Kunst

INHOUD

EERSTE RIJK VAN DEN LOUTERINGSBERG

SERIE I

TWEEDE RIJK VAN DEN LOUTERINGSBERG

SERIE II

DERDE RIJK VAN DEN LOUTERINGSBERG.

SERIE III

I A

II A

B

II

SERIE I

ZANG I—IX

Het Eerste Rijk

van

Den Louteringsberg

Het Gebied der Vertraging

De Sferen der Traagheid van Wil

II

ZANG I

INHOUD

Nog vóór de Zon, het symbool van Christus op den Paaschmorgen als beeld van Zijn Wederopstanding herrijst, treedt Dante te voorschijn uit de oorden van den geestelijken dood: de Hel, de Kringen der zielen voor eeuwig verloren, die hij op Goeden Vrijdag, den datum der Kruisiging was ingegaan. Als Dichter zich terecht bewust tevens Godsgezant te zijn, laat hij dus hier overeenkomst zien tusschen zijn zieleleven en dat van Christus door die beide datums. Hij bevindt zich nu aan den voet van den Louteringsberg, in het Eerste Rijk aldaar, het zoogenaamde Anti-Purgatorio of de Voor-Plateau's van het Westelijk Halfrond, waar de schimmen vertoeven, die nalatig of traag waren in boete en bekeering. Virgilius en Dante ontmoeten hier Cato van Utica als wachter, die hen vergunt voort te trekken, mits de Gids zijn leerling eerst met morgendauw reinigt en hem omgordt met den lischhalm, het symbool van den Deemoed, zonder welke het stijgen tot zondeloosheid onmogelijk is.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-4. In de eerste drie regels vergelijkt Dante zijn tocht van het O. naar het W. Halfrond figuurlijk met dien van Ulysses. (Zie I Z. XXVI N 1, 11, 20.)

[2]) V. 7-10. Met doode Dichtkunst is bedoeld de Dichtkunst van het Rijk der geestelijk dooden in de Hel. Voor zijn tijd was het modern de Muzen der heidenen heilig te noemen in dien zin, dat men hun Goden en Halfgoden niet meer een louter demonisch karakter toeschreef als vóór hem in de Middeneeuwen, daar naar Dante's opvatting hun wil soms indirect Gods Wil was en hij de schoonheid van den Griekschen en Romeinschen godsdienst en mythologie in dienst stelde van het Katholicisme, een der kenmerken van de Renaissance-Kunst. Calliopè is de Muze van het Heldendicht, indirect een toespeling op haar, die den dichter van de legende bijstond, bewaard bij Plinius en Solinus, van Ulysses' tocht naar het W. Halfrond en indirect een bede hem op zijn eigen tocht daarheen van dienst te zijn. In de Hel Z. II v. 7 riep hij de Muzen aan in het algemeen, hier deze in het bijzonder om zijn verzen nog meer dan de vorigen een episch karakter te verleenen.

[3]) V. 10-13. Negen zusters, dochters van koning Pierius van Pella in Macedonië daagden de Muzen tot een wedstrijd uit en werden overwonnen en tot straf voor hun verwatenheid in eksters veranderd. Zij voelden, dat Calliopè hen in zulk een mate overtrof, dat zij er aan wanhoopten ooit weer vergiffenis te verkrijgen voor hun hoogmoed. (Zie Ovid. Met. V 329)

[4]) V. 13-16. Volgens Buti zijn er twee soorten van saffieren, een die in Medië wordt gevonden: de oostersche en die de beste is en de andere heeft verschillende namen. De commentatoren zijn het er niet over eens of met den eersten Kring des Hemels bedoeld is: de eerste van onderen af, dus de Maan-Sfeer of de hoogste: het Empyreum. Ik ben geneigd te gelooven, dat Dante zich al de hemel-sferen behalve het Empyreum — van krystallijn — blauw dacht.

[5]) V. 17. De dooden zijn de zielen voor eeuwig verloren, geestelijk dood.

[6]) V. 19-22. Deze planeet is Venus, de ster der god-

delijke en menschelijke liefde, die Dante bij het betreden van den Louteringsberg tegemoet straalt om — volgens Bohl — aan te duiden, dat bij den opgang daarlangs tot reiniging de liefde van den mensch tot God en van God tot den mensch de hoofzaak is. De Visschen staan gesluierd, om dat de stralen van Venus hun brand verduisteren. Zij komen dan 2 uur voor de zon op. (Zie Fig. B). Fig. A. heeft niets met een der tijdsaanwijzingen van Dante zelf te maken, maar dient alleen om den lezer te oriënteeren, want voor het gemak heb ik in de volgende figuren de Dierenriem met zijn Teekenen in één vlak gewenteld met de Hemel- en Aard-Equators en de aanwijzing van het Noorden en Zuiden weggelaten. Het N. moet in de ruimte tusschen L. en J. op de volgende kaarten naar den lezer toe, het Z. in die tusschen L. en J. van den lezer af gedacht blijven.

[7]) V. 22-28. Dante kwam aan de Oostzijde van den Louteringsberg op het W. Halfrond uit de Hel en moest zich dus rechts wenden om de zuidpool te zien. Er staat v. 24 m o c h t e n l e v e n, daar het rijm l e v e n herhaald moest worden in verband met de rijmen van I Z. XXVI v. 112-118 en die van Z. IX v. 1-7 hier. (Zie Z. IX N 1). De vier sterren zijn die van het Zuiderkruis, hoewel er commentatoren zijn, die er aan twijfelen); ofschoon Dante die nooit heeft aanschouwd, zal hij ze wel gekend hebben uit de reisbeschrijving van zijn tijdgenoot Marco Polo, die op zijn terugweg uit China den evenaar passeerde. Dat zij eenmaal op het N. Halfrond zichtbaar w a r e n, blijkt ontwijfelbaar uit: „O w e d u w n a a r i s d a a r o m 't N o o r d e n" v. 26. Het Noorden mist ze dus t h a n s, hoewel de eerste geslachten — en Adam in het Paradijs — ze zagen schitteren. Daar op den equator der aarde ziet hij de zuidpool vlak op de kim liggen en het Zuiderkruis er in een kring om heen wentelen op 30° afstand. De Ouden dachten zich het Zuiderkruis niet als Kruis, maar een enkele maal — dr. Easton heeft mij daarop gewezen — bij Plinius wordt het vermeld als

Caesars nl. Augustus' Troon. En dat zal het ook hier wel zijn, want dien Troon vormen de vier burgerdeugden der Romeinen en als zoodanig zijn zij ook hier het symbool van het wereldlijke Rome nl: Rechtvaardigheid, Voorzichtigheid. Kracht en Matigheid. Zij verlichtten ten deele ook de Heidensche wereld, vóór de Zon als symbool van Christus verrees. Zij zijn ook de grondslagen der christelijke volmaaktheid en worden als zoodanig „de vier kardinale deugden" genoemd, maar moeten op hun beurt opgebouwd zijn op het fundament der drie theologische of goddelijke deugden: Geloof, Hoop en Liefde.

De vier genoemde sterren zijn zeker reeds lang, voordat Bayer (begin XVIIe Eeuw) ze als Kruis op zijn atlas plaatste, door Christelijke zeevaarders tot die figuur saamgevoegd, maar Dante vermeldt ze nog zonder dat beeld. Hoogst waarschijnlijk heeft hij echter aan den naam Caesars Troon wel gedacht; dit mag men naar de symbolische beteekenis, die hij er aan geeft onderstellen.

Meesterlijk is in deze hemelbeschrijving de stemming der Natuur vóór zonsopgang weergegeven. Terwijl over den ganschen hemel een glans van blijmoedigheid, van zaligheid ligt gespreid, verhoogt die laatste zich in het Oosten tot een hellen lach. Dante kende het Zuider-Kruis uit herinneringen van de Ouden. Zij vonden reeds de praecessie der nachtseveningen d. w. z. het punt, waar dag en nacht gelijk zijn, verplaatst zich, want de snijpunten van equator en ecliptica verplaatsen zich in den loop van 25765 jaren over dien ganschen laatsten cirkel en daarmee het punt van opgang van de Zon, daar de aardas in dit tijdvak om de hemelpolen een kring maakt met een hoek van $23\frac{1}{2}^\circ$. In 1301 was dit punt nog in den Ram, thans in de Visschen. Zoo komt behalve de $23\frac{1}{2}^\circ$ van den hemel, die wij door even zooveel helling van de aardas meer te zien krijgen, er nog $23\frac{1}{2}^\circ$ bij, zoodat van het Z. Halfrond op het N. nog het grootste deel zichtbaar is op bepaalde tijdstippen en omgekeerd van het N. H.

op het Z. H. Binnen den kring van zichtbaarheid viel echter het Z. Kruis, dat in den tijd van Ptolemaeus te Alexandrië of zuidelijker zichtbaar was en vroeger zelfs ter breedte van Sicilië en van Frankrijk.

[8]) V. 28-31. Als hij vandaar naar links naar de Noordpool ziet, over den horizon F. L^2. staat die pool er op de kim, zoodat hij den Wagen in het sterrenbeeld van den Grooten Beer op het W. Halfrond beneden F. L^2. niet meer kan ontwaren. (Zie Fig. B). Ook de Zuidpool ligt daar dus van den aard-equator gezien op den horizon.

[9]) V. 31-40. Als Dante de oogen van de Zuidpool wendt, maar het gelaat naar de Noordpool richt en dan Cato voor zich ziet, moet hij diens gelaat beschenen zien door het Zuiderkruis, de vier sterren, die de vier burgerdeugden der Heidenen, vooral der Romeinen, voorstellen en zijn gelaat glanst daardoor zóó, of het reeds verlicht wordt door de Zon, het symbool van Christus, dus door de Christelijke Deugd. Cato, de Heiden, behoorde naar Dante's voorstelling na zijn verblijf in den Limbus tot de geredde zielen, omdat de Kerk altijd naast den doop door water er een aannam door bloed en begeerte. Paulus spreekt van hen, die de wet niet kennend zich zelf tot wet werden en dit is ook op Cato van toepassing, het type van den edelen en vooral eenvoudigen Romein in verzet tegen de toenemende weelde en het opkomende caesarisme. In zijn Convito prijst Dante hem meermalen en zegt o. a. van hem: „Welke mensch was op aarde wel waardiger God te volgen dan Cato? Zeker niemand". Alhoewel Cato door zelfmoord te plegen en aldus de vernedering van zijn vaderland niet te aanschouwen, inbreuk maakte op de rechten van God op 's menschen leven, mocht de Dichter hier zeker goede trouw bij den Heiden veronderstellen. Cato is bovendien een allegorische figuur. Daar men zich hier bevindt in het Voor-Purgatorium, dat in den toestand wordt betreden, welke de eigenlijke daad der rechtvaardiging voorafgaat, (zie Z. IX 106-139) zoo is Cato,

die vóór Christus' komst door Gods Genade behouden werd, de aangewezen Wachter hiervan. De eerste gedachte, wat dit betreft, kon Dante door Virgilius' werk zijn ingegeven, die zich Cato verbeeldde (Aen. VIII 570) als het hoofd en de gids der deugdzame menschen:

Secretosque pios his dantem jura Catonem.

En afgescheiden de goeden: schenkt Cato rechten aan dezen.

Marcus Porcius Cato, de Uticenser geb. 95, overl. 46 v. Chr. was gedurende zijn gansche leven een vurig verdediger der Romeinsche vrijheid. In zijn jeugd had hij zich voorgenomen Rome te bevrijden van de tyrannie van Sulla door hem te dooden. Hij streed met roem in de oorlogen van Spartacus en Macedonië. Hij werd volkstribuun, verwierf zich de sympathie van al zijn medeburgers en behoorde met Cicero tot de felste vervolgers van Catilina. Vergeefs verzette hij zich tegen het eerste driemanschap en werd toen een volgeling van Pompejus, den eenigen, dien hij in staat achtte de Republiek te handhaven, maar daar alom de partij van Julius Caesar zegevierde, doodde hij zich zelf om haar val niet te overleven. De Ouden maakten van hem het toonbeeld van den man, die zijn vaderland lief heeft en van de burgerdeugden; zoo kwam zijn naam tot Dante, die hem ook in de De Mon. II 5 vermeldt. Daarom maakt hij hem hier tot een der Wachters van het Rijk, waar de zielen zich de zedelijke vrijheid verwerven.

[10]) V. 40-49. „Den blinden stroomloop tegemoet" d. i. de Beek der Lethé, die van het W. Halfrond dalend in het Cocytus-Meer uitmondt. Nog éénmaal wordt Dante hier door een dwaling van Cato als een schim uit de Hel behandeld. De grotten zijn de spelonken van den Louteringsberg onder Cato's hoede.

[11]) V. 53. „Donna daalde' uit den hemel". Het Leitmotief „dreef" uit Liefde dreef mij om U dit te verkonden (I Z. II v. 72) en Donna is liefd'rijk in den hemel (I Z. II v. 94) en verder van Lucia: Deze',

aller wreedheid vijandin geheeten, Dreef dit voort enz. (I Z.II v. 100-103) zijn hier herhaald en verwerkt met de herinnering aan Ulysses (I Z. XXVI).

[12]) V. 58-64. Dit herinnert aan Dante's angsten I Z. I in het Woud.

[13]) V. 71. Onder vrijheid moet verstaan worden de vrijheid van zonde en dat door loutering Dante's wil één zal worden met Gods Wil.

[14]) V. 73-76. Op den Dag des Jongsten Gerichts zal Cato zich dus weer van zijn stoffelijk omhulsel omkleeden en niet als de zelfmoordenaars daarvan beroofd blijven (I Z. XIV v. 103-109). Dit wordt dan een bewijs van zijn rechtvaardiging, hoewel hij zich zelf om het leven bracht maar ter wille van de vrijheid. Dit is door hem nader in zijn De Mon. ontwikkeld. Ook Dante's meening, dat God de wereldheerschappij van Rome heeft gewild, is zeker op dit oordeel van invloed geweest.

[15]) V. 77-79. Virgilius verblijft in de Hel boven de Sfeer, waar Minòs oordeelt, en waar ook Marcia, Cato's echtgenoote vertoeft: den Limbus.

[16]) 79-88. Marcia heeft zich op Cato's bevel van hem gescheiden om door Hortensius de Republiek zonen te schenken. Na Hortensius' dood — zegt Lucanus (Phars. II v. 341-344) — wilde Marcia weer Cato's vrouw worden en hij heeft daarin toegestemd. Om Marcia's trouw te toonen verhaalt Virgilius, dat zij bad als schim weer met Cato, die den Limbus verliet, te worden hereenigd.

[17]) V. 88-94. Cato mag zich door een bede van zijn vrouw uit de Hel niet meer laten bewegen, wel door die van een Donna uit den Hemel, die Virgilius drijft, herhaling van een Leitmotief met dat van het woord Donna als boven v. 53.

[18]) V. 97-100. Met dien eersten dienaar is niet bedoeld de Engel-Veerman, die het schip met de zielen van den Tibermond naar den Louteringsberg voert, gelijk Charon het

de verdoemden doet over den Acheron en Phlegias over den Styx, want de ontmoeting met hem is als 't ware toeval. Hiermee is aangeduid de plaatsvervanger van Petrus aan de Poort van den Louteringsberg in Z. IX.

[19]) V. 100-106. De lisch is hier het symbool van den Deemoed zonder welke geen loutering mogelijk is.

[20]) V. 106-109. Thans breekt de Paaschmorgen aan voor het punt L^1 van den Louteringsberg (Zie Fig. C). Van de 24 uur, die de tocht door den gang duurt, welke het Hol onder Judecca met den Louteringsberg verbindt, zijn er twee rusturen, aan den voet van dezen. Hier begint de reis. Het is dan in L^1 6 uur.

[21]) V. 115. Twee uur ongeveer voor zonsopgang waait er een wind, ontstaan door de verandering der temperatuur. Alba beteekent hier het wit aan den hemel bij den dageraad en aura mattutinale of ôra: aura, hier in den zin van wind in den na-nacht en niet morgen-uur. Dante spreekt reeds in v. 107 van den eigenlijken zonsopgang en heeft nu met v. 115 den toestand bij het ochtendkrieken verder geteekend.

[22]) V. 121-123. Opdat Dante gewasschen wordt met dauw, wenden de Dichters zich weer van het W. naar het O. en dan daar afwaarts naar zee, omdat de stralen van de Zon den top van den Berg eerder bereiken dan het strand, waar de dauw dus niet zoo snel vervliegt.

[23]) V. 133. *Naar 't Ander wou behagen* (Zie I Z. XXVI v. 141). Met dezelfde woorden verhaalt Ulysses, dat God hem strafte voor zijn tocht in hoogmoed naar het W. Halfrond, terwijl Dante met deze uitdrukking op zijn eigen tocht te kennen geeft, dat hij zelf er heen ging en omhoog wil stijgen in deemoed naar Gods Wil. Dat hij het Gods Wil acht, blijkt ook uit I Z. XXVI v. 1-4. Zie Noot 1 aldaar.

[24]) V. 134-136. De natuur van deze plaats doet op wonderdadige wijze haar weer dadelijk nieuw riet voortbrengen. Ter verdere toelichting der gansche Cantiek dit: De Loute-

ringsberg wordt evenals de Hel geografisch in drie Rijken verdeeld en het laatste als deze moreel weer in twee regionen. Het Eerste Rijk van den Louteringsberg is de Eerste Kring met vier omgangen nl.: het Strand en drie Voor-Plateau's van den Berg van Z. I-IX, de Sferen der Vertraging, waar de Tragen van Wil in boete en bekeering gestraft worden. Het Tweede Rijk omvat drie Kringen, drie Plateau's van Z. IX-XVII, de Sferen der Verstoring, waar drie der zeven Hoofdzonden, Hoogmoed, Nijd en Toorn doen lijden als uitingen van Kwaden Wil jegens anderen. Het Derde Rijk omvat vier Kringen, vier Plateau's van Z. XVII-XXVIII, de Sferen der Matiging, waar de vier andere Hoofdzonden worden uitgeboet: Traagheid in goede Werken, Gierigheid en Verkwisting te samen, Zwelgerij en Wellust als uitingen van de al te groote Zwakheid van den Wil. Het tweede gebied van het Derde Rijk is het aardsche Paradijs, de negende Kring, het hoogste Plateau van Z. XXVIII-XXXIII de Sfeer der Zaligheid, waar de Wil goed is n.l.: één geworden met Gods Wil. Vandaar stijgt Dante geleid door Beatrice ten hemel.

II

SERIE I

ZANG I–IX

EERSTE RIJK VAN DEN LOUTERINGSBERG

Het Gebied der Vertraging
De Sferen der Traagheid van Wil

ZANG I

De Paaschmorgen op het Westelijk Halfrond
Cato

1 Mijn geestes-scheepje hijscht op bet're baren
De zeile' om thans daarover voort te dringen,
Nu 't zulk een gruwb're zee is door gevaren.[1])

4 En van dat Tweede' Imperium zal ik zingen,
Waar 's menschen ziel naar loutering moet streven,
Tot zij d'opvaart verdient naar 's Hemels Kringen.

7 Maar dat de doode Dichtkunst hier herleve —
O heil'ge Muzen, daar 'k me' als d' Uwe wijdde —
Calliopè hier meer naar voren zweve,[2])

10 En dat dit spel mijn zang zal begeleiden,
Welks macht zóó trof d'ellend'ge eksterdieren,
Dat zij in wanhoop geen genâ meer beidden.[3])

13 De zachte kleur der oostersche saffieren —
Verdicht in zaal'ge aanblik der lucht door lagen,
Die haar tot d'eersten Kring door reinheid sieren —[4])

16 Begon weer aan mijn oogen te behagen,
Zoodra ik heentoog uit der dooden Ronden,[5])
Wat droefheid mij in blik en hart deed dragen.

19 De schoone dwaal-ster — liefde' een steun bevonden, —
Heeft heel het Oosten van haar lach bedreven,
De Visschen slui'rend, die nabij haar stonden.[6])

22 Ik keerde rechts en heb mijn geest geheven
Naar d'and're pool en daar schouwde' ik vier sterren,
Slechts zichtbaar, toen d'aartsvaders mochten leven.

25 't Azuur door kleine vlamme' uit ieders kern
Scheen blijde.' O weduwnaar is daarom 't Noorden,
Er van beroofd 't oog naar hen op te sperren.[7])

28 Toen ik mij zelf in dit bestaren stoorde,
Een wijl naar d'andre pool de wimper lichtte,
Waar in die streek de Wage' al niet meer gloorde,[3])

31 Zag 'k voor me' een eenzaam grijsaard op zich richten,
Wiens aanblik nog meer eerbied waard moest lijken,
Dan waartoe vader ooit een zoon verplichtte.

34 Het haar — wit — zag 'k door langen baard heen reiken,
Die dit geleek en tot de borst afdalen,
Waarop 't aan elken kant een lok deed prijken.

37 En van het viertal sterren schenen stralen
Zijn aanschijn tot zóó'n heerlijkheid te' ontsteken,
Alsof de Zon daarvoor zijn gloed liet pralen.[9])

40 „Wie zijt gij, d'eeuw'gen kerkerkring ontweken,
Den blinden stroomloop tegemoet gestegen?"—
Sprak hij, wiens handen d'eerb'ren baard doorstreken.

43 „Wie leidde' U of was licht op Uwe wegen,
Dat ge' uit den diepen nacht U op kondt maken,
Waar 't helsche dal steeds ligt in zwart gezegen?

46 Durft men des Afgronds wetten zóó verzaken,
Of nam men nieuw besluit in 's Hemels bogen,
Dat gij, verdoemd, mijn grotten durft genaken?" —[10])

49 Toen is mijn Gids — mij grijpend — toegevlogen
Met woorden en met wenke' en met gebaren
En dwong tot hulde mij met kniëe' en oogen.

52 „'k Kwam uit mijzelf niet"— hoorde' ik hem verklaren —
„Donna daalde' uit den Hemel en haar smeeken [11])
Deed hem door mijn geleide steun ervaren.

55 Maar daar 't Uw wil is, dat ik voort zal spreken
Van onzen staat, dat die voor U ligt open,
Kan niet mijn wil verzet daartegen kweeken.

58 Nog is diens laatste avond niet verloopen,
Zoo hij door dwaasheid dien heeft na bevonden,
Dat hem zeer weinig tijd nog bleef tot hopen.

61 Naar wat ik zei, werd ik hem toegezonden
Tot redding en die kon hem niet verschijnen
Langs and'ren weg, dan dien ik nam die stonde.[12])

64 'k Toonde' al 't boos volk hem in de eeuw'ge pijnen.
Nu wil 'k die geesten d' aandacht hem doen wijden,
Die onder Uwe hoede zich verreinen.

67 Hoe ik het deed, 't waar' lang, als ik 't U zeide.
Deugd uit den hoogen is me' als hulp gegeven
Om hem, dat hij U zie en hoor, te leiden.

70 't Behage U zijn komst niet te weerstreven.
Vrijheid, zoo dierbaar, zoekt hij te bereiken,[13])
Naar weet: wie weigerde' om haar voort te leven.

73 Ook gij, wien 't bitter om háár niet kon lijken
In Utica, waar ge' achter liet de wade,
Die op den Grooten Dag zoo klaar zal prijken.[14])

76 Wij wilden niets van d' eeuw'ge wetten schaden,
Want hij leeft en Minòs blijf ik onttogen,
Maar 'k ben van één Kring met Marcia, Uw gade,[15])

79 Die bidt — Uw beeld nog voor haar kuische oogen —
O heilig hart, dat gij er 't hare' aan paarde.
Wordt door háár liefde dan voor òns bewogen.

82 Laat door Uw zeven Rijke' ons 't gaan aanvaarden.
Ik zal van U aan haar den groet doen hooren,
Zoo gij omlaag vermelding acht van waarde". —

85 „Marcia kon in mijn oogen zóó bekoren,
Toen ik op aard' was" — wou hij toen betonen —
„Dat 'k ied're wensch voldeed in haar geboren.[16])

88 Wie ook aan 's Hel-vloeds overzij mocht wonen,
Kan mij niet roeren, sinds die wet ging werken,
Die werd gemaakt, toen 'k trad uit die regionen.

91 Maar drijft, leidt Donna U uit 's Hemels perken
Naar gij zegt, dan volstaat door U haar 't vragen
En hoeft geen vleierij dit te versterken.[17])

94 Ga dan en houdt den gordel hem omslagen
Van 't gladde lisch; dat dit 't gelaat hem wassche,
Zoodat het ied're smet er af zal vagen.

97 Want nog met nevel hangend voor d' oogkassen
Op d' eerste van de dienaars toe te treden,
Die uit het Paradijs zijn, zou niet passen.[18])

100 Dit eiland — altijd lager voort geschreden —
Waar 't van de slaande golven wordt omvloten,
Ziet ge' op week slib een rand van riet ombreeden.

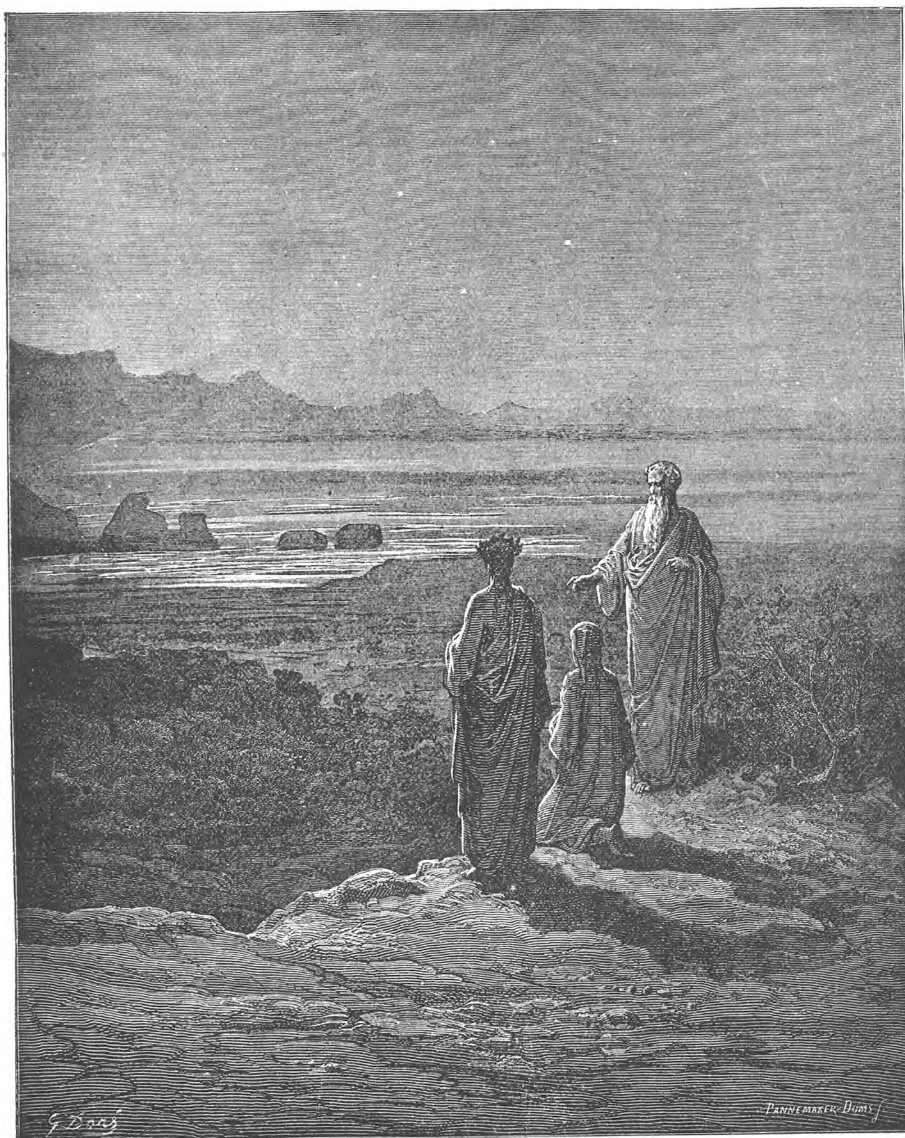
103 Geen and're plant, waar loof aan ware' ontsproten,
Houdt stand daar, noch die hardheid zou verkrijgen,
Omdat die zich niet richten naar hun stooten.[19])

106 Daarna hoeft gij van ginds niet t'rug te tijgen;
De Zon, die rijst reeds, zal te zien U geven,
Waar des Bergs steilte 't lichtst is te bestijgen". —[20])

109 Hiermee verdween hij en 'k heb mij geheven
In zwijgen; 'k schreed vlak tot den mij geschonken
Gids, wijl mijn blikken op hem staren bleven.

112 „Mijn zoon, volg in mijn spoor" — heeft het geklonken.
„Laat t'rug ons gaan, waar tot haar laagste ronde
De helling van dit strandvlak is gezonken"—

115 Het uchtendwit verwon den wind dier stonden,[21])
Die daarvoor vlood, zoodat ik onderscheidde,
Hoe 't sidd'ren van de zee van ver reeds blondde.

En van het viertal sterren zag ik stralen
Zijn aanschijn tot zóó'n heerlijkheid ontsteken,
Alsof de Zon daarvoor zijn gloed liet pralen.

Z I v 37—40

118 Wij moesten langs de leege vlakte schrijden,
Als wie langs afgelegen weg zou keeren,
Tot hem 't vergeefs schijnt zoo zijn tocht te leiden.

121 Genaderd, waar de dauw zich bleef verweren
Voor zongloed, wijl de schaduw daar blijft rekken
En weinig damp slechts van haar op kan teren,[22])

124 Zag 'k over 't riet mijn heer de handen strekken
En hij heeft zacht toen dit met deze' omvangen,
Waarna — daar ik 't doel hiervan moest ontdekken —

127 Ik naar hem ophief de betraande wangen
En zij die kleur weer gansch hebbe' aangenomen,
Verdwenen in de helsche Ommegangen.

130 Wij zijn tot d'eenzame' oevers toen gekomen,
Die op de wat'ren nooit een zeereis zagen,
Waarvan dan — wie ook — t'rugkeer durfde droomen.

133 Toen gordde' ik mij naar 't Ander mocht behagen.[23])
O wonder: waar zijn keus hem boog naar voren
Tot 't need'rig riet, werd dit weer zoo — voldragen —

136 Daar, waar hij 't plukte, onverwijld herboren[24]),

ZANG II

INHOUD

Nadat het bevel van Cato gevolgd is, zwerven de Dichters nog langs het strand der zee en denken over den weg, dien zij moeten gaan. Weldra bemerken zij een licht, dat buitengewoon snel het vasteland van den Louteringsberg nadert. Het is de Engel glansend op de voorplecht van het vaartuig, dat de zielen van den Tiber over de Wereld-Zee naar het Westelijk Halfrond voert. Nadat de schimmen Dante met verbazing hebben gade geslagen, omhelst er een: Casella den Dichter. Dit is een beroemd toonkunstenaar, die hem op zijn verzoek een van zijn eigen schoonste liederen voorzingt, wat Dante weldadig aandoet na den tocht door de Hel. Daarna berispt Cato allen over het talmen bij den tocht omhoog.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-4 De Zon staat nu (Zie Fig. D) boven C (Cadix), zoodat die opkomt op den Louteringsberg te L^3 en ondergaat in Jeruzalem. Het is daar dus successievelijk nu 6 uur 's morgens en 's avonds, gelijktijdig 12 uur 's nachts te G (den Ganges) en 12 uur 's middags te C (Cadix). De Zon staat dus voor den top van den Louteringsberg L^3 aan de zeekim, den horizon en voor L^1, waar de Dichters zich bevinden is het dan 9 uur 's morgens. De middag-kring of meridiaan gaat loodrecht op dien horizon in Fig. D verticaal over den Louteringsberg langs den Steenbok en door het zenith over Jeruzalem langs de Kreeft. Die middag-cirkel,

buigt dus in die punten door de ruimte met de eene helft vlak naar den lezer toe, met de andere helft recht van hem af.

[2]) V. 4-7. De weegschalen zijn hier: de Weegschaal, die men in Fig. D boven G ziet. In het begin der lente gaat de Zon, gelijk door Dante zelf in I Z. I v. 37-38 N. 9 is aangeduid, in den Ram, op, waaraan de Weegschaal tegenover gesteld is, die zich dus bij — het aanbreken van den nacht aan de andere zijde — aan Jeruzalems horizon vertoonen moet. In de herfst kwam de Zon toen in de Weegschaal en verdween die dus langzaam uit het gebied der nacht sinds einde Juni. Vandaar dat de Dichter zegt, dat de weegschalen aan de hand van de Nacht ontglippen, zoodra deze begint toe te nemen. Op 25 Maart en 25 September 1301 waren dag en nacht even lang. Tusschen 25 Maart en 25 September nam toen de nacht dus af, tusschen 25 September 1301 en 25 Maart 1302 toe. Op den morgen van 27 Maart 1301 op het W. H. als in Jeruzalem op het O. H. de nacht van 28 Maart al begint, is dit teeken uit die stad te zien.

Terwijl in de Hel eeuwige nacht heerscht, is er op den Louteringsberg dezelfde afwisseling als op het Oostelijk Halfrond en staat dus in dien zin dit gebied in tusschen het Rijk der Eeuwige Duisternis en dat van het Eeuwige Licht: den Hemel.

Tot recht begrip der tijd- en plaats- bepalingen in de Commedia moet ik hier een en ander aan toevoegen omtrent den stand der geografische wetenschap in Dante's tijd en in dien van Virgilius. Voor de sterrenkunde heeft Dante zich gehouden aan het Stelsel van Ptolemaeus, voor de aardrijkskunde echter niet aan de kaart, die deze er van gaf, daar Claudius Ptolemaeus, een Egyptenaar, leefde in de IIe Eeuw na Chr. en dus de vorm der vastelanden enz. daarop aangegeven met geen mogelijkheid bekend kon zijn aan Virgilius, die leefde van 70 v. Chr. — 19 v. Chr., wat I Z. I v. 70-73 uitwijst.

Wel kon hij zich houden aan de sterrenkaarten later naar het

stelsel van Ptolemaeus vervaardigd, want hoewel deze nà Virgilius leefde, was het systeem van Ptolemaeus ontleend aan de denkbeelden van den grooten sterrenkundige Hipparchus e. a. uit Nicea in Bithynië, die van 160-125 vóór Chr. leefde en hij kon dus — grondend op dit feit — aan Virgilius een kennis van den hemel toedichten, die ruim een Eeuw, vóór die geboren werd, al was verbreid. Maar voor de aardrijkskunde heeft Dante zich gedeeltelijk gericht naar de kaart van een tijdgenoot van Virgilius: Strabo, die leefde van 63 v. Chr.-24 n. Chr. Op diens kaart ligt de Ganges op gelijke hoogte zoowat als Cadix, maar loopt deze rivier recht naar het O., terwijl Jeruzalem iets lager ligt. Trekt men nu door Jeruzalem een kromme lijn, die over Cadix en den mond van Ganges op die kaart gaat dan is dit niet Strabo's maar in ieder geval Dante's aard-equator en ligt, naar op Strabo's kaart niet is aangegeven, benoorden dien gefingeerden evenaar een deel der wereld, waar het steeds kouder, bezuiden dien fictieven equator een deel der aarde, waar het steeds warmer wordt. Op de kaart van Ptolemaeus daarentegen loopt de equator over den Boven-Nijl, Tapróbané (Ceylon) en het schiereiland Chryse (Malakka), dat op Strabo's kaart de uitlooper zou moeten wezen van een driehoek gevormd door Indië met de punt in zee niet naar het Z. gericht — naar wij weten — maar pal naar het Z. O. als nù Indo-China. Men zie voor Ptolemaeus' kaart slechts Brockhaus' Lexicon onder de rubriek: Geographie · tot bewijs; die uit Strabo's Geographica (Ed. Firmin Didot, Parijs 1853) is hier Kaart III.

Op de kaart van Ptolemaeus ligt de Ganges door zijn lengte wel zóó, dat hij voor aanduiding van het Oosten nog bruikbaar is, maar de evenaar loopt niet over Jeruzalem.

Dante moet reeds bij het vergelijken van de kaarten van Strabo en Ptolemaeus getwijfeld hebben of het W. H. bewoond was. En die twijfel moet nog versterkt zijn geworden door de reizen der familie Polo naar China, waarvan ik hier een en ander zal aanhalen om den geest te teekenen van den

tijd, waarin Dante leefde in verband met hetgeen ik daarover al mededeelde in Noot 1 van I Z. XXVI.

Marco Polo, de grootste ontdekkingsreiziger van de Midden-Eeuwen, die leefde van 1254-1323 was een tijdgenoot van Dante (1265-1321). Hij was de zoon van den Venetiaan Niccolò Polo, die vergezeld van zijn broeder Maffeo al een reis had gedaan naar den grooten Khan der Mongolen Kublai of Chubilai. Diens grootvader Dschengis-Khan was met zijn geweldige heerscharen, toen in het begin van de XIIIe Eeuw voor Europa het Gele Gevaar! Kublai-Khan, de stichter der Jüan-dynastie, was de machtigste keizer van China. Onder zijn regeering was dit Rijk grooter dan ooit te voren en namen handel en verkeer een hooge vlucht door de ontwikkeling der scheepvaart, den aanleg van wegen enz.. Zelfs Japan werd onder zijn bewind door een invasie met een vloot bedreigd, die echter met man en muis verging. Niccolò Polo werd door Kublai-Khan welwillend ontvangen, bleef vele jaren in Cathay (China) en kwam in Italië terug in 1269, dus toen Dante een kind was van 4 jaar om naar het verlangen van dien Keizer van China den Paus de toezending te verzoeken van een paar christelijke missionarissen. In 1271 gingen zij begeleid door twee Dominicanen en den jongen Marco Polo ten tweede male naar Azië. Maar de monniken bleven in Armenië achter. De Polo's trokken over Bagdad naar de Perzische Golf, van Ormus uit door Iran tot den Boven-Oxus en over het hoogland van Pamir naar China, naar de Stad der Khans: Kaanbali, thans ons bekend als Pe-King: Noorder-Stad. De jonge Marco won de gunst van den machtigen vorst, maakte voor diens aangelegenheden reizen door zijn Rijk en werd zelfs stadhouder van de provincie Kiang-nan. Slechts ongaarne liet de Khan hem met zijn vader en oom gaan, toen zij naar hun vaderland terug verlangden. In 1295 trokken zij in het gevolg van een prinses van het Keizerlijk huis, die zich wilde verloven met Argoen-Khan, een achterneef van Kublai in Perzië, door de

Zuid-Chineesche zee, bezochten de Soenda-eilanden en Voor-Indië en landden weer in Ormus. Vandaar keerden de reizigers over Perzië, Armenië en Trebizonde naar Venetië terug, waar zij in 1295 aankwamen. Marco Polo's blik reikte al van Japan tot Madagascar en van Siberië tot Sumatra. Hij maakte China aan zijn tijdgenooten bekend en noemde al voor het eerst in Europa: Cipango (Japan) vermoedelijk een vervorming van Dzji-Pon-Koewé, Dag-Punt-Rijk, of Rijk van de Rijzende Zon, welke naam ook droeg het Uiterste Oosten van de Middeneeuwen, waar Jeruzalem ligt en thans nog n.l. de Levant: de plaats van den zonsopgang. Japan was voor Marco Polo nog een ver sprookjes-land, rijk aan goud. Zijn reisbeschrijving werd zeer veel gelezen. Dat Dante, zijn tijd- en landgenoot, het kende, althans van den inhoud en de reis gehoord moet hebben, is zeker. Want die tocht was voor de XIIIe Eeuwers met den voorafgaanden van Niccolò en Maffeo Polo even belangrijk als die van den Genuees Columbus in 1492 voor de menschen van de XVe Eeuw. Dante is echter met zijn aard-beschrijving precies te werk gegaan als de schilders der Renaissance, die zich zonder eenig bezwaar Christus voorstelden met zijn apostelen in een volkomen italiaansch gestyleerd milieu, omringd van menschen in XV of XVI eeuwsche kleederdracht. Wat zijn astronomische kennis aangaat: behalve uit den catalogus van Ptolemaeus kan hij ook van Marco Polo van het bestaan van het Zuiderkruis hebben gehoord, die het zelf onder den equator gezien kan hebben. In hun tijd (1291) werd ook uit Genua al een vergeefsche poging gewaagd om Afrika naar Indië te zeilen! Vóór 1300 gebruikte men al het kompas om de Middellandsche Zee over te gaan en ontwierp men daarvan kaarten en de Italianen werden in de zeevaart de leermeesters der Spanjaarden, Portugeezen, Franschen en Engelschen. In hun onbedwingbare zucht naar meer kennis van de gedaante en de bewoners der aarde zijn Marco Polo en Dante elkaar verwant als reizigers, de een in mate-

rieelen, de ander in geestelijken zin, als stoutmoedige genieëen van denzelfden tijd.

[3]) V. 7-10. De hemel verschijnt in drie kleuren gedurende den tijd, die de opkomst der Zon voorafgaat: eerst wit, dan rood en eindelijk oranje.

[4]) V. 10-13. Gelijk Dante in de Hel Z II besluiteloos was, is hij het hier op nieuw en ook Virgilius. Hij wil er mee zeggen, dat, zoo het den mensch moeilijk is de zonden en hun gevolgen in de Hel te leeren kennen, het evenzeer de menschelijke Rede, voorgesteld door Virgilius, onmogelijk is zonder het Licht der Openbaring en der Genade den Mensch dadelijk het rechte pad der loutering te wijzen. Ook het vertoeven van Virgilius, als hij naar het schoone gezang van Casella hoort, moet daarmede in verband gebracht worden.

[5]) V. 13-16. Dit verschijnsel doet zich werkelijk voor en was Dante bekend. Het rooder worden van de planeet Mars wordt door sommige natuurkundigen daaraan toegeschreven, dat tegen den morgen de dampen in de atmosfeer door de toenemende koude zich verdichten vooral aan het zeestrand. Hij spreekt er ook van in zijn Convito, naar Aristoteles' Meteora.

[6]) V. 40-43. Tegenstelling met het vaartuig, dat Dante over den Styx voerde. (Zie I Z. VIII v. 13-18, v, 28-31) en dat dieper dan gewoonlijk zonk, daar het toen een levende droeg. De schimmen, die van de Tibermonding naar het strand van het W. Halfrond vervoerd worden, zijn zóó licht, dat 't schip geen zog nalaat, want het schiet daardoor geheel over, niet dóór het water. Dit is het „lichterschip", waarop Charon I Z III v. 93 zinspeelde.

[7]) V. 46-49. In den tekst staat: In exitú Isráël de Aegypto, maar de twee laatste woorden konden ter wille van het rijm best weggelaten worden, want iedereen weet, dat met den Exitus (Exodus) van Israël die uit Egypte bedoeld is. De psalm, welke met dien regel aanvangt, voert

Dante in zijn brief aan Can Grande della Scala aan ten bewijze, dat iets tegelijk een letterlijke en een allegorische beteekenis kan hebben en zegt:

Geven wij alleen acht op den letter, dan slaat het op den Uittocht der kinderen Israëls in Mozes' tijd; beschouwen wij de allegorie, dan op onze verlossing door Christus; wanneer wij op de moreele beteekenis letten: op de bekeering der ziel uit den rouw en de ellende der zonde tot den toestand der genade en wanneer wij naar de anagogische beteekenis zien, op den uittocht der heilige ziel uit de slavernij van dit verderf naar de eeuwige vrijheid der heerlijkheid. Op dezelfde wijze als dit direct wijst op Israël en zijdelings op de Menschheid slaat dit ook indirect-hooger (d.i. anagogisch) op den Mensch voorgesteld door Dante.

[8]) V. 55-58. De Zon stond toen boven den horizon en niet meer zoo goed als geheel in het Oosten; daar zij in den Ram opkwam, moest de Steenbok, die 90° van voornoemd sterrenbeeld verwijderd is, nu al den meridiaan verlaten hebben, aangeduid in v. 2 De pijlen van de Zon herinneren hier aan den met pijlen gewapenden Apollo.

[9]) V. 70. Dit slaat op een gewoonte, al vermeld bij Virgilius, dat de bode, die vredesvoorslagen kwam doen, een olijftak droeg. Dit was al gewoonte bij de Grieken en ook in de Middeneeuwen als teeken van zegepraal, vrede, verovering van gebied enz..

[10]) V. 71, 73, 75, 78. Hier stelde ik in v. 71, 73, 75 de rijmen niet op e r r e n, maar op i n g e n, omdat die in het Italiaansch hier: n o v e l l e, q u e l l e, b e l l e wel herinneren aan het Leitmotief eindigend op s t e l l e, maar omdat ik in mijn vertaling I Z I en XXXIV voor b e l l e: s c h o o n e d i n g e n geplaatst had op regels, die niet op s t e l l e, s t e r r e n rijmen met v e r r e en v e r s p e r r e n en met s p e r r e n maar met d i n g e n en a a n v i n g e n Z I v. 35, 37, 39 en met d i n g e n en g i n g e n Z XXXIV v. 134, 136, 138, moest ik dus consequent hier rijmen zetten op i n g e n niet op

erren. Bedoeld is bovendien, dat de zielen heerlijk zullen worden als die schoone dingen: de sterren en verder wordt aldus eentonigheid door de armoede in het Hollandsch aan rijmen op erren bij herhaling vermeden. V. 78 heeft uit het Leitmotief: gedreven.

[11]) V. 91-93. Om weer te keeren na den dood, waar ik mij thans als levende bevind. Van dezen Casella zegt l'Anon. fior.: „Casella da Pistoja was een zeer groot musicus, vooral als componist. Hij was met den Dichter zeer bevriend, omdat Dante in zijn jeugd vele canzonen en balladen maakte, die hij toonzette en Dante had er veel genoegen in hem te hooren en vooral, toen hij verliefd was op Beatrice of Pargoletta (Zie Purg. XXXI v. 59) of die andere van Casentino". Lana en Ottimo zeggen niets van de stad van Casella; Benv. Cass. Land. en zoo goed als alle modernen noemen hem een Florentijn. In Siëna leefde in 1282 een zekere Casella, homo curiae, (Casella, medeburger) die ook Casella de Florentia genoemd werd; misschien is die het, levend in de tweede helft van XIIIe Eeuw en gestorven in dien tijd v. 94 vóór 1300 volgens Casini. Crescimbeni in zijn Storia della volgare poesia citeert, dat hij in de Bibliotheek van het Vaticaan in een sonnet van Lemmo da Pistoja, een dichter van omstreeks 1300 het opschrift vond: „Lemmo da Pistoja en Casella maakte er de wijs op".

[12]) V. 94-106. Op Dante's vraag, waarom Casella's overtocht zoo lang heeft geduurd, krijgt men hier afdoend antwoord, naar ik aanneem, hoewel het tegendeel beweerd wordt, mits men het con tutta pace, geheel in vrede op bepaalde wijze bij het lezen of voorlezen accentueert n.l.: zóó, dat de daar geplaatste toon van de stem dit nadrukkelijk aangeeft als de vereischte voorwaarde. Dan zou men zich het volgende aldus gebeurd kunnen voorstellen:

Casella heeft zich als alle zielen, die naar den Louteringsberg gaan, ingescheept aan den mond van den Tiber. Dit beteekent, dat slechts door vereeniging met het middenpunt

der Kerk d. i. Rome aan den Tiber, de zaligheid gevonden wordt. Casella verklaart nu, dat de engel hem medenam, zoodra God dit wilde en hij dus niet klagen mag over hem. Sinds de 3 maarden, dat het groote jubileum van 1300 duurde, dat met Kerstmis 1299 begon, (Zie I Z. XVIII v. 33) werden alle zielen, zoodra zij dit verlangden, daarheen gebracht. Casella is pas aan den Louteringsberg geland op 27 Maart 1301, rechtvaardigt eerst den engel der veerboot en geeft dan door dit: geheel in vrede te kennen, dat hij zich zelf nog niet waard vond er toen dadelijk heen te gaan n.l. omstreeks een jaar of ruim een jaar vroeger, maar eerst in den loop van het jubeljaar te Rome den aflaat wou trachten te verdienen, die hem door kwijtschelding van tijdelijke straf den boetetijd der Reiniging verkorten zou.

[13]) V. 112. Aanhef eener canzone door Dante in zijn Convito III 2-10 toegelicht:

Amor che nella mente mi ragiona

en door Casella hoogstwaarschijnlijk getoonzet. Hij vierde daarin een donna, maar de loftuitingen daarin zinspelen op de Wijsbegeerte, want het doel er van is, dat de menschen deze zullen eeren. Hiermede prijst hij de menschelijke Rede en indirect Virgilius, welke deze personifieert en hem geleidt tot het aardsche Paradijs.

[14]) V. 118-121. Ook dit herinnert aan Charons optreden tegen de zielen in Z. III v. 109-112, die den Acheron over moeten.

[15]) V. 122-124. De schors voor de oogen, die ze belet God te aanschouwen is de zonde. Dit beeld komt meer voor bij dichters van dien tijd. — Zij legden nu af (zie Kaart II) van *a*, het hol uit I Z. XXXIV v. 137, den weg: tot *b*, waar Cato stond, naar *c*, het riet aan zee en dan naar *d*, waar de Engel-Veerschipper landde en gaan naar *e*.

ZANG II

EERSTE KRING

Eerste Omgang
Het Strand van den Louteringsberg
De Engel-Veerman
De Boetelingen. Casella

1 Reeds was de Zon ten horizon gestegen,
Wiens middag-kring men 't zenith ziet doortrekken
Van 't ruim, waaronder Zion is gelegen,[1])

4 En tegenov'r 'm rees uit 't Ganges-bekken
De Nacht, de weegschale' in haar hand gehangen,
Die deze' ontglippen, als zij daar gaat rekken,—[2])

7 Zoodat het blank en hoogrood op de wangen
Der schoone' Aurora, waar 'k mij heb bevonden,
— Te oud reeds — door oranje werd vervangen,[3])

10 Toen wij nog trokken, waar het strand voort rondde,
De zee langs, als wie van hun voortgang droomen,
Wier geest ging en die stil met 't lichaam stonden.[4])

13 En zie: gelijk — vóór d' uchtend is gekomen —
Men rooder Mars door dichter damp ziet prijken
Laag in het Westen op des zeevelds zoomen,[5])

16 Zoo scheen een licht — dat 'k wéér 't zie — aan te strijken.
't Kwam zoo snel over d' Oceaan gevlogen,
Dat 'k met zijn vaart géén vlucht kan vergelijken.

19 Nadat mijn blik 't een weinig bleef onttogen,
Daar ik mijn Leidsman hiervan wat wou vragen,
Had ik het heller, grooter weer voor oogen.

22 Toen zag 'k aan elke zijde uitgeslagen:
Ik weet niet wat voor wit en daar beneden
Langzamerhand een ander daaruit dagen.

25 Geen woord was nog mijns Meesters mond ontgleden,
Toen 't eerste wit me als wieken leek te pralen.
Hij, dien zij goed den veerman kennen deden,

28 Riep: „Op de knieën! Blijf geen oogwenk dralen!
Ziet: d' Engel Gods en vouw thans Uwe handen.
Méér van die boden zulle' U voortaan stralen.

31 Ziet, hoe hij menschenmidd'len smaad'lijk bande
Van boord, hoe hij geen riem noch zeil wil richten
Slechts wieken naar zóó ver gescheiden stranden.

34 Ziet, hoe hij dezen naar den hemel lichtte,
De lucht beheerschend met de eeuw'ge veeren,
Nooit wiss'lend als 't haar om onze' aangezichten.

37 Steeds klaarder glans, toen 'k nader dien zag scheren,
Heeft deez' godd'lijke Vogel aangenomen,
Zoodat er 't oog — dichtbij — zich af moest keeren.

40 Maar 'k sloeg het neer; hij is aan 't strand gekomen
In een klein scheepje, licht, snel aangedreven,
Zoodat de vloed geen zog het na liet stroomen.[6])

43 De hemel-schipper stond op d' achtersteven,
Of 't aanschijn zalig heeft door schrift geblonken;
En honderd zielen ruim was plaats gegeven,

46 „In exitú Isráël....” aldus klonken
Hun aller stemme', als één in zang geleken,
Met wat die psalm nog meer hun heeft geschonken.[7]

49 Toen maakte hij van 't heilig Kruis hun 't teeken,
Waarna op 't strand zich stortten al die zielen
En hij is snel, gelijk hij kwam, geweken.

52 Verwond'ring deed die groep dooreen toen krielen
Op deze plaats, die d' oogen rond liet wijlen
Als een, wien nieuwigheden overvielen.

55 De Zon schoot alom van den dag de pijlen,
Dat zoo de Steenbok voor zijn wisse schichten
Van 't midden aan den hemel weg moest ijlen.[8]

58 Toen zagen wij 't nieuw volk het voorhoofd richten
Naar ons en 't sprak: „Is dit bekend U beide,
Wil dan bij 't bergbestijgen vóór ons lichten”.

61 „Gij meent misschien, —” was, wat Virgilius zeide —
„Dat wij hiermee bekend U zullen blijken,
Maar — pelgrims — zijn wij niet van U verscheiden.

64 Wij mochten kort voor U pas 't oord bereiken
Langs and'ren weg, zoo hard en zwaar te trekken,
Dat d' opgang hier slechts scherts daarbij moet lijken.

67 De schimmen, die mij levend konde' ontdekken,
Daar zij mijn mond nog adem voelde' ontstroomen
Verbleekten van verbazing, die 't moest wekken.

70 En naar een bode, met d' olijf gekomen,[9]
De lieden trekt, opdat zij nieuws opvingen,
En geen van hen hiervoor een trap doet schromen,

73 Zoo — naar mijn aanschijn — zag 'k die ziele' opdringen
En alle' in één geluk er naar geheven,
Vergetend hier hun komst voor louteringen.

76 Ik zag er een van hen naar voren zweven
Om mij te' omhelzen door zoo'n gloed bewogen,
Dat hij mij tot het zelfde heeft gedreven.[10])

79 O ijle schimmen, maar slechts niet voor d' oogen,
Driemaal heb 'k met de handen hem omsloten
En evenveel keer ze' aan de borst getogen.

82 'k Meen van verbazing is mij kleur ontvloten,
Omdat hij glimlachte' en is t'rug geweken
En — volgend hem — ben 'k naderbij geschoten.

85 Zacht hield hij t'rug mij om dit af te breken.
'k Herkende, wie zich aan mijn smeeken stoorde,
Opdat hij nog een wijle voort zou spreken

88 „Zooals 'k U lief had" — klonk, wat 'k van hem hoorde —
„In 't sterf'lijk lijf, mag 'k U, daarvan ontbonden.
'k Houd stand dus, maar wat voert U in deez' oorden?" —

91 „Casella, dat ik weder wordt gevonden
Daar, waar ik ben; met dit doel doe 'k die reize". —[11])
Sprak ik — „Maar waarvoor kostte 'U 't zooveel stonden?"

94 En hij: „Om onrecht kan 'k dien niet misprijzen,
Die wegvoert, wien en wanneer 't hem behage
En vaak voor d' overtocht mij af moest wijzen.

97 Zijn wil werd door gerechtigheid gedragen.
Drie maande' al waarlijk stilde hij 't verlangen
Van wie geheel in vrede plaats kwam vragen.

100 'k Werd dàn, toen 'k mij' naar 't strand wendde' op mijn gangen,
Waar door des Tibers wat'ren 't zout kan dringen,
Met veel welwillendheid door hem ontvangen.

103 Aan deez' mond houdt hij hoog gespicht zijn zwingen
Of wijd gericht voor wie daar saam zich scharen
En naar den Acheron niet dalen gingen.[12])

106 En ik: „Moet gij door nieuwe wet niet sparen
Herinn'ring, voordracht van dien Zang van minne,
Die al mijn wenschen steeds weer deed bedaren,

109 Dan wil 'k — mij tot wat troost — U daarvoor winnen,
Daar 'k met mijn lichaam kwam in deze streken
En 'k er naar smacht met heel mijn ziel en zinnen". —

112 „O Liefde, die ik in mijn ziel hoor spreken...."[13])
Heeft hij zoo zoet van toon toen aangeheven,
Dat klank zóó innig nóg niet me' is ontweken.

115 Mijn Meester, ik en wie meer om hem bleven:
Wij schenen zoo voldaan door wat wij hoorden,
Dat ieder al het and're liet om 't even.

118 Wij waren gansch verrukt en bij d' accoorden
Gespanne' en zie: daar komt d' eerwaarde oude,
Wiens kreet: „Wat is dàt, trage ziele'?"— ons stoorde.[14])

121 „Wat voor nalatigheid en stil hier houden?
Voort, bergwaarts om den schors U af te stroopen,
Die nog niet toelaat, dat gij God aanschouwde". —[15])

124 Naar duiven voor hun voeding saam zich hoopen,
En rustig korrels graan en onkruid lezen
En niet met hun gewone fierheid loopen,

127 Als schepsels dagen, die hun iets doen vreezen,
En dan ze' opeens hun spijze laten varen,
Daar grooter zorg hen aangrijpt dan voor deze, —

130 Zoo zag 'k, hoe die pas aangekomen schare
Den zang liet steken om ter helling te' ijlen
Als hij, die gaat, maar 't eind niet kan ontwaren.

133 En ook wij bleven daar niet langer wijlen.

.... „Op de kniëen! Blijf geen oogwenk dralen!
Ziet: d' Engel Gods en vouw thans Uwe handen.
Meer van die boden zulle' U voortaan stralen."
Z II v 28—31

ZANG III

INHOUD

Virgilius zoekt een pad om de helling te bestijgen. Intusschen ziet Dante een groote schare langzaam naderen. Het zijn zij, die sterven zonder zich in het openbaar te hebben verzoend met de Kerk, ofschoon het berouw in de laatste oogenblikken van hun leven hen bewaarde voor de straffen der Hel. Zij moeten dertig maal den tijd van hun verstoktheid in excommunicatie aan den voet van den Louteringsberg, den Eersten Omgang van den Eersten Kring, het Eerste Rijk, de Sferen der Vertraging vertoeven. Deze schare wijst hun den weg. Onder hen herkent Manfred, koning van Sicilië, Dante en verhaalt hem zijn dood. Hij verzoekt den Dichter of die zijn dochter zal vragen voor het heil van haars vaders ziel te bidden.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 16-22. In v. 16 is de Zon om 9 uur nog rood; daaruit volgt, dat er tot op meer dan 45° van af de kim een mist aan den hemel is opgekomen in den morgen. Vermoedelijk heeft Dante daarmee willen aanduiden, dat het zeewater op den evenaar 's morgens ten deele verdampt door de toenemende hitte, maar men houde er bij in het oog, dat voor hem de equator niet het heetste deel der aarde vormt, maar dat het daaronder op het Z. Halfrond steeds warmer wordt (Zie Kaart III), in strijd met Strabo's opvatting.

Het lichaam van Dante laat geen licht door als dat der schimmen. Daaraan herkennen zij hem als levende. Daar hij

geen schaduw van Virgilius ontwaart, meent hij een oogenblik, dat die hem verlaten heeft.

[2]) V. 25-28. Het is reeds: (l'ora del) vespro te Napels in Z. Italië; dat is niet avond bij zonsondergang, maar na il colmo del dí: 3 uur; men mag dus te Florence stellen 3 uur, te Napels over drieën, dus 45° oostwaarts te Cadix 12 uur 's middags en 45° oostwaarts van Cadix te L[1], waar Dante staat, 9 uur 's morgens. (Zie Fig. D). Philalethes, Eitner, Longfellow, Kok en Bohl vertaalden hier vespro door avond, maar dat is het alleen in streng astromonischen zin: l'ora del vespro, l'heure des vêpres d. i.: het uur van den namiddagdienst, 3 uur (Zie Z. IV v. 13-17 N. 3).

Donatus en Suetonius verhalen in hun biografie van Virgilius, dat het lichaam van den Dichter, gestorven te Brindisi, op bevel van Augustus (Zie Purg VII v. 6) naar Napels werd vervoerd op den weg van Pozzuoli (Puteoli) in de grot van Pausilippus, daar hij dit verlangd had.

[3]) V. 28-31. Daar Dante aanneemt, dat de hemel-sferen enorme doorzichtige, holle kogels zijn, verhinderen zij niet, dat hun lichtstralen vrij door elkaar heen de aarde bereiken. Zoo laten ook de schijnbeelden der geheel geestelijke schimmen, die slechts een spiegeling der zielen in de elementen zijn, de stralen der zon door.

[4]) V. 31-34. Martelingen, hitte en kou duiden de drie Rijken van de Hel aan. Het „hoe", de wijze, waarop de onstoffelijke zielen hiernamaals gepijnigd worden, heeft God ons niet willen openbaren.

[5]) V. 34-37. Tria Supposita: één Wezen n.l. de Drie-Eenheid. Zoo kunnen we ook het Geheim der Goddelijke Drie-Eenheid: „God één in Wezen of Substantie en drievoudig in Personen" niet begrijpen.

[6]) V. 37-40. Aristoteles onderscheidt tweeërlei soort van weten: 1º. dat een zaak is; 2º. waarom een zaak is. Het eerste erlangt men, wanneer men van de gevolgen tot de oorzaak (a posteriori), de tweede, als men van de oorzaak

tot de werking (a priori) besluit. (Analyt. post. cap. XIII). Vandaar bij de Scholastieken de Demonstratio quia (door Dante hier bedoeld v. 37) en de Demonstratio propter quid. Daarom moet de mensch zich tevreden stellen met te weten, dat het zóó is, zonder „de wijze, waarop" na te vorschen. Hadde Adam de oorspronkelijke helderheid van zijn verstand bewaard, die hij had voor den zondeval en was dus de Geboorte van den Verlosser uit Maria niet noodig geweest, dan had de mensch misschien ook „de wijze waarop" kunnen achterhalen.

[7]) V. 40-46. Dan hadden de vele groote geesten, die door de Rede God wilden kennen en die wilden stellen boven het Geloof, niet de straf gekregen juist daarvoor tot in der eeuwigheid God niet te zien en naar Hem in den Limbus vergeefs te verlangen.

[8]) V. 49-52. Lerici aan de baai van Spezzia en Turbia, een slot boven Monaco, vormen de eindpunten der Riviera di Genova, een aan zee liggend, steil en hoog gebergte (Zie ook Purg. IV v. 25 en Bassermann pp. 346, 381).

[9]) V. 70-73. Daar zij die schimmen v. 58 links zien en ze tegemoet loopen, gaan zij tegen de gewone richting der geesten op den Berg in: die van links naar rechts, van ***d*** naar ***e***, Kaart II wat de schimmen zeer verwondert.

[10]) V. 73. Zij zijn wèl verscheiden, d. i. in vrede gestorven en reeds uitverkoren. Deze schare bevindt zich in den Eersten Kring, de Sfeer der Vertraging, het Voor-Vagevuur d. i. voor de Poort van de Berg-regionen op den Eersten Omgang, die gevormd wordt door de vlakte om den voet van den Louteringsberg, als zondaars, die niet in het openbaar verzoend met de Kerk in hun laatste oogenblikken berouw toonden. De vertraging, die ze verhindert de Poort door te gaan, duurt 30 maal den tijd van hun verharding en excommunicatie.

[11]) V. 88-90. Zij, die voorop gaan, worden nog meer verbaasd, wanneer ze aan Dante's schaduw merken, dat hij

nog leeft. De Dichters gaan nog van rechts naar links van *d* naar *e*, Kaart II en hebben daardoor den bergwand aan hun rechterhand; de schimmen hebben die op hun gang steeds links en gaan dus steeds het licht tegemoet, dus in de richting evenwijdig aan die van Cadix naar den Ganges den Berg rond. De noordpool moet de lezer zich weer in de ruimte in Fig. D naar zich toe denken op 90° afstand van den Louteringsberg en Jeruzalem.

[12]) V. 100-103. De Italiaan heeft de vreemde gewoonte, als hij iemand wenkt om weg te gaan, hetzelfde teeken met den rug der hand te geven, dat andere volken maken, als ze iemand naar zich toe wenken. De Dichters gaan hier terug met de schimmen van links naar rechts, van *e* naar *f*, Kaart II.

[13]) V. 112-113. Manfred, koning van Sicilië en Apulië, was de natuurlijke zoon van keizer Frederik II en Bianca Lancia. Frederik II was de zoon van Hendrik VI en Constance. Manfred werd geboren omstreeks 1232 en regeerde met krachtige hand Sicilië tot zijn broeder Conrad IV uit Duitschland kwam om het bestuur te aanvaarden. Toen deze stierf liet hij zich kronen tot koning van Napels en Sicilië en regeerde van 1258 tot 1266, maar hij slaagde er niet in het Hof van Rome verzoenend te stemmen jegens hem. Het zond tegen hem Karel van Anjou uit. (Zie Purg. VII v. 113) Karel betrad het gebied van Napels en versloeg 26 Febr. 1266 te Benevento het leger van Manfred, die moedig op het slagveld stierf. (Zie G. di Cesare, Storia di Manfredi, Napoli 1837). Volgens de beschrijving van Villani Cr. VI 46 leek hij door, wat men toen epicurisme noemde: onverschilligheid voor den godsdienst gepaard met zucht naar zingenot en weelde, veel op zijn vader Frederik II, van wien men in I Z. X Noot 18 een en ander kan vinden. Met de woorden: Zoo men 't anders zei, ontneem 't zijn waarde — bedoelt Manfred, dat Dante van hem, die in den ban der Kerk stierf, aan Constance zal zeggen, dat hij niet in de Hel is gekomen. Het komt mij zeer waarschijnlijk

voor, dat de volgende scherpe opmerking van sommige commentatoren juist is: Manfred wil in het Vagevuur, geen aanstoot geven aan de katholieke moraal. Daarom noemt hij zich niet (v. 113) den zoon van Bianca Lancia en Frederik II maar den kleinzoon van de wettig en kerkelijk gehuwde keizerin Constance.

[14]) V. 115-118. Ook de dochter van Manfred heette Constance, gehuwd met Peter van Arragon. Op dit huwelijk waren Peters aanspraken op Sicilië gegrond, die hij na den Siciliaanschen Vesper — volgens Philalethes — gelden deed (1282.) Van deze Constance spreekt Ameri in: la Guerra del Vespro sicil. II p. 324 met zeer grooten lof als van een hoogst bekwame, beminnelijke en vrome vorstin. (Zie uitvoeriger Casini p. 292 v. 115) Constance had drie zonen: Alphonse, Jacob en Frederik. Na Peters dood volgde Alphonse hem op in Arragon en Jacob in Sicilië (1285). Alphonse stierf echter reeds in 1291, waarop Jacob Arragon en iets later Frederik Sicilië kreeg. Gewoonlijk — zegt deze commentator — neemt men aan, dat onder de eer van Sicilië en Arragon Jacob en Frederik worden verstaan. De wijze echter, waarop Dante over deze twee vorsten (Purg. Z. VII 119-120 en Par. Z. XIX v. 130 en volg.) spreekt, is hiermee in strijd. Daarentegen vermeldt Dante (Purg. Z VII v. 115) eervol Alfonse en het komt hem dus waarschijnlijk voor, dat hij dien meent als de eer van die landen; want ofschoon hij geen koning van Sicilië werd, was toch zijn vader er heerscher en hij dus prins van beide rijken geweest. De tegenspraak is m. i. zóó sterk, dat hier van geen waarschijnlijkheid sprake kan wezen, en dat het Alfonse moet zijn, als men uitgaat van Dante's eigen beschouwing. Die laat hier echter Manfred, hun grootvader, spreken van zijn nageslacht, wat de questie geheel verplaatst. Want Manfred is er trotsch op, dat Jacob en Frederik beide Sicilië hebben verdedigd tegen de partij van Anjou en dit verandert de zaak.

[15]) V. 118. De kroniekschrijvers van dien tijd, die meer in kleinigheden den slag bij Benevento beschrijven, zeggen alleen, dat Manfred door een franschen schildknaap werd gedood, Saba Malespina, dat zijn paard door een lanssteek werd getroffen en hij er af viel, waarop hij door Karels krijgsknechten werd doodgeslagen.

[16]) V. 124-133. Toen Manfreds lijk gevonden was, verzochten de fransche baronnen den koning hem eervol te laten begraven, wat Karel van Anjou weigerde, omdat Manfred door de Kerk was geëxcommuniceerd. Hij liet hem ter aarde bestellen aan den uitgang der brug bij Benevento en ieder uit het leger wierp om hem te eeren een steen op het graf. De begrafenis van een geëxcommuniceerde had plaats zonder kruis, zonder wijwater en met gebluschte, omgekeerde kaarsen. Ook wordt bericht, dat de kardinaal-legaat Bartolomeo Pignatelli, aartsbisschop van Cosenza (volgens anderen zijn opvolger Bull II 51, 163) op bevel van Paus Clemens IV eischte, dat hij buiten den gewijdden grond van het bisdom, een gebied der Kerk, zou ter aarde besteld worden. Hij werd opgegraven en aan de Verde neergelegd. De geloofwaardigheid van dit verhaal wordt door Philalethes in twijfel getrokken. Ricordano Malespina, de tijdgenoot, die vóór Dante schreef, zet er bij: si disse (men zeide). Villani copieert hier Malespina en beroept zich uitdrukkelijk op Dante. Von Raumer, (Geschichte der Hohenstaufen Th. 4. B 8. Hoofdst. 7) die men hierover moet lezen, beroept zich hierbij op eenige andere bronnen, welke voor Philalethes niet toegankelijk waren en op een sage des lands aan den oever van de Verde. (Muratori Script. Rer. Ital. Vol. VIII bl. 832, Vol. XIII bl. 235).

[17]) V. 136-138. Aldus waarschijnlijk het volksgeloof ten tijde van Dante. Het is echter geen leer der Kerk.

[18]) V. 145. Het gebed der Geloovigen kan den boetetijd in het Vagevuur verkorten.

ZANG III

EERSTE KRING

De Tragen
De Sferen der Vertraging
Eerste Omgang
De Voet van den Louteringsberg
De Onverzoenden met de Kerk
Manfred

1 Hoewel de plotse vlucht door 't veld verspreidde
Hen, die dit toen ten berg zich op deed maken,
Waarheen d'aansporing van 't verstand ze leidde,

4 Deed mij 't mijn trouwen Leidsman dichter naken.
En hoe zou 'k zonder hem den weg er weten,
Die mij tot het Gebergte' omhoog deed raken?

7 Het scheen me', als had het hem ook zelf gespeten.
O 't waardige geweten zonder feilen,
Hoe wordt het door den minsten fout gebeten!

10 Toen hij zijn voeten niet meer voort liet ijlen,
Wat elke houding lager doet gelijken
Verbreedde weer — na 't in zich zelf verwijlen —

13 Mijn geest 't doelwit als om naar meer te reiken
En d'oogen heb 'k opwaarts ten Berg gezonden,
Dien 'k hooger dan mijn blik naar 't zwerk zag wijken.

16 De Zon, die achter mij rood vlammend rondde,
Werd vóór mij naar mijn lichaamsvorm gebroken,
Waar hare strale' een rustpunt daarop vonden.

19 Ter zij keerde' ik met vrees in me' opgedoken:
Te zijn verlaten, toen mijn blikken spoedden
Langs grond alleen vóór mij van licht verstoken.[1])

22 Mijn Troost heeft: ,,Waarom toch mistrouwen voeden?"—
Gevraagd en daarbij boog hij gansch mij tegen —
,,Meent gij niet nà mij, — dat 'k U niet zal hoeden?"

25 De zon is over 't graf al neer gezegen
Van 't lichaam, dat mijn schaduw af kon keeren,
Dat Napels na Brindisium heeft gekregen.[2])

28 Als ik thans voor mij uit geen licht zal weren,
Moet 't evenmin verwond'ring van U vragen
Als dat der Heem'len strale' elkaar niet deren,[3])

31 Want om mart'lingen, hitte' en kou te dragen
Wou hoogste Deugd derg'lijke lijven nopen,
Die 't ,,hoe" te ontslui're' aan ons niet mocht behagen.[4])

34 Dwaas is wie ooit met ons verstand zou hopen
d'Eind'loozen weg, waar 't doel van vormen tria
Supposita: één Wezen, te doorloopen.[5])

37 Stel U tevreden, menschen tot het quia.
Want zoo gij 't Al in Uw bereik kondt achten,
Waar' geen Geboorte noodig uit Maria[9])

40 En gij zoudt zonder straf dan hen zien smachten,
Van wie gestild zou wezen het verlangen,
Dat eeuwig weer als kwelling hen blijft wachten.

43 Met Aristot'les, Plato aan te vangen
Noem 'k vele and'ren. Hier boog 't voorhoofd henen.
Toen hield hij op, bewogen! 't Bleef hem prangen.[7])

46 Wij zijn toen aan den voet des Bergs verschenen
En vonden, dat de rotswand hier zóó helde,
Dat ijdel 't vlug gaan was daar met de beenen.

49 Waar Lerici, Turbia grenzen stelden,
Is 't eenzaamst, wildste pad licht op te stijgen
En moet men 't hierbij breed als trap vermelden.[8])

52 „Wie weet de plaats hier, 't minste steilheid eigen"—
Sprak toen mijn Meester stakend zijne schreden —
„Dat men die zonder wieken op kan tijgen?"

55 En wijl hij d' oogen toen hield naar beneden
En zijn gedachten d' aard van 't pad bestaren
En mijne blikke' omhoog die rots langs gleden,

58 Verscheen er aan mijn linkerhand een schare
Van schimmen, die den voet naar ons bewogen
Zóó langzaam, dat dit niet leek te ontwaren.

61 „Hef"— sprak ik — „Meester, tot hen Uwe oogen.
Ziet ginder zijn er, die ons kunnen raden,
Indien gij zelf vergeefs er naar blijft pogen".

64 Hij zag mij aan en sloeg toen vrij mij gade
En sprak: „Voort, naar wie langzaam gaan, daar henen!
En — dierb're zoon — meer hoop komt U te stade".

67 Nog waren zij zóó ver, — naar ik zou meenen —
Dat 'k duizend pas ze' van ons af moest ramen,
Zooveel als goede sling'raar werpt zijn steenen.

70 Toen drongen zij voor harde massa's samen
Des steilen wands, waar vast en star zij rezen,
Als wie kijkt, stil staand, daar twijf'linge' opkwamen.[9])

73 „O wel verscheid'ne, o geeste', al uitgelezen,[10])
Bij die rust, — ging mijn Heer als vraag ze stellen —
Dien gij U allen — meen 'k — acht toegewezen:

76 Meldt ons, waar men 't Gebergte zóó ziet hellen,
Dat het daar moog'lijk is omhoog te stijgen,
Want wie 't meest weet, zal tijdroof 't meest ook kwellen.

79 Als lammeren, die uit de schaapskooi tijgen
Alléén, bij twee of drie — d' and'ren versagen,
Staan schuw, wijl ze' oog en snoet ter aarde nijgen —,

82 En dezen doen, wat zij van 't eerste zagen,
Dringe' op dom, rustig, als 't voortgaan wil mijden
Daar zij van het „waarom" geen kennis dragen,

85 Zoo zag ik d' eerste rij gaan naar ons beide
Van deze kudde', opgaand tot zaligheden,
Eerbaar van gang en 't uiterlijk bescheiden.

88 Toen d' eersten van hen 't licht zage' afgesneden
Aan mijne rechterzijde op de aarde,[11])
Door schaduw van mij tot den wand gegleden,

91 Verwijlden zij en togen als vervaarden
Wat t'rug en ook de rest, die na moest komen,
Waardoor die zich 't „waarom" nog niet verklaarden.

94 „'k Beken — al heb 'k Uw vraag nog niet vernomen —:
Deez' mensch is nog des lichaams dood te wachten,
Dat zonlicht slechts ter zijde' op aard' doet stroomen.

97 Verbaas U niet, maar wil het waarheid achten,
Dat zonder kracht het hemelrijk ontvaren,
Hij niet deez' wand zou te beklimmen trachten".—

100 Aldus mijn Gids en deez' eerwaarde schare
Sprak: „Keer en wil dan nu vooruit ons schrijden".—
Hun handrug deed een teeken ons ontwaren.[12])

103 „Wie gij ook zijt", — was 't woord, dat een ons wijdde —
„Houdt aldus gaande 't oog naar mij geweken.
Speur, of gij mij nooit zaagt aan gene zijde".—

106 Ik keerde en heb star hèm aan gekeken,
Dien 'k blond en schoon en vriend'lijk heb bevonden,
Maar één wenkbrauw droeg van een kloof een teeken.

109 Toen 'k need'rig zei, dat nooit ik te' een'ger stonde
Hem zag, sprak hij: „Ziet!" en hij toonde' als tweede
Kenmerk mij op het hoogst der borst een wonde.

112 „'k Ben Manfred", — deelde hij glimlachend mede —
„Dien keizerin Constance's dochter baarde,[13])
En keert gij weer, dan gelde U mijn bede:

115 Wil tot mijn schoone telg de reis aanvaarden,
Die d' eer van Arragon, Sicilië 't leven
Schonk. Zoo men 't anders zei, ontneem 't zijn waarde.[14])

118 Toen 'k door twee steken — doodelijk — moest sneven,[15])
Gaf ik mijn geest in handen onder klachten
Aan Hem, zoo zeer bereid om te vergeven.

121 Mijn zonden waren vreeselijk te achten,
Maar Goedheid eind'loos heeft zoo groote armen,
Dat wie zich tot Haar wendt, verhoor zal wachten.

124 Kon Die Cosenza's herder 't hart verwarmen,
Toen Clemens hem zond om mij na te jagen,
Door wèl te leze' in Gods Blad van erbarmen,

127 'k Kon van den zwaren hoop als graf gewagen,
Die zich voor Benevento's brughoofd breidde,
Welks steene' op mijn gebeent' tot schut daar lagen.

130 Thans drenkt het regen, wind zal het verspreiden
Nu buiten 't bisdom aan den rand der Verde,
Waar hij 't uit bracht, 't met kaars - gebluscht - liet leiden.[16])

133 Hun vloek trof zóó niet, dat 't den weg versperde,
't Van d'eeuw'ge Liefde t'rugkeer doet ontbreken,
Wijl blaadjes groen der Hoop nog zichtbaar werden.

136 Wel — in den ban der Heil'ge Kerk bezweken —
Blijft hij, dien het berouwde af te dwalen,
Voor deez' wand dertig maal zóó lang hier steken,[17])

139 Als zijn verharding hem hiermee deed dralen,
Indien deez' tijd niet, daartoe voorgeschreven,
Tot korter duur door goed gebed mag dalen.

142 Tracht gij nu voortaan vreugde mij te geven
Door mijn Constancelief te openbaren,
Hoe gij mij zaagt en nog in ban verbleven,

145 Want hier kan men van dáár veel goeds ervaren". —[18])

ZANG IV

INHOUD

Door de schimmen vergezeld bereiken de Dichters het enge en haast onbegaanbare pad, waarlangs zij de helling van den Louteringsberg kunnen bestijgen. Dit pad is bij den Zoendood van Jezus ontstaan, toen de aarde beefde en tegelijk de rotswand rondom de groeve der Geweldenaars en de boog over die der Huichelaars in de Hel tot puin vielen. Na een afmattenden tocht beklimt Dante eindelijk het eerste Voor-Plateau, den Tweeden Omgang van Kring I, terwijl Virgilius verder de verschijnselen verklaart, welke zich aan den hemel van het W. Halfrond voordoen. Daarna ontdekken zij een groote schaar, die in trage houding in de schaduw van een groote rots gelegerd daar wacht, tot zij hooger mag stijgen. Het zijn de Tragen, die tot het einde des levens boete en bekeering hebben uitgesteld; onder hen herkent Dante een zekeren Belacqua.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-10. Dante bestrijdt Plato's leer, dat drie zielen in den mensch wonen nl: de vegetatieve in den lever, die van het gevoel in het hart en die van het verstand in de hersenen. Reeds Aristoteles heeft die dwaling weerlegd door het voorbeeld der dieren wier lichaam deelbaar is en Thomas van Aquino met ongeveer dezelfde argumenten als Dante, wanneer hij zegt: „Dat de veelvoudigheid der zielen onmogelijk is, blijkt reeds daaruit, dat een werking der ziel, wanneer zij ingespannen is, elke andere verzwakt." De Dich-

ter is nog scherpzinniger in zijn bewijsvoering door de opmerking, dat de Mensch, die door zinnelijke indrukken wordt bezig gehouden, het vervliegen van den tijd niet gewaar wordt. De kracht om het zinnelijke in zich op te nemen behoort tot het Gevoel; die om het voorbijsnellen van den tijd te bespeuren tot het Verstand. Waren nu de sensitieve en intellectueele zielen onderscheiden, dan konden zij nevens elkaar werkzaam zijn. De ondervinding leert het tegendeel. Die Platonische leer was reeds door het achtste Algemeene Concilie als kettersch veroordeeld en Thomas van Aquino voert tegen haar een plaats uit Augustinus aan. (S. T. I Quaest. 71 Art. III.)

[2]) V. 10-13. Gewoonlijk zegt Philalethes laat men het gebonden zijn op het intellectueele en het vrij zijn op het sensitieve vermogen slaan; daarentegen spreken hier echter reeds de woorden q u e s t a en q u e l l a, d i e en g e n e, van welke het eerste op het direct voorafgaande (de macht der ziel), het tweede op het meer verwijderde (de macht van het gehoor) betrekking hebben moet. Ook is het natuurlijker — volgens hem — die macht, welke door een voorwerp als geboeid wordt, gebonden te noemen dan de andere. Maar dan had de volgorde omgekeerd moeten zijn, als zijn verklaring opging. Want er staat v. 12:

Questa è quasi legata è quella è sciolta.
Die (van de ziel v. 11) is gebonden en gene
(van het gehoor v. 10) is vrij.

Dante heeft dus bedoeld: De ziel is door zijn innerlijke eenheid gebonden; het gehoor en het gezicht nemen vrij waar d. i. vrij van elkanders invloed als afzonderlijke soorten van waarnemings-vermogen, maar er zijn geen afzonderlijke soorten van zielen.

[3]) V. 13-17. De Zon legt af 15° per uur, dus kosten 50° 3 uur 20 minuten tijd, thans verstreken vanaf het oogenblik afgebeeld in Fig. D. Dus is het dan nu 3 uur 20 min. over negenen op de plaats: *f*, waar Dante en Virgilius zich

bevinden: L^1, 45° van den top L^3 van den Louteringsberg. Het is dan te L^1 12 uur 20 min. (Zie Fig. E). Toen in Fig. D was het al avond d. w. z. 3 uur te Florence en nog iets later te Napels, dat een paar graden meer naar Jeruzalem toe ligt d. w. z. over drieën, want drie uur is il colmo del dì, het hoogtepunt van den dag (Zie I Z. XXI N. 11 p. 291). Van 3 tot 6 is het avond, van even over 6 uur 's avonds tot even voor 6 uur 's morgens dáár al de nacht van 28 Maart; dit is dáár (O. H.) drie dagen na 25 Maart, in 1301 het tijdstip, dat dag en nacht even lang zijn, toen de Reis begon. Als men in Z. III v. 25 bij avond onderstelt 6 uur te F. (Florence), zou het dan te L^1 al 12 uur geweest zijn en Dante nu hier weer een tijd hebben aangegeven van slechts 20 minuten — nog niet eens — als verschil. Dat is te weinig en druischt in tegen zijn gewoonte om liefst verschillen van tijd op te geven, die geheel of zoo goed als deelbaar zijn door het getal 3, (Zie I Z. XXXIV Noot 14 over de tijdsopgaven), welke tijdstippen samenvallen met die zonne-standen, welke men zich het gemakkelijkst kan voorstellen. Rekent men als vespro in Z. III v. 25 niet over zessen, maar over drieën, naar het latijnsche werkwoord vesperor en vesperasco, avond worden en ook als uur van den kerkelijken namiddag-dienst: l'heure des vêpres, dan vindt men hier een regelmaat in het tijdsverloop en den opgaaf ervan, die volkomen overeenstemt met Dante's streng systematischen geest.

[4]) V. 19-22. Als middel tot beveiliging tegen diefstal in den tijd van het druivenplukken vulde men den toegang in de muur om den wijngaard met dorens.

[5]) V. 25-28. San Leo is een klein stadje in het gebied van Urbino in de buurt van Romagna gelegen op een steilen berg rechts van de rivier Marecchia. Noli is een kleine stad op de steile Riviera di Ponente tusschen Savona en Finale, waarheen men langs uitgehouwen trappen moest dalen uit Boven-Italië en gelegen tusschen den Capo Noli en den Monte Castello als het middelpunt van een amphitheater.

Pietra-Bismantova bij Mantua is een hooge berg in het gebied van Reggio in Lombardije en volgens Beno slechts langs een eng pad te bestijgen, dat licht te verdedigen was. Sommige commentatoren lezen:

Bismantova e in Cacume voor Bismantova in cacume

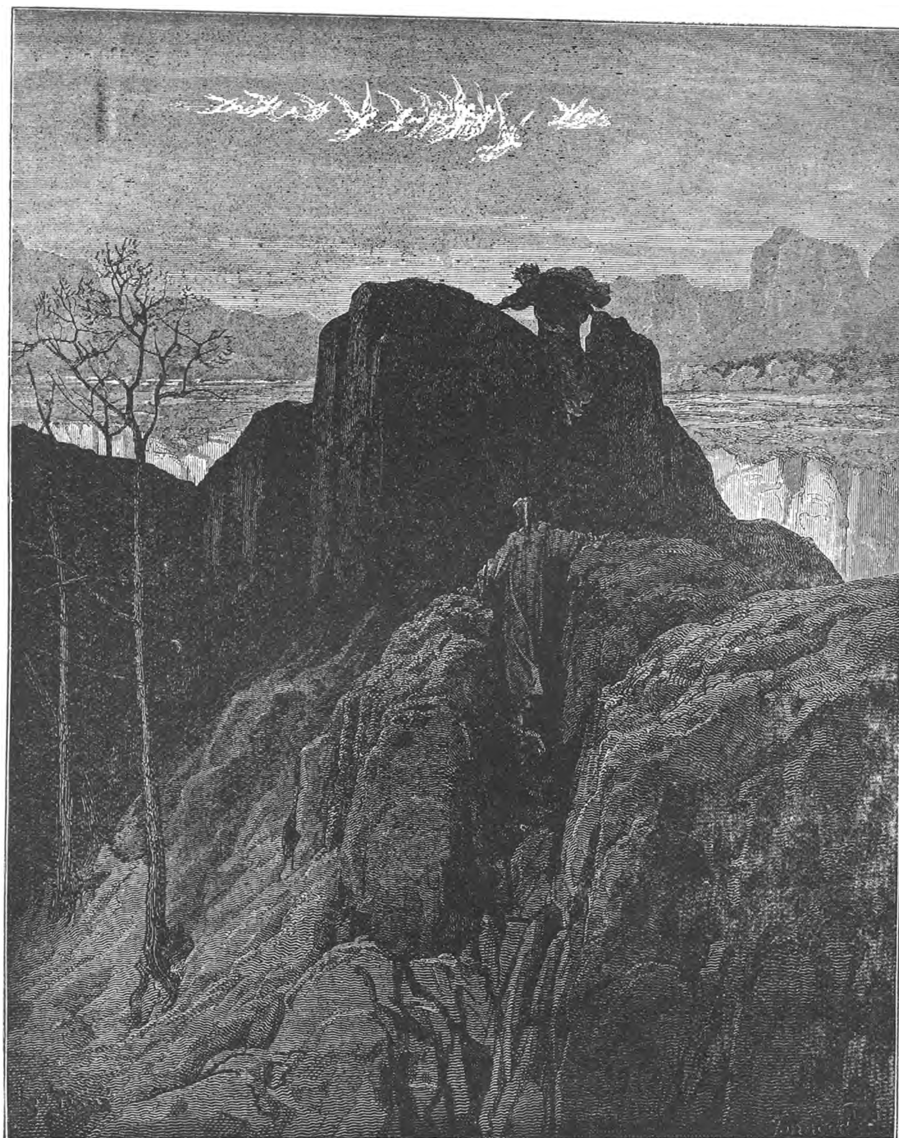
Philalethes tracht dit te weerleggen (Zie Das Fegfeuer N. 6 p. 26, 27) en Bassermann p. 261-265 weerspreekt het beslist.

[6]) V. 28-31. De moreele beteekenis is, dat men die steilte niet beklimmen kan — d. i. den aanvang van het pad der Loutering — dan met groote begeerte en groote moeite.

[7]) V. 34-37. Als zij dit steile pad ***f-g*** zijn opgekropen, komen zij aan een bergrand, waar de helling begaanbaar wordt met de voeten alleen en meer dan 45° helt (Zie N. 8). Dit pad van ***f*** tot ***g*** en verder de weg tot het gekronkelde pad ***n*** ligt op den equator, maar is er hier voor het gemak wat onder geteekend met den weg ***a-b-c-d-e-f*** (Kaart II) op het strand.

[8]) V. 40-43. Een half quadrant van een cirkel omspant een hoek van de helft van 90° dus 45°.

[9]) V. 46-49. Dit is het eerste Voor-Plateau van den Louteringsberg en de Tweede Omgang van den Eersten Kring, want de eerste Omgang is de ronding van het strand aan den Voet. Zij zijn daarheen eerst gekropen: ***f-g*** toen geloopen: ***g-h***, van het O. naar het W., naar Philalethes terecht opmerkt. (Zie Fig. A). Want zij bewegen zich daartoe van af het strand niet op de lijn van den aard-equator, maar van af die lijn, die door den Louteringsberg en Jeruzalem buigt, langs de helling van den Berg, zóó dat een loodlijn uit hun voet getrokken, daar (Zie N. 7) altijd op den equator neer komt. Vergelijkt men nu Fig. A met Kaart II van den Louteringsberg, gezien uit den top, en den weg afgelegd tot ***h*** op die laatste kaart, dan kent men nauwkeurig de richting tot nu toe door hen ingeslagen. Ter verduidelijking diene, dat op de kleine globe, daarnaast geteekend, de lijn $O.^1 W.^1$ den equator aanduidt, dat $O.^1$ het punt is, vanwaar men dien

Toen wij den bovenrand ware' opgekropen
Der hooge muur, waar open helling breedde,
Zei 'k: „Meester, wat voor weg moet ik nu loopen?" —
Z IV v 34—37

op het W. Halfrond van het uiterste Oosten (Jeruzalem) ziet komen en W.[1] het punt, vanwaar men dien weer daarheen ziet verdwijnen. De top van den Louteringsberg ligt dus boven dien kleinen bol, waar O.[1] W.[1] en N. Z. elkaar kruisen. Als men zich dit eenmaal goed voorstelt, is het verder volgen van hun tocht veel gemakkelijker, gelijk de stand van Zon en sterren verder begrijpelijk wordt, als die van Fig. A en B den lezer klaar vóór staat.

[10]) V. 57. Niet omdat Dante zich op het zuidelijk Halfrond bevindt, gelijk Philalethes en Bohl beweren, — hij is precies op de grensscheiding van het N. en Z. — maar om de eenvoudige reden, dat hij zich naar het O. weer heeft omgekeerd, vanwaar hij opklom, brandt de zon aan zijn linkerhand, terwijl die bij denzelfden stand van hem op het O. Halfrond aan zijn rechter zou komen. Men denke zich slechts op Kaart II van den Louteringsberg Dante in het N. O. quadrant — wáár ook — oostwaarts gekeerd, om dit waar te kunnen nemen.

[11]) V. 58-61. De aquilone is de noordenwind. De Dichter is verbaasd, dat de Zon hier tusschen het Noorden en Oosten zich langs de ecliptica naar hen toe beweegt tegengesteld aan hetgeen in het O. Halfrond gebeurt, waar de Zon tusschen hen en de richting van den zuidenwind zich bewoog.

[12]) V. 61-67. Van deze moeilijk te begrijpen verzen eerst de verklaring der namen en beelden: Castor en Pollux zijn de Tweelingen, die men op fig. A, B, C enz. afgebeeld ziet. In de mythologie heeten zij de Dioscuren als zonen van Zeus en Leda. De spiegel is de Zon, die zijn gloed van God opvangt en naar ons terugkaatst. Zij zendt haar licht op- en afwaarts, daar drie planeten: Saturnus, Mars en Jupiter volgens het Stelsel van Ptolemaeus boven en drie: Venus, Mercurius en de Maan (hierin een planeet gewaand) beneden haar staan. Daar „Rubecchio" in het Toscaansch tandrad beteekent en Dante ook elders den Dierenriem met een tandrad vergelijkt, meenen Pietro di Dante, del Cass. en Lana,

dat het dit hier ook wezen moet. Rubecchio beteekent ook gloed of brand, maar gebruikt in verband met rotare, het draaien van een wiel, doet het zoo sterk aan een rad denken, te meer daar rubecchio als gloed overbodig zou zijn na het beeld van den brandenden spiegel, dat hier wel tandrad zal bedoeld wezen. Want Dante herhaalt niet licht twee keer hetzelfde vlak achter elkaar, maar het herhaald gebruik van een tandrad-beeld in den loop van het gedicht voor den Dierenriem styleert het episch. De Beeren zijn de Kleine en de Groote Beer. De Poolster staat in het veld van den Kleinen Beer aan het noordelijk firmament.

Thans de sterrenkundige beteekenis: Van 25 Jan. 1301 tot 25 Febr. gaat de Zon op in den Waterman (Z. I Z. XXIV v. 1-4), van 25 Febr. tot 25 Maart in de Visschen, van 25 Maart tot 25 April in den Ram, waarin de Zon dus nu: 27 Maart nog opkomt en wanneer de Zon zou opgaan in de Tweelingen, (Zie Fig. A) — bedoelt Virgilius — zou het twee maanden later zijn dus van 25 Mei tot 25 Juni. Dan zou het brandend deel van het tandrad des Dierenriems, de Zon dichter bij den Kleinen en Grooten Beer staan en is het op het N. Halfrond zomer van af 25 Juni, want de lente begon daar toen 25 Maart, dus ook op dàt halve bol-quadrant C M L N van Fig. A, dat tot het N. èn W. Halfrond behoort. Hieruit volgt, dat de maandelijksche beweging der Zon langs de ecliptica tegengesteld is aan de dagelijksche. Staat de Zon dus einde Jan. om 6 uur 's morgens in den Waterman, dan staat zij einde Jan. om 8 uur op de plaats van den Steenbok in den Waterman. Staat de Zon einde Febr. om 6 uur 's morgens in de Visschen, dan staat zij einde Febr. eerst om 8 uur op de plaats van den Waterman in de Visschen en einde Febr. om 10 uur 's morgens op de plaats van den Steenbok in de Visschen enz. (Zie Fig. A).

[13]) V. 70-73. Hier beschrijft Virgilius de gedaante der aarde en wijst hem op Jeruzalem, op een hoogte gelegen, als het uiterste Oosten en den Louteringsberg als het uiterste

Westen der aarde. Phaëtons weg is de zonnebaan. (Zie uitvoeriger I Z. XVII N. 17). Hij leidde er de paarden langs van zijn vader Apollo, doch liet de teugels glippen en stortte in den Eridanus.

[14]) V. 73-76. De zonneweg d. i. de Ecliptica, waarin de Teekenen staan van den Dierenriem, ziet men altijd ter helft op het W. Halfrond en maakt met den Hemel- en Aard-Equator een hoek van $23\frac{1}{2}^{\circ}$ ongeveer. Ook de aard-equator, die door den Louteringsberg en Jeruzalem heen gaat, schijnt dus van het naar het N. gekeerde deel van dien Berg, waar zich Dante en Virgilius bevinden, even ver aan beide zijden naar het N. te wijken als die naar het Z. schijnt te loopen, wanneer men in het zuiderdeel van Jeruzalem naar het Z. schouwt.

[15]) V. 76-85. De aard-equator bevindt zich naar Virgilius' en Dante's opvatting als onbewegelijke cirkel altijd tusschen de zonne- en de winterperken (v. 81). De zonne-perken zijn hier naar de kaart van Strabo n.l. III, beneden Dante's — niet Strabo's — equator, de winter-perken er boven. Ik wees er reeds op in Z. II v. 4-7 N. 2, p. 20 dat volgens die kaart — en dit is die, welke hier Virgilius bedoelt — de equator door Jeruzalem gaat naar Dante's opvatting, zoodat 't daar benoorden op de aarde steeds kouder en beneden steeds warmer wordt. Strabo's equator ligt lager als op de wereldkaart van Ptolemaeus, en ook daar ligt Jeruzalem dus niet op den equator als bij Dante. Dante heeft dus met eigen equator de kaart van Strabo gecombineerd met de sterrenkaart naar het Stelsel van Ptolemaeus, later vervaardigd — want de Grieken hadden alleen hemel-globen — om redenen al opgegeven in Z. II N. 2. Vandaar dan ook, dat de hemel-equator, waarmee de aard-equator concentrisch is en waarvan de eerste is de middenkring van 't hoogste aller zwerken (v. 79) ook als Evenaar (v. 80) zich tusschen de zonne- en winterperken (v. 81) der aarde bevindt. Dante antwoordt dus: Omdat de ecliptica zoo om de aarde heenloopt,

dat altijd een helft aan de eene en een helft aan de andere zijde der aarde even ver die omkringt, doet dit ook de hemelequator, want die heeft een even grooten straal en hetzelfde middelpunt.

[16]) V. 91-97. Het bestijgen van den Louteringsberg valt steeds gemakkelijker; dit beteekent, dat de loutering moreel steeds lichter valt. Voor Uw zinnen: ingelascht.

[17]) V. 97-106. Dit rotsblok: *i*, bevindt zich links van de Dichters, zoodat de schimmen in de schaduw staan voor de zonnestralen, die van het N. komen. De Dichters hebben zich dus — wat na hun sterrenkundig gesprek héél natuurlijk is — weer naar het W. gewend, de richting, waarheen zij opstegen en dàn ligt die rots links van hen.

[18]) V. 119-121. De schim vraagt Dante naar verschijnsel door den Dichter opgemerkt v. 57 N 10.

[19]) Belacqua kwam volgens Benv. uit Florence en maakte muziek-instrumenten, die hij soms zelf bespeelde. Dante mocht hem gaarne lijden volgens l'Anon. fior. Toen Dante hem eens over zijn traagheid onderhield, antwoordde hij met Aristoteles' woord — volgens dezen commentator —: Sedendo et quiescendo anima efficitur sapiens. (Door zitten en rusten wordt de ziel wijs) Hierop zinspeelt wellicht v. 126.

[20]) V. 127-133. Voor hen, die niet in den ban der Kerk zijn gestorven, doch alleen hun inkeer uitstelden tot het einde des levens, is de straf: even lang op de Berg buiten de Poort te moeten wachten, als hun aardsch bestaan duurde.

[21]) V. 136-140. De Zon is — van af 12 uur 20 min. te L^1 tot 50° boven Cadix in Fig. E — thans gestegen tot boven den top van den Berg. Daar is het nu 12 uur 's middags, op 45° oostwaarts, waar Dante en Virgilius zijn: te L^1 3 uur 's middags, te Cadix 6 uur 's avonds, zoodat het dus donker wordt te Marokko v. 140, te Jeruzalem 12 uur 's nachts en aan de verste zoomen v. 139 nl: van Azië aan den Ganges is het weer 6 uur 's morgens en daar gaat dus de Zon weer op. (Zie Fig. F.)

ZANG IV

EERSTE KRING

De Tragen
De Sferen der Vertraging
Tweede Omgang
Eerste Voor-Plateau
De Tragen in boete en bekeering
Belacqua

1 Wanneer de dingen, die verheuge' of deren,
Eén gave van den geest gansch overmanden,
En ze' — er geschikt voor — in zichzelf doet keeren.

4 En 't schijnt, dat ze' aandacht met elk zintuig bande, —
Dan dwaalt, wie meent, dat hij zóó onderkende,
Dat één uit vele ziele' in ons ontbranden.[1])

7 En dus: als oog of oor zich tot iets wendde,
Zoodat de ziel daar henen sterk wou staren,
Bemerkt men 't niet, terwijl de tijd weg rende.

10 't Gehoor moet men een and're macht verklaren
Dan die d' aandacht der gansche ziel kan wekken,
Die kan gebonden, gene vrij ontwaren.[2])

13 Diè geest kon mij tot rechte' ervaring strekken,
Wien 'k — luist'rend — mijn bewondering toe moest dragen,
Want vijftig graden kon de Zon reeds trekken

16 Omhoog, toen nog mijn ooge' er niets van zagen [3]
En daar de schimme' ons op den tocht toewuiven
Met één roep: „Hier is 't doel van Uwe vragen". —

19 De landman kan door dorens af te schuiven
Van greep der vork vaak grooter gat dicht spreiden
In 't tijdperk van 't verdonkeren der druiven,

22 Dan 't pad ons liet bij onze' opgang daar beide:
Mijn Gids en ik, die hem moest achterhalen
Alléén, nadat die schaar er van ons scheidde.

25 Men stijgt San Leo toe en men kan dalen
Naar Noli en te voet omhoog zich richten
Tot Bismantova's spits, maar hier zou 'k falen,[5]

28 Tenzij met vlugg wieke' en 't vederspichten
Der groote zucht, waarmee 'k mijn Gids na snelde,
Die hoop mij schonk en die daar vóór mij lichtte.[6]

31 Wij klommen, waar 't verbrokkeld puin neer helde,
Waar 't van ter zij nauw liet een opgang open,
De schuinte' als eisch ons voet- en handsteun stelde.

34 Toen wij den bovenrand ware' opgekropen
Der hooge muur, waar open helling breedde,
Zei 'k: „Meester, wat voor weg moet ik nu loopen?"[7]

37 En hij tot mij: „Thans zelfs niet t'rug één schrede.
En achter mij den Berg omhoog getogen,
Tot ons ervaren gids zal tegen treden". —

40 De top onttrok zich aan 't bereik der oogen
En 'k zag de steilte grooter hoek beschrijven
Dan half quadrant, om 't middelpunt gebogen.[8]

43 'k Was moe en „Keer"— begon 'k hem aan te drijven —
„O goede Vader, moge' er weer toe strekken,
Hoe ik alleen sta, als gij niet wilt blijven".—

46 „Mijn Zoon"— sprak hij — „wil voort tot ginds U trekken
En heeft naar vlak dicht bove' 'm mij gewezen,
Welks zwaai den Berg vandaar gansch om kon rekken. [9])

49 Zóó spoorden mij de woorden aan van deze,
Dat 'k hem na klaut'rend er weer moeite' aan wijdde,
Totdat mijn voeten op dien bergzoom rezen.

52 Wij lieten ginder toen ons nederglijden
Oostwaarts gewend, vanwaar we' omhoog belandden,
Wijl 't steeds verheugt den blik daar heen te leiden.[10])

55 Nadat ik 't oog streek langs de lage stranden
Hief ik 't ter Zon en moest verbazing toonen,
Dat die ter linkerzijde van ons brandde.

58 De Dichter zag, hoe ik in die regionen
Gansch stond verbluft, daar van het Licht de wagen
Door rolde tusschen ons en d'Aquilone.[11])

61 Toen hij: „Indien zich Castor, Pollux zagen
Bij dezen spiegel, die zijn brand doet laaien
Dat die omhoog 't licht en omlaag 't kan jagen,

64 Zoudt gij 't tandrad des Dierenriems zien zwaaien
Zóó, dat dit naar de Beeren meer zou lenken,
Indien dit niet uit d' oude baan zou draaien.[12])

67 Indien ge' U — hoe of dit zoo is — wilt denken
In U, dan moet gij Zion vóór U stellen
En deez' Berg zóó, dat ze' elk het uitzicht schenken —

70 Op d' aard' staande'— op één kim en dat ze' op hellen
In twee halfronden, waar de weg om leidde,
Dien Phaëton niet goed wist langs te snellen.[13]

73 Dan zult gij zien, hoe die om d' eene zijde
Ter helft moet gaan en d' and're zoo om gene,
Als Uw verstand 't nu klaar kan onderscheiden". —[14]

76 „Wis, Meester"— sprak ik — „nimmer kon ik meenen
Zoo scherp te zien, als ik thans 't kan bemerken,
Waar mijn begrip te klein mij leek voorhenen:

79 Dat die Kring, —'t midden van 't hoogste' aller zwerken —
Dien men in wetenschap als Ev'naar kende
— En altijd tusschen zonne'- en winter-perken —

82 Van hier op dien grond, dien gij aan nu wendde,
Naar 't Noorden wijkt, wijl de Hebreëe' 'm zagen
Zijn boog naar 't heeter deel der aarde zenden.[15]

85 Maar gaarne wist ik, zoo 't U moest behagen,
Hoever wij gaan nog, want den Berg zie 'k reiken
Veel verder dan omhoog mijn blikken dragen".—

88 En hij: „Gij zult den Berg omhoog zien wijken
Zóó, dat omlaag het zwaar valt te beginnen,
Maar lichter, naar men hooger komt, zal 't blijken.

91 Doch als zóó licht dit schijnt voor Uwe zinnen,
Dat gij het zóó gemakk'lijk kunt ontwaren
Als afstand met een schip stroomaf te winnen,

94 Dan zult gij 't einde van dit pad bestaren,
Waar rust na de vermoei'nis U zal wachten
'k Antwoord niets meer; en 'k heb 't als feit ervaren".—[16]

97 Die woorden uitten nauw gansch zijn gedachten,
Toen vlak bij ons een stem aanving te spreken:
„Wellicht zult ge' eerst nog zitten noodig achten".

100 't Was daardoor, dat we' er beide' een blik naar streken.
Wij zage' er links een groote rots geheven,
Die eerst mijn en zijn aandacht was ontweken.

103 Wij trokke' er heen, waar schimmen bij verbleven,
Die we' achter 't blok daar in zijn schaduw schouwden,
Als wie — zoo staand — door traagheid rust zich geven.[17])

106 Een hunner, voor zéér moe door mij gehouden,
Zat en liet d' armen om zijn knieën reiken,
Waar tusschen in hij laag 't gelaat in douwde.

109 „O"— zei 'k — „mijn goede Heer, wil naar hem kijken,
Die, — zou de traagheid ook zijn zuster wezen, —
Niet meer dan nu nalatigheid deed blijken."—

112 Toen keerde hij tot ons en acht gaf deze
En heeft slechts tot mijn dij het hoofd bewogen,
Wien: — „Ga, want gij zijt waardig" — is ontrezen.

115 En moe — wijl 'k wist nu, wien ik had voor oogen —
Wat nog mij sneller d' adem uit deed zenden,
Weerhield 't mij niet, dat 'k tot hem heb gebogen.

118 Hem nader, wou hij nauw 't hoofd tot mij wenden,
Wijl 'k: — „Zaagt gij hoe de Zon", — van deze hoorde
Ter linker schouder al zijn Wagen mende?" [18])

121 Door zijn gebaren, loom en kaar'ge woorden
Is om mijn lippe' een flauwe lach gegleden,
Waarop 'k begon: „Belacqua, in deez' oorden

124 Doet gij geen leed meer me' aan. Maar zeg de reden,
Dat gij juist hièr zit? Moet ge' op iemand wachten?
Of is te sterk weer Uw gewoonte' U heden?"

127 Hij: „Broeder, waarom zou 'k te stijgen trachten?
Want d' engel Gods bove' aan de Poort gezeten,
Zou 't gaan ter mart'ling nog niet waard mij achten.

130 Na zóóveel went'linge' is 't me' eerst toegemeten
Van 't zwerk den Berg om, als 't maakte' in mijn leven,
Daar 'k niet voor 't eind van vrome zucht wou weten,[20]

133 Zoo niet gebed me' eer helpt uit hart geheven,
Dat nu nog leeft, in gratie aangenomen:
Wat geldt een, dat den hemel blijft om 't even?"—

136 Reeds is de Dichter voor me' omhoog gekomen
En zei: „Kom; zie: ten meridiaan voort trekken
Kon reeds de Zon en van de verste zoomen

139 De Nacht al met haar voet Marokko dekken".[21]—

ZANG V

INHOUD

Op dèn Derden Omgang van den Eersten Kring, het Tweede Voor-Plateau van den Louteringsberg ontmoet Dante die soort van Tragen, die een gewelddadigen dood stierven maar in hun laatste oogenblikken hun geest aan God toe vertrouwden. Zoodra deze schimmen den Dichter zien, zenden zij er twee van hen vooruit om inlichtingen betreffende hem en zijn tocht. Wanneer zij hebben gehoord, dat hij naar de aarde zal terugkeeren, vragen eenigen van hen om hun aandenken bij de levenden in eere te houden en te bidden voor de rust van hun ziel. Hierbij spreken Giacomo del Cassero, Buonconte di Montefeltro en Pia da Siëna..

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-10. De Dichters verlaten nu het eerste Voor-Plateau en komen op het tweede. Dante werpt van links naar rechts schaduw, daar het op de plaats, waar zij zich bevonden al 3 uur 's middags is, en hij nu de Zon van links boven zich heeft. De weg leidt nu langs ***j-k-l*** (Zie Kaart II)

[2]) V. 10-19. In het Grensgebied van de Hel Z III v. 42—92 leerde Virgilius Dante minachting voor de Nietelingen. Maar ook voor de praatjes van betere zielen leert hij hem hier onverschilligheid om zedelijk hooger te stijgen en dus bij den tocht omhoog zich daarvoor bij hen niet op te houden.

[3]) V. 24. Prachtig sluit dit M i s e r e r e (Psalm 50) als aanhef aan bij de vorige zangen Z II v. 46. I n e x i t ú I s-

ráël de Aegypto en Z II v. 112 Amor che nella mente mi ragiona (O Liefde, die ik in mijn ziel hoor spreken), omdat hierin van de boetelingen een kreet om erbarming opgaat na den Uittocht naar hun nieuw Kanäan, den Hemel en zij te kennen geven, dat zij door geestelijke liefde worden opgevoerd.

[4]) V. 27. Ook hun stemmen zijn nog heesch als die der veroordeelden in de Hel, maar hun is het daglicht niet ontzegd en ook niet het zien in het tegenwoordige, wat hier meermalen blijkt.

[5]) V. 37-41. Brunetto Latini, Dante's leermeester (Zie I Z XV v. 22-35, v. 55-58) verklaart in zijn Tesoro (Lib II Cap 33), dat de meteoren gloeiende dampen zijn, die den hemel doorkruisen. Dat het kleine hemellichamen konden wezen, steenen begreep men — behalve om andere redenen — in de Middeneeuwen al niet, omdat na het verschieten alle andere, steeds zichtbare sterren op hun plaats bleven. (Zie Par. XV. v. 17-18). Ook de bliksems en het weerlichten van de wolken in Augustus beschouwde men als werking van gassen, die in brand raakten, volgens Moore naar de theoriën van Aristoteles. (Zie Moore I, 132)

[6]) V. 46-58. De boetelingen, die door geweld stierven, voordat zij boetvaardigheid gedaan hadden, ontvingen toch vergeving, wijl zij in hun laatste oogenblikken hun hart in berouw tot God verhieven en het hun gedane onrecht vergaven. (Pentendo e perdonando).

[7]) V. 60. Goed geboren in tegenstelling met slecht geboren zielen (Zie I Z III v. 116).

[8]) V. 64-73. Jacopo del Cassero van Fano haalde zich als burgemeester van Bologna den haat op den hals van Azzo VIII da Este, markies van Ferrara (Zie voor hem I Z XII N. 19) door op hem af te geven. Azzo wilde behalve Modena en Reggio, dat hij reeds bezat, ook Parma en Bologna verkrijgen, die zich er met kracht tegen verzetten. Hij liet del Cassero vermoorden op reis tusschen Venetië —

waar hij per schip aankwam — en Padua, toen hij zijn ambt, te Bologna neergelegd, te Milaan wou gaan uitoefenen. Volgens Ghirardicci wordt hij niet door de chronisten als burgemeester van Bologna genoemd, al stelt die hem daar in 1296, omdat er volgens Philalethes vaak twee per jaar het bewind voerden en kunnen die hem vergeten hebben. Die datum past bij de omstandigheid, dat toen eerst de oorlog tusschen da Este en Bologna uitbarstte. (Zie o. m. Del Lungo Dante I p.p. 463 en volg.) Carlo's Land (v. 71) is dat van Karel van Anjou. Hier is het markgraafschap Ancona bedoeld tusschen Romagna en het koninkrijk Napels, waar Karel II van Anjou toen regeerde.

[9]) V. 74-76. V. 74. Zinspeelt op Leviticus Cap. 17, v. 14: „Want de ziel van alle vleesch, dat is zijn bloed" — waarom deze dit te eten, niet gezuiverd van bloed, verbood. De Antenoren-gronden zijn het gebied van Padua, d. i: waar zij wonen, die afstammen van den Griek Antenor, naar wien de tweede Omgang van den Negenden Kring der Hel is genoemd. (Zie Livius I 1 en Bassermann p. 448 en I Z XXXII N. 12).

[10]) V. 76-84. In de luchten ingelascht, m. a. w. waar men nog leeft. De schimmen op den Louteringsberg ademen niet evenmin als in de Hel, waar Dante als levend herkend werd door het bewegen van zijn keel in I Z XXIII v. 88. Volgens G. Mazzoni Bull VI 31 is del Cassero niet vermoord door Azzo VIII maar door zijn broeder Francesco da Este. Mira is een gehucht tusschen Padua en Oriago op den oever van een kanaal, dat uit de Brenta stroomt. In plaats den weg op te loopen om de moordenaars te ontvluchten, liep hij naar het moeras, verwarde in het riet en zonk weg in het slib, waar hij gegrepen werd en gedood.

[11]) V. 85-94. Buonconte di Montefeltro was de zoon van Guido di Montefeltro (Zie I Z. XXVII N. 4) en gehuwd met een Florentijnsche dame Giovanna, waarvan v. 89 spreekt. Hij zegt v. 89-90: Giovanna, mijn echtgenoote en de anderen

(verwanten en vrienden) bidden nooit voor mijn ziel, zoodat ik hier generlei verlichting en vertroosting ontvang. Hij streed als een der aanvoerders in den slag bij Campaldino (11 Juni 1289) en nooit werd zijn lijk gevonden. Hierover spreekt Dante N. 13. Dit gevecht had plaats tusschen de verbannen Ghibellijnen, geholpen door het volk van Arezzo, en de Guelfen van Florence. De Aretijnen werden aangevoerd door hun bisschop Guglielmo dei Pazzi degli Ubertini en Buonconte. De Florentijnsche Guelfen zegevierden onder Amerigo di Nerbona. Aan dien slag nam Dante deel als ruiter. Het was deze Buonconte, die ook bij Pieve del Toppo in 1288 de Aretijnen commandeerde. (Zie I Z XIII v. 120-121) Campaldino ligt in de vlakte tusschen Poppi en Bibbiena in den Val d'Arno en heet ook Certomonde, wat eigenlijk de naam is van een Franciscaner-klooster in die streek gesticht door de graven Guidi (Zie Repetti I 671 en Basserman p. 75-79, 93-100). Philalethes verhaalt omtrent dien slag meer in Das Fegfeuer N. 13, p. 36-39.

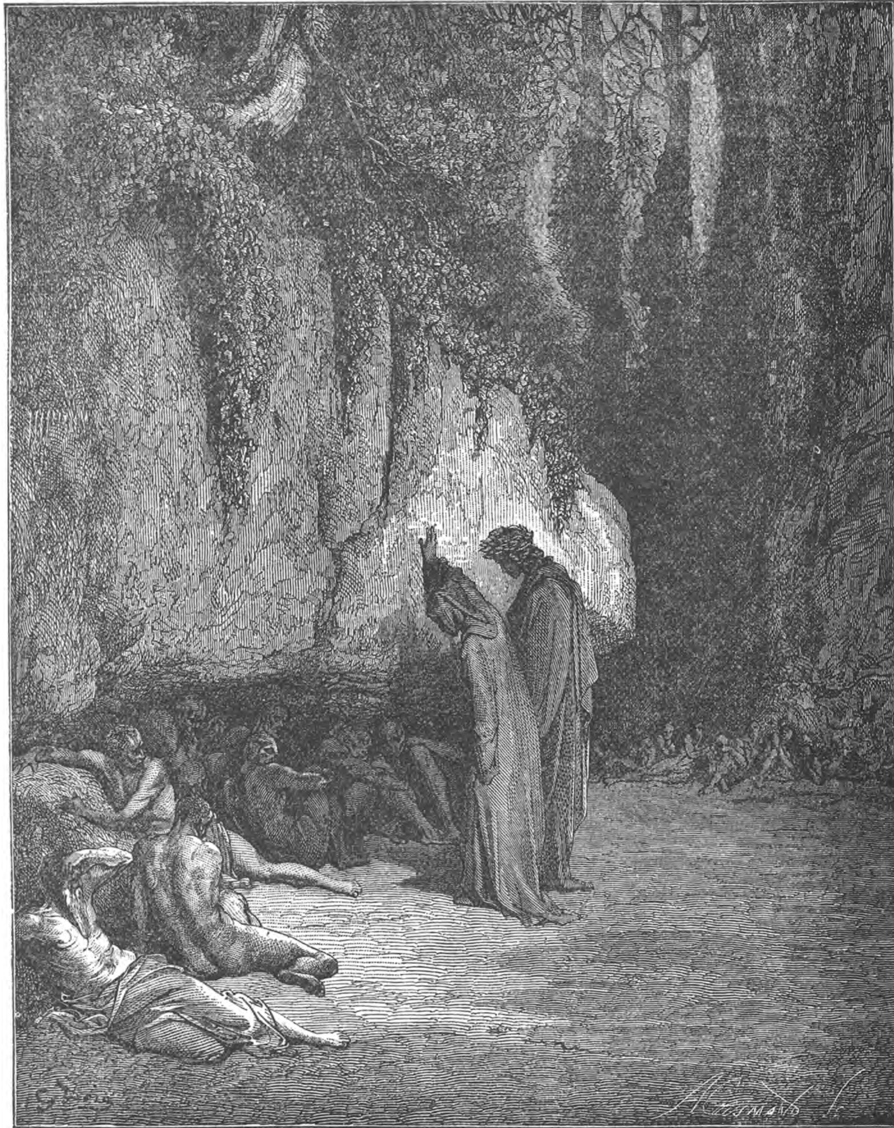
[12]) V. 94-97. De Archiano, die zich vormt boven het klooster Camaldoli, eerst slechts een herberg of asyl, dat il Sagro Eremo heette, daalt, terwijl hij het weinige water der beekjes van Carlese en Gressa opneemt, en dwars door het Arno-dal stroomt, in den Arno aan den voet van de zuidelijke hoogte van Bibbiena aan het einde van het landschap Casentino. (Zie Repetti I 105). De hoofdstroom van den Archiano ontspringt onder de Alpe di Serra of Apennino della Penna boven Badia te Prataglia. Bassermann zegt p. 102, dat er geen betere uitdrukking is dan t r a v e r s a v. 95 voor den benedenloop van den Archiano, want op de plaats, waar die in den Arno uitmondt, loopt deze geheel door de rechterzijde der vallei, terwijl gene van de helling links daalt en dus daar in haar breedte tot den Arno moet doortrekken. Het beroemde Eremo di Camaldoli, gesticht op een berg bij het bergjuk della Falterona door San Romualdo (Zie Par. XXII v. 49-52) in het begin van de XIe Eeuw, ligt in een

dicht woud van groote dennen, geheel afgezonderd van de wereld. (Zie Repetti I 402-404, Bassermann p. 104)

[13]) V. 97-130. Om de ziel van Buonconte's vader streden Sint Franciscus en een duivel, doch de duivel voerde die mee (Zie I Z. XXVII v. 112-124 N. 17). Hier wint de engel het pleit. Maar om zich te wreken maakt de demon het lijk tot een speelbal der booze elementen en doet dit in plaats van de ziel spoorloos verdwijnen. De koude der bovenste luchtlagen v. 111 verdichtte de wolken, zoodat de regen in stroomen neerviel. Naar Aquino's leer schreef Dante aan de booze geesten en ook aan de verdoemden een Wil toe, steeds op kwaad doen gericht, ook door de natuurkrachten. Hij zegt in de Summa P. I qu. LXIV art. I, dat de kennis der waarheid drieledig is: een, die men heeft van nature en twee anderen: de bespiegelende en die de liefde Gods verwekt, welke beide door genade worden verkregen. De eerste echter wordt bij de duivels noch vermeerderd noch verminderd. De tweede, die zij door genade ontvangen en bespiegelend is, wordt hun niet geheel ontnomen, maar wel verminderd. De derde, de eigenlijke, ware kennis missen zij geheel.

Het dal van Prato magno v. 116 strekt zich uit van de bergen van Prato magno, een tak der Appenijnen rechts tot aan het groote bergjuk v. 115: la Giogana di Camaldoli, tusschen welke ketens de vlakte van Campaldino ligt. Dit is het gansche Casentinische deel der bovenvallei van den Arno volgens Benv. en Buti. Niet alleen Dante ook Dino Compagni spreekt van een onweer na den slag van Campaldino, wat den Dichter tot dit verhaal voerde. Prato magno — beweren Vent. en sommige modernen — is het gehucht Pratovecchio in Opper-Casentino, maar Casini ontkent dit p. 309. De groote stroomen zijn v. 121 de Staggia, de Fiumicello, de Solano, de Sova, de Corsalone, de Archiano etc., de koningsvloed v. 122 is de Arno, de prooi v. 128 het meegevoerde slib, weggespoelde voorwerpen van den legertrein, lijken enz..

[14]) V. 130-136. Volgens Philalethes zou Pia de vrouw zijn van Nello de Pannocchiesci, heer van Pietra, uit een machtige adellijke familie in de Maremma. Volgens Benv. en l'An. fior. liet Nello Pia, daar hij haar wantrouwde, volgens Lana, Ott. Buti, omdat zij hem ontrouw was met Aghostini dei Ghisi, door een dienaar, toen zij uit een venster keek, er uit werpen, wat zij niet overleefde. Tommasi vermoedt in zijn geschiedenis van Siëna, dat Nello dit deed om de schoone Margherita van Fonti te huwen, een dame, die volgens Gigli (Diario Sanese Vol. I bl. 333 en volg.) wel vijf mannen gehad heeft, Nello als vierde. Pia wordt gewoonlijk beweerd te stammen uit de Siëneesche familie Tolomei. Gigli beweert echter uit oorkonden dier familie te kunnen bewijzen, dat zij de dochter was van Buonconte Gastiglione of Guastelloni en weduwe van Baldo Tolomei. Maar nu zegt Casini Il Purg. p. 312: Volgens documenten gevonden door Banchi (Zie Donati. Riv. crit. della lett. ital. 1886 N°. 6 en A Lisini Nuovo documento della Pia di Tol. figlia di Buonincontra Guastelloni) leefde de gewezen vrouw van dien Baldo nog als weduwe in 1318. Hieruit volgt, dat het een Pia Tolomei moet zijn, voor het eerst gehuwd met Nello da Pietra, die haar niet uit argwaan of wegens ontrouw liet vermoorden, maar omdat hij met Margherita degli Aldobrandeschi wou trouwen, weduwe van Guido di Montfort, genoemd in I Z. XII v. 118-121. Daaruit volgt, dat Pia hierom is vermoord in 1297, toen door de ontbinding van Margherita's derde huwelijk Nello haar wou en kon krijgen. (Zie Bassermann p. 332-343). Dit lost meteen de questie op van de vertaling, door sommige commentatoren voorgestaan, die uit v. 135 inanellata pria: eerst beringd lezen, dus eerst al gehuwd. Pia spreekt opzettelijk van haar trouwing als een klacht tegen Nello, die dezen aan een andere schonk.

Een hunner, voor zéér moe door mij gehouden,
Zat en liet d'armen om zijn knieën reiken,
Waar tusschen in hij laag 't gelaat in douwde.
Z IV v 106—109

ZANG V

EERSTE KRING

De Tragen
De Sferen der Vertraging
Derde Omgang
Tweede Voor-Plateau
De Tragen verrast door gewelddadigen dood
Giacomo del Cassero, Buonconte di Montefeltro, Pia da Siëna

1 Reeds had 'k mij van die schimmen heen begeven
En volgde' ik van mijn Leidsman weer de schreden,
Toen een den vinger mij heeft na geheven,

4 Die riep: „Zie, 't schijnt, dat wie daar gaat beneden
Den ander, blijft van links van licht verstoken
En of hij nog in leven is, die tweede".—

7 't Oog omgewend tot hem, die had gesproken
Omlaag, zag 'k hem verwonderd mij bespieden,
Slechts mij, slechts mij en 't licht door mij gebroken.[1])

10 „Waarom laat ge' Uw ziel niet alle' onrust vlieden",—
Zoo sprak mijn Heer — „dat trager 't U doet tijgen?
Wat geeft gij om het fluist'ren van die lieden?

13 Laat praten 't volk om me' achterna te stijgen.
Sta als een toren vast, die door het jachten
Van wind de spits niet heen of weer laat zijgen.

Want wie gedachten hoopen op gedachten,
Die zullen verder van het doel steeds raken,
Want d' eene' ontneemt de and're dan zijn krachten".—[2])

Welk woord was anders hier dan: „'k Kom"— ter zake?
'k Zei 't met die kleur naar 't aangezicht gedrongen,
Die vaak den mensch vergeving waard kan maken.

Meteen — en dwars den steilen wand omslongen —
Kwame' er ons schimmen nader toe geschreden,
Die rei om rei het Miserere zongen.[3])

Bemerkend, dat geen stralen mij doorgleden, —
Want door mijn lichaam konden die niet henen —
Heeft lang en heesch: „O!"— hun lied afgesneden.[4])

En twee van hen — die aan ons boden schenen —
Zijn op ons toe gekomen om te vragen:
„Wil van Uw toestand kennis ons verleenen".

En toen mijn Meester: „Wil er van gewagen,
Wijl gij t'rugkeeren kunt tot wie U zonden,
Dat nog zijn lichaam waarlijk vleesch blijft dragen.

Zoo stil die tot het zien der schaduw stonden —
Gelijk ik meen — volstaat hun 't te berichten.
Men eere hem; 't wordt wellicht winst bevonden".—

'k Zag nooit zoo snel ontvlamde dampen schichten
Door 't luchtruim, als de nacht is opgekomen,
Noch 's avonds de Augustus-neev'len lichten,[5])

Als dezen toen den t'rugtocht ondernomen
En dan weer met de and'ren tot ons gingen
Als menigte' in zijn vaart niet te betoomen.

43 „Het zijn veel lieden, die daar tot ons dringen
En — sprak de Dichter — U iets komen vragen.
Ga voort toch en hoor bij hun verder kringen". —

46 „O ziel, wiens schreden U naar vreugde dragen" —
Zoo riepen zij — „in 't lijf U aangeboren:
Houdt even stand" — bij 't nader tot ons jagen.

49 Ziet, of gij een van ons nooit zaagt te voren,
Dat gij van dien ginds tijding doet ervaren.
Wat doet U gaan en kan Uw gang niet storen?

52 Geweld heeft elk gedood van onze schare.
Wijl zondaars tot in 't laatste uur wij bleven,
Waarin het licht des Hemels ons kon klaren,

55 Zoodat wij in berouw en in vergeven
Met God verzoend toen nog uit 't leven togen,
Tot zijn aanschouwing 't hart door Hem gedreven". —[6])

58 En ik: „Richt ik naar elks gezicht ook d' oogen:
'k Herken er geen; maar mocht U iets behagen,
Dan — goed geboor'nen — handel 'k naar vermogen.[7])

61 Zeg 't en 'k zal bij dien vrede daarin slagen,
Die m' achter zulk een Gids mijn gang doet lenken,
Waarnaar 'k van wereldrond tot rond blijf jagen". —

64 En één ving aan: „Elk wil vertrouwe' U schenken
Voor Uwe weldaad — 't hoeft 't niet onder eede —
Al zwicht Uw wil voor onmacht bij 't gedenken.

67 Ik, die voor d'and're' alleen hier op moet treden,
Bid U, indien gij ooit kwaamt in de streken,
Die tusschen Carlo's land, Romagna breeden,

70 Dat gij mij dient in Fano met Uw smeeken
Dat daar wèl beden worden opgezonden
En ik in zware zonden niet blijf steken.[8])

73 Ik ben vandaar, maar mijne diepe wonden,
Waar 't bloed uit vloot, waarin mijn ziel regeerde,
Kreeg 'k in den schoot der Antenoren-gronden.[9])

76 Waarheen 'k als plaats, die veil'ger scheen, mij keerde:
Liet d' Este 't doen, wiens toorn ik had te duchten
Veel meer ginds dan het Recht van hem 't begeerde.

79 Maar had 'k in Mira's richting willen vluchten,
Toen ik eenmaal Oriago kon bereiken,
Dan was 'k nog, waar men ademt in de luchten.[10])

82 'k Liep naar 't moeras; 't riet, 't slib deed mij bezwijken
En 'k viel door deze hindernis gevangen,
Een meer op d' aard zag ik mijn aad're' ontwijken"—

85 Toen sprak een ander: „Ach, wordt dit verlangen
Vervuld, dat U ten hoogen Berg doet streven,
Steun 't mijne' in goede vroomheid op Uw gangen.

88 Buonconte Montefeltro was 'k in leven.
Giovanna, d' and'ren willen mij vergeten,
Waarom 'k bij hen gebukt mij moet begeven". —

91 En ik: „Wat kracht of toeval mag het heeten,
Dat U zóó ver van Campaldino stootte,
Dat men nooit, waar Uw grafstêe is, kon weten?" —[11])

94 „O — Casentino's spits dwars lang gevloten
Stroomt d'Archiano", — was wat hij me' ontdekte —
Uit d'Apennino bove' Ermo gesproten.[12])

97 Waar die naam voor deez' vloed niet langer strekte,
Ben ik, de keel doorboord, daarheen geweken
Te voet, wijl ik den grond met bloed bevlekte.

100 Hier bleef 't gezicht en ook de spraak mij steken,
Wier laatste klank 'k den naam Maria wijdde.
'k Viel; 't vleesch alleen bleef achter, daar bezweken.

103 'k Sprak waarheid. Wil bij levenden 't verbreiden:
Mij nam de engel Gods en die der Helle
Riep: „Heem'ling, waarom doet gij schâ mij lijden?

106 Gij doet het eeuw'ge van hem met U snellen
Door een klein traantje, dat me' 'm heeft ontnomen,
Maar ik zal 't met het and're anders stellen". —

109 Gij weet, hoe vocht'ge dampen samen komen
In 't ruim, tot water weer bijeen gedreven
Gestegen tot, omringd door koude stroomen.

112 Die booze Wil, die slechts naar kwaad wil streven
Paarde' aan 't verstand zich en deed nevel trekken
En wind met kracht, hem door Natuur gegeven.

115 Tot 't groot bergjuk liet hij door mist 't dal dekken
Van Pratomagno, toen geen licht meer klaarde
En hij in 't zwerk een toestand kon verwekken,

118 Dat zich de zwang're lucht tot water gaarde.
De regen viel; tot beken werden plassen,
Die niet meer konden dringen in de aarde.

121 En zooals ook de groote stroomen wassen,
Zijn die zóó snel ten koningsvloed geschoten,
Dat niets toen meer tot wering er kon passen.

124 De' Archiano, forsch, is aan zijn mond gestooten
Op 't ijskoud lijf om 't naar d'Arno te dringen
En heeft mij op de borst het kruis ontsloten,

127 Dat 'k sloeg, verwonnen door mijn pijnigingen,
En wielde mij langs 't bed en d' oevers mede,
Toen hij door prooi mij dekte' en liet omkringen".—[13])

130 „Ach, als gij weer ter aarde keert beneden
En zijt na langen weg in rust gezeten"—
Zoo sprak de derde geest toen na de tweede —

133 „Gedenk dan mij, die Pia werd geheeten
Van Siëna; in Maremma moest ik sterven.
Hij, die mij zonder ring eerst vond, moet 't weten;

136 Die mij ten huw'lijk zijn juweel deed werven.[14])

ZANG VI

INHOUD

Dante bevindt zich nog steeds op denzelfden Omgang onder hen, die een gewelddadigen dood stierven. Daarna lost Virgilius voor hem moeilijkheden betreffende het vraagstuk der voorbidding op en ontmoeten zij Sordello, een beroemden Provençaalschen dichter. Hierbij vaart Dante heftig uit tegen Italië, Rudolf van Habsburg en Florence.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-12. Zara was in de middeneeuwen een soort dobbelspel. Men speelde het met drie steenen en op een tafel of bank. Gedurende het spel werd naar bepaalde kansrekeningen het woord z a r a geroepen door een der spelers. Zara of zaro is hetzelfde als nul.

[2]) V. 13-15. De Aretijn heet Benincasa da Laterina naar een stuk grond in de bovenvallei van Arno. Hij was een bekwaam rechtsgeleerde uit de XIIIe Eeuw, die aan de Bologneesche Universiteit volgens Benv. in het recht doceerde. De oude commentatoren verhalen, dat hij, toen hij assessor of rechter was van den podestà van Siëna en een broeder van Ghin di Tacco, welke of Turino of Tacco heette en een oom van deze, (volgens Lana, Buti, Land, en Vell, ook Tacco genaamd) ter dood veroordeelde, omdat zij een sterkte van Siëna in de Maremma hadden bemachtigd, waaruit zij als straatroovers iedereen overvielen. Volgens Repetti V. 550 was dit de sterkte Torrita in Val di Chiana. Ghin di Tacco om den dood van zijn bloedverwanten te wreken, wachtte

een gunstige gelegenheid af en toen Benincasa van Siëna naar Rome ging om daar zijn beroep uit te oefenen, werd hij in de rechtszaal — verhaalt Lana — door Ghino overvallen en gedood. Philalethes beweert, dat het niet een oom en broeder, maar zijn vader en broeder waren. Ghino nestelde in het ontoegankelijke slot Radicofani, dat hij aan de Kerk had ontroofd. Benv. teekent hem als de ideale, edelmoedige roover (Zie Philalethes Das Fegf. p. 43 N. 3) en ook Boccaccio spreekt van hem in de Decamerone Xe Dag, 2^e^ Vert.. De bezwaren, aangevoerd door Philalethes tegen de waarschijnlijkheid van den moord op den rechter, (Zie Das Fegf. p. 44 N. 3) zijn door hem zelf eigenlijk opgeheven. Ghin di Tacco werd later door Bonifacius VIII begenadigd en rijk beloond en deze deed hem zich verzoenen met Siëna. (Zie Manni: Istoria del Decamerone, Florence 1742 p. 533-552, B. Aquarone: Dante in Siëna pp. 543-551).

[3]) V. 14-16. De ander is Cione, Guccio of Ciaccio Tarlati van Pietra mala in Arezzo, die in het midden van de XIIIe Eeuw leefde en oom van Guido, bisschop van Arezzo. Terwijl de zijnen in krijg waren met de Bostoli, een Guelfische familie uit Arezzo, verbannen en gevlucht naar Castel di Rondine (Pietro di Dante zegt naar het slot Laterina), vervolgde hij den vijand en op zijn paard door den Arno gevoerd, verdronk hij. Zoo verhaalt het Benv., maar Lana Ottimo en Buti beweren, dat Guccio den dood vond, toen hij zelf werd na gezet door vijanden na den slag van Campaldino (Bibbiena) 1289 (Zie Purg. Z. V v. 92). Longfellow beweert wel, dat de Aretijnen verslagen zijn en dat hij als Aretijn dus gevlucht moet wezen, maar dit hoeft niet, al is de kans, dat deze auteur gelijk heeft, groot. In een veldslag werd vaak vóór de besliste vlucht van de verliezende partij heen en weer geweken, thans minder omdat de wapens veel moorddadiger zijn en de gevechten veel korter duren. Daarom heb ik deze verzen zóó vertaald, dat het naar beide zienswijzen kon blijven staan.

Volgens de Storia genealogica delle Fam. Toscane ed. Umbre van Eug. Gamurrini, die zich op de Aretijnsche archieven beroept, waren Ciaccio en Guido beide kleinzonen (dus niet neef en oom) van den dapperen Tarlati; Ciaccio door Vanni (Giovanni) en Guido door Angelo.

[4]) V. 16-17. Federico Novello was een zoon van Guido Novello van de graven Guido, gedood te Bibbiena door een der Bostoli bijgenaamd Fornajuolo (Fennajolo), die de Tarlati van Pietramale hielp. Ammirati stelt zijn dood in 1291 in zijn Storia de' Conti Guidi zonder nadere berichten.

[5]) V. 17-19. Die van Pisa is Farinata, zoon van Marzucco (v. 18) degli Scornigiani da Pisa of Vanni degli Scornigiani. Er bestaan zulke uiteenloopende zienswijzen zoowel over de geschiedenis als de persoon zelf: of het Farinata of Vanne, is, dat hier geen besliste meening nog mogelijk is naar de voor mij beschikbare gegevens. Zooveel staat alleen vast, dat Marzucco bij den dood van zijn zoon door geweld groote edelmoedigheid jegens diens vijanden heeft getoond. (Zie uitvoeriger Philalethes Das Fegf. p. 45-46 en Casini Purg. p. 312-313).

[6]) V. 19. Graaf Orso degli Alberti della Cerbaia — volgens Casini — zoon van Napoleone Alberti, een der broedermoordenaars in Caïna, sloot met zijn vader en broeders Alberto en Guido vrede met kardinaal Latino (Zie I Z. XXXII v. 55) en werd vermoord in 1286 door zijn neef Alberto, zoon van graaf Alessandro, welke aldus misschien den dood zijns vaders wilde wreken en daarna zelf werd gedood in 1325 door zijn bloedverwant Spinello, een bastaard. Deze afschuwelijke onderlinge moord in één familie duurde een paar geslachten, tot het geslacht der Alberti was uitgestorven en Florence hun goederen in Val di Bisenzio in bezit nam, waarvoor zooveel familieleden elkaar hadden gedood. (Zie G. Villani, Cr. IX 313 en Repetti VI 30) Pietro di Dante noemt hem alleen Orso degli Alberti. Philalethes vraagt zich echter af, of die Orso niet misschien een zoon van Na-

poleone degli Alberti was, die tot de Ghibellijnsche partij behoorde. De vijandschap tusschen hem en Alberto degli Alberti, vader van Napoleone en Alessandro uit I Z. XXXII v. 40-61, welke laatsten elkaar doodden en de uiting van Ottimo Commento over het huis Alberto di Mangona (zie Phil. Die Hölle Z. XXXII N. 11 p. 249) waren dan licht te verklaren en men behoeft slechts aan te nemen, dat het woord consobrinus, dat eigenlijk een verwant van moeders kant beteekent, hier in het algemeen bloedverwant aanduidt en dat een linie der Alberti naar een bezitting van graaf Acerbaia genoemd werd. Daar het niet mogelijk is, zooals Phil. gist, maar zeker, dat consobrinus in het Latijn ook volle neef beteekent en niet slechts neef van moeders zijde, blijft er — zoover ik weet — eigenlijk geen twijfel over.

[7]) V. 19-25. Pierre de la Brosse, hoewel nederig van afkomst en chirurg van beroep, kwam in groote gunst bij Philippe III van Frankrijk (Zie Purg. Z VII v. 103), die hem tot de hoogste waardigheden ten hove bevorderd. Toen Louis, 's konings oudste zoon in 1276 stierf, schijnt Pierre Maria van Brabant, dochter van Hendrik IV van Brabant, Philippe's tweede vrouw, er van beschuldigd te hebben, dat zij den knaap had laten vergiftigen om aan haar zoon Philippe le Bel (Zie Purg Z VII v. 109) de opvolging te verzekeren en daarom werd hij gehaat door den aanhang van de koningin. Toen de oorlog uitbrak tusschen Philippe III en Alphonsus van Castilie (Zie Par Z XIX v. 125 werd Pierre door die hofpartij van verraad beschuldigd en liet de koning hem ophangen. Zelfs voegen de commentatoren er bij, dat Maria hem liet dooden op haar verzoek, omdat zij hem bij den koning beschuldigde, dat hij haar eerbaarheid had willen aanranden. — Dante bedoelt met de e r g e r t r o e p v. 24 de Valsche Raadgevers in Malebolge I Z XXVII.

[8]) V. 25-49. Bij het vragen van al die schimmen komt Dante in twijfel of zijn gebed en dat van anderen wel helpen zal, omdat Virgilius in de Aen. VI 376 de Sibylle laat

zeggen bij de bede van Palinurus, dat Aenaeas òf zijn lijk zal begraven òf de ziel meenemen over den Styx: Desine fata Deum flecti sperare precando: Laat af te hopen de besluiten der goden door bidden te veranderen. Dit slaat echter alleen op de schimmen in de Hel, niet op die in het Vagevuur, zegt Virgilius en verzoekt hem zich voor theologische vraagstukken tot Beatrix te richten, als hij twijfelt in goddelijke zaken.

[9]) V. 49-58. Zoodra Dante Beatrice's naam hoort, voelt hij nieuwe kracht tot stijgen.

Maar Virgilius meldt hem met het keeren der Zon v. 55, dat de tocht een paar dagen duren zal en dat het nu al avond wordt.Dan zien zij Sordello te *m*. (Zie Kaart II)

[10]) V. 58-76. Sordello van Goïto bij Mantua was een der beste Provençaalsche dichters uit de XIIIe Eeuw en wordt in Dante's De Vulg. eloq. Cap. XV geroemd, omdat hij zoowel in zijn liederen als in andere geschriften het dialect van zijn vaderstad verwierp. Wellicht ook heeft hij een boek geschreven Tesoro de' Tesori, waarin hij alle beroemde staatslieden zou hebben geschilderd. Zoo ja, dan zou Dante's gesprek met Sordello in de Vallei der koningen en grooten Z VII v. 91 en volg. daarop zinspelen. Volgens Phil. is aannemelijk, dat hij Cunizza de zuster van Azzolino III (Zie I Z XII v. 110), waarmee hij al in haars vaders huis in een liefdeverhouding stond, op aandrang van dien laatste, Azzolino II, zou geschaakt hebben uit dat van haar man Ricardo di San Bonifacio, het hoofd der Guelfen in Verona (Rolandini, Cron. in Mur. Script. Rer. Ital. Vol. III S. 173). Casini zegt, dat haar broeder Azzolino III er op aandrong en Bohl, dat deze èn diens broeder Alberico hem zoo tegen hun zwager Ricardo opzetten en dat Azzolino toen ontdekte, dat er een al te groote vertrouwelijkheid ontstond tusschen Sordello en Cunizza. Wat Benv. hiervan meldt en Platina buitendien van zijn politieke invloed, is volgens Phil. p. 50-51 N. 14 onjuist. Volgens Bohl week hij uit naar

Provence, volgens Cas. naar de Trevisaansche Mark. Cas. schrijft, dat hij na daar vele jaren te hebben omgezworven de hoven bezocht der graven van Provence, Toulouse, Roussillon en misschien van Castilië en van Poitou. Karel van Anjou bezat toen het graafschap Provence en Sordello stelde zich in zijn dienst en stond hoog bij hem aangeschreven, daar zijn naam met die van de hoogst geplaatste hovelingen verschijnt in vele tractaten en documenten van Anjou tusschen 1252 en 1265. Dit weerspreekt Philalethes meening, dat Sordello geen politieken invloed had, evenals het volgende: Sordello volgde Karel op zijn tocht naar Italië en schijnt daar door de Ghibellijnen in het koninklijk Napels te zijn gevangen genomen. Zeker was hij in September 1266 te Novara gekerkerd en Paus Clemens IV zette den koning uit het Huis van Anjou aan zijn getrouwe te bevrijden. Dit gebeurde in 1269 en toen kreeg hij als loon voor bewezen diensten vijf kasteelen in Abruzzo bij de rivier Pescara, maar hij stierf kort daarop. Casini noemt hem den beste der Italiaansche troubadours, die in het Provençaalsch schreven, en het schoonste van alles zijn klaagzang op den dood van den edelen provençaalschen ridder Blacatz. In zijn Purg. geeft hij voor hem verscheidene bronnen p. 316.

[11]) V. 76-91. Hier volgt Dante's uitbarsting van toorn tegen Italië, Rudolf van Halsburg en Florence, die tot de beroemdste deelen der Commedia behoort. Keizer Justinianus gaf aan Italië, dat door Belisarius en Narces veroverd was, de wetboeken naar hem genoemd: den Codex, de Pandecten en de Instituties (Zie Gibbon. Decline and Fall. Ch. XLIV) en wenschte het weer te verheffen tot zijn oude glorie.

[12]) V. 91-97. Dit slaat op de geestelijkheid, die zich van de politieke macht wilde meester maken en die zoo het beginsel verloochende Matth. XXII v. 21: Geef aan Cesar, wat des Cesars en Gode, wat Gods is.

[13]) V. 97-106. Daar Dante het „droit divin" der Ro-

meinsche Cesars de wereld te regeeren overgegaan achtte op de keizers van het Heilige Roomsche Rijk, Duitschland, is hij zeer verontwaardigd, dat Albertus I van Oosterrijk, zoon van Rudolf van Habsburg, (Zie Z VII v. 94) tot Keizer gekozen in 1298, niet naar Italie kwam. Zoowel hij als zijn vader hadden er een afkeer van, omdat de Hohenstaufen het er in Italie altijd slecht afgebracht hadden. Albertus werd vermoord door Johan Paricida, hertog van Zwaben in 1308. De heerschappij in Italie werd vacant beschouwd van af Frederik II tot de komst van Hendrik VII en daarom dreigt Dante dien laatste als zijn opvolger met Gods straf, welke zijns inziens reeds aan Albrecht was voltrokken door diens gewelddadigen dood. Hij spreekt van Rudolfs en Albertus' hebzucht en ook Villani Cr. VII 14 zegt van Rudolf, dat hij, opgestegen van een kleinen graaf tot keizer, er steeds op uit was zijn staat en heerlijkheden in Duitschland te vergrooten en Italië in den steek liet om het grondgebied en de macht van zijn nazaten te vergrooten. Zoo verkreeg hij het hertogdom Oostenrijk en een groot deel van dat van Zwaben.

[14]) V. 106-109. Omtrent deze vier geslachten, waarvan er twee: Montecchi en Cappelletti wereldberoemd zijn geworden door Shakespeare's Romeo en Julia bestaan drie lezingen: Die van Todeschini (Lettere storiche di L. da Porta 1857 pp. 36-429), die verklaart, dat Dante hier de hulp inroept van den keizer voor Ghibellijnsche geslachten. Dit is onmogelijk, omdat uit de Chr. p. 185 van Salimbene da Parma bleek, dat de Cappelletti Guelfen waren. Verder is er — bij verschil in détails — een lezing, dat Dante twee partijen Guelfen en Ghibellijnen tegenover elkaar gesteld heeft: de Montecchi en de Cappelletti, beide Ghibellijnen te Verona, maar in vijandschap door de bekende historie van Romeo en Julia en de Monaldi en Filippeschi, twee families uit Orvieto, de eerste Guelfisch: de tweede Ghibellijnsch. Ten slotte is er een verklaring van Brognoligo: Montecchi e

Cappelletti nella Div. Comm. in den Propugnatore N. S VI I pp. 262-290, die beweert, dat Dante er niets anders mee heeft willen teekenen dan de tweedracht in het algemeen.— Het woord zorg'loos v. 107 is hier ironie. De Cappelletti en Montecchi hadden al onder de twisten geleden, de z.g. zorgelooze Filippeschi zagen de toekomst met angst tegemoet. (Zie verder: F. Scolari. Su la pietosa morte di Giulia Cappelletti e Romeo Montecchi, lettere critiche Livorno 1831. Ook voor deze families: Phil. Das Fegf. p. 53-55.)

[15]) V. 109-112. Dit is weer ironie. Santafiore in Montamiata was in vreeselijke wanorde. Vermoedelijk beweert Phil. terecht, dat dit — en in ieder geval méér — op de partijschap slaat en niet op de roovers — of minder, waarvan dit graafschap te lijden had. Het eene hoeft echter het andere niet uit te sluiten. Dit feodale goed der familie Aldobrandeschi (Purg. Z XI v. 58 en volg), dat het bezat met het graafschap Soana sinds de IXe Eeuw, verviel bij de verdeeling van 1274 aan graaf Ildebrandino di Bonifazio en werd vereenigd met de kasteelen Santafiore, Arcidosso, Selvena, Campagnatico, Roccastrada en Castiglione d'Orci. Bonifazio en Omberto, zoons van Ildebrandino waren in twist met de gemeente Siena, vooral op het eind van de XIII[e] Eeuw, tot zij met de Sieneesen vrede sloten op voorwaarde van afstand van eenige landgoederen en kasteelen (Zie D. Berlinghieri, Notizie degli Aldobrandeschi, Siena 1846, B. Aquarone, Dante in Siena pp. 103 en volg, Repetti V 143 en volg. VI 55-63 en Bassermann pp. 329-301.

[16]) V. 118. Sommo Giove (Jovi) vertaald door Zeus I Z XXXI v. 92 wordt daar door Virgilius in den eigenlijke zin gebruikt. Maar dat hier Dante il sommo Giove door de menschen op aarde gekruisigd noemt in plaats van Jehovah in Christus, moet zijn oorsprong hebben in een gelijkenis der namen Jehovah, Jahveh, Giova, Giove en kan niet zijn een gelijkstelling der grieksche goden, ook niet van den hoogsten met de Drie-eenheid. Hoe hij tot die — slechts

etymologische — gelijkstelling is gekomen, kan wellicht opgespoord worden uit dat zelfde Latijnsche woordenboek van Uguccione van Pisa (Zie I Z XX v. 64-68 N. 7), waar dit werd aangehaald om te verklaren het woord hypocriet. Wel kan het indirect God aanduiden als de hooge Olymp het hemelsche Paradijs. (Zie Z XXIV v. 15).

[17]) V. 125-127. Cajus Marcellus, romeinsch consul bij het uitbreken van den burgeroorlog tusschen Pompejus en en Cesar en tegenstander van dien laatste.

[18]) V. 145-148. Scherp merkt Phil. op, dat de verandering van munt niet slaan kan op het goud, want de florentijnsche goudgulden was spreekwoordelijk goed (Zie I Z. XXX N 15), maar de zilvergulden schijnt in de XIIIe Eeuw daar van een 20^e^ tot een 40^e^ der waarde van den goudgulden gedaald te zijn (Della Decina etc. Della moneta e della mercatura de' Fiorentini, Lisbona e Luca 1765 P. I. S. 136). Ook kan het op een pasmunt slaan door Bargello, een als tyran regeerend magistraat, geslagen, die men bargellino noemde en 6 denari gelden moest, maar er slechts 4 waard was. Deze Bargello werd in 1317 weg gejaagd, toen graaf Baltifolle, stadhouder was van Roberto van Napels, en die munten werden toen weer ingesmolten en vervangen door de goede munt der Guelfen van 30 denari (Villani Lib IX Cap 74 en 81). Als patriciëer hindert het Dante v. 146, dat iedereen toen maar burger van Florence kon worden.

ZANG VI

EERSTE KRING

De Tragen
De Sferen der Vertraging
Derde Omgang
Tweede Voor-Plateau
De Tragen verrast door gewelddadigen dood
Sordello

1 Wanneer er twee aan 't dobb'le' een einde maken,
Blijft spijtig achter hij, die heeft verloren
En werpt weer om — droef — overtuigd te raken.

4 Elk gaat met d' ander, wien 't geluk mocht gloren:
Die vóór, die achter vraagt hem 't oor te leenen
En dien — herinn'rend — moet ter zij hij hooren.

7 Hij houdt niet stil en let op deze' en gene
En wenkt dien toe, dat hij voor 't nad'ren schrome,
En werkt zich zoo door heel de massa henen.

10 Zoo heb ik door dien hoop mijn weg genomen
Naar hen 't gelaat rond keerend bij hun vragen
En door beloften ben ik hun ontkomen.[1])

13 Hier was de Aretijn, die werd verslagen
Door Ghin di Tacco's wreede arme' en deze,[2])
Die is verdronken bij het snelle jagen.[3])

16 Federico Novello's handen rezen[4]
Hier, waar ook die van Pisa ze' opwaarts breidde,
Waardoor Marzucco bleek zoo goed te wezen.[5]

19 Graaf Orso zag 'k, Pierre de la Brosse, gescheiden[6]
De ziel van 't lijf door nijd en listigheden,
Gelijk hij zei, waar hem geen schuld toe leidde.

22 Door Brabants Vrouwe worde dit vermeden,
Zoolang zij 't nog beletten kan op aarde,
Dat zij tot erger troep afdaal' beneden.[7]

25 Toen 'k mij van al die schimmen vrij ontwaarde,
Die and'ren baden toch voor hen te smeeken,
Dat daaraan sneller heiliging zich paarde,

28 Begon 'k: „Mijn Licht, gij schijnt het te weerspreken
In welken tekst ook, daartoe opgeslagen,
Dat 's Hemels Wil voor bidden is bezweken.

31 En deze lieden schijnen 't toch te vragen.
Zou dus het hopen van hen ijdel wezen,
Of zou 'k daarvan geen ware kennis dragen?"—

34 En hij: 't Is uit mijn woorden klaar te lezen.
De hoop van dezen hoeft niet te bezwijken,
Wanneer gezond verstand slechts let op dezen.

37 Want 't opperste Gericht hoeft nooit te wijken,
Daar 't liefdevuur vervullen kan in éénen,
Wat wie hier toeft, eerst later kan bereiken.

40 En daar, waar ik d' uitspraak van kracht kon meenen,
Doet bidden niet de straf voor 't misdrijf dalen,
Want het gebed vaart ginds tot God niet henen.

43 Voorwaar: wil niet zoo diep in twijfel dralen,
Tenzij, opdat die 't U moet openbaren,
Die tusschen 't Ware en 't denke' U licht toe strale:

46 Beatrix; 'k weet niet of gij 't kunt ontwaren.
Gij zult haar lachend en met zaal'ge trekken
Bove' op den top van dezen Berg bestaren.—[8])

49 En ik: „Heer, laat tot meerder spoed 'k U wekken.
Want ik voel grooter dan te voor' mijn krachten
En reeds zie 'k van de hoogte schaduw strekken". —

52 „Wij zullen met den dag te tijgen trachten", —
Zei hij — „zoolang ons kracht niet is benomen,
Maar 't doen is zwaarder dan gij denkt, te achten.

55 Gij zult zien keeren, eer wij boven komen:
Die achter deze steilte al gaat wijken,
Zoodat zijn stralen U niet meer doorstroomen.[9])

58 Maar zie een ziel daar afgezonderd prijken
Alleen, en naar ons richt hij daar de oogen;
Die doet ons wel, wat weg het kortst is, blijken". —

61 O Lombardijsche ziel, tot wien wij togen,
Wat hieft ge' U hoog en fier in deze stonde,
En werd Uw blik eerbaar, langzaam bewogen!

64 Geen woord werd door dien geest ons toe gezonden.
Hij liet ons gaan, slechts d' oogen naar ons henen,
Gelijk een leeuw het doet, in rust gevonden.

67 Toen is Virgilius met de vraag verschenen
Den besten weg naar bove' ons aan te geven
Maar antwoord kwam niet op 't verzoek van gene.

70 Doch hij vroeg naar ons land en naar het leven.
„Mantua"... sprak de dierb're, die mij leidde
En van de plaats, waar hij zich had verheven,

73 — Gansch in zichzelf — kwam hem de schim toe schrijden
En sprak: „Mantuaan, Sordello, een der zonen
Uws lands ben 'k" —, toen hun arme' elkaar ombreidden.[10])

76 O, slaafsch Italie, waar de smart moet wonen
Schip zonder heer, dat felle storme' omwoeden,
Geen Donna maar bordeel van Uw regionen:

79 Wie zou zoo haastig als van ed'len bloede,
Dien reeds de dierb're naam des lands kon dwingen,
Verheugd een medeburger tegen spoeden?

82 Niet één leeft vrij bij Uwe stervelingen
Van krijg, die nooit elkaar te knage' aflieten,
Zoo ook één muur, één burchtgracht ze omringen.

85 Ellend'ge, laat Uw blik de kust langs schieten
Van Uwe zeëe' en zie Uw binnenlanden:
Of eenig deel van vrede mag genieten.

88 Zijn Justinianus' teugels ook voorhanden,
Wat baat het, als het zadel leeg zal blijven?
Was dit zoo niet, dan ware 't minder schande.[11])

91 Wee lieden, die de vroomheid slechts moest drijven
Om Caesar in het zadel te doen dragen
Zoo gij 't verstond, wat God U vóór wou schrijven!

94 Ziet door wat wildheid 't dier thans moet versagen,
Daar 't niet meer door de sporen was te leiden,
Sinds ge' Uw hand aan den breidel had geslagen.[12])

O Duitsche' Albertus, wat deed U 't beest mijden,
Dat woest gemaakt werd, niet meer te regeeren,
Die 't om — den zadelboog gevorkt — moest rijden?

Rechtvaardig vonnis dale' uit 's hemels sferen
Op Uw bloed en 't zij nieuw en klaar op aarde,
Dat 't, wie U opvolgt, doet in vrees verkeeren,

Daar 't U en ook Uw vader niet bezwaarde,
— Terwijl U hebzucht dreef naar and're gouwen —
Dat men verwoestte des Imperiums gaarde.[13])

Kom Cappelletti, Montecchi aanschouwen
Monaldi, Filippeschi zorg'loos heden,
Die droef reeds, genen vreezend in mistrouwen.[14])

Kom, wreedaard, kom, ziet, hoe Uw ridders leden
Van druk om naar 't herstel hun kwaads te trachten
En ziet, hoe Santafiore is in vrede.[15])

Kom en zie Rome', Uw weduwe in klachten
Alleen, die dag en nacht haar kreet doet rekken:
„Mijn Caesar, waarom moet 'k Uw bijzijn wachten?"

Ziet, hoe de volke' elkanders liefde wekken
En kan Uw hart met ons geen meelij dragen,
Dan zal Uw glorie U tot schande strekken.

En o verheven Giova, mag ik 't vragen: [16])
Dien men op aarde aan het Kruis eens spreidde,
Hebt Ge' elders heen 't rechtvaardig oog geslagen?

Of wilt Ge' iets goeds in d' afgrond voorbereiden
Van Uwen raad, nog uit ons oog gebannen,
Daar dit er nog te ver van is gescheiden?

124 Want héél Italie is vol tyrannen.
Elk kinkel kan zich tot Marcellus maken,
Als hij met een partij wil samen spannen.[17])

127 O mijn Florence: dit kan U niet raken,
Gij kunt gerust zijn — ben 'k hier afgeweken —
Dank zij Uw volk, welks wijsheid steeds blijft waken.

130 In veler hart is 't Recht, maar 't schot blijft steken,
Daar ze' aan den boog niet komen onberaden,
Maar Uw volk blijft er steeds hoog op van spreken.

133 Stadsambten weig're' er veel als niet te stade.
Maar Uw volk wordt er toe bereid gevonden.
't Schreeuwt ongeroepen: „Wil me' er mee beladen!"

136 Verheug U, want wèl hebt gij daartoe gronden,
Daar bij U rijkdom, wijsheid, vrede' uitblonken.
't Gevolg wijst uit, of 'k waarheid U verkondde.

139 Athene' en Sparta, die hun wetten schonken
Aan d' Oude' en wier beschaving zoo kon pralen,
Zijn bij Uw levenswijze zeer gezonken,

142 Die zóó doordacht zijt in 't vooruit bepalen,
Dat, wat gij in October uit woudt spinnen,
Het midden van November niet kan halen.

145 Hoe vaak al — naar Uw heug'nis 't brengt te binnen —
Hebt gij van munt, wet, ambt geruild en zeden
En wist gij nieuwe burgers U te winnen.[18])

148 Bedenkt gij 't wel en straalt het licht U heden,
Dan ziet gij U toch op zoo'n kranke lijken,
Die zelfs op dons geen rust vindt voor zijn leden,

151 Maar went'lend steeds de pijn zoekt te ontwijken.

ZANG VII

INHOUD

Na de vermelde blijde groeten hoort Sordello nog nader, dat de Mantuaan, met wien hij spreekt, Virgilius is, die hem verklaart, dat hij in den Limbus verkeert en waarom. Sordello biedt zich aan als gids en raadt de Dichters bij nacht niet verder te trekken, doch dan te rusten in een vallei gelegen op het Derde Voor-Plateau van den Louteringsberg, den Vierden Omgang van den Eersten Kring, waar de Tragen door Staatszaken verblijf houden. Sordello wijst hier Dante verscheidene vorsten aan.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 4-7. Tijdens de regeering van Octavianus Augustus, al genoemd in I Z I v. 71-73 en vóór den dood van Christus door Dante in II Conv. gesteld in 34 en in I Z XXI v. 112-115 N 11 p. 290-291.

[2]) V. 14. Sordello omhelst Virgilius' knieën.

[3]) V. 22-25. Hij komt uit den Limbus aangespoord door Deugd van den Hemel: Beatrice. Dreef is hier herhaald als Leitmotief gelijk in I Z II v. 72, I Z III v. 4 enz.

[4]) V. 25-37. Het niet doen is het nalaten van de bovennatuurlijk goede werken, die voor de eeuwige zaligheid verdienstelijk zijn, dus die met en in staat van genade verricht worden. De hooge Zon is het symbool van Christus. In v. 28-37 herinnert Virgilius aan den Limbus, waar zij vertoefden, die wel bloot natuurlijk-goede werken verrichtten, doch daar zij nog van de genade des doopsels en dus ook

van de mededeeling der goddelijke deugden: Geloof, Hoop en Liefde verstoken waren, geen voor de zaligheid verdienstelijke werken konden doen. Daar zijn ook de kinderen, die zonder door het Doopsel van de erfzonde te zijn gereinigd, gestorven zijn, volgens I Z IV v. 30 N 5. Deze allen worden niet gemarteld, maar zuchten slechts (Zie I Z IV v. 28 N 4).

[5]) V. 40-43. Niet alleen genieten hier de schimmen van geregelde afwisseling van dag en nacht, maar zij hoeven niet langs een bepaalden weg hierheen te gaan, behalve van den voet des Bergs omhoog, en kunnen om den Berg dwalen. Maar slechts als de Zon der genade opgaat, kunnen zij stijgen; de wil alleen daartoe is niet genoeg.

Dit slaat op Joh. XI v. 8 en 10 en op Joh. XII v 35: Jezus dan zeide tot hen: Nog een kleinen tijd is het licht bij U; wandelt, terwijl gij het licht hebt, opdat de duisternis U niet bevange; en wie in de duisternis wandelt, weet niet, waar hij henen gaat.

[6]) V. 43. Het is al over drieën en voor zessen.

[7]) V. 70-73. Langs kronkelend pad gaan van zij *m* naar rechts tot *n*, de vallei, komen er ter zijde aan en dalen er dan in af tot op de helft van de helling in die holte, dus waar die eindigt; in het Italiaansch staat letterlijk muore, sterft. (Zie Kaart II).

[8]) V. 74. Casini schrijft: indico, legno lucido, e sereno, Fraticelli: indico legno. Volgens den eersten spreekt hij van indica (indico, indigo) azzurro en van een of andere glanzende houtsoort, volgens den tweede van indico legno, ebbenhout evenals Virg in de Georg. II v. 116. Sola India nigrum fert hebenum (hebanum, ébène, ebbenhout). Vergeefsch verdiepen zich hier de mij bekende commentatoren in de questie welke kleuren van bloemen hier met kleuren van andere stoffen worden vergeleken. Daar echter zilver, dat grijs is van kleur m. i. met de kleur van geen enkele bloem overeenkomst vertoont en hout al evenmin, meen ik,

dat de bedoeling van Dante alleen was de gloed en de kracht der kleuren van die stoffen met die van de kleuren dezer bloemen te vergelijken. Alleen het smaragd wordt vergeleken met gras, wat kleur en gloed betreft. Dit schijnt frisscher van kleur te wezen, als het niet lang aan de lucht is blootgesteld. Maar dan wordt de vraag of er indico, legno of indico legno moet staan, er een van zeer onbelangrijken aard.

[10]) V. 79-82. Deze plaats herinnert door het gras aan den Limbus, dat daar echter van glazuur is, hard en dor, en door de bloemen en hun geuren aan het aardsche Paradijs, voor Dante nog onbekend en vaag.

[11]) V. 82-85. Salve Regina! Een kerkzang: „Wees gegroet, Koningin, Moeder der Barmhartigheid, ons leven, onze zoetheid, onze hoop, wees gegroet! Tot U roepen wij, verbannen kinderen van Eva, tot U zuchten wij klagend en weenend in dit dal van tranen. Welaan dan, onze pleitbezorgster, wendt deze, Uwe barmhartige oogen tot ons en toon ons na deze verbanning Jezus, de gezegende vrucht van Uw schoot.

O goedertieren, o meedoogende, o zoete Jonkvrouw, Maria!"

Hiermee is het verlangen der zielen uitgedrukt om het aardsche Paradijs te bereiken, waarheen Beatrice afdaalt en de hemelsche Roos, waarin Maria zetelt. De majesteit der Hemelkoningin schijnt hier nog verhoogd, doordat een groep van hen, die eens koningen waren op aarde zich tot haar richten. Volgens Kok beteekent de diepte van de vallei dat zij, die bij het leven te veel verzonken in aardsche beslommeringen daarom hier in een diepte verblijf houden na den dood, maar het strijdt met mijn onderstelling, dat deze schimmen zich zeker even vrij en even ver als de anderen op dit derde voor-plateau mogen bewegen, eer méér dan minder dan vorige groepen (Zie Z. IX v. 75 N. 7).

[12]) V. 91-97. Rudolph van Habsburg. (Zie Z. VI v. 97-106 N. 13). Het dagen van anderen slaat op Hendrik VII

(Zie Par. XXX v. 137). Rudolf werd geboren in 1218, gekroond in 1273 en stierf in 1291; hij was een geducht krijger.

[13]) V. 97-103. De ander, die Rudolf wil troosten, is Przemysl Ottocar, koning van Boheme, waar wateren zich in de Moldau vereenigen, die in de Elbe stort, en zoo in zee stroomen. Hij zit hier vriendschappelijk samen met zijn vijand Rudolf, dien hij niet als keizer wilde erkennen. Ook dit herinnert aan den toestand in het Paradijs. Hij volgde zijn vader Wenceslaus III op in 1253 en stierf in 1278; hij was dapper en mild, maar een tyran. Dante schijnt niet geloofd te hebben, dat hij Karel I van Anjou zou geraden hebben Conradijn te laten dooden (Zie Purg. XX v. 68) Hij was volgens den Dichter al beter in de wieg dan zijn zoon Wenceslaus IV als man, geboren in 1270, gekroond in 1278 en koning van Polen in 1300, gestorven in 1305 (Zie ook Z XIX v. 125). Volgens Phil., die zich hierbij beroept op Palacky's Böhmische Geschichte moet het verkrijgen van land bij Ottocar beschouwd worden als partijtrekken van gunstige omstandigheden. Ook het oordeel over Wenzel is in dit werk eenigzins anders. Hij moet vredelievend, wat zwak en haast te vroom geweest zijn, was geen krijgsman en wilde dit ook niet wezen; maar daardoor kon Boheme zich van vroegere verliezen herstellen. Phil. meldt ook, dat Dante ongunstig van hem dacht door het feit, dat Wenceslaus bijdroeg tot de keuze van keizer Albertus I (Zie Phil. Das Fegf. v. 63 N. 11).

[14]) V. 103-112. Phillippe III van Frankrijk, bijgenaamd de Koene, had een kleinen neus en Dante noemt hem daarom Dwergneus. Hij was de tweede zoon van Lodewijk IX en vader van Philippe le Bel en Karel van Valois. Hij werd geboren in 1245, volgde in 1270 op en stierf in 1285, terwijl hij vluchtte uit de streken bezet in den oorlog tegen Peter III van Arragon, waarna Roger dell' Oria de fransche vloot had vernield en waardoor aldus de eer van Frankrijk,

de Lelie, ontbladerd werd. Het wapen van Frankrijk was een azuren veld met drie gouden leliën. Die vriendelijk kijkt (v. 104) is Hendrik I, koning van Navarre, die in 1270 zijn broeder — volgens Casini — Thibault II opvolgde (Zie I Z XXII v. 52 N. 6); ik vermoed volgens voornoemde Noot 6: Thibaut IV. Hendrik I stierf in 1274 en was de vader van Johanna I, die hem opvolgde en de eerste vrouw werd van Philippe le Bel. Casini beweert, dat zeker Hendrik I bedoeld is, hoewel sommige oude commentatoren er Willem, zoon van Thibaut II voor houden. Philippe slaat zich op de borst (v. 106) en Hendrik I zucht (v. 107) om de booze daden van Philippe le Bel (Zie Purg. XX v. 85-93). Zij zijn diens vader en schoonvader (v. 109).

[15]) V. 112-115. Die zoo forsch schijnt is Peter III van Arragon, bijgenaamd de Groote, geboren in 1236, die Jacob I in 1276 opvolgde en die in 1262 gehuwd was met Constance, dochter van Manfred (Zie Z III v. 113). Hij werd na de Siciliaansche Vesper (Zie Par. Z III v. 116) koning van Sicilië en stierf in 1285. Villani Cr. VII 103 prijst hem als dapper, ondernemend, wijs en gevreesd door de Christenen en evenzeer of nog meer door de Saracenen dan eenig vorst van zijn tijd. Volgens Lana was hij schoon, forsch en dapper. (Zie voor hem M. Amari. La guerra del vespro. Vol II p. 156-159). Die met den grooten neus is Karel I van Anjou, zoon van Lodewijk VIII van Frankrijk en broeder van Lodewijk IX, geboren in 1220, gehuwd met Beatrice, de dochter van den laatsten graaf van Provence (Zie Par. Z VI v. 134), zoodat hij daar regeerde. (Zie Purg. Z XX v. 61). In 1265 opgeroepen door den Paus om voor de kerk het rijk van Manfred te veroveren, kwam hij in Italië, werd te Rome tot koning van Napels gekroond en verkreeg met de overwinningen van Benevento (Zie Z. III v. 18) en van Tagliacozzo (Zie I Z. XXVIII v. 17 N. 6) dit rijk. Hij stierf evenals Peter van Arragon, met wien hij oorlog voerde om Sicilie, in 1285. Villani

Cr. VII 1 zegt, dat hij wijs, voorzichtig, dapper en gehard was, gevreesd door alle koningen, grootmoedig en verheven van geest, standvastig in tegenspoed, getrouw in beloften, en dat hij weinig sprak en veel deed. Hij lachte zelden, was zedelijk als een monnik en katholiek, streng in de rechtsspraak, hard van trekken, groot en gespierd, olijfkleurig met een arendsneus en meer dan eenig ander heer met vorstelijke majesteit bekleed. Hij waakte veel, sliep weinig en placht te zeggen, dat door slapen te veel tijd verloren gaat. Dante keurde al zijn handelingen niet goed (Zie Purg. Z XX v. 66, Par. Z VIII v. 73). Men leze voor hem ook het genoemde werk van Amari. Vol. I p. 107 en volg.

[16]) V. 115-124. Peter III liet drie zoons na, Alphonse, de jonkman v. 116 en oudste zoon, die hem opvolgde en al op zijn 27e jaar of nog geen 20 jaar oud stierf in 1291. Jacob II (v. 119), die bij zijns vaders dood koning van Sicilie werd en bij dien van Alphonse ook van Arragon en in 1327 stierf en Frederik II (v. 119), die bij het vertrek van Jacob II van Sicilie in 1291 er stadhouder werd. Hij werd koning van Sicilie door de algemeene vergadering te Catania in 1296 en voerde lang met Jacob en de partij van Anjou oorlog tot den vrede van Caltabellotta in 1302, die hem als wettig heer erkende en stierf in 1337. Aan Alphonse III schreef Dante alle deugden van zijn vader toe, maar streng beoordeelde hij de broeders. Bohl beoordeelt hen gunstiger. Dáár v. 123 is op aarde m. a. w.: Deugd is geen gevolg van geboorte of afstamming, maar wordt verkregen door de medewerking van den vrijen wil met de genade, die een geschenk van God is.

[17]) V. 124-127. De Neus v. 124 slaat op Karel I van Anjou van v. 113 en deze terzine heeft ook betrekking op diens afstammelingen, die Provence en Apulië slecht regeerden. (Zie Purg. Z XX v. 80, Par. Z VIII v. 76 en volg. Par. Z XIX v. 127 en volg.)

[18]) V. 127-130. De plant v. 127 d.i.: de zoon, Karel II

van Anjou, is zooveel minder dan het zaad v. 128, de vader Karel als Constance, de vrouw van Peter III van Arragon zooveel méér op haar man mag roemen dan Beatrice en Margaretha, beide vrouwen van Karel I van Anjou op hun man. Duidelijker: de deugdzaamheid van Peter III staat even hoog boven die van Karel I van Anjou als die van den laatste boven die van zijn zoon Karel II. (Zie voor Constance Z III v. 115) Beatrice was de dochter van Raimondo Berlinghieri, graaf van Provence, de eerste vrouw van Karel I en stierf in 1267; Margaretha was de dochter van Eude, hertog van Bourgogne, en de tweede vrouw van Karel I, die hij huwde in 1268.

Een andere lezing van deze plaats door oude commentatoren is met feiten weerlegd door Casini Purg. p. 327, v. 127.

[19]) V. 130-133. Hendrik III van Engeland, geboren in 1206 volgde zijn vader Jan zonder Land op in 1216 en stierf in 1272, een zwak en onhandig vorst, maar zegt Villani Cr. v. 4, eenvoudig en vroom. Sordello in de klaagzang op den dood van ridder Blacatz noemde hem gemeen en spoorde hem aan het hart van Blacatz op te eten om sterk te worden en de goederen te heroveren door de Franschen aan Jan zonder Land ontnomen. Phil. zegt dat hij zwak, goedmoedig en vroom was en lang onder geestelijke voogdij stond, en later een werktuig van den overmoedigen Leicester werd, van wien slechts de moed van zijn zoon Eduard hem bevrijdde. Zijn zwakheden tegen de aanmatiging der grooten dwongen hem later vaak tot woordbreuk en zijn mildheid bracht hem in geldverlegenheid, maar om zijn schulden te betalen leefde hij ten slotte van 120 pond per jaar. Krijgsroem oogstte hij niet en wellicht laat Dante hem alleen zitten, omdat hij minder dan anderen met het buitenland in aanraking kwam. Onder zijn regeering kwam Engeland, dat althans vrede had naar buiten, tot welstand en de rebel Leicester was het, die voor het eerst gehuchten en vlekken opriep

voor het Parlement. Onder zijn takken beter nog (dan hij) v. 132 moet allereerst verstaan worden Edward I van Engeland, geboren in 1240, gestorven in 1307, de Engelsche Justinianus genaamd als wetgever en door G. Villani Cr. VIII 90 geroemd als een der dapperste, edelste en wijste der Christenen van zijn tijd, zeer flink in elke onderneming over zee tegen de Saracenen, in zijn rijk tegen de Schotten en in Gascogne tegen de Franschen. Phil. meldt, dat zijn vele oorlogen dikwijls leidden tot geldafpersingen en maatregelen van geweld, wat den weerstand verwekte van het Parlement, zoodat onder zijn regeering voor het eerst het beginsel werd toegepast, dat niets hoefde te worden opgebracht zonder bewilliging van dit Huis.

[20]) V. 133-136. Markgraaf Guglielmo Spadalungo, markies van Montferrat en Canavese van 1254 tot 1292, erfgenaam van een der grootste, adelijke families van Boven-Italie, vergrootte zijn macht door handig op te treden tusschen de Guelfen en de Ghibellijnen, zich te vermaagschappen, met koningen en keizers en door met kracht den Guelfischen stedenbond van Lombardije te bestrijden. In 1290 stond Alessandria op tegen hem op aanstoken van de stad Asti en hij wilde dit oproer onderdrukken, maar het volk verzette zich nog sterker. Hij werd gevangen genomen en achttien maanden lang — volgens Bohl — er in een ijzeren kooi vertoond, tot hij stierf: in 1292. Zijn zoon Giovanni I om hem te wreken beöorloogde Allessandria met ongelukkigen uitslag, zoodat zijn land er lang onder leed. Montferrat strekte zich uit van de Po tot de Ligurische Appennijnen, Ganavese van de Graïsche tot de Penninische Alpen tot den linkeroever van de Po.

ZANG VII

EERSTE KRING

De Tragen

De Sferen der Vertraging

Vierde Omgang

Derde Voor-Plateau

De Vallei der Tragen door Staatszaken

Rudolf van Habsburg, Ottocar van Boheme,
Philips II van Frankrijk

Hendrik III van Navarre, Peter III van Arragon,
Karel I van Sicilië

Karel II van Anjou, Hendrik III van Engeland,
Guglielmo di Montferrat

1 Nadat de groeten, die men elkaar wijdde,
Drie, vier keer d' eerbied, blijdschap konden staven,
Trok zich Sordel t'rug, die: „Wie zijt gij?" — zeide.

4 „Voor zich de zielen tot deez' Berg begaven —
Tot God te stijgen aldus waard bevonden —
Liet Octavianus mijn gebeent' begraven.[1])

7 Virgilius ben 'k. 'k Verloor slechts om die zonde
Den hemel, die 't Geloof mij liet ontbreken," —
Dit hoorde ik mijn Leidsman hem verkonden.

Als een, die plots iets voor zich op ziet steken
Verwonderd en 't geloof heeft overwogen
Naast 't ong'loof en: „Zoo is 't."— „Neen, niet!" zal spreken,

Scheen mij Sordello; neer de wenkbrauwbogen
Zag ik hem nederig voor mij verschijnen
En dien omhelzen, zooals mind'ren 't mogen.[2])

Hij sprak tot hem: „O glorie der Latijnen,
Die dat, wat onze taal vermocht, deed blijken,
O eeuw'ge roem der Stad, eenmaal de mijne:

Wat gunst, verdienste deed U mij bereiken?
Zeg: zoo 'k Uw woord te hooren waard mag wezen:
Kondt ge' uit de Hel en uit wat perk ontwijken?"

„Door ied'ren Kring van 't Rijk der Smart gerezen
Hierheen, —" zei hij — „ben ik daaruit geweken.
Deugd van den Hemel dreef me' en 'k kom met dezen.[3])

Geen doen maar niet-doen liet mij 't zien ontbreken
Der hooge Zon, waarheen Uw wenschen gingen,
Waarvan 't bestaan te laat me' eerst is gebleken.

Er is een plaats niet droef door martelingen
Beneden, maar waar 't duister slechts doet kwijnen,
Waar smarten kreten niet, slechts zuchte' opdringen.

'k Bevond mij daar met de onschuld'ge kleinen,
Die door den beet des Doods reeds overleden,
Voor men van 's Menschen schuld ze kon verreinen.

'k Bevond me' er met wie niet drie deugde' omkleedden,
Die heilig zijn en zonder ook te neigen
Tot kwaad, de and'ren kende' en daarnaar deden.[4])

Maar weet ge' 't, kunt ge 't: laat ons licht verkrijgen,
Opdat wij spoediger daarhenen snellen,
Waar waarlijk 't Lout'rings-Rijk aanvangt te stijgen."—

Hij: „'k Zag geen vaste plaats als grens hier stellen,
Ik mag omhoog gaan, keeren in den ronde.
Zoover ik kan, zal 'k U als gids verzellen.[5])

Maar ziet: reeds zinkt de dag in d' avondstonden.[6])
't Is niet goed moog'lijk 's nachts omhoog te trekken.
't Waar' goed, zoo we' een schoon rustoord vinden konden.

Rechts afgezonderd kunt gij ziele' ontdekken.
Stemt gij het toe, dan voer 'k U hen voor oogen
En 't zal gewis genoegen bij U wekken."—

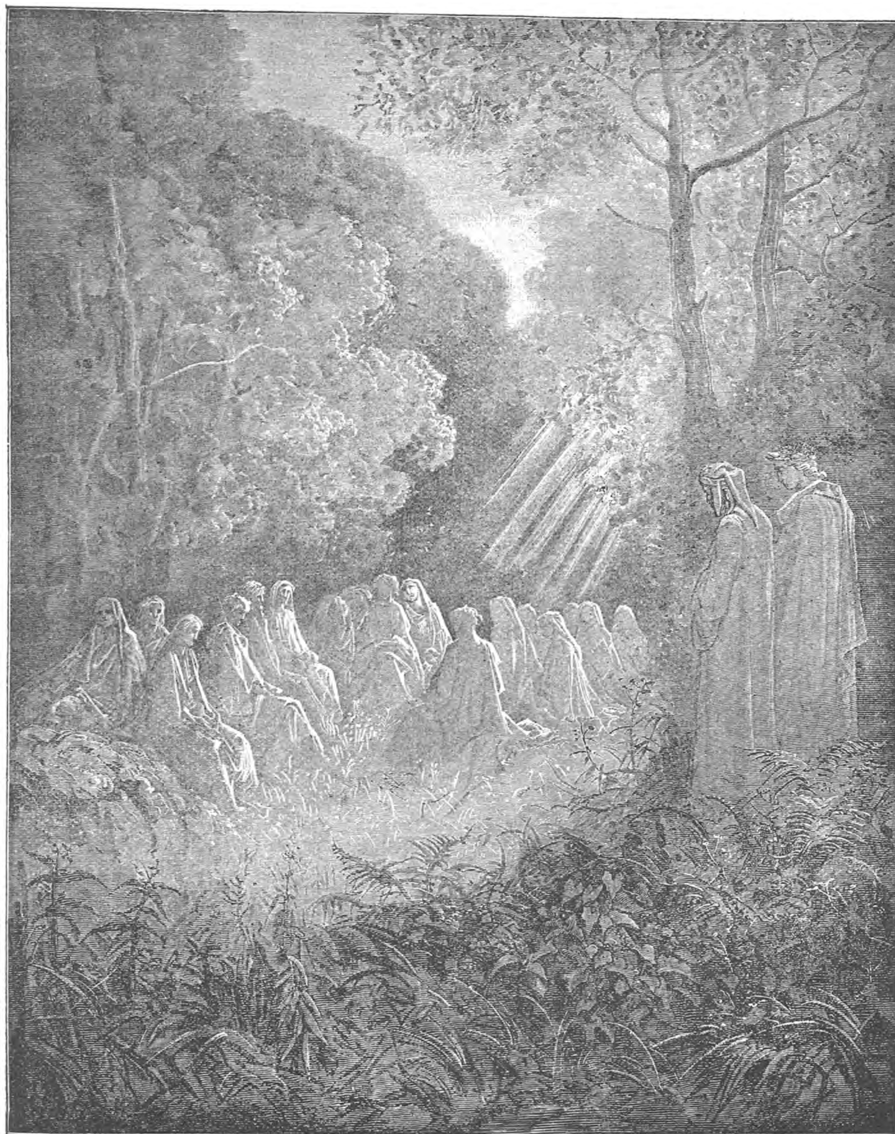
„Hoe zoo?"— was 't antwoord, „zou één niet gedoogen
Aan and'ren 's nachts te stijgen van beneden,
Of is het wellicht dan niet in 't vermogen?"—

Sordello's vinger heeft den grond doorsneden
En 't klonk: „Die streep kunt gij niet over raken,
„Wanneer de Zon eenmaal is weggegleden.

Niet dat bij 't opwaarts klimme' op and're zaken
Dan 't nacht'lijke duister gij zult stooten,
Maar onmacht zal den wil ook kracht'loos maken.

't Zal niet van afwaarts gaan met U me' ontblooten
En om den Berg te dwale' op deze lager,
Terwijl de kim den dag houdt afgesloten."—

Verwonderd wilde toen mijn Heer hem vragen:
„Voer ons dan daarheen, waar— naar gij het meldde—
„Allicht ons het vertoeven zal behagen."—

„SALVE REGINA!" — door het groene' en fleuren
Klonk zoo de zang der zielen, hier te' ontwaren,
Die 'k buiten dit ravijn niet kon bespeuren.
Z VII v 82—85

64 Toen wij nog weinig schreden afstand telden,
Bemerkte' ik, dat het rotsvlak in ging zinken
Gelijk op aarde de valleie' afhelden.

67 „Daar gaan wij heen," — liet toen de schim ons klinken —
„Waar zich de steilte heeft een schoot verkregen
En wachten, tot de nieuwe dag zal blinken." —

70 Langs kronk'lend pad, de helling langs gelegen,
Kon men ter zijde in die holte raken,
Tot waar ter helft haar wand is neergezegen.[7])

73 Goud en fijn zilver, loodwit en scharlaken,
Indigo, hout, 't aan licht en glansen rijke,[8])
En nieuw smaragd, dat pas de handen braken: [9])

76 't Kruid en de bloemen, die in dit dal prijken,
Zoude' over elk hun kleur doen zegepralen,
Naar 't kleine voor het grootere moet wijken.

79 Doch de Natuur wist hier niet slechts te malen,
Maar door de zoetheid van de duizend geuren
Deed ze' er iets onbekend en vaags in dalen.[10])

82 „Salve Regina!" — in het groene' en fleuren
Klonk zoo de zang der zielen, hier te' ontwaren,
Die 'k buiten dit ravijn niet kon bespeuren.[11])

85 „Wensch, voor de Zon geheel ter rust zal varen
— Begon de Mantuaan, die om zich wendde —
„Niet, dat ik U leid onder deze schare.

88 Van deze hoogte kunt ge' Uw blik uitzenden
Naar het gelaat en 't doen dier boetelingen
En beter dan, als ze' U omlaag belenden.

91 Hij, die het hoogst zit en in 't oog doet springen,
Dat hij de taak naliet, hem opgedragen,
En niet den mond roert als de and'ren zingen,

94 Was Rudolf, Imperator, die de plagen
Had kunnen heelen, die Italië doodden,
't Welk laat eerst and'ren tot herschepping dagen.[12]

97 De ander, die hem troost heeft aangeboden,
Was heer, waar door de Moldau 't water snelde
In d' Elbe en dan zeewaarts is gevloden:

100 Ottocar, die, toen winds'len hem omknelden,
Al beter dan zijn zoon was als gebaarde
Man, die slechts prijs op wellust, luiheid stelde.[13]

103 Die Dwergneus, die om raad te geven staarde —
Naar 't schijnt — tot hem, wiens oogen vriend'lijk lijken,
Stierf vluchtend, dat de Lelie 'r bij ontblaårde.

106 Wil naar dien ginds zich op de borst slaat, kijken
En naar dien ander, wiens borst zuchte' opjagen,
Wiens wang zich 't bed van zijn handpalm doet blijken.

109 Schoonvaad'r en vader zijn 't van Frankrijks plagen.
Zij kennen zijn ontuchtig, schand'lijk leven
En dit doet hen zoo zware smart hier dragen.[14]

112 Hem, die zoo forsch schijnt en naar maat blijft streven
In zang met wiens neus man'lijk is van grootte,
Heeft ied're deugd als gordel eens omgeven.[15]

115 Had langer na hem 't konings-fulp gesloten
Om 's jonkmans hals, daar achter hem gezeten,
Dan waar' de deugd van vaas in vaas gegoten

118 Dit geldt niet voor wie met hem d'erven heetten.
Jacob en Fred'rik mochte' een rijk verkrijgen,
Maar 't beste deel heeft geen dier twee bezeten.

121 Slechts zelden rijst de deugd weer door de twijgen
Van menschenstam; dit wou zoo Hem behagen,
Die dáár schenkt, dat men die slechts Hem noemt eigen.[16])

124 Niet minder heeft dit op den Neus geslagen
Als op dien Peter, die hem wil geleiden,
Door wien nog Puglia en Provence klagen.[17])

127 De plant is zóó door minderheid verscheiden
Van 't zaad als méér dan Beatrix, Marg'rete,
Constance haars mans deugd ten toon blijft spreiden.[18])

130 Zie koning Hendrik — daar alléén gezeten —
Van Eng'land, die in 't leve' eenvoud bewaarde.
Zijn stam zijn takken, beter nog, ontspleten.[19])

133 Die tusschen hen is: — 't laagst zit hij op de' aarde —
Markgraaf Guglielmo; die ziet opwaarts henen,
Door wien Allessandrië' en hem verklaarde

136 Krijg Canavese' en Montferrat deed weenen.[20])

ZANG VIII

INHOUD

Thans breekt het laatste uur aan van den Eersten Dag op den Louteringsberg. De geesten bidden in zang om goddelijke hoede gedurende den nacht. De hoogte, waar de Dichters zich bevinden, is de uiterste grens op den Berg voor den invloed der aardsche elementen. Daar spreekt Dante dan met Ugolino Visconti. Nog eenmaal tracht Satan hem te doen vallen door op hem in dit oord, dat zoowel aan den Limbus als aan het aardsche Paradijs herinnert een slang van verleiding af te sturen. Maar twee engelen, met zwaarden gewapend, drijven door het kleppen van hun wieken het ondier terug. Daarna volgt een onderhoud met Currado Malespina, die hem een vriendelijke ontvangst voorspelt bij zijn nazaten.

TOELICHTINGEN

¹) V. 1-7. Het is nu zes uur van 27 Maart, het weemoedige oogenblik, dat de Zon ondergaat, hier in Fig. G voor L[1] waar de Dichters zich niet ver af bevinden te *n* (Zie Kaart II), wanneer de kerkklokjes het Ave Maria luiden, dat bij den nieuwen pelgrim (v. 4) d. i.: pas op weg, heimwee verwekt. Daar het Ave-luiden eerst in Italië werd ingevoerd in 1318, is dit volgens Lana, Ott. en Cass. het luiden vóór het Completorium (compietà), het laatste der kanonieke getijden, waarvan de hymne om genade en bescherming gedurende den nacht, het Te lucisante van den H. Ambrosius deel uitmaakt (Zie F. Novati, Indagini).

²) V. 7-10. Dit herinnert aan de Handelingen der

Apostelen XIII 16: „Toen maakte Paulus, zich verheven hebbende, een teeken met de hand en sprak: Mannen Israëls en gijlieden, die God vreest, luistert."

[3]) V. 10-22. Deze hymne is een bede om voor verleiding en booze droomen in den nacht bewaard te blijven.

De schimmen zingen en bidden evenals de eerste Christenen met het gelaat naar het Oosten gericht. Dit lied past èn bij de avondschemering èn bij de verschijning van de Slang. Phil. beweert, dat dit slechts een schijnbeeld der Verleiding is, wat ik beslist ontken, omdat Dante's geheele reis een loutering is van zijn ziel. Het is het evenmin voor de schimmen, al is bij hen slechts sprake van herinnering aan booze gedachten. Toch kan deze hen niet meer tot het kwade overhalen, wat aangeduid wordt door de aanwezigheid der beide Cherubim, reeds van te voren afgezonden, die zich nauwelijks hoeven te bewegen, of de Slang slaat op de vlucht. Dante bedoelt met het hier opgegeven raadsel, dat het gemakkelijk is. Het wil zeggen, dat evenals in het Vagevuur de schimmen ook de menschen op aarde zich reinigen en behoeden kunnen door zich af te wenden van de Slang der Verleiding, gelijk voor de Poorten van Dis hij zich van het Hoofd van Medusa afkeerde, een handeling ook als een raadsel voorgesteld en waaraan hier herinnerd wordt. (Zie I Z IX v. 61-64.)

[4]) V. 25-31. Dit zijn de beide Cherubim, eenmaal door God aan den ingang van het aardsche Paradijs gesteld (Gen. III v. 24). De punten der zwaarden zijn afgebroken, omdat de rechtvaardigheid verzacht wordt door de barmhartigheid of omdat zij slechts tot afweer niet tot verwonding bestemd zijn. Deze engelen zijn groen, omdat zij de hoop opwekken, welke de bijzondere deugd is der zielen in het Vagevuur en op aarde. Zoowel den verdoemden als den zaligen is zij vreemd. (Thom. Aquino S. Th. I^a 2^{ae} qu. 18. 3.)

[5]) V. 37-40. Uit den schoot der barmhartigheid van Maria; hiermee zal wel de hemelsche Roos bedoeld zijn als symbool van geestelijke vruchtbaarheid evenals het aardsche Paradijs bij

Dante, want in het midden van de Roos zetelt de H. Maagd. Zij was door God aangewezen om de kop van de helsche slang te verpletteren. De engelen werden dus door Haar tegen het ondier afgezonden.

[6]) V. 40-43. De vertrouwde schouders, die van Virgilius.

[7]) V. 46-55. De dalwand was dus op haar hoogste gedeelte nog geen zes schreden hoog (Zie Z. VII v. 70-73). Die naar een herkenningsteeken zoekt (v. 48) is de rechter Nino (Ugolino) Visconti van Pisa, zoon van Giovanni Visconti, het hoofd der Pisaansche Guelfen en van een dochter van Ugolino della Gherardesca (Zie I Z. XXXIII v. 13). Nino, door de meesten van zijn tijdgenooten Nino Visconti, door de meesten van zijn tijdgenooten de Rechter van Gallura genaamd wegens zijn bewind over dit deel van Sardinië (Zie I Z. XXII v. 80-88 N 9) was in zijn eerste jeugd met de heele Guelfische partij uit Pisa verbannen en keerde in het vaderland terug in 1276; in 1285 werd hij met graaf Ugolino aangesteld tot bewindvoerder in Pisa, maar er ontstonden weldra tusschen hen zeer ernstige oneenigheden, waarvan de aartsbisschop Ruggieri (Zie I Z. XXXIII v. 13-16 N 1) handig gebruik maakte om ze te scheiden. Na den val van Gherardesca was rechter Nino, het hoofd der verbannen Pisaansche Guelfen van 1288-93, de ziel van den oorlog van Florence, Genua en Lucca tegen Pisa. Op den 12en Juli werd toen de vrede van Fucecchio gesloten tusschen den Guelfischen Bond en Pisa en Nino had er kunnen terugkeeren, maar daar de Ghibellijnen er het overwicht hadden, wilde hij niet en verscheen eerst weer te Genua en toen in Sardinië; hij stierf nog jong in 1296 en wilde dat zijn hart vandaar naar Lucca werd gebracht op Guelfischen bodem. De vriendschap van Dante begon — volgens sommigen — bij het beleg van Caprona in 1289 (Zie I Z. XXI v. 94-97) of, wat volgens Casini waarschijnlijker is in Florence zelf door de vele betrekkingen, die de rechter van Gallura met die Guelfische stad had tot 1293 (Zie Del Lungo Dante I

p. 203). Volgens de Fragm. hist. Pis. (Muratori Script. Rer. Ital. Vol. XXIV bl. 661) was de oorzaak, dat Nino niet naar Pisa terugkeerde, de absolute onwil der Pisanen om een der Ugolino's in hun stad weer toe te laten. Zelfs Nino's verzoek bij de stad te wonen en ook de teruggave van zijn goederen werd hem geweigerd.

[8]) V. 61-63. Daar het lichaam van Dante geen schaduw wierp op het oogenblik dat de Dichters Sordello ontmoetten — want de Zon was toen al achter den Berg gezonken — en die zich voortdurend met de anderen bezighield, bemerkt hij nu pas, dat Dante leeft.

[9]) V. 63-67. Dit is Currado Malespina. (Zie v. 112 en volg.)

[10]) V. 67-70. Het waarom, de reden van Godshandelingen, het doel der Schepping.

[11]) V. 70-82. Giovanna, Nino's dochter was toen nog een kind. Zij huwde met Richard van Camino uit Treviso. Nino zegt haar moeder v. 74, niet mijn vrouw, daar Beatrix, markiezin van Este, eerst gehuwd was met Nino, daarna in 1299 of in 1300 (Zie hiervoor Cas. p. 333) met Galeozzo Visconti van Milaan. De schim bedoelt dit als blaam omdat zij zoo spoedig haar weduwsluier verwisseld heeft. De weduwen droegen zwarte kleeren en witte sluiers. Zij moet die (v. 75) nog terugwenschen, omdat haar tweede huwelijk niet zeer gelukkig was door verbanning van haar man uit Milaan. Nino Visconti van Gallura droeg als wapen een Haan (Gallo), die aan Gallura herrinnert; Galeozzo Visconti van Milaan, haar tweede man, had als wapen een Adder. Toen Beatrix d'Este de dochter van Obizzo d'Este (Zie I Z. XII v. 112), stierf, wilde zij begraven worden in een kist versierd met de Adder en den Haan, hoewel zij in leven op haar wapen altijd de Adder vereenigd had met de Adelaar haars vaders. Del Lungo (Dante I 307) verklaart, dat Nino's naijver alleen zijn heftige taal niet voldoende doet begrijpen en dat hier ook partijhaat bij in 't spel was, omdat

Beatrice d'Este, zuster van Azzo — zeer guelfisch evenals Nino zelf — geleefd had om de Guelfen te bestrijden en gehuwd was met een Visconti van Milaan, die in heel Lombardije de Ghibellijnen aanvoerde, bij welken hun Adder een veldteeken was in het legerkamp dier partij, v. 80.

[12]) V. 85-88. Dit deel van het zwerk nl: bij de Zuidpool.

[13]) V. 88-94. Deze drie sterren zijn de symbolen van Geloof, Hoop en Liefde, van het beschouwende leven, waarbij onder b e s c h o u w i n g ook moet worden begrepen: a a n s c h o u w i n g, dus s p e c u l a t i e èn c o n t e m p l a t i e nl: in visioenen, welke meestal bij nacht den geest in de sfeer van het bovenzinnelijke verplaatsen. Deze sterren vormen een tegenstelling met de vier in Z I v. 22-28 N 7, die symbolen zijn van de vier zedelijke deugden en daardoor van het actieve leven, die meestal op den dag beoefend worden. Weer klinkt hier het Leitmotief, juist, vóórdat de Slang in de Vallei verschijnt. Zie voor deze drie sterren en de vier uit Z I. Noot 1 van Z IX. Eerst dáár kan ik na oplossing van een andere astronomische moeilijkheid hiervan meer zeggen. Het deel des hemels bij de Z-Pool, dat in brand schijnt te staan (v. 90) is de Melkweg. Men lette er op in verband met Z I N 7 en Z IX N 1, dat hij nu meer de aandacht vestigt op die drie sterren, omdat hem op dit oogenblik hun gezicht godsdienstiger stemt, maar de vier sterren van het Zuiderkruis (Caesar's Troon) aanschouwt hij nu óók (Zie Fig. H). Daar er om de Zuidpool met het bloote oog geen sterren zichtbaar zijn, laschte ik ter wille van het rijm op het Leitmotief s t e r r e n: o m d e p o o l-c a v e r n in, want gezien van den evenaar doet de hemel om de Zuidpool zich voor als een donker hol.

[14]) 97. Het feit, dat er aan één zijde een schutsmuur is, wat de bergwand zelf moet wezen, doet mij onderstellen, dat de vallei er tegen aan ligt en dat zij evenals het rotsblok *i* op den Tweeden Omgang, het Eerste Voor-Plateau,

een rustplaats is der schimmen. (Zie Z. VII v. 45) Voor mij bestaat er geen enkele reden om aan te nemen, dat dezen niet even groote vrijheid van beweging hebben als de Tragen, die een Plateau lager geplaatst zijn. Daarom zal die vallei wel een deel zijn van een derde Voor-Plateau, dat om den geheelen Berg heenloopt en heb ik dit in afwijking met de kaart van Philalethes van den Louteringsberg hier ook aldus op Kaart II geteekend. Daar echter de Poort in Z IX v. 73-76 zich op een afstand aan Dante en Virgilius al voordoet als een spleet, moet die niet ter zijde in de helling zich verheffen, maar voor hen uit op den weg. Daaruit volgt, dat deze Omgang van den Louteringsberg langs de Poort en den weg naar Kring II voortloopt, want die schimmen bewegen zich ook hier in dezelfde richting van links naar rechts de Zon tegemoet dus daarlangs in een volkomen cirkel. (Zie Kaart II)

[15]) V. 104. Dante vergelijkt hier de engelen met valken, omdat volgens Kok de valk op sommige slangen jacht maakt.

[16]) V. 112-115. De hoogste weide: het aardsche Paradijs. Sommige commentatoren, ook Benv., nemen aan de hemelsche velden van azuur, wat ik voor mij verwerp. De brandwas is de goede Wil, waarop het licht der Genade voedsel vindt.

[17]) V. 115-121. Val di Magra, het dal van Lunigiana, waar de Magra door loopt, scheidt het grondgebied van Genua en Toscane. (Zie Par. Z IX v 88-90). Het ligt midden in de goederen, door de Malespina's bezeten. (Zie Cas. p 336 v 115). Corredo Malespina, de Oude, v. 119, was de vader van Frederik I van Villafranca, het kasteel in Val di Magra gelegen, en deze was weer de vader van den hier sprekenden Currado. De twijfel van Phil., of dit wel de oude Koenraad is, heeft volgens Cas. geen grond. Bovendien zegt Malespina v 119 zelf, dat hij de oude niet is. Dat zijn liefde hier op dien Omgang moet verreinen, letterlijk: hier verfijnt, qui raffina beteekent m.i: niets

anders dan dat hij door zijn groote liefde voor de zijnen vroeger die tot God heeft verwaarloosd. Had het in den toekomenden tijd gestaan, dan was de bedoeling geweest, dat hij die pas zou veredelen na zijn intrede in het eigenlijke Vagevuur.

[18]) V. 121-133. Het geslacht Malespina was bekend om zijn eer van beurs en zwaard v. 129, d. i.: om zijn gastvrijheid en moed, ook buiten Italië, want ook de provençaalsche troubadours genoten daarvan. In 1301 was Dante nog niet in hun gebied, maar hij kwam er in 1306 en later wellicht meer in de eerste jaren van zijn ballingschap (Zie L. Staffetti Bull. VI 105-118). Het booze Hoofd v 131, dat de wereld in de war stuurt, is volgens Cas, die zich beroept op Purg. Z XVI v 100-105 zeker Dante's aartsvijand Bonifacius VIII. Rudolf van Habsburg kan het niet zijn, want die greep niet slecht in; die liet Italië in den steek.

[19]) V. 133-136. De Zon zal nog geen zeven keer weer opgaan in den Ram m. a. w. geen 7 jaar zullen voorbijgaan vóór 25 Maart 1307. Dante heeft dan ook in 1306 in Lunigiana als procurator van den markgraaf Franceschino Moroello en Corradino Malespina over vrede onderhandeld met den bisschop van Luni. (Zie hiervoor Phil. Das Fegf. Z VIII N 21.)

[20]) V. 136-139. De spijkers (v 138) zijn bewijsgronden. Bohl verklaart de afkomst van dit beeld uit dit gezegde: (Ecclesiastes XII 11.) „De woorden van de wijzen zijn als prikkels en als spijkers door de meesters der vergaderingen ingedreven."

ZANG VIII

EERSTE KRING

De Tragen

De Sferen der Vertraging

Vierde Omgang

Derde Voor-Plateau

De Vallei der Tragen door Staatszaken

Nino Visconti, Currado Malespina

De Schutsengelen en de Slang.

1 't Was reeds de stond', die tot verlangen leidde
Bij zeeliede' en hun 't hart pleegt te verzachten,
Als zij vaarwel hun dierb're vrienden zeiden.

4 En die den nieuwen pelgrim weer doet smachten
Van liefde', als hij een klokje ver hoort bommen,
Dat 't stervend licht zijn tonen wijdt in klachten,[1])

7 Toen 'k me' elk geluid voor 't zien wou doen verstommen
Van ziel, die wenkend daar is opgerezen,
Dat tot zijn hand elks blikke' in luist'ren klommen.[2])

10 Hij vouwde beide handen en hief dezen
Wijl d' oogen starend naar het Oosten blonken
Of 't ging tot God: ,,'k Heb anders niets te vreezen."

13 „Te lucis ante" — heeft zoo vroom geklonken
Uit diens mond en zóó zoet was mij dit zingen,
Dat ik mij aan mij zelve voelde' ontzonken.

16 Toen hoorde' ik d' and're 'm na hun stemmen dringen
En zoet en vroom de gansche hymne stroomen,
Wijl 't oog hun steeg tot 's Hemels hoogste Kringen.

19 Hier — lezer — zij scherp 't ware opgenomen,
Want zóó dun is de sluier hier geweven,
Dat men zeer licht moet tot doorschouwen komen.[3])

22 Den blik naar deze ed'le schaar gedreven,
Zag ik ze daarop zwijgend neder staren,
Alsof zij need'rig, bleek iets wachten bleven,

25 En toen een tweetal eng'len nedervaren
Met een paar zwaarden, waaruit vlammen jagen,
Geknot en waar geen spitsen meer aan waren.

28 Groen, zooals 't pas ontloken blaad'ren dragen,
Was hun gewaad, waar groene wieke' uit stonden
Wier wind dit wapp'rend deed naar acht'ren vlagen.[4])

31 Een hunner bleef wat bove' ons in die sponde
En d' ander daalde' er op de overzijde,
Zoodat de groep in 't midden werd bevonden.

34 'k Kon wel hun blonden haardos onderscheiden,
Maar voor hun aanschijn miste' ik dit vermogen,
Gelijk een kracht, die geen te veel kan lijden.

37 „Die twee zijn uit Maria's schoot getogen" —
Zoo sprak Sordello — om 't dal te bewaken,
Voor snelle komst der Slang hierheen gevlogen.[5])

40 Ik, die niet wist, hoe die daar kon geraken,
Keerde' en wou dicht — geheel als ijs — mij dekken,
Waar de vertrouwde schouders voor mij staken.[6])

43 Sordello nog: „Laat ons valleiwaarts trekken
En laat ons met de groote schimmen spreken.
Het zal ten hoogste hun genoegen wekken." —

46 Ik meen: 'k was nog geen drie pas neer gestreken,
Of 'k was omlaag en 'k zag er een slechts staren
Naar mij, als zocht hij een herkennings-teeken.

49 Reeds had het luchtruim zwarter kleur doorvaren
Maar zóó niet, dat — nu beider ooge' ontgleden —
Wat eerst gedekt was, niet meer was te' ontwaren.

52 Hij is naar mij, ik ben naar hem geschreden.
Goed rechter Nino, hoe kon 't mij behagen,
Dat 'k U niet bij de boozen zag beneden.[7])

55 Elk heeft op sierlijk groeten acht geslagen.
Hij vroeg: „Wanneer kondt tot den voet gij tijgen
Des Bergs van verre waat'ren aangedragen?" —

58 „O door de trieste Kringen uit te stijgen —
Zei 'k — „gist'ren en ik ben in 't eerste leven,
Dat ik zóó gaande 't and're zal verkrijgen.

61 Toen hij gehoor aan 't antwoord had gegeven,
Zag 'k, hoe Sordel en hij naar acht'ren traden
Als lieden, die opeens verbijsterd bleven.[8])

64 Een sloeg Virgilius, een een ander gade,
Die daar zat en die: „Op Currado!" — zeide, —
„Kom zien, wat God gewild heeft door Genade." [9])

67 Toen tot mij: „Bij dien dank, dien gij moet wijden
Aan Hem, die 't eerst Waarom zoo wou bedekken,
Dat geen doorwaadb're plaats er heen kan leiden,[10])

70 Mocht gij den breeden vloed weer over trekken:
Zeg mijn Giovanna, dat ze' om mij wil smeeken,
Waar 't voor d' onschuld'gen antwoord zal verwekken.

73 Ik meen: haars moeders liefde is geweken,
Sinds zij de sluiers ruilen ging, de blanken,
Waarin zij droef nog wenschen moet te steken.

76 Hieraan heeft licht men het besef te danken,
Hoe kort de liefde duurt in 't vrouwelijk wezen,
Als oog of hand, die niet meer op doet spranken.

79 Nooit maakt de Adder van de Milaneesen
Zoo schoon haar grafstoet, die ze' in 't kamp leidt buiten,
Als met Gallura's Haan, die waar' voor deze.[11])

82 Dit zag 'k hem met dien waren ijver uiten,
Die hem zijn stempel in 't gelaat kon dringen,
In 't hart zijn brand met mate weet te stuiten.

85 't Was in verlangen, dat mijn ooge' opgingen
Naar 't deel van 't zwerk slechts 't traagst van sterre' omstreken,
Gelijk men 't rad zoo 't dichtst om d'as ziet kringen.[12])

88 Mijn Gids: „Zoon, wat houdt hoog Uw blik geweken?"
„Dat drietal lichtjes doet mij d'ooge' opsperren,"—
Zei 'k — „dat dien kant der pool gansch schijnt te ontsteken."—

91 En hij tot mij: „Dit viertal klare sterren
Van ochtend hier, kon van daar neder zwenken
Dit steeg, waar dàt toog om de pool-cavern."—

94 Wijl hij Sordello pratende bleef wenken,
Sprak hij: „Zie onzen vijand, ginds geheven."—
En wees, dat die hem aandacht daar zou schenken.

97 Aan diè zij, waar geen schutsmuur is verbleven[14])
Voor 't kleine dal, was toen een slang te' ontdekken,
Die wellicht Eva bitt're spijs kon geven.

100 Door gras, gebloemt' kwam boos zijn sliert aan rekken.
Den kop en rug gekromd met keere' en wrijven
Als beest, zich reinigend, door zich te lekken.

103 Maar ik zag niet — en 'k kan 't dus niet beschrijven —
Dit hemelsch soort van valken opwaarts scheren,[15])
Maar wel den een als d'ander voorwaarts drijven.

106 De slang, toen hij 't geklep der groene veeren
Vernam, vlood en de eng'len — keerend — zwonden
Om één van wiekslag naar hun post te keeren.

109 De schim, die 'k naast den rechter heb gevonden, —
Toen die riep, — keek, zoolang zij bleven strijden,
Naar mij; zijn oog verliet mij geen seconde.

112 „Wanneer voor 't Licht, dat U omhoog moet leiden,
In Uw wil niet de brandwas zal ontbreken,
Die noodig is tot aan de hoogste weide: [16])

115 Gaf Val di Magra U waar nieuws of streken,
Begon hij — die 't als grensgebied omlijnen,
Laat mij — dáár groot — hier niet onwetend steken.

118 Ik heette Malespina bij de mijnen.
'k Ben d'oude niet, maar sproot toch uit zijn lende,
Hun wijdde' ik liefde, die hier moet verreinen." —[17])

„O" — zei 'k hem — „ik kon mij nog nimmer wenden
Tot Uw land, maar waar zou men moeten wonen
In heel Europa, waar men hen niet kende?

De faam, die het geslacht van U blijft kronen,
Roemt hunne heere' en moet hun land ook loven,
Dat 't weten, wie niet ware' in hun regionen.

En 'k zweer U, zoo ik rijzen zal naar boven,
Dat van Uw Huis nooit de geroemde leden
De eer van beurs of zwaard zich laten rooven.

Dit voorrecht heeft het door zijn aard en zeden,
Dat dìt slechts - doe 't boos Hoofd ook d'aarde' afwijken -
Recht gaat en 't smaadt het slecht pad te betreden." — [18])

En hij: „Ga, want geen zeven keer verstrijken,
Dat in het bed des Rams de Zon weer gloorde,
Wiens viertal pooten 't dekke' en 't gansch omreiken,[19])

Of deze hoofsche meening, die ik hoorde,
Wordt U voor 't midden van het hoofd geslagen
Met beter spijkers dan van and'ren: woorden,

Als niet de loop des Oordeels zal vertragen.[20])

De slang, toen hij 't geklep der groene veeren
Vernam, vlood en de eng'len — draaiend — zwonden
Om één van wiekslag naar hun post te keeren.
Z VIII v 106—109

II

SERIE II

ZANG IX—XVII

Het Tweede Rijk

van

Den Louteringsberg

Het Gebied der Verstoring

De Sferen van den Kwaden Wil jegens anderen.

ZANG IX

INHOUD

De Dichter valt in slaap en heeft dan in den morgenstond een droom, waarin hij zich verbeeldt door een adelaar te worden opgenomen, die hem brengt tot boven de vlammen van den hoogsten Kring van het Vagevuur. Dit meent hij, omdat hij wordt opgeheven en een eindweegs voortgedragen door zijn beschermheilige Lucia, gevolgd door Virgilius tot op een afstand van de Poort van den Louteringsberg. Daarheen getogen, vinden de Dichters den Engel-Wachter, die Dante met de punt van zijn zwaard zeven P's op het voorhoofd teekent. Deze duiden aan de zeven Hoofd-Zonden: peccata. Terwijl hij de Zeven Kringen van den Louteringsberg langs stijgt, verdwijnen die een voor een van zijn aangezicht ten bewijs, dat hij geheel rein is geworden en van goeden wil en daardoor waardig om het aardsche Paradijs te betreden.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-10. Wie de woorden van den aanhef op zich zelf beschouwt, kan slechts moeilijk of in 't geheel niet de beteekenis vatten, maar leest men ze in vergelijking met andere plaatsen, zóó dat men de artistieke en hier speciaal de epische opvatting van Dante doorschouwt, dan moet men tot mathematische zekerheid komen en dan is m. i.: dit gedeelte ondanks de groote oneenigheid hierover zeker te begrijpen, mits men dit eerst ontdoet van zijn mythologischen sluier. Het is hier niet kleingeestig ook op de lees-

teekens te letten en ik moet dan ook opmerken, dat in regel 6 van Z IX in overeenstemming met regel 3 van Z II — hieronder geciteerd — een dubbelpunt moet staan als bij Fraticelli, terwijl Casini daar een komma plaatste, wat onduidelijkheid veroorzaakt. Verder meen ik, dat door: balzo, hoogte, steilte, bij Frat. voor balco, balkon, — hier: horizon bij Cas. — de onderlinge eenheid der fragmenten als aanvang van Z II en Z IX veel duidelijker wordt; want balzo beteekent hier m. i. de hoogte, waarop Zion ligt op het O. H. tegenover den Louteringsberg op het W. H. en daarom door mij als Oosterhoogte vertaald.

Tot verduidelijking der vertaling hieronder diene, dat Titon, de zoon van Laomedon en de broeder van Priamus was, welke Aurora — op hem verliefd — roofde en naar Aethiopië voerde, waar hij haar huwde en van Zeus voor haar de onsterfelijkheid verkreeg. Dante noemt de Dageraad hier concubina in den zin van gezellin, vrouw, niet in den ongunstigen van bijzit.

Z. II.

1 Reeds was de Zon ten horizon gestegen,
Wiens middagkring men 't zenith ziet doortrekken
Van 't ruim, waaronder Zion is gelegen:

4 En tegenov'r 'm rees uit 't Ganges-bekken
De Nacht, de weegschale' in haar hand gehangen,
Die deze' ontglippen, als zij daar gaat rekken, —

7 Zoodat het blank en hoogrood op de wangen
Der schoone' Aurora, waar 'k mij heb bevonden —
Te oud — reeds door oranje werd vervangen,

Z. IX.

1 Zij, die Titon, d'antieke', in slaap verzelde,
Was bleek aan d'Oosterhoogte al verheven,
Sinds d'armen zij des dierb'ren vriends ontsnelde,

4 't Voorhoofd van schitt'rende' edelsteene' omgeven,
Die de figuur van 't kille Dier omtogen,
Den staart daarheen gestrekt, waar menschen leven:

7 En reeds twee uren rees de Nacht ten hoogen
Der drie ter plaatse, waar wij ons bevonden,
Wijl neer de wieke' al van het derde bogen,

In Z II wordt het dus dag op het W. H., 9 uur in L^1 en 6 uur in L en wordt het nacht op het O. H., 6 uur in J en 12 uur in G. (Zie Fig. D.)

In Z IX wordt het dus nacht op het W. H., haast 9 uur in L en haast 12 uur in C en wordt het dag op het O. H., haast 6 uur in J en haast 12 uur in G. (Zie Fig. H.)

Zoowel voor de nacht op het O. H. in Z II als voor de nacht op het W. H. in Z IX zijn 3 regels gebruikt n.l.: 4-7 en 7-10 *van den zelfden zinsbouw* n.l.: *En rees de Nacht* voorafgegaan door hetzelfde leesteeken, een dubbelpunt, om aan te duiden, *dat er nu iets anders komt dan de dageraad* in Z. II v. 1-4 en v. 7-10 en in Z. IX v. 1-7.

Omdat er „*waar 'k mij heb bevonden*", in II staat,
waar de *Dag* op het W. H. wordt aangeduid (v. 8)
en er „*waar wij ons bevonden*", in IX staat,
waar de *Nacht* op het W. H. wordt aangeduid (v. 8)
en omdat een kenmerk van epischen stijl is: *het geven van twee of meer verschillende momenten in denzelfden zinsbouw herhaald*, valt er hier niet aan te twijfelen, of Dante heeft hier in denzelfden zinsbouw de momenten van

dag op het W. H. en nacht op het O. H. in Z II
nacht op het W. H. en dag op het O. H. in Z IX

willen weergeven op deze wijze. En wel met dit doel: Gaat men te beginnen met Fig. C de zonnestanden na, dan gaat in Fig. C de Zon op voor L^1 en ziet men den tijd achtereen volgens in D, E, F, G, H aangegeven met sprongen van 3 of bijna 3 uur d.i. met den grootsten regelmaat om daardoor zoo duidelijk mogelijk te zijn, want die standen geven in die figuren *al op het oog* den tijd aan. Dit heeft Dante in den Eersten Kring en den overgang naar den tweeden: Z IX beschreven om den lezer *van het begin af aan* het contrast te doen zien van de Eeuwige Duisternis in de Hel met de wisseling van Dag en Nacht op den Louteringsberg en tevens

om de voortdurende en gelijktijdige tegenstelling van dag en nacht op het O. H. en W. H. op aarde weer te geven.

Waar hij spreekt van het blank en hoogrood op de wangen van Aurora in Z II, wordt het dag op het W. H. voor L, nacht op het O. H. voor J. (Zie Fig. D.)

Waar hij spreekt van het bleek worden van Aurora, Titons gezellin, in Z. IX, wordt het dag op het O. H. voor J., nacht op het W. H. voor L. (Zie Fig. H.)

Ook alweer, opdat men hem van het begin af aan goed kan volgen, geeft hij al in Z. I v. 13-33 een beschrijving van den hemel op het W. H. en bovendien in Z. IV v. 58-85 van die op beide halfronden, maar van het W. H. uit beschouwd.

Dat Fig. B geen sprong van 3 uur aangeeft als die van C tot en met H, maar slechts van 2, doet niets tot de zaak af, want Fig. B heeft betrekking op Z. I: de Inleiding, een rustperiode op het strand van den Berg, vóór de tocht begint, vóórdat de Zon opgaat voor L^1, terwijl de dag wel in astronomischen zin eindigt in Fig. G, maar niet voor Dante, die de reis nog voortzet tot haast 3 uur later, tot bijna 9 uur. Die tijds-indeeling in 3 uur of een veelvoud er van, vindt men ook in De Hel.

Eerst is er een rustperiode in het Woud, vóór de Zon opgaat om 6 uur 's morgens. Dan vangt de tocht aan 3 × 3 uur later n.l.: om 3 uur 's middags en weer 3 uur later wordt de Poort der Hel bereikt om 6 uur 's avonds, daarna de Styx 2 × 3 uur later: om 12 uur 's nachts en als dan in I Z. XX v. 124-130 als tijd wordt aangegeven het ondergaan van de Maan om 7 uur 's morgens op 26 Maart (O. H.), wordt er uitdrukkelijk aan herinnerd, dat de Maan den vorigen dag vol was, wat hier insluit — daar zij toen juist in oppositie was met de Zon — dat zij toen: 25 Maart (O. H.) om 6 uur, 2 × 3 uur na middernacht 's morgens onderging. Dan telt hij in Z. XXI v. 112-115 wéér 3 uur bij de 7 n.l.: 10 uur 's morgens om daardoor het uur aan te geven van Christus' dood en om daarna tot de regelmaat van uur-getallen, door 3 deelbaar of zoo goed als

deelbaar, terug te keeren in Z. XXIX, waar het bij 12, 12 uur 's nachts of over 12 is en het middelpunt der aarde om 6 uur 's morgens, dus weer 2 × 3 uur later, te bereiken.

Verder meldt hij in Z. I v. 19-25 van den Louteringsberg, hoe op het W. Halfrond bij ochtend de Visschen — als het nacht wordt voor het O. H. — nog vaag zichtbaar zijn, n.l.: gesluierd staan vóór den zonsopgang op het W. H. om 6 uur en nu zegt hij in Z. IX, hoe dit zelfde verschijnsel zich op het O. H. herhaalt, dus ook dáár bij ochtend. Hij heeft bij 't kille Dier niet gedacht aan den Schorpioen, waarin dan de Maan zou staan bij nacht op het W. H., maar aan die der beide Visschen, welke met den staart achteruit verschijnt op het O. H. zóó, dat deze als een diadeem nog schittert om het hoofd van Aurora, terwijl de rest van die sterren-figuur in den gloed der Zon onzichtbaar is. Evenzoo kondigt Virgilius door middel van dit zelfde sterrenbeeld de opkomst van de Zon aan in de Hel Z. XI v. 113-114, N 17.

De Visschen spart'len reeds omhoog ter kimme
En op den Caurus rust alreê de Wagen

Maar in deze meesterstukjes van epischen stijl in Z. II en Z. IX is behalve de beschrijving van den cirkelgang van dag en nacht om de aarde nog een bijzonderheid, die men vindt door vergelijking met Z. XXVI van de Hel.

Inf. C. XXVI.	De Hel Z. XXVI.
112 „O frati, dissi, che per cento milia	112 „O broeders, die door duizende gevaren"
perigli siete giunti all' occidente,	— Sprak ik — „tot naar het Westen zijt gedreven,
a questa tanto picciola vigilia	Wil toch den drang naar kennis nog bewaren,
115 de' vostri sensi ch'è del rimanente,	115 Zoo kleine wake' Uw zinnen slechts verbleven,
non vogliate negar l'esperienza,	— Wijl wij den koers der Zon de juiste achten —
di retro al sol, del mondo senza gente".	Van gindsche wereld, waar geen menschen leven".

Purg. C. I.

19 Lo bel pianeta che ad amar conforta
faceva tutto rider l'oriente,
velando i Pesci ch'erano in sua scorta.

22 Io mi volsi a man destra e posi mente
all' altro polo, e vidi quattro stelle
non viste mai fuor che alla prima gente.

De Lout. Z. I.

19 De schoone dwaalster — liefde' een steun bevonden —
Heeft heel het Oosten van haar lach bedreven,
De Visschen slui'rend, die nabij haar stonden.

22 Ik keerde rechts en liet mijn geest toen zweven
Aan d' and're pool en daar schouwde' ik vier sterren,
Slechts zichtbaar, toen d'aartsvaders mochten leven.

Purg. C. IX.

1 La concubina di Titone antico
già s'imbiancava al balzo d'oriente,
fuor delle braccia del suo dolce amico;
di gemme la sua fronte era lucente,
poste in figura del freddo animale,
che con la coda percote la gente:

De Lout. Z. IX.

1 Zij, die Titon, d' antieke', in slaap verzelde,
Was bleek aan d'Ooster-hoogte al verheven,
Sinds d'armen zij des dierb'ren vriends ontsnelde,
't Voorhoofd van schitt'rende' edelsteene' omgeven,
Die de figuur van 't kille Dier omtogen,
Den staart daarheen gestrekt, waar menschen leven:

Met het hoofdrijm gente in I Z. XXVI v. 118 herinnert hij aan den toestand van Ulysses, die het onbekende halfrond wilde bereiken, in II Z. I v. 24 aan den toestand des hemels en van zich zelf, terwijl hij het onbekende halfrond heeft bereikt en het is hem dan, of hij weer Adam wordt, al vóór hij daar tot het aardsche Paradijs is opgestegen, omdat hij den hemel vóór zijn loutering, zijn wedergeboorte al ziet op den evenaar en op het Z. H., zooals Adam dien aanschouwde op den aequator en de oudste geslachten dien op het N. H. En ook in Z. IX v. 1-4 geeft hij dit weer, want vóór hij de Poort

op den Louteringsberg ingaat, vóór de hernieuwing eerst recht begint — al voorgevoeld in den morgendroom, waarbij Lucia hem verder draagt —, blikt hij bij het invallen van den nacht terug naar het N. Halfrond, waar eenmaal door de eerste geslachten het Zuiderkruis werd aanschouwd, dat hij daar nù om den Zuidpool cirkelen ziet. Om in den epischen stijl te blijven koos ik in plaats van gente, menschen als hoofdrijm in deze drie bovenstaande versgroepen: leven. Dat Dante niet alleen aan de Odyssee gedacht heeft, maar ook aan den Ilias (Z X v. 252-253 blijkt uit dezen regel van Homerus uit Vosmaers vertaling, door Bohl hierbij geciteerd:

Want ver is het gesternte gevorderd en 't volle des nachts reeds
Voor twee derden verloopen en slechts één derde nog blijft ons.

Terecht heeft de Dichter dus in Z. I hier Calliopé, de Muze van het Heldendicht, aangeroepen om zijn kunst nog schooner te maken dan in De Hel door de uitvoeriger aanwijzing van den tijd op twee halfronden tegelijk en door zijn droomen op den Berg. Door de terzinen, een meer gebonden vorm dan de hexameters van Homerus en dit met een Leitmotief en andere wederkeerende rijmen, en meer, wat ik al aanwees in I Z. XXVI v. 1-4 N. 1 staat deze Reis en Veroveringstocht boven die van den koning der Grieksche poëten.

Wie nog andere meeningen wil kennen, leze Phil. Das Fegf. Z. IX N. 1, 2 of Cas. (Zie Purg. p. 335, 339) en die van prof. Mossotti bij Fraticelli p. 256, haast gelijk de mijne.

Nu ik heb aangetoond, hoe laat of het is in Z. IX en waar dus de sterren verschijnen op het W. H. op dien tijd, kan ik de oplossing geven van de beteekenis van Z. VIII v. 88-94 N. 3, in verband met Z. I v. 22-28 N. 7. Want hiervoor was eerst een juiste constructie noodig van Fig. H, die bij Z. IX behoort en vergelijking van deze figuur met Fig. G, die bij Z. VIII behoort. Aanvankelijk verkeerde ik in de meening, dat de 3 sterren van Z. VIII de Z. Driehoek moesten zijn. Toch is dit niet het geval. Wel staat er uitdrukkelijk, dat het Z. Kruis weer is opgegaan, maar ook dat die drie sterren op hun plaats

waren; dit kan niet met den Z. Driehoek gebeuren, want het Z. Kruis staat 30° van de Z. pool, de Z. Driehoek 23°. Men volge den tekst:

88 E il duca mio: „Figliuol, che là su guarde?"
ed io a lui: „A quelle tre facelle,
di che il polo di qua tutto quanto arde."

88 Mijn Gids: „Zoon, wat houdt hoog Uw blik geweken?"
„Dat drietal lichtjes doet mij d' ooge' opsperren
— Zei 'k — dat dien kant der pool gansch schijnt te' ontsteken.

91 Ed egli a me: „Le quattro chiare stelle,
che vedevi staman, son di là basse,
e queste son salite ov' eran quelle."

91 En hij tot mij: „Dit viertal klare sterren
Van ochtend hier, kon vandaar neder zwenken;
Dit steeg, waar dat toog om de pool-cavern."

Het Z. Kruis is dus van de plaats, waar het in den ochtend stond, onder gegaan, maar nu weer opgegaan, want queste slaat op het viertal: dit, quelle op het drietal: dat. Het vertoont zich dus zeker meer op de kim, dus op nog vroeger tijd dan het in Fig. H geteekent staat: over half negen, dus in ieder geval na zessen voor L^1, dat tot horizon heeft F. L^2 (Zie Fig. H), wanneer de sterren daar zichtbaar worden door de duisternis, hoewel ze boven die kim al 2 uur eerder — 4 uur 's middags — verrezen zijn. Bedoeld zal echter zijn na 7 uur, als de lucht donker wordt v. 49. Dat nu toch die 3 sterren de Z. Driehoek niet kunnen zijn, hierover meldde mij Dr. Easton het volgende:

„Dante kon dit deel van den hemel niet zelf zien en moest „dus afgaan of op oude globes of op verhalen van reizigers „uit zijn tijd. De oude globes nu laten de streek om de Z.pool „geheel blank; zij staan niet verder dan Centaurus en Ara. „De reizigers naar Indië uit Dante's tijd kunnen niet getroffen „zijn geweest door heldere sterren dichter bij de Z. pool „dan het Z. Kruis, want die bestaan niet. Behalve het „Z. Kruis zelf kunnen enkel nog Alpha en Bèta van Cen-

„taurus in aanmerking komen; die liggen echter niet dichter „bij de Pool. Wat in 't bijzonder den Z. Driehoek betreft: „Dit beeld bevat één ster van nog geen 2e, twee van nog geen „3e grootte; de „Driehoek-figuur" is geenszins treffend, zoodat „ze eerst door Bayer in 1603 met een aantal anderen ter „aanvulling der andere constellaties op de kaarten gebracht is. „Die sterren staan buiten den Melkweg, die overigens daar ter „plaatse niet opmerkelijk helder is. En — wat de deur „dicht doet m. i.: ze staan 23° van de Pool, het Z. Kruis 30°, „hetgeen in volstrekte tegenspraak zou zijn met Dante's tekst."

Dit lost de quaestie op. Dante heeft zich, naar ik al zeide in Z. I N. 7, gehouden aan het Stelsel van Ptolemaeus, waar het Z. Kruis geteekend staat in de achterpooten van Centaurus n. l. op de kaart daarnaar van Bayer (1603) als kruis maar zonder eigen naam en heeft er zeker bij gedacht aan den naam „Caesars Troon" als symbool der vier romeinsche en ook christelijke deugden en heeft eveneens zonder naam drie sterren aangenomen, die liggen zouden en zichtbaar voor het bloote oog op denzelfden cirkel om de Z. Pool als het Z. Kruis en dicht bij den Melkweg, waar die helder is. Die gefingeerde sterren stellen de 3 theologische deugden voor.

[2]) V. 10-16. Adams deel is hier het menschelijk lichaam. Prokné, dochter van koning Pandion te Athene werd in een zwaluw veranderd, omdat zij haar zoon Itys gedood en haren echtgenoot Tereus had voorgezet bij het maal om zich op hem over de aan haar zuster Philomela gepleegde schanddaad te wreken (Ovid. Met. VI) Hier wordt dus aan Prokné's smartkreten hierover herinnerd. Dit uur is dat van zonsopgang op het W. H. van den 28en Maart 1301, den vierden Dag van den ganschen tocht, den tweeden om den Berg.

[3]) V. 16-34. In den morgen blijken droomen volgens Dante I Z Z XXVI v 7 een kern van waarheid te bevatten; ook hier. Hij wordt door Lucia 's morgens opgenomen, zoodat hij zich verbeeldt, dat zij een adelaar is, en een eindweegs voort gedragen tot de toenemende hitte van

de zon hem wanen doet in het vagevuur te branden en hem dan doet ontwaken. Naar ik meen, is hier niet de vuursfeer bedoeld tusschen aarde en maan volgens il Tesoro van B. Latini II 38, maar de Achtste Kring van den Berg, want dit sluit beter aan bij de beschrijving van de voorsmaak der zaligheid, die hem wacht in het aardsche Paradijs, wanneer hij zich in de Vallei bevindt. De tocht in den droom stemt daar meer mee, want de vlammen in dien droom doen pijn en tusschen aarde en maan niet, wel hier. Het gevoel dat Lucia hem neerlegt, maakt op hem den indruk van een val in die vlammen. Bovendien is zij zijn beschermheilige en de ontmoeting met haar is op dat punt van den tocht een voorproef van het geluk, dat hem wacht bij het aanschouwen van Beatrice. Want Lucia is in I Z II v 97 de gratia cöoperans, de medewerkende Genade, die dus de reiniging bewerkstelligt en de zaligheid of vereeniging met God voorbereidt, terwijl Beatrice de gratia perficiens is, de volmakende Genade, die den Mensch in het bezit van die zaligheid bevestigt.

Ganymedes v. 22 werd naar den Olympus door Jupiter in adelaarsgedaante van den berg Ida ontvoerd. Volgens Homerus was hij de zoon van Pros en Kalirrhoë, de schoonste der stervelingen, en door de goden opgevoed om den beker van Jupiter te vullen.

[4]) V. 34-43. Thetis droeg haar zoon Achilles uit Thessalië, waar hij door den Centaur Chiron werd opgevoed, (I Z XII v. 71) naar het eiland Scyros, opdat hij niet naar Troje zou gaan, daar haar gezegd was, dat hij er in den oorlog den dood zou vinden. De listige Odysseus vond Achilles daar in vrouwenkleeren en lokte hem mede naar Troje (I Z XXVI v. 62) Daar werd hij gedood. (I Z V v 65)

[5]) V. 43-46. De stem is Virgilius. Dante heeft dus geslapen van 's avonds over half 9 tot 's ochtends 8 uur nl. 8 uur niet in de Vallei *n*, maar tusschen *n* en L^5, de Poort. (Zie Kaart II)

[6]) V. 69. D r e e f, herhaling van het Leitmotief. Dit is

symboliek. De beweging der heilige donna's en van de *sterren, door liefde gedreven* gaat door Lucia, de gratia coöperans, nu voor de Poort méér dan in de Hel over op de Dichters, dus bij den aanvang der Loutering.

[7]) V. 75. Daar de Poort haast op een $\frac{1}{12}$ kegelomtrek ligt van de vallei op den zelfden Omgang, vindt men dit hier op Kaart II anders geteekend dan bij Philalethes. (Zie verder Z VII N. 11) Het scheelt ruim 8° (Zie Z XXXII comm.)

[8]) V. 76-85. De Poortwachter is Petrus' plaatsvervanger en draagt daarom diens Sleutels. (v 127) Hij is het beeld van den priester, die op aarde in de biecht de absolutie verleent. Het zwaard is het symbool der Gerechtigheid. Hij vervult hier de rol overeenkomstig dien aan Minos in de Hel opgedragen (I Z v 4 N 2) voor den ingang van den Tweeden Kring aldaar. De Poort stelt de biecht voor (Zie N 11.)

[9]) V. 87. Wie zonder voorbereiding het sacrament der Biecht wil ontvangen, zou dit tot verderf strekken. Daarom bedoelt de Wachter: Hoedt U er voor hier door de Poort te gaan (het symbool van de Biecht) *zonder voorbereiding.*

[10]) V. 88. *Donna des Hemels*, een der Leitmotive evenals in I Z II v 94.

[11]) V. 94-106. De eerste trede (v 94-97) stelt voor den toestand van oprechtheid, waartoe de zondaar moet komen, n.l. de Belijdenis steunend op het klaar besef van zijn schuld. Daarom is deze trap wit en spiegelglad. De tweede trap (v. 97-100) is die van het berouw, van paarse kleur, symbool van smart en vergruizeld als de ziel van den zondaar in dien toestand, waarin zijn hardheid wordt gebroken. De derde trap (v 100-103) is die van het Voornemen tot boetedoening voor het Verleden en tot verbetering voor de Toekomst, bloedrood als de gerechtigheid en de straf door haar geëischt. De diamanten drempel beteekent de onschatbare verdienste van Christus, waardoor het priesterlijk

ambt der ontbinding van schuld zijn kracht verkrijgt. De voeten van den Engel rusten daarop, omdat deze dezelfde bestemming heeft op den Louteringsberg als de priester op aarde.

[12]) V. 109-115. De drie slagen duiden de belijdenis in de Biecht aan. Alvorens de zonde te belijden slaat de boeteling zich driemaal op de borst met de woorden: Mea culpa (het is mijn schuld). De zeven P's (peccata) duiden de zeven hoofdzonden aan. In hun zeven Kringen verdwijnen zij achtereenvolgens.

[13]) V. 115-121. Asch of droge aarde was altijd het teeken van boete. Bij den aanvang der vasten wordt daarom asch op het hoofd der geloovigen gestrooid met de woorden: Memento, homo, quia pulvis es et in pulverem reverteris (Bedenk, o mensch dat gij stof zijt en tot stof zult wederkeeren). Vandaar de naam Asch-Woensdag. De beteekenis der twee sleutels is deze: De zilveren is het symbool der scientia discernendi, de kunst de waardigen van de onwaardigen te onderscheiden, en de gouden van de potestas judicandi, de eigenlijke macht, gevestigd op Christus' verdienste om de absolutie te geven of te weigeren. De eerste, de zilveren, moet noodzakelijk voorgaan. De Onderscheiding eischt behalve het goddelijk Gezag ook menschelijke krachten en bevoegdheden en moet toonen of van absolutie sprake kan zijn. Daardoor moet de knoop losgemaakt worden. (v. 126) De laatste daarentegen is kostbaarder, want de rechtsmacht (v. 126) berust uitsluitend op de verdiensten van Christus. Beide echter zijn noodig tot voltooiing der vergiffenis voor schuld. (Zie Thom. v. Aquino. Summa Theol. P. III Suppl. Quaest XVII Art. 3 en vlgd).

[14]) V. 127-130. Naar de uitspraak Ezechiël XXXII v. 11: „Ik wil den dood des zondaars niet, maar dat hij zich bekeere en leve." Petrus wenscht van zijn vertegenwoordiger eer barmhartigheid dan gestrengheid.

[15]) V. 130-133. Zie Lucas IX v. 62: „Niemand, die

de hand aan den ploeg slaat en ziet naar hetgeen achter is, is bekwaam tot het Koninkrijk Gods" en een toespeling op Christus' woord: „Denk aan de vrouw van Loth".

[16]) V. 136-139. Toen Caesar Pompejus op de vlucht had gejaagd en van Brindisi naar Rome terugkeerde, wilde hij de schatkist, welke zich op de Tarpëische rots bevond, ledigen. Haar bewaker, de volkstribuun Metellus, verzette zich, maar werd met geweld verwijderd. Hierop werden de deuren van den tempel geopend. (Zie Lucanus Phars III 156 en volg.) Het knarsen der Poort duidt m. i: aan, dat de toegang tot den Berg moeilijk wordt verkregen.

[17]) V. 140. De boetelingen heffen het Te Deum laudamus aan om God te prijzen voor het nieuwe behoud van een ziel. De H. Ambrosius zou bij Augustinus' bekeering hebben uitgeroepen: „Te Deum laudamus". (Wij loven U, o Heer), waarop Augustinus antwoordde: „Te Dominum confitemur". (U, o Heer belijden wij). Daarna voegden zij er om de beurt een vers aan toe, waardoor de bekende kerkhymne ontstond. Van deze overlevering maakt Dante hier gebruik. Eigenaardig is het verschil tusschen de zielen in de Hel en in het Vagevuur. In I Z. III hoort Dante wanhoopskreten, vervloekingen, in II Z. II „In exitú Israël de Aegypto" als juichzang, in I Z IV de zuchten van hen, wier wetenschap valsch was, in II Z II hiermee in tegenstelling: „Amor che nella mente mi ragiona", een zang van geestelijke liefde, die door hoop en geloof wordt gesteund; hier een steeds hooger stemming, in de Hel een steeds lagere van de schimmen.

II

SERIE II

ZANG IX–XVII

TWEEDE RIJK VAN DEN LOUTERINGSBERG

Het Gebied der Verstoring
De Sferen van den Kwaden Wil jegens anderen

ZANG IX

EERSTE KRING

Vierde Omgang
Derde Voor-Plateau
Eerste Visioen. De H. Lucia
De Poort van den Louteringsberg
De Engel-Wachter

1 Zij, die Titon, d' antieke', in slaap verzelde,
Was bleek aan d' Oosterhoogte al verheven,
Sinds d' armen zij des dierb'ren vriends ontsnelde,

4 't Voorhoofd van schitt'rende' edelsteene' omgeven,
Die de figuur van 't kille Dier omtogen,
Den staart daarheen gestrekt, waar menschen leven:

7 En reeds twee uren rees de Nacht ten hoogen
Der drie ter plaatse, waar wij ons bevonden,
Wijl neer de wieke' al van het derde bogen,[1])

Toen leek hij na wat kringen in den ronde
Verschrikk'lijk als een bliksem neer gestreken
En sleepte mij, tot waar de vlammen stonden
Z IX v 28—31

Toen ik met Adams deel daarheen gezonden,
In 't gras zonk, daar 'k door slaaplust was verslagen,
Waar we' alle vijf eerst zaten in den ronde. —

In 't uur, wanneer het zwaluwtje gaat klagen,
Wellicht — wanneer de ochtend al zal komen —
Bij 't denke' aan d' eerste krete' in vroeger dagen,[2])

Als onze geest, min in beslag genomen
Door 't denke' en van 't vleesch vrijer voort kan waren,
Naar wat hij schouwt in goddelijke droomen,

Kon 'k helderziende' op gouden pennen staren
Van d' arend, dien in 't ruim ik zag verschijnen
Met open wieken, klaar om neer te varen.

En waar van Ganymedes zich de zijnen
Verlaten voelden, heb 'k als die geschenen —
Ten hoogsten Raad ontvoerd eens — te verdwijnen.

Wellicht leidt hier gewoonte' 'm — deed mij 't meenen —
En heeft hij 't elders zich te min bevonden
En voert vandaar zijn klauw omhoog niets henen.

Toen leek hij na wat kringen in den ronde
Verschrikk'lijk als een bliksem neer gestreken
En sleepte mij, tot waar de vlammen stonden.

Die schenen hem en mij in brand te steken
En d' ingebeelde gloed leek een zóó heete,
Dat van de pijn 't den slaap plots af kon breken.[3])

Zoo heeft Achilles ook zich dien ontreten
En moest de oogen in het ronde breiden,
Toen hij nog niet 't oord, waar hij was, kon weten, —

37 Sinds Chirons moeder hem naar Skyros leidde,
In hare arme' in slaap ter vlucht geheven,
Vanwaar daarna de Grieke' 'm lieten scheiden, —

40 Als 'k schudde, toen de slaap mij had begeven,
Van 't aanschijn vlood en 'k bleek werd als een doode,
Naar men van schrik tot ijs zich voelt versteven.[4]

43 Ter zij slechts heeft mijn Steun mij hulp geboden
En reeds twee uren was de Zon gerezen,
Terwijl mijn blikken naar den zeekant vloden.[5]

46 Mijn Meester sprak: ,,Gij hebt thans niet te vreezen.
Wees kalm; wij zijn, waar het U goed zal blijken;
Deins niet, laat alle krachten grooter wezen.

49 Hier kondt gij 't oord der Loutering bereiken.
Ziet hier den Omgang hem tot rand omstrekken.
Ziet d' ingang, waar die schijnt vaneen te wijken.

52 In 't scheem'ren, dat den dag pleegt vóór te trekken,
Toen Uwe ziel daar lag, in slaap verzonken
Op bloemen, die 't omlaag tot sieraad dekken,

55 Kwam eene Donna en het heeft geklonken:
,,Lucía ben 'k. Laat mij, wie slaapt, behoeden,
Dat hem op weg verlichting wordt geschonken". —

58 Sordel bleef daar met hen van eed'len bloede.
Zij nam U op en toen de dag ophelde,
Steeg zij omhoog, wijl 'k achterna haar spoedde.

61 Hier leî ze' U neer en voor mijn blikken stelde
Haar schoone oogen d' ingang, ginder open,
Waarna zij en de slaap plots henen snelden.

Gelijk wie eerst door twijfel was beslopen
En die vrees tot vertrouwen liet verglijden,
Nadat de waarheid hem tot zien kon nopen,

Veranderde' ik en toen hij, die mij leidde,
Mij op de rots van zorgen vrij kon merken,
Dreef 't hem den Berg langs, mij hem na te schrijden.[6])

Gij — lezer — ziet, hoe 'k wil mijn stof bewerken
In hooger stijl; verbaze' U niet mijn haken
Om met meer kunst hier deze te versterken.

Wij naderden en konden daar geraken,
Waar wat ik eerst als breuk in 't oog kon krijgen,
Naar men een spleet die in een muur ziet maken,[7])

Een Poort mij bleek, waarheen drie treden stijgen,
In kleur verscheide' elkaar tot toegang schragen
En waar een Wachter voor zat, die bleef zwijgen.

Toen 'k dezen scherper voor mij op zag dagen,
Vond 'k op de hoogste' 'm zeet'lend en zóó blonken
Zijn trekken, dat mijn oog 't niet kon verdragen.

Zijn hand hield een ontbloot Zwaard en het flonken
Der stralen zag ik zóó zich tege' ons keeren,
Dat vaak mijn blikke' er voor in 't Niet heen zonken.[8])

„Zeg het van ginder: Wat is Uw begeeren?" —
Zoo hief hij aan — „Wie bleef Uw tocht bewaken?
Hoedt U er voor, dat hier U iets zal deren." — [9])

„Donna des Hemels, kundig in die zaken," — [10])
Antwoordde hem mijn Meester — „sprak zooeven.
Hier is de Poort; wil daarheen op U maken." —

91 „En zij doet heil U van Uw tocht beleven."—
Deed toen de hoofsche Wacht der Poort ons klinken —
„Wilt dan tot onze trappen U begeven."—

94 Wij kwamen, waar wij d'eerste trap zien blinken.
't Blank marmer was zóó effe' en glad dier trede,
Dat ik — mij spieg'lend — niets 't beeld zag verminken.

97 En donkerder dan paars schouwde' ik de tweede,
Wier steensoort ruw was en een dóór geschroeide,
Van groeven overlangs en dwars doorsneden.

100 Die opgehoopt tot derde' er over gloeide,
Scheen mij porfier en leek zoo'n rood te spreiden
Als bloed, dat juist nog uit een ader vloeide.

103 De Engel Gods hield zijn voetzolen beide
Hierop, wiens stoel 'k den drempel zag bedekken,
Die voor mijn ooge' als diamant zich breidde.[11])

106 Met goeden wil voelde' ik mijn Gids mij trekken
Tot opgaan der drie treden. „Wil hem vragen
Vroom, wat tot op'nen hem van 't slot kan wekken." —

109 Voor zijne heil'ge voete' in vroom versagen
Viel 'k neer, dat hij tot meelij werd gedreven,
Maar eerst gaf op de borst hij mij drie slagen.

112 Hij heeft me' op 't voorhoofd zeven P's geschreven
Met 's wapens spits en: „Wil —" hoorde' ik hem uiten —
„Naar 't wasschen van die wonde' - er binnen - streven."[12])

115 Asch of droog opgegraven aarden kluiten
Zijn van de kleur der wade, die hem kleedde,
Daaruit trok hij twee Sleutels tot ontsluiten.

118 Van goud was d'een, van zilver was de tweede.
Hij heeft den blanke' eerst in de deur gestooten,
Den gele' er na; hierdoor was ik tevreden.[13]

121 „Als een van dezen is te kort geschoten,
Zoodat hij niet recht in het slot kan raken,"—
Zei hij tot mij — „wordt d'ingang niet ontsloten.

124 Meer waard is d'een, maar d'ander eischt zoo 't waken
Van 't oordeel en zoo'n kunst voor 't open trekken,
Dat hij het is, die los den knoop kan maken.

127 'k Heb hen van Petrus en hij wou me' eer wekken
Tot dwale' in 't op'nen dan in 't dicht hem houden,
Mits slechts de zielen mij te voet zich strekken."—[14]

130 Wijl hij de deur der heil'ge Poort t'rug douwde,
Sprak hij: „Treedt binnen, maar houdt dit voor oogen:
Dat weer naar buiten keert, wie rugwaarts schouwde."—[15]

133 En toen de hengsels waren rond getogen
Dier heil'ge Poort om duime', er in geheven,
Uit een metaal, dat klinkt, van groot vermogen,

136 Kon zoo Tarpeia niet knarse' of weerstreven —
De wakkere Metellus haar 'ontzonken —
Waardoor zij daarna is beroofd gebleven.[16]

139 'k Heb aandacht aan den eersten toon geschonken.
„Te Deum laudamus" - meen 'k - hoorde' ik zwellen[17]
Uit woorden, die door het gezang heen klonken.

142 Juist zulk een beeld kon ik toen vóór mij stellen
— Gelijk pleegt te geschieden — bij wat 'k hoorde,
Als wanneer orgelklanken zang verzellen

145 En men dan al of niet verneemt de woorden.

ZANG X

INHOUD

De Dichters betreden op het Eerste Plateau den Tweeden Kring in het Tweede Rijk van den Louteringsberg, dien der Hoogmoedigen. Langs den wand zien zij beeldhouwwerk van Gods hand, waarmee voorbeelden van groote deemoed en goedheid zijn voorgesteld.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 13-16. Hier blijkt, dat Lucia de vleugels niet sneller bewoog dan Virgilius zijn voeten, omdat hij haar volgen kon. Anders ware dit onmogelijk geweest. Bij elke 15° aardomtrek verplaatsing en dan door zijn eigen loop na die verplaatsing, ging de maan een uur later onder van af de zijde van den Berg, die zij opstegen. Voor die zijde zelf ging de maan, die na 25 Maart steeds 1 uur later dan de Zon ondergaat, dus onder om 9 uur te L^1, L^4 en N^1, want het is nu 28 Maart; 15° verder om 10 uur voor L^1, L^4 en N^1 en 9 uur voor L^6; 30° verder om 11 uur voor L^1, L^4, N^1 en 9 uur voor L^7 enz. (Zie Kaart II) enz. Waar zij begonnen te loopen was het 8 uur. De tocht vandaar door de Poort en de kloof heeft dus nominaal 1 uur geduurd; in werkelijkheid langer, daar ze naar uit de volgende berekeningen blijkt in elke 3 uur nom. in de richting L^1 L^2 1 uur inhalen, dus op nom. 1 uur 20 minuten. Werkelijk heeft dus de tocht door de Poort en de kloof 1 uur 20 minuten geduurd.

Uit v. 13-19 blijkt hier, dat op het oogenblik, wanneer Dante en Virgilius uit de kronkelende kloof van de

Poort den Tweeden Kring van den Berg bereiken de maan aldaar onder gaat. Daar het dan in Fig. I en op Kaart II te L^6 9 uur is, kan men daaruit afleiden, hoe laat het op hetzelfde tijdstip moet zijn op den oostkant van den Berg te L^1 N^1 en L^4, vanwaar zij vertrokken, toen het op die drie punten tegelijk 6 uur was. L^1, N^1 en L^4 liggen op de figuren van B tot L, waar de Berg als kegel is geteekend schuin boven elkaar, daardoor zon — als dit werkelijk hun ligging was — de tijd moeten verschillen dier punten, maar in werkelijkheid is de kegel een stapel cylinders, als op Kaart I en ook min of meer in Fig. M is aangegeven; hoewel N^1 en L^4 toch schuin boven elkaar liggen zijn ze niet zoo ver van L^1, dat het voor deze berekening op den e q u a t o r hindert.

Het is zeker, dat Lucia om 6 uur, als de Zon opkomt, Dante opneemt en voortdraagt (Zie Z. IX v. 58-61) weer in verband met de epische constructie en de daarmee gepaarde indeeling van den tijd bij voorkeur in deelen van 3, 3 uur of een veelvoud daarvan. Opdat de lezer den weg gemakkelijk kan volgen gebruik ik op Kaart I, de Berg verticaal, Kaart II de Berg horizontaal en Kaart IV de Berg verkleind in verschillende figuren der zonnestanden, dezelfde letters en cijfers. L^6, het einde van den Kring der Tragen in boete en bekeering, is — met den kronkelenden weg L^5 L^6 er bij gerekend — op $\frac{1}{3}$ van de hoogte gelegen van den ganschen Berg, want men mag bij de strenge regelmaat in Dante's werk gerust aannemen, dat elk Rijk van den Berg $\frac{1}{3}$ van de hoogte beslaat. Het hoogste voor-plateau L^4 L^5 van Kring I moet dus wat lager liggen, opdat Kring II op $\frac{1}{3}$ precies van de hoogte komt. Tusschen L^6 in Fig. I en Kaart II aldaar hebben zij afgelegd: Kring I van het hoogste voorplateau van af L^4 tot de Poort: L^5 en den kronkelenden weg tot L^6. Dáár: in L^6 gaat de Maan onder op 28 Maart om 9 uur. De afstand N^1 L^6 $= \frac{1}{3}$ van $\frac{1}{4}$ van den geheelen kegelomtrek $= \frac{1}{12}$ van den geheelen kegelomtrek $= \frac{360°}{12} = 30°$. Nu ligt de geheele kegelomtrek van 360° binnen 90° van

L^1 tot L^2 van den aardomtrek. De Zon doorloopt met 15° per uur van den geheelen aardomtrek altijd *tegelijk* 30° van den kegelomtrek op het N. H. en 30° op het Z. H., dus per uur 60° te samen. Voor de tijd-telling is het dus hetzelfde of men rekent met 60° van beide halfronden of met 30° van één: het N. Halfrond, naar ons toegekeerd op Kaart II. Als de Zon 30° van dien halven kegelomtrek doorloopt, is dit 15° van den heelen aard-omtrek, van den geheelen aard-equator.

Is het nu te L^6 9 uur, dan is het te N^1 en L^4 en L^1 30° kegelomtrek, dus 15° aard-omtrek oostelijker 1 uur later, dus 10 uur 's morgens (Zie Fig. I). *Dit sluit volkomen met Dante's bedoeling zoo mogelijk den tijd op een of ander punt op te geven in deelen van 3, 3 uur of een veelvoud er van.* Toen zij van L^4 vertrokken, was het daar en in L^1 en N^1 6 uur 's morgens. En zij komen te L^6 aan om 9 uur. *Nominaal* zijn er dus 3 uur verstreken, reëel 4 uur, want als het te L^6 9 uur is, is het L^1, L^4 en N^1 10 uur (Zie Fig. I en Kaart II). Op 3 uur nominaal = 4 uur reëel, halen zij dus reëel 1 uur in, want zij leggen dien afstand er in af in 4 uur reëel van af het uitgangspunt *gerekend*, dus in 1 uur nominaal verstrijkt *van het uitgangspunt gerekend* $\frac{1}{3}$ van 60 minuten, 20 minuten méér dan in 1 uur reëel. Dus heeft de tocht door de Poort en de kloof reëel 1 uur 20 minuten geduurd, nominaal 1 uur naar ik boven al vermeldde.

Daar in projectie-teekening, de lijn, die 9 uur aanwijst, gaat op 15° afstand boven de Visschen en niet door L^6 valt, is met een extra stippellijn aangeduid, gaande door L^6, dat het ook dáár dan 9 uur is. Evenals het kronkelende pad ***m-n*** schuin tegen de helling op ligt, is dit ook met den kronkelende kloof achter de Poort nog het geval.

De *schutsmuur* achter de Vallei in Z VIII v. 97 is die zelfde *helling*, welke zich uitstrekt tusschen den vierden Omgang van Kring I en den Omgang van Kring II. (Zie Kaart I en II).

[2]) V. 16-19. Op één grondvlak, n.l: waar de kloof den bodem niet meer spleet.

[3]) V. 24. Dit pad is dus 3 × 6 voet = 18 voet breed.

[4]) V. 32. Polycletos (Polycretos) tijdgenoot en mededinger van Phidias (500-432 v. Chr.) was de meester der beeldhouwers-school van Argos volgens Pausanias aldaar geboren, volgens Plinius te Sicyone en de maker der beroemde beelden van Dioforos en Era. Hij was zeer bekend in de Middeneeuwen om het Kanon of Voorschrift over de evenredigheden van het menschelijk lichaam en door herinneringen aan hem van Cicero Brutus 86, Quintilianus V. 12, Plinius H. N. XX 50, 55 enz. en werd dikwijls met lof genoemd door de dichters vóór Dante's tijd.

[5]) V. 34-46. Dit relief stelt voor de Menschwording des Woords. De Engel brengt Maria het woord van den Vrede, sinds Adams val van de aarde verdwenen. Het „A v e" is de groet van den engel aan Maria: Ave, gratia plena, dominus tecum. Lucas I 28. Het keeren van den sleutel is het zich bereid verklaren tot het Goddelijk Moederschap en daardoor tot de Menschwording van Christus. Hierop slaat ook het „Ecce Ancilla Dei": „Zie, de Dienstmaagd des Heeren."

[6]) V. 55-70. Dit is het Bijbelsch verhaal II Samuel VI 1-23. Het tafereel stelt voor het voeren van de Ark uit het huis van den Ghetiet Obed-Edom begeleid door zeven koren naar de stad Davids. Toen deze naar dit huis werd gebracht uit de woning van Abinadab, begeleid door diens zonen Uzzo en Ahio, struikelde een der ossen op een heuvel en toen vreesde Uzzo, dat de Ark zou omkantelen. Het was hem echter verboden die aan te raken en hij stierf aldaar onmiddellijk. Hierop slaat: g e m e d e n u i t v r e e s v o o r o n b e v o l e n d i e n s t, v. 57. Want het volk vreesde nu zeer hem dit na te doen. David, de koning, ging, toen die uit het huis van Obed-Edom werd vervoerd, gekleed in

een korten, linnen lijfrok als een dienstknecht dansende bij muziek en zang de Ark vooruit. Michol (Michal) zijn vrouw en dochter van Saul sloeg dit uit haar paleis minachtend gade en verweet hem dit later op ironische toon, waar op hij antwoordde:

„Ook zal ik mij nog geringer houden dan alzoo (n.l.: als een dienstknecht van dienstmaagden) en zal nederig zijn in mijne oogen; en bij de dienstmaagden, waarvan gij gesproken hebt, bij dezelven zal ik verheerlijkt worden. —
Michal, Sauls dochter nu had geen kind tot den dag van haren dood toe." —

Vermoedelijk zag Dante in deze woorden van David een voorspelling van de komst van Christus uit zijn Huis en bestaat er zoo een verband tusschen het Ecce Ancilla Dei op het eerste relief en het gedrag des konings op het tweede, terwijl het derde door de voorstelling van Trajanus niet slechts als een romeinsch Keizer, maar als incarnatie van het eeuwigdurende romeinsche Rijk slaat op Dante's idealen Imperator: il Veltro uit I Z. I v. 102-112. Zie hieronder N. 7.

[7]) V. 70-82. Hetgeen Dante hier in dichtvorm verhaalt, vindt men volgens Phil. anders en het eerst bij Dio Cassius. (Lib XIX Cap. 15). Deze bericht van keizer Hadrianus (van wien het later op keizer Trajanus werd overgedragen) tot bewijs, dat hij zich aan geringe lieden veel liet gelegen liggen, het volgende: Toen een vrouw hem eens ontmoette en vroeg hem aan te hooren, zeide hij: „Ik heb geen tijd." Toen zij echter uitriep: „Regeer dan ook niet!" keerde hij zich om en schonk haar gehoor — Dante's verhaal stemt echter overeen met dat van Paulus Diaconus uit la Vita Gregorii Magni, gelijk de tekst het hier geeft. Trajanus steeg door zijn rechtsgevoel (Phil. zegt verstand; dat is hier minder juist) en medelijden van zijn paard en steeg er niet weer op, voor hij de weduwe recht had gedaan. In het bijzonder v. 93, door Dante aan Trajanus in den mond gelegd, doet

aan Paulus Diaconus denken en ook dat hij het romeinsche keizerlijk gezag, il principato romano, speciaal in Trajanus gepersonifieerd ziet. Want uitdrukkelijk zegt hij v. 76: io dico di Traiano imperadore letterlijk: Ik zeg dit van keizer Trajanus, dus niet van Hadrianus, naar Dio Cassius het vermeldt. Hieruit volgt ook, dat hij deze uitdrukking: il principato opzettelijk heeft gebezigd om te doen zien, dat in dezen keizer vereenigd waren: recht en medelijden, de eerste eigenschap meer speciaal-menschelijker wijze in theologischen zin gesproken — die van God den Vader en de tweede van God den Zoon, die telkens des Vaders erbarming inroept. Dit is geen toeval, maar staat in verband met Zang XXXII v. 102 van deze Cantiek:

cioè di quella Roma, onde Cristo è romano.

en met I Z. I v. 124-130, waar hij God Imperator noemt. Daar Vader en Zoon in dat Rome n.l.: den Hemel één zijn, in en met den H. Geest, is dus daar de Drie-Eenheid Imperator en dient v. 102 van dit deel Z. XXXII om de bedoeling van I Z. v. 124 te verduidelijken en van I Z. I v. 104:

Wijsheid en liefde' en deugd slechts zal hem voeden,

welke op zich zelf nog niet bewijzen, dat il Veltro, door die drie eigenschappen gevoed, ook de Menschwording verbeeldt van den 2en Persoon der Drie-Eenheid, waarin dezen in hun hoogste glans zijn verbonden, maar wel vergeleken met bovengenoemde regels. Daalt het Imperium, het derde Rome van God den Vader en Imperator op aarde, dan is ook de wederkeerende Zoon: Christus Imperator en vervalt iedere grond om aan te nemen, dat er nog een aparte keizer noodig was om met het zwaard alleen dit Rijk te stichten, waarin na Hem Kerk en Staat, godsdienst en politiek weer gescheiden zouden zijn naar middeneeuwsche, naar ghibellijnsche opvatting. Dante meende, dat, waar zij, die den Herdersstaf voerden, zelf misbruik maakten van het Zwaard, Hij tusschen beide moest treden, die boven het hoogste gezag op aarde, de Pausen stond om Herderstaf en Zwaard op nieuw naar recht te verdeelen:

Christus. En waar dit Rijk zou gevormd worden naar zijn opvatting in Il Tratt. della Monarchia niet door caesaristisch geweld van boven af, maar door vrije federatie der volken van onderen op, zij het dan toch onder Gods leiding maar niet door Gods dwang, daar kon juist Christus die keizerrol vervullen in de toekomst, wanneer de wil der volken met die van God één zou zijn geworden. Er komt nog véél meer bij, wat het mij duidelijk maakt, dat il Veltro bij hem de wederkeerende Christus moet zijn en ik vond daarentegen nog geen regel hiermee in strijd. Hierover meer bij Z. XXVII naar ik in Deel I Z. I al meldde.

Dit nog over het verhaal zelf: Paulus Diaconus vertelt in zijn levensbeschrijving van Gregorius den Groote, dat dezen Paus, toen hij over het Forum Trajanum ging, die geschiedenis inviel en dat hij over de heidensche dwalingen van dien keizer heftig weende en bad in de Sint Pieterskerk. Den volgenden nacht vernam hij een stem, die hem zeide, dat hij wegens Trajanus verhoord was, maar dat hij niet meer voor een heiden zou bidden. Verder vindt men meer hierover bij Phil. Das Fegf. p. 94. Trajanus komt in il Par. Z. XXVIII v. 125 voor uit den Limbus verlost, naar Thom. v. Aquino meldt. Hier staat v. 75, dat het Gregorius dreef, daar het mij voorkomt, dat Dante hier weer mosse, dreef als Leitmotief doet hooren om te doen gevoelen, dat Gregorius' wil tot bidden hier één was met Gods Wil, de Liefde, die Zon en sterren beweegt.

[8]) V. 81. Dante dacht zich de romeinsche adelaars geborduurd op banieren. Zij stonden echter in verguld brons of goud op de standaards der legioenen. Ook de Romeinen hadden een klasse van ridders: de equites, maar buiten dit vond ik het voor het naïf middeneeuwsche der vertaling hier beter ridders dan ruiters te zetten.

[9]) Dit woord heiligt dezen heiden.

[10]) V. 94. Hij, die nooit nieuws zag, die eeuwig is: God. De drie voorbeelden van ootmoed stellen volgens Kok voor: die, welke zich geheel aan God overgeeft; die, welke de wereld

niet acht, noch dient; die, welke tot goedheid jegens de geringsten beweegt.

[11]) V. 102. De hoog're treden of trappen, die tot verdere Kringen leiden.

[12]) V. 111. De straffen in het Vagevuur eindigen op zijn laatst op den jongsten Dag en meestal eerder.

[13]) V. 129. De menschen kunnen engelen worden gelijk de rupsen vlinders, maar door de erfzonde vol gebreken, zijn zij onrijp geteelde rupsen gelijk.

[14]) V. 136-139. Lucas XIV v. 11: Want een iegelijk, die zich zelve verheft, zal vernederd worden en wie zich zelve vernedert, zal verheven worden. — Zij, die den nek op aarde trotsch oprichtten, moeten op den Berg dien onder een zwaren last buigen. Overdrachtelijk slaat dit op hun vernedering voor verwatenheid op aarde.

ZANG X

TWEEDE KRING

Eerste Plateau
De Sfeer van den Dwangarbeid
De Reliëfs der Ootmoedigen
De Hoogmoedigen

1 Den drempel over — van die Poort — getogen,
Waar zucht naar 't kwaad de zielen voor laat stuiten,
Die recht den weg doet schijnen gaande' in bogen,

4 Knarste' achter mij de deur weer bij het sluiten.
Had 'k om gezien: wat kon genâ verstrekken,
Wanneer ik het verbod zóó ging te buiten?

7 Wij moesten door een kloof toen opwaarts trekken,
Die kromde' om beurt naar d' een of d' and're zijde,
Naar stroom wijkt en weer naakt bij 't verder rekken.

10 „Hier moet wat overleg ons nu geleiden" —
Begon mijn Gids — „om dan aan deze' of genen
Kant ons te houden, waar we 'm zich zien scheiden." —

13 Wat schaarscher toen bewogen onze beenen,
Dat 't donker deel der maan al neer kon strijken
En reeds in 't bed ter ruste was verdwenen.[1])

16 Nadat wij d' uitgang van dit oog bereiken,
Sloeg elk zich vrij en onbedekt weer gade,
Waar we' achter ons weer op één grondvlak kijken.[2])

19 Elk bleef — ik moede' ook — in 't onzek're raden
Naar onzen weg, wijl we' op een baan er stonden
Eenzamer nog dan door woestijnen paden.

22 Van af zijn rand, waar 't IJl grenst aan die Ronde,
Tot aan de hooge steilte, die bleef stijgen,
Heb 'k haar drie menschen-lengten breed bevonden.[3]

25 Zoover mijn blik gevleugeld voort kon tijgen,
Hetzij ter linker of ter rechter zijde,
Scheen zulk een vorm aan dezen Omgang eigen

28 Nog konden onze voete' er heen niet schrijden,
Toen deze wand mij, altijd voortgestreken
Loodrecht — zoodat geen weg omhoog kon leiden —

31 Van marmer blank en sierlijk was gebleken
Van kunst, die Polycletes maakt te schande
En de Natuur zelfs waar' dáárvoor geweken.[4]

34 De Engel, die aardwaarts de wieken spande
Met 't Woord van jaren lang beweenden vrede,
't Rijk op'nend, welks verbod hem lang verbande,

37 Scheen zóó waar voor onze' oogen uitgesneden,
Met zóó 'n liefd'rijke houding dit te staven,
Of zij niet langs een beeld — in zwijgen — gleden.

40 Men had gezworen, dat het zeide: „Ave", —
Omdat men 't beeld van Haar er aan kon staren,
Die hoogen Min den sleutel keerde' als gave.

43 Dit woord scheen, afgedrukt in haar gebaren:
„Ecce Ancilla Dei", — zóó te spreken,
Als was een zegel-afdruk laat ontwaren.[5]

46 „Houdt toch Uw geest niet naar een plaats geweken"—
Sprak toen mijn goede Heer tot mij gebogen
Daar, waar ons hart te zitten is gebleken.

49 Toen richtte' achter Maria ik mijn oogen,
't Gelaat afwendend naar de rechterzijde,
Waar naast mij stond hij, die mij had bewogen,

52 Naar ander feit, dat daar de wand aan rijde.
'k Ben om Virgilius heen 't nabij getreden,
Opdat het goed zich voor mijn oogen breidde.

55 In 't zelfde steen zag 'k d' ossen uitgesneden,
De heil'ge Ark voort trekkend op den wagen,
Uit vrees — bij niet bevolen dienst — gemeden.

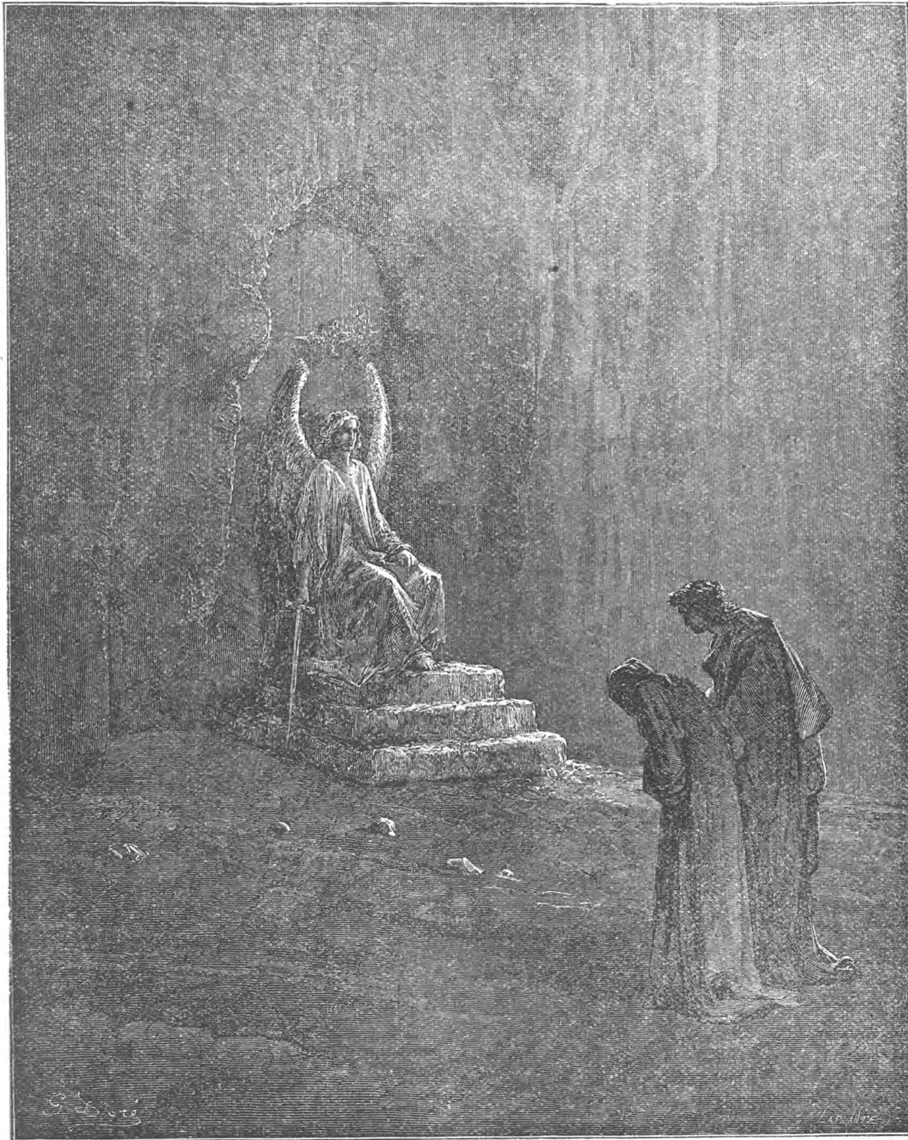
58 'k Heb zeven groepen, koren, gå geslagen
Van 't volk voorop, die met twee zinnen speelden,
Door: „Neen" en door: „Ja, 't zingt" om beurt verslagen.

61 Zooals de ooge' en neus bij d' afgebeelden
Walm van den wierook niet het zelfde meenen,
Hij tusschen „Ja" en „Neen" die twee verdeelde.

64 De need'rige Psalmist toog dansend henen
Voor 't heilig Vat, hoog springend, kort van wade
En heeft hier koning — meer èn min — geschenen.

67 Michol sloeg 't uit een groot paleis daar gade —
In raam daar tegenover uitgehouwen —
Als donna, die het droef en spijtig smaadde.[6])

70 Om andere gebeurt'nis te aanschouwen
Liep 'k, vanwaar 'k stond, naar andere historie
Naar een, die blankte achter deze vrouwe.

Zijn hand hield een ontbloot Zwaard en het flonken
Der stralen zag ik zóó zich tege' ons keeren,
Dat vaak mijn blikke' er voor in 't Niet heen zonken.
Z IX v 82—85

73 Van den Romeinschen vorst was hooge glorie
Vereeuwigd hier, wiens deugd zich zoo deed gelden,
Dat het Gregorius dreef, hem zoo 'n victorie.[7])

76 'k Wil 't van Trajanus, d' Imperator melden
En van een weduw, staande bij zijn toomen,
Die zich in trane' en smart daar vóór hem stelde.

79 Men zag die plek rondom hem vol gekomen
Door ridders en de gouden ad'laars weken
Hem boven 't hoofd door windvlaag opgenomen.[8])

82 De arme vrouw scheen tusschen hen te spreken:
„Wil toch mijn zoon — o heer — te wreken trachten.
Hij is gedood en 'k voel 't in hart mij steken."

85 En van hem scheen het antwoord: „Gij moet wachten,
Tot ik t'rug kom" — 't Was, of 't van haar toen heette
Als wezen, dat zich voelt van pijn doorjachten:

88 „Heer, zoo gij nièt keert?" — „Dan moet een recht weten
Te doen na mij." — „Doet die 't" — scheen wat zij zeide —
„Voor mij, als gij Uw plicht al wilt vergeten?" —

91 Toen hij: „Houdt moed. 'k Heb me' aan die plicht te wijden,
Hoewel ik op het punt sta te vertrekken.
't Recht wil 't en mij weerhoudt het medelijden." —[9])

94 Hij, die nooit nieuws zag, kon zoo 'n indruk wekken[10])
Met kunst, die 't oog hun taal reeds openbaarde.
't Was nieuws voor ons, die 't nooit op aarde' ontdekken.

97 Terwijl 'k genietend naar de beelt'nis staarde
Van hen, die in zoo 'n mate need'rig deden
En om hun Maker reeds van hooge waarde,

100 Sprak zacht de Dichter: „Zie, met trage schreden
Wil daar een groote schare ons bereiken.
Die zulle' ons voeren tot de hoog're treden."—[11]

103 Mijn blikken steeds nog in gespannen kijken,
Die 't zien van nieuwe dingen staag begeeren,
Liet ik toen snel naar mijn kant henen wijken.

106 Nu: 'k wil niet, — lezer — dat ge' U af zult keeren
Van goede plannen, als 'k U ga vertellen,
Hoe schuld betaald wordt naar den Wil des Heeren.

109 Gij moet U om den vorm der straf niet kwellen.
Denk aan 't gevolg; denk, zoo ze' op 't hoogst zal stijgen,
Zal 't groote Oordeel daar de grens voor stellen.[12]

112 'k Begon: „Mijn Meester, wat 'k naar ons zie tijgen,
Schijnt niet als menschengroep nabij te dringen.
'k Weet niet, of 'k daarop juisten blik kon krijgen.

115 En hij: „De zware' eisch bij hun martelingen
Doet hen slechts laag van d' aarde zich verheffen,
Dat 't zelfs mijn oogen eerst tot strijd kon dwingen.

118 Zie straks daarheen, dan kunt ook gij beseffen
Door 't oog, wie verder die rotsklompen sjouwen,
Reeds zien, hoe ze' elk hun borst met stompen treffen."—

121 O trotsche Christ'nen, triest en moe te' aanschouwen
En zoo van geestesblik verminkt te' ontwaren,
Dat gij op 't t'rugwaarts treden dorst vertrouwen,

124 Kondt ge' op ons niet gelijk aan rupsen staren,
Die eens als eng'len-vlinders opwaarts snellen
En weerloos voor het Recht ten hemel varen?

127 Wat doet in U zoo hoogen toon opzwellen?
Zóó onvolmaakte' insecten zijt gijlieden,
Aan rupse', onrijp geteeld, gelijk te stellen.[13])

130 Gelijk om dak of uitstek steun te bieden
Als kraagsteen men de knieën op ziet trekken
Tot aan de borsten bij caryathiden,

133 Waarbij de schijn toch echte smart kan wekken
Bij wie 't ziet, werd door 't schouwspel ik bewogen,
Toen 'k daartoe goed mijn aandacht wou verstrekken.

136 Wel waren meer of minder zij gebogen,
Al naar den last, dien ieder had te dragen,
Maar die nog 't meest geduld toonde' in mijn oogen,

139 Scheen toch: „Ik kan niet meer" — tot mij te klagen.[14])

ZANG XI

INHOUD

De Hoogmoedigen komen in den Tweeden Kring op het eerste Plateau gebukt onder zware steenlasten de Dichters tegemoet, omdat zij op aarde het hoofd te hoog hieven en leeren daar het ijdele van alle menschenwerk en menschenglorie.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-4. Het „Onze Vader" Matth. VI v. 9-13 en Lucas XI v. 2-4 is hier door Dante met wijzigingen op maat gebracht tot v. 25. Niet omperkt v. 2 beteekent, dat Gods Geest, zelf onbeperkt, alle perken, kringen van hemel en aarde, doordringt en juist daardoor toont de Godheid voor zijn eerste nl. oorspronkelijke Kringen: hemelen en aarde Haar Goedheid.
[2]) V. 4-7. Volgens Landino, Vellutello, Daniello en da Buti slaan Naam, Macht en Reuk op de Drie-Eenheid. Terwijl het opschrift van de Poort der Hel (I Z. III v. 1-10) aangeeft, hoe de zielen, die daar vertoeven door de Drie-Eenheid verdoemd zijn, wordt hiermee in tegenstelling nu een gebed uitgesproken door zielen, niet voor eeuwig verloren, in den eersten Kring van den eigenlijken Berg om eenmaal den hemel deelachtig te worden. De Macht zou den Vader aanwijzen, de Naam den Zoon en de Reuk den H. Geest, volgens I Z. III v. 5-7 N. 7 achtereenvolgens: de hoogste Wijsheid en de hoogste Liefde. Moore I 61 beweert echter, dat de zoete Reuk op den H. Geest betrekking hebbend, daarmee de hoogste Wijsheid aanduidt, ook Phil. die zich in Das Fegf. Z. XI p. 97 N. 2 daartoe

beroept op Sap. VII v. 25: Vapor est enim virtutis Dei et emanatio quaedam claritatis omnipotentis Dei sincera.

[3]) V. 13-16 Manna is volgens Phil. hier in 't bijzonder de medewerkende genade. Het beteekent hier — door schimmen genoemd — niet meer het stoffelijke maar het geestelijke brood der genade als voedsel der ziel. De woestijn beteekent in het algemeen het leven op aarde als doorgang naar het hemelsche Kanaän en herinnert aldus aan het: In exitú Isráël de Aegypto Z. II v. 46 N. 7. Aldus voert hij de daar gestelde vergelijking van den Uittocht van Israël uit Egypte met die van de zielen naar den Hemel hier verder door. Voor de schimmen is de woestijn de strafplaats op den Berg.

[4]) V. 19-25. De schimmen zeggen, dat zij dit niet bidden voor zich maar voor de menschen op aarde, omdat deze hun zaligheid kunnen verspelen, zij zelve niet meer.

[5]) V. 29. De Eerste Kring nl. van den eigenlijken Louteringsberg.

[6]) V. 33. Dit zijn zij, die zich op aarde in staat van genade bevinden.

[7]) V. 49-73. De vader van Omberto Aldobrandeschi: Guglielmo genaamd, was zeker een der machtigste en menschlievendste heeren van Toscane. Toen hij stierf, liet hij zijn goederen na aan zijn zonen Ildebrandino en Omberto. De eerste bleef spoedig de eenige erfgenaam en verdeelde met zijn familieleden de domeinen in de twee graafschappen van Soana en Santafiore. (Zie Repetti VI 55-63, Bassermam pp. 327-330, 637) Omberto, kreeg het kasteel van Campagnatico, (v. 67) van waaruit hij de reizigers beroofde en de Siëneesen schade deed, tot in 1259 deze gemeente hem door drie moordenaars in zijn bed liet worgen. (Zie A. Dei. Cron. san. in Mur. it XV 28) Hij zegt, dat hij niet weet, of de naam Aldobrandeschi Dante bekend was ten teeken, dat hij nederig is geworden en er niet meer op bluft zoo te heeten, v. 60. Deze familie was zeer oud. Een zekere Alperto van dit geslacht was al bekend uit het einde van de VIIIe Eeuw. Omberto werd zoo

trotsch, dat hij eindelijk vergat, dat alle menschen één moeder hadden: Eva. Over het algemeen beweren de oude commentatoren, dat de Siëneesen hem lieten vermoorden, maar Benv. wijst op het gerucht, dat hij viel in een onderhoud met zijn vijanden bij het slot Campagnatico, wat ten deele volgens Cas. overeenstemt met het verhaal van een oude Siëneesche kroniek. (Zie Ferrari V 393) Tommassi, Cronicon Sanese Lib. V verhaalt de moord op Omberto eenigszins anders. (Zie Phil. Das Fegf. p. 100 N. 11) In v. 66 staat oorspronkelijk fante, wat ook kind beteekent. Maar als men zegt, dat elk kind het een of ander weet, beduidt het, dat men al heel onnoozel moet zijn om het niet te begrijpen; hier heeft het echter betrekking op het feit, dat Omberto zeer trotsch was, een karaktertrek, waar kinderen zich niet mee bezig houden, als het een volwassene betreft, wel menschen uit den omtrek van zijn kasteel. Het moet dus hier knecht beteekenen, naar Buti beweert, die er nog bijvoegt, dat vele gewapende dappere mannen zoo genoemd werden, die roofden en moordden en dus dezen roofridder wel kenden. Dit laat echter ook nog ruimte voor de beteekenis, die Lomb. er aan geeft van man in 't algemeen, althans in den middeneeuwschen zin van kerel, man uit het volk. In v. 68 beteekent consorti van het middeneeuwsche consorteria: bloedverwanten of groep uit een familie van denzelfden tak. De Aldobrandeschi waren sinds 1300 verdeeld in twee families van Soana en Santafiore, voor wie de trots noodlottig werd (Zie Cas. II. Purg. p. 357). Volgens Ott. was de aanleiding tot de twisten met Siëna en de graven van Santafiore, dat die edelen hun gebied wilden behouden en de Siëneesen als de burgers van alle italiaansche steden hun territoir wilden uitbreiden. Men heeft hier dus weer te doen met een geval uit dien eeuwenlangen strijd tusschen Ridder en Poorter.

[8]) V. 79-82. Oderisi, zoon van Guido da Gubbio werkte en woonde in 1268 en 1271 in Bologna en ging in 1295 naar Rome en stierf in 1299. Volgens Vasari, Opere ed.

Milanesi I 384, was hij in die tijden een uitstekend miniatuurschilder, die op bestelling van den Paus vele boeken versierde met zijn miniaturen voor de bibliotheek van het paleis thans door den tijd grootendeels vernield. Ook in het paleis der Kanunniken van Sint Pieter te Rome worden nog twee wonderbaar bewerkte missalen (misboeken) bewaard en aan hem toegeschreven. Phil. onderstelt, dat er van af dien tijd in Agubbio een kunstschool bestond, want in 1321 waren twee Agubbiener schilders Cecco en Puccio te Orvieto en in 1342 een zekere Guido Palmanucci uit Agubbio in het paleis te Bologna werkzaam. (Zie Lanzi. Stor. Pitt. d'Italia Vol. II p. 11) Phil. gelooft echter niet, dat Cimabue (v. 94) een leerling van Oderisi was. Wat men (v. 81) in Parijs enluminure noemde, heette in Italië illuminare en ook miniare, omdat dit geschiedde met minió, menie. (Zie Salimbene da Parma, Chr. p. 64.)

[9]) V. 82-85. Franco van Bologna als schilder beroemd in den overgang van de XIIIe naar de XIVe Eeuw. Vasari (Op I 385), die eenige schilderijen en miniatuurwerk van hem bezat, noemde hem grooter dan Oderisi. Sommige commentatoren beweren, dat Franco een leerling van Oderisi was, maar Benv. noemt hem daarentegen een mededinger. (Zie Cas. II Purg. p. 385) Phil. beweert, dat hij een medewerker van hem kon wezen (Zie Phil. Das Fegf. p. 102 N. 14).

[10]) V. 88-91. Landino — zegt Casini — gevolgd door de modernen, neemt aan, dat Oderisi in de Hel zou wezen, als hij zich niet tot God had gewend, maar Lana, Ott, Benv., l'Anon. fior en ook Casini niet. Deze onderstellen, dat hij nog in den eersten Kring van den Berg zou vertoeven wegens nalatigheid, want zóó zwaar gezondigd had hij niet.

[11]) V. 94. Giovani of Cenni, zoon van Pepo met den bijnaam van Cimabue, den Florentijn, werd geboren in 1240 en stierf in 1302 als een schilder van groote verdienste, die een begin maakte met den terugkeer van de kunst tot het voorstellen der waarheid. Hij was volgens Ott. zóó aanmatigend en driftig, dat hij, als iemand op zijn werk iets had aan

te merken of hij er zelf iets gebrekkigs in zag, het dadelijk in den steek liet, al was het overigens nog zoo goed.

Ott. noemt hem den besten schilder van zijn tijd, maar Phil. geeft aan Rumohr toe, dat hij niet overal zoo hoog gewaardeerd werd, maar dat hij zijn gelijken vond in de meesters der oudere kunstscholen te Siëna en Pisa.

[12]) 95-97. Giotto, zoon van Bondone dal Colle, geboren te Vespignano bij Florence in 1266. Phil. zegt 1265 of 1271. Hij stierf op zijn geboortegrond in 1337, was de grootste schilder van Dante's tijd en zeer bevriend met hem. Het facsimile op den band van deze vertaling is vervaardigd naar een portret van Dante door Giotto gepenseeld. Hij was een der eersten van die schare der groote Florentijnen, die in de volgende eeuwen met universeel genie in verschillende kunsten tegelijk uitmuntten als schilders, beeldhouwers, architecten, bovenal Michel Angelo Buonarotti; maar Giotto's grootste glorie is het scheppen der Toscaansche schilderwijze. Zijn roem is niet vergaan hoewel hem niet ruwer d. i: slechter tijden in de kunst volgden, maar wel grootere, daar zijn naam evenredig was aan zijn ware verdiensten. (Zie Vasari Op I 369-428) Dat Giotto een leerling was van Cimabue, wordt door Rumohr in zijn Italienische Forschungen betwijfeld en l'Ott. en Benv. noemen hem niet als zoodanig; toch — zegt Phil. — is er geen reden er aan te twijfelen. Hij dankt zijn grootheid aan het verlaten der Grieksche typen en het nader aansluiten bij de Natuur, terwijl hij brak in zijn godsdienstige tafereelen met den overdreven, strakken ernst der Byzantijnsche meesters. Ook Vasari prijst hoofdzakelijk het bijwerk en de natuurlijke uitdrukking der nevenfiguren. In den gewonen omgang moet hij een grappenmaker geweest zijn. Zelfs wordt er beweerd, dat Giotto een en ander heeft gedaan naar teekeningen door Dante ontworpen. Hij was ook architect en heeft zich zelf een monument gesticht in de heerlijke Campanile van den Florentijnschen dom. Hij heeft Dante lang overleefd, want hij stierf eerst in 1336.

Ook Dante heeft in zijn Commedia meer klank gebracht en door de beschijvingen veel meer kleur dan Homerus in de Ilias en de Odyssee, en overtreft hem ook door de elfvoudige symboliek, door meerdere kennis o. m. van de sterrenkunde, door de hoogere moraal en godsdienst, enz.

[13]) V. 97-100. Casini beweert stellig, dat met den eersten Guido bedoeld is: Guido Guinizelli (Zie Purg. Z. XXVI v. 90, 97-99, 112 en volg.) en met den tweeden Guido Cavalcanti, een vriend van Dante, zoon van Cavalcante Cavalcanti (Zie I Z. X v. 60). Maar Phil. blijft in tweestrijd of Dante niet bedoeld kan hebben, dat Guido Guinizelli Fra Guittone del Viva van Arezzo met zijn roem verdrong — wat Ott. en Benv. denken — of dat het eerste het geval is.

Deze Guittone was frate gaudente. (Zie voor deze priesterridders I Z. XXIII v. 103-109. N. 9 en voor de questie der Guido's: Phil. Das Fegf. p. 104-105 N. 16). Bij dit vraagstuk kan ik mij zelfs aan geen onderstelling wagen, laat staan aan een stellige meening behalve op een punt: Met Cas. meen ik bepaald, dat Dante hier in de sfeer der Hoogmoedigen en met hen gebogen in géén geval als derde zich zelf bedoelen kan.

[14]) V. 105. Pappo en dindi is kindertaal evenals mammi, pappi (I Z. XXXII v. 9). Pappo beteekent pane, brood en dindi, geld of iets wat rinkelt en daardoor een kind vermaakt.

[15]) V. 106-109. Met den traagsten Kring der zwerken bedoelt Dante hier het Primum mobile, dat zich binnen het Empyreum, de hoogste sfeer om alle kringen beweegt en dus den langsten omloop heeft; naar het stelsel van Ptolemaeus duurt die 36000 jaar.

[16]) V. 109-112. Oderisi haalt nu een ander voorbeeld aan n.l. uit de staatkundige geschiedenis om de ijdelheid van menschenroem aan te toonen: Provenzano Salvani. Hiermee heeft Dante meteen drie groepen van hoogmoedigen geteekend, naar Kok opmerkt: In Omberto da Santafiore het beeld van

de heerschzuchtige staatslieden en vorsten, die meenen het recht te hebben alles aan zich te onderwerpen en zich op hun geslacht te laten voorstaan, in Oderisi de ingenomenheid der kunstenaars met eigen werk en geringschatting van dat van anderen en in Salvani de verwaten krijgslieden en veldheeren. Deze Salvani was omstreeks de helft van de XIIe Eeuw het hoofd der Ghibellijnen, die toen in zijn stad het overwicht hadden en had een groot gezag bij alle toscaansche Ghibellijnen; hij had een groot aandeel in de nederlaag der Florentijnsche Guelfen te Montaperti en in de samenkomst van Empoli ondersteunde hij het voorstel om Florence te vernietigen. (Zie I Z. X v. 92). Zijn gezag in Siëna vermeerderde steeds tot de komst van Conradijn. (Zie Purg. Z. XX v. 68) Hij stierf, in den slag bij Colle in 1269. (Zie Purg. XIII v. 118.)

[17]) V. 119. Opblazing, ter wille van de maat voor het bijbelsche: opgeblazenheid voor tumor. (Paulus II Cor. XII 20.) A. Dei voegt er aan toe, in Cr. sanese. Mur. Rer. ital. XV, dat hij vermoord werd door een hem vijandige Siënees: Cavolano dei Tolomeï. (Zie Phil. Das Fegf. p.p. 105-106. N. 19.)

[18]) V. 133-139. Ott. en Benv. verhalen: Provenzano had een vriend Vigna, die in den slag bij Tagliacozzo. (Zie I Z. XXVIII v. 17-18) in gevangenschap raakte. Karel van Anjou vorderde als losgeld voor hem 10000 florijnen en dreigde hem te laten onthoofden, wanneer zij niet binnen een korten termijn werden betaald. Provenzano, die dit zelf niet kon, begaf zich als smeekeling naar de markt te Siëna, nog Campo genaamd, en vroeg de voorbijgangers ootmoedig om een bijdrage; daardoor geroerd brachten de Siëneesen bijtijds het geld samen. Daarom behoefde Provenzano niet, evenlang als hij geleefd had in den Eersten Kring, dien der Tragen, te vertoeven, voor de Poort hem werd geopend.

[19]) V. 139-142. Dit slaat op hetgeen Dante in de toekomst na 1301 te wachten staat.

ZANG XI

TWEEDE KRING

Eerste Plateau
De Sfeer van den Dwangarbeid
De Hoogmoedigen
Omberto Aldobrandeschi
Oderisi van Agubbio, Cimabue
Provenzano Salvani

1 „O onze Vader in de heem'len wonend
En niet omperkt, maar voor Uw eerste Kringen
En wezens daardoor meer Uw liefde toonend,[1]

4 Uw Naam en Macht doe alle stervelingen
U loven. 't Past, dat ieder wordt bewogen
Dank tot Uw Reuk, die zoet is, op te dringen.[2]

7 De vrede dale' uit Uw Rijk in den hoogen,
Daar uit ons zelf geen deze zich kan stichten.
Want komt zij niet: ons denken faalt bij 't pogen.

10 Naar d' eng'len voor Uw Wil hun wil doen zwichten
Tot offer bij Hosannah's — aangeheven —
Zoo moeten wij als mensche' er ons naar richten.

13 Wil heden ons het daag'lijksch manna geven,
Wie — 't missend — door woestijn, zoo ruw, zou treden,
Gaat t'rug in 't rond, naar sterker wordt zijn streven.[3]

16 En zooals wij ook hen, die ons misdeden,
Vergeven, zij Uw gratie ons bescheiden
En let niet op onze' ongerechtigheden.

19 Wil ons in deugd zelfs, die licht valt bij 't strijden
Door d' ouden Tegenstander, niet beproeven,
Maar van hem, die zoo aanvecht, ons bevrijden.

22 Dit laatst gebed, hetwelk wij niet behoeven
Voor ons, doen we' ook voor ons niet, lieve Heere,
Maar toch voor hen, die achter ons vertoeven."—[4]

25 Die schimmen baden zoo, dat 't al mocht keeren
Ons, hun ten goede, wien gaand lasten dekken,
Naar zij in droomen schijnen soms te deren,

28 Wijl ze' allen in verschillende' angst voort trekken
En moede' op d' eersten Kring door die te schragen [5]
Om zich te louteren van 's werelds vlekken.

31 Zoo zij voor ons daar steeds het goede vragen,
Wat kunnen wie hier bidden, heil dan stichten,
Die hunnen wil op goeden wortel dragen.[6]

34 Wel moet men hun de reiniging verlichten
Van d' aardsche smetten, tot ze' — er aan onttogen —
Zich rein naar de besterde sferen richten.

37 „O zoo rechtvaardigheid en mededoogen
U dra ontlasten om 't wiekspan te spreiden
En naar Uw wensch te heffen U ten hoogen,

40 Toon van de treden ons aan welke zijde
De weg het kortst is; zijn er meerd're paden,
Meldt ons, wat 't minste steil omhoog zal leiden.

43 Want hij, die met mij gaat, stijgt nog beladen
Met Adams vleesch, dat hem nog kleedt deez' stonde,
Ondanks zijn wil nog traag in deze wade."

46 Het antwoord, dat zij hierop voor ons vonden,
Na wat hij zei, die 'k volgde op zijn schreden,
Is — ik weet niet door wien — ons op gezonden.

49 Het klonk: „Ga langs den rotswand met ons mede.
Gij treft een opgang daar, waar het zal lukken
Ook voor een levende die te betreden.

52 En zoo de steenklomp mij niet meer zou drukken,
Waaronder 'k de verwaten ziel moet nijgen,
Hetgeen mij dwingt om het gelaat te bukken,

55 Zou 'k wie nog leeft, maar die zijn naam blijft zwijgen,
Zien, dat ik tot herkenning vond de sporen
En 'k deernis hem om dezen last doen krijgen.

58 'k Was Italiaan — uit groot Toscaan geboren,
Guglielmo Aldobrandeschi van name —;
'k Weet niet, of gij dien naam ooit wist te voren.

61 Het oude bloed met 't schoone werk te samen
Der vad'ren was 't, waardoor trots in mij welde,
Zóó dat 'k vergat uit wier schoot we' allen kwamen

64 En 'k me' in verachting boven allen stelde,
Waardoor ik stierf, naar de Siëneesen 't weten,
In Campagnatico elk knecht 't kan melden.

67 Omberto ben 'k. 'k Kan 't niet slechts schade heeten
Voor mij, maar dit heeft mijn verwante' en magen
Daarbij met mij in rampspoed voort gereten.

En daarom moet ik hier die steenvracht schragen,
Zoo lang als dit aan God zal vergenoegen.
Wat levend 'k liet, moet 'k onder dooden dragen." —[7])

Bij 't luisteren hield ik 't hoofd neer tot die ploegen.
Een van hen — niet, die dit mij op wou zenden —
Draaide' onder het gewicht, dat hem deed zwoegen.

Hij zag en riep mij, daar hij mij ook kende,
Wijl hij met moeite slechts naar me' op kon turen,
Die gansch gebogen gaand mij tot hem wendde:

„O" — zei 'k — „kan 'k Oderisi niet begluren,
Sla 'k niet Agubbio's roem en dier kunst gade,
Wier naam luidt in Parijs: enluminure?" —[8])

En hij: „Meer lachen — broeder — ons de bladen,
Die Franco uit Bologna wist te malen:
Ik ben maar deels, hij gansch met roem beladen.[9])

Wel wou ik 't niet zoo ridderlijk verhalen,
Toen ik nog leefde, door het groot begeeren,
Naar 'k dacht in 't hart, om boven elk te pralen.

Zóó'n hoogmoed wordt betaald in deze sferen
En nog was 'k hier niet, waar' ik niet bewogen,
Toen 'k nog kon zond'gen, mij tot God te keeren[10])

O ijd'le roem van 't menschelijk vermogen:
Hoe kort is 't, dat men 't loof op Uw kruin schouwde
Als daar niet na weer ruwer tijde' aantogen.

Cimabue dacht in 't schild'ren 't veld te houden.[11])
Thans hoort men van Giotto slechts gewagen,
Zoodat de faam van hem in glans verflauwde.[12])

97 Zoo kon één Guido 's anders roem wegdragen
In taal; wellicht zag die al 't licht aanbreken,
Die d'een als d'ander uit het nest zal jagen.

100 't Rumoer der wereld is nooit meer gebleken
Dan windvlaag, die van hier of daar zich keerde
En ruilt van naam, alnaar hij ruilt van streken.

103 Hebt gij meer roem, als ge' oud het vleesch ontbeerde,
Dan zoo de dood Uw leve' al kwam beperken,
Voor gij het pappo en dindi verleerde,[14])

106 Eer duizend jaar vergaan? Is 't méér te merken
Aan duur in d'eeuwigheid dan knip van d'oogen
Bij went'ling van den traagsten Kring der zwerken?[15])

109 Van wie zoo weinig slechts was voort getogen
Voor mij, heeft heel Toscane eens weerklonken.
Nauw wordt tot fluist'ren Siëna thans bewogen.

112 Hij heerschte' er, toen de woede' er is geslonken
Der Florentijne', en zóó trotsch in die tijden,
Als nu hun waan door schande is gezonken.[16])

115 Uw faam ziet men de tint van gras verbreiden,
Dat komt en gaat en Hij zal 't weer ontkleuren,
Die 't uit den harden grond omhoog doet spreiden." —

118 „Uw waar woord doet mij weer goede' ootmoed speuren
In 't hart" — zei 'k — en 't doet grooten hoogmoed zwichten[17])
Maar met wien, die gij spraakt ginds, kon 't gebeuren?" —

121 „'t Is Provenzan Salvani" — aldus lichtte
Mij deze voor — „tot zulk een waan verheven,
Dat zich héél Siëna naar zijn wil moest richten.

Hij moet hier zonder rust zoo voorwaarts streven,
Sinds hij verscheidde' en met zoo'n munt vergoeden,
Wat aan verwatenheid hij heeft misdreven." —

Ik: „Zoo 't dien geest niet spijtig is te moede,
Voor hij tot 's levens einde kon genaken,
Blijft hij benede' en kan niet hierheen spoeden,

Zoo goede liede' 'm hier niet doen geraken,
Eer zooveel tijd, als hij leefde', is verstreken.
Hoe kon men hier de Poort hem open maken?" —

Hij sprak: „Toen 't hoogst zijn glorie was gebleken,
Ging hij naar 't plein van Siëna zonder schromen
En kon met eigen wil zijn hoogmoed breken.

Opdat zijn vriend bestraffing zou ontkomen,
Die hij in Karels kerker moest verduren,
Wat kloppend 't bloed hem deed door d'ad'ren stroomen.[18])

'k Zwijg; 'k weet dit woord doet U op duister turen;
Maar kort hierna zult ge' er klaarheid in merken
Uit, wat gedaan zal worden door Uw buren.

Deez' daad bevrijdde hem hier van de perken."—[19])

Hij zag en riep mij, daar hij mij ook kende,
Wijl hij met moeite slechts naar me' op kon turen,
Die gansch gebogen gaand mij tot hem wendde:
Z XI v 76—79

ZANG XII

INHOUD

Gelijk de Dichter eerst beelden zag van groote nederigheid, aanschouwt hij ze nu van verschillende personen, die vielen door hun hoogmoed. Van den Derden Kring, het Tweede Plateau, komt een engel Dante en Virgilius tegemoet om ze het opstijgen te verlichten en wischt den eerste daartoe de P van den Hoogmoed van het voorhoofd.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 25-28. Lucifer, hoogmoedig tegen God. (Openbaring XII v. 9 en I Z. XXXIV v. 35) door bliksems uit den hemel geslagen.

[2]) V. 28-31. Briareus, een der honderdarmige reuzen, hoogmoedig tegen de goden, indirect tegen God (Zie I Z. XXXI v. 97-100 N. 9) Hij bleef door een pijl van Zeus haken op den grond en werd onder den berg Etna begraven in den oorlog van de Reuzen tegen de Goden. De koude is die des doods.

[3]) V. 31-34. Timbreus, bijnaam van Apollo naar de stad Timbra in Troas, waar hij een tempel had. Hij vereenigde zich met Mars en Pallas tegen de Reuzen ter verdediging van Jupiter. Zij beschouwen hier de ledematen dier laatsten op het slagveld van Phlegra verspreid.

[4]) V. 34-37. Nimrod, hoogmoedig tegen God, daar hij den toren van Babel wilde bouwen, hetgeen God tot de spraakverwarring leidde om dien bouw te verstoren. (Zie I Z. XXXI v. 67-82 N 5,6 en Gen. X v. 8 XI v. 1-9).

Bovengenoemde drie figuren zijn alle hoogmoedig jegens God. Hun categorie is nader aangeduid door den aanhef der terzinen, naar A. Medin in Due chiose dantesche, Padova 1898 opmerkte. De volgende groepen zijn ook aangegeven door een anderen bouw der verzen n.l: zij, die lijden door misdaden uit hoogmoed begaan: Niobe, Saul, Arachne, Rehabeam en zij, die er door hun vijanden of hun slachtoffers voor gestraft werden: Eriphyle, Sanherib, Cyrus, Holofernes, terwijl tot slot van deze drie groepen in de verzen op Troje wordt samengevat de straf voor misdaden uit trots jegens God, direct en indirect, voor misdaden jegens goden en menschen en voor misdaden door vijanden of slachtoffers gestraft.

[5]) V. 37-40. Niobe, vrouw van Amphion, koning van Thebe (Zie I Z. XXXII v. 11), die trotsch op haar macht, rijkdom, schoonheid, goddelijken oorsprong en talrijk kroost wilde, dat de Thebanen aan haar offers zouden brengen in plaats aan Latona. Apollo en Artemis (Diana), kinderen dier godin, doodden met pijlen haar veertien telgen en Niobe, krankzinnig van stomme smart, veranderde op den berg Sipylus in een beeld. (Zie Ovid. Met. VI v. 146-312).

[6]) V. 40-43. Toen Saul, koning der Hebreëen in den slag bij Gelboë (Gilboa) overwonnen was door de Philistijnen en hij zijn drie zonen had zien sterven, stortte hij zich in zijn zwaard. (I Koningen XXXI v. 1-5.) David weeklaagde hierover en riep: „O bergen van Gelboë (Gilboa): noch dauw, noch regen moeten op U zijn, noch velden der hefoffers, want aldaar is der helden schild smadelijk weg geworpen, het schild van Saul, alsof hij niet gezalfd ware geweest met olie (II Koningen I v. 21).

[7]) V. 43-46. Arachne was de verwaten Lydische weefster (Zie I Z XVII v 18), die met Pallas een wedstrijd durfde aangaan in vrouwelijk handwerk en daarop de liefdesgeschiedenissen van Jupiter wilde afbeelden. De godin verscheurde het weefsel, waaraan zij zich uit wanhoop ophing,

terwijl zij al bezig was in een spin te veranderen. Dante stelt dien overgang hiervoor als Ovid. Met VI 140.

[8]) V. 46-49. Roboam, (Rehabeam) de trotsche zoon van Salomo, die de oorzaak was van de verdeeldheid onder de Joden. Toen zij zich beklaagden over de hardheid van zijn bewind, sprak hij: „Mijn vader heeft een juk op u geladen, maar ik zal het nog drukkender maken. Heeft mijn vader u met roeden geslagen, ik zal u met schorpioenen tuchtigen." Toen het volk nu echter opstond en sprak: „Welk deel is ons met David? Ja, geen erfdeel hebben wij aan den zoon van Isai —" en Aduram, den ontvanger der schattingen, steenigde, beklom hij ijling den wagen en vluchtte naar Jeruzalem. (III Koningen XII 16-19.)

[9]) V. 49-52. Alcmeons moeder is Eriphylé, vrouw van Amphiaraos. (Zie I Z XIX v. 31). Zij werd door haar zoon vermoord, omdat zij zijns vaders schuilplaats verried aan Polynices, verleid door het geschenk van het noodlottig halssieraad (Zie Par. IV v. 103-105 en Virg. Aen. VI 345). Dit geschenk was gemaakt door Vulcanus en door Venus aan haar dochter Harmonia gegeven bij haar huwelijk met Cadmus. Dit was de oorzaak van onheilen voor alle vrouwen, die het droegen: Jocaste, Semele en Argia. (Zie Statius. Theb. II 272, Ovid. Met. IX 407).

[10]) V. 52-55. Sennacherib, (Sanherib) koning der Assyriërs, wiens afgezant Rabsaces gezegd had: „Hoort niet naar Ezechias, die u misleidend tot u spreekt: „De Heer zal ons bevrijden". — Hebben dan de goden der volken hunne landen uit de hand van den koning van Assyrië bevrijd?" — Hij verloor niet slechts in één nacht zijn leger door den doodsengel van God gezonden, maar werd ook na zijn terugkeer te Ninevé door zijn zonen Adramelech en Sarusar in den tempel van den god Nisroch gedood. Zij ontkwamen naar het land Ararat en zijn zoon Esar-Haddon werd koning (IV Koningen XIX v. 37 en Isaias XXXVII 36, 37, 38).

[11]) V. 55-58. Cyrus, koning van Perzië (560-530 v.

Chr.) Volgens Herodotus I, 105 en volg. herhaald door Justinus I 8 was de koningin der Massageten Tomyris (Tamyris) verwoed op hem, daar hij haar zoon had gedood. Zij liet het hoofd van zijn lijk hakken en duwde dit in een zak vol bloed met de woorden hier vermeld. Dante putte het verhaal uit Orosius II 7 (Zie Toynbee I 24).

[12]) V. 58-61. Nebucadnesar (Nabuchodonosor) had zijn veldheer Holofernes uitgezonden om Betulië, een stad in Judea te belegeren. Judith sneed dien laatste het hoofd af, Toen de Assyriërs den romp vonden, veroorzaakte dit onder hen een paniek. (Judith XIV 14, XV 1-9.)

[13]) V. 61-64. Dit tafereel is de brand en de verwoesting van Troje. (Zie I Z. I v. 75, I Z. XXX v. 13-16, Virg. Aer. III 2) Volgens Casini beteekent c a v e r n e, h o l e n hier de puinhoopen, waaronder de bewoners bleven huizen als in grotten.

[14]) V. 80-82. De zesde dienstmaagd is het 6^e uur van den dag, dus 12 uur als zij den trap van Kring II naar III opgaan. (Zie Fig. J Kaart II en Z. X v. 13-16 N. 1 in verband met de berekening hier) Is het te L^7 12 uur, voor zij de trap L^7 L^8 beklimmen, dan mag men in verband met Dante's verdeeling van den tijd liefst in perioden hetzij reëel, hetzij nominaal van 3 uur aannemen, dat Kring II der Hoogmoedigen van L^6 tot L^7 zich juist uitstrekt over $\frac{1}{12}$ van den kegel-omtrek op $\frac{1}{3}$ van de hoogte. Want is het te L^7 12 uur op een afstand van 60° kegel- en 30° aard-omtrek van N^1, L^4 en L^1, dan is het in N^1, L^4 en L^1 2 uur 's middags, want 1 uur = 15°, dus 2 uur = 30° aard-omtrek. Van 9 uur in L^6 tot 12 uur in L^7 hebben zij n o m i n a a l 3 uur afgelegd, evenals zij er 3 nominaal aflegden van L^4 tot L^6, dus reëel 4 uur, want toen het in L^6 nominaal 9 uur was, was het reëel 10 uur in L^4 (Zie Z. X v. 13-16 N. 1) en nu in L^4 reëel 2 uur; van 10 tot 2 is wéér 4 uur, evenals van 6 tot 10, dus heeft de geheele tocht van af L^4 nominaal 6, reëel 8 uur geduurd. Om aan te duiden, dat het in L^7 in Fig. J 12 uur is, noodzaakt hier de projectieteekening weer dit aan te wijzen door een extra-stippellijn.

[15]) V. 85-91. Herhaling van het Leitmotief op dezelfde wijze als in de Vallei der Koningen Z. VIII v. 88-94, als de Slang daar verschijnt en daar de sterren opkomen, die de drie theologische en de vier kardinale deugden voorstellen.

[16]) V. 94. Dit slaat op Matth. XXII v. 14: Velen zijn geroepen, maar weinigen zijn uitverkoren.

[17]) V. 97-100. Hiermee wist hij Dante een der zeven P's van het voorhoofd, welke die van de Sleutels v. 135 d. i.: de Engel-Wachter er in sneed met het zwaard. Dit verlicht nu zijn gang. Het wit van het gewaad van de Engel-Gids stelt de nederigheid voor.

[18]) V. 100-109. De trap van den Derden Kring, het tweede Plateau gaat volgens v. 128 dus tusschen twee rotswanden omhoog. Hij vergelijkt dien trap met den weg, waardoor men destijds opklom tot het Monte alle Croci bij Florence, die zich, toen Dante leefde, buiten de stadspoort in tweeën verdeelde, waarvan een deel met trappen, uit leisteen gehouwen, omhoog voerde, terwijl de weg zelf recht doorliep. Thans is dit anders geworden. (Zie Phil. Das Fegf. p. 113 N. 16) Waarschijnlijk kan men in de afmetingen van dien trap gegevens vinden om daaruit die af te leiden van de trappen op dezen Berg noodig. (Zie Z. XIII v. 22-25 N. 13) Hoewel de hoek, die dien trap naar den Monte alle Croci maakt, mij onbekend is, komt het mij voor in verband met den gewonen hellingshoek in de Hel — de afgronden er buiten gerekend —, dat die van nu af aan op den Louteringsberg niet langer meer dan 45° is als in Kring I (Zie Z. IV v. 40-43 N. 8), maar dat elke trap nu juist 45° helt, vooral omdat in Z. IV v. 88-94 N. 16 Virgilius uitdrukkelijk zegt, dat het Dante zal schijnen, parrà, dat het bestijgen van de trappen lichter wordt, en omdat in v. 106 vermoedelijk met herinnering aan Z. IV v. 40-43 minder steil staat; dit is dus voortaan door andere oorzaken dan door een steeds scherperen hoek der trappen. Waar ik in N. 16 aldaar zei, dat dit geldt voor het gevoel en het gezicht, geldt dit van hier af: L^7 L^8 alléén nog voor

het innerlijk gevoel en niet meer voor het oog. Dat nu verder de helling constant 45° wordt, is des te waarschijnlijker, omdat symbolisch en mathematisch dan de stijging op den Berg stemt met de daling in de Hel en hun afmeting niet strijdt met die van den ganschen Berg (Zie Z XXXII.) Elke trap vormt dan een driehoek, 8° ruim gebogen liggend langs del oodrechte cylinderwanden van den Berg en is de hypothenusa van een gelijkbeenigen, rechthoekigen driehoek met de hoogte als opstaande en een deel van de wand-basis als liggende zijde van Kring tot Kring. Die hypothenusa is dus een gewone schroeflijn om elk cylindervlak behalve bij den laatsten trap. Die loopt pal oostwaarts niet langs, maar in het Paradijs omhoog. (Zie Z. XXVII v. 64-67) Op den Monte alle Croci ligt de kerk San Miniato al Monte, die meer in het bijzonder dat deel van Florence beheerscht, hetwelk bij de brug Rubaconte ligt, genaamd naar Rubaconte da Mandella uit Milaan, podestà in Florence in 1237, in wiens tijd zij werd gebouwd (G. Villani Cr. VI 26). Thans heet die brug Ponte alle grazie. Onder zijn bestuur werd de stad ook met steenen geplaveid, terwijl er voor dien tijd tegels lagen van pleister. Haar, (Florence) bij Rubaconte wel bestuurd, is ironie. V. 105 herinnert aan twee misdaden vóór 1300 te Florence, verhaald door Ott. en l'Anon fior; die van het stadsboek ook door D. Compagni. (Zie Del Lungo II 80 en 81) Monfiorito da Coderta uit Treviso (uit Padua volgens D. Comp.) werd op 5 Mei 1299 uit zijn ambt van podestà van Florence wegens omkooperij ontzet. Comp. zegt zelfs, dat het volk tegen hem in opstand kwam en hem op de pijnbank legde. Toen bekende hij o. m., dat hij in een proces een valsche getuige had opgeroepen om Niccolò Acciaiolo vrij te spreken. Dit werd opgeteekend in de acten van het protocol-boek, hier stadsboek genaamd, (v. 105) Toen later Acciaioli zitting hield met de priors (burgemeesters) van 15 Aug'-15 Sept' 1299, overlegde hij met Baldo d'Aguglione, Acciaiolo's advocaat (Zie Par. XVI v. 56) en wilde het document verscheuren, waarin de herinnering aan den val-

schen getuige genoteerd stond. Volgens Comp, werd die acte slechts doorgeschrapt. Toen dit ontdekt was, werd Acciaiolo gevangen genomen. Zijn raadsman Baldo vluchtte en bleef voor een jaar verbannen; messer Niccolò werd volgens Comp. tot een geldboete van 3000 lire veroordeeld, voor dien tijd een enorme som.

Wat betreft de fraude met de doga verhalen Ott. en l'Anon. fior., dat Donato of Durante dei Chiaramontesi was aangesteld tot zoutmeter en opzichter der zout-kamer van Florence en dat hij den schepel een doga kleiner maakte en zich zoo al het geld toeëigende, wat door de vermindering van de hoeveelheid zout te veel betaald werd voor elken vervalschten schepel. Doga beteekent (Zie Phil. Das Fegf. p 114 N 19) volgens Ducange deels een hol vat, deels een maat en ook een schuld. Bohl meldt, dat de doga een opstaande duig is, die hij uit den schepel wegnam, waardoor deze kleiner werd. Sinds dit ontdekt werd, voerde men voor houten maten ijzeren in. Zijn nakomelingen schaamden zich zeer over zijn bedrog. (Zie Par. XVI v. 105).

[19]) V. 109-112. Bij het opstijgen hooren de Dichters zingen van de eerste der zaligheden van het Koninkrijk Gods, in het Evangelium genoemd, (Matth. V 3): „Zalig zijn de armen van geest, want hun is het Koninkrijk der Hemelen", wat volgens Thom. v. Aquino, Summa P II 2^ae^, qu. LXIX art. 3 betrekking heeft op het verachten van rijkdommen en eer, hetgeen uit de nederigheid voortvloeit. In v. 110 staat woorden voor voci, letterlijk: stemmen. Volgens Cas. hoort Dante in elken Kring slechts één Engel van de zaligheden des Hemels zingen (Zie Purg. XV v. 37, XVII v. 67, XIX v. 49, XXII v. 4, XXIV v. 151, XXVII v. 8) en nu mag men wel per analogie aannemen, dat zich voor deze woorden telkens één Engel laat hooren en is het gebruik van woorden in het meervoud hier niet mee in tegenspraak evenmin als bij Virg. Aen. I 64: Ad quem tum Juno supplex his vocibus usa est, noch bij Dante zelf Purg. Z. XXII v. 5, maar slechts in zoover slechts

gaat dit op. Alleen in Z XIII is het echter in de kennelijkste tegenspraak met het feit, dat dáár in den Derden Kring de Nijdigaards niet zien kunnen, maar dat de voorbeelden van menschenliefde hun toegeroepen moeten worden. Maar omdat die toeroepen telkens achter de Dichters hoe langer hoe verder af herhaald worden, is dit alleen denkbaar, doordat voorbij zwevende engelen die bij herhaling uiten. Op deze plaats zijn het dus woorden, in Z. XIII in den Derden Kring stemmen. De woorden uit de Bergrede, die zaligheid voorzeggen en die acht verzen van Mattheus beslaan zijn aldus over de Kringen verdeeld, dat het vers, waarin hen de zaligheid beloofd wordt, die hongeren en dorsten, over Kring VI en Kring VII is verdeeld, en het 2e als overeenkomstig met het 7e en het 8e met het slot, waarvan de beteekenis al de anderen samenvat, niet door een der Engelen-Gidsen worden uitgesproken, zoodat aldus zes verzen uit de Bergrede in de zeven Kringen worden gehoord. Dit heeft bij het bestijgen van elken trap bij Dante een verheffing tengevolge, die het tegendeel is van het zeven keer struikelen en weer opstaan van hem als rechtvaardige in de Hel (Zie I Z VIII v 97 N 19 en Matth. V v 1-12).

[20]) V. 122. De zes P's, die overblijven, begonnen al vager te worden, daar de andere zonden al met die van den Hoogmoed aanvingen te verdwijnen, want hoogmoed is volgens Eccli: X 15 de wortel van alle kwaad. De straf der Hoogmoedigen komt overeen met die der Vrekken en Verkwisters in de Hel, Kring N, Z VII.

ZANG XII

TWEEDE KRING

Eerste Plateau

De Sfeer van den Dwangarbeid

De Hoogmoedigen

De Reliefs der Hoogmoedigen

De eerste Engel-Gids

1 Gepaard, naar ossen onder 't juk voort trekken,
Kon 'k met de zoo beladen zielen schrijden,
Zoover mijn goede Meester 't wou verstrekken.

4 Maar toen hij: ,,Voort, versnel Uw schreden"— zeide —
,,Want hier is 't goed met riemen en met zeilen
Naar 't kan de boot vooruit te laten glijden", —

7 Richtte' ik mij op om, naar hij maande, te'ijlen
Met 't lichaam en 'k bemerkte, dat mijn denken
In drukking en ontstemming bleef verwijlen.

10 'k Ging voort en graag wou ik mijn schreden lenken
Naar die mijns Meesters en wij deden blijken,
Hoe we' ons een lichter tred reeds konden schenken,

13 Toen hij mij zei: ,,Wil d'ooge' omlaag nu strijken,
Het zal U tot een lichter gang versterken
't Bed acht'r U van Uw zolen te zien wijken", —

16 Gelijk op graven neergestrekt de zerken
Ter nagedacht'nis van wie overleden
Door kunstwerk, wie ze' eerst waren, op doen merken,

19 Waarom zij vele malen weenen deden
Door prikkeling van de herinneringen,
Die slechts de vromen hebben op hun schreden,

22 Zag 'k, hoe ze meer gelijk'nis hier ontvingen
Door beter kunst en hier ze' als beelden pronken,
Zoover 't wegvlak hier om den Berg bleef slingen.

25 'k Zag aan den hemel, waarvan bliksems kronken,
Hem, dien als schepsel men het hoogste' aanschouwde,
Aan d'eene zijde daar omlaag gezonken.[1])

28 'k Zag Briaréus — aan d'aard'vast gehouden
Door pijl van 't zwerk — er ligge' aan d'and're zijde
Zwaar op den grond door doodelijke koude.[2])

31 'k Zag naast Timbréus Mars en Pallas beide,
Die nog gewapend bij hun vader stonden,
Zien, hoe de reuzenleden zich er spreidden.[3])

34 'k Zag Nimrod onder 't groot werk in die Ronde,
Wiens blikke' er dwaas'lijk langs de volken vlogen,
In Sennaar hem in trots gelijk bevonden.[4])

37 O Niobé: met welke droeve oogen
Zag 'k U staan op den weg gebeeld met zeven
Bezielde telge' en zeven, 't leve' onttogen.[5])

40 O Saul: hoe scheent ge' U zelf den dood te geven
Door 't zwaard, naar gij in Gilboa woudt sterven,
Waar dauw en regen sinds is weg gebleven.[6])

43 O dwaze' Arachne, die 'k al zag verwerven
Half spinne-vorm, op flarden neer geslagen
Van 't werk, dat U zoo strekte ten verderve.[7])

46 O Roboam: Uw beeld, dat 'k op zag dagen,
Scheen niet te dreigen. Maar als gansch vervaarde
Voert hem een wagen weg, eer nà ze' 'm jagen.[8])

49 't Hard pleister toonde' ons wie Alcméon baarde
En hoe hoog hij het voor zijn moeder stelde,
Dat hem 't noodlottig sieraad scheen aan waarde.[9])

52 't Toonde' ons den tempel, waar de zoons door snelden,
Die daar hun vader Sennacherib slachtten
En zich om 't lijk, — 't daar latend — niet meer kwelden.[10])

55 't Toonde' ons 't wreed voorbeeld, — wat eens Cyrus wachtte,
Toen na diens val Tomyris tot hem zeide:
„'k Vul U met bloed, waarnaar van dorst ge' eens smachtte!"

58 't Toonde' ons, hetgeen ter vlucht d'Assyriërs leidde,
Daar Holofernes was vermoord gebleken
En wat — van hem nog over — neer zich spreidde.[12])

61 'k Zag Troje' in asch, in holen heen geweken.
O Ilion: hoe laag en diep gezonken
Toonde' U het beeld, dat hier men af zag steken.[13])

64 Wie heeft door stift, penseel zoo uitgeblonken,
Dat hij 't vlakke' en 't geschulpte heeft getogen,
Waar 't fijnst gevoel verrukking werd geschonken.

't Stond — 't doode' als levende' — alles juist voor oogen.
Géén kon de waarheid beter ooit aantreffen,
Dan ik zag, toen ik met hen ging gebogen.

Draag hoog de borst, wil trotsch de hoofden heffen
O Eva's kind'ren en 't gelaat niet nijgen
Om niet, waar Uw pad heen voert, te beseffen!

Wij konden meer reeds van den Berg omtijgen
En verder kon de Zon ook voorwaarts dringen
Dan dat mijn geest vermoedde' onvrij bij 't stijgen,

Toen hij, die voor mij lette' op alle dingen
Bij 't voortgaan, riep: „Wil hoog nu 't hoofd weer dragen,
't Is geen tijd zoo gebukt meer voort te kringen.

Ziedaar een engel haastig tot ons jagen,
De zesde dienstmaagd van den dag gaat wijken
En keert, van hare diensten thans ontslagen,[14])

Doe 'm in gelaat en houding eerbied prijken,
Dat hem 't behage ons omhoog te leiden,
Bedenk, dat nooit deez' dag weer aan zal strijken."—

'k Was 't al gewend, dat om verlies te mijden
Van tijd hij mij vermaande; 't was mij verre,
Dat ik niet kon begrijpen, wat hij zeide,

't Deed mij naar 't schoone wezen d'ooge' opsperren
In blank gewaad en zoo beglansd van trekken,
Als 't licht te sidd'ren schijnt der Morgensterre.[15])

Ik zag hem d'armen, toen de wieke' uitstrekken,
Hij sprak: „Komt; hier nabij vindt gij de treden
En lichter zult gij voortaan 't stijge' ontdekken".—

94 Slechts zelden volgt men hem op deze bede.[16])
Menschdom bestemd in opvaart 't licht te' aanschouwen,
Waarom valt gij door zwakke wind omgleden?

97 Hij leidde' ons, waar de rots was uitgehouwen
En heeft 't wiekspan langs 't voorhoofd mij gestreken
En zei me' op wissen opgang te vertrouwen.[17])

100 Gelijk men rechts den stouten val ziet breken
Dicht bij de kerk, die háár beheerscht in 't ronde:
Bij Rubaconte wel bestuurd gebleken, —

103 Het klimmen langs den berg tot hulp bevonden
De treden langs, gehakt eens in de tijden,
Toen stadsboek, doga nog niet was geschonden,

106 Zoo ziet men minder steil den wand neer glijden
Dan naar den Kring daaronder afwaarts snelde,
Maar nauwer 't hoog gesteente' aan elke zijde,[18])

109 Toen, wijl wij onzen gang dien kant heen stelden
„Beati pauperes spiritu" — klonken
Ons woorden, dat geen taal het zoo kan melden.[19])

112 O hoe verschillend van de hel-spelonken
Zijn deez' ingangen, waar men komt met zangen,
Maar met woest jamm'ren wie dáár door verzonken.

115 Wij hebben d'opgang toen al aangevangen
De heil'ge treden langs, die lichter leken
Dan m' eerst het baanvlak scheen op onze gangen.

118 „Zeg, Meester: welk gewicht" — ving 'k aan te spreken—
„Hief zich van mij? Want bij het verder streven
Voel 'k iedere vermoeidheid haast geweken?"

Hij antwoordde' „Als de P's, die zijn gebleven
Nog op Uw aanschijn en daar haast vervagen,[20])
Als deze eene' er gansch zijn ùit gedreven,

Zal goede wil Uw voete' U zóó doen dragen
En zonder moeheid dezen voort doen spoeden,
Maar 't hun, dat men omhoog ze stoot, behagen. —

Toen handelde' ik als wie — niet op hun hoede —
Het maken, die niets voor hun hoofd nog rieden,
Als and'ren 't niet met teekens doen bevroeden", —

Wier hand hun hulp tot zekerheid moet bieden
En zoekt en vindt en die daartoe moet leiden,
Omdat dit niet door d'oogen kan geschieden.

'k Kon op de slapen, toen 'k de vingers spreidde
Der rechterhand zes letters slechts ontwaren,
Die m' er die van de Sleutels in kon snijden.

Mijn Gids glimlachte bij 't er henen staren.

ZANG XIII

INHOUD

De Dichters bereiken nu den Derden Kring, het tweede Plateau van den Louteringsberg bestemd voor de Nijdigaards. Daar zij op aarde ieder met wangunstige oogen aanzagen en geen licht voor anderen konden zien schijnen, worden zij door tijdelijke blindheid gestraft met duisternis en daar zij niet duldden, dat iemand innerlijk noch uiterlijk boven hen schitterde, hebben zij tot straf hier allen een kleed aan van de zelfde kleur: grauw als de rotswand. Zoo schijnen zij als aan de aarde gelijk gemaakt. Hier spreekt Dante met Sapia van Siëna.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 10-13. Virgilius zegt dit, daar de Nijdigaards voor straf stil moeten zitten. Want de Nijd doet hen het vooruitgaan van anderen haten. Zij wenschten anderen stilstand; daarom is ook dit hier hun straf.

[2]) V. 13-22. Zij hebben de Zon nu links, want het is al 12 uur geweest: Z XII v. 80 en Virgilius moet er dus steunend op de rechter zijde de linker heen draaien. Daar zij wel het licht in natuurlijken zin zijn ontweken, terwijl het tegelijk voor hen het symbool van Christus b l e e f, toen zij afdaalden in de Hel, meen ik, dat Virgilius er ook hier t e g e l ij k het symbool van Christus in ziet.

[3]) V. 22-25. Zij zijn nu boven aan den trap en hebben daarover even veel tijd besteed als voor het afleggen van 1 mijl op aarde noodig is. Uit vergelijking met de lengte

van den trap Z XII v. 103-106 op aarde genoemd en den tijd tot beklimmen daartoe noodig, is na te meten hoeveel sneller zij zich dus in ieder geval in dezen Kring bewegen dan in gewonen gang op de aarde, aannemend dat die trappen van gelijke helling zijn. Dit mag men onderstellen evenals bij de helling in I Z XII v. 4-7.

[4]) V. 25-31. Daar de Nijdigaards niet zien kunnen, worden hun hier de goede voorbeelden niet voor oogen gesteld, maar toegeroepen. „Vinum non habent" herinnert aan de woorden van Maria op het bruilofts-maal te Cana (Joh. II v. 1-12) Maria merkte op uit medelijden met de jong gehuwden: „Zij hebben geen wijn", waarop Christus er water in vaten veranderde in wijn.

[5]) V. 31-34. De tweede stem herinnert aan de edelmoedige vriendschap van Orestes, zoon van Agamennon en Clytemnestra, voor Pylades, zoon van Strophius, koning van Phocis. Pylades wilde in de plaats van Orestes sterven, toen deze laatste tot doodstraf was veroordeeld, maar Orestes hield vol, dat hij en niet Pylades Orestes was. (Zie Cicero: De Amicitia VII 24. De finilus V 22.)

[6]) V. 34-37. Matth. V v. 44 „Maar ik zeg U: Hebt Uwe vijanden lief; doet wel hen, die U haten en bidt voor hen, die U vervolgen en die U lasteren".

[7]) V. 38. Den Berg om langs zijn zoomen; ingelascht; het voorgaande sluit dit in.

[8]) V. 39-40. De stemmen, die de voorbeelden van gestraften nijd toeroepen, zijn de koorden van de zweep. De toom zijn hier: andere woorden dan de nijd de schimmen eens op aarde influisterde (Zie Conv. XXVI). Philalethes verwijst hierbij (Das. Fegf. p. 118 N. 7) naar zijn psychologische schets der irascibele en concupiscibele hartstochten (Zie Das Fegf. p. 174-182) volgens de Summa van Thom. v. Aquino.

[9]) V. 42. De grens der gratie n.l: voor den Nijd, dus de overgang van den Derden naar den Vierden Kring, van het Tweede naar het Derde Plateau.

[10]) V. 44-45. Om herhaling van hetzelfde woord te vermijden vertaalde ik s e d e r s i door z i c h s c h i k k e n in plaats: gaan zitten v. 44; alleen a s s i s o v. 45 door: g e z e t e n.

[11]) V. 46-49. Deze beschrijving wordt verklaard door de inhouds-opgave van dezen Zang.

[12]) V. 9-52. Zij zingen de Litanie van alle Heiligen, welke begint met het aanroepen der H. Drie-Eenheid gevolgd door het driemaal aanroepen der H. Maagd en door die van den aartsengel Michaël, der andere hemelsche reien en der heiligen, hetgeen besloten wordt met den aanroep van alle Heiligen.

[13]) V. 62. P e r d o n o of p e r d o n a n z a beteekende in het middeneeuwsch italiaansch en thans nog meer volgens Cas. g o d s d i e n s t f e e s t, waarbij de menschen van verre en van nabij te samen kwamen om een aflaat te verdienen in bepaalde kerken. Dan stonden de blinden daar op elkaar steunend aan den ingang te bedelen om een aalmoes.

[14]) V. 67-73. L u c e d e l c i e l, l i c h t d e s H e m e l s herinnert aan D o n n a d e l c i e l, een der Leitmotieven en is dus Licht der Genade. Hen ontbreekt de genade tijdelijk, de nijdigaards in de Hel eeuwig. (Zie I Z VII v. 121-127.) Volgens Torraca is de operatie, waarop hier gezinspeeld wordt, cileare van cilium, cil, wenkbrauw. De pas gevangen valken of sperwers werden eenigen tijd van het daglicht beroofd om ze gemakkelijk te temmen; daar die vogel het oog wezenlijk alleen door het onderste ooglid sluit, werd bij het toemaken van het oog der vogels de draad slechts door dit ooglid getrokken en bovenaan bevestigd. Wil men zich echter het oog van een mensch, die dit door het bovenste lid sluit, zoo dicht gemaakt denken, dan moet men zich voorstellen, dat de draad door onder- en bovenlid is gestoken. Het woord ciglio, eigenlijk wenkbrauw, ook somtijds oog, is daarom hier: oogleden. (v. 70) (Zie Frederik II: De arte venandi II 45 of 53).

[15]) V. 88-91. De loop van het geheugen, waaruit de wateren van Lethé de herinnering der zonden verdrijven. (Purg. Z XXXIII v. 91-96.) Aldus Blanc tegen de meening van alle anderen in, die door per il fiume della mente verstaan: de rede, het licht des verstands, de idee van het goede enz. Blanc heeft m. i: gelijk, want wat hier beschreven wordt, kan eerst met hen gebeuren in het aardsche Paradijs.

[16]) V. 94-97. De ware stad v. 95, die van God, het hemelsche Jeruzalem. (Apocalypse XXI 10-13 en elders). Al deze schimmen zijn daar burgers. Hun leven in Italië en elders op aarde is daar slechts een pelgrimstocht geweest.

[17]) V. 109-112. Deze schim heette Sapía (Sophia) van Siëna. Het is een woordspeling met savia (wijze).

[18]) V. 114. De boog des levens ging dalen m. a. w. zij was al meer dan 35 jaar, over de helft des levens, (Zie I Z I v. 1 N 4) wanneer vooral men de hartstochten moet laten beheerschen door het verstand.

[19]) V. 115-124. De familienaam van deze Sapía is volgens Cas. nog onbekend. Zij was de vrouw van Viviano dei Saracini, heer van Castiglioncello bij Montereggioni (Zie I Z XXXI v. 41). Zij bevorderde in 1265 de stichting van een toevluchtsoord om reizigers op den florentijnschen weg bij Castiglioncello en toen in 1269 haar man stierf, vereenigde zij door afstand van verwanten de familierechten op dit kasteel op haar zelf en stond die op haar beurt af aan de gemeente Siëna. (Zie Aquarone, Dante in Siëna pp. 126 en volg.) Alle commentatoren beweren, dat Sapía zeer jaloersch was op haar medeburgers en misschien het meest op Provenzano Salvani, die zich als heer van Siëna beschouwde (Z XI v. 109) en dat zij daarom de nederlaag van de Siëneesen wenschte in den slag bij Colle in 1269. De Siëneesche en andere Ghibellijnen van Toscane waren toen verzameld tot een leger tegen het gebied van Colle di Valdelsa, wat toen door de Guelfische Florentijnen bezet was. Die kwa-

men aanrukken met den vicaris van Anjou Jean Bertaud en op den 8[en] Juni vielen zij de tegenstanders met grooten moed aan (Zie G. Villani Cr. VII 31) en versloegen hen. Onder de dooden van het verslagen leger was Provenzano Salvani (Zie Z XI v. 121-127). Toen Sapia dit wist, hief zij driest het hoofd ten hemel, daar God haar hierin bevredigd had en toen riep zij, dat zij Hem niet meer vreesde, omdat Hij alles had gedaan, wat zij verlangen kon. V. 123 slaat op een oud volksgeloof, dat de merel in den winter zeer neerslachtig is, maar zoodra het weer wat beter wordt, zich gerust stelt en zegt: „Ik vrees U niet, Heer, want ik heb den winter verlaten" — volgens Lana, Ott, Benv, Buti, l'Anon. fior. Dit wordt bevestigd door de zegswijze, die Sacchetti gebruikt (Nov. CXLIX) en uit het nog bestaande woord in Lombardije, waar „i giorni della merle" gezegd wordt van de laatste dagen van Januari. Ook bij Petrarca zijn er sporen van die fabel en hoewel L Ciampelli meent, dat hier verwisseling kan hebben plaats gehad van merlo (merel) met mergo (duiker) houd ik mij met Phil. e. a. aan de gewone lezing. De duiker baadt bij windstilte en zonneschijn in zee, den kop alleen heffend uit de golven. Dan zou het echter alleen op het heffen van het hoofd slaan, niet op den toestand van de dwaze merel, die waant evenals Sapia, dat alles reeds is, gelijk hij het wenscht en daardoor overmoedig wordt.

[20]) V. 124-130. Zij zou nog in den Eersten Kring vertoeven wegens traagheid tot het eind des levens, als zij niet de voorbede had genoten van Pier Pettinagno. Hij was een vrome kluizenaar en tertiarius (leekebroeder) der Franciscanen, die zich, naar Ott bericht, te Siëna in Dante's tijd door wonderlijke genezingen en openbaringen bekend maakte. Hij droeg den bijnaam van Pettinagno of Pettinajo, omdat hij een winkel hield van kammen (pettine). Sapia bezocht hem volgens Ott. zeer dikwijls en bracht hem aalmoezen. Reeds in 1328 had de Raad van Siëna besloten zich jaarlijks in de kerk St. Francesco te vereenigen en het feest van dezen

heilige te vieren en nog heden vindt men zijn naam en beeld in de kerken dier stad.

[21]) V. 133-139. De schele blik is die van den nijd. Dante, die zelden jaloersch was, vreesde veel meer een deel van het hiernamaals te moeten doorbrengen in den Kring der Hoogmoedigen. Zijn trots, al was die van edel soort, was aan zijn oude biografen wel bekend b.v. G. Villani Cr. IX 136, die meldt, dat hij door zijn kennis slechts met weinige wilde spreken; evenzoo verhaalt dit Boccaccio: Vita di Dante § 12, die daar § 8 ook vertelt, dat hij begeerig was naar roem, hetgeen ook blijkt uit I Z XXIV v. 46-49.

[22]) V. 148-151. Goed spreken (van haar naam) beduidt hier, dat zij in het Vagevuur en niet in de Hel kwam. De ijdele lieden zijn de Siëneesen, waarvan Dante al bericht in I Z XXIX v. 121-124 N 9. Hier vindt men een staaltje van den naijver der Middeneeuwsche steden door Dante Sapia in den mond gelegd. De sterkte en de haven van Talamone aan de Tyrrheensche Zee aan de grens van den Monte Argentaro, die in de XIIIe Eeuw het eigendom was van de Abdij van San Salvatore del Montamiata werden in September 1303 door de gemeente van Siëna in bezit genomen voor 8000 goudguldens, welke dit al lang had gewenscht, hetzij om er zich een centrum van verdediging van te maken tegen de rustelooze ridders in de Maremma, hetzij om er een zeeweg te hebben voor den afvoer van zijn handel. De Florentijnen, mededingers van de Siëneesen in handel en politiek, moesten wel van tijd tot tijd grappen maken op het verwerven van Talamone, alsof die haven zou kunnen mededingen met Pisa, Genua en Venetië en alsof Siëna daardoor de heerschappij ter zee kreeg als die laatste stad. Van die guelfische en florentijnsche minachting zijn deze verzen een uiting en het wordt wel gezegd door een Siëneesche, maar die haar eigen stad haat. Want Sapía zegt, dat de Siëneesen meer aan Talamone moeten verloren hebben dan aan het zoeken van de Dianabron. Dit was niet

waar, want korten tijd althans werd die plaats gezuiverd van ongezonden grond en de haven verdiept en werd het een handelsplaats van eenig gewicht, zoodat in de tweede helft van de XIVe Eeuw de Florentijnen in oorlog met de Pisanen zich voor hun artikelen naar Talamone wendden en verdragen sloten met de Siëneesen om het gebruik van de haven te regelen (Zie L. Bianchi. I porti della maremma senese in de Arch. stor. ital. Vol X-XI) en in 1300 bij duurte lieten de Florentijnen over Talamone koren komen uit Sicilië (Zie Chron. Sanese in Mur. Script Rer. Ital. Vol XV). Daarna raakte die haven in verval (Zie Bassermann p. 309). Wat v. 153 aangaat: Er bestond een volksgeloof in Siëna, misschien geboren uit het bestaan van zeer diepe putten, dat er in de stad en den omtrek een onderaardsche rivier moest wezen: de Diana genaamd. Met het zoeken daarvan werd volgens de getuigenis der oude commentatoren veel geld verspild door Siëna, dat er naar streefde de burgers van veel water te voorzien en de stad onder den grond dóór met de zee te verbinden. Het is volgens Cas. duidelijk, dat men hier met een eenvoudig feit te doen heeft met florentijnsche ironie voorgesteld nl: van Siëna's gebrek aan water en de pogingen dit te verkrijgen uit de bronnen aldaar wat door de andere steden vervormd werd tot het zoeken van een onmogelijkheid. V. 154 heeft twee verklaringen: Benv. e.a. verhalen, dat een Siënees, die in Dante belang stelde, hem bevestigde, dat die „admiralen" zekere lieden waren, die om geld te winnen grond kochten voor vasten prijs om de Diana te vinden en dat velen er hun heele kapitaal bij inschoten. Maar Pietro di Dante, Buti, Cass. en haast alle modernen, ook Phil. nemen admiralen in den eigenlijken zin van bevelvoerders der vloot, die in Talamone zouden gestorven zijn door de slechte lucht, terwijl zij de haven maakten. M. i. kan het beide beteekenen.

ZANG XIII

DERDE KRING

Tweede Plateau
De Sfeer der Blindheid
De Nijdigaards
De Engelen-Stemmen, Sapia van Siëna.

1 Wij konden nu den top des traps bereiken,
Waar voor den tweeden maal is ingesneden
De Berg, die stijgend 't kwaad van ons doet wijken.

4 Hier zagen wij een and'ren Omgang breeden
Rondom de steilte', als waar wij 't eerst op stonden,
Maar sneller zwaai dan deze had die tweede.

7 Geen omtrek of sculptuur wordt hier gevonden.
Den wand, den weg ziet men hier voort geweken
Met vale kleur der rotsen in den ronde.

10 „Zoo men hier wacht om schimmen aan te spreken,
Dan meen 'k: wellicht", — wou de Poëet betoogen —
„Raakt door de keus te langen tijd verstreken,—"[1])

13 Hij richtte vast toen naar de Zon zijn oogen
En koos tot middelpunt zijn rechterzijde
En heeft de linkerzij er heen bewogen.

16 „Lief licht, waarbij 'k vertrouwend voort wil schrijden
Op nieuwe baan, wees gids ons", — klonk zijn vragen —
„Daar het betaamt, dat gij ons zult geleiden,

19 U ziet men d'aard' verhitte' en licht toejagen.
Als and're reden ons niet om doet keeren,
Moete' ons Uw stralen steeds den weg doen dagen.[2])

22 Zooveel als er één mijl in gindsche sferen
Gesteld wordt, konden wij reeds verder trekken
In een kort tijdsverloop door ons begeeren.[3])

25 Wij konde' ons goed in vlucht nabij ontdekken
Niet door 't gezicht maar merkbaar door hun spreken:
Wie hoff'lijk ons tot 't maal der liefde wekken.

28 De eerste stem, die langs ons is gestreken,
Heeft hoog: „Vinum non habent" laten klinken
En 't is — herhaald — toen achter ons geweken.[4])

31 En voor de afstand die gansch kon doen slinken,
Kreet and're „'k Ben Orestes" — tot ons beide
Hoogop; ook die — voorbij gaand — moest zoo zinken.[5])

34 „Wat stemmen, Vader" — zei 'k —, „kan 'k onderscheiden?"
En toen ik 't vroeg, was 't, dat 'k een derde hoorde,
Die tot ons: „Doet wel, wie U haten" — zeide.[6])

37 „Deez' Kring striemt" — klonken 's Meesters goede woorden —
„De schuld van Nijd den Berg om langs zijn zoomen
En hier vlocht Liefde voor de zweep de koorden.[7])

40 Tot toom moet 't tegendeel van klank toestroomen.[8])
Gij zult het hooren, naar ik het zou meenen,
Voor ge' aan de grens der gratie zijt gekomen.[9])

43 Maar richt Uw blik thans vast door 't luchtruim henen,
Dan ziet gij vóór ons hier gezeten lieden
En langs den wand zich schikkend al diegenen.[10])

Toen liet ik wijder uit mijn blikken vlieden
En 'k zag in mantels schimmen er te samen,
Die juist de kleur der rots mijn oogen bieden.[11])

En 'k hoorde roepen, toen we' iets verder kwamen,
„Maria, bidt voor ons" en daaraan paarden
Zich Michels, Petrus', aller heil'gen namen.[12])

'k Geloof niet, dat één mensch er gaat op aarde
Zoo hard, dat niet hem d'aanblik had bewogen
Door medelij bij wat ik toen ontwaarde.

Want toen wij tot die schare nader togen,
Dat, wat zij deden, zekerheid kon wekken,
Ontperste groote smart mij tranen aan d'oogen.

Grof harig boetekleed scheen hen te dekken.
d'Een scheen op 's anders schouders steun te vinden
En allen moest hiertoe de rotswand strekken.

Zoo staan, als 't hun aan nooddruft schort, de blinden
Bij godsdienst-feesten om wat af te smeeken,[13])
Die zich tot hulp — de hoofden saam — verbinden,

Dat anderen tot meelij zal verweeken
Niet slechts, hetgeen er klinkt van wat zij lijden,
Maar die niet minder door 't gezicht bezweken.

En naar de Zon hun niet in 't oog kan glijden,
Kon voor de schimmen, waarvan 'k heb gesproken
Geen Licht des Hemels daar zijn stralen breiden.

Hun wimpers zag 'k van ijzerdraad doorstoken,
Gehecht als wilde sperwers 't doen ontwaren,
Daar anders rust aan dezen had ontbroken.[14])

73 Mij scheen 't een onrecht, dat 'k hun deed weervaren:
Dat ìk zag, die mij niet aanschouwen konden,
Wat naar mijn wijzen Raad mijn blik deed staren.

76 Hij wist wel, wat 'k stom hem heb toe gezonden
En daarom wachtte hij niet op mijn vragen,
Maar zeide: „Spreek en wees kort en gebonden".—

79 Dien kant, waar men voor 't vallen zorg moet dragen,
Is mij Virgilius ter zij gekomen,
Daar om den rand geen borstweer was geslagen.

82 Aan d'and're heb 'k de schimmen opgenomen
Vol ootmoed, die de smart zoo vrees'lijk kwelde,
Dat die hun wangen baadde' in tranenstroomen.

85 „O lieden vol van hoop" — was, wat me' ontwelde,
Tot hen gekeerd, — „het hooge Licht te vinden,
Waarop Uw wensch alleen zijn aandacht stelde,

88 Zoodra genade 't schuim er doet verzwinden
Van Uw geweten, dat als klare' en reine:
De stroom van Uwe ziel er dóór zal winden.[15])

91 Zeg — en 't is aang'naam, dierbaar voor de mijne —
Of bij U één is als Latijn geboren
En licht behaagt haar, dat 'k haar zal verschijnen" —

94 „O broeder, alle' als burgeres behooren
Eén ware stad; als pelgrim moet gij meenen,
Dat ze' in Itaalje heeft geleefd te voren." —[16])

97 Dit heeft — wat verder — 't antwoord mij geschenen,
Dat 'k hoorde daar, waar ik nog was gebleven,
En 'k maakte mij meer merkbaar dien kant henen.

Ik zag een schim van d'anderen omgeven,
Of die mij wachtte en mij: „Hoe?" wou vragen,
De kin, naar blinden 't doen, omhoog geheven.

„Schim", — zei 'k — „die U bedwingt om zoo te slagen
In 't stijgen, zoo 'k van U vernam die woorden:
Wil mij door plaats, naam van U zelf gewagen". —

„Ik was Siëneesche; 'k reinig me' in deez' oorden
Van 't zondig leven met wie méér hier kwamen,
In tranen tot Hem, dat Hij dra mij hoorde.

Sapía en niet savia was 'k van name
En 'k kon meer vreugd uit smart van and'ren halen,
Dan uit al het geluk van mij te samen!

Dat gij niet door vermeend bedrog zult dwalen:
Hoor dan, of ik niet dwaas was, naar ik meldde,
Toen van mijn jaren reeds de boog ging dalen.[18])

Mijn medeburgers konden in de velden
Bij Colle reeds hun vijanden bereiken
En ik bad God al naar Zijn Wil 't bestelde.

Zij leden een verlies en moesten wijken
In bitt're vlucht en toen 'k hen zag verjagen,
Voelde' ik een vreugd met niets te vergelijken,

Dat ik driest riep, tot God 't gelaat geslagen:
„Voor U heeft voortaan m'alle vrees begeven", —
Gelijk de merel in wat warmer dagen.[20])

Maar 'k wilde vrede' in 't uiterst van mijn leven
Met God en nog was ik voor mijne schulden
Met boete hier ten achteren gebleven,

Als dit niet ter gedachtenis vervulde
Pier Pettinagno in zijn heil'ge beden,
In wien het medelij steeds minder 't duldde.[21]

Maar wie zijt gij, die vraagt bij 't verder treden
Naar onzen toestand, d'oogen ongebonden,
Wien, naar 'k meen, adem is bij 't spreke' ontgleden?"—

„Ik mis de oogen" — zei 'k — „in deze Ronde
Maar korten tijd, daar zij slechts weinig schaadden,
Doordat zij loens mij van jaloerschheid stonden.

In vrees veel grooter zweeft mijn ziel bij 't gade
Slaan van de pijnen, die hieronder dreigen.
Want 'k voel mij al met zoo'n gewicht beladen".—[22]

En zij: „Wie deed U tot ons herwaarts tijgen
Omhoog, als gij meent t'rug omlaag te keeren?"—
En ik: „Wie naast mij is en die blijft zwijgen.

En levend ben 'k; vraag dus, mocht ge' iets begeeren,
Dat ik voor U — wìlt gij 't, geest, uitverkoren —
Me' op sterfelijke voeten ginds zal weren". —

Zij: „Dat is voor mij zóó nieuw om te hooren,
Dat het mij toont, dat God U mint, als teeken.
'k Wil dus tot hulp U door 't gebed aansporen.

En bij wat gij nog meer verlangt, wil 'k smeeken:
Voelt ge' ooit tot gaan U naar Toscane nopen,
Goed bij mijn naasten van mijn naam te spreken.

Zij zijn bij d'ijd'le lieden, die er hopen
Op Talamone' en méér aan hoop betalen
Dan, zoo ze' er de Diana zagen loopen;

Maar méér verlieze' er nog de admiralen". —[23]

ZANG XIV

INHOUD

In dezen Zang nog steeds in den Derden Kring, dien der Nijdigaards, het tweede Plateau, spreekt Dante met Rinieri da Calboli en Guido del Duca over verschillende, voorname geslachten uit het Dal van den Arno, waarover die laatste weeklaagt. Voortgaande worden de Dichters aangemaand door stemmen als donderslagen, die hun afschrikwekkende voorbeelden van afgunst toeroepen.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-7. De eerste schim, die spreekt, is Guido del Duca, de tweede Rinieri da Calboli. Guido, verblind, bemerkt, dat Dante leeft, omdat hij dien heeft hooren spreken met Sapía (Zie Z XIII v. 131-133, waar die dit zelf zegt.) Ook weet Rinier, dat Dante niet alleen is, want in Z XIII v. 141 zegt hij, dat iemand meegaat en zwijgt. Guido del Duca was een edel en dapper man uit het geslacht Bertinoro (v. 112), van wien de oude commentatoren zeggen, dat hij zeer naijverig was; hij was rechter te Rimini 1199, volgde met de Traversari's de Ghibellijnen en leefde tot 1245 (Zie Cas. Dante e la Romagna in Il Giorno dantesco I 19 en volg). Rinier da Calboli was een der hoofden van de Guelfen en gemengd in de twisten, die in de XIIIe Eeuw Romagna beroerden; in verscheiden staten van Midden-Italië was hij podestà van 1247 tot 1292 en stierf in 1296 te Forlì bij de verdediging dier stad tegen de Ghibellijnen. Hij ziet ze hier samen evenals de schimmen in Z VII v. 91.

[2]) V. 16-25. De Arno ontspringt op denzelfden berg van Falterona, waar de Tiber, die naar Rome gaat, dit doet.

Bij Pisa werd hij zoo breed, dat hij galeien en groote schepen droeg en vijftig mijlen vandaar in zee stortte, terwijl de gansche loop honderdtwintig mijl bedraagt. (Zie G. Villani Cr. I 43, Bassermann pp. 69-94). Dante's voorliefde voor geografische schildering is geen toevallige eigenschap van den Dichter. Die neiging was een uiting van den geest des tijds bij hem, toen al vóór 1300 in Europa het kompas werd gebruikt, en de Italianen de meesters werden in cartographie en zeevaart. (Zie voor dit laatste Z II v. 4-7 N 2 en I Z XXVI N 1). Het kompas hebben zij hoogst waarschijnlijk overgenomen van de Arabieren, die het denkelijk leerden kennen in China, waar het was uitgevonden, toen zij er den Islam verbreidden.

Dat Flavio Gioja het bij het begin van de XIVe Eeuw (1302) heeft uitgevonden, is fantasie. De man heeft met naam en al in dien tijd nooit bestaan; die naam is pas verzonnen in de XVIe Eeuw. (Zie Berticelli. Rivista di Fis., Mat. e Sc. Nat. 1901 en Riv. Geogr. Ital. 1902.)

De Italianen hebben de aardrijkskunde weer verder ontwikkeld dan de Arabieren voor hen er mee begonnen sinds de VIIIe Eeuw, toen zij de Almagesth, het groote werk van Ptolemaëus, vertaalden in het Arabisch, Hebreeuwsch en Syrisch. Dezen kwamen door de Kruistochten en de uitbreiding van den handel voortdurend met elkaar in aanraking.

[3]) V. 25-40. De Monte Falterona, die zich uit de Toscaansche Apenijnen verheft, tusschen Toscane en de Romagna, waaruit aan de zuidzijde de Arno ontspringt, is een der belangrijkste centra van de Apennijnen, omdat de zijketen van Pratomagno (Zie Z V v. 116) daaruit vertakt en de ketens vandaar naar het N. gaan, die de valleien vormen vormen van de Bidente, de Rabbi en de Montone (Zie I Z XVI v. 97) in het Toscaansche Romagna. Dante was

in 1301 nog niet zoo bekend, want hij had toen nog slechts liefdeverzen geschreven (Zie I Z I v. 87). Daarom zegt hij hier v. 21, dat zijn naam nog weinig heeft geklonken. Dat Dante den naam van den Arno eerst niet noemt, geschiedt uit minachting als in Job XVIII v. 17: „Zijn gedachtenis zal verloren gaan op de aarde en hij zal geen naam hebben op de straat" en elders in den Bijbel.

In v. 31, 32 zette ik het takkenrijke gebergte als vertaling voor pregno. Volgens Benv., Pietro di Dante en Buti gevolgd door verscheidene modernen beteekent pregno, alto: hoog en citeeren daarvoor zelfs Lucanus Phars. II 397 (Zie Moore I 240) maar zeer vele bergen van de Apennijnen zijn hooger dan de Falterona: 1650 M. Volgens Landino, gevolgd door de meeste modernen beteekent het waterrijk, maar ook dat weerlegt de geographie, want van de Falterona komen niet veel wateren en de Arno, o. m. is aan zijn oorsprong zeer arm aan water. Volgens Cass, dal Cam, Scartazini en Casini wil het zeggen: grossum et amplum propter annexionem aliorum montium, omdat de Falterona een der centra is van de Apennijnen-ketens. Van de Peloro (v. 32) is de kaap de Peloro of del Faro (Zie Par VIII v. 68) gescheiden op de uiterste oostzijde van Sicilië tegenover Calabrië. Het zinspeelt op een overlevering, welks inhoud niet wordt ontkend door de geologen, dat eens Sicilië één was met Italië. (Zie Virg. III 414-419, Luc. Phars. II 437-438) 't Is voor mij zelfs de vraag, of deze herinnering niet samenhangt met die aan den Zondvloed en of daarvoor de Middenlandsche Zee niet in tweeën gedeeld was en Italië toen dus via Malta verbonden met Afrika om van meer veranderingen daar niet te spreken. In v. 34-37 weerspreekt Dante de theorie van zijn leermeester Brunetto Latini, die in zijn Tesoro het ontstaan der bronnen alleen door uithollingen in de aarde verklaart, waarin het zeewater door de drukking der lucht in de hoogte stijgt, terwijl volgens deze verzen het verschijnsel verklaard wordt door de

verdamping van zeewater en de nederdaling daarvan als regen, die weer stroomen vormt.

[4]) V. 40-43. Het is of zij tot de verschillende diersoorten behoorde, waarin Circe haar gasten veranderde (Zie I Z XXVI v. 91 N 14).

[5]) V. 43-46. De Arno gaat eerst langs het hooge Casentino, waar — tusschen Porciano en Romena — zijn vallei zich met zachte helling verbreedt. Dante zinspeelt speciaal op de graven Guidi van den Ghibellijnschen tak van Romena en Porciano, het laatste een sterk kasteel aan den voet der Falterona, (Zie Repetti IV 583) dat met zijn naam van een Romagnoolsch geslacht hem herinnerde aan p o r c i, z w ij n e n voor deze heeren. Zij hadden zich volgens de oude commentatoren overgegeven aan bandelooze wellust en een schandelijk leven, wat Dante hier veroordeelt, maar er is ook politieke haat bij, daar die edelen van Casentino zich lang hadden verzet tegen Florence en niet genoeg de Witte Guelfen hielpen in hun gebied terug te keeren (Zie voor de Guido's en Guido Guerra I Z XVI v. 34-40 N 4, Phil. Das Fegf. p. 126-127 N 7).

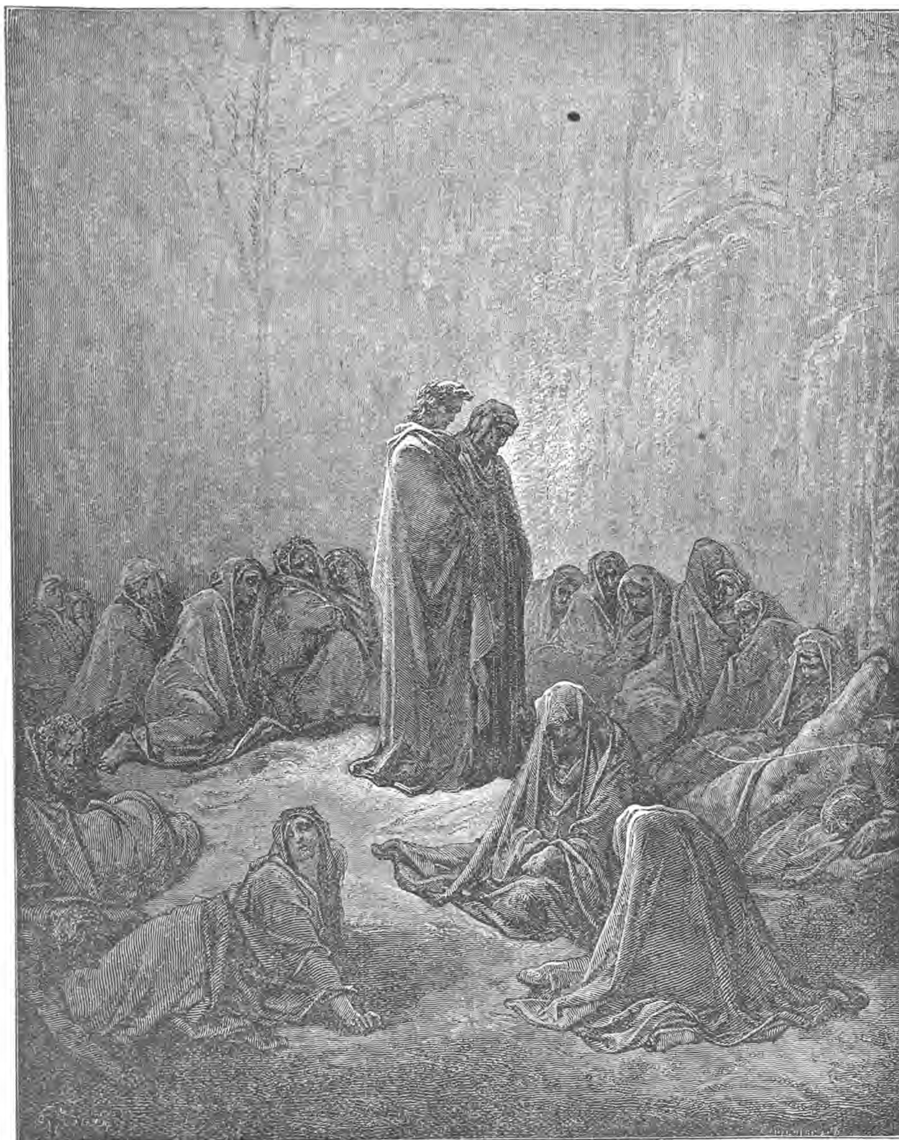
[6]) V. 46-49. Wanneer de Arno het gebied van Arezzo bereikt, wendt hij zich plotseling westwaarts bij het binnenstroomen van zijn Boven-Vallei aldaar. Daarom vergelijkt Dante hem hier met een grooten hond, die minachtend opeens van de kleine keffers, de Aretijnen, den snoet afwendt. Hij maakt ze hiervoor uit ook om de praatjes, die de florentijnsche Guelfen pleegden rond te strooien van de Ghibellijnsche gemeenten van Toscane. Ook l'Anon. fior. zegt van hen, dat zij meer willen, dan zij kunnen en ook dat zij keffen, omdat in hun schild staat: „A cane non magno saepe tenetur aper". „Aan een kleine hond moet vaak een everzwijn worden voorgehouden". Ook hier moet Dante gedacht hebben — behalve aan het verzet van het Ghibellijnsche Arezzo tegen de Guelfen van Florence — aan de ijdele belofte van hulp van hen aan de Witte Guelfen.

[7]) V. 49-52. Cas. zegt, dat hij bedoelt de wolven, die Florence den oorlog aandoen, (Zie Par. Z XXV v. 6) de groote en machtige burgers en edelen, welke de wetgeving, voor zoover zij gegrond was op gewoonterecht, kenteekende als roofzuchtige wolven, omdat zij zich verzetten tegen de uitbreiding van het grondgebied van Florence. Zij wonen tusschen Montevarchi en Pontassieve in de Boven-Vallei van den Arno, vanwaar de stroom Florence bereikt. Hoe dichter bij de stad, hoe meer zij op wolven lijken; v. 50.

[8]) V. 52-55. Dante bedoelt hier de Pisanen met een bijnaam, die al populair was, vooral bij de Guelfen. Lana noemt ze slecht, valsch en bedriegelijk, Buti listig en zegt, dat ze meer met list dan geweld hun buren helpen. Reeds een oude volkssage noemt ze zoo (Zie I Z XV v. 67 N 9). Dit karakter toonden zij nog meer, toen zij na den slag aan de Meliora verzwakt en alleen tegenover den Guelfischen Bond stonden. Men denke aan Ugolino en zijn tegenstander Ruggieri (Zie I Z XXXIII v. 1-16 N 1) en aan Guido di Montefeltro, kapitein van Pisa (Zie I Z XVII v. 28-31 N 4) enz.

[9]) V. 55-58. Guido del Duca wil hier spreken in het nadeel van een kleinzoon van Rinieri del Calboli, wat voor dien laatste minder aangenaam is en ook voor Dante als Florentijn; l'Anon. fior. denkt, dat het alleen op dien kleinzoon slaat, Lana, Benv., Buti en anderen, dat het op beide betrekking heeft en weer anderen o. m. Lomb, dat het ook op Virgilius slaat. De geest van waarheid v. 57 is de H. Geest, die hem helderziende maakt. Blijkbaar hebben de schimmen op den Louteringsberg niet alleen kennis van het verleden en de toekomst, maar ook van het tegenwoordige. Want zij weten, dat er voor hen al of niet gebeden wordt als Buonconte di Montefeltro (Zie Z V v. 88-91 N 12).

[10]) V. 58-67. Nipote beteekent zoowel kleinzoon als neef; ook Ott. noemt Rinieri den grootvader (avo) van Fulcieri. Deze kleinzoon uit de Guelfische Calboli's van Forlivesa werd in 1302 podestà van Florence, nadat Karel van Anjou er de

Zoo staan, als 't hun aan nooddruft schort, de blinden
Bij godsdienst-feesten om wat af te smeeken,
Die zich tot hulp — de hoofden saam — verbinden.

Z XIII v 61—64

Zwarte Guelfen had terug gevoerd. Hij woedde onder het voorwendsel een samenzwering ontdekt te hebben met pijnbank, zwaard en verbeurdverklaring tegen de Witte Guelfen, die nog in de stad bleven. Daarom verkozen dezen, verbonden met de Ghibellijnen, tot hun veldheer ook een Forlivenser: Charpetta van de Ordolaffi's (Zie I Z XXVII v. 45 N 7). Fulcieri ging hun met een veel kleiner strijdmacht tegemoet en joeg hen bij Fuliciano op de vlucht. Velen sneuvelden en van de gevangenen werden er eenigen gedood. Dino Compagni, een ijverige Witte, verwijt Fulcieri, dat hij onder dezen Donati Alberti heeft laten ombrengen, omdat de oorlog hem voordeeliger was dan de vrede en hij slaagde er in de wonden der Zwarte Guelfen ongeneselijk te maken, die hij veroorzaakte v. 65-66 en daardoor de nog onzekere verbindingen tusschen de Witten en de Ghibellijnen van af dien tijd te bevestigen. V. 61 zinspeelt wellicht op zijn smadelijke behandeling en moord op Donati Alberti; volgens Casini wellicht op het feit, dat hij wegens die slachting de macht van podestà van de Zwarten behield voor een volgend half jaar. In v. 62 beteekent oud vee, nuttelooze wezens, die men door den dood opruimt; in v. 64 is het donkere Woud Florence als in I Z I v. 2, ook als een woud van schimmen I Z IV v. 65-66 hier een woud van menschen (Zie voor hem Villani Cr. VIII 59).

[11]) V. 78. Dante had zijn naam nog niet genoemd.

[12]) V. 85. Dit geschiedt door den nijd, welken hij een zaad noemt, waaruit hij slechts leeg stroo oogst namelijk de tijdelijke blindheid op den Berg in plaats van het hemelsche licht.

[13]) V. 88-91. Dante moest hierbij denken volgens Cas. aan Francesco da Calboli, kapitein in Florence in 1307 ten tijde van de uiterste pogingen gedaan door de Witten om daar terug te keeren. Ook op andere plaatsen schijnt men volgens Phil. niet zeer ingenomen geweest te zijn met de Calboli's, want toen Fulcieri in 1306 podestà te Modena was, werd hij met den geheelen aanhang van Azzo da Este

verdreven en in hetzelfde jaar nog eischten de bewoners van Bertinoro in verband met die van Forlí van de Calboli's, dat ze hun burcht te Bertinoro zouden overgeven, daar zij hun tyrannie niet langer duldden (Zie Annales Foroliv. Annales Caesenat. Chronicon Mutinens).

[14]) V. 91-94. Hier geeft Dante de grenzen aan van Romagna, in het Noorden de Po, in het Zuiden de Apennijnen, in het Oosten de Adriatische Zee en in het W. de Reno, die voorbij Bologna in de Po stroomt. V. 93 slaat op de echte goederen, die den goeden wil bevredigen, welks doel vreugde is in den hoogsten zin des woords en het verstand, dat naar waarheid streeft.

[15]) V. 97. Lizio van Valbona wordt door Lana een vrijgevig en joviaal man en van groote ridderlijkheid genoemd. Hij was een edelman van Romagna uit een geslacht, dat de grond beheerschte, thans de gemeente Bagno. Benv. en Pietro di Dante verhalen, dat, toen hem de dood werd bericht van een zoon, die niet bijzonder deugde, hij niet ontontstelde en zei, dat die nooit waarlijk had geleefd. Ook vertelt Boccaccio van hem, dat hij op zinrijke manier de eer van zijn dochter Catharina redde, die in liefdeverhouding stond tot Richard dei Manardi (Zie Phil. Das Fegf. p. 132 N 24).

Arrigo Manardi hier bedoeld was van Bertinoro, gevangen in den slag bij S. Varano in 1170, die minstens tot 1228 leefde; hij was een vrijgevig, wijs en zeer voorzichtig man, volgens Lana een groot vriend van Guido del Duca, zoo zelfs, dat hij, toen deze stierf, de eene helft van de bank, waarop zij samen vaak praatten, liet afzagen, omdat hij niemand waard vond zijn plaats in te nemen. Volgens Bohl behoorde Guido tot de familie del Miratojo, die ook onder Frederik II krachtig was en meestal verblijf hield te Brettinoro.

[16]) V. 98. Guido di Carpigna was de zoon van graaf Ranieri di Carpigna in Montefeltro, een Guelf en podestà van Ravenna in 1251, verbonden in 1256 met Città di

Castello in den oorlog tegen de mannen van Massa Trabaia en leefde tot 1289. Hij wordt door de antieke commentatoren geprezen om zijn vrijgevigheid en den adel van zijn gemoed.

Pier Traversaro was het hoofd der familie Traversari uit Ravenna en heer dier stad en van het graafschap van dien naam in de eerste helft van de XIIIe Eeuw; hij stierf in 1225 (Zie Phil. Das Fegf. p. 132 N 25) en liet het bewind na aan zijn zoon Paolo, gestorven in 1240. Zij hadden er de macht in handen vóór de Polenta's (Zie I Z XXVII v. 41).

[17]) V. 100-103. Dit is volgens Cas. Fabbro dei Lambertazzi, uit een geslacht van ridders en het verschijnt onder de voornaamsten der Ghibellijnen in Bologna in het begin van de XIIIe Eeuw, Hij leidde na zijn vader de Ghibellijnen en was meermalen podestá te Viterbo, Pistoia, Pisa, Faënza, streed tegen Modena en Ravenna en stierf in 1259. Zijn dood was het begin van het verval der Ghibellijnen in Bologna (Zie G. Gozzadini. Delle torri gentilizie p. 328 en volg.) Dit is ook de meening van Benv. en Pietro di Dante, maar Ott. zegt slechts, dat dit een Fabbro uit een nederige familie was, welks leden dan ook niet dei Fabbri genoemd werden en ondergeschikte betrekkingen bekleedden b.v. als sapienti der gilden (Zie Ghirardaci Stor. di Bologna). Phil. denkt, dat hij van een Fabbro dei Lambertazzi spreekt. Ik voor mij geloof het ook, omdat Dante's doel hier is de adellijke geslachten van zijn land en zijn Eeuw te beschouwen (Zie Phil. Das Fegf. p. 133-134 N 28).

Bernardino di Fosco was volgens Lana van nederige afkomst, de zoon van een boerenknecht volgens Ott. en werd door zijn deugden een der eerste burgers van Faënza, die het verdedigde tegen Frederik II in 1240 en podestà was in Pisa in 1248, in Siëna in 1249. De edelen uit dien tijd bezochten hem dikwijls om de pracht te zien, waarin hij leefde en om zijn geestige gesprekken.

[18]) V. 104. Guido da Prata, een dapper en deugdzaam

man uit Prata, waaraan herinnerd wordt in een document van 1184 en die tegenwoordig was in een vergadering te Ravenna in 1228.

[19]) V. 105. Ugolin d'Azzo was volgens sommigen b.v. Ott. de vertegenwoordiger van Faënza bij den vrede van Constanza in 1185; beter — zegt Cas. — volgens anderen, waaronder Benv. Ugolino d'Azzo degli Ubaldini van de beroemde Toscaansche familie (Zie I Z X v. 120 N 19, Purg. Z XXIV v. 29), welke meestal leefde in de kasteelen, die de zijnen in Romagna bezaten en gestorven in 1293. Volgens Phil. kunnen beide opvattingen vereenigd worden, wanneer men aanneemt, dat een medelid van het Toscaansche Huis der Ubaldini in Faënza leefde. Werkelijk vindt men in de Annales Foroliv. in 1293 den dood van een Ugolino de Sino (?) degli Ubaldini aangegeven, die aldus in dat gebied bekend moet geweest zijn (Zie Phil. Das Fegf. Z XXIV N 9). Er staat hier, die deelde' ons leven, omdat ik de opvatting van Cas. deel, dat Dante wel wist, hoe nauw de heeren uit de toscaansche Apennijnen verbonden waren door hun politieke en financieele belangen met die van Romagna en de steden aldaar en vermeld dit hier op die wijze.

[20]) V. 106. Federigo Tignoso stamde uit Rimini, maar leefde meestal te Bertinoro. Zijn huis was steeds vol van een schaar gasten. Hij ontvluchtte de stad, zooveel hij kon, zegt Ott., toen een vriend der adellijke lieden. Tignoso moet schertsend de schurftkop genoemd zijn, omdat hij zeer fraai blond haar had (Zie A. Brigidi, Feder. Tignoso el a sua brigata, Roma 1853).

[21]) V. 107. De Traversari's en de Anastagi's waren twee der voornaamste families uit Ravenna in volle kracht in de XIII[e] Eeuw, maar in Dante's tijd reeds in verval. Daarom zegt hij diredate, onterfden, wat deugd betreft, maar Lana zegt of beter volgens Cas. zonder afstammelingen, gelijk Benv. beweert, wat hetzelfde is als van alles beroofd. Guglielmo Traversaro, een rijk burger aldaar huwde zijn dochter

uit aan Stephanus, zoon van den Koning van Hongarije, een sterk staaltje van de toenmalige opkomst der poorters.

[22]) V. 109. Moeiten om elkaar het leven door hoofsche zeden geestige, gesprekken en kunst te veraangenamen.

[23]) V. 112-115. Bertinoro is een klein stadje tusschen Forli en Cesena, dat in de Middeneeuwen de zetel was van heeren beroemd om hun gestrengheid o. a. de familie der Mainardi. Dante zinspeelt op de oneenigheid, die Bertinoro in 1295 beroerde, maar het is volgens Cas. niet zeker of het speciaal betrekking heeft op de Mainardi of in het algemeen op het kleine ridderlijke gezelschap, daar gevormd rondom de familie der Cavalcaconti, heeren aldaar tot het einde van de XIIe Eeuw. Bohl meent, dat wellicht de Del Duca's bedoeld zijn v. 113 of de Bulgari.

[24]) V. 115. Bagnacavallo, een kleine stad in de Romagnoolsche vlakte tusschen Lungo en Ravenna, werd in de XIIIe Eeuw geregeerd door de graven Malvicini. Deze stam, in Romagna machtig gedurende drie Eeuwen, was in 1300 tot drie vrouwen verminderd volgens Cas; Rengarda, Idana en Catherina, de laatste: echtgenoote van Guido Novello van Polenta. Volgens Phil. stierf dit geslacht veel later uit. (Zie Phil. p. 137 N 36.)

[25]) V. 116-118. Castrocaro is een gebied in de vallei van Montone en Conio, (Cunio) een kasteel dicht bij Imola, die in de XIIIe Eeuw eigen graven hadden; zij waren in Dante's tijd in aantal gestegen, maar ontaard en beroemd om hun mildheid en hoofdschheid. (Zie Phil. p. 137 N 37) Het laatste geslacht bleef volgens Phil. nog lang bestaan.

[26]) V. 118-121. De familie Pagani van Faënza zal in beteren toestand zijn, als Maghinardo dood zal wezen, hier demon genoemd; (Zie I Z XXVII v. 49-52 N 9) volgens Benv. omdat hij listig en sluw was, maar ook edel van bloed, schoon, sterk en moedig als een leeuw.

[27]) V. 121-124. Ugolino dei Fantolini uit Faënza wordt

door Lana genoemd dapper, deugdzaam en edel. Hij was heer van verscheidene kasteelen in Val di Lamone en van landerijen in de vlakte besproeid door de Senio. Hij was verwant met de heeren van Calboli, Montefeltro en Romena en nam deel aan de vele worstelingen, die Romagna beroerden; hij had twee zoons in 1300 gestorven en hij viel in de slachtingen der Guelfen te Forli in 1282 (Zie I Z XXVII v. 43 N 7, Phil. p. 138 N 40).

[28]) V. 133 Gen. IV 14. Woorden van Kaïn, die uit nijd zijn broeder Abel vermoordde: „Zie, gij hebt mij heden verdreven van den aardbodem en ik zal voor uw aangezicht verborgen zijn; en ik zal zwervende en dolende zijn op aarde en het zal geschieden, dat, al wie mij vindt, mij zal doodslaan." — Deze stem evenals de volgende dondert Dante een afschrikwekkend voorbeeld van nijd toe.

[29]) V. 134-136. Volgens Lomb. onderstelt Dante als Lucretius: De rerum nat. Lib. VIII 197 en volg., dat de donders winden zijn, die het gerommel in de wolken zeer vergrooten en dan hier en dan daar een trilling door de nevels zenden en dat zij bij het zoeken van een uitweg rond gedraaid worden.

[30]) V. 136-139. Nauw verglommen, ingelascht. Dante bedoelt, dat die donder zeer zwaar is, omdat hij bij ervaring wist, dat die — vlak op een bliksem volgend — altijd feller ratelt.

[31]) V. 139. Aglauros, is de dochter van Cecrops, koning van Athene, die zich tegen Mercurius verzette uit jaloezie, omdat hij bij haar zuster Herse wou binnentreden. Daarom werd zij in een steen veranderd. (Zie Ovid. Met. II 708-832).

[32]) V. 142-144. Dit is ontleend aan Psalm XXXI 9: „In toom en gebit dwingt gij de kinnebakken van hen, die niet tot u naderen" (Zie Moore I 59).

[33]) V. 150-151. Deze regels herinneren aan een dergelijke meening van Dante: Il Conv. III 5.

ZANG XIV

DERDE KRING

Tweede Plateau
De Sfeer der Blindheid
De Nijdigaards
Rinier da Calboli, Guido del Duca
De Engelen-Stemmen

1 „Wie is het, die om onzen Berg kan trekken,
Vóór hem de Dood 't wiekspan heeft uitgestreken,
En vrij de oogen op'nen kan en dekken?"—

4 „Wie weet 'k niet, maar hij 's niet alleen gebleken.
Vraag, dat hij meer nabij U komt getogen,
En wil hem goed ontvange', opdat hij spreke".—[1])

7 Aldus twee geesten, tot elkaar gebogen,
Praatte' over mij daar aan de linkerzijde
En hieven 't aanschijn toen tot mij ten hoogen.

10 Een sprak: „Ziel, die U nog niet kondt bevrijden
Van 't lichaam en opgaat naar 's Hemels Kreisen,
Troost ons er mee en zeg uit medelijden

13 Uw land en naam; 't doet zoo'n verwond'ring rijzen
In mijn gemoed door 't zien van Uw genade,
Naar zaak 't wil, als men nooit nog aan kon wijzen". —

Ik: „In Toscane's midden slaat men gade
Een stroompje'; uit Falterona komt het kronken,
Dat honderd mijlen loop nog niet verzaadde.

Daar werd mij 't lijf, dat ik hier breng, geschonken.
Te zeggen wie ik ben, 't waar' ijdel 't melden,
Omdat mijn naam niet veel nog heeft geklonken".—

„Zoo goed 't verstand Uw doel voor 't oog mij stelde", —
Antwoordde hij, van wien 't eerst woorden gingen —
„Meent gij den Arno en waar die uit welde".—[2]

En d' and're sprak tot hem: „Wat kan dien dwingen
Niet van den naam van dien vloed te gewagen,
Gelijk men 't doet alléén bij schrikb're dingen?"—

De schim betaalde' aldus de schuld op 't vragen:
„Ik weet het niet, maar 't moet mij recht gelijken,
Dat deez' plaats langer niet een naam mag dragen.

Want van 't begin, van 't zoo aan takken rijke
Gebergte, — waarvan de Peloro scheidde —
Dat weinig and're plaatsen 't méér doen blijken,

Tot waar het als vergoeding neer deed spreiden,
Hetgeen de hemel uit de zee kan drogen,
Waaruit de stroome' ontvingen, wat zij leiden,

Vliedt men de deugd, een vijand in elks oogen,
- Als waar ze' een slang - door 't noodlot van deez' plekken
Of ook door booze neigingen bewogen.[3]

't Kon zoo'n verand'ring in den aard verwekken
Van wie er woont in dit dal van ellende,
Dat Circe dit tot weide schijnt te strekken.[4]

43 Langs vuile zwijnen, — men zou ze eikels zenden,
Eer dan wat men voor menschen kost kan meenen, —
Moet hij zijn jammerlijken loop eerst wenden.[5])

46 Dan keffers vindend spoedt· hij lager henen,
Die harder blaffen dan hun kracht 't kan lijden,
En wendt den snoet veracht'lijk af van genen.[6])

49 Neer daalt hij en naar hij zich meer verwijdde,
Ziet hij meer honde' een wolvenlijf erlangen:
Die sloot vol rampspoed, die vermaledijde.[7])

52 En weer in dieper kloven op zijn gangen
Vindt hij er vosse' en dien zóó'n sluwheid eigen,
Dat zij niet vreezen, dat hen list zal vangen.[8])

55 'k Wil, opdat ander 't hoore, dit niet zwijgen
En hem, die er aan denkt, zal 't heilzaam wezen,
Waarin me' een geest van waarheid licht doet krijgen.[9])

58 Ik zie Uw kleinzoon en tot jager deze
Dier wolven worden aan de oeverdreven
Des gruwb'ren vloeds en hij doet ze' allen vreezen.

61 Hun vleesch verkoopt hij al, wijl zij nog leven,
En dan als 't oude vee zal hij ze vellen:
Den dood zal 't vele' en hèm eerloosheid geven.

64 Vol bloed zal hij het donker Woud uitsnellen
En laat het zoo, dat 't in geen duizend jaren
Zijn eersten staat met groen weer kan herstellen".—[10])

67 Gelijk 't gelaat verandert bij 't ervaren
Van onheil in de toekomst bij wie 't hoorde,
Van welken kant die op gevaar mocht staren,

70 Zoo zag ik, hoe 't den and'ren geest verstoorde
Gekeerd tot luist're' en droevig neer gebogen,
Toen hij in zich verzameld had die woorden.

73 Hoe d' een sprak en hoe 'k d' ander had voor oogen,
Deed mij het weten van hun naam begeeren
En 'k werd tot vrage' en smeeken saam bewogen.

76 Waarom de schim, die 't eerst tot mij wou keeren,
Weer aanving: „Gij wilt mij er voor doen zwichten,
Dat 'k zeg, waartegen ge' U voor mìj blijft weren.[11])

79 Maar daar God Zijn genade zoo doet lichten
Door U heen, wil 'k niet karig 't U onttrekken
En, dat 'k Guido del Duca ben, berichten.

82 De Nijd kon in mijn bloed zoo'n brand verwekken,
Dat als de menschen zich bij mij verblijdden,
Gij vaalheid mijn gelaat hadt zien bedekken.

85 't Zal bij mijn zaad tot strooi-oogst, zóó bleek, leiden. [12])
O Menschdom, wat moest U tot haken doemen —
Waar 't noodig is — een deelgenoot te mijden?

88 Dit is Rinier, de glorie, d' eer te roemen
Van Calboli, het Huis, van 't welk er gene
Zich d' erfg'naam van zijn deugdzaamheid kan noemen.[13])

91 En niet slechts zìjn bloed moest in 't land zich spenen. —
Van Reno, Po, gebergte' en strand omstrèken —
Van 't goed, dat 't ware' en vreugde kan verleenen,[14])

94 Want vol is 't er van deze grenze' omweken
Van stammen: giftig, dat in later jaren
't Pas mind'ren kan door nieuwen daar te kweeken.

97 Waar kan aan Lizio zich Manardi paren:[15]
Carpigna, Traversaro, zoo geprezen?[16]
O Romagnole' als bastaards nu te' ontwaren!

100 Wanneer zal in Bologna 'r weer een wezen
Als Fabbro, een Fosco Faënza geven,
Een ed'len stam uit lagen halm gerezen?[17]

103 Zoo 'k klaag, Toscaan, verbaze U niet mijn streven,
Dat 'k naar da Prata Uw herinnering keerde,[18]
U Ugolin d'Azzo — met ons in leven —[19]

106 Tignoso en wie hij als gasten eerde[20]
Met Traversaro, d'Anastagi's heugden,[21]
Die d' een als d' and'ren erfgename' ontbeerden, —

109 De donna's, ridders in hun moeite' en vreugden,[22]
Van liefde en van hoff'lijkheid de vruchten,
Waar nu zóó arm de harten zijn aan deugden.

112 O Brettinoro, wat deed U niet vluchten,
Daar U verwante' er een verblijfplaats derven
Noch van veel lieden, die 't slecht worden duchtten.[23]

115 Goed doet Bagnacaval geen kroost te werven,[24]
Slecht Castrocar', voor Conio is: 't te wachten
Nog erger, daar die grave' ontaarding erven.[25]

118 Goed is voor de Pagani's 't heengaan te' achten
Van hun demon, al zijn zij tot afwenden
Der heugenis daarvan ook niet bij machte.[26]

121 O Ugolin de' Fantolin; men kende
Uw naam zoo goed, dat niemand meer zou denken,
Dat wiè ook door ontaarding dien zou schenden.[27]

124 Maar ga, Toscaan, 't zal mij meer vreugde schenken
Te klagen dan om verder nog te spreken.
Zóó kon ons onderhoud 't gemoed mij krenken". —

127 Wij wisten, dat ons voortgaan was gebleken
Dien waarden zielen; daarom was hun zwijgen
Bij 't schrijden tot vertrouwe' ons gunstig teeken.

130 Terwijl wij beide eenzaam verder tijgen
Scheen als een flits door de gespleten luchten
Een stem ons beide tegemoet te stijgen:

133 „Ik heb van wie me' ook vind, den dood te duchten."—[28])
En vlood gelijk een donder na blijft grommen
Als plots een scheur kwam in de nevelvluchten.[29])

136 Toen zij voor ons gehoor weer kon verstommen,
Klonk weer een and're stem met zulk een kraken
Als donder vlak op bliksem, nauw verglommen:[30])

139 „Aglauros ben 'k, dien men tot steen zag maken."—[31])
Toen wilde' ik achter den Poëet mij dringen;
Ik trad t'rug en ik wou niet vóór hem raken.

142 Toen ons de rust in 't luchtruim kon omringen,
Begon hij: „'t Is de harde toom" — te spreken —
„Die in de perken steeds den mensch moet dwingen.[32])

145 Voor d'ouden Tegenstander licht bezweken
Wordt ge aan zijn aas met d'angel opgetogen,
Dat toom, vermaan van weinig waarde bleken.

148 De hemel roept U, zwaait om U zijn bogen
En toont zijn eeuw'ge schoonhede' U in 't ronde,
Maar naar de aarde richt gij steeds de oogen.

151 Dies straft Hij U, die alles kan doorgronden."—[33])

ZANG XV

INHOUD

De Dichters naderen den Vierden Kring, dien der Gramstorigen, het derde Plateau. Een Engel noodigt hen uit daar heen op te klimmen. Dan vraagt Dante aan Virgilius, wat Guido del Duca bedoelde met het goed, dat rijker maakt, naarmate er meer van bezitten, wat zijn Meester hem dan verklaart. Als zij den Vierden Kring hebben betreden, heeft Dante weer een visioen, waarin hij verschillende voorbeelden van groote zachtaardigheid en edelmoedigheid aanschouwt. Daarna worden beide in een dichten rook gehuld, die in dezen Kring de boetelingen verblindt en benauwt.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-10. *De Sfeer* v. 2 is de Ecliptica, de baan der Zon, die als een spelend kind de aarde omgaat en wel steeds, daar een kind niet moe schijnt te worden. Het is nu drie uur, vespertijd, het begin van den avond en naar middeneeuwsche telling van het *etmaal* van 29 Maart en daar zij die helft van den Bergkegel hebben afgelegd, welke op de kaarten voor den lezer zichtbaar is, dus $\frac{1}{4}$ van den geheelen omtrek van af L^1 bevinden zij zich op den cirkel, die door de N.- en Z.-pool over Jeruzalem gaat, den meridiaan. Het is dus in Jeruzalem dan 3 uur 's nachts en te Florence 45° westelijker 12 's nachts, te Cadix 9 uur 's avonds, te L^1 6 uur 's avonds. *Daar* slaat dus op Florence. Daar Dante zich thans op den meridiaan bevindt, waar de cirkels om den top van den Louteringsberg en het Uiterste Westen

horizontaal doorheen buigen, (Zie Fig. A en J) begint hier hun kromming ten westen vàn het Uiterste Westen naar de punten toe, waar op de kim van het W. Halfrond de Zon ondergaat. De afstand doorloopen van Kring II tot Kring III wordt ingenomen door den trap $L^7 L^8$ en Kring III zelf der Nijdigaards: $L^8 L^9$ (Zie Kaart II en Fig. K). Daar de eigenlijke Louteringsberg van af $\frac{1}{3}$ van de hoogte, van af L^6 in 7 Kringen is verdeeld tot Kring IX op den top, mag men bij de regelmaat in Dante's opvatting gerust aannemen, dat elk $\frac{1}{7}$ van $\frac{2}{3}$ van de hoogte beslaat, dus ieder $\frac{2}{21}$ hooger ligt dan de vorige. Dan ligt Kring III op $\frac{1}{3}$: de hoogte van Kring II $+ \frac{2}{21} = \frac{7}{21} + \frac{2}{21} = \frac{9}{21} = \frac{3}{7}$ van de hoogte. Als L^9 is bereikt, is het daar 3 uur 's middags (3×3 uur na zonsopgang) en in L^1, L^4 en N^1 6 uur 's avonds, een verschil van 45° aard-omtrek, van $3 \times 15° = 3$ uur. Er is nu van L^1 tot L^9 90° kegelomtrek en 45° aardomtrek afgelegd. Van 12 uur in L^7 tot 3 uur in L^9 hebben zij nominaal 3 uur afgelegd, reëel 4 uur (Zie Z X v. 13-16 N 1, Z XII v. 80-82 N 14), want het is nu in L^9 3 uur en in L^7 30° kegel-, 15° aardomtrek oostelijker 4 uur. Van 6 uur 's morgens te L^4 op 45° van Cadix tot 3 uur 's middags te L^9 op den meridiaan hebben zij zich dus 9 uur nominaal bewogen. Daar het nu in L^4, L^1 en N^1 6 uur 's avonds is, zijn op die drie laatste punten reëel van 6 tot 6 uur: 12 uur verstreken en hebben zij dus reëel zich 12 uur bewogen en van L^4 tot L^6, van L^6 tot L^7 en van L^7 tot L^9 telkens schijnbaar 1 uur, dus schijnbaar 3 uur op 45° aard- en 90° kegelomtrek ingehaald.

[2]) V. 10-25. Dit is de theorie van Euclides, den beroemden meetkundige, uit zijn Catottrica Prop. I. De teruggekaatste lichtstraal vormt met een loodlijn op het vlak, dat hem terugwerpt, neergelaten, een gelijken hoek als de neervallende straal, welke loodlijn hier wordt voorgesteld door den val van een steen loodrecht op dit vlak. Hij moet dus bij het weer stijgen op gelijke hoogte van die loodlijn weer

even ver als bij het neerschieten verwijderd zijn. Nu geloofde Dante, dat het zonlicht van een dieper liggend vlak naar zijn oogen werd teruggekaatst, omdat hij zich door de oogen met de handen te bedekken, er niet tegen beschermen kon. Het is echter de sterke glans van een Engel-Gids, die van den grond weer tot hem opstijgt.

[3]) V. 28-31. De in den hemel verwanten zijn hier de Engelen.

[4]) V. 31-34. Cose is hier weer wezens gelijk cosa in I Z XIV v. 99 N 13 schepsel en in I Z III v. 7 cose eterne tegelijk eeuwige dingen en wezens beteekent.

[5]) V. 34-40. Letterlijk: Verheug U, die overwint, Beati misericordes v. 38: „Zalig zijn de barmhartigen, want zij zullen barmhartigheid verwerven „Matth. V v. 7; barmhartigheid is het tegendeel van den Nijd. Volgens Cas. is v. 39: Godi tu che vinci een paraphrase van het laatste deel der hier genoemde vijfde zaligspreking in de Bergrede, volgens anderen echter van Matth. V v. 12: „Verblijdt en verheugt U, want Uw loon is groot in de hemelen".— Daar er op volgt; — „want alzoo hebben zij vervolgd de profeten, die vóór U geweest zijn — zal dit wel op Dante slaan, die van de schimmen al wist, welk lot hem op aarde te wachten stond in verband met den laatsten tekst uit Mattheus, omdat het als paraphrase van: „want hun zal barmhartigheid geschieden" wel wat al te vrij is.

[6]) V. 43-46. Dit slaat op de woorden van Guido del Duca Z XIV v. 87.

[7]) V. 46-49. De eigen grootste fout van Guido del Duca was de nijd.

[8]) V. 52-55. Als gij het hoogste geestelijk goed begeert, den hoogsten Hemel, behoeft gij niet te vreezen voor vermindering van Uw vreugde als bij stoffelijke goederen, naarmate er meer deel aan hebben. Dit herinnert volgens Lana, Pietro di Dante, Land, e. a. aan een gelijkluidenden tekst bij

den H. Augustinus De civit. Dei XV 15 en van Gregorius den Groote Moral, IV 31.

[9]) V. 55-58. Het onze staat hier in tegenstelling met wat de nijdigaard slechts ziet: het zijne. Klooster voor den hoogsten Hemel, waar Christus abt is (Zie Purg. XXVI v. 128).

[10]) V. 58-76. Hoe helderder de zonnestraal een lichaam verlicht, hoe meer het schittert. Aldus deelt zich het hoogste goed meer mede, naarmate de ziel voor het bovenaardsche licht der Liefde meer ontvankelijk is. En hoe meer de zalige geesten elkander erkennen, des te meer beminnen zij elkander, zoodat niet slechts de bestraling van Christus' licht, maar ook de terugkaatsing er van hun liefde en hun zaligheid vermeerdert. Een belangwekkend citaat uit Dante's Conv., waar hij hetzelfde leert, vindt men bij Phil. Das Fegf. p. 142-143 N 10 (Zie ook Par. Z XIV v. 40 en volg.).

[11]) V. 79-82. De smart voor de vijf merken, de vijf overgebleven P's is het berouw, dat tot loutering leidt.

[12]) V. 82-94. Phil. maakt hier de opmerking, dat de visioenen in dezen Kring geopenbaard worden om op te wekken of af te schrikken, omdat ook de toorn — anders echter dan visie — de menschen buiten zich zelf brengt. De reden schijnt mij echter dezelfde als in den vorigen Kring. De Nijdigaards kunnen niet zien op de wanden als de Hoogmoedigen, want hun straf is verblinding en ook hier die der Gramstorigen, die in een voortdurende walm vertoeven als straf voor de verblinding door toorn op aarde. Het eerste gezicht doelt op den tempel te Jeruzalem, waar Maria haar Zoon terug vond na den knaap drie dagen gezocht te hebben. Lucas II v. 48 „En zijne moeder zeide tot Hem: Kind, waarom hebt gij ons zoo gedaan? Zie, Uw vader en ik hebben U met smart gezocht".

[13]) V. 94-106. V. 97-100 slaat op Athene. Poseidon en Pallas twistten er over, aan wie van beide deze stad haar naam dankte (Zie Ovid. Met. VI 70 en volg.). De ge-

schiedenis van den tyran Pisistratus dier stad verhaalt Valerius Maximus haast in dezelfde woorden (Zie bij hem Facta ac Dicta mem. Lib. VI Cap. I).

[14]) V. 106-115. Dit is het verhaal van Sint Stephanus Handelingen VII v. 54-60, gesteenigd door jongelieden. Dante zegt van dien heilige, dat hij toen een jonkman was door een dwaling van zijn geheugen of door een fout in zijn Bijbelmanuscript. Jonkman is hier Saulus, Hand. VII v. 58.

[15]) V. 115-118. Dante bedoelt, dat ze door het innerlijke gezicht, door clairvoyance worden waargenomen, doch voor het gewone oog als niet bestaand dwalingen schijnen, fantasiëen en dus niet wat men gewoonlijk onder een dwaling verstaat.

[16]) V. 118-124. Deze halve mijl is dus afgelegd *vanaf* den trap naar den Vierden Kring, vanaf L^{10}, terwijl in Z XIII v. 22-25 N 3 één mijl werd afgelegd *langs* den trap van Kring II naar III, van L^7 tot L^8 (Zie Kaart II), want hij hier is al: *in een der and're regionen* v. 83. Men lette nog op deze regelmaat van den weg: Van ***d*** tot ***l*** gaat hij op den equator pal Westwaarts naar het aardsche Paradijs. Voor de duidelijkheid is dit gedeelte even onder den equator geteekend. Op 90° kegelomtrek afstand in L^9 juist op den meridiaan gaat trap L^9 L^{10} langs den Berg en weer op 90° kegelomtrek vandaar en weer juist op den evenaar leidt trap L^{19} L^{20} pal Oostwaarts in het aardsche Paradijs in richting dus juist tegenovergesteld aan ***d-l***. (Zie Kaart II).

ZANG XV

VIERDE KRING

Derde Plateau

De Sfeer van den Rook

De Gramstorigen

De tweede Engel-Gids

Tweede Visioen

1 Wat men van 't einde 's nachts der derde stonde
Tot dageraad ziet van de Sfeer verstrijken,
Die spelend als een kind steeds gaat in 't ronde,

4 Zoo'n tijd moest nog, vóór d' avond viel, weer wijken
En had de Zon nog op zijn baan te dalen,
Voor 't vesper daar —, hier middernacht zou blijken.

7 En midden op den neus treffe' ons zijn stralen,
Omdat wij al zoo ver den Berg omkringen,
Dat we' als pal westwaarts onzen weg bepalen.[1])

10 Toen voelde ik me' een glans op 't voorhoofd dringen,
Dien ik veel meer dan d' eerste kon bemerken,
En 'k werd verbaasd om d' ongehoorde dingen,

13 Waarop om de beschutting te versterken
'k Mijn handen om mijn brauwen heb geheven
Om d' overvloed van licht zoo te beperken.

16 Gelijk van waterspiegel opgedreven
Een straal naar d' and'ren kant zich weer zal heffen
Na 't zinken en zoo'n afstand weer moet geven

19 Van loodlijn, waar een steen langs d' aard' zou treffen,
Als die ter zelfder tijd mee neder daalde —
Naar ons ervaring, kunst het doen beseffen, —

22 Zoo scheen het licht, dat t'ruggekaatst op straalde
Daar voor mij uit, weer naar ons toe gevlogen,
Omdat ik niet met dit te' ontvluchten draalde.[2])

25 „Wat is dat, goede Vader, waar 'k mijn oogen
Niet voor beschermen kan naar mijn begeeren"—
Zei 'k — „en dat naar ons henen wordt bewogen?"—

28 „Verbaas U niet, wanneer in 's Hemels sferen
Verwanten U verblinden"— deed hij hooren —
„Een werd gezonde', opdat wij hooger keeren.[3])

31 Dra zal U niet meer 't zien dier wezens storen
Gelijk een last, maar 't zal U gaan behagen,
Als U Natuur meer toerust dan te voren".[4])

34 Toen wij voor den gezegende' Engel dagen,
Sprak die blij: „Treedt een trap op aan die zijde
Die — minder steil dan vroeg'ren — U zal dragen.

37 Wij klommen nu van ginder al gescheiden
En: „Beati misericordes" zongen
Ze' ons na en „Laat de zege U verblijden".[5])

40 Mijn Meester eenzaam met me' omhoog gedrongen
Ging voort, ook ik, wijl 'k mij tot denken stelde,
Dat uit zijn woorden mij voordeele' ontsprongen.

43 En 'k vroeg tot hem gericht met wat me' ontwelde:
„Wat zou die schim toch uit Romagna meenen,
Die van „uitsluiting" en „gemeenschap" meldde?"—[6])

46 „Uit eigen grootste fout" — klonk 't naar mij henen —
„Kent hij zijn schâ; laat geen verbazing blijken,
Als hij die laakt, opdat men minder weene.[7])

49 Want laat gij daarnaar Uw verlangens reiken,
Waarbij gemeenschap Uwe vreugd zal deren,
Dan doet nijd uit Uw longen zuchte' ontwijken.

52 Maar als de liefde naar het hoogst' der Sferen
Slechts als begeerte U daarnaar doet haken,
Hebt gij die vrees niet van Uw borst te weren.[8])

55 Want naar méér daar van 't „onze" melding maken,
Geniet er elk meer van de zaligheden
En zal meer liefde' 'm in dat klooster blaken".—[9])

58 „Meer honger 'k juist, verzadigd door Uw rede", —
Zei ik — „dan zoo ik vroeger had gezwegen
En meerder twijfel stoort mijn zielevrede.

61 Hoe kan goed, waarvan vele' een deel verkregen,
De meerdere bezitters rijker maken,
Als wanneer enk'len 't hadden daarentegen?"—

64 En hij tot mij: „Omdat ge' Uw geest laat haken
Aan aardsche zake' en slechts daarheen laat dalen,
Moet ge' uit het ware licht in 't duister raken.

67 Dit eind'loos Goede — met geen naam te malen —
Omhoog, is zóó 't opgaan naar liefde eigen
Als licht naar voorwerp trekt, dat men ziet stralen,

70 En zooveel geeft, als 't gloed er van kan krijgen,
Zoodat hoe meer plaats liefde er kan dekken,
De eeuw'ge kracht van haar er meer zal stijgen.

73 En naar meer eendracht ziele' er saam doet trekken,
Mint men ook meer en beter in die sferen,
Naar spiegels in elkaar hun beeld verwekken.[10])

76 En kan mijn rede niet Uw honger keeren:
Gij schouwt eens Beatrix; gansch naar 't behage,
Ontheft zij U van dit en elk begeeren.

79 Zorg de vijf and're merken uit te vagen
Met spoed als reeds die twee, U ingesneden,
Die sluiten, doordat ge' er van smart moet dragen".—[11])

82 Toen 'k zeggen wilde: „Gij stelt mij tevreden"—,
Zag 'k me' al in een der and're regionen.
'k Zweeg d' oogen in begeerte' omhoog gegleden.

85 Daar in verrukkend visioen vertoonen
Zich voor mij menschen, waar 'k plots op kon staren
En in een tempel zag 'k meerd're personen.

88 Een Donna ook met teedere gebaren
Van moeder, die: „Mijn zoon"—bij 't ingaan zeide—
„Om welke reden deedt ge' ons dit weervaren?

91 Ziet: Uwe vader en ik zochte' U beide,
Bedroefd". — En nauw deed Die zich niet meer hooren,
Of 'k kon, wat 'k éérst zag, niet meer onderscheiden.[12])

94 Toen zag ik eene and're voor mij gloren
Met wat'ren op 't gelaat, door smart bekreten,
Door bitt're spijt om and're' in ons geboren,

Die sprak: „Zijt gij de heer der stad geheeten,
Om welker naam de gode' in strijd zelfs bleken,
En die het brandpunt is van alle weten:

Wil om ons kind de heete kussen wreken,
Pisistratus, van wien zij 't moest gedoogen". —
De heer scheen vriend'lijk toen en zacht te spreken

Tot haar en door gematigdheid bewogen:
„Wat zouden we' aan een vijand van ons geven,
Als vonnis wordt, aan wien ons mint, voltogen?" —[13])

Toen zag ik lieden tot toorngloed gedreven,
Die een jonkman met steenen wilden raken,
En 'k hoorde: „Doodt hem! Doodt hem!" aangeheven.

'k Zag hem gebogen, daar de dood moest naken,
Die hem al droevig deed ter aarde zinken,
Maar steeds van d' ooge' 'm hemelpoorten maken, —

Dat voor zijn vijande' 't tot God zou klinken,
In zoo'n strijd een vergiff'nisbede' opzenden
En het gelaat, dat 't drong tot meelij, blinken. —[14])

Toen ik mijn ziel weer van die dinge' afwendde
Naar die ik buìten haar als waar vertrouwde,
Was 't, dat 'k ze' als dwalingen, niet valsch, herkende.[15])

Mijn Heer, die mijn manier van doen aanschouwde
Als een, die pas van slaap zich heeft ontwonden,
Zei: „Wat hebt gij, dat gij U niet kunt houden?

Gij zijt een halve mijl gegaan der Ronde
Omfloersd de ooge' en met gebogen beenen,
't Hoofd als door wijn of slaap bezwaard gevonden". —[16])

124 „O goede Vader, wil gehoor verleenen
En 'k meld U"— zei 'k — „wat 'k voor mij op zag dagen,
Toen mij de beenen zoo belemmerd schenen".—

127 En hij: „Al zoudt gij honderd maskers dragen
Op 't aanschijn, gij verbergt mij niet de dingen,
Hoe klein ook, waar gij acht op hebt geslagen.

130 Wat gij zaagt, moet tot openen U dwingen
Van het gemoed voor stroomen van dien vrede,
Die uit een bron, die eeuwig vloeit, ontspringen.

133 'k Vroeg niet „Wat hebt gij?" — als degenen deden,
Die slechts zien met het oog, dat niets kan merken,
Wanneer ontzield hun lichaam ligt beneden.

136 Maar 'k vroeg om Uwe voeten aan te sterken
Naar tragen men tot waakzaamheid moet leiden
Om — keert die t'rug — d' aanwending te bewerken".—

139 Wij ginge' in d' avond, wijl wij d' aandacht wijdden
Aan 't al, waarheen de blik om ons kon strekken,
Wijl vesperstrale' ons lichtend tegen glijden.

142 En zie: wij konde' ál nader rook ontdekken,
Naar ons, zwart als de nacht is, opgekomen,
En nergens kon men zich daaraan onttrekken.

145 Hij heeft ons d' ooge' en zuiv're lucht ontnomen.

ZANG XVI

INHOUD

Dante wordt hier in den Vierden Kring, dien der Gramstorigen, het derde Plateau van den Berg, als levende ondervraagd door Marco Lombardo, die hem leert, dat het zedenbederf van hun tijd niet moet gezocht worden in de ontaarding der menschelijke natuur of den invloed der sterren, maar dat de oorzaak vooral is het verbreken van Gods wereld-orde, doordat Zwaard en Herderstaf in één hand vereenigd zijn en de Paus zich bezig houdt met wereldsche zaken en den Keizer het rechtmatig bezit van land wil onthouden.

TOELICHTINGEN

[1]) V 1-7. Niet alleen is het donker en de lucht vol nevel, maar bovendien herinnert hij hier aan een enge kloof, waar het uitzicht op den hemel zeer beperkt is en deze is in dien zin arm, povero v. 2. Hij vergelijkt de pijn op de oogen met de aanraking door ruwe wol. Ook in I Z IX v. 6, 75, 82-84 wordt een stinkende nevel beschreven boven het Styxmoeras, waarin de Trotschaards en de Nijdigaards, de Gramstorigen en de Wraakgierigen gedompeld zijn en om de Stad Dis, Z IX v. 21-34. De straf van den nevel beteekent, dat wie door toorn als door een nevel zich laat bevangen en het geestesoog verblinden en dien niet in zich weet neer te drijven, er in het Vagevuur door omhuld, verblind en benauwd wordt, zoodat tevens wie zich voor een zedelijken val niet hoedde in toorn en den hemel vergat, hier steeds gevaar loopt in den afgrond te storten en den hemel slechts bij tijd en

wijle kan aanschouwen. In de Hel zijn de Gramstorigen en Wraakgierigen in stinkend en vuil water gedompeld (Zie I Z VIII v. 109-130).

[2]) V. 16-19. V. 18 slaat op Joh. I v. 29. Dante, die in den rook niets onderscheiden kan, weet niet of engelen of zondaars het Agnus Dei (v. 19) zingen, waarop Virgilius antwoordt, dat hier de Gramstorigen door dien zang zich tot harmonie vereenigen.

[3]) V. 25-28. Een der schimmen: Marco Lombardo vraagt Dante, of hij den tijd nog berekent naar calenden d. w. z. naar dagen, die telkens de eersten van de maand zijn, als een sterveling, want de eeuwige schimmen doen dit niet meer.

[4]) V. 33. Dat Dante Marco belooft hem wonderen te doen hooren, als hij hem zal begeleiden, heeft vermoedelijk zijn reden in Marco's zucht naar kennis, dus ook naar al het wonderbare, wat er op de wereld gebeurt. Ik geloof niet, dat Dante dit zóó maar zegt om een aanknooping te vinden voor het gesprek.

[5]) V. 40-43. Omslagen (v. 40) van gratie herinnert aan het beeld, dat de Genade lange armen heeft: Z III v. 121-124. Uit het Hof blijkt, dat hij den Drie-Eenigen God als Imperator beschouwt, ook uit I Z I v. 124 en ook in I Z II v. 124 spreekt hij daar van hof, waar ik het opvatte als paradijs, hemeltuin, wat het ook in het italiaansch beteekenen kan. Dus beschouwt hij ook Christus als Keizer; aldus noemt hij Hem in Purg. Z XXXII v. 102, waar hij van een staat — en tevens stad naar Middeneeuwsch begrip — spreekt, Romeinsch burger in den hemel. Maar daar is Christus per se als God de eerste burger: Caesar. M. a. w. De wederkeerende Christus en il Veltro uit I Z I v. 102 zijn één en dezelfde figuur. Wat ik daar nog als hypothese stelde, stel ik hier als these, maar kom er eerst in Z XXVII uitvoeriger op terug. Bij wijze van tegenstelling is daarom echt dantesk de op zijn wijze drie-eenige Satan: Imperator van het Rijk van 't Lijden I Z XXXIV

v. 28. Dat Dante de geestelijke macht gescheiden wilde houden van de wereldlijke, dat wil zeggen in handen van Paus en Keizer, die mensch zijn, gaat niet op voor Christus, in Wien, ook volgens Zijn verheerlijkte menschelijke natuur alle macht vereenigd is. Bezwaren aangevoerd hiertegen houden dus zeker geen steek, want wat hij in zijn Convito en De Monarchia wenschelijk achtte, geldt alleen voor menschen, Pausen en Keizers. Integendeel zijn idee was echt katholiek, want hij oordeelde, dat de Pausen van zijn tijd niet beantwoordden aan de moreele eischen, welke het Pausdom stelde en de Keizers ook niet allen aan die van het Keizerschap. Waar op één na het hoogste, het pauselijk gezag aldus in discrediet moest raken door de dikwijls tegenstrijdige politiek van meerdere Pausen, riep hij als hulp het hoogste in: dat van God om als wederkeerende Christus-Keizer de door Hem ingestelde orde te herstellen, opdat aldus Rome zou worden herboren. Deze meening omtrent il Veltro wordt gedeeld door jonge, fransche commentatoren, maar omdat het een der hoofdvragen betreft van de Commedia, waarop in vroegere vertalingen geen antwoord is gegeven, dat deze questie oplost, ben ik er wel op gesteld te kunnen verklaren, dat ik dit onafhankelijk van genoemde navorschers ontdekte. Had hij Christus niet tevens als zijn idealen Keizer beschouwd, dan had hij omgekeerd niet telkens in een of andere Duitschen Keizer den wederkeerenden Christus gezien. Er is echter nog veel meer, wat er op wijst. — In v. 42 wordt herinnerd aan den tocht van Aenaeas naar de onderwereld en de exstatische opneming van St. Paulus in den derden Hemel in vroeger tijden (Zie I Z II v. 13-14 en II Corinth. XII v. 1-4.)

[6]) V. 46-49. De commentatoren houden Marco Lombardo bijna eenstemmig voor een Venetiaan. Ott. en een ander houden „Lombardo" voor een nomen appellativum en de eerste zegt, dat hij op fransche wijze zoo genoemd werd, naar in Frank-

rijk met de Italianen gewoonte was, want hij had zich in Parijs opgehouden en de tweede beweert, dat hij zoo heette, omdat hij goed stond aangeschreven bij de ridderschap in Lombardije. Boccaccio daarentegen houdt Lombardo voor zijn familienaam en Buti noemt hem Daca. Eenstemmig wordt hij genoemd als een dapper, vrijgevig man, gezien aan de hoven en op vrijgevigheid duiden volgens Phil. v. 47-48; want den boog afwenden, niet meer op iets mikken, is een beeld voor het verwaarloozen van die deugd, er niet meer op letten. Volgens Phil. verwijt Dante vooral aan zijn tijdgenooten gierigheid. Buti bericht, dat hij vooral mild was jegens arme edellieden en ook dat hij in zijn testament geschreven had, dat zijn schuldeischers niets hoefden terug te betalen. Ott. schildert hem zelfs als iemand, die gaf, zoolang hij had, zoodat hij ten slotte daardoor zelf van anderen afhing. Zijn ondeugd schijnt drift te zijn geweest, waarvan ook Benv. spreekt. Ook was hij bekend om zijn geestigheid, wat o. a. Villani vermeldt Cr. VII 121. De verleidelijke bewering, dat hier niemand minder dan Marco Polo, de wijdvermaarde ontdekkingsreiziger bedoeld zou zijn, wordt weerlegd door Phil., die aanvoert, dat die tot 1323 leefde en toen zijn testament maakte. En al wordt nu door Phil. de Reis van Dante in de Commedia gesteld in 1300 en niet in 1301, dan doet dit éêne jaar verschil niets af, tot het hier beweerde. Niettemin vergelijkt Dante Lombardo met Ulysses, waarmee óók Polo vergeleken kan worden als de Columbus van de XIIIe Eeuw; want Lombardo kende de wereld als deze beide helden en was ook volgens le Nov. ant. p. 217 wijs en in armoede te fier om te vragen. Wijsheid en waardigheid waren twee eigenschappen, die ook Dante van vele hovelingen in zijn tijd onderscheidden.

[7]) V. 67-73. Deze verzen: 67-70 stemmen overeen met die van Homerus: Odyssee I 33 en volg. door Gellio VI 2 aangehaald: „O hoe schrijven de stervelingen de schuld toe aan de Goden! Omdat zij van ons (de Goden) beweren,

dat de rampen komen en zij hebben smarten niet door beschikking maar door hun dwaasheden". Verder ligt hierin opgesloten, dat, als er naar christelijke opvatting geen God, geen rede en geen vrije wil was, alles gedreven zou worden door het blinde Noodlot, want de invloed der sterren — bij de Christenen geen goden meer — is een zuiver mechanische. Dit zegt in eenigszins andere woorden ook Thomas van Aquino, Summa P. I qu. CXV art. 4. Dan zou er — vervolgt Marco v. 73-76 — geen reden meer zijn voor het bestaan van het Recht, dat het goede en het kwade straft.— Waar van den hemel hier sprake is, wordt die als mechanisch raderwerk bedoeld, niet de hemel in den zin van Godsbestuur of van de hierarchie des Geestes.

[8]) V. 73-76. De hemel door den invloed der sterren kan ons wel den stoot geven voor onze daden n.l. aan die bewerkstelligd door onze innerlijke, instinctieve neigingen maar niet aan allen, niet aan die, welke uitgaan van onze rede en onzen wil naar de leer van Thom. v. Aquino II[a] 2[ae] qu 95, art. 5.

[9]) V. 76-82. Phil. zegt hier Das Fegf. p. 150 N. 8: Ook na de erfzonde is den mensch verstand en vrije wil gebleven ofschoon in mindere mate. Echter heeft hij tot den strijd tegen de zonde de goddelijke genade noodig. Den drang van deze hooge kracht moet hij volgen, wanneer hij den strijd ondernemen wil; maar ook dit volgen is vrijwillig. De mensch moet met de genade Gods medewerken. Heeft hij dan in den eersten strijd gezegevierd en de rechtvaardiging verkregen, dan brengt hem de medewerkende genade en zijn eigen inspanning saam vereenigd tot de ware vrijheid der kinderen Gods, waar hij geen invloed der sterren meer te vreezen heeft.

[10]) V. 83. 'k Mag me' er mee vleien ingelascht, in overeenstemming met de beteekenis van wat volgt.

[11]) V. 85-94. Naar de beteekenis vindt men hierin een belangrijke gedachte der Scholastieken over den aard der ziel, maar behalve dat doet Dante hier een geweldig sterke,

technische greep, die den lezer door de massa der verzen allicht ontgaat. Hij beschrijft hier de ziel vóór de geboorte, nog in Gods hand en daarna in de kindsheid. Nu is de beminnelijkheid van het kind: de onschuld en om dit niet-weten van goed of kwaad (wel van vreugde en smart) zoo krachtig mogelijk uit te drukken gebruikt hij hier hetzelfde rijm op ore en zelfs een woord: Fattore (Maker), die herinneren aan de regels, waarin alle smart voor alle zonden — waarvan het kind niet weet — op aarde en in het hiernamaals als 't ware is besloten: die van het opschrift op de Poort van de Hel. (Zie I Z. III v. 1-10). Men vindt daar de rijmen (v. 2, 4, 6): dolore, Fattore, Amore, hier (v. 89, 91, 93): Fattore, sapore, amore. Daar in mijn vertaling de eerste drie vervangen zijn door den dreigenden klank op onden: gezonden, schonden, gronden, was voor het overbrengen van dit effect en het inlasschen noodig van die tijdronden (jaren) en daarbij aansluitend: mondde en konden. Lieto Fattore is als blijde Maker hier en alto Fattore als hoogen Maker in I Z. III v. 4 binnen de regels gebracht.

Aangaande de theologische beteekenis dit: De ziel als geestelijke en zelfstandige vorm van het menschelijk lichaam is, omdat zij geest is, door de onmiddellijke scheppingsdaad van God voortgebracht en het lichaam ingestort. Vgl. Genesis II v. 7: „en God blies in zijn aanschijn den adem des levens en zoo werd de mensch een levend wezen".— (Zie ook Eccl. XII 7 en Wijsh. XV 11). V. 91-94 zijn een verkorting van wat Dante in Il Conv. beweert (Opere., Tom. V. p. 229, Venezia 1760): De van God uitgegane ziel verlangt naar Hem als naar het hoogste goed terug. Waar haar iets goeds schijnt, daar gelooft zij Zijn beeld te vinden en wendt zich naar dat schijnbaar goede. Daarbij vergist zij zich dikwijls en heeft dan onderricht en tucht noodig om van het vervolgen van dat valsche doel teruggehouden te worden. Aldus Bohl in verkorte vertaling van dien tekst uit Il Conv. bij Phil. Das Fegf. p. 151 N. 10.

[12]) V. 94-97. Phil. licht deze plaats aldus toe naar II Conv. en De Mon. (Zie voor v. 94. De Mon II en v. 95-96. De Mon. I 12, 13).

Het Menschdom om geleid te worden naar zijn hoogste goddelijk doel heeft voor alles behoefte aan uiterlijken vrede, opdat de afzonderlijke menschen, steden en rijken elkaar niet vijandelijk behandelen, maar wederzijds helpen. Opdat die vredestoestand niet gestoord worde, is het wenschelijk, dat de menschen het goede kennen en ook willen. Het eerste wordt door de geschreven wetten bereikt, het laatste door het voorhanden zijn van een alleenheerscher, den keizer, die zoo hoog moet gesteld worden, dat hij alles bezit en niets meer te wenschen heeft en daardoor ook onpartijdig over de koningen recht kan spreken. Tot zijn gebied behoort echter slechts dat, wat den wil des menschen betreft: hij heet daarom ook de ruiter van den menschelijken wil (il cavalcatore dell'umana volontà); het rijk van het denken daarentegen, het hoogste in den mensch, is zijn scepter onttrokken. Hij is daarom slechts de torenwachter der Stad Gods, die haar voor uitwendige vijanden beschut. Hierom verwijt Dante ook Z IV v. 97-100 aan Albertus, keizer van Duitschland, dat hij het paard niet wil berijden, dat hem wacht. Hier is de keizer echter niet voorgesteld als torenwachter — altans niet direct — maar moet hij den toren (het beeld van het Recht) der Stad Gods in den hemel in het oog houden.

[13]) V. 97-100. Cas. zegt hiervan: Reeds oude commentatoren verstaan hier het onderscheid van goddelijke en wereldlijke zaken. Hoe diep de Herder, die vooraan gaat ook in godgeleerdheid en kerkleer zij doorgedrongen, hij onderscheidt haar toch niet van de wereldlijke regeering en rechtspleging. Bij den herderstaf, die hem toebehoort, trekt hij ook, gelijk Bonifacius zich plechtig daartoe bevoegd verklaarde, het wereldlijke zwaard des keizers tot zich en bedoelt verder: de geestelijken kunnen veel praten over decretalen, maar beoefenen de deugd niet. —

Volgens de allegorische verklaring der Mozaïsche Wet (Lev. XI v. 3 en Deut. XIV v. 7 en volg) van Thomas van Aquino in zijn Summa P I 2ae, qu. CII art. 6 beteekent de spleet van den hoef het onderscheid tusschen de twee Testamenten of van den Vader en van den Zoon of van de twee naturen in Christus of het onderscheid van goed en van kwaad; herkauwen beteekent echter het nadenken over de H. Schrift en het recht verstand er van; dus heeft Dante bedoeld, dat de Pausen wel geleerd zijn in de kennis der Schrift, maar het onderscheid niet weten tusschen de geestelijke en de tijdelijke dingen en dat zij door de twee machten in zich te vermengen de oorzaak zijn van het algemeen bederf. De kemel is volgens genoemde teksten der Mozaïsche Wet onrein.

[14]) V. 100-103. Het volk wordt hier vergeleken met schapen, die den herder volgen als redeloos vee en beweerd, dat, waar de geestelijkheid een slecht voorbeeld geeft, de wereldlingen dit allicht volgen.

[15]) V. 103-106. Niet de menschelijke natuur is ontaard, maar het bederf is ontstaan door de vereeniging in één hand van Zwaard en Herderstaf.

[16]) V. 106-109. Hiervoor zie men Il Conv. p. 200. Verder zegt Dante dit: Rome, dat orde bracht door zijn wetgeving over de gansche aarde, bereidde haar aldus voor tot de ontvangst van het Christelijk Geloof. Het had reeds in het verleden tweeërlei hoogst gezag, dat van Paus en Keizer, die den menschen vóór lichtten als twee zonnen. Volgens De Mon. III 16 had de eerste de taak ze door de Openbaring te voeren tot het eeuwige leven en de tweede door de Wijsbegeerte tot het tijdelijk geluk.

[17]) V. 112-118. Dit is niet Lombardije maar naar middeneeuwsche opvatting geheel Noord-Italië. Het wordt bewezen, doordat van de drie in v. 124-125 genoemde personen er een tot Emilia en een tot de Trevisaansche Markt behoort. De twisten tusschen keizer Frederik II met Paus Ho-

norius III. Gregorius IX en Innocentius IV en de Guelfische steden, Milaan, Bologna enz. begonnen in het bijzonder in Boven-Italië met de Ghibellijnsche steden Cremona, Modena en de edelen van hun partij Ezzelino, Alberico da Romano enz, die zoo fel waren, dat ze tot het grootste bederf leidden. Het karakter van den jeugdigen Frederik, meer het type van een epicuristisch Sultan dan van een christelijk keizer in tegenstelling met den tachtigjarigen Gregorius IX in zijn streng ascetische omgeving is mooi geteekend bij Milman, Hist. Lat. Christ. Book X Ch. 3, ook te vinden bij Longfellow Purg. p. 253-255 en voor Frederik II vindt men hier al een en ander in I Z X N. 18.

[18]) V. 118-127. Wie zich vroeger schaamde om zijn wandaden goede menschen aan te spreken, kan dit nu zonder eergevoel daar gerust doen. Nog drie grijsaards leven er als voorbeelden uit den ouden tijd voor den nieuwe en dien tot smaad: Gherardo da Cammino, Corrado da Palazzo en Guido da Castel.

Gherardo da Cammino, die ook door Dante in Il Conv. IV 14 zeer werd geprezen, was van het geslacht, dat in de Trevisaansche Mark het riddergoed der Ezzelino's bij het zijne voegde; hij zelf werd tot kapitein-generaal van Treviso uitgeroepen volgens Cas. in 1283, volgens Phil in 1284, daar hij — naar die laatste meldt — eerst in dat jaar Gherardo de' Castelli met zijn partij er uit verdreef. Die waardigheid behield hij tot zijn dood in 1306 en werd opgevolgd door zijn zoon Rizzardo (Zie voor deze Par. IX v. 50). Ott. prijst hem en verder vindt men voor hem gegevens bij Litta Fam. cel. ital. da Camino Tav. II en in een dissertatie over dit geslacht van D. M. Federici, Venezia 1789). Fra Francesco Pippino noemt hem een rechtvaardigen en wel te verdragen tyran.

Corrado da Palazzo was van een edel Bresciaansch geslacht. Hij was vicaris in Florence door Karel van Anjou in 1276, kapitein in 1279 in den oorlog der Brescianen tegen Trento,

volgens Phil. toen — of in dat jaar óók — podestà van Siëna en podestà van Piacenza in 1288 en wordt door alle commentatoren om iedere ridderdeugd geroemd. (Zie O Rossi. Elogi istorici di bresciani illustri, Brescia 1620 pp. 42-45) Guido da Castel leefde van 1235-1315 ongeveer; van een der drie takken van de familiegroep der Roberti di Reggio wordt ook hij geprezen als een edel mensch en burger van Reggio in Il Conv. IX 16 en was steeds gemengd in de partijtwisten aldaar. Dante kan hem gekend hebben in Verona, waar hij zich ophield, omdat hij uit zijn vaderstad was verjaagd als Ghibellijn. (Zie G. Ferrari: G. da Castello e il XVI^mo C del Purg. Reggio 1873; I Malaguzzi: G. da Castello e Dante Alighieri, Reggio 1878) Volgens Phil. verklaren sommigen de uitdrukking: de eerlijke Lombard (v. 126) aldus, dat de Franschen hem le simple Lombard noemden, anderen, daar Lombardo destijds bij hen een algemeene naam was voor Italiaan, dat „francescamente" slechts op „Lombard" niet op „eerlijke" betrekking heeft.

[19]) V. 127-130. De last is de staatsmacht, die de Kerk zich heeft toegeëigend. Phil. verstaat onder den last de geestelijke macht, maar dit schijnt mij al aangegeven in het eerste deel van den zin:

cade nel fango e sé brutta e la soma.

[20]) V. 130-133. De priesterstam der Hebreëen: Levi mocht volgens de Mozaïsche Wet geen aardsche goederen bezitten, omdat zij slechts den Heer moest dienen (Numericus XVIII v. 20, Josua XIII v. 14, XXI v. 1-12.

[21]) V. 136-141. Marco verbaast zich er over, dat Dante Gherardo niet kende, want hij was in Florence overbekend en wel door zijn relaties met de Donati's, waaruit Dante's vrouw: Gemma Donati afkomstig is. (Zie Del Lungo I 596-7, II 471 en Nov. ant. ed. Borghini N° XV.) Phil. meldt, dat Ott. en Benv. haar voor een echte Trevisaansche hielden d. w. z. al te verliefd (Zie Par Z IX v. 32); de laatste beweerde zelfs, dat zij haar broeder Richard voor

liefdediensten aan haar bewezen, van haar kant bijstond voor zijn amourettes. Ook Lana beschouwde haar zoo, maar Buti, l'An. fior., Land., Vell., Dan., prezen Gaia, wat „vroolijke" beteekent als kuisch en braaf. Maar — zegt Cas. — wellicht bedrogen zij zich en meent, dat zij hier als contrast met haar vader genoemd wordt, ook Phil. en wel om het onderscheid van het oude en jonge geslacht aan te geven, wat hoogst waarschijnlijk is. (Zie N. Barozzi. Accenni a cose venete in Dante: e il suo secolo p. 804, P. Rajna: Gaia da Camino in Arch. stor. ital 5ª serie Vol IX pp. 284 en volg).

[22]) V. 142-145. Boven aan den trap uit Kring IV, op het vierde Plateau, den aanvang van het Derde Rijk, verschijnt de Engel des Vredes. Marco gaat weer terug, want de zielen worden in het Vagevuur door hun eigen wil en den wensch om spoedig gereinigd te worden in de straf vast gehouden, op welke wijze dan ook alleen aan haar zuiverende kracht te denken valt. (Zie Z XXI v. 61 en volg) — Bij het stijgen naar het Derde Rijk van den Louteringsberg hebben zij nu afgelegd den weg van L^6 tot L^{12}, welke punten den afstand, doorloopen door het Tweede Rijk, begrenzen. Daar hij 3 Kringen van het Tweede Rijk in 9 uur nominaal, 12 uur reëel aflegt en daarin $3 \times \frac{1}{12}$ van den omtrek $= \frac{1}{4}$ en Kring I in 12 uur reëel en 3 nom. van L^4 tot $L^6 = 4$ dus in 16, en hij 4 Kringen van het Derde Rijk: $4 \times \frac{1}{24}$ van den omtrek $= \frac{1}{6}$ in 10 uur nominaal, reëel in 13 uur 19 min. 48 sec. aflegt, beteekent dit symbolisch, dat de ziel in het Derde Rijk sneller stijgt dan in het Eerste en Tweede. (Zie Kaart II). Daar zij van af L^6 tot L^7 (Kring II), $L^7 L^8 + L^8 L^9$ (Kring III), $L^9 L^{10} + L^{10} L^{11}$ (Kring IV) $+ L^{11} L^{12}$, $3 \times 30^\circ$ kegelomtrek $= 3 \times \frac{1}{12}$ hebben afgelegd: 90° en van Kring I van L^4 tot L^6 óók 30° kegelomtrek, samen 120°, blijft er voor de rest van den halven kegelomtrek: 180° nog maar 60° over, die afgelegd worden in die 4 Kringen van het Derde Rijk, dus in elken Kring daarvan 15°, dus in elk $\frac{1}{24}$ van den geheelen omtrek op $\frac{13}{21}$, $\frac{15}{21}$, $\frac{17}{21}$ en $\frac{19}{21}$ van de hoogte.

ZANG XVI

VIERDE KRING

Derde Plateau

De Sfeer van den Rook

De Gramstorigen

Marco Lombardo

1 Als 't zwart van Hel en nacht het zwerk zóó vulde,
Dat niet één dwaalster aan zijn arme bogen
Meer blonk en dit het gansch in nevel hulde,

4 't Bracht niet zoo'n dichte sluier voor mijn oogen
Als deze walm, die gansch zich om ons breidde,
Noch heeft ooit wol zóó ruw 't gevoel bewogen.[1])

7 Want die dwong 't op'nen van het oog te mijden,
Waardoor mijn Heer als wijze' en welgezinde
Mij naakte' en me' op zijn schouder voort wou leiden.

10 Gelijk een gids gevolgd wordt door een blinde
Om niet te dwalen en zich niet te stooten,
Op 't geen hem kwetst of zelfs den dood doet vinden,

13 Zoo ging 'k van scherpe' en donk're rook omsloten
En hij sprak, wijl 'k hem steeds gehoor bleef leenen:
„Geef acht U van mijn bijzijn niet te' ontblooten".

16 Ik hoorde stemmen en elk heeft geschenen
Om vrede en barmhartigheid te dringen
't Lam Gods, dat alle zonde' er door verdwenen,

19 Die steeds met Agnus Dei aan weer vingen
Met één woord, op één wijze, alle' in koren,
Zoodat dit hun tot eendracht scheen te dwingen.[2]

22 „Dit zijn toch geesten, Meester, die 'k kan hooren?"—
Zei 'k, en hij toen: „'t Is juist, wat ge' onderkende.
Zij gaan los rijtend zoo den knoop van toorn".—

25 „Maar wie, die door deez' walm zich tot ons wendde,
Zijt gij, van wien een spreekwijs wordt vernomen,
Alsof gij nog den tijd deelt in calenden?"—[3]

28 Aldus kon een der stemmen tot ons komen,
Waarop mijn Heer sprak: „Gij moet antwoord geven.
Vraag hem van hier den weg naar hooger zoomen".—

31 Ik: „Schepsel, dat naar loutering wilt streven
Om schoon voor wie U maakte, weer te treden,
Wond'ren verneemt gij, mij als hulp verbleven".—[4]

34 „Zoo ver 't veroorloofd is, volg ik Uw schreden".—
Zei hij — „Kan door den damp de blik niet strijken,
't Gehoor blijft daarvan nu de plaats bekleeden".—

37 „Met dit omhulsel"— liet ik tot hem wijken,
Hetwelk de dood ontboeit, wil 'k me' opwaarts dragen
En 'k kon door de' angst der Hel deez' plaats bereiken.

40 En zoo mij God van gratie houdt omslagen,
Dat Hij Zijn Hof te zien mij wil gedoogen
Op wijze ongehoord in nieuwer dagen: [5]

43 Houdt wie gij vóór den dood waart, niet me' onttogen.
Zeg 't en of zoo ons d' opgang wacht aan 't ende.
Wij richten naar Uw woorde' ons opwaarts pogen".—

„Lombardiëer was 'k, dien men als Marco kende.
De wereld kende' ik en die deugd was me eigen,
Van welke ieder thans den boog afwendde.[6])

Gij moet rechtuit gaan voor het hooger stijgen". —
Zoo sprak hij, waarop hij nog: „'k Smeek U"— zeide, —
„Bidt voor mij, nadat gij naar ginds kondt tijgen".—

Ik tot hem: „'k Wil mijn trouw als pand U wijden
Tot doen, hetgeen gij vraagt. Maar 't hart voel 'k springen
Van twijfel, als 'k me' er niet van kan bevrijden.

Eerst enkel voel ik dubbel nu hem dringen,
Omdat Uw uitspraak wisheid kan verstrekken,
Die 'k hier paar aan wat elders d' oore' opvingen.

Men zag de deugd gansch uit de wereld trekken,
Naar wat gij daar mij klinken liet zoo even,
Van kwaad haar zwanger en 't haar gansch bedekken

Doch 'k bid U, wil me' er d' oorzaak aan van geven,
Dat ik die zie en 't and'ren laat bemerken
Hetzij de heem'l of d' aarde toegeschreven".—

Een diepe zucht, die smart tot „Ach!" versterken
Liet, hoorde' ik vóór het: „Broeder", — hem ontgleden —
„Blind is de wereld, wèl komt ge' uit haar perken.

Gij levenden zoekt van wàt ook de reden
Steeds in den hemel, of 't al wordt gedreven
Met hem te samen door noodzak'lijkheden.[7])

Geen Vrije Wil waar' meer in al Uw streven,
Indien 't zoo was; men sloeg geen Recht meer gade
Dat vreugd voor goed en smart voor kwaad zou geven.

73 De hemel deelt den stoot mee tot Uw daden;
'k Zeg niet aan allen, maar stel: dat ik 't zeide,
Dan schonk men licht U voor het Goede' en 't Kwade.[8])

76 En Vrije Wil, die stand houdt bij het strijden
In d' aanvang tegen drang van 's hemels machten,
Zal — goed gevoed — tot d' overwinning leiden.

79 Naar betere natuur en grooter krachten
Richt ge' U vrij; daarvan hebt ge' een geest gekregen,
Die zich niet voor zijn invloed heeft te wachten.[9])

82 En dwaalt thans 't Menschdom op verkeerde wegen
Zoek d' oorzaak in U en 'k mag me' er mee vleien,[10])
Dat ik U waarlijk toon, waar ze' is gelegen.

85 De ziel komt uit Gods hand, wien zij vermeien
Kan reeds als kind, vóór zij nog 't licht bestaarde,
Dat beurt'lings pleegt te lachen en te schreien.—

88 Onnoozel, daar zij nog geen kennis gaarde
Dan dat haar blijde Maker die tijdronden
Haar t'rug dreef naar wat ze' als vermaak ontwaarde.

91 Gering werd naar haar smaak, wat 't eerst haar mondde.
Dan dwaalt ze' en blijft haar loop daarachter leiden,
Zoo gids of toom haar lust niet keeren konden.[11])

94 Door wette' als teugels moet men dit vermijden.
Eén zij er vorst, die nooit althans vergete
De toor'n der ware Stad te onderscheiden.[12])

97 Wie zal van wette'— er zijnde'— uitvoerder heeten?
Geen, daar de Herder, die wij voor ons zagen,
Herkauwt, maar niet de hoeven draagt gespleten.[13])

100 En 't volk, dat slechts zijn leidsman na ziet jagen
Dat goed, waarnaar het zelve blijft begeeren,
Weidt dáármee slechts en wil naar méér niet vragen.[14])

103 De reden kan het slecht gedrag wel leeren,
Waardoor men op zoo booze wereld staarde,
Natúúr nièt, die tot kwaad in U zou keeren.[15])

106 Rome', eens de maakster van de goede aarde,
Had steeds twee zonnen, waardoor beide wegen
Men van de wereld en van God ontwaarde.

109 De een is door den ander uit gezegen,
Zwaard, Herderstaf — vereenigd — gaan ten kwade
Met volle kracht, wat zij dáárdoor verkregen.[16])

112 En zoo slaan zonder vrees ze' elkander gade,
Gelooft gij 't niet, zie dan welke' aren bloeien;
Want ieder kruid herkent men aan de zaden.

115 In 't land, dat de Adige' en Po besproeien,
Vond hoofschheid men en moed, er thans verdwenen,
Voordat de strijd met Fred'rik aan kon groeien.[17])

118 Maar wis kan elk zich daar er nu van spenen,
Die 't spreken liet — van schaamte' er toe gedreven —
Met goede menschen of niet ging naar genen.

121 Nog zijn drie grijze' uit d' ouden tijd gebleven
Den nieuwe' een smaad; 't schijnt hun: God wil ze doemen
Tot een te late' oproep naar beter leven.

124 Gherardo, da Palazzo moet ik noemen,
Da Castel; diens naar fransche wijs bekomen
Naam: d' eerlijken Lombard, zou 'k beter roemen.[18])

127 Beken: in slijk zinkt thans de Kerk van Rome
Bevlekt door zich twee soort gezag te wijden
En met den last, dien zij heeft opgenomen".—[19]

130 „O Marco, wèl betoogt gij"— was, wat 'k zeide —
„En goed zie 'k, waarom men voor Levi's zonen
't Bezitten van aardsch eigendom wou mijden.[20]

133 Maar wien woudt gij met dien Gherardo toonen
Als wijze nog van liede' aan 't leve' ontreten
Om de verwilderde' Eeuw door hem te honen?"—

136 „Uw woord moet 'k leugen of beproeving heeten"; —
Zei hij — „want als Toscaansch zijt ge' er mee eigen;
Geen and'ren bijnaam ken 'k, door hem bezeten,

139 Of die der dochter Gaia moest hij krijgen.
't Schijnt: van dien goede hebt gij niets ervaren.[21]
God hoede' U; 'k mag niet verder met U tijgen. —

142 Zie: door den nevel gaat reeds 't licht opklaren.
'k Moet heen, nu 't blanker steeds begint te gloren, —
d' Engel is ginds — vóór die mij kan ontwaren."—

145 Hij keerde' en wilde niet meer naar mij hooren.[22]

II

SERIE III

ZANG XVII—XXXIII

Het Derde Rijk

van

Den Louteringsberg

Het Gebied der Matiging
De Sferen der Zwakheid van Wil

Het aardsche Paradijs
De Sfeer van den Goeden Wil

ZANG XVII

INHOUD

Dante bereikt nu het Derde Rijk van den Louteringsberg bij den trap van den Vierden Kring, dien der Gramstorigen, het derde Plateau, die voert naar den Vijfden Kring, dien der Tragen in goede Werken op het vierde Plateau. Terwijl het Derde Rijk van de Hel verdeeld is in twee Kringen als regionen in moreelen en geografischen zin, is het Derde Rijk van den Louteringsberg ook verdeeld in twee gebieden in zedelijke en aardrijkskundige beteekenis nl: vier Kringen en één afzonderlijk als het aardsche Paradijs. Deze vier Kringen zijn weer verdeeld van Zang XVII-XIX in één Kring voor te trage Liefde voor goede Werken en drie voor overmatige Liefde van Zang XIX-XXVII.

Bij het beklimmen van bovengenoemden trap heeft hij zijn derde visioen, waarin hij voorbeelden van gramschap gestraft ziet en treedt hem de derde Engel-Gids tegemoet, de Engel des Vredes. Bij het invallen van den nacht daar aangekomen, bespreekt Virgilius met hem de indeeling van den Berg in zeven Kringen — nu dáár gelaten het Anti-Purgatorium: Kring I en het aardsche Paradijs, Kring IX — naar de Ethica en Theologie van Thomas van Aquino. Reeds in sluimer geraakt wordt hij weer wakker door een heir van schimmen, die hem tot straf voor hun traagheid voorbij rennen en die hem voorbeelden van ijver toeroepen onder het voortsnellen. Dan valt hij in slaap.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-10. Volgens Phil. berust de meening, dat de mol blind is op een dwaling veroorzaakt door de kleine oogen

van dit dier ; het is echter — naar hij zegt — opmerkelijk, dat Savi te Pisa in de Apennijnen een mol ontdekt heeft, die volgens alle berichten volkomen blind was en daarom ook talpa caeca genoemd werd. Hier is de oogappel, die bij den gewonen mol kegelvormig tusschen de gespleten oogen uitsteekt, werkelijk geheel met het genoemde vel bedekt, waarin slechts een zeer kleine opening is. Wellicht heeft Brunetto Latini, die in zijn Tesoro den mol voor blind houdt deze soort voor het algemeene type gehouden.

[2]) V. 10-13. Daar de Zon reeds onderging was het aan den voet van den Berg reeds nacht en werd alleen de top nog door lichtstralen bestreken. (Zie v. 70-73 N 11, Fig. L en Kaart II: L^{12}).

[3]) V. 13-19. De beteekenis van het woord verbeelding, in den tekst imaginativa is nader te vinden in Philalethes' psychologisch uittreksel bij Z XVI, XVII, XVIII der Summa van Thom. v. Aquino, een interessant fragment van middeneeuwsche beschouwing der menschelijke ziel. (P I Quaest 78-89, P II Cap II Quaest 6-28, 84). Zij is de bewaarster der indrukken van de zinnen. Nu vraagt Dante zich zelf af: Er zijn voorbeelden, dat de verbeelding, geheel onafhankelijk van de zins-indrukken, beelden te voorschijn brengt, evenals bij het straks te vermelden visioen. Hoe is dit mogelijk? — En hij antwoordt dat zulke beelden of door den invloed der sterren of onmiddellijk door Gods heiligen Wil ontstaan. En inderdaad is het onderscheid tusschen fantasieën en goddelijke openbaring evenmin te ontkennen als tusschen bedriegelijke en voorspellende droomen. Het schijnt, dat Dante zelf in de hoogste mate zijn aandacht wist te spannen op een of andere fantasie, gedachte of lectuur. Boccaccio verhaalt daarvan in zijn Vita di Dante een haast ongeloofelijk staaltje: Toen Dante eens uit een apothekerswinkel in Siëna een boek gehaald had en dit hem bijzonder trof, ging hij dadelijk op de bank daarvoor zitten lezen. Vlak bij hem op straat werd kort daarna door een

menigte jongelieden gedanst en muziek gemaakt, maar het geweldig leven om hem heen stoorde hem niet — Dit vermogen verklaart, hoe hij juist daardoor alles zoo goed onthield en in een wereld-omspannend kader het gansche Leven wist uit te beelden in zijn Commedia.

[4]) V. 19-22. De hier bedoelde is Prokné, dochter van Pandion, koning van Athene en vrouw van Tereus, koning van Thracië. De legende van Ovid. Met. VI 412-676 meldt, dat Tereus Philomela verkrachtte, de zuster van Prokné en dat zij uit wraak, den drang volgend van haar woeste gramschap, aan haar man het vleesch van hun zoon Itys voorzette en hem toen het hoofd van den knaap voor de voeten wierp, zoodat de goden om zooveel boosheid te straffen Tereus in een havik veranderden en de vrouwen in een nachtegaal en een zwaluw. De grieksche mythologen en dichters zeggen, dat Philomela in een zwaluw werd veranderd en Prokné in een nachtegaal; de romeinschen maken van Philomela een nachtegaal en van Prokné een zwaluw. (Zie Virg. Buc. VI 78, Georg IV 15, 512, Ovid. Amor. II 6, 7-10, Martialis XIV 73 enz.). Dante volgt Ovidius door Prokné voor te stellen door toorn beheerscht, (Zie Met. VI 610, 623) maar gaat dan mede met de mythografen, die zeggen, dat zij in een nachtegaal veranderd is een der vogels, wier zang 't meest weet te bekoren (v. 20), terwijl bij hem Philomela in een zwaluw verandert. (Zie Z. IX v. 13-16 N. 2 Errata II, Moore I 209-210).

[5]) V. 25-31. De uitdrukking „regende" vindt men op dezelfde wijs gebruikt in I Z. VIII v. 83 voor de gevallen engelen van de Stad Dis. De gekruisigde is Haman (Esther III-VII v. 9-10). De latijnsche vertaling der Kerk noemt den boom, dien Haman had laten oprichten om er Mordechai aan te laten ophangen (Esther V 14) en waaraan hij zelf na de aanklacht van Esther werd opgehangen op last van koning Assueros (Ahasveros) (Esther I v. 1), een kruis, Esther, de schoonste Jodin van haar tijd, is daar beschreven (Esther II 5 en volg.) (Zie verder Moore I 76).

[6]) V. 31-40. Toen koningin Amata, vrouw van Latinus, (Zie I Z. IV v. 125 N. 39) haar dochter Lavinia (Zie I Z. IV v. 126 N. 39) aan Turnus, koning der Rutuliërs (Zie I Z. I v. 107-108 N. 21) wilde uithuwelijken en hem door Aenaeas, aan wien zij ten huwelijk beloofd was, aangevallen zag en zij Turnus gedood waande, hing zij zich in het paleis aan de zuilen van haar bed op. Zij, die hier spreekt, is Lavinia (Zie Aaen. XII 606). Eens anders dood is de hier gewaande dood van Turnus.

[7]) V. 40-58. Nu verschijnt de derde Engel-Gids, de Engel des Vredes.

[8]) V. 58-61. Hij voorkomt onze wenschen gelijk de zelfzuchtige mensch het met zijn eigen begeerten doet, want hij wacht niet af, tot die hem iets vragen als zijn evenmenschen. Deze zalige geesten volgen het gebod: Hebt Uw naaste lief gelijk U zelve, (Matth. VII v. 12, Marcus XII v. 31) en: En gelijk gij wilt, dat de menschen U doen zullen, doet gij hun ook desgelijks (Lucas VI v. 31).

[9]) V. 61-64. In den nacht is voortgaan op den Louteringsberg onmogelijk, hetgeen hij hier ook verhaalt in v. 73-76 (Zie ook Z. VII v. 40-43 N. 5, v. 49-61).

[10]) V. 67-70. Het wuiven van de wieken wischt de derde P. van Dante's voorhoofd. Beati pacifici is ontnomen aan Mattheus V v. 9: „Zalig zijn de vreedzamen, want zij zullen Gods kinderen genoemd worden". Bij deze verklaring omtrent vreedzaamheid moet men onderscheiden met de theologen de ira bona, den rechtmatigen toorn, de heilige verontwaardiging, als die Dante beving in de Hel (Zie I Z. VIII v. 43-46 N. 11) en de ira mala, die niet beheerscht wordt door de Rede. (Zie Gregorius de Groote Moral. V 30, Thom. v. Aquino, Summa P. II 2ae, qu CLVIII, art. 1-3).

[11]) V. 70-73. De nacht valt nu in om over zessen; het etmaal naar Middeneeuwsche telling van 28 Maart, van den tweeden dag op den Berg is dus sinds 3 uur 's middags verstreken (Zie Fig. L en Kaart II: L^{12}). Van af L^9, waar

het 3 uur was, tot L^{12}, waar het nu 6 uur is, hebben zij weer nominaal 3 uur, reëel 4 uur afgelegd, op 30° van den meridiaan en op $\frac{1}{3} + \frac{6}{21} = \frac{13}{21}$ van de hoogte, want het is nu in L^{9} 1 uur later: 7 uur en in L^{1}, N^{1}, L^{4} 4 uur later dan in L^{9}: 10 uur 's nachts. Het was in L^{1}, N^{4}, L^{4} 6 uur 's morgens van 28 Maart en nu is het daar 10 uur 's nachts. Van L^{1}, N^{1}, L^{4} hebben zij dus afgelegd nominaal 12 uur, reëel 16 uur. Daar in projectie op Kaart II en Fig. L L^{12} dichter bij den meridiaan schijnt te liggen dan L^{11} is in Fig. L de val van den schaduw door L^{12} met een stippellijn aangegeven, zoodat die door L^{12} loopt en L^{11} er daar buiten schijnt te vallen. In werkelijkheid valt L^{11} er binnen. (Zie Kaart II).

12) V. 85-88. Het traag uitvoeren der goede werken wordt in de Sferen der Matiging gestraft met verhaasting. Figuurlijk beteekent dit, dat wie op aarde daarin te traag is, zich later overijlen moet om ze op tijd tot stand te brengen.

13) V. 88-94. God en ook niet één zijner schepselen was ooit zonder liefde n.l. zonder die van nature van den a a r d, de aangeboren drang naar het goede en zonder die van de z i e l, d. i. die van den wil en des verstands. G ij w e e t h e t v. 93, want Dante wist het door ervaring en studie. Z o u i k m e e n e n is hier ingelascht. Hij handelt breedvoerig in Il Conv. III over de liefde van nature aangeboren, de instincten. Bij God is de liefde echter geen eigenschap als bij wezens, wier liefde slechts een uitvloeisel is van de Zijne, maar God is de Liefde zelf (Zie Eerste Brief van Johannes IV v. 8).

14) V. 94-100. De aard, de aangeboren liefde, is altijd goed, maar die der ziel kan dwalen door zich te richten naar een slecht voorwerp, of te zwak of te sterk naar het goede. Richt die laatste zich echter — en met mate — naar het goede, dan is de liefde der ziel goed van wil en keuze. (Zie Thom, v. Aquino, Summa P I qu LX art. 1) Is de vrije wil gericht op een slecht voorwerp (v. 95), dan veroorzaakte dit Hoogmoed, Nijd of Gramstorigheid, die in de onderste Kringen

van den Louteringsberg gestraft worden. Heeft zij het goede te weinig lief, dan is zij traag en wordt daarvoor gestraft in den Vijfden Kring, dien der Tragen in goede Werken. Is zij te heftig in haar liefde jegens de dingen van lager orde, dan ontstaan Geldgierigheid, Gulzigheid en Wellust, die in de drie Kringen boven hen gestraft worden.

[15]) V. 103-106. Liefde moet dus het zaad van alle deugd zijn en ook — maar verkeerdelijk gericht — de oorzaak van elk werk, waar straf op volgt door slechte keus of te weinig of te veel liefde, er bij betoond.

[16]) V. 106-109. Daar de liefde de oogen moet richten op hetgeen zij als het geluk van haar bezitter beschouwt, moeten alle wezens zich zelf lief hebben en kunnnen zij zich zelf niet haten in eigenlijken zin; alleen in oneigenlijken zin is dit mogelijk, wanneer de liefde door dwaling iets als goed beschouwt, wat kwaad is.

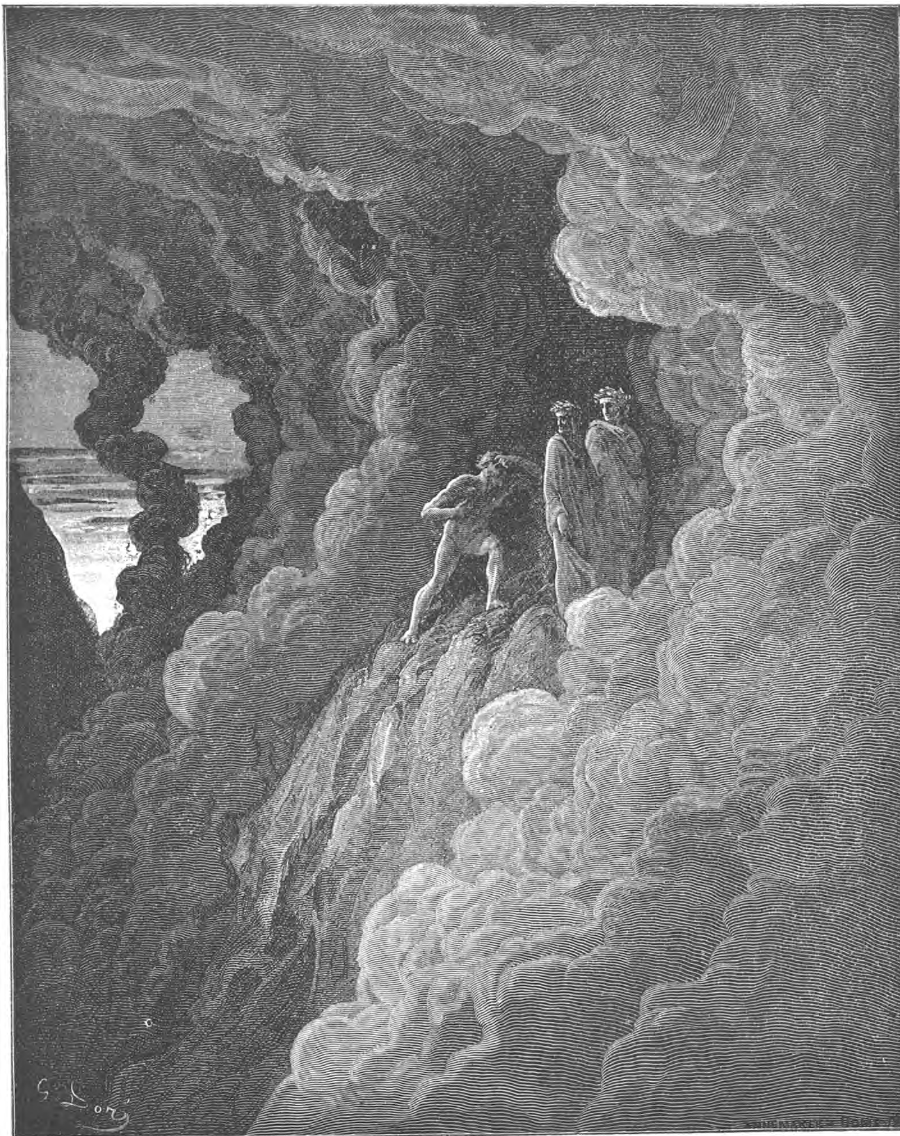
[17]) V. 109-112. En daar men zich geen schepsel denken kan onafhankelijk van het eerste, eeuwige Wezen: God, die alleen door zich zelf bestaat, kan niemand God als zoodanig, d. i. als de oorzaak van zijn bestaan en de bron van alle goed haten.

[18]) V. 112-115. Dividere verdeelen beteekent volgens Cas. in de oude philosophie het aantoonen van een zaak in zijn onderdeelen, waaraan dus het verdeelen vooraf gaat of waarmee verdeeling gepaard gaat. (Zie Dante's eigen Commentaren in La Vita Nuova XIV 75) Stof is hier stof der aarde Gen. II 7: En de Heer had den mensch geformeerd uit het stof der aarde.

[19]) V. 115-118. De Hoogmoed in Kring II gestraft als zelfverheffing door te groote eigenliefde. (Zie Thom. v. Aquino Summa P. II 2ae, qu CLXII, art. 2).

[20]) V. 118-121. De Nijd in Kring III gestraft als haat tegen meerderen door te groote eigenliefde. (Zie Thom. v. Aquino Summa P. II 2ae, qu XXXVI, art. 1).

[21]) V. 121-124. De Gramstorigheid in Kring IV gestraft als wraak tegen anderen door te groote eigenliefde.

„Zie: door den nevel gaat reeds 't licht opklaren.
'k Moet heen, nu 't blanker steeds begint te gloren, —
d'Engel is ginds — vóór die mij kan ontwaren."
Z XVI v 142—145

[22]) V. 124-127. Hier zette ik „streken" des Bergs, omdat deze zoo enorm groot is, dat hij een Rijk op zich zelf vormt. De drie liefden hier genoemd in N 19, 20, 21 zijn op een slecht voorwerp gericht; thans zal Virgilius spreken van te lauwe of te heftige liefde. Die te lauw is, wordt geboet door de Tragen in goede Werken in Kring V, waar zij nu zijn; die te heftig is en Geldgierigheid, Gulzigheid en Wellust veroorzaakt in Kring VI, VII, VIII boven hen, terwijl in Kring IX de zaligheid wordt verkregen,

[23]) V. 130-133. De Traagheid in goede Werken in Kring V gestraft.

[24]) V. 133-136. De jacht naar aardsche goederen, die geen waar geluk geeft, omdat God alleen het Goede in essentie is, (Zie S. Th. I qu VI art. 3) van Wien alle ware goed als uit den wortel voortkomt en Wiens bezit de vrucht der liefde, het ware heil is.

[25]) V. 136-139. Geldgierigheid, Gulzigheid, Wellust. Terwijl de Hel verdeeld is naar het stelsel van een heidensch wijsgeer: Aristoteles, is de Louteringsberg dit als overgang naar den Hemel naar het systeem van een Kerkleeraar: Thomas van Aquino.

II

SERIE III

ZANG XVII–XXXIII

DERDE RIJK VAN DEN LOUTERINGSBERG.

A

ZANG XVII–XXVII

Het Gebied der Matiging
De Sferen der Zwakheid van Wil

I A

ZANG XVII–XIX

Trage Liefde

ZANG XVII

VIJFDE KRING

Vierde Plateau

De Sfeer der Verhaasting

De Tragen in Goede Werken

Derde Visioen. De Derde Engel-Gids

De Louterings-Rijken

Ethica en Theologie van Thomas van Aquino

1 Wil — lezer — in herinn'ring weer ontwaren,
Hoe in de Alpen nevels om U hingen,
't Oog — als een mol door 't vlies er door moet staren.

4 Gelijk als dicht en vochtig wolke' aanvingen
Zich te verdunne' en slechts met zwakke stralen
De schijf der Zon door deze heen kan dringen,

7 En flauw kunt gij het beeld dan voor U halen,
Hoe eerst mijn blikken weer 't licht tegen gleden
Der Zon, die al begonnen was te dalen.[1])

10 Zoo mijn gang richtend naar de trouwe schreden
Mijns Meesters, trad 'k de strale' uit dien rook tegen
Die stierven reeds, waar lager Kringen breedden.[2])

13 Waardoor — Verbeelding — wordt het vaak verkregen
Ons af te sluiten, dat men 't niet kan merken,
Al klonke' om ons duizend trompette' ons tegen?

16 Wat drijft U, als de zinnen 't niet bewerken?
Door Licht — omhoog ontstaan — wordt gij gedreven,
't Zij door U zelf of Wil uit hooger perken.[3])

19 Van toorn van haar, wien 't lichaam werd gegeven
Der vogels, wier zang 't meest weet te bekoren,
Heeft 't beeld zich voor mijn fantasie verheven.[4])

22 Zóó was mijn geest toen in zich zelf verloren,
Dat wie of wat naar toegang ook zou pogen,
Door een ontvangst hem niet daarin kon storen.

25 Toen regende' een gekruiste' in 't ruim: de bogen
Der hooge' exstase; hij was woest en smaadde
Met d' ooge' en zoo werd hem de ziel onttogen.

28 De groote' Assûerus stond bij hem, zijn gade
Esther en Mordechai, de rechtgeäarde,
Steeds uit één stuk in al zijn woorde' en daden.[5])

31 En toen ik op dit beeld niet langer staarde
Als op een zeepbel, die zich zelf ging breken,
Sinds zij niet meer 't vocht, dat haar schiep, bewaarde,

34 Is voor 't gezicht me' een meisje' omhoog gestreken,
Luid klagend, dat: „O koninginne", — zeide, —
„Waarom zijt gij door toorn in 't niet verweken?

37 Gij doodde' U om Lavina's dood te mijden.
Nu mist gij mij en moet ik — moeder — kwijnen
In méér rouw dan me' eens anders dood bereidde".[6])

40 Gelijk de slaap afbreekt bij 't plots verschijnen
Van nieuw licht — op 't gesloten oog geblonken —
En spartelt, voordat hij gansch moet verdwijnen,

43 Is eensklaps mijn verbeelden weg gezonken,
Toen plots 't gezicht een licht doortocht moest geven
Veel sterker dan ons daag'lijksch wordt geschonken.

46 Ik keerde om te zien, waar 'k was gebleven,
Toen zich een stem verhief: „Hier moet men stijgen". —
Die in me' alle' and're plannen heeft verdreven.

49 En die mijn wil zoozeer daartoe deed neigen
Om toch te' ontwaren, wien ik hoorde spreken,
Dat die niet rustte, voor hij 't kon verkrijgen.

52 Maar naar de Zon — ons oog te fel gebleken —
Zijn vorm verbergt in zijn te machtig lichten,
Aldus voelde' ik de kracht mij hier ontbreken.

55 „Dit is de heil'ge geest, die U zal richten —
Voor hij op smeekbee let — bij 't opwaarts raken
En in zijn glans doet hij zich zelf verzwichten.[7])

58 Hij doet met òns, naar wij zèlf 't met ons maken.
Want wie bij 't zien van nood eerst wacht op vragen,
Is om begin van weig'ring al te laken.[8])

61 Laat op 't verzoek de voete' ons derwaarts dragen.
Verhaasten wij, voor 't donkert, onze schreden.
Want 't gaat niet meer, voordat het weer gaat dagen."—[9])

64 Zoo sprak mijn Gids en 'k wendde op zijn bede
Met hem den loop, tot waar een trap zich breidde,
En nauw'lijks was ik op de eerste trede,

67 Of 'k voelde wieken wind me in 't aanschijn glijden,
„Beati" — hoorde ik toen tot mij richten —
„Pacifici, van boozen toorn bevrijdden".[10])

70 Reeds moest bove' ons de schijn reeds zoover zwichten
Der laatste strale' en kwam de nacht aanstrijken,
Zoodat van vele kanten sterren lichtten.[11])

73 „O waarom kracht begint gij zoo te wijken?" —
Zei 'k in me zelf, terwijl 't gevoel mij kwelde,
Dat met mijn beenen 'k méér niet kon bereiken.

76 Wij ware' al, waar de trap niet hooger helde,
En zaten roerloos neder in die oorden
Gelijk een schip, dat naar het strand toe snelde.

79 En 'k wachtte' een korte pooze of ik hoorde
Het een of ander op die nieuwe Ronde,
Toen wendde' ik tot mijn Heer mij met de woorden:

82 „Mijn goede Vader, zeg mij: Wat voor zonde
Moet deze Kring, waarin wij zijn, weg vagen?
Uw woord ga voort, zoo stil Uw voeten stonden". —

85 Hij tot mij: „Liefde tot goed doen, maar trage
In plichtsbetrachting moet 't te kort hier dekken
Hier roeit verlaatte spaan met dubb'le slagen.[12]

88 Maar opdat ik klaar licht U kan verstrekken,
Verzoek ik U mij de' aandacht te verleenen,
Dat voordeel gij van ons verblijf kunt trekken.

91 Geen Schepper is — of schepsel — ooit verschenen" —
Begon hij — „zoon, die liefde gansch ontberen
Van aard of ziel; gij weet het, zou ik meenen.[13]

94 Geen dwaling kan ooit d' aangeboor'ne deren,
Maar d' and're kan door een slecht voorwerp dwalen
Of zich te zwak, te sterk naar 't goede keeren.

97 Maar blijft ze' 'r zucht naar 't hoogste slechts bepalen,
En werd maat bij het tweede steeds verkregen,
Dan zal zij niet door lust naar 't booze falen.[14]

100 Maar keert zij zich naar 't kwade' en volgt zij wegen
Te veel of weinig lettend op het goede,
Dan werkt den Schepper zoo zijn schepsel tegen.

103 Daardoor kunt gij de noodzaak nu bevroeden,
Dat liefde' in U 't zaad aller deugd moet wezen
En van elk werk, hetgeen door straf doet bloeden.[15]

106 Maar daar men nooit van liefde heeft te vreezen,
Dat haar bezitters oog diens heil zal mijden,
Is nooit in iemand eigenhaat gerezen.[16]

109 En daar men niemand denken kan gescheiden
Van 't Hoogste Weze' en op zichzelf te leven,
Zal 't haat er tege' in èlk gevoel afsnijden.[17]

Zoo blijft — als 'k goed aantoonend acht wil geven —:
Tot kwaad de liefde' alléén den naaste gelden
En kiemt in Uw stof in drieledig streven.[18]

't Is bij wie hoopt, dat men als meerd're' 'm telde
Door dwang op naaste' en die slechts blijft begeeren,
Dat men dien uit zijn grootheid lager stelde.[19]

't Is bij wie vreest van macht, gunst, roem en eere
't Verlies, als and're hooger dan hij schrijden.
Zijn zucht doet droef naar 't tegendeel hem keeren.[20]

En 't is bij wie beleed'ging zóó doet lijden,
Dat hij dan trachten zal om zich te wreken,
En die zal dan aan and'ren kwaad bereiden.[21]

Men boet dit drietal liefde' in lager streken
Des Bergs — Nu wil 'k, dat licht op d' and're' U treffe,
Die 't goede wilden, maar onmatig bleken.[22]

Elk blijft verward een hoogste Goed beseffen,
Dat rust geeft aan de ziel en zal 't verlangen
En elk streeft om daarheen zich te verheffen.

Houdt trage liefde' Uw blik alleen bevangen,
Of om 't bezit óók, dan — om te geraken
Tot waar berouw — zal hièr U mart'ling prangen.[23]

Er is een goed, dat geen geluk doet smaken.
't Is niet de zaligheid, 't is niet de goede
Kern, vrucht en wortel, die elk heil volmaken.[24]

De liefde, die te veel 't U na doet spoeden,
Boet in drie Kringen men, die bove' ons winden,
Maar waarom ze' in drie deele' er voor doet bloeden,

Verzwijg ik, opdat gij 't zelf tracht te vinden."—[25]

ZANG XVIII

INHOUD

De Dichters houden nu stand in den Vijfden Kring, dien der Tragen in goede Werken op het vierde Plateau. Hier vraagt Dante zijn Meester verder verklaringen omtrent indrukken van buiten af, waaraan niemand zich onttrekken kan. Virgilius maakt hem tot opheldering opmerkzaam op het bestaan van den Vrijen Wil. Dante sluimert dan vermoeid bijna in, maar wordt daarin gestoord door een heir van voorbij ijlende schimmen, die hem op groote voorbeelden van ijver wijzen bij goede werken en ook op voorbeelden van lauwheid, die het verrichten van groote daden belemmert. Daarna zinkt hij in slaap.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-10. Dante begrijpt nog niet, welke liefde een goed kon schenken, dat den Mensch niet gelukkig maakt, waarvan Virgilius sprak Z. XVI v. 133-139, maar het doorgronden er van aan Dante zelf tot later wilde overlaten. Dan gaat Virgilius hier nader op in.

[2]) V. 16-19. Volgens Bohl slaat dit op het woord uit het Evangelie: „Zij zijn blinden en hunne leiders zijn blinden". Zie ook II Conv. I 11.

[3]) V. 19-22. Zie Zang XVI v. 85-93. De ziel keert zich in potentia tot hetgeen haar behaagt; zij gaat hiertoe echter werkelijk, actu, eerst over, nadat het voorstellingsvermogen (apprehensio of perceptio) het behagelijke waarnam.

[4]) V. 22-28. Indien zich de ziel aldus gekeerd tot een gegeven voorwerp neigt of er zich mee verbindt, dan is die

neiging of verbinding liefde; dit is de natuurlijke liefde, die zinnelijk wordt en zich in den mensch verbindt met het voorwerp, omdat dit bekoort. Dante onderscheidt aldus een drievoudige liefde: de amore naturale, die aangeboren is en zonder onderscheidings-vermogen (Zie Z. XVII v. 91-94), de amore sensitivo als de ziel zich richt naar de zinnelijke, en de amore intellettivo, als zij zich richt naar de geestelijke verbinding met het door het onderscheidingsvermogen gekende voorwerp.

[5]) V. 28-34. De neiging van het vuur omhoog te stijgen is een geliefkoosd voorbeeld bij de Scholastieken voor den appetitus naturalis. Naar zijn vorm en innerlijk wezen is het vuur geneigd zich daarheen te verheffen, waar het de geschiktste stof vindt om zijn eigenaardig wezen te voeden. Daarom namen de scholen ook een vuursfeer boven die der lucht aan, waar het reeds in potentia bestaat, voor het actu wordt. Ook Il Conv. III 2 verklaart dit nader. In 31-34 zijn duidelijk uitgedrukt de drie hartstochten gericht op het Goede: liefde, verlangen, genot.

[6]) V. 34-37. Phil. zegt: Dit zal wel tegen de epicuristen gericht zijn; m. i. zeker.

[7]) V. 37-40. De liefde is in potentia altijd goed, want zij richt zich op het goede in het algemeen. Wat echter mogelijk (in potentia) is, is nog niet altijd werkelijk (in actu). In werkelijkheid nu is de liefde niet altijd goed, tengevolge van de feilbaarheid van het verstand; omdat dit vaak voor goed houdt, wat het inderdaad niet is, gelijk uit goede stof een gebrekkig beeld kan te voorschijn komen.

[8]) V. 43-46. Dante voert hier opzettelijk om tot meer klaarheid te geraken een der opwerpingen aan van de wijsgeeren van zijn tijd tegen het bestaan van een vrijen Wil, (Zie Thom. v. Aquino, Summa P I qu. L XXXIII art. 1) want — zegt hij — als de ziel slechts uit liefde handelt door indrukken of drijfveeren van buiten af, dan bestaat er noch verdienste noch tekortkoming bij het goed of kwaad doen.

[9]) V. 46-76. Die zin van Virgilius' woorden is deze: In zooverre dit binnen het gebied der menschelijke rede blijft, zal ik U de verklaring geven: waar het gebied der Openbaring begint, moet ik U naar Beatrice verwijzen. De menschelijke ziel, met de stof (het lichaam) verbonden maar daarvan onderscheiden — heeft een aangeboren, als instinctief vermogen, dat zich openbaart in de handelingen en alleen door deze waarneembaar wordt, gelijk het leven der plant zich openbaart door het groene loof.

In dit vermogen ligt de kiem der eerste ideeën (noties) en der eerste neigingen, wier oorsprong de mensch niet kent (d. w. z. waarover de wijsgeeren het niet éèns zijn). Zij zijn den mensch van nature eigen, gelijk de bijen instinctief ijverig zijn in het voortbrengen van honig. De eerste neigingen nu, den mensch van nature aangeboren, zijn in zich onverschillig en verdienen dus lof noch blaam. Maar verdienste en wanverdienste (en dus ook: lof en blaam), beginnen bij het gebruik van dat vermogen der ziel, dat van die eerste ideeën en neigingen een uitvloeisel is, n.l. het vermogen om tusschen twee door het verstand voorgestelde ideeën een vrije keuze te doen. Het verstand zegt U, wat goed, wat kwaad is; is er nu vrijwillige overeenstemming tusschen verstand en wil, kiest gij, wat Uw verstand zeide, dat goed is, dan is er verdienste, en verdient ge lof; in het tegenovergestelde geval is er wanverdienste en verdient ge blaam.

[10]) V. 76-82. De rijmen: tarda, guarda, arda herinneren aan de opkomst der sterren in Z VIII v. 85-91, een moment dat men zich licht kan voorstellen door zich een stand der sterren voor te stellen tusschen dien, aangewezen door Fig. G en H en met I Z II v. 79-85. (Zie Errata II.) Hier herinneren die rijmen aan de opkomst der maan, op een oogenblik, dat zij reeds daalt gezien van het punt, waar de Dichters zich bevinden, terwijl zij zelf dan op den top zoowat staat van den Louteringsberg. In Z VIII vindt men de rijmen: tarde, guarde, arde vertaald door

geweken, omstreken, ontsteken en om dit te herhalen hier: ontweken, aangestreken, ontsteken. Het is nu te L^2 middernacht en voor den Vijfden Kring L^{12} L^{13} (Zie Fig. M, M^1) nog geen 2 uur, want als het L^2 12 uur is, is het bij den meridiaan een verschil van 45° van den aard-equator 3 uur later, dus 3 uur. Van den meridiaan tot L^2 is de omtrek van den kegel 90°, dus op 90° kegelomtrek is het ook 3 uur later. Kring IV beslaat hier van af 30° van af den meridiaan 15°, dus is het in L^{12} dan $\frac{1}{3}$ van 3 uur vroeger, dus 1 uur vroeger, dus 2 uur 's nachts en in L^{13} van Kring V nog geen half 2 's nachts, in L^{14} half 2. Daar de kringen van het Derde Rijk van den Berg te klein zouden worden op een kegel als in de vorige figuren, heb ik hier in Fig. M slechts de helft van de vorige teekeningen afgebeeld maar vergroot en de kegel door cylinders vervangen, in projecties min of meer geteekend. Hierdoor worden echter van Kring VI L^{15} en de twee Kringen onder het Paradijs, L^{16} L^{17} en L^{18} L^{19} en trap L^{15} L^{16} half en L^{17} L^{18} geheel onzichtbaar, ook in projectie, maar niet op Kaart II. Van de laatste vijf trappen is de richting aan den westkant van den cylinder tegengesteld aan die op de oostzijde dus ook in verticale projectie nl: L^{11} L^{12}, L^{13} L^{14}, L^{15} L^{16}, L^{17} L^{18} en L^{19} L^{20}. L^{11} L^{12} niet op Kaart II. Bij deze figuur MM^1 dient men er op te letten, dat Virgilius de aarde beschrijft naar Kaart III van Strabo, maar met dit verschil, dat Italië daarop veel meer horizontaal ligt dan op die van Eratosthenes en op de moderne kaarten en dat Corsica en Sardinië bij Strabo niet loodrecht onder elkaar liggen, zoodat de Straat van Bonifacio recht tegenover Rome ligt en daar de Zon gezien uit Rome in zinkt, maar die eilanden liggen er bij Strabo schuin onder. Voorzichtigheidshalve laat Dante dan ook Virgilius melden, — daar de kaart van Eratosthenes hier juister is — dat de Zon niet zinkt tusschen Corsica en Sardinië, maar tusschen Corsen en Sarden d. w. z. letterlijk tusschen Corsen aan den eenen en Corsen èn Sarden aan den anderen

kant. Is het in Florence 12 uur en te L^2 middernacht, dan is het te Rome oostelijker dan Florence al over twaalven 's middags en zien de bewoners van de Tiberstad de Zon dus al dalen. In hoever Dante de Kaart van Strabo volgde, zie daarvoor Z II v. 4-7 N 2 p. 19, 20, Z III v. 16-22 N 1, Z IV 76-85 N 15. De Maan, die opgaat in het beeld: de Schorpioen beweegt zich daarbij tegen den loop des hemels in van het Westen naar het Oosten en gaat na vol te zijn geweest in den nacht van 25 Maart, elken avond 1 uur later op dus op 28 Maart d. w. z. in den nacht van 28 op 29 Maart om 10 uur en draalt dus haast — d. w. z. nog 2 dagen — tot middernacht met haar opkomst om 12 uur. Daar zij al drie nachten is afgenomen, vertoont zich westwaarts een schaduw, die haar doet gelijken op een ketel; volgens Bohl op een emmer in Italië in gebruik en kleiner van afmeting dan die in Holland.

[11]) V. 82-85. Virgilius was te Pietola (in het Latijn: Andes) geboren.

[12]) V. 85-97. Eigenaardig is de straf van deze tragen, die bij nacht als niemand zich op den berg mag of kan verplaatsen, worden voortgedreven in dolle jacht. Zij hebben blijkbaar nacht noch dag rust. Figuurlijk is dit de straf op aarde voor hem, die niet werkt, zoolang hij het licht heeft. Joh. XII v. 35. De Ismenos en de Asopus zijn twee rivieren in Boeotië, waar langs de Thebanen als razenden voortholden om hun beschermgod Bacchus regen te vragen voor hun wijngaarden (Zie Statius Theb. IX 434 en volg).

[13]) V. 97-103. Hier halen weer twee schimmen voorbeelden aan van ijver. V 100 slaat op Lucas I v. 39, 40, 41. „En Maria opgestaan zijnde in die dagen, reisde met haast naar het gebergte in een stad van Juda en kwam in het huis van Zacharias en groette Elisabeth. En het geschiedde, als Elisabeth de groetenis van Maria hoorde, zoo sprong het kindeke op in haren schoot; en Elisabeth werd

vervuld van den Heiligen Geest." — Dit kind is Johannes de Dooper, die het geestelijk Rijk van Christus voorbereidde en zoo indirect het pauselijk Imperium. V. 101, 102 slaat op de commentaren: De Bello civili I 36 van Julius Caesar, die het wereldlijk Imperium van Rome grondvestte. Toen Caesar Brundusium (Brindisi) had ingenomen en men te Rome nog twistte, of men aan Pompejus een gezantschap zenden zou, spoedde hij zich naar Gallië, liet daar Brutus voor 't hem vijandelijke Massilia (Marseille) achter, drong Spanje binnen en noodzaakte door de ongeloofelijke snelheid zijner bewegingen het bij Ilerda staande leger van Pompejus zich over te geven (Ilerda is thans Lerida aan de Segre). Het herinnert ook aan Lucanus Phars. III 453 en volg. (Zie Moore I 230).

Om te begrijpen, wat Dante hier bedoelt, moet men er op letten, dat hij het Romeinsche Volk door God voorbestemd hield om de staats-eenheid te verwezenlijken, gelijk het Israëlietische het geestelijk rijk der algemeene Kerk in de kiem althans met zich droeg. Rome, zegt hij, werd gebouwd in den tijd, dat God den stam van Jesse uitverkoor tot hoofd van Israël en uit diens stam is Jezus geboren. In al de verhalen der Romeinsche geschiedenis, waarin van een uitredding van Rome sprake is, ziet Dante — volgens Kok — werkelijk wonderen als die, welke ten behoeve van Israël verricht zijn. Verder moet men opmerken — zegt de Dichter — dat Jezus juist in den tijd geboren werd, toen Rome onder Augustus de heerschappij over alle beschaafde volken verworven had, wat de Evangelist Lucas met voordacht doet uitkomen. In den snellen tocht van Maria naar Elisabeth en van Caesar naar Spanje ziet hij hier wel geen overeenkomst in tijdsorde, maar wel in moreelen zin in de geschiedenis van Israël en Rome.

[14]) V. 118-121. Volgens Casini was dit Gherardo II, abt van San Zeno, gestorven in 1187. (Zie Notizie storiche delle chiese di Verona pp. 60-61). Alle oude commentatoren

beweren, dat hij traag was, maar volgens Cass. putten ze dit uit Dante's verzen. Hij leefde ten tijde van Frederik I Barbarossa (1152-1190), waaraan Milaan nog denkt, omdat hij in 1162 beval die stad te verwoesten. Dante noemt Barbarossa goed of beter: de abt noemt hem zoo. Een van hen of beide schijnen dus de bestraffing van Milaan rechtvaardig te vinden. Buti en P. di Dante nemen het als ernst op, niet als ironie, en die laatste zegt er bij van Frederik: Hij was groot in rechtschapenheid.

[15]) V. 121-127. De oude man Albert da Scala, vader van Can Grande, Bartolommeo en Alboino, waarvan de eerste zijn broeder Mastino in 1278 opvolgde in de regeering van Verona. Hij stierf 10 Sept. 1301, het jaar, waarin de Commedia door Dante gesteld is van Maart op April. Albert had een natuurlijken zoon Josef, dien hij in 1292 tot abt van San Zeno aanstelde van 1292-1313. Dante kende hem volgens Bohl waarschijnlijk te Verona. Deze aanstelling was volgens Lana — die dezelfde eigenschappen van lichaam en geest toekent als Dante het deed — tegen de kerkelijke wetten, want hij was een bastaard en kreupel en zijn gedrag was zeer immoreel. Benv. zag hem liever wolf dan herder (geestelijke) genoemd. (Zie Bull VII 69, 305).

[16]) V. 133-139. In deze twee beelden is dezelfde moreele en historische analogie als in v. 100 en v. 101-102, want het eerste slaat op de uittocht uit Egypte en de grondvesting van het Joodsche Rijk in Palestina en het tweede op de stichting van den Romeinschen Staat. Het eerste werd voorbereid door Mozes, die — naar men weet — zelf het Heilige Land niet heeft betreden — en het tweede door Aenaeas, naar de Aenaeïde van Virgilius voorgeeft. Dit doet Dante, omdat hij met zijn genialen historischen blik de eenheid ziende in het lot van Israël en Rome, daarop wilde wijzen eenerzijds door dit voorbeeld uit de Bijbelsche geschiedenis van Juda, anderzijds door het aanhalen van die legende van het antieke Rome. V. 132-136 heeft betrekking op de traagheid van

die Hebreeën, die reeds door de Roode Zee waren getrokken, maar die allen moesten sterven, vóór hun kroost de Jordaan kon overtrekken om Kanaän te bereiken, tot straf, omdat zij reeds op het bericht van twaalf verspieders den moed hadden verloren. (Numeri XXXII v. 11-13). V. 136-139 spreekt van hen, die als strijders geen grooten roem begeerden. (Zie Virg. Aen. V v. 751) en die door Aeneas na het verbranden van zijn vloot met de grijsaards en de vrouwen in Sicilië werden achtergelaten.

ZANG XVIII

VIJFDE KRING

Vierde Plateau
De Sfeer der Verhaasting
De Tragen in goede Werken
Ethica en Theologie van Thomas van Aquino
Gherardo II, abt van San Zeno

1 De hooge Leeraar eindigde met spreken
En 'k zag zijn ooge' opmerkzaam naar mij vonken,
Of dit bij mij tevredenheid kon kweeken.

4 'k Zweeg uiterlijk bij dorst naar meerd're dronken,
Maar in mezelf zei 'k: „Wellicht zou 't bewerken,
Dat last hem door meer vragen werd geschonken.

7 Maar hij, waarachtig Vader, die kon merken
't Verlegen willen in mij t'rug gedreven,
Wou door te spreken mij tot spreken sterken.

10 Ik dus: „Heer, zóó ontving mijn blik nieuw leven
In 't licht Uws woords, dat klaar 'k kan onderscheiden,
Wat 't inhield en waarvan 't begrip moest geven.

13 Wil — goede, dierb're Vader — me' in dus wijden
Tot zien, hoe liefde, die al 't goede stichtte
En 't tegendeel, tot één zich laat herleiden".—[1])

16 Hij: „Wil de scherpste blikken tot mij richten
Der Rede en de dwaling van de blinden,
Die zich tot leiders maken, zal 'k belichten.[2])

19 De ziel, die — eens geschapen — dra beminde,
Gaat licht naar wat ze' als haar behagen kende,
Zoo lust tot daden haar ontwaakt doet vinden.[3])

22 d'Aanschouwing zal in U een afdruk zenden
Der Werk'lijkheid en klaarheid in U wekken,
Zoodat de ziel daarhenen zich moet wenden.

25 En voelt ze' — er toe gekeerd — er heen zich trekken,
Dan is 't liefde' en natuur er toe te neigen,
Die weer door lust tot band in U zal strekken.[4])

28 Naar 't vuur gedreven wordt omhoog te stijgen.
Geboren naar zijn aard tot opwaarts haken,
Waar dit het langst daartoe zal voedsel krijgen,

31 Zoo gaat de ziel verlangen na 't ontwaken —
Een geest'lijk streve' — en 't blijft rust'loos rijzen
Tot haar 't geliefde ding genot doet smaken.[5])

34 'k Kan U — hoever die lieden zijn — bewijzen —
Van waarheid, die niet te verklaren schromen,
Dat liefde' al op zich zelf steeds is te prijzen.[6])

37 Want — mag de stof wellicht U goed voor komen —
Dit kan nog niet steeds 't zegel goed verklaren,
Zij 't was ook goed, dat dit heeft opgenomen". —[7])

40 „Uw woorde' en mijn geest, volgzaam bij 't vergaren
Daarvan" — zei 'k — „deed, wat liefde is me' ontdekken,
Maar 'k voel daardoor meer twijfel mij bezwaren.

43 Want kon van buiten iets tot liefde strekken
En volgt de ziel dit met geen and're schrede: —
Hoe of ze' ook gaat -'t kan lof noch blaam dan wekken". -[8])

46 Hij: „Alles kan 'k verklaren, wat de Rede
Hier ziet, maar Beatrix moet gij verbeiden
Als zaken des Geloofs U twijf'len deden.

49 Wàt vorm zelfstandig is, — zoo onderscheiden
Van stof en toch met deze steeds verbonden —
Heeft kracht vergaard, die zij ten toon slechts spreidde,

52 Dat zonder hand'len wij 't niet merken konden
En zonder werking 't niet werd waargenomen
Als 't leven eener plant, door 't loof bevonden.

55 Vanwaar 't bewustzijn in ons is gekomen
Der eerste' indrukken: géén zag licht hier blaken,
Noch vanwaar d' eerste lusten in ons stroomen.

58 Die wil als d' ijver, die tot honing maken
De bij drijft — in U d' eerste te verklaren —
Kan men niet prijzen en hem ook niet laken.

61 Maar al de and'ren, die zich daaraan paren,
Bezitten aangeboren macht tot raden
Om voor 't toestemme' een drempel te bewaren.

64 Dit is de oorsprong, die als grond men gade
Slaat van verdienste, naar die van zich wendde
Of tot zich nam een liefde', een goede' of kwade.

67 Zij moesten — die 't zien tot de kern volendden —
Tot deze aangeboren vrijheid komen,
Waarom zij 't Menschdom zed'lijkheid toekenden.

70 Dus elke liefde' — uit noodzaak aangenomen
Te' ontstaan, wier vlam in U is opgeslagen: —
Hebt gij de macht, die in U te betoomen.

73 Beatrix wil met d' ed'le deugd gewagen
Van Vrijen Wil; 't zij U niet weer ontweken,
Als spreke' er van met U haar zou behagen" —[9])

76 De Maan — haast middernacht pas aan gestreken —
Deed ons de sterren minder talrijk blinken,
En scheen als emmer, wit van gloed, te' ontsteken

79 En deed — 't zwerk tegemoet — den afstand slinken
Der baan, ontvlamd door 't zonlicht, als uit Rome
Men tusschen Sarde' en Corsen dit ziet zinken,[10])

82 En d' ed'le schim, wiens roem 't meest toe moet komen
Aan Pietola van Mantuaansche steden,
Heeft van den last den druk mij toen ontnomen.[11])

85 En ik, die deze klare' en held're rede
Op al mijn vragen in mij kon vergaren,
Stond als slaapdronken, mijn besef me' ontgleden.

88 Maar 'k voelde plots die slap'righeid me' ontvaren
Door 't volk, welks rijen plots tot bij ons joegen
En 'k kon 't in kringloop acht 'r ons reeds ontwaren.

91 Naar d' Ismenos, d' Asopus 't gade sloegen
's Nachts langs hun oevers ijlend in woest dringen,
Als de Thebanen hulp van Bacchus vroegen,

94 Aldus zag ik in dezen Kreis het kringen
Door ware liefde' en goeden wil van genen,
Die tot zoo'n paardenloop er hen kon dwingen.[12])

97 En weldra waren ze' allen ons verschenen,
Daar ze' allen in één grooten hoop bewogen
En twee riepe' er voor d' and'ren uit in weenen:

100 „Maria is snel naar den berg getogen," —
„Caesar is om Ilerda te' overheeren —
Massilia treffend — Spanje in gevlogen." —[13])

103 „Spoed! Geen verlies van tijd door flauw begeeren,
Want ijv'rig goed doen" — heeft de rest gekreten
Nabij — „doet in ons 't loof der gratie keeren." —

106 „Gij, die door gloeiende' ijver voortgereten
Wellicht thans Uw nalatigheid, vertragen,
Lauwheid in goed doen weer hersteld moogt heeten:

109 Die levende' — en mijn woord spant U geen lagen —
Wil — als de Zon op nieuw weer licht — naar boven.
Laat, waar dicht bij de rotsspleet is, me' U vragen." —

112 Dit zei mijn Gids tot hen, die verder stoven.
Van een kon hij toen — „Volg" — te hooren krijgen —
„Dan achter ons en zoo vindt gij die klove.

115 Wij voelen zoo ons tot beweging neigen,
Dat wij niet blijven kunnen; wil 't vergeven;
Zoo slechts door 't Recht ons dorp'rig doen is eigen.

118 Verona zag San Zeno's abt me' in leven,
Toen 't heer den goeden Barbarossa heette,
Van wien Milaan nog spreekt, bedroefd gebleven.[14])

121 Hij kon zich met één voet in 't graf al weten,
Die zich dra om dit klooster zal beklagen,
En droef wordt, dat hij macht daar heeft bezeten.

124 't Mocht hem aan zijn mismaakten zoon behagen —
En dit nog méér van geest en laag geboren —
Het ambt des waren herders op te dragen." —[15])

127 Of hij nog voort sprak of niets meer liet hooren,
Weet ik niet, daar hij al ver van ons ijlde,
Maar graag onthield ik, wat 'k verstond te voren.

130 En wie tot ied're hulp bij mij verwijlde,
Sprak: „Keer, wil van die twee niet d' aanblik derven,
De traagheid schimpend, waarin d' and're feilden." —

133 Acht'r alle and'ren klonk: „'t Volk moest eerst sterven,
Dat zich een doorgang in de zee zag geven,
Opdat dan de Jordaan kwam aan zijn erven." —

136 En: „Wie niet tot het eind mee worst'len bleven,
Waaraan ze' eerst met Anchises' zoon zich wijdden:
Zij boden aan zich zelf een roemloos leven." —[16])

139 Toen wij zóó ver ons zage' er van gescheiden,
Dat zich die schimmen voor ons oog verloren,
Moest mij 't tot een nieuw denkbeeld in mij leiden.

142 Verschillende' and'ren werde' er uit geboren
En 't deed me' aldus van 't eene' op 't and're komen,
Waardoor ik d' oogen look door hun bekoren.

145 En zoo mijn peinzen over ging in droomen.

ZANG XIX

INHOUD

Dante valt nu in slaap en ontwaakt als het twaalf uur is aan de oostzijde van den Louteringsberg en voor acht uur 's morgens. In den sluimer verschijnt hem een afzichtelijk wijf, dat zoodra hij haar aanblikt, verandert in een schoone sirene en met bekoorlijke stem begint te zingen. Zij verpersoonlijkt de drie zonden, die in de drie Kringen VI, VII VIII van het Derde Rijk, die hij nog moet doortrekken, worden geboet: Gierigheid en Verkwisting te samen, Zwelgerij en Wellust. Zang XIX opent Serie II A der Zonden door Onmatige Liefde in tegenstelling met Serie I A van Z XVII—XIX, waarin beschreven wordt hoe de Zonde der Traagheid in Goede Werken uit Lauwe Liefde geboet wordt in Kring V van het Derde Rijk. Serie II A loopt tot Z XXVII, waar Kring IX, het tweede Gebied van het Derde Rijk, het aardsche Paradijs wordt betreden.

Lucia, de gratia cöoperans, de verlichtende Waarheid, die hem een eindweegs uit de Vallei in Kring I naar de Poort droeg, verschijnt hem nu in dien droom en toont hem opnieuw het innerlijk verdorvene dier schoon schijnende sirene. Dit doet Dante ontwaken en dan bestijgen de Dichters den trap naar Kring VI, dien der Vrekken en Verkwisters, waar de eerste door Paus Adrianus V aan wordt geroepen. De boetelingen liggen er aan handen en voeten gebonden uitgestrekt met het gelaat steeds aardwaarts gewend, tot hun boetetijd is vervuld, voor hun gehechtheid aan het aardsche slijk om bezit er van of het genot in roekeloos verkwisten.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-7. Het feit, dat de morgenuren het kilst zijn, verklaarden de oude natuurvorschers, doordat de koude der aarde de warmte, die van de Zon is overgebleven, doet verdwijnen en doordat vaak Saturnus, het koudst volgens hen als de verst verwijderde planeet, de aarde verkoelt. Dat men de Maan voor koud hield, is daaruit te verklaren, dat de wolkenlooze en heldere nachten de koudsten zijn. De Dichter houdt droomen in den morgenstond vaak voor betrouwbaar (Zie I Z XXVI v. 7, hier Z IX v. 16-19). In v. 2 is i n t w e e a a r d q u a d r a n t e n ingelascht, wat als wiskundige figuur met den dantesken stijl stemt, vooral waar hij een episch moment beschrijft met behulp van de sterrenkunde. De geomantie was volgens Land een soort waarzeggers-kunst, welke vooral de oosterlingen uitoefenden bij dageraad aan de oevers of stranden. Zij maakten zestig rijen van punten, willekeurig geplaatst en niet genummerd door wie het doet. Dan verdeelden zij die op een bepaalde wijze om daaruit de toekomst te voorspellen, naar bepaalde figuren te voorschijn kwamen. Een daarvan heette g r o o t g e l u k.

(Zie Vollkommene Geomantie, Freistadt 1702). Deze zag er aldus uit: $\substack{\circ\circ\\\circ\circ\\\circ}$ volgens Phil. volgens Bohl zoo: $\substack{\circ\circ\\\circ\circ\\\circ\circ\\\circ}$ Nu zegt Phil., dat het wellicht een beeld van zes sterren van de derde, vierde en vijfde grootte in de Dolfijn was, maar zulk een figuur kon men met het bloote oog in de Middeneeuwen uit dat sterrenbeeld niet vormen of dat Dante wellicht aan den Grooten Beer heeft gedacht met weglating van den staart; maar deze — zegt Phil. — gaat aan den zuidelijken hemel niet op. Dit heeft Dante ook niet aangenomen (Zie Z I v. 29-30), maar aan den hemel b ij d e N o o r d p o o l. Phil. vervolgt, dat het volstrekt niet is uitgemaakt, dat Dante zijn standpunt voor een oogenblik zich verbeeldt op het O. Halfrond van Italië uit, maar daar dit dient om den tijd op het W.

Halfrond aan te geven door den sterrenstand aldaar, vervalt ook die hypothese. Hij wil beslist herinneren aan de eerste verschijning van de H. Lucia Z IX v. 52-58, die het visioen van den adelaar veroorzaakte om 6 uur op het W. H., omdat zij nu zelf in den droom verschijnt en wel in het uur, wanneer het einde van den Waterman en het begin der Visschen de gedaante krijgen van groot geluk der geomanten, welke laatsten onmiddellijk aan de Zon in den Ram vooraf gingen, dus aan den opgang der Zon op het W. H. n.l. voor zessen aldaar. Casini (Zie Purg. p. 419) verwijst hier naar Moore, maar ik moet overal, waar die dit doet, er den navorscher voor waarschuwen, dat ook Moore den tijd der Reis in 1300 stelt.

[2]) V. 7-10. Het booze wijf stelt voor de genotzucht in gierigheid en verkwisting, zwelgerij en wellust. De eerste idee van die vrouw — onderstelt Casini — zou hij van Spreuken VII 10-12 ontleend hebben en verklaart de allegorie aldus: Zij stamelt, omdat de gierigheid den mensch dubbelzinnig doet spreken; de zwelgerij belet hem dit voluit te doen en de wellust voert hem tot vleierij en fantasterij. Zij is scheel, omdat de vrek door blinde zucht niet (beter: verkeerd) ziet; de zwelger heeft leepoogen en de wellust verandert het lichamelijk en geestelijk gezicht. Zij is vergroeid van voeten, omdat de gierigheid het rechte oordeel over de dingen ontneemt en dus in geestelijken zin niet goed loopt, de zwelgerij in lichamelijken zin aan de beenen den vasten gang ontneemt en door drankmisbruik aan den geest en de wellust lijf en ziel verzwakt in ieder opzicht. De armen zijn stomp, omdat de gierigaard niets geeft (en de verkwister eindelijk niets meer geven kan), de zwelger niets geven wil en de wellusteling door uitputting niet tot arbeid en zoo niet tot geven in staat is. Ten slotte is de kleur vaal, omdat deze drie zonden die kleur veroorzaken.

[3]) V. 13-16. Daar Dante in dien droom een oogenblik goud, zwelgpartijen en wellust begeert, verandert zij daardoor tot een beeld van schijn-schoonheid; zij begint te spreken,

verheft zich rechtop, krijgt een fraaie kleur en zet een lied in als een sirene, een beeld der verleiding. Weer vergelijkt Dante zich met Ulysses als in Z XXVI v. 1-4 N 1 en zinspeelt hij op diens tocht vergeleken met de zijne in Z I v. 133 N 23.

[4]) V. 19-25. Zij, die Ulysses meer dan een jaar tot zich trok, was Circe (Zie I Z XXVI v. 91-92 en Z XIV v. 42). Zij was echter geen sirene. Al kreeg nu Ulysses (Odyssee XII) van deze de middelen om zich van de betoovering der sirenen te bevrijden, toch kon hij, gelijk Lana zegt, wel die vrouw met een sirene in dien droom gelijk stellen zooal niet gelooven, dat zij dit werkelijk was; want Circe, zoowel als een sirene, zijn het symbool van het valsche genoegen, dat den mensch doet afwijken van het rechte pad, en gelijk Circe de zwijnen hoedt — had hij er bij kunnen voegen — heerscht zij over verkwisters, zwelgers en wellustelingen, die men ten allen tijde met zwijnen heeft vergeleken.

[5]) V. 28-34. De goede vrouw, die weer haar ware wezen onthult, is de H. Lucia, de gratia coöperans. Uit den tekst kan men niet grammatisch bewijzen, dat Virgilius dit doet. Maar Virgilius treedt niet telkens actief op als de Engelen, maar alleen raad gevend en onderrichtend. Daarom onderstel ik, dat Lucia het booze wijf in ware gedaante weer aan Dante toont.

[6]) V. 34-40. Zie Fig. MM^2. Wanneer men zich den Berg hier denkt met denzelfden zonnestand als in Fig. E, zelfs vroeger — want daar is het te L^1 12 uur, 20 minuten n.l. 12 uur 's middags — dus wanneer de Zon loodrecht staat boven L^1 is het in L^2 6 uur 's morgens. Eerst dan staan *alle* Kringen in het volle licht. Nu bevinden zich Dante en Virgilius in den Vijfden Kring, Vierde Plateau: L^{12} L^{13}, terwijl L^{12} op 120° *kegelomtrek* van L^1 ligt op $\frac{1}{3} + \frac{6}{21} = \frac{13}{21}$ van de hoogte. 120° kegelomtrek = 60° aardomtrek = 4 uur verschil. Staat de Zon loodrecht boven L^1 dan treffen zijn stralen hun van achteren ietwat schuin van boven af in de

lenden op den boog $L^{12}L^{13}$ en is het in L^{12} 8 uur s morgens, in L^{13} haast $\frac{1}{4}$ uur vroeger, in L^{14} half 8 en op den meridiaan is het dan 9 uur (Zie Kaart II). Het is nu de dag van 29 Maart, de derde op den Berg. Er is geen questie van, dat de trappen naar den Kring der Tragen en dien der Gierigaards en Verkwisters vlak boven elkaar liggen als op Philalethes' horizontale kaart. Want Virgilius beveelt Dante (v. 36) den ingang te zoeken, dus ligt die er niet vlak boven en ook bewijst dit de vraag, al eerder gericht tot de Tragen in goede Werken Z XVIII v. 109-112: hoe ze verder moeten gaan.

[7]) V. 40-43. Sterfelijk grensland is de aarde als overgang naar Louteringsberg en Hemel.

[8]) V. 46-52. Qui lugent en verder v. 50 en 51 Matth. V v. 4. „Zalig zijn, die treuren, want zij zullen vertroost worden," het is de derde der zaligheden toegezegd in de Bergrede. Phil. verklaart de toepasselijkheid van dit woord op de Tragen in goede Werken aldus: Zij betreuren hun traagheid op aarde, maar dit berouw is de eerste stap tot verbetering en dus tot troost en hoop op het zalig worden. Met de wieken wischt de Engel Dante de vijfde P van het voorhoofd (v. 49).

[9]) V. 55-64. Virgilius kent Dante's gedachten en weet dus, wie hij in dien droom zag en zegt hem nu te letten op het lokaas van den Koning (God) der groote wielen (Kringen), d. w. z. op de schoonheid der hemelen.

[10]) V. 64-70. De valk zit naar zijn klauwen te kijken, zoolang hij op een stang wordt vast gehouden of op de hand; zoo ook liep Dante voorover in gedachten, maar richt zich dan op gelijk die vogel, als de valkenier dien aanzet. (Zie Frederik II De arte venandi cum avibus).

[11]) V. 70-76. Hier begint het Derde Rijk van den Louteringsberg. Adhaesit pavimento anima mea. Mijn ziel hecht aan de aarde, Psalm CXVIII der Vulgata geheel voor de ondeugden passend, die daar worden geboet: gierigheid en verkwisting. Wellicht dacht de Dichter volgens Phil. ook aan het daaropvolgend gebed: Vivifica me secundum

verbum tuum, (Schenk mij leven naar Uw Woord) wat den boetelingen wel in den mond kan gelegd worden.

[12]) V. 97-103. Niet dan ongaarne heb ik v. 99 Scias, quod ego fui successor Petri uit het Latijn, de taal der Kerk en dus bij uitstek der Pausen, hier vertaald; het is wel veroorloofd, maar niet zoo gestyleerd. De sprekende is volgens Phil. kardinaal Ottobuoni uit het beroemde geslacht der Fieschi, graven van Lavagna, later Paus Adrianus V. In Juli 1276 werd Ottobuoni tot Paus gekozen, maar stierf na een regeering van een maand en negen dagen zonder tot priester gewijd te zijn. Gedurende dezen tijd is er niets van hem bekend dan dat hij de bepaling, welke Gregorius X op het concilie te Lyon met betrekking tot de pauskeuze gemaakt had, schorste om haar aan een herziening te onderwerpen en dat hij het door hem zelf begeerde interdict tegen Genua ophief. Phil. (Zie Das Fegf. p. 188 N. 17) beweert, dat uit de geschiedenis niets blijkt van de gierigheid, die Dante hem ten laste legde, maar tegenover de door hem geciteerde annalen staat in de Ch. sopra di Dante, dat het hem slechts om geld te doen was om daardoor paus te worden, waar hij niet lang van genoten heeft, maar dat hij — toen hij het eenmaal was — de ijdelheid van zijn geld- en eerzucht heeft ingezien.

Het stroompje v. 101 tusschen Siestri en Chiaveri is de Lavagna, waarvan de graventitel der Fieschi stamt, die hun hoogste trots was. Het stort zich achter Chiaveri van de Riviera di Levante in den zeeboezem van Rapallo.

[13]) V. 103-127. Petrarca bevestigt, hoe het dragen van den Grooten Mantel der pauselijke waardigheid — ook in I Z. II v. 27 — Adrianus V tegenviel. (Zie Petr. Rer. mem. III 2, 64) Toen hij zag, dat hij toch niet hooger kon stijgen in het tijdelijke leven (v. 110), ontbrandde in hem de liefde voor het eeuwige. V. 118-127 verklaren al genoegzaam de figuurlijke beteekenis van de straf op aarde. Deze herinnert minder aan den dwangarbeid der Gierigaards en Verkwisters in de Hel Kring IV Z. VII dan aan die der Simonieten in de Sfeer der Inklem-

ming, Kring VIII van de Hel Z. XIX v. 22-32 N. 4. Voor de Verkwisters geldt hetzelfde. Ook zij joegen slechts naar genot en moesten daardoor, omdat zij geen waarde van geld kenden, er steeds op azen.

[14]) V. 127-139. Ook hier eerbiedigt Dante altijd nog in den zondaar den Paus (v. 127-133) evenals in I Z. XIX v. 100-106. V. 134-136 op de Apocalypse XXII 9, waar de Engel tot Johannes zegt: „Zie, doe het niet; ik ben Uw mededienaar". „Hier" — wil Adrianus zeggen — „ben ik geen paus meer en heb ik geen grootere macht, dan allen, die met mij lijden". Het neque nubent v. 137 is ontleend aan het woord: „In resurrectione neque nubent neque nubentur." „Bij de opstanding der dooden zullen zij noch huwen, noch zich laten huwen." Matth. XII v. 25. Deze spreuk is hier aldus toepasselijk: de Paus is wel de Bruidegom der Kerk als Christus' vertegenwoordiger op aarde, maar met den dood wordt deze echt verbroken.

[15]) V. 142-145. Alagia was een der drie dochters van Niccolò Fieschi; de anderen waren gehuwd met Alberto Malespina en Obbizzo II d'Este (Zie I Z. XII v. 111). Zij was een nicht van Adrianus V gehuwd met Moroëllo Malespina (Zie I Z. XXIV v. 145), en leefde als een heilige volgens eenige oude commentatoren. De Fieschi waren zeker volgens Phil. met de Malespina's bevriend. Buti verhaalt, dat zij zeer deugdzaam en een zeer goede vrouw was en dat Dante, die lang in Lunigiana met Moroëllo Malespina in aanraking was, haar kende en dat zij steeds missen liet lezen en gebeden opdragen voor haar oom. Benv., die redenen van politieke haat bij Dante tegen dit Guelfische geslacht uitsluit — terwijl Phil. er toe overhelt — verhaalt, dat eenige vrouwen uit die familie als onzedelijk bekend stonden en dat zij dus de eenige was, die voor hem bidden wilde en van wie dit zou worden verhoord.

II A

ZANG XIX–XXVII

Overmatige Liefde

ZANG XIX

ZESDE KRING

Vijfde Plateau
De Sfeer der Gevangenschap
De Vrekken en de Verkwisters
Vierde Visioen
De Vierde Engel-Gids
Paus Adrianus V

1 In 't uur, wanneer de gloed des dags de koude
Der Maan niet mindert, in twee aard-quadranten
Door Terra — soms Saturnus ook — weerhouden, —

4 Wanneer vóór dageraad de geomanten
Hun grootst fortuin in 't Oosten op zien komen
Langs weg voor kort in hunne schaduw-kanten,[1]

7 Verscheen een staam'lend wijf mij in mijn droomen,
Scheel en de voeten binnenwaarts gebogen,
De armen stomp, 't gelaat de kleur ontnomen.[2]

10 'k Zag toe en naar de Zon weer geeft 't vermogen
Den killen leden, door den nacht versteven,
Zoo wist 'k haar taal te schenken met mijn oogen

13 En heeft zij daardoor eensklaps zich verheven
En toen ook, naar de liefde het begeerde,
Aan haar verwelkt gelaat weer kleur gegeven.[3])

16 Toen zij niet meer de macht der spraak ontbeerde,
Begon zij zóó te zingen, dat van gene
Naar elders moeilijk slechts ik d' aandacht keerde.

19 „'k Ben,"— zong zij — „'k ben de lief'lijke sirene,
Door mij gaan schippers midde' in zee verloren;
Zoozeer verruk ik, die gehoor mij leenen.

22 Ulysses' reislust wist ik te verstoren
Door mijn gezang en wie eens aan mij wendde,
Gaat zelden heen, zóó weet ik te bekoren." —[4])

25 Zij kon nog hare woorden niet volenden,
Toen heil'g en snel me' een Donna is verrezen
Dicht bij me' om deze' een afschrik toe te zenden.

28 „Virgilius, o Virgilius, wie is deze!"—
Sprak treurig zij en deed hem nader trekken,
De oogen slechts gericht op 't eerb're wezen.

31 Zij greep de and're' en deed mij 't lijf ontdekken —
De kleeren scheurend, dat ze 'r buik mij breidde,
Waaruit zóó'n stank kwam, dat die mij moest wekken.[5])

34 Ik hief de oogen en Virgilius zeide:
„Drie keer voor 't minst wou 'k u tot opstaan dwingen,
Zoek met mij d' oop'ning, dien gij moet doorschrijden." —

37 'k Stond op; reeds zoozeer waren alle Kringen
Des heil'gen Bergs van fellen dag begleden,
Dat wij met nieuw licht aan de lenden gingen.[6])

40 'k Droeg 't voorhoofd, wijl 'k hem volgde op zijn schreden
Als een, die — als gedachten hem bezwaren —
Tot halven boog van brug kromt naar beneden,

43 Toen 'k: „Kom, hier is de opgang," — mocht ervaren,
Zóó zacht van aard en vriend'lijk op te merken,
Als 't nooit in sterf'lijk grensland was te' ontwaren.[7])

46 Gelijk een zwaan, zoo spande hij de vlerken,
Die dus sprak, keerde' en opwaarts is getogen,
Waar 't harde leisteen een paar mure' afperken.

49 Hij klepte, dat er winden tot ons vlogen.
„Qui lugent, zullen zaligheid verkrijgen," —
Sprak hij — „want troost vindt zijn ziel in den hooge." —

52 „Wat doet Uw blik toch steeds langs d' aarde tijgen?" —
Begon mijn leidsman toen tot mij te spreken,
Waar wij niet verre onder d' Engel stijgen.

55 En ik: „Zoo'n argwaan voel ik in mij kweeken
't Nieuw visioen, hetgeen mij tot haar leidde,
Dat mijn gedachten er niet heen van weken." —

58 „Zaagt gij die oude heks," — was, wat hij zeide —
„Die boven ons slechts weenen doet de zielen?
Zaagt gij, hoe men van deze zich bevrijdde?

60 't Zij U genoeg; treedt d' aarde met de hielen.
Keer 't oog naar het lokaas, dat men rond ziet zenden
Door d' eeuw'gen Koning met de groote wielen[9]).

Als valk, die naar zijn klauwen 't oog eerst wendde,
Dan op den roep zich draait, vooruit zal strekken,
Daar zucht naar prooi trekt, die hij onderkende,

Zoo deed ik en zoover 'k de spleet zag trekken
Door rotsen voor wie opwaarts zoekt zijn wegen,
Klom ik tot, waar 'k weer 't kringen kon ontdekken.[10])

Toen 'k tot de vijfde Ronde was gestegen,
Zag ik er lieden klagen in die oorden
En aardwaarts elk met het gelaat gelegen.

„Adhaesit pavimento" — was, 't geen 'k hoorde —
„Anima mea," — wat zij zuchtend zeiden
Zóó zwaar, dat nauw men slechts verstond die woorden.[11])

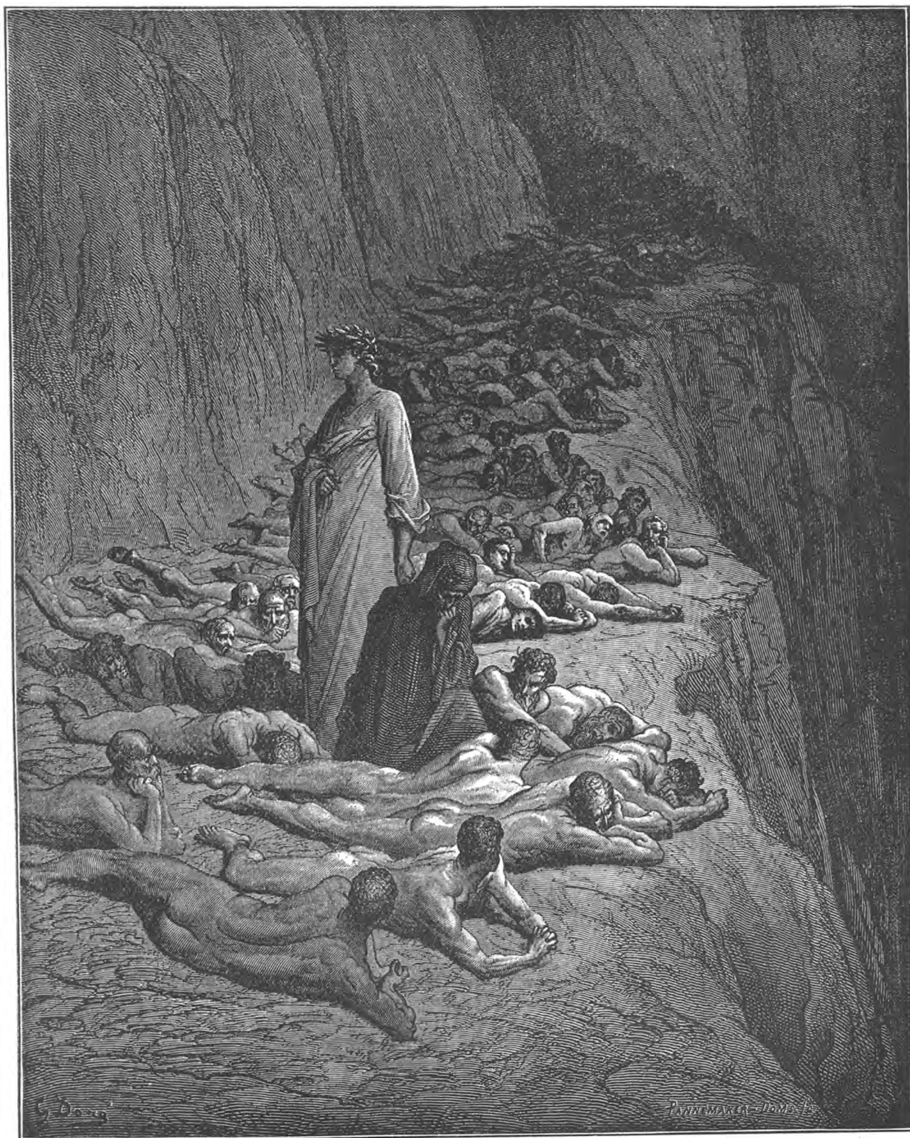
„O Gods verkoor'nen, van wien hoop het lijden,
En de gerechtigheid het zal verzachten,
Wil ons naar hooger treden voort doen schrijden."—

„Komt gij, wijl niet het ligge' U is te wachten,
Dan moet gij — wilt gij sneller weg opsporen —
Naar buite' Uw rechterzij te houden trachten." —

Vroeg de Poëet èn kwam ons toen ter ooren
Dicht vóór ons en daardoor kon ik het raden,
Wie 't was, die eerst verborgen zich liet hooren.

En 't oog weer naar mijn Heer sloeg ik hem gade,
Waarop die toegaf met blijmoedig wenken,
Voor wat als wensch mijn blikken van hem baden.

Toen 'k doen kon, naar 't gemoed me' er toe wou lenken,
Ben ik tot vlak op 't schepsel toe gestreken
En wilde aandacht aan zijn woorden schenken.

„Naar wij den blik niet opwaarts lieten stijgen,
Daar die gehecht bleef aan de aardsche zaken,
Aldus deed ons het Recht hier aardwaarts nijgen."
Z XIX v 118—121

91 „Geest, door wiens klagen dien drang rijpt”, - ging 'k spreken -
„Noodzaak tot wederkeer naar God gebleven:
Uw grootste zorg zij kort voor mij geweken.

94 Wie waart ge' en wat houdt elks rug hoog geheven?
Zeg 't, zoo ge' een hand'ling van mij zoudt begeeren
Daar, waarvan ik in leven ben gedreven”.—

97 Hij: „Waarom 't zwerk ons d' achterzij deed keeren
Naar zich toe, weet gij, maar dient eerst te weten,
Dat ik Petrus opvolgde in die sferen.

100 Langs Siestri, Chiaveri voort gereten
Stort een schoon stroompje; mijn voorvad'ren plachten
Zijn naam in hunnen titel 't hoogst te heeten.[12])

103 Een maand ruim voelde' ik, hoe of elk bevrachtte
De groote Mantel, die voor slijk hem weerde,
Dat dons men d' and're laste' er bij kan achten.

106 Helaas, 't was laat eerst toen ik mij bekeerde;
Maar 't was, sinds 'k Herder werd gemaakt van Rome,
Dat 'k de bedrieg'lijkheid des levens leerde.

109 Ik zag, hoe daar 't hart nooit tot rust kan komen,
Men in dàt leven hooger nooit kan schrijden;
Van liefdegloed deed mij 't voor dit doorstroomen.

112 Tot destijds was 'k armzalig en gescheiden
Van God mijn ziel, die alles wou erlangen.
Nu ziet gij, hoe ik hier er voor moet lijden.

115 Wat hebzucht doet, ziet ge' aan hen, hier gevangen,
Wier zielen er de loutering verkrijgen;
Geen straf des Bergs, die bitterder kan prangen.

118 Naar wij den blik niet opwaarts lieten stijgen,
Daar die gehecht bleef aan de aardsche zaken,
Aldus deed ons het Recht hier aardwaarts nijgen.

121 Naar geldzucht onze liefde slechts deed blaken
En naar niets anders we' in ons hand'len stonden;
Aldus doet hier het Recht beëngd ons raken,

124 Gevangen en aan hand en voet gebonden
En naar 't rechtvaardig Heer zij goed geleken,
Blijft roerloos en gestrekt elk in deez' Ronde.[13])

127 Ik knielde neer en daarop wilde' ik spreken,
Maar toen 'k begon en toen hij slechts ontwaarde
Door 't luist'ren, hoe mijn eerbied was gebleken,

130 Zei hij: „Wat reden boog U zoo ter aarde?"
En ik: „Uw waardigheid deed mij dus zwichten,
Daar — rechtop — mijn geweten mij bezwaarde". —

133 „Strek, broeder, 't been weer, wil weer op U richten."—
Zei hij — „Dwaal niet; tot dienaar ben 'k gezonken,
Waartoe me' als U en elk één Macht verplichtte.

136 Gij ziet — heeft 't Evangelium U geklonken,
Dat 't: „N e q u e n u b e n t" ge' Uw begrip vertrouwde —
Waarom ik deze woorde' U heb geschonken.[14])

139 Ga voort, wil langer hier niet op U houden,
Daar Uw verblijf mijn klagen zal verstoren,
Dat 'k rijp tot wat ik door Uw woord aanschouwde.

142 Mij bleef een nicht Alagia ginds behooren
Zelf goed, mits door slecht voorbeeld haar gegeven
Van mijn geslacht ook zij niet gaat verloren

145 En 't is de een'ge' er mij tot steun gebleven." —[15])

ZANG XX

INHOUD

Dante vervolgt zijn weg langs den Zesden Kring, het vijfde Plateau, en hoort dan een der boetelingen voorbeelden roepen van vrijwillige armoede en groote mildheid. Deze maakt zich bekend als Hugo Capet, den stichter der toen regeerende dynastie in Frankrijk, die hier over zijn eigen nakomelingen de wraak des Hemels aanroept voor hun hebzucht. Dan deelt hij hem mede, welke afschrikwekkende voorbeelden van gierigheid de zondaars hier tot loutering moeten herhalen. Opeens ontstaat er een hevige schudding van den Berg, waarvan Dante de oorzaak niet begrijpt, maar die hem in den volgenden Zang helder wordt.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-4. De spons is Dante's nieuwsgierigheid; het water, is wat hij hoort.

[2]) V. 4-7. Het mossimi... e il duca mio si mosse; ik dreef mij voort als mijn Gids zal wel weer een opzettelijke herhaling van het Leitmotief wezen. Hoeken der aarde (ingelascht) kan men zich denken als de uiteinden der vastelanden enz..

[3]) V. 10-16. Wolvin der Oudheid, Rome als in I Z. I v. 49-52. Wolf slaat bij Dante volgens Rossetti steeds op de Guelfische partij. Hij is de wederkeerende Christus en il Veltro, de Windhond uit I Z I v. 100-112.

[4]) V. 16-25. Het eerste voorbeeld van armoede, dat — volgens Cas. — de schimmen als in de andere Kringen hier

aanroepen (zeker uit eerbied) is weer dat van de H. Maagd (Lucas II 7). „En zij bracht Haar eerstgeboren Zoon ter wereld en wond Hem in doeken en legde Hem neder in de kribbe, omdat voor hem geen plaats was in de herberg."— V. 21 is een herinnering aan Isaïas XXVI v. 17, 18 als een doelloos leven, daar zij waren gelijk een zwangere vrouw, die niets dan wind baarde, gelijk de Bijbel daar zegt.

[5]) V. 25-28. Cajus Fabricius Luscinius, consul in 282 v. Chr. wees de geschenken van Pyrrhus van Epirus, tot wien hij gezonden was voor vredesonderhandelingen, verachtelijk van de hand en toen hij in 275 v. Chr. censor was, verjoeg hij P. Cornelius Rufinus uit den Senaat om zijn verkwistingen en stierf toen zoo arm, dat hij op staatskosten moest begraven worden. (Zie Valerius Maximus I 8 II 9, IV). Dante prees hem daarvoor ook in Il Conv. IV 5 en De Mon. II 5.

[6]) V. 28-34. De heilige Niccolao, in ons land algemeen bekend en bemind als Sint Nicolaas, was bisschop van Mira in Licia in Klein-Azië. Men vertelt van hem, dat een arme vader zijn drie dochters wilde verkoopen om zich uit geldverlegenheid te redden. Hij wierp daarom 's nachts drie keer een buidel vol geld door het raam bij dien man om zijn dochters te kunnen uithuwen op eerbare wijze, hetgeen ook gebeurde. Deze roerende historie is op een schilderij door den vromen Fiesole voorgesteld in de Galerij van het Vaticaan. Hieraan is wellicht de oorsprong te danken van het gebruik, dat de kinderen voor den nacht van 5 December hun laarsjes of klompjes onder den schoorsteen zetten, opdat de goede Sint, die dan met zijn zwarten knecht over de daken rijdt, er geschenken in laat vallen. Wanneer hij leefde, is — des te beter voor de legende — zeer twijfelachtig. Waarschijnlijk was dit ten tijde der laatste vervolging vóór Constantijn. Dat hij de eerste Kerkvergadering van Nicea (325) bijwoonde, is niet waarschijnlijk. Voor de regeering echter van Justinianus I (527) waren te Constantinopel reeds meerdere kerken aan zijne vereering toegewijd. Zijn reliquien werden later geroofd

en naar Bari in Zuid-Italië gebracht, waar zij zeer werden vereerd; daarom heette hij vaak Sint Nicolaas van Bari.

[7]) V. 40-43. De beteekenis, waarover de commentatoren het lang niet eens zijn, komt mij geen andere voor dan deze, dat Capet geen bemiddeling tot genade voor of verkorting van zijn straf verwacht van zijn familie, wat hier ook onmogelijk is, wel van Dante zelf.

[8]) V. 43-61. In v. 43 is de booze plant het Huis Capet. Philips de Schoone had in 1297 graaf Gui van Vlaanderen als een zijner machtige vasallen, wier kracht de Capetingen steeds trachtten te breken, behandeld, of zijn land een vervallen leen was. De dwingelandij van 's konings stadhouder en des gens du lis (de koningsgezinden, de aanhangers der Lelie's, 's konings wapen) deed in de steden (v. 46) een opstand uitbreken met gevolg, dat de Franschen in 1302 in den Sporenslag bij Kortrijk een zware nederlaag leden en die stad en de andere, hier genoemden afvielen. (Zie uitvoeriger Phil. Das Fegf. Z XX N 6). Na Hugo regeerden vier Philippes en vier Louis uit zijn Huis tot in Dante's tijd. Maar in v. 49 vergist Dante zich, wat niet zoozeer aan hem moet geweten worden als aan den stand der toenmalige historie en genealogie. (Zie La Litt. franç. au Moyen Age, Gaston Paris, Parijs IV 38 p. 44). Hij verwart Hugo Capet den Groote, hertog van Frankrijk, met diens zoon, die Hugo Capet heette, en sloeg er óók geloof aan, dat Hugo Capet, de koning, de zoon was van een slager van Parijs. (Zie Phil. Das Fegf. p. 194-195 N 8). Men vindt die sage, welke toen voor geschiedenis gold, ook bij Villani Cr. IV 4. Hugo Capet de Groote, hertog van Frankrijk en Aquitanië, graaf van Parijs en Orleans, was de stichter der Capetingsche dynastie, en regeerde inderdaad al, toen de Carolingen Louis IV (936-954) en Lotharius (954-996) het nog slechts deden in naam. Hij stierf in 956 en liet een zoon na, óók Hugo Capet genaamd, die na het kortstondig bewind van Lodewijk V, den Tragen, (986-987) gekroond werd tot koning van Frankrijk

3 Juli 987 en die in 996 stierf. Nu laat Dante Hugo, den hertog, spreken maar over bijzonderheden Hugo, den koning, eigen; zoo maakt hij van hem een slagerszoon en meldt van hem, dat hij machtig werd, toen de oude koningen verdwenen (v. 52), wat met zijn vader gebeurde. Tot Dante's tijd is hun reeks deze: Hugo de Groote — (volgens Phil. echter zelf als koning gezalfd) — Hugo Capet 987-996, Robert II 996-1031, Hendrik I 1031-1060, Philips I 1060-1108, Lodewijk VI, de Dikke, 1108-1137, Lodewijk VII, het Kind 1137-1180, Philips II Augustus 1180-1223, Lodewijk VIII, de Leeuw 1223-1226, Lodewijk IX, de Heilige 1226-1270, Philips III, de Stoute 1270-1285, Philips IV, de Schoone 1285-1314.

Verder verwart Dante den laatsten der Carolingen met den laatsten der Merowingen, de eerste fransche dynastie. Lodewijk V, de eerste hier bedoeld stierf 21 Mei 987 en van zijn Huis bleef nog slechts hertog Karel van Lotharingen over, die in de gevangenis stierf. Hij verwisselt hem met den Merowinger Childerik III, die in een klooster ging (752).

Terecht merkt Casini op, dat deze schim juist uit nederigheid meldt, dat hij de zoon van een slager is gelijk Paus Adrianus V niet wil, dat Dante bij hem de knie buigt (Z XIX v. 133-136) en Omberto Aldobrandeschi bescheiden spreekt (Z XI v. 60). Bohl zegt dienaangaande: Ook daarin, dat Hugo Capet de kroon niet voor zich maar voor zijn zoon Robert genomen heeft, volgt Dante de overlevering, die met de geschiedenis strijdt, ofschoon het wèl waar is, dat Robert bij het leven van zijn vader gekroond werd in 988, terwijl Hugo nog leefde in 996. Juist dat dit met Robert gebeurde, kon licht veroorzaken, dat ook dáárdoor weer Hugo Capet, de Groote, de h e r t o g, en Hugo Capet, de k o n i n g, verwisseld werden.

Volgens Phil. was hebzucht meer de eigenschap van Hugo, den hertog, dan van Hugo, den koning, want de vader verwierp het aanbod van de kroon wel tweemaal, maar wist zich door

zijn macht bij de koningen zelf bevreesd te maken, want hij vereenigde Saksen en Beijeren, de hertogdommen van Frankrijk en Bourgondië. Na zijn dood kreeg Hugo Capet alleen het hertogdom Frankrijk en moest Bourgondië aan zijn jongeren broeder overlaten. Ook is van dezen laatsten bekend, dat hij bij zijn troonsbestijging het misbruik van de bezitting der abdijen door leeken tegen ging en er zelf mee begon door afstand te doen van die hijzelf bezat.

[9]) V. 61-64. Lodewijk IX, de Heilige, huwde in 1234 met Margaretha, oudste dochter van graaf Reimond Beringar IV uit Provence (Zie Z VI v. 128 en volg.). Lodewijks broeder Karel van Anjou verkreeg Provence (het groot geschenk v. 62) door zijn verloving met Beatrix in 1261 (Zie Z VII v. 113), de jongste dochter van dien Beringar. Nu was Reimond van Toulouse, zoon van een gelijknamigen vader, die wegens begunstiging der kettersche Albigenzen zijn graafschap verloren had, eerst met die Beatrix verloofd, doch toen Reimond Beringar stierf wisten de ministers van den graaf van Provence, die voor de belangen van Frankrijk optraden, Rossieu en d'Albert het huwelijk zoo lang uit te stellen, dat de verloving met Karel van Anjou in orde kwam. Languedoc kwam reeds na den Albigenser oorlog tegen Reimond VI van Toulouse door den vrede van Parijs in 1299 aan de Fransche kroon met het graafschap Toulouse, dat Philips II en Philips III tot kroongoed maakten. Later groeide de macht van het Fransche Huis en verbreidde zich tot over de Alpen.

[10]) V. 64-67. Sinds begon de reeks van misdaden door geweld en verraad v. 64, 65, welke wijzen op de manier, hoe Philipp le Bel de graafschappen van Valois, Poitou, Alvernia, en het koninkrijk Navarre stal en op het perfide gedrag, waardoor hij zich meester maakte van de fransche landen aan Engeland onderworpen. Normandië (v. 67) had Philippe le Bel den Engelschen in 1204 ontnomen en herhaaldelijk opnieuw en Gascogne (v. 67) aan Eduard I. (Zie uitvoeriger Phil. Das Fegf. p. 197 N 12).

[11]) V. 67-70. Het driewerf rijmen op *verzoening* (v. 66, 68, 70) is ironie en komt als *ammenda* juist zoo voor in den tekst; dit voor lezers, die geen italiaansch kennen en zouden denken, dat het een hapering is van den vertaler. Hetzelfde vindt men in het Par. Z XIV v. 104, 106, 108, waar zoo driemaal Christus (Christo) rijmt. Karel van Anjou (Zie Z VII v. 113) kwam in Italië tot verovering van het koninkrijk Napels en beging de misdaad den jongen Conradijn, zoon van Conradijn IV, den laatsten telg van het Zwabische Huis, te doen sterven, die in zijn handen viel na den slag bij Tagliacozzo. (Zie I Z XXVIII v. 17). De groote kerkleeraar Thomas van Aquino (Zie Par. Z X v. 99) verliet onder geleide van pater Rinaldo van Piperno einde Jan. 1274 Napels om zich naar het concilie te begeven, te Lyon bijeen geroepen door Gregorius X. Ofschoon eerst 47 jaar oud was hij zeer uitgeput en verzwakt en zag zich genoodzaakt reeds een halve dagreis noordelijk van Terracina in het klooster Fossa nuova in de Campagna aan den rand der Pontijnsche moerassen niet ver van Piperno zijn reis te staken. Hij stierf 7 Maart. De bewering, dat Karel I hem uit vrees voor de berichten, die Thomas over hem aan den Paus op het concilie zou geven, heeft laten vergiftigen, vindt men ook bij andere tijdgenooten des Dichters. Over de bijzonderheden — zegt Bohl — loopen de berichten zeer uiteen. (Zie uitvoeriger Phil. Das Fegf. p. 197-198 N 13). Lana meldt, dat Karel hem voor zijn zwakke gezondheid een arts nastuurde om voor Thomas' gezondheid te zorgen en dat die hem vergiftigde. (Zie P. Ucelli. Delle differenti sentenze di alcuni cospicui autori intorno alla morte di San Tomm. d'Aquino, Napoli 1860).

[12]) V. 70-79. Karel van Valois zonder Land zag zijn onderneming tegen Sicilië, waaruit hij de Arragoneesen verdrijven wilde, mislukken bij gebrek aan levensmiddelen en door ziekten in het leger uitgebroken. Men zei van hem: Als vredestichter kwam hij te Florence en liet de stad in oproer achter. Naar Sicilië ging hij om oorlog te voeren en won

een schandelijken vrede. Zie G. Villani Cr. VIII 50). V. 73 ongewapend is niet letterlijk waar, daar hij met enkele graven en baronnen meer dan 500 ruiters meevoerde, (Zie G. Villani Cr. VIII 49) maar zijn voornaamste wapen was het verraad, hier de lans van Judas genaamd. Hij verjoeg (v. 75) deels door verbanning, deels door bedreiging vele burgers, werd de oorzaak van zwaar bloedvergieten en perste de stad groote geldsommen af. V. 76: dat de tocht naar Florence hem geen grond zal schenken, door Bohl opgevat als tegenstelling met de belangeloosheid van Il Veltro, (I Z I v. 103) komt mij ongerijmd voor, want m. i. zou dan Karel van Valois als antipode van den wederkeerende Christus-Imperator de Anti-Christ zijn! Dit heeft Bohl echter in Il Veltro niet gezien. (Zie voor hem I Z VI v. 69 N 11 en D. Compagni Cr. II 2-28).

[13]) V. 79-82. Karel II van Anjou, (Zie Par. Z VI v. 106, Z XIX v. 127) zoon van Karel I, werd gevangen genomen, in den zeeslag bij Napels 5 Juni 1284 door Ruggieri di Lauria, Arragoneesch admiraal en na den dood zijns vaders losgelaten en volgde hem op. Onder de daden van hem, die zijn tijdgenooten veroordeelden, behoorde, dat hij zijn jeugdige dochter Beatrice in 1305 had uitgehuwd aan Azzo VIII, markies van Ferrara, (Z V v. 77 en I Z XII v. 111) die al oud was, wat hij deed om het geld van zijn schoonzoon wellicht 30.000 goudguldens.

[14]) V. 85-91. De twist reeds ontstaan in 1296 tusschen Bonifacius VIII en Philippe le Bel was sedert 1301 door het geschil over den bisschop van Pamiers opnieuw ontvlamd en had den Paus o. a. 10 Nov. 1302 tot de veelbesproken bul: „Unam Sanctum" aanleiding gegeven. In Maart 1303 gaf Philippe zijn grootzegelbewaarder Willem van Nogaret — weinige dagen voor deze in den staatsraad des konings het saamroepen van een concilie verlangd had om de nietigheid der keus van Bonifacius VIII te bespreken en hem wegens ketterij, simonie en ontucht te veroordeelen — de geheime volmacht en be-

schikking over groote sommen om tegen den Paus op te treden. Nogaret verbond zich met den onverzoenlijksten vijand van Bonifacius Sciarra Colonna (I Z XXVII v. 87) en drong onder het fransche vaandel: de Leliëenvlag begeleid door 800 gewapenden, die voor een deel tot den Romeinschen adel van Duitsche afkomst behoorden 7 Sept. 1303 Anagni, — ook Alagna genaamd — de geboorteplaats van den Paus binnen, waar deze met de kardinalen verblijf hield. Het gepeupel sloot zich daar bij hen aan en zoo drongen zij plunderend en onder doodsbedreigingen in het pauselijk paleis. „Moet ik als Christus door verraad gevangen worden" — zei Bonifacius — „en willen mijn vijanden mij dooden, dan wil ik als Paus sterven". — Terwijl de binnendringende booswichten de deuren bestormden en in brand staken, kleedde hij zich met de teekenen zijner hooge waardigheid. Zoo op den pauselijken troon tusschen de kardinalen van Ostia en Sabina gezeten wachtte de bijna negentigjarige grijsaard gelaten zijn lot. De bedaardheid van den Paus ontwapende zelfs Nogaret en zijn bende. Niemand waagde het de hand naar hem uit te steken. Korten tijd echter na zijn terugkeer in het Vaticaan stierf hij op 11 October aan een gebroken hart. Villani Cr. VIII 63 meldt, dat hij buiten zichzelf was van verontwaardiging en tengevolge daarvan stierf, hetgeen zich laat begrijpen bij een man van dien rang en leeftijd, die zeer trotsch was (Zie I Z XXVII v. 97). Om de ontberingen van den Paus weer te geven vergelijkt hij die wellicht met de gal en edik, die men Christus reikte aan het Kruis, want in de drie dagen van zijn gevangenschap at hij volgens Buti niets dan eieren uit vrees voor vergiftiging. Maar veeleer slaat dit m. i. — of óók — figuurlijk op de beleedigingen hem toegevoegd door Sciarra Colonna en zijn vijanden. Het binden v. 87 heeft betrekking op de gevangenschap.

[14]) V. 91-94. Gelijk Pilatus Christus aan diens vijanden overliet, leverde Philips Zijn Stedehouder Bonifacius VIII aan de zijnen over. Een van de grootste misdaden van dezen

vorst was naar Dante's opvatting, die door velen gedeeld wordt, de gewelddadige opheffing van de Orde der Tempeliers, een nog altijd duistere zaak. Of dit nu — naar Cas. zegt — met toestemming van Clemens V gebeurd is of niet, doet tot de onwettigheid niets af, want deze orde van priester-ridders stond zeker sinds 1172 door Paus Alexander III zoo niet eerder onmiddellijk onder den Paus, zoodat geen koning de Orde altans in haar geheel voor zijn rechtbank kon dagen, waarbij het hem zeker om hun enorme rijkdommen te doen was, want zij waren voor de opkomst der italiaansche steden de geldmacht bij uitnemendheid in de Liddeneeuwen. De vervolging begon al in 1307; 2 Mei 1312 werd zij op het concilie te Vienne opgeheven, waar de grootmeester Jacques du Molay op 11 Maart 1314 op bevel van Philips zonder vonnis of recht werd verbrand. Daar het grootste deel der goederen aan de Johannisridders kwam, die steeds met hen twistten, zal ook deze Orde zeker wel tot den ondergang der Tempeliers hebben bijgedragen. V. 93 letterlijk opgevat is onzin. Men kan een tempel niet binnen zeilen. Nu is het wel waar, dat de Italianen als zeevarend volk evenals wij Nederlanders vele zegswijzen gebruiken met „zeil" er in, maar dan botst hier die figuurlijk aanwending op het werkelijk binnen treden zonder volmacht in hun tempel. De zaak is echter duidelijk, als men weet, wat Dante met tempio hier bedoelt. De tempel is niet alleen het klooster, waarin deze monnik-ridders verblijf hielden en dat tijdens de Fransche Revolutie tot gevangenis diende en toen nog Le Temple heette en als zoodanig zeer bekend werd, maar tevens de ringmuur om de oude Cité van Parijs; de stad zelf behoorde tot het graafschap Parijs en was — voor zoover ik weet — onder de Merovingen — niet onder de Carolingen — maar wèl onder de Capetingen — en dáár komt het hier op aan — de residentie der fransche koningen. Om nu aan te duiden, dat hij van Tempeliers, van Monnik-Ridders spreekt, wijst hij dit aan met het woord tempio: hier klooster-vesting.

Hun vesting was hier tevens die der stad Parijs, omdat hun klooster toevallig in Parijs lag en die wallen kon hij binnen zeilen, want de Seine stroomt door Parijs met een grooten bocht. Wellicht heeft Dante bij dit beeld ook gedacht aan het wapen dier stad: een schip met zeilen onder een veld met leliëen.

[16]) V. 94-97. Wanneer zal ik Uw wraak zien, die Uw toorn naar Uw ondoorgrondelijken Wil uitstelt, bedwingt om des te zekerder en ter rechter tijd te treffen (Zie Par. XXII v. 16 en volgenden).

[17]) V. 97-103. De eenige Bruid des H. Geestes is de Madonna. Bij dag halen de schimmen goede voorbeelden aan, bij nacht slechte van schraapzucht en verkwisting.

[18]) V. 103-106. De voorbeelden aangehaald gedurende den nacht zijn de booze daden, welke Aquino in zijn Summa P II 2ae, qu. CXVIII art. 8 onderscheidt als hun oorsprong vindend in schraapzucht: verraad (Pygmalion v. 103-106), onrust (Midas v. 106-109), verduistering (Achan v. 109-112), meineed (Ananias en Saphira v. 112), valschheid (Simon en Heliodorus v. 113-115 Zie N 21), onmenschelijkheid (Polynestor v. 115) en geweld (Crassus v. 116-118).

Pygmalion, koning van Tyrus om zich van de schatten van Sichéus, zijn oom en zwager, echtgenoot van Dido, meester te maken, vermoordde hem verraderlijk en dwong zijn zuster Dido naar Afrika te vluchten (Zie Virg. Aen. I v. 340-351).

[19]) V. 106-109. Midas, koning van Phrygië, verkreeg van Bacchus, dat alles, wat hij aanraakte in goud veranderde. Daar hij zoo uit hebzucht zichzelf van alle levensbehoeften verstak en in voortdurende onrust verkeerde, bevrijdde hij zich van deze gevaarlijke gunst door een bad in den stroom, den Pactolus (Zie Ovid. Met. XI 85-145).

[20]) V. 109-112. Achan, die een scharlaken kleed en 200 buidels zilver uit den God gewijden buit van Jericho voor zich nam en verborgen hield en door Josua tot bekentenis van zijn

daad gebracht werd, toen deze zeide: „Mijn zoon, geef den Heer, den God van Israël de eer; beken en verberg mij niet, wat gij gedaan hebt", werd daarop in het dal van Achor gesteenigd en met zijn goederen verbrand. (Josua VII v. 19-26)

[21]) V. 112-115. Hand. der Apost. V v. 1-3: „En een zeker man met name Ananias met Saphira, zijn vrouw, verkocht eene hoeve. En onttrok van den prijs ook met medeweten zijner vrouw; en bracht een zeker deel en leidde dat aan de voeten der apostelen en Petrus zeide: „Ananias, waarom heeft de Satan uw hart vervuld, dat gij den Heiligen Geest liegen zoudt en onttrekken van den prijs des lands?" — En Ananias deze woorden hoorende, viel neder en gaf den geest". —

II Maccab. III v. 25-26. Onder den vromen hoogepriester Onias III (Zie I Z. XIX v. 85-88 N. 12) waren grootendeels ten behoeve van weduwen en weezen (v. 10) door koningen en andere rijksgrooten (v. 2) groote bedragen in goud, zilver en andere kostbaarheden in den tempel neergelegd. Dit verried Simon, een der tempelbewaarders, aan Apollonius, die voor koning Selecus Coelesyrië en Phoenicië bestuurde. Hiervan onderricht zond de koning Heliodorus om die schatten voor hem te bemachtigen. Doof voor de vertoogen des hoogepriesters liet Heliodorus zich in den tempel dragen. Toen echter zijn begeleiders aan het werk wilden gaan, verscheen een door God gezonden heldhaftig ruiter, wiens ros met zijn hoeven Heliodorus tegen den grond slingerde, terwijl twee tegelijk verschenen jongelingen hem met roeden geeselden. Rafaël heeft dit op een van zijn fresco's in het Vaticaan geschilderd. Het was dus hier Simon, die valschheid pleegde. (Zie N 8).

[22]) V. 115-118. Polynestor, koning van Thracië doodde Polydorus, zoon van Priamus en Hecuba aan zijn zorgen toevertrouwd om zich van zijn rijkdommen meester te maken. (Zie Virg. Aen. III 49 en volg., Ovid. Met. XIII 429-438, Moore I 212).

M. Licinius Crassus (114-53 v. Chr.) was zeer gierig en een der groote Romeinen uit de laatste tijden der Republiek.

De oude geschiedschrijvers verhalen, dat Orodes, koning der Parthen, toen hem het hoofd van Crassus gebracht werd, beval, dat het in een schaal met gesmolten goud zou worden gedompeld. De Parthen deden dit onder de toevoeging: Aurum sitisti, aurum bibe! Gij dorstte naar goud, drink het dan! (Zie Florus III 11).

[23]) V. 120. De schreden zijn het rekken of versnellen van de stem-golving.

[24]) V. 130-133. De schudding van den Berg — voor Dante in dezen Zang nog een raadsel — wordt in den volgenden voor hem opgelost als een verschijnsel gepaard met de bevrijding van de boete eener gelouterde ziel, hier: Statius. Volgens de mythologie was het eiland Delos, een der Cycladen, eerst bewegelijk en dreef op zee rond door voortdurende aardbevingen bewogen en het werd eerst vast, nadat Latona, de toorn van Juno ontvluchtend, er ging wonen om Apollo en Diana, tweelingen te baren, waarvan Zeus haar moeder maakte (Zie Virg. Aen. III 69 en volg., Ovid. Met. VI 189 en volg.) Apollo god van de Zon en Diana als godin der Maan heetten de oogen des hemels (Zie Ovid. Met. IV 228).

[25]) V. 133-142. Gloria in excelsis Deo: „Eere zij God in de hoogste hemelen en vrede op aarde, in de menschen een welbehagen", Lucas II 8-14 gezongen door de engelen bij Christus' geboorte, wat de herders hoorden, wien dit was verkondigd op weg naar Bethlehem om het Christuskindeke te vinden. Deze roerend schoone hymne wordt hier door de zielen gezongen, omdat een gelouterde in Christus is herboren.

ZANG XX

ZESDE KRING

Vijfde Plateau

De Sfeer der Gevangenschap

De Vrekken en de Verkwisters

Hugo Capet

De schudding van den Berg

1 Goed willen vindt verzet soms van het kwade,
Waarom ik trots mijn wil hem te behagen,
De spons optrok, die 't water niet verzaadde.[1])

4 'k Dreef voort mij als mijn Gids 't pad ingeslagen
Van plekken, waar wij vlak langs d' afgrond togen
Als langs de borstweer door een muur gedragen,

7 Daar zij, die drup voor drup smelte' in hun oogen
Het kwaad, dat d' aarde' omvaamt aan al zijn hoeken
Aan d' and'ren kant te veel naar voren bogen.[2])

10 Wolvin der Oudheid, ik blijf U vervloeken,
Die met meer prooi dan ieder dier ging strijken
En eind'loos door Uw honger buit blijft zoeken.

13 O hemel, wiens zwaai — naar men meent — 't doet lijken,
Dat zich de toestand wijzigt hier beneden,
Wanneer verschijnt Hij, voor wien zij moet wijken.[3])

16 Wij zijn slechts traag en langzaam voortgeschreden
En 'k bleef met aandacht naar de schimmen staren,
Wien — weenend — jammerlijk hun klachte' ontgleden.

19 „Zoete Maria," — deed toeval me' ervaren,
Wat voor ons uit zich zoo in klacht verbreidde
Als van een vrouw, die smart heeft onder 't baren —

22 Waaraan: „Gij waart zoo arm," — terstond zich rijde,
„Naar 't toevluchtsoord het heeft te zien gegeven,
Waar Gij Uw heil'gen last in neder leidde." —[4])

25 „Brave Fabricius" — is mij toe gedreven
Daarna — „wien deugd met armoe meer bekoorden
Dan groote rijkdom met ondeugd daarneven." —[5])

28 Ik had zoo'n groot behagen in die woorden,
Dat 'k verder ging, totdat mij was gebleken,
Van welken geest, — naar 't scheen — ik dezen hoorde.

31 Hij bleef daarna nog van de mildheid spreken
Des heil'gen Niccolao voor de maagden,
Dat aan hun jeugd de eer niet zou ontbreken.[6])

34 „O ziel, van wie het spreken zoo behaagde:
„Wie waart gij" — zei 'k — „en wat heeft U bewogen,
Dat gij weer van dien lof — verdiend — gewaagde?

37 Uw woord ontvang zijn loon, als 'k t'rug zal mogen
Om niet 't afleggen van 't kort pad te derven.
Van 't leven, weldra tot zijn eind gevlogen."

40 Hij: „'k Zeg 't U niet om troost vandaar te werven,
Die 'k wacht, maar omdat zooveel gratie tegen
Mij licht in U, alvorens gij moet sterven.[7])

43 Mij — wortel — is de booze plant ontstegen
Met schaduw dekkend aller Christ'nen gronden,
Dat zelde' er goede vrucht van werd verkregen.

46 Maar als Douway, Gent, Brugge, Lille konden,
Dan zouden zich die steden weldra wreken,
En 'k vraag 't wie aller Rechter wordt bevonden.

49 Gij hoort mij als Hugo Capet bespreken;
De Philips, Lodewijks zijn van mij loten,
Wier scepter later Frankrijk heeft bestreken.

52 Ik ben een slager van Parijs ontsproten,
Toen haast al d' oude koningen verdwenen
Behalve één, tot dracht van grauw besloten.

55 'k Zag in mijn hand den toom gedrukt voor genen
Van 's Rijks bewind, 'k kon zoo weer macht uitbreiden
En ik zag zooveel vrienden om mij henen,

58 Dat de verweeuwde kroon, wien 't hoofd bescheiden
Was van mijn zoon, aan deze kwam ten goeden,
Wiens telgen men de schedels sedert wijdde.[8])

61 Voordat Provence 't kroost van mijnen bloede
Door 't groot geschenk voor schande niet deed schromen,
Gold 't weinig, maar 't wist zich voor kwaad te hoeden.[9])

64 Sinds is 't met leugen en geweld gekomen
Tot roof; Ponthieu heeft 't daarna — tot verzoening —
Gascogne en Normándië genomen.[10])

67 Na Kaar'ls komst in Italië — tot verzoening —
Viel Conradijn en Thomas werd gezonden
T'rug naar den hemel — alles tot verzoening.[11])

70 'k Kan weer een Karel — in niet verre stonde
Van 't hede' — uit Frankrijk trekkend reeds bespeuren, —
Wat beter mèt de zijne' 'm doet doorgronden —

73 Slechts ongewapend, die tot lans zal beuren
Die, waarmee Judas streed en zoo haar lenken,
Dat hij Florence's lijf zal open scheuren.

76 't Zal hem geen grond maar zonde' en schande schenken
En 't zal hem drukken in te hooger mate,
Hoe meer hij·zulk een schade licht zal denken.[12])

79 De ander — van een schip reeds vrij gelaten —
Zie ik zijn dochter veile', er geld van maken
Als met slavinnen — vreemd hun — de piraten.[13])

82 O hebzucht, waartoe kunt gij meer geraken,
Nadat mijn bloed voor U zóó was te vinden,
Dat voor zijn eigen vleesch 't niet meer wou waken.

85 'k Zie, dat het kwaad van hede' en toekomst zwinde,
De Leliebloem Alagna binnen trekken
En Christus in Zijn Stedehouder binden.

88 'k Zie andermaal Hem ter bespotting strekken
Weer edik, gal en tusschen schacheraren
— Nog levend — Hem aan 't Kruis als doode rekken.[14])

91 'k Kan een Pilatus weer zoo wreed ontwaren,
Dat onverzaad hij, zoo hij volmacht misse,
Begeerig zeil den Tempel in laat varen.[15])

94 Mijn Heer, wanneer zal 'k mij bij 't vergewissen
Der wraak verheugen, die — als stil bereide —
Uw toorn bedwingt in Uw geheimenissen?[16])

97 Hetgeen ik van de een'ge Bruid U zeide
Des Heil'gen Geestes, wat U heeft gedreven
Tot mij, dat tot een'ge verklaring 't leidde,

100 Is in al, wat wij bidde' ons voor geschreven
Den duur des dags, maar als de nacht gaat dalen,
Klinkt 't tegendeel hier er voor aangeheven.[17]

103 Wij gaan dan van Pygmalion 't herhalen,
Verrader, roover, die zich zelfs niet wachtte
Voor broedermoord - zoo deed hem gouddorst dwalen, -[18]

106 En hoe de hebzucht Midas eens deed smachten,
Wat op zijn vraag van vrek hij had te dragen,
Waarom men sinds ten allen tijde lachte.[19]

109 Dan moet elk van den dwaze' Achan gewagen,
Omdat hij van den buit een deel wou rooven
Of Josua's toorn hem hier houdt neergeslagen.[20]

112 Saphira laken we' en haar man en loven
't Trapp'len, waar Heliodorus voor gevloden
Is; heel den Berg om kringt in smaad naar boven[21]

115 Polynestor, die Polydorus doodde
En eindelijk doen wij: „Zeg, Crassus",— klinken —
„Die 't wist, hoe goud smaakt".— naar het werd geboden[22]

108 Die zal de stem verheffe' en die doen zinken,
Naar hartstocht hem het woord heeft ingegeven,
Al naar de schreden rekke' of er bij slinken.[23]

121 Mij was dus 't spreken niet alleen verbleven
Van goeds des daags, maar dicht bij ons ter zijde
Had nog geen ander zóó de stem verheven."—

Wij waren van dien geest nu al gescheiden
En ijlde', opdat naar 't eind van 't pad wij togen,
Zoo spoedig als mijn kracht mij derwaarts leidde.

Toen ik den Berg van trillingen bewogen
Voelde' als een ding, dat valt; 't deed kou me' ontwaren
Als wie ter dood gaat en hem ziet voor oogen.

Zoo'n schudding heeft zelfs Delos niet doorvaren,
Toen daar Latona zich een nest ging maken
Om d' oogen van den hemel er te baren.[24]

Toen hoorde ik een kreet van alom slaken,
Waarop mijn Heer sprak — mij ter zij gedrongen —
„Gij moet niet, wijl 'k U voer, aan 't twijf'len raken."—

„Gloria in excelsis Deo" — zongen
Ze' elk, zoover ik 't verstond van hen als buren,
Waardoor voor mij het hooren was voldongen.

Wij bleven roerloos en in aarz'ling turen
Gelijk de herders, die 't voor 't eerst vernamen,
Tot 't schudde' ophield en de zang bleef duren.[25]

En gingen toen den heil'gen weg weer samen
De schimmen ziende, die er lage' op d' aarde,
Die weer tot hun gewone klachten kwamen.

Onwetendheid, waaraan een strijd zich paarde,
Verwekte nooit zoo'n weetlust in me' als gene,
Indien 't geheugen mij voor dwaling spaarde,

Die mij bij 't peinzen zoo heeft toegeschenen,
Of waarnaar 'k niet dorst vragen door het jachten,
Of daar 'k me' er zelf geen blik op kon verleenen.

Zoo ging ik voort verlege' en in gedachten.

ZANG XXI

INHOUD

Onverwacht worden de Dichters met een vredegroet achter hem verwelkomd. Dit doet de Romeinsche poëet Statius, die bij die schudding van den Berg werd bevrijd en hij verklaart er zelf de oorzaak van. Daarna meldt hij, wie hij is en herkent eerst Virgilius niet, zoodat hij hem prijst, waar deze bij staat. Verder verklaart hij de wetten, die den Berg beheerschen. Terwijl de schimmen in den eersten Kring, die in traagheid bevangen waren, nog zijn blootgesteld tot straf aan aardsche invloeden in het hiernamaals, is dit in het Tweede en Derde Rijk niet meer het geval. Maar terwijl Dante tot in het Tweede Rijk en den eersten Kring van het Derde: Kring V, dien der Tragen in goede Werken, slechts vergezeld werd van Virgilius, krijgt hij nu een nieuwen reisgenoot op den verderen tocht naar het aardsche en hemelsche Paradijs en wel een ziel, die zalig is geworden. Daarom wordt Dante op die hoogte ook door hem dien vredegroet toegeroepen, omdat in Statius' ziel Gods vrede is neergedaald en Dante zich hier in den laatsten overgangs-toestand bevindt naar het aardsche Paradijs.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-4. Johannes IV v. 13-15. Nadat de Samaritaansche aan Jezus haar verwondering te kennen heeft gegeven, dat Hij een Jood, van een volk, dat geen gemeenschap wou hebben met de Samaritanen, haar om water vroeg, antwoordde Hij haar: „Een ieder, die van dit water drinkt, zal wederom

dorsten".— „Maar zoo wie gedronken zal hebben van het water, dat ik hem geven zal, dien zal in eeuwigheid niet dorsten; maar het water, dat ik hem zal geven, zal in hem worden een fontein van water, springende tot in het eeuwige leven".— De vrouw zeide tot Hem: „Heere, geef mij dat water, opdat mij niet dorste en ik hier niet moet komen om te putten".— Hier is dus met het water de goddelijke wetenschap bedoeld, die slechts door de Genade wordt verkregen.

[2]) V. 7-10. Lucas XXIV 13-17. „En zie twee van hen (Cleopas en Almeon) gingen op dien dag naar een vlek, dat zestig stadiëen van Jeruzalem was, welks naam was Emmaüs; — En zij spraken te zamen onder elkander van al deze dingen, die er gebeurd waren.— En het geschiedde, terwijl zij te zamen spraken en elkander ondervraagden, dat Jezus zelf bij hen kwam en met hen ging.— En hunne oogen werden gehouden, dat zij Hem niet kenden."— Dit geschiedde, toen Christus reeds was herrezen uit het graf en nu vergelijkt Dante die gebeurtenis met de ontmoeting van Virgilius en hem met Statius, een ziel opgestaan uit de boete. „God schenke U den vrede" (v. 13) is — naar de letter slechts gewijzigd — het woord van Jezus tot de apostelen na Zijn Opstanding Joh. XX 19, 26: Vrede zij Ulieden.

[3]) V. 18. De eeuwige ballingschap is die van Virgilius in den Limbus. Hem baat dus die vredegroet niet.

[4]) V. 19-25. Ook hier blijkt weer de eenheid in Dante's epiek. Op het strand van den Louteringsberg Z. I v. 40-49 vraagt Cato, de Wachter van het Eerste Rijk op dreigenden toon wat een schim uit de Hel en een levende daar doen; in Z. IX v. 85-88 vraagt de Engel-Poortwachter op waarschuwenden toon, wat hen derwaarts voert voor den ingang tot het Tweede Rijk en hier vraagt in den eersten Kring van het tweede Gebied van het Derde Rijk d. i. Kring VI Statius na den vredegroet het weer op verwonderden toon. In den eersten en eenigen Kring V van het eerste gebied van het Derde Rijk kon dit niet, omdat de Tragen in goede Werken

tot straf moeten voortstormen en geen tijd hebben tot vragen. In de Hel daarentegen was de ontmoeting met elken wachter van een lager gebied steeds onheilspellender. Elke overgang naar een lager Kring, Rijk of Gebied was er steeds gevaarlijker, hier is elke overgang naar een hooger Kring of Rijk steeds lichter.

Virgilius zegt, dat Statius Dante wel waard zal vinden ten hemel te stijgen, omdat hem van de zeven P's er reeds vier van het voorhoofd zijn gestreken: die van Hoogmoed, Nijd, Gramstorigheid, en Traagheid in goede Werken. Nog drie moeten er nu verdwijnen: die van Gierigheid en Verkwisting, van Zwelgerij en van Wellust.

[5]) V. 25-28. De drie schikgodinnen of Parcen, die de draden des levens afspinnen, zijn Clotho, die de draden afwindt van de klos, Atropos, die ze doet loopen over het spinnewiel en Lachesis, die ze afknipt. Clotho doet twee dingen, daar zij de draden op de klos legt in een kluwen en ze dan om elkaar omlaag ineen doet draaien tot een dikken draad, die over het rad wordt getrokken door Atropos, wanneer de eerste het kluwen op de bewegelijke klos in het ronde wendt.

[6]) V. 28-34. Zijn School (v. 33) is slechts die van de menschelijke Rede. Daarmee staat hij hem ter zijde en met zijn blik, die scherper is dan die van een ziel als Dante nog aan het stof gebonden.

[7]) V. 40-49. De zielen, die traag waren in boete en bekeering, blijven, daar zij op aarde niet snel genoeg het rechte pad zochten, in het hiernamaals in den eersten Kring door aardsche invloeden bevangen. Daarom komen zij er tot nog geen derde van de hoogte van den Berg, waar de aardsche atmosfeer nog zijn invloed doet gelden. Prachtig is dit gedacht. Men onderscheide vooral de Tragen in boete en bekeering in Kring I, die traag waren in het zoeken van den goeden weg van de Tragen in goede Werken in Kring V, die zich traag op den goeden voortbewogen. In het Tweede en Derde Rijk hebben alleen hemelkringen op hemelkringen invloed v. 44

(letterlijk: wat de hemel in zich zelf van zich zelf ontvangt) niet meer de aardsche op de hemelsche. De kleine trap met drie treden is die van Z. IX v. 94-103, waarop de Engel-Poortwachter troont.

[8]) V. 50-52. De dochter van Thaumas en Electra, die zoo vaak op aarde naar andere streken wijkt, is Iris: de regenboog, die zich richt naar de verschillende standen der zon. Zij werd door de Ouden als hemelbode beschouwd (Zie Cic. De nat. deor. III 20).

[9]) V. 52-58. Brunetto Latini neemt in zijn Tesoro aan, dat de aarde vol holen is, waardoor het water uit de zee opstijgt en bronnen vormt. De beweging van dit water veroorzaakt ook beweging van de lucht, die deze holen vult en aan de onderaardsche winden, daardoor ontstaan, werden de aardbevingen toegeschreven. Ook de droge dampen werken niet meer op die hoogte van den Berg. Deze verwekken op aarde volgens de physica van Aristoteles in tegenstelling met den vochtigen, die regen enz. veroorzaken, als zij in aanraking komen met de vuursfeer bliksems en gloeiende meteoren (Z V v. 37); wanneer zij echter in de holen der aarde komen aardbevingen. Ook die kunnen het hier niet zijn (Zie Moore I 131).

[10]) V. 58-61. Casini citeert drie uitleggingen en geeft aan een andere de voorkeur dan die van Lomb., welke ik beaam. (Zie Cas. Purg. p. 441 v. 59). Drijft is een herhaling van het Leitmotief.

[11]) V. 61-67. Hier heb ik mij niet als gewoonlijk gehouden aan den tekst van Casini, maar aan die van Fraticelli v. 65. Casini geeft:

che divina giustizia contra voglia.

Fraticelli: chè divina giustizia con tal voglia.

De laatste uitdrukking komt mij veel helderder voor en dan is de beteekenis, naar Aquino's Summa P III suppl. append. qu II art. 2: Bij beantwoording der vraag of het lijden in het Vagevuur vrijwillig is, onderscheidt hij in betrekking tot het woord vrijwillig (voluntarium), het vrijwillige door volstrekten

wil (voluntarium voluntate absoluta) en het vrijwillige door een voorwaardelijken wil (voluntarium voluntate conditionali). In de eerste beteekenis is geen lijden vrijwillig, daar dit haar begrip weerspreekt. In de laatste beteekenis kan een lijden op tweeërlei wijze vrijwillig zijn:

1°. als de wil om ergens een goed te verwerven het lijden op zich neemt of toch gaarne aanneemt en niet zou wenschen, dat zij niet bestond gelijk bij de verzoeningsdood van Christus of het martelaarschap.

2°. wanneer men weet, dat zonder het lijden een zeker goed niet bereikt kan worden en dan de wil dit lijden wel niet op zich neemt, maar het toch draagt.

Dit laatste geval bedoelt Dante hier. Het volstrekte willen in v. 62 wenscht bevrijding van het lijden, maar het voorwaardelijke willen, hier: il talento in v. 64 en tal voglia in v. 65 genoemd en door mij vertaald door begeerte v. 65 geeft de voorkeur aan dit verlangen door God gestort in de ziel als rechtsbegrip en rechtsgevoel boven den volstrekten wil naar bestrijding en zoo kan de mensch zich eerst na voleindigde zuivering vrij en verheugd verheffen tot de zaligheid.

[12]) V. 67-70. Statius bleef meer dan 1200 jaar op den Berg; eerst 200 in den eersten Kring of in de eerste drie Kringen, toen meer dan 400 in dien der Gramstorigen en de laatste 500 ruim in dien der Vrekken en Verkwisters, als men aanneemt, dat hij in 65 na Chr. geboren werd en op 35-jarigen leeftijd stierf; want dan leefde hij tot 100 n. Chr. en verbleef dus op den Berg nog geen 1201 jaar of hoogstens zooveel. Toen Jeruzalem door Titus verwoest werd, was hij dus 5 jaar. Anderen zeggen, dat hij in 85 n. Chr. werd geboren.

[13]) V. 82-94. Toen met Gods hulp Titus wraak nam over Christus' dood door de inneming van Jeruzalem leefde Statius volgens Dante. Ook Juvenalis, zijn tijdgenoot, zegt van hem (Sat. VII v. 82 en volg.): „Door zooveel zoetheid houdt hij de zielen bedwongen." Dante beweert, dat hij te Toulouse (Tolosa) geboren was, wat volgens Phil. berust op

de verwisseling met den rhetor Statius Surculus, een dwaling, die men ook vindt in de commentatoren van Placidus Lactantius op Statius' Thebaïs en des te vergefelijker, omdat Statius' Silvae eerst na Dante's tijd bekend werden. Hij was uit Napels; zijn vader woonde daar altans, gelijk uit de Silvae of Gemengde Gedichten blijkt, kwam vroeg naar Rome en kreeg daar drie keer den prijs in dichtwedstrijden. Zijn tweede gedicht, zijn tweede last (v. 93): de Achilleïs bleef onvoltooid.

[14]) V. 94-103. De Godsvlam is het gedicht, wat Statius van Virgilius het schoonst vond: de Aenaeïde (Zie Statius Theb. XII 816). Volgens d'Ovidio zijn de werken van Statius niets dan een navolging der Virgiliaansche vormen en is hij dus een leerling van hem in den lageren zin, terwijl Dante als leerling, ook Meester d.i.: geheel zichzelf is (Zie d'Ovidio p. 176-177). In v. 101 staat un sole, wat niet een dag beteekent maar een jaar als in I Z VI v. 68 of een zonnejaar d.i.: een cyclus van 28 jaar. Ik denk het laatste, want Lana en l'Anon. fior. verklaarden, dat een jaar wel lang voor de begeerte naar geluk, maar toch kort voor ons stervelingen, als wij dit met de eeuwigheid vergelijken en dan zou hier Statius — zóó rekenend — weinig vereering voor Virgilius toonen. Un sole kan hier ook niet licht een jaar beteekenen, omdat de schimmen den tijd niet meer afdeelen in calenden, telkens het begin van een maand, waarvan Marco Lombardo spreekt in Z XVI v. 27.

[15]) V. 103-112. Hoewel Virgilius na dien hoogen lof, waar hij zelf bij is, Dante met de oogen uit bescheidenheid het zwijgen oplegt, kon die een glimlach en een wenk met het oog niet onderdrukken. Omtrent de macht der deugd zegt Thomas van Aquino in de Summa I 2ae Quest. XVII art. 9, dat niet alle bewegingen van het lichaam door den wil beheerscht worden, tenminste niet die, welke tot de negatieve sfeer behooren. Dan gaat iedere beweging van den zinnelijken indruk uit; haar begin hangt dus niet steeds van den wil af; de leden volgen veel meer de natuurlijke neiging, die uit den invloed der zinnen voortkomt.

ZANG XXI

ZESDE KRING

Vijfde Plateau
De Sfeer der Gevangenschap
De Vrekken en de Verkwisters
De bevrijding van Statius

1 De aangeboren dorst, dien niemand keerde,
Dan zoo Genade 't water wou verstrekken,
Dat de Samaritaansche eens begeerde,[1])

4 Doorbrandde mij en liet mij sneller trekken
Op 't lastig pad, mijn Gids in 't spoor gebleven,
En wraak naar Recht kon er mijn meelij wekken.

7 En zie: gelijk 't in Lucas wordt beschreven,
Dat Christus op hun weg twee begeleidde,
— Uit de spelonk des Grafs toen al verheven —

10 Kwam ons van acht'ren zoo een schim ter zijde,
Neerstarend op de schaar, die lag beneden,
En voor hij sprak, zag hem geen van ons beide.[2])

13 Hij zei: „Mijn broeders, God schenke' U den vrede!"—
Plots keerden we' om; Virgilius gaf hem 't teeken
Van groet t'rug, dat hier eisch was naar de zeden.

16 „In zaal'gen Raad" — begon die toen te spreken —
„Doet 't Hof van Waarheid U in vrede dagen,
Dat mij in eeuw'ge ballingschap laat steken."[3])

19 „Hoe?" — zei hij toen, terwijl wij voorwaarts jagen, —
„Zijt schimmen gij, niet waard tot God te keeren?
Wie hielp dan zoo U langs Zijn trap?" klonk 't vragen.

22 Mijn Leeraar: „Zoo de teekens het U leeren,
Die d' Engel sneed en die hem 't voorhoofd dekken,
Ziet ge' 'm wel waard met goeden te regeeren.[4])

25 Maar daar wie spint — 't zij dag of nacht voort trekke —
Nog niet den draad gansch Clotho had onttogen,
Die ze' elk geeft en in 't rond omlaag doet rekken,[5])

28 Was voor zijn ziel — mijn en Uw zuster — 't pogen
Vergeefsch om door zich zelf omhoog te rijzen,
Want voor ons soort van zien mist hij 't vermogen.

31 'k Kwam uit d' omvangrijkste der Helle-Kreisen
Om 't hem te leere' en 'k leer bij 't verder tijgen
't Nog meer, zoover mijn School 't kan onderwijzen.[6])

34 Maar: wat deed straks den Berg zoo schokken krijgen, —
Zoo gij 't weet — alle' als één dien kreet aanheffen,
Tot waar zijn voeten vochtig afwaarts zijgen?" —

37 Zijn vraag wist zóó in 't oog den naald te treffen
Van mijn wensch, dat — daar hoop me' al op kon beuren —
't Mijn wetensdorst mij minder deed beseffen.

40 En hij ving aan: „Hier kan men niets bespeuren,
Wat buiten d' orde gaat der heil'ge Kringen
Des Bergs of het gebruik hier af zou keuren.

43 Vrij is die hier van alle wisselingen;
Die slechts de Heem'len van zich zelf verkregen,
Zijn d' oorzaak en geen and're van die dingen.

46 Geen sneeuw valt hier, geen hagel en geen regen
Die kan — als dauw of rijm — zoover slechts reiken
Als van den kleinen trap drie treden stegen.[7])

49 Geen dichte' of ijle wolken ziet men strijken
Noch flits, noch dochter van Thaumas gekomen,
Die ginds zoo vaak naar and're streek zal wijken.[8])

52 Geen droge damp stijgt hooger dan de zoomen
Van 't drietal treden, waarvan 'k sprak zooeven,
Door Petrus' plaatsvervanger ingenomen.

55 Daar zal hij weinig licht of taam'lijk beven,
Maar hoe omhoog, door wind verschole' in d' aarde,
Weet 'k niet; 't kon nooit hierbove' een schudding geven.[9])

58 Hier trilt hij, als een ziel zich vrij ontwaarde
En opstijgt of zich, dat hij verder rijze,
Voort drijft, waaraan dan zich zoo'n kreet hier paarde.[10])

61 Die wil slechts zal die loutering bewijzen,
Die — gansch vrij bij den ruil voor and're Kringen —
De ziel beheerscht en steunt voor hooger Kreisen.

64 Dit wenscht ze' éérst, maar dan voelt zij zich bedingen
Daar 't godd'lijk Recht begeerte' 'r doet ontwaren
Alnaar 't bedreven kwaad, tot martelingen.[11])

67 En ik, die lag ruim vijfmaal honderd jaren
In die pijn, zag juist vrij mij in deez' bogen
Van wil om beter drempel toe te varen.[12])

70 Daarom zaagt gij de aarde straks bewogen
En hoe 't vroom volk den Berg langs lofzang wijdde
Dien Heer, dat Hij elk noode dra ten hoogen".—

73 Zoo sprak hij en naar meer dorst een verblijdde,
Daar die hem grooter drinkgenot moest geven,
Schort taal me' er voor, hoe 't mij tot laaf'nis leidde.

76 Mijn wijze Gids: „Nu zie 'k 't net — U geweven —,
Dat U hier vangt en hoe er uit te raken,
Wat saam U vreugd schonk en vanwaar dit beven.

79 't Behage' U — wie gij waart — bekend te maken,
Daar gij hier zooveel eeuwen hebt gelegen,
Dat ik daar door Uw woorden toe kan naken".—

82 „Toen door de hulp van d'Opper-Vorst verkregen,
De goede Titus wraak nam voor de wonden,
Wier Bloed tot verkoop Judas kon bewegen,

85 Droeg ik den naam, die 't langst in gindsche Ronde
Duurt, 't meest geëerd;" — liet die geest tot hem dringen —
„'k Werd zeer beroemd — maar heiden — daar gevonden.

88 Zoo zoet was d' adem van mijn stem bij 't zingen,
Dat —Tolosaan — mij Rome heeft geleken,
Waar 'k myrte' als sier mijn slapen kon omslingen.

91 Nog hoort van mij als Statius men spreken.
Thebe' en den groote' Achilles heb 'k bezongen.
Maar met dien tweeden last op weg bleef 'k steken.[13])

94 Mijn gloed is uit de vonke' als zaad gedrongen,
Wier warmte van de Godsvlam me' is doortogen,
Waar meer dan duizend licht aan is ontsprongen,

97 Want door de Aenaeïde kon 'k mij zoogen
Als moeder, voedster bij mijn dichter-streven.
'k Had zonder die geen drachme zelfs gewogen.

100 O had ik in Virgilius' tijd het leven:
Een zonne-cyclus zou ik waard dit achten,
Dien 'k langer hier verbannen waar' gebleven".—[14])

103 Virgilius keerde toen met zijn gedachten
In 't aanschijn: „Zwijg"— mij toe, wijl hij bleef zwijgen;
Maar niet tot al, wat deugd wil, strekke' 'r krachten,

106 Daar lache' en weenen zoo te volgen neigen
Al naar de aandrift, die hun 't aanzijn schenken,
Dat d' eerlijksten 't meest die te volge' is eigen.

109 'k Glimlachte', als wie het oog er bij laat wenken,
Waarop de schim zweeg en naar mij bleef staren
In d' oogen, 't meest d' uitdrukking van ons denken.[15])

112 „Dat bij 't zoo groote werk gij wel zult varen": —
Sprak hij — „waarom vertoonden pas Uw trekken
Een lach als flits, dien 'k daarop kon ontwaren?"—

115 't Moest mij van beide tot beknelling strekken.
d' Een deed mij zwijgen, wijl die mij 't gewagen
Er van bezwoer; dit moest mijn zuchte' opwekken.

118 Mijn Heer vernam ze' en sprak: „Wil niet versagen
Met spreken, doe 't en wil hem 't antwoord wijden
Op, wat hij met zoo'n voorzorg U wou vragen".—

121 Ik: „Wellicht is verwond'ring U bescheiden,
Antieke geest, om 't lachen mij ontvloden,
Maar 'k wil tot meer verbazing nog U leiden:

124 Hij, die mijn oogen voerde' en me' opwaarts noodde,
Is die Virgilius, kracht voor U bij 't streven
Tot zingen van de menschen en de goden.

127 Is and're grond g'loofwaardig U gebleven
Voor 't lachen, houdt dan dezen voor een logen
En wil aan wat 'k U zei, vertrouwen geven." —

130 Mijn Leeraar was hij al te voet gebogen
Tot een omhelzing, van wien 't: „Broeder" — heette —
„Doe 't niet; schim zijt ge' en met een schim voor oogen." —

133 Hij — rijzend — sprak: „Dan kunt gij hiernaar meten
Den liefdegloed, die 'k van U heb verkregen,
Als 't zóó mij onze ijlheid deed vergeten,

136 Dat 'k schimmen als iets tastbaars nog bejegen." —

ZANG XXII

INHOUD

Dante en Virgilius — door Statius vergezeld — stijgen langs de rotsgleuf op, die den Zesden van den Zevenden Kring, dien der Zwelgers, scheidt. Statius verhaalt, hoe hij tot het Christendom bekeerd werd, ook door het werk van Virgilius zelf. Daar hij zich echter uit vrees voor de wereld als een heiden voordeed, moest hij vier Eeuwen onder de Tragen in Boete en Bekeering aan den voet van den Berg doorbrengen. Na vijf Eeuwen te hebben doorgebracht in den Kring der Vrekken en Verkwisters, is zijn ziel nu gelouterd. Vervolgens deelt Virgilius hem een en ander mede over schimmen, die in den Limbus verblijf houden. Dan ontwaren zij een vruchtboom en een bron, die hem besproeit. De boetelingen mogen van zijn vruchten niet genieten en hooren zich uit het loof voorbeelden van matigheid toeroepen om zoo weerstand te leeren bieden aan hun onmatigheid.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-10. De Engel heeft Dante nu den vijfden P van het voorhoofd gestreken en haalde de vierde zaligheid aan beloofd in het Evangelium Matth. V v. 6: „*Zalig zijn zij die dorsten, Beati qui sitiunt justitiam*, maar laat de andere helft: *en hongeren..., want zij zullen verzadigd worden* weg, omdat deze dorst staat tegenover die naar het goud bij Vrekken en Verkwisters. De laatste helft roept een Engel gewijzigd in Z XXIV v. 151-154: *Beati qui esuriunt justitiam*.

[2]) V. 10-16. Decimus Junius Juvenalis, de grootste Latijnsche satire-dichter, werd omstreeks 45 n. Chr. te Aquino geboren en stierf in 130 n. Chr.. Hij was dus een tijdgenoot van Statius en naar hij verklaarde in de Sat. VII 82 en volg. bewonderde hij de Thebaïs. Daarom scheen het Dante, dat deze een middelaar was tusschen de beide epische dichters, die na hun dood door hun verschil van godsdienst werden gescheiden. Juvenalis had Virgilius in den Limbus ontmoet en hem van de bewondering van Statius voor hem gesproken.

[3]) V. 16-25. Virgilius begrijpt niet, hoe Statius gierig kon wezen en heeft meer sympathie voor hem opgevat dan ooit voor iemand, dien hij nooit met eigen oogen had gezien, doch slechts uit boeken kende of bij naam. Dante en Virgilius hebben noch van Hugo Capet noch van Adrianus V gehoord, dat in den Vijfden Kring naast Gierigheid ook Verkwisting gestraft wordt. Dit hooren ze eerst nu van Statius.

[4]) V. 25. Een glimlach, geen luiden lach met drukke bewegingen, omdat een wijs man niet licht spot met de dwalingen van anderen, maar zich veeleer verheugt die te doen verdwijnen. Zie Conv. III 8, waar Dante dit als zedelijk aanprijst.

[5]) V. 36. Zesduizend maanden minstens, als Statius er 500 jaar heeft vertoefd (Zie Z XXI v. 67 N 12).

[6]) V. 37-43. En had ik mij sedert (v. 37) niet gehoed voor het tegendeel, hier bedoeld n.l. verkwisting, sinds ik Uw uitroep las: Aen. III 56: Quid non mortalia pectora cogis, Auri sacra fames? — zoo overbekend van den Dichter — dan zag ik de keerpunten — d. w. z. de eindpalen voor hen, die in de Hel in Kring IV (Zie I Z VII v. 25-37) tot dwangarbeid veroordeeld zijn wegens Gierigheid en Verkwisting — beurt om beurt voorbij strijken. Over de wijze, hoe dit gezegde hier verstaan en vertaald moet worden, bestaan verschillende meeningen (Zie Cas. p. 447). Van dezen houd ik mij aan de lezing: ,,Wat — vervloekte gouddorst — kunt gij niet bereiken door te regeeren over de neigingen der ster-

velingen?" Want de gouddorst uit gierigheid en verkwisting voert op twee wijzen van den juisten middenweg af naar de opvatting van Aristoteles: de weg der deugd. Daar de geheele indeeling van de Hel op de Ethica van Aristoteles berust (Zie I Z XI v. 22-112 N 5-16), is het dus consequent van Dante ook hier evenals in I Z VII Gierigheid en Verkwisting als tegengestelde afwijkingen van Matigheid hier te bespreken, al past hij die opvatting van Aristoteles slechts in Kring IV der Hel en hier voor die zonden toe (Zie d'Ovidio p. 249-251). Phil. vindt deze opvatting gedwongen, hoewel juist deze de gelijke straf voor die twee tegengestelde zonden geheel verklaart.

[7]) V. 43-49. Dit zijn de Verkwisters, die op den jongsten Dag uit de Hel eens zullen opstaan met kaal hoofd en de Vrekken met gesloten vuist (Zie I Z VII v. 55-58).

[8]) V. 55-58. „Toen gij den tweestrijd beschreeft tusschen de broeders Eteocles en Polynices in Uw Thebaïs, waarom hun moeder Jocaste beider dood moest betreuren" — sprak de schrijver der Bucolica (Herderszangen): Virgilius.

[9]) V. 58-61. Daar gij zelf Clio tot Uw hulp aanriep, Theb. I v. 41: Quem prius heroum Clio dabis? etc. en X 630: Memor incipe Clio, etc. terwijl Clio toch een heidensche Muze was, die der Historie, schijnt gij toen nog geen Christen geweest te zijn.

[10]) V. 63. De Visscher is Petrus, Matth. IV v. 18-19, Marcus I v. 17, Lucas V v. 10.

[11]) V. 64-73. V. 66 wil zeggen, dat Virgilius zelf Statius tot het christelijk Geloof bracht. Het werd in de Middeneeuwen veelal aangenomen, dat Virgilius een uitverkorene was om onder de Heidenen, zij het op meer bedekte wijze, de komst van Christus openbaar te maken gelijk Johannes de Dooper deed onder de Joden. En die meening verklaart ook, waarom Dante als leerling van Virgilius en grooter dan Homerus — en dan bij het begin van zulk een vernieuwing als de Renaissance — zich in zijn dichtstuk voorstelt als de onmid-

dellijke aankondiger van den wederkeerenden Christus. Het beeld van Virgilius met het licht achter zich, kan Dante ontleend hebben aan Ennius, door Cicero geciteerd in De off. I 16, 51 (Zie Moore I 293). De aanhaling in v. 70-72 is een vrije vertaling van de bekende regels van Virgilius, Ecl. IV 4.

Iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna,
Iam nova progenies coelo demittitur alto.

Reeds keert weder de Jonkvrouw (Astraea) en Saturnus're-
geering,
Weer van den hemel, den hoogen, daalt een nieuw geslacht
(van goden) neder.

Deze ecloga (letterlijk: uitgekozen stuk, bij de Latijnen een soort herdersdicht), is aan de Sibyllijnsche voorspellingen ontleend en heeft menige niet te ontkennen overeenkomst met die van Isaias (Jesajah) en werd door de Middeneeuwers vaak beschouwd als te wijzen op Christus' Geboorte. Zeker hangt daarmee ook de vereering der Sibylle als ware profetes samen. Deze vertolking schijnt reeds verbreid in IVe Eeuw na Chr. en is in den breede ontwikkeld in een toespraak van Constantijn. Lactantius (Div. instit. VII 24) en de H. Augustinus (De civ. Dei X 27) roeren dit aan maar de H. Hieronymus (Epist LIII ad Paulin.) bestreed die en zij wordt later gezegd de oorzaak te zijn van vele bekeeringen tot het Christendom als die van Statius door Virgilius' verzen (Zie D. Comparetti. Virg. nel medioevo pp. 128 en volg). V 71 de eersten gouden Eeuw is niet Eeuw in letterlijken zin — wat het ook in het Latijn niet altijd beteekent — maar tijdperk. In I Z XIV v. 103-112 N 14, stelt het gouden hoofd van het beeld op Creta niet het tijdperk van Saturnus voor, den paradijs-toestand naar heidensche opvatting, maar naar de christelijke vóór Adams zondeval.

[12]) V. 78. De zendelingen van het Hemelrijk op aarde, de Kerk, het Eeuwige Rome: de Apostelen.

[13]) V. 82-85. Statius leefde onder de regeering van Domitianus en kreeg van hem een gouden krans als prijs. Van zijn bekeering vindt Phil. geen spoor in geschiedenis of sage. Of D. Comparetti in het werk geciteerd in N 11 er niets van zegt, weet ik niet. Phil. meent, dat het een fantasie van Dante is, als wellicht niet het feit er op wijst, dat Statius zich op het eind zijns levens misnoegd van het Hof terug trok. T. Flavius Domitianus, (v. 83) imperator van 81-96 n. Chr. beval volgens Eusebius (Hist. Eccles. III, 18, 2), en Tertullianus (Apol. V) een hevige vervolging tegen de Christenen, maar volgens Cas. wordt dit door de historische kritiek weersproken.

[14]) V. 88-94. Thebe's vloeden zijn de Ismenos en de Asopus (Zie Z XVIII v. 91). Zie voor v. 92 Z XXI v. 67-70 N 12. Het vierde Rond is de vierde der Tragen in goede Werken d. w. z. Kring V van den ganschen Berg.

[15]) V. 97-100. P. Terentius Afer (v. 97) geb. te Carthago 192, overl. in Griekenland 159 v. Chr. was een der voornaamste schrijvers van blijspelen; Statius noemt hem onze oude, omdat Terentius twee eeuwen voor hem leefde. — Caecilius Statius (v. 98), een Milanees, dramatisch dichter, wat ouder dan Terentius overl. 168 v. Chr. Van zijn dertig blijspelen is er volgens Cas. geen over, maar Dante kan er van gehoord hebben van A. Gellius N. A. IV 20, 13 — M. Accius Plautus (v. 98) beroemd dichter, geb. 254 te Sarsina in Umbrië, gest. 185 v. Chr. liet twintig blijspelen na, die Dante echter niet las, want ze werden volgens Cas. pas gevonden in de XVe Eeuw — M. Terentius Varro (v. 98) geb. 116 te Rieti, gest. 27 v. Chr. auteur van vele werken van verschillende wetenschappen, door de Ouden als de geleerdste Romein beschouwd (Zie Cicero Brutus XV 60, Quintilianus X 1, 95, Lactantius Instit. I 6, Sint Augustinus De civ. Dei VI 2). Sommige vertolkers houden vol,

dat Dante wilde herinneren aan P. Terentius Varro Micinus, dichter uit de I[e] Eeuw na Chr. en sommige zien er Vario in, vriend van Horatius en Virgilius (Zie Horatius Ars poet. 53). Misschien heeft hij — volgens Phil. — M. Terentius Varro, den polyhistoricus en P. Terentius Varro voor één persoon gehouden.

[16]) V. 100-103. Aulus Persius Flaccus (v. 100) geb. te Volterra 34. v. Chr., gest. te Rome 62 n. Chr., beroemd als satirenschrijver naar de beginselen der Stoïcijnen in een forschen en harden stijl; zeer beroemd in zijn tijd, (Zie Quintilianus X 1) ook in de Middeneeuwen om zijn beknoptheid. De Griek, boven allen leerling der Muzen, is Homerus (Zie I Z IV v. 86, 87, 88).

[17]) V. 103-106. In den blinden kerker: de Hel, in de eerste der spelonken: den Limbus spreken zij vaak van den berg, den Parnassus, waar hun voedsters: de Muzen wonen.

[18]) V. 106-109. Euripides (v. 106) is de derde der groote Grieksche treurspeldichters geb. te Salamis 480, die bijna altijd te Athene woonde en stierf aan het hof van Archelaus, koning van Macedonië 406 v. Chr. Van zijn vele treurspelen kwamen er achttien tot ons, behalve een groot aantal fragmenten der anderen. Dante kende de werken van Euripides en de andere Grieksche dichters door hem genoemd — volgens Cas. — niet direct, maar had er een denkbeeld van uit de geschriften van Aristoteles, Cicero, Quintilianus en Macrobius. — Antiphon (v. 106), de atheensche tragedie-dichter, geprezen door Aristoteles en Plutarchus, auteur van drie treurspelen, thans verloren. Misschien vereenzelvigde Dante hem — volgens Cas. — met Antiphon Ramnusios, de eerste der tien redenaars genoemd door Quintilianus III 1, 11. Andere lezen er Anacreon uit, de beroemde lyrische dichter geb. te Theos en in zijn kracht omstreeks 530 v. Chr. — Simonides v. 107 van Ceos geboren in 556, leefde eerst te Athene en in Thessalië en toen aan het hof van Hiero, heer van Syracuse, waar hij in 469 stierf, was

lyrisch dichter, vooral beroemd om zijn zangen, waarmede hij de helden van Thermopylae en Marathon bezong — Agathon (v. 107), Atheensch treurspeldichter, geb. in 448 en gest. in 400 omstreeks v. Chr. auteur van verloren drama's, van welke Aristoteles vooral „De Bloem" prees.

[19]) V. 109-112. Antigoné (v. 109) dochter van Oedipus en Jocaste, vergezelde haar vader door Attica tot zijn dood en ging toen naar Thebe terug, waar zij tegen het bevel van den tyran Creon met haar zuster Ismené het lijk van haar broeder Polynices begroef en daarom tot straf in een hol werd opgesloten, waarin zij zich uit wanhoop om het leven bracht. (Zie Statius Theb. XII 349 en volg.) — Deïphylé (v. 109), dochter van Adrastos, koning van Argos, vrouw van Tydeus, een der zeven koningen, die Thebe belegerden, (Zie I Z XX v. 31-40 N 5) en moeder van Diomedes. — Argía (v. 110), zuster van Deïphylé en echtgenoote van Polynices, beroemd om het bezit van den noodlottigen halsketen van Armonia, het onheilbrengend sieraad door Dante aangehaald Z XII v. 51. (Zie Statius Theb XIII 111 en volg) — Ismené (v. 111), dochter van Oedipos en Jocaste werd tot vrouw beloofd aan Cirreos, die vermoord werd vóor de bruiloft; zij zag al de rampen van haar geslacht en werd eindelijk met haar zuster Antigoné ter dood veroordeeld door Creon.

[20]) V. 112-115. Zij, die de bron Langía wees (v. 112) was Hypsipylé. (Zie I Z XVIII v. 92). Toen zij slavin was van koning Lycurgus na haar vlucht van het eiland Lemnos, wees zij aan de zeven koningen, die Thebe belegerden, dien bron bij Nemeo (Zie Z XXVI v. 91 en volg. Statius Theb. V). Haar zuigeling, dien zij in het gras had gelegd, werd intusschen door een slang gedood. De dochter van Thetis, door Peleus moeder van Achilles (Zie Statius Achill. I 25 en volg), en van Tiresias v. 113 hier bedoeld, is niet Manto uit I Z XX v. 52 en volg., de valsche waarzegster, wat Phil. en Cas. voor een vergissing houden. Phil.

houdt dit zelfs vol, omdat Statius nergens van een andere dochter van Thetis melding maakt, wat nog absoluut geen bewijs is, dat hij die niet kende. Het is vooral zoo dwaas, omdat Dante niet slechts met een enkel woord van Manto spreekt, maar van v. 52-94! Het is dan ook volgens Fraticelli: Daphné, dichteres. — Deïdamía (v. 114) is de dochter van Licomedes, koning van Sciros, op wien Achilles verliefd werd, toen hij verborgen was aan diens hof (Zie I Z XXVI v. 61, 62 N 10).

[21]) V. 118-121. Het is te L^{16} 10 uur 's morgens op 75° aard- en 150° kegelomtrek op $\frac{1}{3} + \frac{10}{21} = \frac{17}{21}$ van de hoogte (Zie Kaart II en Fig. MM^{3}). Dan is het te L^{1}, omdat elk uur gelijk is aan 15° aardomtrek 5 uur later dus 3 uur 's middags en te L^{3} op den top 12 uur 's middags. De uren worden hier met maagden vergeleken evenals in Z XII v. 80 Fig. J. Ook dien stand kan de lezer zich nu zonder moeite in Fig. M denken door aan te nemen, dat de Zon boven L^{3} staat en dus het schaduw-halfrond de aarde bedekt als in Fig F, zoodat het weer te C. 6 uur 's morgens en te G. 6 uur 's avonds is. De spits van den dissel van den zonnewagen schijnt te L^{16}, omdat hij dáár nog naar het middagpunt stijgt, heeter te worden. Door de verticale projectie zijn de punten L^{15}, L^{17}, L^{18}, L^{19}, L^{20} in Fig. M en Kaart I niet meer te zien, wel bij de horizontale projectie op Kaart II. (Zie Z XVIII v. 73-82 N 11).

[22]) V. 121-124. Hieruit blijkt in overeenstemming met Kaart II, dat de trappen gezien uit L^{1} of van den meridiaan niet meer voor hen uit schijnen te gaan naar het W. maar terug van het W. naar het O. nl. in verticale en horizontale projectie geteekend in Fig. M van af L^{11} L^{12}, op Kaart II van af L^{13} L^{14}, omdat de kromming van den Berg van uit L^{1} tot den meridiaan naar het N. W., van af den meridiaan naar het Z. W. loopt. Vandaar dat de Dichters van af trap L^{11} L^{12}, L^{13} L^{14}, L^{15} L^{16} enz. en van af L^{1} en den meridiaan toch die steeds werkelijk voor hen uit beklimmen met

de rechterzijde naar den buitenkant van den Berg als op de Kringen V, VI, VII, VIII zelf gelijk Virgilius ook zegt: Naar wij het plegen te doen: Come far solemo. (v. 123).

[23]) V. 130-136. Gen. II 9. „En de Heere God had alle geboomte uit het aardrijk doen spruiten, begeerlijk voor het gezicht en goed tot spijs en den boom des levens in het midden van den hof en den boom der kennis des goeds en des kwaads". — Deze boom is er een, die begeerlijk is voor het oog en goed tot spijs. Die aan het einde van Kring VII is een loot uit die van den Boom der kennis des goeds en des kwaads in het midden van den hof, in het aardsche Paradijs, Kring IX.

[24]) V. 142-145. Op de bruiloft van Cana dacht Mària meer aan de verlegenheid der gasten, daar er geen wijn was, dan aan de rijk bezette tafel, Joh. II v. 3. De engelen-stem uit den boom spreekt hier van voorbeelden van matigheid tot de Zwelgers, die voor straf zijn vruchten niet mogen plukken. Figuurlijk beteekent dit, dat te veel eten en drinken op aarde gestraft wordt met onthouding door ziekten.

[25]) V. 145-146. Het gebruik van wijn, zegt Valerius Maximus Lib. II Cap. I 5 was aan de Romeinsche vrouwen onbekend, opdat zij niet in onbetamelijkheden vervielen. Daniël (v. 146) en zijn gezellen wilden zich niet met de spijs der koninklijke tafel verontreinigen en aten slechts groenten en dronken water. Toch was hun uitzicht gezonder dan dat van andere jongelingen en God gaf hun wetenschap en kennis van alle boeken en wijsheid en aan Daniël de gave der droomuitlegging (Dan. I v. 8-18).

[26]) V. 154. Lucas VII v. 28. „Onder die van vrouwen geboren zijn, is niemand meer profeet dan Johannes de Dooper.

ZANG XXII

ZEVENDE KRING

Zesde Plateau
De Sfeer der Onthouding
De Zwelgers
De vijfde Engel-Gids
De Vruchtboom en de Beek
De Engelen-Stem

1 Reeds was de Engel achter ons geweken,
Die tot den zesde' ons voerde van de Kringen
En die me' een merk had van 't gelaat gestreken,

4 En noemde wie naar Recht hun wenschen dringen:
„Beati" en beperkte zich bij 't loven
Tot „sitiunt", dat wij niets méér opvingen;

7 En ik, er lichter dan in d' and're kloven
Kon zóó daar zonder moeite verder streven,
Dat ik 't vlug tweetal er ben na gestoven.[1])

10 Toen heeft Virgilius: „Liefde", — aangeheven —
„Door deugd ontgloeid, kon and're steeds ontvonken,
Zoodra haar vlam een uittocht was gegeven.

13 Aldus heeft Juvenalis neer gezonken —
Tot ons, die in den Limbus zijn — ter Helle
Van Uwe neiging mij bericht geschonken. [2])

16 't Deed meer welwillendheid in mij opwellen
Dan ooit trof voor wien d' oogen niet ontdekken,
Dat 'k gauw dien trap zal schijnen op te snellen.

19 Maar zeg me' — en wil vergeving mij verstrekken
Als vriend, zoo 'k te vertrouwelijk de toomen
Zal viere' en wees m' een vriend in Uw gesprekken: —

22 Hoe kon er plaats voor gierigheid toch komen
In Uw borst, zoo van wijsheid vol gebleken,
Als door Uw studie ze' er heeft ingenomen?"[3])

25 Een glimlach is om Statius' mond gestreken [4])
Bij deze woorde' en 't deed hem toen verklaren:
„Van U is elk goed woord me' een dierbaar teeken.

28 Vaak kan men waarlijk van de dinge' ervaren,
Dat twijfel zij door valsche stof verheffen,
Omdat hun rechte grond niet is te' ontwaren.

31 Uw vraag doet mij van U 't geloof beseffen,
Dat ik me' in 't and're leve' aan schraapzucht wijdde,
Wellicht door dien Kring, waar gij me' aan kondt treffen:

34 Weet die was er te ver van mij gescheiden.
Men moet er diè onmatigheid vergoeden
Door duizenden van maanden daar te lijden.[5])

37 En waar' het niet, dat ik mij sedert hoedde,
Toen 'k de' uitroep hoorde, die ge' U liet ontwijken
Daar, waar gij tegen d' aard van 't Menschdom woedde:

40 „Wat kondt — gouddorst, vervloekt — gij niet bereiken
Door 't leiden van 't gemoed der stervelingen?" —
Dan zag 'k droef keer-, om keerpunt langs mij strijken.[6])

43 'k Vond, dat door tè ver op'nen van de zwingen
De hand kracht spillen kan; 't deed spijt me' ontwaren
Hiervan als van de and're zond'ge dingen.

46 Hoevelen zulle' eens opstaan zonder haren
Door domheid, daar zij steeds om deze zonde
Berouw in leve' en sterven laten varen! [7])

49 Weet, dat de schuld juist tegendeel bevonden
Van een'ge and're, hier 't loof niet kan spreiden
Met die saam of 't verdort in deze Ronden.

52 Zoo zaagt gij tusschen die schaar mij verbeiden
Tot reiniging, die weeklaagt om zijn schrapen;
't Was 't tegendeel, dat mij er dit bereidde".—

55 „Toen gij zongt, hoe wreed wapen tegen wapen
Jocaste deed tot dubb'le droefheid raken,"—
Zei wie de Herderszangen had geschapen: [8])

58 „Bij 't werk, dat Clio met U saam kon maken:
't Geloof — schijnt — deed nog niet bij trouwe' U scharen,
Waarbuiten recht doen niet tot heil doet naken.[9])

61 Als 't zóó is: wat voor zon of kandelaren
Hebbe' U toen dus de duisternis ontnomen,
Dat gij — den Visscher na — Uw schip liet varen?"—[10])

64 Hij tot hem: „Gij vroegt mij het eerst te komen
Naar den Parnas tot drinke' in zijn spelonken
En deed daarna bij Gòd het licht mij stroomen.

67 Gij deed als wie zich zelf geen uitkomst schonken,
't Licht dragend achter zich des nachts uitgingen,
Dat achter hen dit and'ren heeft geblonken.

70 Toen gij: „De eeuw vernieuwt zich"; — wilde zingen —
„'t Recht keert weer en der eerste menschen tijden
En nieuw geslacht daalt uit de hemelkringen".[11])

73 Door U kon 'k mij tot dichter, Christen wijden
Maar om mijn teek'ning beter te doorgronden,
Strek ik de hand, dat kleure' er zich op breiden.

76 Reeds was de wereld gansch vervuld bevonden
Van 't waar Geloof tot in de verste hoeken,
Gezaaid door hen van 't Eeuwig Rijk gezonden,[12])

79 'k Kon 't woord hier — mij geklonken uit Uw boeken —
Met dat der nieuwe predikers vereenen
En na dien tijd placht ik hen te bezoeken.

82 Zij hebben sinds zóó heilig mij geschenen,
Dat toen Domitianus ze ging kwellen,
Zij niet meer klaagde' of ik moest mèt hen weenen.[13])

85 En toen 'k bij die — daar ginds nog — was te tellen,
Hielp ik ze en hun wandel in het goede
Deed mij hen bove' alle' and're sekten stellen.

88 En voor 'k de Grieken bracht tot Thebe's vloeden
In mijne verzen, liet 'k ten doop mij leiden,
Maar bleef uit vrees mij voor 't bekennen hoeden

91 En langen tijd gaf ik mij uit voor heiden;
In 't vierde Rond door lauwheid dus gebleven,
Moest ik meer dan vier Eeuwe' er rondgaand beiden.[14])

94 Gij, die mij van den sluier hebt ontheven
Die 't goeds, dat 'k meld, verborgen heeft gehouden,
Wijl ons de tijd tot stijgen is gegeven,

97 Meldt mij: waar is Terentius, onze oude,
Caecilius, Plautus, Varro — mocht gij 't weten —;
Zijn zij verdoemd; wat Kring is 't, waar zij rouwden?"—[15])

100 „Zij, Persius, ik en velen méér: poëten"—
Hernam mijn Gids — „zijn bij dien Griek verzonken,
Dien meer dan zij de Muzen zoogsters heetten,[16])

103 In blinden kerker: d' eerste der spelonken
En plege' er van den berg vaak te gewagen,
Tot woning onzen voedsters steeds geschonken.[17])

106 Euripides, Antiphon moete' er klagen,
Simonides, Agathon, meer Hellenen,
Wien lauw're' als sier om 't voorhoofd zijn geslagen.[18])

109 Antigoné, Deïphylé bij genen
Kunt ge' als Argía uit Uw zange' ontwaren
En Ismené, zoo droevig als voorhenen.[19])

112 Zij, die Langía wees, kunt ge' er bestaren,
Die Thetis van Tiresias heeft gekregen,
Deïdamía met haar zusterschare".—[20])

115 't Was reeds zoo ver, dat beide Dichters zwegen,
Om weer nieuwsgierig blikke' in 't rond te strijken
En boven 't tweetal wanden uitgestegen.

118 Reeds moesten van den dag vier maagden wijken
En bleef de vijfde bij den dissel wachten
En deed de heete spits naar boven reiken.[21])

121 Toen zei mijn Gids: „Ik zou het goed nu achten
Den rechter schouder naar den rand te keeren
Des Bergs bij 't kringen, naar wij 't immer plachten."—[22])

124 Zoo wist ons hier gewoonte dit te leeren
En kozen wij den weg met minder vreeze,
Daar ziel zoo waardig 't goed vond in die sferen.

Zij gingen voor, ik — eenzaam — kwam na dezen;
'k Had hun gesprekke' aandachtig opgenomen,
Die mijn verstand tot dichten onderwezen.

Maar plots is 't eind dier heerlijkheid gekomen,
Doordat zij midde' op 't pad een boom er zagen,
Welks goeden vruchten zoete geure ontstroomen

En naar een den het smalst staat uitgeslagen
Omhoog, was die 't van ond'ren met zijn twijgen,
—'k Geloof — dat geen er 't klimmen in mocht wagen.[23]

Ter zij, waar men ons pad niet kon bestijgen
Viel helder nat uit steilte van de steenen,
Waaruit de blare' omhoog besproeïing krijgen.

Naar dien boom schreden beide Dichters henen
En 'k hoorde' een stem er door het loof heen glijden,
Die riep: „Gij zult van deze spijs U spenen".—

En toen: „Maria dacht meer 't feest te leiden
Den hoogtijd stoornis en schand' te besparen
Dan aan haar mond, die thans pleit voor U beide.—[24]

d'Oude Romeinschen voor hun drinken waren
Met water blij en Daniël verachtte
De spijs en wist zich wetenschap te garen.[25]

De eerste, even schoon als 't goud gedachte
Eeuw liet de eikels goed bij honger smaken,
Elk beekje deed bij dorst als nektar smachten.—

Sprinkhaan en honing kon de kost uitmaken,
In de woestijn den Dooper slechts tot spijze
En 't deed hem tot zoo'n grootheid, glorie raken

Als 't Evangelium van hem aan kan wijzen.—[26]

ZANG XXIII

INHOUD

In den Zevenden Kring, op het Zesde Plateau worden de Zwelgers gelouterd. Hun straf bestaat daarin, dat zij honger en dorst moeten lijden door het aanschouwen van een vruchtboom en helder bronwater. Een zwerm boetelingen gaat het drietal Dichters voorbij, waaronder Dante zijn vriend Forese Donati herkent, die hem mededeelt, dat hij door het smeeken van zijn gade Nella zoo spoedig deze Ronde bereikte en prijst haar om haar deugden, waarbij hij afgeeft op de onzedelijkheid der andere vrouwen van Florence.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-4., Als iemand, die den tijd verliest met het vogelvangen.

[2]) V. 10-13. Labia mea, Domine, is een deel van: „Domine, labia mea aperies et os meum annuntiabit laudem tuam" — „Heer, Gij zult mijn lippen openen en mijn mond zal Uw lof verkondigen". Het is vers 17 uit de bekende 50[e] psalm „Miserere". Dit zingen de schimmen om aan te duiden, dat zij mond en lippen, die zij tot gulzigheid misbruikten, voortaan tot geestelijke doeleinden zullen bezigen. De straf der onthouding in honger en dorst is figuurlijk op aarde de straf, die op zwelgen met spijs en drank volgt: gedwongen onthouding. Deze zang als bede om barmhartigheid stemt droef en door de hoop op genade blijde.

[3]) V. 15. De knoop der plicht loswringen, danteske uitdrukking voor de straf, waarvan zij zich willen bevrijden.

[4]) V. 16-28. De zielen loopen sneller dan de Dichters ook tot straf, daar de honger en dorst ze voortjagen in tegenstelling met het zwelgen van spijs en drank, wat het lichaam loom maakt en den gang vertraagt. Erisichton, zoon van een koning van Thessalië, verachtte Ceres, de godin van den Oogst en der Aarde, en hakte een haar gewijdden eik om, waarvoor hij gestraft werd met een onverzadelijken honger, wat hem ten slotte dwong zijn dochter te verkoopen en toen zich zelf te verslinden; toen had hij den honger dus het meest te vreezen (v. 27) (Zie Ovid. Met. VIII v. 746-884).

[5]) V. 28-31. Zoo zagen de Joden in Jeruzalem er uit van honger gedurende het beleg, toen een vrouw aldaar Maria van Eleazar (hier ter wille van de maat in het Hebreeuwsch terug vertaald als: Mirjam) volgens Flavius Josephus haar eigen zoon half opat en de rest aan de krijgslieden aanbood, die spijs bij haar kwamen zoeken. Dante spreekt van becco, snavel om haar met een roofvogel te vergelijken.

[6]) V. 31-34. De oogholten leken ringen zonder steenen, omdat in de oogen de gloed als van juweelen was verdoofd. De wenkbrauwbogen en de neus van het menschelijk gelaat herinneren aan de letter M, de oogen aan twee O's, zoodat men daaruit te samen het woord OMO: Mensch lezen kan, in het italiaansch: uomo. Daar de schimmen van honger waren uitgeteerd, was dit bij hen opvallend. Die beschouwing van het menschelijk gelaat was niet algemeen, maar men vond die bij sommige theologen en mystieke predikers.

[7]) V. 39. De huid is zoo verdroogd, dat die schubbig is geworden.

[8]) V. 45. Wat deze uitdrukking letterlijk beteekent, durft Casini niet met zekerheid zeggen. Ik vraag mij af, of hij niet al te ver zoekt en of het niet eenvoudig beteekent: de uiterlijke vorm (de huid) had weer in zich (tot zich) getrokken, veroverd (conquiso), wat zij eerst had afgestaan aan ruimte en dikte (Zie Cas. Purg. p. 457).

[9]) V. 46-49. Die vonk van kennis, geschonken n.l. door Forese's stemgeluid.

[10]) V. 59. Het verdreven loof, een dichterlijke uitdrukking destijds in zwang (Zie b.v. Guittone d'Arezzo. Rime I 124).

[11]) V. 69. Der twijgen ingelascht voor het rijm naar Dante's bedoeling.

[12]) V. 72. Forese Donati zegt: smart en vindt het woord vreugd in den zin van verlichting beter, omdat in het doorstaan der smart zelf al de troost besloten is, dat dit tot loutering, bevrijding dient en omdat zij dit in zekeren zin vrijwillig dragen (Zie Z XXI v. 61-67 N 11).

[13]) V. 73-76. Marcus XV v. 34: „En ter negender ure riep Jezus met groote stem zeggende: „Eloï, Eloï, lamma sabachtani!" — 't welk beteekent: „Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij Mij verlaten!"" — Dante bedoelt hiermee: Christus leed zooveel, dat Hij op een gegeven oogenblik aan het Kruis van smart over de menschen en van lichamelijke pijn dit uitkreet en toch voelde Hij op het oogenblik zelf van die foltering, dat ook diè graad der marteling juist tot verlossing diende der wereld. Juist daarom is er in die hoogste smart de hoogste vreugde en gelijk Hij de kruisfoltering wilde dulden, begeeren hier de schimmen te hongeren en te dorsten tot loutering.

[14]) V. 76-79. Volgens Cas. is het historisch juist, dat Forese 28 Juli 1296 stierf. Er waren dus nog geen vijf jaar vervlogen sinds hij overleed, want het is nu 29 Maart 1301. Hiermee wil Casini volhouden, dat de Reis plaats had in... 1300! Men heeft maar te tellen om nogmaals op deze plaats een mathematisch bewijs te vinden, dat Angelitti's en mijn these juist moet zijn en dat die gesteld moet worden in 1301, wat in I Z XXI v. 112-115 N 11 al uit de chronologie bleek. Dit wil nog niet zeggen, dat Cas. overigens een slecht commentator is.

[15]) V. 79-85. Dante bedoelt: Ik dacht, dat gij nog in den Eersten Kring voor de Poort waart — hier de onderlagen (van den Berg) genoemd — bij de Tragen in boete

en bekeering wegens verharding. De Dichter weet slechts, dat zijn vriend Forese Donati zich meer dan vijf jaar aan gulzigheid heeft overgegeven en zich eerst op zijn sterfbed bekeerd had, dus toen hem de mogelijkheid om nog langer te zondigen ontbreken ging.

[16]) V. 85-94. Nu verklaart Forese, dat hij zoo snel naar den Zesden Kring kon gaan door de ijverige voorbeelden van zijn vrouw Giovanella, (Nella of Anella) van welke Benv. verhaalt, dat zij een kuische en matige vrouw was, die zich steeds van Forese's zonden onthield, hoewel zij hem dagelijks kostelijke gerechten moest bereiden en dat, gelijk zij hem bij zijn leven steeds tegen die fout gewaarschuwd heeft, zij ook niet opgehouden heeft na zijn dood voor hem te bidden. Forese prijst haar te meer, omdat haar braafheid zoo afsteekt bij die der Florentijnsche vrouwen. Forese Donati, bijgenaamd Bicci Novello, een Florentijn, was een zoon van Simone en een broeder van Corso en Piccarda (Zie Purg. XXIV v. 13), leefde in de tweede helft van de XIII[e] Eeuw en stierf 28 Juli 1296 (Zie Del Lungo II 611). Men heeft bewijzen van zijn vriendschap voor Dante buiten dezen Zang nl: een dispuut van zes sonnetten tusschen burleske en satirieke, gewisseld door deze twee vrienden na 1291 en die vol woordspelingen en steken zijn, niet altijd louter schertsend. Dit dispuut is toegelicht door Del Lungo: Dante I 437-461, II 610-621 en door d'Ovidio 220, e. a. Met deze meening over zijn vrouw ontkent Dante meteen ten stelligste, wat hij vroeger spottend van deze Giovanella schreef in Sonnet I van dit twistgesprek.

[17]) V. 94-97. Men zou uit den tekst hier allicht verkeerdelijk afleiden, dat Dante de vrouwen van Barbargia, een deel van Sardinië, voor zedeloos hield; hij beschouwde ze echter als zedelijker dan de Florentijnschen. Volgens Bohl schreef de Jezuiet Antonio Bresciani hierover, die een reeks van jaren op Sardinië geleefd heeft en over het geheel zeer gunstig over de Sardiniërs oordeelt, het volgende: De bar-

baricini, bewoners van Sardinië, in de VIe Eeuw uit Afrika gekomen, hingen zoo vast aan hun oud-heidensche gebruiken, dat de vrouwen nog altijd volgens oude zeden, ook wanneer zij naar de havenstad Cagliari kwamen, den boezem onbedekt droegen. Hij voegt er bij, dat de zedelijkheid van deze vrouwen onberispelijk was. Met deze landstreek Barbagia vergelijkt Forese de stad Florence wegens de schaamtelooze dracht der toenmalige vrouwen, die wel in dit opzicht maar geenszins in zedelijkheid de Sardinischen navolgden en dan beteekent de naam Barbargia, waarin hij blijkbaar een verband ziet met Barbaren (v. 103) niet, dat de Sardinischen barbaarsch onzedelijk waren, maar als barbaarschen zedelijker dan de Florentijnschen. Bresciani's meening stemt overeen met die van Cas. (Zie Purg. p. 459).

[18]) V. 97-106. Buti beschrijft, hoe ver de Florentijnsche vrouwen van dien tijd het kleed aan borst en rug uitgesneden droegen en looft God, dat in zijn tijd de dracht der vrouwen welvoegelijker geworden is. Ott. voerde in een wellicht later bijvoegsel aan, dat men in 1350 onder bisschop Agnolo Accaccioli genoodzaakt was door geestelijk verbod die onbetamelijkheid te stuiten. Ook in Dante's tijd schijnt men — zegt Bohl — reeds van die middelen gebruik te hebben gemaakt. Het zal echter wel zeker zoo zijn, te oordeelen naar v. 104 en 105. Dat de kleederdracht der Florentijnschen en wel de overdreven opschik door wereldlijke wetten aan bepalingen werd onderworpen, blijkt bij Villani Cr. Lib IX, Cap 243, Lib X Cap 11.

[19]) V. 106-109. De snelle hemel, omdat het begin der straf op aarde — zooal niet steeds zichtbaar voor ieder — de misdaad toch altijd op den voet volgt. De voorspelling is een toespeling op de rampen, die sinds 1301 Florence ten gevolge der partijschappen tusschen de Witte en de Zwarte Guelfen deden lijden. Deze straf zal de zedelooze Florentijnen treffen, voor hij, die nu een kind is, dat men in slaapt sust met nanna roepen, een jongeling zal zijn met aankomenden baard.

[20]) V. 112-118. Dante laat als levende het zonlicht niet door stralen (v. 114). V. 115-118 slaan op een herinnering van Dante, die met Forese wel eens aan Bacchus schijnt geofferd te hebben of al te goed getafeld. Toch was Dante van nature zeer matig (Zie Boccaccio Vita di Dante 8).

[21]) V. 120. De zuster van hem (de Zon) is de Maan, op 25 Maart nog vol. Hij herinnert hieraan als Virgilius in I Z XX v. 144-130 N 25.

[22]) V. 129-133. Zeer sterk drukt de Dichter hier uit, hoezeer Statius aan den Berg was vast geklonken: De gansche Berg moest schudden om zich met de ketenen van hem te scheiden.

ZANG XXIII

ZEVENDE KRING

Zesde Plateau
De Sfeer der Onthouding
De Zwelgers
Forese Donati

Terwijl 'k naar 't groene loof nog hief de oogen,
Naar hij het doet, wiens leven gaat verloren,
Daar dit de vogels volgend raakt vervlogen,[1])

4 Kwam van hem, meer dan vader, mij ter ooren:
„Zoon, kom; de tijd ons vrij hier te besteden
Kan nuttiger verdeeld ons nog behooren".—

7 'k Wendde' even snel als mijn gelaat mijn schreden
De wijzen achterna en die zóó spraken,
Dat zonder moeite zij mij voortgaan deden.

10 En zie: 'k hoor klachte' en zangen tot mij raken,
„Labia mea, Domine" — zóó zingen,
Dat mij 't meteen verheugd en droef kon maken.[2])

13 „O goede Vader, wat hoor 'k hier voor dingen?" —
Begon 'k en hij: „Wellicht zijn 't schimmen te' achten,
Die gaan, wijl zij den knoop der plicht loswringen".—[3])

16 Gelijk de pelgrims trekken in gedachten,
Die op hun weg op onbekenden stooten
En zich wel tot hen keeren maar niet wachten,

19 Zoo achter ons, maar sneller voort geschoten,
Kwam en ging ons voorbij — wijl ze' ons bekeken —
Een zwerm van zielen, zwijgende' en devoten.

22 Elks oogen zijn mij donker, hol gebleken;
Vaal was 't gelaat; zóó mager waren dezen,
Dat vlak hun huid scheen langs 't skelet gestreken.

25 'k Meen: Erisichthons vel kon zoo niet wezen,
Dat hij verdrogen kon op zulk een wijze
Van honger, toen hij dien het meest moest vreezen.[4])

28 „Zie" — liet ik stil in mijn gedachten rijzen —
„'t Volk, dat Jeruzalem verloor voorhenen,
Toen Mirjams snavel met haar zoon wou spijzen".—[5])

31 d' Oogholten leken ringen zonder steenen
Wie „omo" leest in mensch'lijke' aangezichten,
Waar wis in dezen wel de „M" verschenen.[6])

34 Wie dacht, dat appelgeur dit uit zou richten
En dat die oorzaak is van zulk begeeren
En dat van water, zoo hem 't „hoe" niet lichtte?

37 'k Stond reeds verbaasd van hun zoo groot ontberen,
Daar 'k d' oorzaak van hun magerheid nog raadde
En van de treur'ge schors die nog moest leeren.[7])

40 En ziet: een schim slaat mij met d' oogen gade
Uit 't diepst van 't hoofd, bleef star de blikken strekken
En riep toen luid: „Wat is dat voor genade?"—

43 Maar 'k kon nooit wie 't was uit 't gezicht ontdekken.
Wel echter kon zijn stem 't mij openbaren,
Wat in zich 't uiterlijk hem kon onttrekken.[8])

46 Die vonk deed weer 't misvormd gelaat me' ontwaren,
Daar die mijn kennis gansch'lijk kon ontsteken
En 'k kon Forese's aanschijn weer bestaren.[9])

49 „Houdt van de droge korst den blik geweken,
Die" — smeekte hij — „mijn huid zoo kon ontkleuren.
Let niet op, hoe hier 't vleesch mij moet ontbreken.

52 Maar zeg van U mij waarheid; doe bespeuren
Wie die twee zielen zijn, die U geleiden,
Laat mij daarvan berichten niet verbeuren".—

55 „Uw aanschijn, dat ik reeds als dood beschreide,
Voel 'k mij niet minder grond tot klagen geven,
Nu ik het zoo misvormd zie," — was, 't geen 'k zeide.

58 „Bij God, zeg: wat heeft van U 't loof verdreven? [10])
Laat mij, terwijl 'k verbaasd ben, nog niet spreken;
't Gaat slecht van and're wensch zoo vol gebleven".—

61 Hij: „Door den eeuw'gen Raad omlaag geweken,
Kan kracht het water en de plant doordringen
Daar acht'r ons, die zoo'n magerheid kon kweeken.

64 Die gansche schaar hier klagend bij haar zingen,
Wien maat'loos volgen van de keel was eigen,
Zal zich door honger, dorst weer heil bedingen.

67 De reuk van d' appel doet ze honger krijgen
En dorst de bron, die gij hier op ziet wellen
En uit zich spreiden boven 't groen der twijgen.[11])

70 En niet één ronde hebben wij te tellen,
Die wij deez' weg met nieuwe smart doorschrijden;
'k Zeg smart, maar vreugd waar' 't beter hier te stellen.[12])

73 Want 't is die wil, die tot den boom ons leidde,
Die Christus blijde 't: „Eli!" deed ontvaren,
Toen met Zijn Bloed Hij wenschte' ons te bevrijden".—[13])

76 „Forese, sinds dien dag" — kon 'k hem verklaren —
Van ruil der aard' voor 't leve' in beter Ronden —
Vervlogen nog tot thans geen vijftal jaren.[14])

79 Zwond in U pas de macht tot verd're zonden,
Toen 't uur der goede smart al tot U spoedde,
Waarin ge opnieuw met God weer werd verbonden:

82 Hoe kwaamt gij dan reeds boven? Ik vermoedde
U nog te vinden ginds op d' onderlagen,
Waar men den tijd met tijd heeft te vergoeden."—[15])

85 En hij tot mij: „'k Kon hier zoo spoedig dagen
Door zoeten alsemdronk der martelingen
Van mijne Nella door haar maat'loos klagen.

88 Haar zuchte' en beden, die zoo vroom opgingen,
Ontrukten mij den zoom, waar men moet wachten,
En 'k werd daardoor bevrijd van d' and're Kringen.

91 Mijn weduwe moet God meer lief zijn te' achten —
Die 'k zoozeer minde' — en meer tot vreugd Hem blijken,
Naar zìj het goede' eenzamer blijft betrachten.[16])

94 Sardinië's vrouwen moeten kuisch gelijken,
Waar ze' in Barbagia niet de zeden schonden
Als in 't Barbagia, waar 'k van haar moest wijken.[17])

97 O goede broeder, wat moet 'k U verkonden?
'k Zie voor mijn blikken reeds een toekomst open,
Waarin men nog niet oud noemt deze stonden

100 En men bij perkament weldra zal nopen
De Florentijnschen zich er van te spenen
Onkuisch met borste' en tepels bloot te loopen.

103 Zag men 't ooit bij Barbaren, Saracenen,
Dat priestermacht of and're zorg moest dragen,
Dat ze' er niet onbedekt gaan zooals genen?[18])

106 Zoo die schaamt'loozen reeds als wis voorzagen,
Wat reeds de snelle Hemel hun bereidde:
Zij hadden reeds een open mond tot klagen.

109 Indien 't vooruit zien mij niet zal misleiden,
Dan treuren zij al, voor 't haar op de wangen
Zich toont, tot wien ze' als troost het „n a n n a" zeiden.[19])

112 Zeg, broeder, laat bekent'nis nu me' erlangen.
Zie, dat niet ik alleen maar heel die schare
Daar blikt, waar gij 't zonlicht hebt ondervangen".—

115 Daarom zei 'k tot hem: „Als gij t'rug wilt staren
Op wat gij mij waart, ik U was voor deze,
Zal het nog heden U met smart bezwaren.[20])

118 Door dien ben ik aan 't leven ginds ontrezen,
Die vóór mij gaat, toen nog voor enk'le dagen
De zuster van hem ginder rond kon wezen".—[21])

121 En 'k wees de Zon. „Die deed mijn doortocht slagen
Door diepen nacht van 't Rijk der ware dooden
Met dit echt vleesch, dat 'k achter hem blijf dragen.

124 Ik ben er door zijn hulp weer aan ontvloden
Om op te stijgen en den Berg te' omsnellen,
Die U — door d' aard krom — 't recht gaan heeft geboden.

127 En hij beloofde mij te vergezellen,
Tot 'k mij naar Beatrice heb verheven,
Waar ik het zonder hem zal moeten stellen.

130 Virgilius is 't, van wien 'k U sprak zooeven;" —
En 'k wees hem — „de' and're schim, hem daar ter zijde,
Deed ied're steilte kort te voren beven

133 Van Uw Rijk, dat het zich van hem zou scheiden.[23])

ZANG XXIV

INHOUD

Forese wijst Dante nog steeds in den Zevenden Kring, zesde Plateau, verschillende schimmen aan van Zwelgers, waarop Dante met een van hen Buonagiunta van Lucca spreekt over zijn kunstopvatting. Deze voorspelt den Dichter dan zijn kennismaking met Gentucca en daarna Forese hem het treurig einde van Corso Donati, den voornaamsten bewerker van Dante's verbanning. Dan verlaat Forese de drie Dichters en zien zij een tweeden boom, gesproten uit dien van de Kennis des Goeds en des Kwaads in het aardsche Paradijs, welks vruchten evenzeer onbereikbaar zijn voor de boetelingen daaronder, die zwelgen wilden niet met het lichaam maar met den geest. Een Engelen-Stem herinnert aan het verbod van dien Boom in het Paradijs te eten en vermaant met voorbeelden van onmatigheid. Dan verschijnt de zesde Engel-Gids, die Dante den zesden P van het voorhoofd vaagt.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 4-7. De uitdrukking klinkt wat vreemd, maar is zeer teekenachtig. Dante wil er mee aanduiden, hoe diep hun oogen in hun kassen zijn gezonken.

[2]) V. 7-10. Dante hervat nu het onderhoud met Forese, met wien hij sprak over de bevrijding van Statius in Z XXIII en zegt, dat Statius wel sneller omhoog zou willen stijgen maar om Virgilius zijn gang vertraagt.

[3]) V. 10-16. Dante ontmoet Piccarda, Forese en Corso Donati's zuster, in de Maan-Sfeer (Zie Par. III v. 33-120).

De Olymp is weer indirect gebruikt om den hemel aan te duiden als Giova voor God (Zie Z VI v. 118 N 16).

[4]) V. 16-19. Het hindert hier niet de namen te noemen. Ook de schimmen zelf verzetten er zich niet tegen als de Verraders in de Hel Z XXXII v. 91-109 N 13; integendeel, daar zij vaak onherkenbaar werden door hun magerheid gelijk de Zwelgers in de Hel Z VI v. 40-49 N 5 door het slijk, waarin die zich wentelen.

[5]) V. 19. Buonagiunta Orbicciani degli Overardi uit Lucca leefde in de tweede helft van de XIII[e] Eeuw volgens Cas. minstens tot 1296, toen hij bestuurshoofd was van de Kerk van S. Martino aldaar en een dichter, die door Dante ongunstig werd beoordeeld (Zie De vulg. eloq. I 13). Deze schreef in de lingua vulgare, de volkstaal, niet in de lingua curiale of illustre, de hof- of voorname taal. Ook Benv. noemt hem een drinker (Zie C. Minutoli. Gentucca e gli altri lucchesi in: Dante e il suo secolo pp. 222 en volg.).

[6]) V. 20-25. Hij was Bruidegom der Kerk n.l. Paus Martinus IV, die Simon heette van Montpincé in la Brie, naar Dante zegt uit Tours, omdat hij daar thesaurier der Cathedraal was geweest. Hij werd tot Paus gekozen in 1281 en stierf in 1285 en liet den naam achter van een zeer edel man met een goed hart in zaken der Kerk (G. Villani Cr. VII 58). Ook Lana, Buti en Pippino melden, dat hij te veel palingen at, die hij liet koken in een soort ouden wijn (vernaccio, Ferndwein, Firnwein).

[7]) V. 28-31. V. 28 herinnert aan Ovid. Met. VIII 824, de mythe van Erisichthon (Zie Z XXIII v. 25). — Ubaldino degli Ubaldini uit dien tak der beroemde familie, die zich noemde naar het kasteel Pila in Mugello, (Zie Repetti IV 262) leefde in de tweede helft van de XIII[e] Eeuw. Men weet van hem, dat hij in 1291 bevrijd werd uit de gevangenis van Lucca en met Buonaccorso van Ripafratta gevangen genomen was in de burcht van Buti (Zie Repetti IV 769). Hij was een broeder van kardinaal Ottaviano (Zie I Z X v.

120 N 19) en vader van Ruggieri, aartsbisschop van Pisa (Zie I Z XXXIII v. 14 N 1 en G. B. Ubaldini. Istor. della casa Ubaldini p. 58 en volg.). Lana noemt hem een veelvraat, Buti een lekkerbek.— Bonifazio dei Fieschi van Genua, neef van Innocentius IV, benoemd tot aartsbisschop van Ravenna van 1274-1295, pauselijk legaat in Rome, nuntius bij den koning van Frankrijk, stierf in 1294, een gulzigaard volgens de oude commentatoren. De regel: 't Kasteel zoo'n groote kudde vóór geschreden, Che pasturò col ròcco molte genti, letterlijk: die zooveel lieden weidde met het kasteel, beteekent dit: De aartsbisschop van Ravenna droeg niet de gewone soort bisschopsstaf van boven omgebogen, maar die had daar den vorm van een kasteel uit het schaakspel, ròcco, in het Fransch roc, volgens Lana een zeshoekig prisma aan beide zijden eindigend in pyramiden. Volgens Cas. bestaat die staf nog. Volgens een andere lezing beteekent pasturò letterlijk: weidde in den zin van voedde, omdat Bonifazia zoo weldadig was jegens de bevolking van Argenta, voor welke hij in een tijd van duurte de aartsbisschoppelijke graanschuren openstelde (Zie F. Savini. Giorn. dant. I 171). Er staat zoo groot v. 30, omdat zijn gebied zich uitstrekte over geheel Romagna en een deel van Emilia, een rijk en groot land.

[8]) V. 31-34. De markies dei Rigogliosi (Argogliosi) uit Forlí, waar overvloed van goede en sterke wijn is, was podestà van Faënza in 1296. Benv. verhaalt: Zijn bottelier vertelde hem eens, dat men van hem zei, dat hij altijd dronk. Hierop antwoordde hij: „Zeg, dat ik altijd dorst heb". Deze terzine kan er wel op zinspelen.

[9]) V. 34-49. Gentucca is de naam van een dame, die Dante bij zijn verblijf te Lucca leerde kennen en waardeeren gedurende zijn verbanning. Buti noemt haar een adellijke dame uit Rossimpelo en zegt, dat Dante haar om haar groote deugden en zedelijkheid hoog schatte, Cas., dat hij haar lief had, wat een platonische liefde geweest kan zijn. Want —

zegt Bohl — hier was een betrekking als die der troubadours, daar Dante aan een andere verstandhouding niet dan met zelfbeschuldiging zou gedacht kunnen hebben. De meeste commentatoren deelen Buti's meening. Volgens C. Minutoli in: Dante e il suo sec. p. 223 is het waarschijnlijk Gentucca Morla geweest, gehuwd met Buonaccorso Fondora en in den bloei van haar jeugd in 1317 kort, nadat Dante Lucca bezocht. De Toscanen en vooral de Florentijnen en Pisanen vervolgden steeds de Luccheesen als koppige verdedigers van hun onafhankelijkheid en misschien ook als berucht om hun omkoopbaarheid (Zie I Z XXI v. 40-43 N 2).

[10]) V. 49-52. Zeg, of gij de Dichter Dante zijt, die het eerste voorbeeld gaf van een nieuwe wijze van dichten met de eerste canzone ter eere van Beatrice in la Vita Nuova: „Donne, ch'avete' intelletto d'Amore"... XIX v. 17-86.

[11]) V. 52-64. Om deze uiting van Buonagiunta te begrijpen gezegd in verband met den toenmaligen stand der Italiaansche Literatuur moet men dit weten: Toen Dante begon te dichten omstreeks 1283 als jonkman van achttien jaar, bloeiden er volgens Cas. in Italië twee lyrische scholen: de Siciliaansche, die zich verbreidde over half Italië en Toscane en van welke de leiders waren in Sicilië: de secretaris (Notaro, toen: notaris in v. 56 genoemd) Giacomo da Lentini en in Toscane: Buonagiunta da Lucca en de Scuola dottrinale of doctrinaire, die breedvoerig over de liefde uitweidde en in het bijzonder in Toscane opkwam met Guittone d'Arezzo v. 56: (Zie Purg. Z XXVI v. 124) en in Bologna met Guido Guinizelli (Zie Purg. Z XXVI v. 92).

De dichters der Siciliaansche School gaven slechts italiaanschen vorm aan provençaalsche lyriek en beperkten hun onderwerpen tot de liefde en gaven aan den metrischen vorm van den zang (canzone) de voorkeur; die der Doctrinaire School maakten zich van de provençaalsche poëzie los, daar zij in hun verzen beschouwingen en gesprekken over de liefde invoerden en eenigen zich ook bezig hielden met wijsgeerige, godsdienstige en staat-

kundige onderwerpen en beproefden den dichterlijken stijl te veredelen door meer te naderen tot den Latijnschen zinsbouw en door zich naast de canzone te wijden aan het sonnet. Op deze twee volgde de Florentijnsche van den dolce stil nuovo, den lieven, nieuwen stijl v. 57, waartoe behoorden Dante, Guido Cavalcanti (Zie I Z X v. 61-64 N 12), Lapo Gianni, Dino Frescobaldi, Gianni Alfani en meer anderen. Deze dichters, uitgaande van de theorie van Guinicelli over den aard der liefde — beschouwd als de fundamenteele aandrift der deugdzame zielen —, schiepen een geheel systeem van idealiseering der vrouwen, waarbij zij leerstellige bespiegelingen vereenigden met de geniale beelden hunner fantasie en maakten voor het eerst van de liefde-poëtiek voor die gedachten in Italië een ware kunst; bovendien wisten zij met de diepte en nieuwheid van hun opvattingen een vrijer en klaarder stijl te verbinden, een natuurlijker en krachtiger taal en gebruikten daartoe meer bepaald metrische vormen: canzonen en sonnetten of balladen, de laatsten ontleend aan de volkspoëzie.

In zooverre als Dante een model is van niet-rhetorisch auteur, maar een, die altijd weergeeft, wat hij zelf voelt of, als hij beelden overneemt van Homerus, Virgilius, Ovidius of Statius, ze altijd naar eigen wijze vervormt, staat hij precies op hetzelfde standpunt als de N. Gids mannen in de literaire beweging hier te lande van 1880-1897. Maar daar Dante met zijn persoonlijke liefde voor Beatrice zijn kerkelijk en politiek gemeenschaps-gevoel vereenigt en daardoor het heele leven van zijn tijd en vroeger eeuwen in zijn werk concentreert, staat zijn kunst veel hooger, óók dan die van Van Eeden, bij wien laatstgenoemd gevoel van het begin af wèl tot uitdrukking kwam. Hij moet van de Commedia van te voren het geheele systeem hebben opgezet. In zijn Vita Nuova en Convito vindt men al sterrenkundige opgaven en aanduidingen voor de Hemel-Kringen, maar nog niet verbonden tot zulk een ontzaggelijk geheel. Hij heeft eerst zijn kaart

ontworpen van den Liddeneeuwschen Cosmos of overgenomen van anderen met de afmetingen der drie Rijken of ten deele naar eigen inzicht vervormd.

Het laatste is zeker voor de kaart der Aarde van Strabo, wat betreft de ligging van den evenaar. Hij baseerde de indeeling der drie Rijken op de philosophie van Aristoteles, de theologie van Thomas van Aquino en de sterrenkunde van Ptolemaeus. Toen verdeelde hij de phasen van de Reis gedurende de Paaschweek van 1301 naar een mathematische berekening en plaatste naar zijn moreele en theologische opvatting in de verschillende Kringen de personen en allegorische figuren, die hij zou ontmoeten. Verder gaf hem een visioen — naar hij aan het slot van La Vita Nuova verhaalt — en zijn liefde voor Beatrice met den grooten strijd tusschen Christendom en Islam, tusschen Guelfen en Ghibellijnen en tusschen den Adel en de Poorters den stoot tot het werk, wat hij eerst nà die systematische indeeling en mathematische berekening zang voor zang ging uitwerken. Het kòn niet anders, want alleen door die methode te volgen en volstrekt niet door zich alleen te laten leiden door één grond-stemming, die men overal terug vindt, den drang te stijgen tot de H. Drie-eenheid — laat staan door rhetorische „zangerigheid" of „verheven" opschroeverij — was hij in staat die vervaarlijke massa stof te beheerschen en dit gaf aan zijn taal die kalme, die starre, die majestueuse beweging als de streek van een verblindenden zonnestraal door de afgronden van de Hel, rondom de gansche Aarde en door de hoogte aller Hemelen.

Il Notaro v. 56 was de bijnaam of beter andere naam voor Giacomo Lentini, een der voornaamste secretarissen van Frederik II, auteur van een verzenbundel in provençaalschen stijl (Val. I 249-319) en tijdgenoot van Pietro de la Vigne (Zie I Z XIII v. 31-39 N 3 en Torraca. Studî su la lirica ital. Bologna 1902 pp. 1-88. A Zenatti. Il Notaro da Lentini, Messina 1899, Bull VI 222). V. 61-62 beteekent volgens

Cas., waarmee ik mij vereenig, dat, wie op andere dingen let, dan wat hij zelf voelt, dus rhetorisch wordt, het gevoel voor alle ware poëzie verliest. Voor andere opvatting zië men I. Della Giovanna. Note letterarie, Palermo 1888 pp. 1-26.

[12]) V. 76-82. Ik zal wel niet zoo spoedig sterven, als ik wensch, want het zien van 't gestadig grooter verval van Florence, doet mij naar mijn einde verlangen.

[13]) V. 82-91. Hier is zeker Corso Donati bedoeld, hoewel zijn broeder Forese zijn naam liever niet noemt en daarom zegt hij, dat — wat hij vertelt — Dante later helder zal worden (v. 88-91) als die raderen (des hemels) nog niet vaak (niet veel jaren) zijn rond gewenteld, dus niet lang na 1301. Casini meldt Corso's dood in 1308, Bohl 15 Sept. 1307. Corso had na 1293, toen hij capitano del popolo van Bologna was, groote oneenigheden met de Cerchi's en de Cavalcanti's, tegen welke hij de Zwarte Guelfen volgde; verbannen gedurende Dante's prioraat te Florence van Juni tot Augustus 1300 verbrak hij de ballingschap en bij de komst van Karel van Valois (Zie Z XX v. 70) kwam hij weer terug; bij het verjagen der Witte Guelfen bleef hij een der leiders van de Zwarten en voerde ze tot rooverij en misdaden; in 1303 kreeg hij ook met hen twist, vooral met Rosso della Tosa, wat zijn toppunt bereikte, toen Corso de absolute beheerscher der stad wou worden. Maar zijn tegenstanders grepen naar de wapens en gedwongen te vluchten viel hij dood bij San Salvi, 6 Oct. 1308.— Hij was (schrijft D. Compagni Cr. III 21) een ridder van groote ziel en naam, edel van bloed en manieren, zeer schoon van lichaam tot in zijn ouderdom met fijne trekken en witten baard, geestig, wijs en een sierlijk spreker en altijd begeerig naar groote dingen; hij was een vriend van en eigen met groote heeren en door geheel Italië befaamd, een vijand van de democratie en de volksleiders, geliefd door het grauw, vol boosaardige gedachten, kwaadaardig en listig. Hij stierf op een treurige manier. Zij, die hem lieten dooden waren Rosso della Tosa en Pazzino de'

Pazzi, hoewel dit wordt tegen gesproken. Comp. bericht, dat hij door de Catalonische huurlingen van de gemeente werd gegrepen, terwijl hij vluchtte naar de abdij van San Salvi buiten de stad en dat een van hen zijn lans in de keel en in de zij dreef, waardoor hij dood neersloeg. Villani Cr. VIII 91, Stefani Ist. fior. IV 264, Macchiavelli, Ist. fior. II 23 en de oude commentatoren verhalen zijn dood verschillend. Daarom heeft Dante volgens Cas. er min of meer bij gefantaseerd. Ik deel Casini's meening niet, dat Forese Corso aan den staart van het paard letterlijk in de Hel ziet neerslepen. Met de Hel is in dien versregel alleen figuurlijk — gelijk zoo zeer in alle talen spraakgebruik is — bedoeld: het verderf.

[14]) V. 91-94. Paarsgewijs; want Virgilius en Statius gingen voorop, Dante en Forese volgden.

[15]) V. 99. Maarschalken in lager sferen beteekent hier voorname mannen op aarde, in algemeener zin dan naar de oorspronkelijke, vroeg-middeneeuwsche beteekenis van wapen- en stalmeester, later van een hoogen rang aan het hof of in het leger, zooals thans nog het geval is.

[16]) V. 103-106. Dit is een loot uit den Boom van Kennis des Goeds en des Kwaads in het aardsche Paradijs (Gen. III v. 6). Zij, die hieronder als Zwelgers boeten, zijn niet de Zwelgers van spijs en drank maar van geestelijk voedsel, n.l. zij, die meer willen weten dan hun geest kan verdragen en daarvoor gestraft worden met onthouding, wat figuurlijk weer hun onthouding op aarde voorstelt, welke de daarop volgende overspanning meebrengt; zij, die meer willen weten dan hun past, de onbescheiden nieuwsgierigen en bemoeials, die ook met onthouding gestraft worden, figuurlijk hun straf op aarde, daar zij dit juist boeten met onthouding van het vertrouwen, dat men den bescheidenen wel schenkt en hun daarom niet, enz..

[17]) V. 115-121. De Engelen-Stem herinnert aan Gen. II 17: Maar van den boom der kennis des goeds en des kwaads,

daarvan zult gij niet eten; want ten dage als gij daarvan eet, zult gij den dood sterven.

[18]) V. 121-124. Dit slaat op de Centauren, zonen van Ixion en Nephelé of den nevel, aan welke Jupiter de gedaante van Juno had gegeven en die door de Lapithen uitgenoodigd op de bruiloft van Pirithous en Hippodamia dronken werden. Na er gepoogd te hebben de vrouwen te overweldigen, werden zij verslagen door Theseus (Zie I Z XII v. 55-52 N 9, v. 72 N 13).

[19]) V. 124-127. Rechters VI, VII v. 4-8. Toen Gideon tegen de Midianieten optrok, vond de Heer het Israëlietische leger te talrijk en beval Gideon de gansche menigte naar het water te voeren om haar te beproeven. Degenen, die als zwelgers met hun tong het water zouden opslorpen gelijk de honden en dus moreel het minst waard waren, moest hij afzonderlijk plaatsen. Toen was het getal van hen, die dit niet deden maar met de hand dronken driehonderd; alle anderen hadden knielend gedronken. En de Heer sprak tot Gideon: door de 300 man zal ik U bevrijden en de Midianieten in Uw handen stellen. De Midianieten bevonden zich in een dal. God liet Gideon juist die driehonderd tot den aanval uit kiezen als de zedelijk waardigsten.

[20]) V. 145-151. In I Z XXXIII v. 103-106 voelt Dante, vóór hij tot het diepst der Hel afdaalt, al den moordenden ijswind als een beeld der Zelfzucht van de zes vleugels van Satan aanstroomen. Zoo voelt hij in Z I v. 115 van den Louteringsberg den killen wind van den na-nacht, die verdwijnt voor het blank van den morgen en de toenemende warmte als een herinnering aan de Hel vóór de verwachte heerlijkheid van het aardsche Paradijs. En aldus ontwaart hij in Z VII v. 73-82 in de Vallei voor de Poort in den vierden Omgang van Kring I een bloemengeur, die hem reeds van de genietingen van het aardsche Paradijs een voorproef geeft. Dit herhaalt zich hier slechts één Kring daarvan verwijderd nog sterker, als het hem is of uit de wieken van den zesden

Engel-Gids hem een zoele Meiwind als een beeld der Liefde tegemoet drijft (herhaling van het Leitmotief v. 146) vol geur van de bloemen, die daar groeien, wat in tegenstelling tevens overeenkomt met het aangehaalde episch moment uit I Z XXXIII, voor hij zijn Bruid begroeten zal.

[21]) V. 151-154. De wijziging van dit woord uit de Bergrede: „Zalig zijn die hongeren (en dorsten in Z XXII v. 1-10 N 1) naar gerechtigheid, want zij zullen verzadigd worden" wil zeggen, dat zij, die uit liefde voor het recht ook geen onrecht doen aan eigen lichaam of geest door overlading, zalig zullen worden.

ZANG XXIV

ZEVENDE KRING

Zesde Plateau
De Sfeer der Onthouding
De Zwelgers
Forese Donati, Buonagiunta da Lucca
Paus Martinus IV
Ubaldino da Pilla, Bonifazio dei Fieschi
De Markies dei Rigogliosi
De tweede Boom der Verzoeking
De Engelen-Stem
De zesde Engel-Gids.

1 't Woord kon het gaan niet, 't gaan niet 't woord vertragen,
Maar wij zijn ijlings voort gespoed bij 't spreken
Gelijk een schip, dat goede winden jagen.

4 De schimmen, die twee maal gestorven leken,
Zag ik verbazing in de' oogholten trekken
Om mij, daar ik hun levend was gebleken[1])

7 En 'k zei, daar 'k verder 't onderhoud bleef rekken:
„Die zou wellicht zijn gang wat meer bedaren,
Als d' ander niet hem zoo daartoe zou wekken.

10 Maar weet gij 't: doe Piccarda's plaats me' ervaren.
Meldt: zie 'k hier noemenswaardige personen
Bij deze lieden, die mij zoo bestaren".—

13 „Mijn zuster — 'k weet niet of zij meer een schoone
Dan goede was — kan al triomf verblijden,
Daar ze' op den hooge' Olymp zich reeds zag kronen."—[3]

16 Dit zei hij eerst, toen: „Geen wet doet hier mijden
Om elk te noemen, daar van ons het wezen
Zoo is vermagerd door 't ontbering lijden.[4]

19 Dit 's Buonagiunta"— en hij wees naar deze —[5]
„Van Lucca en dien gij naast hem ziet dagen,
Meer dan de and'ren uitgeteerd gerezen,

22 Heeft eens de Heil'ge Kerk met d' arme' omslager
Uit Tours en moet tot lout'ring het ontberen
Van ouden wijn, Bolsena's paling dragen."—[6]

25 Hij bleef met namen steeds de reeks vermeeren
d' Een na den ander en elk scheen tevreden,
Zoodat 'k geen met boos teeken 't af zag weren.

28 'k Sloeg, wijl in 't ijl hun tanden hong'rig sneden,
Pila's Ubaldin, Bonifazio gade,
't Kasteel door groote kudde vóór geschreden,[7]

31 Den heer Markies, die 't dorsten minder schaadde,
Toen hem te Forli ruimschoots wijn kon strekken
En toch niet zóó, dat daar 't hem ooit verzaadde.[8]

34 Maar als wie staart en één dan vóór zal trekken
Uit meer, liet 'k mijn oog dien van Lucca blinken,
Dien 'k als het best mij kennend kon ontdekken.

37 Hij mompelde', of 'k „Gentucca" hoorde klinken
Daar, waar hij zich door kwelling voelde lijden
Van 't Recht, dat hem op zulk een wijs deed slinken.

40 „O ziel, die zóó wenscht — schijnt het" — was, 't geen 'k zeide —
„Met mij te spreken, laat U duid'lijk hooren,
Zoodat Uw woord voldoende' is voor ons beide."—

43 „Er is een vrouw — nog sluierloos — geboren"—
Begon hij — „die mijn stad U doet behagen,
Hoe men voor U die smaadde' ook nog te voren.

46 Gij gaat — met wat mijn oogen nu voorzagen —
Niet heen, zoo 't momp'len U met dwaling treffe,
Of werk'lijkheid zal die van U verjagen.[9])

49 Maar zeg: zie 'k hèm niet zich voor mij verheffen,
Die nieuwe verzen schreef, die zóó aanvingen:
„Donna's, die, wat de Liefde' is, kunt beseffen,...?"—[10])

52 Ik: „'k Ben er een, die als hij zich voelt dringen,
Door liefde, waarneemt, hoe hij wordt bewogen,
En naar het hart het in geeft, 't uit wil zingen. —

55 „O broeder," — klonk — „nu heb 'k den knoop voor oogen,
Die Guittone', il Notaro, mij weerhouden
Heeft naar *den lieven, nieuwen stijl* te pogen.

58 Wèl zie 'k nu, hoe Uw wiekspan zich ontvouwde
En naar wie 't vóór zei, gij 't hem nà liet strekken,
Wat wij bij 't onze zeker niet aanschouwden.

61 En wie daarbuiten nog zijn blik laat trekken,
Zal geen verschil met and'ren stijl meer blijken". —
Hij zweeg, of zijn voldoening dit kon wekken[11])

64 Als vogels, die ten Nijlstroom 's winters wijken
En daar langs in de lucht soms saam vergaren,
Dan sneller wieke' en in een reeks voort strijken,

Zoo keerden al die lieden, die daar waren,
't Gelaat en 'k zag ze vlugger tred verkrijgen;
Door magerte' als door wil was licht die schare.

En zooals wie, moe van het voorwaarts tijgen,
Zijn makkers vóór laat trekke' en 't gaan zal mijden,
Totdat zijn borst niet meer zoo woest zal hijgen,

Liet ook Forese deze heil'gen schrijden
Voorbij en kwam toen — achter mij gebleven —,
Terwijl hij: „Wanneer zie 'k U weder?"— zeide.

'k Antwoordde: „'k Weet niet, hoe lang 'k nog zal leven,
Maar zelf zal 'k niet zoo snel hier zijn herrezen,
Als 'k met mijn wil slechts naar het strand zal streven.

Want 'k heb de plaats tot leven me' aangewezen
Van 't goede dag'lijks meer ontdaan bevonden
En tot een droef verval beschikt schijnt deze".—[12])

Hij: „Ga; die 't meest de schuld heeft, zie 'k gebonden
Aan beestenstaart in die Vallei getogen,
Waar men zich nooit kan reinigen van zonden.

'k Zie sneller 't dier bij elken stap gevlogen,
Steeds meer gejaagd, tot dit hem zal vertreden
En 't lijf loslaat; 'k heb 't zwaar verminkt voor oogen.

Die rad'ren zijn nog niet vaak rond gegleden,
Of klaar wordt U"— waarbij naar 't zwerk hij staarde —
„Wat nog mijn woorde' U niet verheld'ren heden.[13])

Blijf gij thans achter; tijd is hoog van waarde
In dit Rijk; 't zou te veel me' er van bedingen,
Wanneer 'k nog paarsgewijs mij bij U schaarde."[14])

94 Naar soms een ruiter kan te voorschijn springen
Vanuit een schaar, die men ziet galoppeeren
Om d' eer bij d' aanval 't eerst vooruit te dringen,

97 Zoo zag 'k met grooten pas dien van ons keeren
En op den weg ben 'k met die twee gebleven
Als maarschalke' eens zoo groot in lager sferen.[15]

100 En toen hij zóó ver ons vooruit kon streven,
Dat mijne oogen aldus nà hem tijgen,
Gelijk mijn geest zijn woorden na kon zweven,

103 Zag 'k de beladen en de groene twijgen
Van and'ren vruchtboom, die niet ver zich spanden
Maar die door wending wij eerst op zien stijgen,[16]

106 En aan den voet een schaar, omhoog de handen,
Die naar het loof kreet 'k weet niet wat voor woorden
Als kind'ren, die vergeefsche wensch doet branden,

109 Die vragen en wier beê men niet verhoorde.
Maar hij om die begeerte te versterken
Heft 't voorwerp, houdt niet weg, wat hen bekoorde.

112 Toen ging die, daar zij 't als vergeefs moest merken,
Wijl tot den grooten boom steeds voort wij maken,
Dien zooveel trane' en beden niet bewerken.

115 „Ga verder en wil dien niet dichter naken.
Hooger is 't hout, waar Eva van wou eten,
En deez' plant kon daaruit tot groei hier raken".—

118 Aldus sprak in de kruin wie — zou 'k niet weten.
Daar hield ik mij — voortgaande — aan die zijde,
Die opstijgt en zoo dede' ook de Poëten.[17]

121 „Gedenk" — sprak die stem — „de vermaledijden,
Gevormd in wolken, die Theseus beschonken
Met dubb'le borst eens waagden te bestrijden,—[18])

124 De Joden, gulzig blijkend, toen zij dronken,
Dat Gideon niet wou, dat ze' 'm verzelden,
Toen hij naar Midians heuv'le' is afgezonden".—[19])

127 Zoo, wijl we' al een der randen nader snelden,
Ging 't verder, waar van schuld der keel wij hoorden
En wat ellendig loon dit moet vergelden.

130 Toen meer uiteen in die eenzame oorden
Zijn wij wel duizend pas en meer geschreden,
Terwijl elk van ons peinsde zonder woorden.

133 „Wat doet U, drietal," — klonk 't plots naar beneden —
„Alleen gaan, denkend?" — 't Deed me' een schok doorvaren
Als diere' in sluimer, van een schrik doorgleden.

136 Ik hief het hoofd om wie dit was, te' ontwaren.
Nooit kon men glazen, die in ovens lagen,
Metalen zoo in gloed en rood bestaren,

139 Als 'k iemand zag, die sprak: „Zoo 't U behage
Te stijgen, moet gij hier in 't ronde keeren
Hier gaat, wie naar den vrede 't gaan zou vragen." —

142 Zijn aanblik deed mij het gezicht ontberen:
Waarom 'k achter mijn Leeraars ben verzwonden,
Als wie het volgen op 't gehoor wil leeren

145 En naar — heraute van de morgenstonden —
De Meiwind voort zich drijft en van aromen
Uit kruiden en uit bloemen gansch doorwonden

148 Voelde' ik me' een zoelte midde' op 't voorhoofd komen.
En 'k speurde wèl 't gewuif van wiekenwade,
Die mij ambrosia-waduw toe deed stroomen,[20]

151 En 'k hoorde: „Zalig hij, in wien genade
Zóó straalt, dat niet de borst, te veel bewogen
Door lust der tong, met spijs-, drank-walm hem schaadde,

154 Steeds hong'rend slechts, naar 't Recht het zal gedoogen.[21]

ZANG XXV

INHOUD

Virgilius verzoekt Statius, als wijsgeer door het Christendom verlicht, Dante te verklaren, hoe het lichaam ontstaat en de vereeniging van lichaam en ziel voor de geboorte en de schim na den dood, zoodat deze inziet, dat het lijden der geesten niet lichamelijk is maar zielefoltering in hun schijnlichaam: de schim geopenbaard. Dan betreden zij den Achtsten Kring, het Zevende Plateau, der Wellustelingen, waar de geesten elkaar voorbeelden van reinheid van hart en ook van onkuischheid toeroepen en tot loutering moeten branden.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-4. Het is, daar de Stier in den hemel-meridiaan staat op den Berg en de Schorpioen aldus boven Jeruzalem, op het W. H. 2 uur 's middags in L^{3} (Zie Kaart II en Fig. M^{4}). Dan is het boven aan den trap naar Kring VIII L^{18} half 12. Het was, toen zij in L^{16} kwamen 10 uur, zoodat zij nominaal in dien Kring zelf tot den voet van den trap hebben doorgebracht gerekend naar den tijd boven aan den trap: te L^{18} $1\frac{1}{2}$ uur, dus zóó: $\frac{1}{2}$ uur korter dan nom. in Kring VI der Vrekken en Verkwisters en in Kring V der Tragen in goede Werken samen, daar de rust-periode op één punt: L^{12} afgerekend; zij waren dus reëel in den Kring der Zwelgers naar den tijd in L^{18}, daar zij op 15° kegelomtrek 10 minuten per uur: $\frac{1}{6}$ uur winnen $1\frac{1}{2}$ uur $+ \frac{1}{6} \times 1\frac{1}{2}$ uur $= 1\frac{1}{2} + \frac{1}{4}$ uur $=$ 1 uur en drie kwartier. Op dit tijdstip voor L^{18} zijn zij echter pas in L^{17}, waar het dan later is: 17 min. over half twaalf

want L^{17} ligt 8° ruim, dus meer dan de helft van 15° kegelomtrek van L^{18} op $\frac{17}{21}$ van de hoogte en nog geen $\frac{10}{24}$ kegelomtrek, naar de berekening uitwijst (Zie Z XII v. 100-109 N 18 en Z XXVIII v. 1-4 N 1).

[2]) V. 4-7. De kloof is dus zeker te smal voor drie man.

[3]) V. 17-19. Het ijzer is de punt van de pijl.

[4]) V. 19-27. Meleager doodde zijn beide ooms Plesippos en Toxeus na het Calydonische wilde zwijn verslagen te hebben, omdat zij zijn geliefde Atalante de eer niet wilden toekennen aan het ondier de eerste wonde te hebben toegebracht. Zijn moeder Althea, de zuster der gedooden, besloot den moord te wreken. Bij de geboorte van Meleager hadden de drie schikgodinnen een stuk hout in het vuur gelegd en daarbij voorspeld, dat het leven van den knaap zoo lang zou duren als het stuk hout en dat het lot er van het zijne zou worden. Althea bluschte het vuur en verborg het overige eind hout zorgvuldig, maar nu haalde zij het weer te voorschijn en verbrandde het, waarop tegelijk Meleager door een inwendig vuur werd verteerd en stierf (Zie Ovid. Met. VIII 445-524). Meleager's ondergang kon Dante tot een passende verklaring dienen voor het vermageren der schimmen. Met het voorbeeld van den spiegel bedoelt Virgilius, dat in de schim de aandoeningen als het ware afspiegelen van de ziel, in dit omhulsel besloten.

[5]) V. 31-34. Statius, die als christelijk denker een overgang vormt tusschen Virgilius en Beatrice, zegt dit uit nederigheid. Hij acht voor die verklaring Virgilius bekwamer.

[6]) V. 37-40. In de verklaring van het ontstaan van het sperma volgt Thom. v. Aquino Aristoteles. (Zie Moore I 360, Aristoteles De gener. anima I 18-19, II 1-4 en Thom v. Aq. S. P I qu. CXVIII, CXIX). Hij meent, dat het ontvangen voedsel door de vis nutritiva en augmentativa wer kelijk in een deel der menschelijke natuur verandert en het sperma als verwerkt, overvloedig deel van het voedsel daaraan dan zijn vormkracht ontleent. Gelijk in Z II v. 71, 73, 75

N 10 de verzen rijmen op ingen analoog met de vertaling van cose belle door schoone dingen I Z 35, 37, 39, I Z XXXIV v. 138, correspondeeren hiermee: quello, bello, vasello. Ook hier is als in Z II bedoeld, dat de ziel heerlijk zal worden als die schoone dingen: de sterren, en wordt er aan herinnerd, dat het lichaam aan hun invloed onderhevig is, dat het ontstaan er van een mechanische werking is als de loop der sterren, door de liefde gedreven.

[7]) V. 46-52. Het geschikte tot dragen is het vrouwelijke, tot maken het mannelijke element. In de moederschoot schijnt het leven van den foetus eerst een plantenleven, maar de plant blijft daarbij staan, de foetus gaat verder onder den invloed der sterren (Zie Z XIV v. 73-76 N 8) en wel met zijn instinctieve en vegetatieve neigingen, beide als van de plant mechanisch.

[8]) V. 55-61. De foetus komt dan in den toestand van een zeekwal, een plantdier naar de Middeneeuwers dachten van de z.g. zoöphieten. Hij begint te gevoelen en te bewegen, wat zeer juist spreekt uit het beeld van dit wezen met zijn tastorganen, die uit een klok in het water hangen. Dan vormt zich de anima sensitiva met de zintuigen en het bewegingsvermogen en krijgt elk lichaamsdeel zijn speciale functies.

[9]) V. 61-67. Nu komt de groote moeilijkheid: Hoe krijgt de foetus verstand en vrijen wil? Hoe komt hij aan het vermogen zich van de indrukken zijner zintuigen rekenschap te geven en naar vrije keuze onder de pressie dier rekenschap zijn neigingen te richten en te beheerschen? Statius wijst er eerst op, dat hierin al een wijzere dan Dante Averroës (Zie I Z IV v. 143 N 52) heeft gedwaald. Deze onderscheidt als Aristoteles twee soorten verstand: het actieve, dat onpersoonlijk, eeuwig is, van de individuen onafhankelijk, hoewel in hen aanwezig en het passieve, het tijdelijke, dat van het actieve afhangt. In het actieve zou dan begripsvermogen zijn (Zie Renan Averroës et l'Averroïsme p. 123, Arist. De anima III cap. v. 57). Thom. v. Aquino bestreed dit ten sterkste:

Summa P I, qu. LXXVI art. 2, qu. LXXIX art. 5, qu. CXVII art. 1, qu. CXVIII art. 2 en P I 2ae qu. L art. 4. Averroës ontkende dit, omdat hij voor het begripsvermogen geen afzonderlijk orgaan geschikt vond.

[10]) V. 67-73. Is eenmaal de ziel met zintuigen toegerust en het lichaam rijp, dan blaast God haar de Rede en den Vrijen Wil in. Volgens de leer der Kerk, die ook die der Scholastiek is, het z.g.: „Creatianisme" stort God bij de generatie of kort daarna onmiddellijk de ziel in, die — één in zich — in hare faculteiten, geleidelijk van de lagere tot de hoogere, tot ontwikkeling komt. Hier staat: Maker, blij als blijde Maker in Z XVI v. 89, waar de ziel van het kind wordt beschreven. Ademvlagen is geplaatst om Gods overweldigende scheppingskracht weer te geven, in plaats van zuchten voor menschelijke adem.

[11]) V. 73-79. Deze verbindt zich met de anima sensitiva als de zonnegloed met het sap uit ranken tot wijn en wordt daarmee tot één ziel (Zie Z IV v. 6 N 1).

[12]) V. 79-85. Als de levensdraad door Lachesis, een der drie schikgodinnen, is afgesponnen (Zie Z XXI v. 25-28 N 5) maakt de ziel zich van het lichaam los als goddelijke (in actu) werkzaam en als menschelijke in kiem (in virtute) (Zie Th. v. Aq. S. I qu. CVIII art. 3). Dan blijven als werkend (actu) slechts de hoogere vermogens door Dante hier goddelijke genoemd: begrip, wil en herinnering over en werken sterker, omdat zij van de belemmerende stoffelijkheid des lichaams zijn bevrijd; de lagere menschelijke krachten der ziel noemt hij hier mute, stom en bedoelt latent.

[13]) V. 85-88. De boorden zijn die van den Acheron en den Tiber als overgang naar Hel en Louteringsberg. Thom. v. Aq. leert, dat de ziel, van het lichaam gescheiden, als zuivere geest (secundum suum esse) aan geen plaats gebonden is. Gelijk echter aan den hoogeren vorm hoogere lichamelijke zelfstandigheden beantwoorden, zoo zegt hij, passen ook bepaalde plaatsen den geesten overeenkomstig hun

waardigheid en aldus worden hun die per congruentiam quandam aangewezen, waarin zij als het ware zijn (sunt quasi in loco) gelijk wij zeggen, dat God in den hemel is als de plaats, die het meest aan Zijn Wezen beanwoordt. Vandáár (v. 87) leert de ziel eerst een bepaalde richting kennen om te dalen of te stijgen.

[14]) V. 88-100. Dan begint — omhuld — hun vormende kracht daarin uit te stralen als in het lichaam zelf en ontstaat daarin een vorm met die van het lichaam overeenkomstig. Die afspiegeling, die vorm heet schim. Gelijk de lichtstraal op de waterwolken kaatst en naar de leer van Aristoteles Meteora III 2, den regenboog vormt en even getrouw als de vlam het vuur volgt, volgt de schimvorm den daarin wonenden geest. (Zie N. Scarano. La saldezza delle ombre nella D. C. Nuova Ant. 1895 serie 4ª vol. LXIII 127-151) Het aannemen van zulk een schimvorm vóór de Opstanding is theologisch niet te verdedigen. Dante kan dit echter voor de voorstelling van het Hiernamaals absoluut niet missen.

[15]) V. 100-109. De schim heeft zintuigen, vooral gehoor en gezicht en vertoont aandoeningen van vreugd en smart naar de geest, die zij omhult, ondervindt.

[16]) V. 109-124. Hier, in den Achtsten Kring, wordt de liefde, die wellust was gereinigd door brandgloed, die pijnigt. Figuurlijk beteekent dit, dat wie op aarde zich aan onreine liefde schuldig maakt, gestraft wordt met verlangen naar reine liefde, dat hem als een vuur verteert, daar de onreine geen bevrediging schonk. Summae Deus clementiae, het begin van een Ambrosiaansche kerkhymme in het Roomsche Breviarium behoorende tot de Metten van Zaterdag.

[17]) V. 127-130. Hier worden ook hymnen gezongen en roepen de schimmen elkaar voorbeelden van reinheid en ontucht toe. Virum non cognosco, Lucas I v. 34, 35: „En Maria zeide tot den Engel: Hoe zal dit wezen, terwijl ik geen man beken? En de Engel antwoordende, zeide tot

Haar: De Heilige Geest zal over U komen en de kracht des Allerhoogsten zal U overschaduwen: daarom zal ook het heilige, dat uit U geboren zal worden, Gods Zoon genaamd worden."

[18]) V. 130-133. Als tegenstelling tusschen de Menschwording door den H. Geest en de heidensche wellust wordt nu het voorbeeld aangehaald van Jupiter, die de nimf Callisto verleidde in het bosch van Diana, de godin van de Jacht en de Maan. Zij werd door Juno in een beerin veranderd en door Jupiter juist, toen haar zoon Arcas haar met een pijl wilde dooden, in het sterrenbeeld van den Grooten Beer (in het Grieksch: Heliké).

[19]) V. 139. Hun wonde is de laatste der zeven P's.

Als L^{18} bereikt wordt, terwijl zij sinds 17 min. over half twaalf uit L^{17} opklommen, is het reeds half 5 geworden (Zie Z XXVI v. 1-7 N 1). Het was toen in L^{16} 12 uur en zij bereiken L^{18} om half 5, dus hebben zij zoo gerekend van L^{16} tot L^{18} in Kring VII $4\frac{1}{2}$ uur $= 3 \times 1\frac{1}{2}$ uur doorgebracht. Op dien trap brengen zij dus 4 uur 43 min. nom. door. Op 15° winnen zij 10 min. dus op 8° $\frac{8}{15}$ van 10 min. per uur $= 5\frac{1}{3}$ min.. Dan is de reëele tijd bij het stijgen van L^{17} tot L^{18} 4 uur 43 min. $+ (4 \times 5\frac{1}{3}$ min. $+ \frac{43}{60} \times 5\frac{1}{3}$ min.$) =$ 4 uur 43 min. $+$ (21 min. 20 sec. $+$ 3 min. 49 sec.) $=$ 5 uur 8 min. 9 sec. en van L^{16} tot L^{17} 1 uur 47 min. $+ (\frac{7}{15} \times 10$ min. $+ \frac{7}{15} \times 10 \times \frac{47}{60}$ min.$) =$ 1 uur 47 min. $+ (4\frac{2}{3}$ min. $+ 3\frac{59}{90}$ min.$) =$ 1 uur $55\frac{1}{3}$ min. bijna, dus reëel van L^{16} tot L^{18} $=$ 7 uur $3\frac{1}{2}$ min. ongeveer. Dan brengen zij in Kring VIII van L^{18} tot L^{19} enkele treden er bij gerekend van trap L^{19} L^{20} (Zie Z XXVII v. 60-69 N 6, Z XXVIII v. 1-4 N 1), dus bijna in dien Kring alléén: $1\frac{1}{2}$ uur nom. door, evenals zij 3 uur nom. doorbrachten alléén in Kring II (Zie Kaart II, Fig. I en Fig. J) en 3 uur nom. van af L^{7} en L^{8} tot L^{9}: op één trap èn in Kring III tot den meridiaan (Zie Kaart II, Fig. J en Fig. K) en zoo hier $1\frac{1}{2}$ uur nom. tot den halve kegelomtrek.

ZANG XXV

ACHTSTE KRING

Zevende Plateau
De Sfeer der Verbranding
De Wellustelingen
Rede van Statius over het lot der ziel voor de geboorte en na den dood

1 't Uur liet geen uitstel langer voor het stijgen,
Daar reeds de Zon den Stier de Middag-Ronde,
De Nacht den Schorpioen die door liet tijgen.[1])

4 Dus als wie op geen plaats halt houden konden,
Maar die huns weegs gaan, wat hun ook verschijne,
Daar zij den dwang hun tot een prikkel vonden,

7 Zoo zag men in de klove ons verdwijnen,
d' Een achter d' ander langs den trap ons richten
Want d' engste' is twee mansbreedte' al een te kleine.[2])

10 En naar een eiberjong 't wiekspan zal lichten
Uit lust tot vliegen, maar zich voelt versagen
Om 't nest te' ontvlieden en ze weer doet zwichten,

13 Kwam ik met lust in mij ontbrand tot vragen,
Dan weer verdoofd op 't laatst tot de gebaren
Van wie gereed raakt van iets te gewagen.

16 Mijn goede Vader liet mij toch niet varen,
Maar zei bij 't snel gaan: „Trek den boog van 't spreken
Af, reeds gerekt tot 't ijzer te ontwaren."—[3])

19 'k Liet d' open mond — gewisheid mij gebleken —
Toen: „Hoe wordt men zoo mager toch," — beginnen —
„Waar zucht naar spijs die lieden moet ontbreken?"

22 „Zoo gij U Meleager bracht te binnen,
Verteerd met boomtak, mede' in brand gevlogen,
Dan waar' 't" — sprak hij — „zoo zwaar niet voor Uw zinnen.[4])

25 En gaaft ge' acht, dat, als vlug ge' U hebt bewogen,
Uw spiegelbeeld zoo snel werd mee gezonden:
Wat hard scheen, wordt dan week voor Uw vermogen.

28 Maar opdat in U vrede wordt gevonden:
Zie Statius, dien 'k roep; vraag; hij doe 't ervaren,
Dat hij de dokter zij voor Uwe wonden."—

31 „Zoo 'k d' eeuw'gen aanblik aan hem moet verklaren," —
Sprak Statius — „waar gij bij zijt in deez' oorden,
Vergeef, dat 'k elke weig'ring U wil sparen."—[5])

34 En hij begon: „Indien Uw geest mijn woorden
Bewaart — zoon — en wel naar d' ontvangst wil streven,
Schaft U dit licht voor 't „hoe?", dat 'k van U hoorde.

37 't Volvormde bloed, dat de verzaad gebleven
Ad'ren nooit dronken en dat dus blijft strekken
Als spijze, van den disch nà 't maal geheven,

40 Zal uit elk lichaamsdeel vormkrachten wekken
In 't hart, gelijk 't om die zich te bedingen,
Dat het die schept, door d' aderen zal trekken.

43 't Daalt — meer verwerkt — tot daar, waar zich te dwingen
Tot zwijgen 't schoonst is en waar druppels komen
En in natuurlijk vat naar vreemd bloed dringen.[6])

46 Hier wordt het eene' en 't and're opgenomen:
Dit gansch geschikt tot dragen, dat tot maken
Door de volkomen plaats, waar 't uit kon stroomen.

49 En daar — vereend — zal het in werking raken.
Eerst stolt het en daarna verwekt dit leven,
Wat in zijn stof het vloeien al deed staken.

52 De ziel — door dezen vorm 't aanzijn gegeven
Als van een plant, maar die er bij kon winnen,
Dat deze' op weg is, die aan wal gebleven —[7])

55 Doet 't voelen en 't bewegen dan beginnen
Gelijk de zeekwab om dan aan te vangen:
Dat vorm zij schenkt den haar ontsproten zinnen.

58 Zoon: dan ontwikkelt, breidt zich op haar gangen —
Aan 't hart van hem, die teelde', ontsproten — deze,
Dat elk lid, naar Natuur 't eischt, dien erlange.[8])

61 Maar hoe de ziel wordt tot een red'lijk wezen,
Ziet gij nog niet; bij zoo'n punt moet 'k U wenken,
Dat dwaalde' één, wijzer nog dan gij geprezen,

64 Zoodat hij door zijn leer de ziel moest denken
Van d' aanleg tot begrijpen afgescheiden,
Daar hij dien geen geschikt orgaan zag schenken.[9])

67 Wil voor de waarheid U de borst verwijden.
Weet: naar den foetus — nauw'lijks nog voldragen,
Wat tot het rijpen van de hersens leidde —

70 Houdt d' eerste Maker blij het oog geslagen
En zal in zoo'n natuurlijk kunstwerk wekken:
Een geest, nieuw, krachtvol door Zijn ademvlagen,[10])

73 Die, wat hij werkzaam vindt, tot zich zal trekken
In zijn stof en tot één ziel zal verbinden,
Die leeft, voelt, tot bestuur zich zelf zal strekken.

76 En dat mijn woorde' U min verbaasd doen vinden:
Ziet, hoe de zongloed kan in wijn verkeeren
Met sappen saam, die uit de ranken zwinden.[11])

79 Zij maakt zich — gaat Lachesis 't vlas ontberen —
Van 't vleesch los en voert dan het kiem te achten
Mensch'lijke' en god'lijke naar and're sferen:

82 Al d' andere, daarbij verstomde machten:
Verstand, geheugen, wil, die haar behoorden,
Die zullen sterker dan te werken trachten.[12])

85 Zij valt dan wonderbaar aan een der boorden
Van zelf neer, door geen oponthoud verbleven,
En leert haar weg eerst kennen in die oorden.[13])

88 Zoodra zij door een omtrek wordt omschreven,
Begint de vormingskracht in 't rond te stralen
Zóó en zoo sterk als bij de lede' in leven.

91 En naar de lucht vol water menigmalen
Door and'ren straal, die daarop t'rug moet stooten
Met een verscheidenheid van kleur kan pralen

94 Zoo wordt nabuur'ge lucht dan hier gegoten
In dien vorm, als door zegel, uitgesneden
Door zielen, naar de kracht in hen besloten

97 En naar een vlammetje men ziet gegleden
'tVuur volgend, hoe dit ook van plaats verstrijke,
Zoo voert de geest den nieuwen vorm dan mede.[14])

100 Dus: wat dan 't aanzijn van de ziel doet blijken,
Heet schim en doet zintuige' ons niet ontbreken,
Die elk zelfs tot 't gezichtsvermogen reiken.

103 Vandaar dat wij hier lachen en hier spreken,
Dat wij hier weenen en hier zuchten slaken,
Wat langs den Berg U al kan zijn gebleken.

106 Naar wensche' en d' and're drifte' in ons ontwaken,
Zal dan de schim zich een gedaante schenken.
Dit kon zoo Uw verbazing gaande maken."—[15])

109 Wij konden al ter laatste mart'ling lenken
En reeds ons naar de rechterzijde richten,
Dat d' aandacht naar een and're zorg zou zwenken.

112 Hier ziet men van den zoom een vlam opspichten
En van den rand een wind omhoog gerezen,
Die haar terug buigt en vandaar doet zwichten.

115 Voor 't gaan was dus de buitenkant gewezen
d' Een achter d' ander; angst deed mij 't vuur mijden
En 'k had aan d' and're zijde' een val te vreezen,

118 Waarop mijn Gids: „In deze oorden"— zeide —
„Moet men strak naar den toom de oogen dwingen,
Daar weinig tot een dwaling hier kan leiden,

121 „Summae Deus clementiae" — klonk er 't zingen.
'k Hoorde uit den schoot des grooten brands dit wijken
En 't kon niet minder mij tot kreisen dringen.[16])

En door de vlam zag ik de schimmen strijken,
Waarom 'k hun en mijn tred den blik toewendde,
Dat beurt'lings die hier-, en daarheen kon reiken.

En nadat zij die hymme daar volendden,
Werd „*Virum non cognosco*" — hoog gekreten,
Waarop zij zacht weer deze opwaarts zenden.[17]

Men riep: „Naar 't bosch"—toen die taak was gekweten,—
„Gaand deed Diana Heliké 't ontvlieden,
Die van het gif van Venus had gegeten."—[18]

Weer zongen reien, noemden daarop lieden
Zoo manne' als vrouwe', die men kuisch moest prijzen,
Gelijk de deugd en 't huw'lijk dit gebieden.

En 'k g'loof: het is genoeg hun op die wijze
Den ganschen tijd, dat 't vuur ze blijft verschroeien,
Want die zorg is het en 't zijn zulke spijzen,

Waardoor hun wond weer eind'lijk' dicht zal groeien.[19]

ZANG XXVI

INHOUD

Nu ziet Dante een andere schare komen van de tegengestelde zijde, die zich op aarde aan tegennatuurlijke zonde schuldig maakte. Onder hen, die Dante eerst toeriepen, merkt deze Guido Guinizelli op, wien hij als kunstenaar zijn eerbied betuigt en dan Arnoult Daniël, die hem in het Provençaalsch toespreekt.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-10. Als de lucht in het Westen wit wordt, is het tusschen vier en vijf; men mag dus rekenen half 5 (Zie Moore p. 120-121). Nu was hij in L^{17} 17 min. over half 12 (Zie Z XXV v. 1-4 N 1) aan de voet van den trap; thans op den top om half 5 nom., op $\frac{19}{21}$ van de hoogte en $\frac{11}{24}$ kegelomtrek. Van 17 min. voor half 12 nom. in L^{17} en toen half 12 nom. in L^{18} is nu om langs den trap L^{18} zelf te bereiken nom.: verstreken 5 uur uit L^{18} gerekend, 5 u 17 m uit L^{17}. Nom. is van L^{16} tot L^{18} van 12 uur tot half 5 verstreken $5\frac{1}{2}$ uur, reëel dus, daar zij op 15° kegelomtrek per uur 10 min. winnen $5\frac{1}{2} + 5\frac{1}{2} \times \frac{1}{6}$ uur $= \frac{66}{12} + \frac{11}{12} = \frac{77}{12} = 6\frac{5}{12}$ uur = 6 uur 25 minuten reëel. Dan blijven er van half 5 in L^{18} tot een rustpunt op den trap dicht boven L^{19} tot 6 uur nom. nog $1\frac{1}{2}$ uur nom. over.— De rijmen op e v e n correspondeeren met die van I Z XXVI v. 112-118, II Z I v. 19-25, Z IX v. 1-7 en met de Italiaansche aldaar op e n t e. Hier is echter het hoofdrijm niet meer g e n t e, maar m e n t e als in Z I v. 22. I o m i v o l s i a m a n d e s t r a, e p o s i m e n t e, (all' altro polo),

Ik keerde rechts en liet mijn geest toen zweven (naar d' and're pool). Dante herinnert aan die versgroepen, omdat daar sprake is van het streven naar het W. Halfrond, omdat hij hier nu op $\frac{19}{21}$ van de hoogte binnen $1\frac{1}{2}$ uur nom. 180° d. i.: den halven kegelomtrek vanaf L^1 zal afgelegd hebben en dan dus het uiterste Westen op die hoogte en wel op de uiterste westzijde weer daarvan: L^{19} bereikt. (Zie Kaart I, II). Want de trap L^{19} L^{20} leidt pal naar het Oosten, schuin opwaarts, niet langs maar in het aardsche Paradijs. In dien toestand van reinheid, nog vóór hem de laatste P van het voorhoofd wordt gewischt, schijnt hij al haast een heilige, rein als de sterren, die de 4 kardinale en de 3 theologische deugden voorstellen in Z VIII v. 88-94 N 13. Daarom vestigen zij hun geest op hêm, als hij op die zeven in Z VIII v. 88-94 en op de vier van het Zuiderkruis in Z I v. 19-25. In v. 8 beschrijft Dante een verschijnsel, waar velen niet op letten. Als wij een door de zon beschenen vlam bleek zien gloeien en een beschaduwde rood, is dit niet alleen een gevolg van minderen lichtschijn in vergelijking met het daglicht, maar tevens van een in het zonlicht verminderde intensiteit der verbranding. Dit gebeurt evenzoo met waskaarsen (Zie Mac Kever. Annals of philosophy. New Ser. X 344). Dante's schaduw valt nu van het Z. W. naar het N. O., van rechts naar links.

2) V. 10-19. De herhaling van riguardo, tardo, ardo: keken, geweken, omstreken correspondeert met die op arde, ardi, eken in I Z II v. 80, 82, 84 (Zie Errata II), in II Z VIII v. 86, 88, 90, Z XVIII v. 74, 76, 78. Dante gebruikt dit rijm om aan te duiden, dat zij heilig worden en rein als de zeven sterren in Z VIII v. 88-94, daar hij eerst met die rijmen Beatrice en die sterren beschreef. De dorst (v. 18) is de nieuwsgierigheid.

3) V. 34-37. Dante schijnt geneigd te zijn, aan de mieren verstand toe schrijven (Zie Virg. Aen. IV 404, Ovid. Met. VII 624).

[4]) V. 40-43. Zie voor v. 40 I Z XI v. 50 N 7 en voor v. 41, 42 I Z XII v. 12-13 N 3.

[5]) V. 43-49. B. Latini zegt in zijn Tesoro van de kraanvogels: Zij wonen in den zomer in Azië naar den bergwind heen (verso la tramontana); in den winter echter aan het zeestrand, omdat daar de kou niet zoo groot is. Een menigte van hen trekt ook naar Afrika. Het Rife-, Rifa- of Rifeïgebergte of de Hyperborische bergen zijn een vage notie van den Oeral. Met de woestijnen is Lybië bedoeld. Dante weet wel, dat de kraanvogels niet tegelijk naar het N. en Z. vliegen, maar zegt: alsof zij zoo zouden vliegen, volassero om daarmee de tegengestelde richting der schimmen te vergelijken. Gelijk de Tragen in goede Werken bij nacht moeten voorthollen, een schijnbare uitzondering op den regel, die de schimmen slechts over dag doet voortgaan (Zie Z XVIII v. 85-97 N 13) en van het O. naar het W., moeten de tegennatuurlijke zondaars hier trekken van het W. naar het O., van rechts naar links, het gelaat van de Zon, het symbool van Christus, afgewend voor straf, wat tot reiniging dient. Iets dergelijks vindt men ook in de Hel, waar drie van die zondaars (Zie I Z XVI v. 19-28 N 2, 3) genoodzaakt zijn een rad te vormen en er in rond te loopen met verdraaid lichaam. Als zij hier op hun tocht de andere schimmen tegemoet gaan en kussen, is dit de broederkus ten teeken van hun naderende loutering.

[6]) V. 55-57. Noch groen, noch gerijpt, beteekent noch jong, noch oud, want Dante is op de helft van het leven.

[7]) V. 59. Donna è sopra, Donna is daar. Een Leitmotief als in I Z II v. 53 N 13 en elders. Volgens sommigen is dit Beatrice, volgens Scart. de H. Maagd; ik meen de laatste, want deze schenkt genade, acquista grazia.

[8]) V. 61-82. De Hemel v. 62, 63, wiens cirkel het verst zijn graden uitvaamt, is het Primum Mobile (Zie Par. Z XXX v. 40-42). Scheen v. 70, want de verbazing van

een bergbewoner is die van een domoor, die der schimmen van ontwikkelde menschen.— Caesar werd door een zekeren Octavius als: regina, koningin, gehoond om zijn vroegere betrekking tot Nicomedes, koning van Bithynië. Een gelijke zinspeling veroorloofden zich ook zijn soldaten bij zijn Gallischen triomftocht (Zie C. Suetonius, Caes. cap. 49). Dante verwart hier dus het schelden met dit liedje.— Het is of de gloed door het versterkte schaamtegevoel feller schrijnt (v. 81). Zoo wordt de straf sneller voltrokken.

[9]) V. 82-88. Hermaphrodiet zijn hier degenen, die zondigden door de natuurlijke vereeniging van man en vrouw, die haar symbool vindt in de fabel van Hermaphroditos (Zie Ovid. Met. IV 288-388). De naam van haar v. 86 slaat op Pasiphae (Zie v. 40 N 4). Zij is hier het beeld der overmatige begeerte, die eindelijk zelfs tot een zonde voeren kan, als in v. 87 vermeld (Zie ook Thom. v. Aq. S. Th. P II 2ae qu. CLIII art. 2, P II 2ae qu. CLIV art. 1).

[10]) V. 88-100. Zie voor Guido Guinizelli de' Principi Z IX v. 97-100 N 3, Z XXIV v. 52-64 N 11. Hij was een der meesters van de Toscaansche School in Bologna en werd door Dante als zijn vader beschouwd in minne-poëzie, waarin wijsgeerige onderwerpen behandeld werden. Hij was een ridder uit Bologna, geb. omstreeks 1230 en behoorde tot de Ghibellijnen (Lambertazzi), werd in 1274 met al zijn partijgenooten verbannen en stierf in ballingschap 1276 (Zie G. Fantuzzi. Notizie degli scrittori bolognesi. Bologna 1784 IV pp. 345 en volg., Dante Conv. IV 20, De vulg. eloq. I, 9. 15, II 5, 6, V. Nuova XX 11). In tegenstelling met Guittone, wiens gedachtenkunst ouwelijk en moeilijk van vorm was, schiep hij met een levendige fantasie en vlug verstand, met nieuwe en treffende beelden (Zie Koken, Guittone's von Arezzo Dichtung und sein Verhältnis zu Guinicelli, Leipzig 1886). De dolce stil nuovo werd volgens Cas. die van geheel Florence maar meer speciaal de kunstvorm, waarin de Witte Guelfen onder de dichters als Dante en Guido Cavalcanti zich uitten.

[11]) V. 115-121. Guinizelli toont zich verheven boven den Hoogmoed, die gestraft wordt in Kring II, daar hij een ander boven zich zelf stelt. Hij bezondigde zich alleen aan natuurlijke wellust. De nieuwe wijze (v. 113) slaat niet op den dolce stil nuovo, maar volgens Cas. op de pas ingevoerde schrijfwijze in de volkstaal in plaats van in het Latijn. Met dien van Lemosí is Gerold de Borneuil bedoeld, die Dante in zijn De vulg. eloq. dikwijls aanhaalt. De aangewezene is Arnoult Daniël. De drie onderwerpen, die Dante vooral voor de Vulgare illustre (verheven stijl) goedkeurt, zijn: de strijd, de liefde en de deugd (rectitude). Voor het eerste schat hij Bertrand de Born, voor het tweede Arnoult Daniël en voor het derde Gerold de Borneuil het hoogst. Arnoult, die in zijn kracht was tusschen 1180 en 1200 verliet een wetenschappelijke loopbaan om een schoone dame, die hij in verzen verheerlijkte en daarna meer anderen. Hij was de uitvinder van den versvorm der sestina (Zie De vulg. eloq. II 2, 6, 10, 13, U. A. Canello, La vita e l'opere del trovat. A. Daniello, Halle 1883). Gerold de Borneuil, geb. te Essidueil in Limosin, daarentegen versmaadde zoowel het huwelijk als de liefde. 's Winters wijdde hij zich aan de studie, in den zomer trok hij met twee muzikanten als troubadour naar de hoven en verdeelde, wat hij verdiende onder de armen. Hij werd in zijn tijd de meester der troubadours genoemd, hoewel men hem later lang niet altijd prees en was in zijn kracht tusschen 1175 en 1220 (Zie Sismondi Litérature du Midi, U. A. Canello op. cit. p. 38 en volg.).

[12]) V. 124-127. Fra Guittone del Viva d'Arezzo, geb. omstreeks 1220 (Zie I Z XXIII v. 103, II Z XI v. 97-100 N 13, Z XXIV v. 56). Dante keurt vooral Guittone's stijl af, omdat zijn stijl hem te plebeisch was (Zie De vulg. eloq. II 7). Hij was het hoofd der Doctrinaire School en schreef vele canzonen en sonnetten (Zie L. Valeriani, Rime di fr. G. d'Arezzo, Florence 1828).

[13]) V. 127-132. V. 130. Zoover we' er hier naar

haken, d. w. z.: De schimmen behoeven niet meer te bidden: Leidt ons niet in verzoeking. Maar verlos ons van den Booze (Zie Z XI v. 22-25 N 4). V. 128, 130, 132 op ostro, aken correspondeeren met V. 110, 112, 114 op ostri, aken om aan te duiden, dat Dante in een verderen staat van loutering verkeert dan in laatstgenoemde verzen Guido Guinizelli.

[14]) V. 140-147. Dante geeft deze verzen in het Provençaalsch. Volgens Cas. is die tekst vaak door copiisten gewijzigd. Er bestaan volgens Longfellow zeven lezingen van. Ik hield mij hier aan de zijne (Zie Longf. Purg. p. 138). Terwijl hier de wellust gestraft wordt met brandpijn, wordt die in de Hel gestraft met het voortzweven in een wervelstorm (I Z V Kring II) en de tegennatuurlijke met voorthollen in een woestijn onder een vuurregen (I Z XIV, XV, XVI, Kring VII).

ZANG XXVI

ACHTSTE KRING

Zevende Plateau

De Sfeer van het Louteringsvuur

De Wellustelingen

Guido Guinizelli, Arnoult Daniel

1 Wijl we' één voor één den rand langs 't pad ons banen
En dikwijls mij mijn goede Meester zeide:
„Zie toe! 't Helpe' U, dat ik U blijf vermanen".—,

4 Kon me' op den rechterschouder 't licht reeds glijden,
Zoodat de stralen, die van 't Weste' al streven,
Voor hemelblauw nu wit voor d' oogen breidden.

7 En 'k maakte door mijn schaduw 't vuur beneden
Mij rooder en 'k zag — wijl ze dit ontdekken —
Dat meen'ge schim den geest daarheen liet zweven.[1])

10 Dit was de grond, die met mij ze' op moest wekken
Te spreken, waarvan zij zóó d' aanvang vonden:
„Dien schijnt geen spiegellijf de ziel te 'omstrekken".—

13 Toen zij tot mij, wijl zij, zoo ver ze konden,
Zich zekerheid verschafte' en steeds uitkeken,
Dat zij niet traden uit de vlammenronde:

16 „O gij, die — achter d' anderen geweken —
Niet traag, uit eerbied wellicht zoo blijft kringen,
Geef antwoord mij, die dorst, van vuur omstreken.[2])

19 Niet slechts voor mij blijf 'k om Uw antwoord dringen.
Meer dan koud water Hindoe aan kan zetten,
Aethiopiër, moet elk dorst er hier toe dwingen.

22 Zeg ons: kunt gij 't doorstralen nog beletten
Der Zon, alsof gij U nog niet beknelde,
Gevangen door den Dood in zijne netten?"

25 Zoo sprak er een van hen en 'k wou 't al melden,
Als 't niet gebeurd was, dat 'k mijn aandacht spande
Op and're nieuwigheid, waar 't oog heen snelde.

28 Want lieden zag 'k midde' op 't wegdeel, dat brandde,—
't Gezicht naar d' anderen — tot dezen schrijden,
Wat toen mijn geest in overpeizing bande.

31 Ik zag háást maken toen aan beide zijden
Door alle schimme' en ze' elkaar kussen reiken
Snel en zich met dat kort feest al verblijden.

34 Zoo ziet men miere' elkaar den snuit bestrijken,
Als zij elkaar in zwarte zwerm soms treffen,
Dat 't pad wellicht zij vinde' of heil hun blijke.[3])

37 Zij staakten 't vriend'lijk welkom nog niet effen,
Toen zij nog aan de eerste schrede waren,
Of elk wou 't meest van al de stem verheffen.

40 „Sodom, Gomorra!" — riep de nieuwe schare.
„Pasiphae heeft zich in de koe gesloten"—
Riep d' and're — „om zich met den stier te paren."—[4])

43 Als kranen, die deels naar 't gebergte schoten
Der Rife' en deels waar de woestijnen blaken,
Hetzij door vorst of hitte afgestooten,

46 Zag 'k dezen gaan, die naderbij geraken
En weenend weer de eerste zange' in koren
Aanvange' en, naar zij 't kunnen, kreten slaken.[5])

49 En weer zag 'k tot mij naad'ren als te voren
Die zelfde schimmen, die mij kwamen vragen
Met aandacht op 't gezicht om mij te hooren.

52 Ik, die twee keer hun wensch had ga geslagen,
Heb: „O gij, zielen, zeker" — aangeheven —
„Wanneer ook — vrede' eens in U om te dragen:

55 Mijn leden zijn van ginds niet groen gebleven
Noch reeds gerijpt, maar ik kom hier met dezen
Met 't bloed en de gewrichte' er aan gegeven.[6])

58 'k Ga opwaarts om van blindheid te genezen.
Donna is daar en schonk mij de genade,
Dat 't sterf'lijk deel Uw wereld is doorrezen.

61 Maar mocht ge' Uw hoogsten wensch weldra verzaden,
Zoodat diè Hemel dien heeft opgenomen
Vol liefde' en welks kring 't verst uitvaamt zijn graden,

64 Zeg mij, dat ik meer bladen vol doe komen:
Wie zijt ge' en wat voor schaar zie ik daar wijken,
Die achter Uwe hielen 'k heen zie stroomen?" — [7])

67 Niet dommer kan de bergbewoner kijken
En in verbijst'ring om zich henen staren,
Als boersch en ruw een stad hij zal bereiken,

70 Als ik 't van elke schim toen kon ontwaren.
Maar toen weer hun verbazing was verdreven,
Naar vaak de hooge harten dra bedaren,

73 Heeft hij, die 't vragen aanving, aangeheven:
„Heil U, dien, waar ons markland zee omhelde,
Ervaring scheep deed gaan naar beter leven.

76 De schaar niet met ons gaand moet 't kwaad vergelden,
Waarvoor Caesar bij 't tot triomf geraken
Zich smaad'lijk al: „Regina!" hoorde schelden.

79 't Deed hen bij 't scheiden dien kreet: „Sodom!" slaken
Zich zelf verwijtend, naar men 't U verkondde,
En zoo door schaamte feller gloed nog blaken.[8])

82 Hermaphrodiet te zijn was onze zonde,
Daar wij niet dienden menschelijke wetten,
Maar — diere' in lust gelijk — voldoening vonden.

85 Zoo hoorde men ons zelven ons besmetten
Bij 't scheiden door den naam van haar gekreten —
Zelf beest —, sinds ze' in diervorm van hout zich zette.[9])

88 Nu weet ge' ons kwaad, waaraan we' ons schuldig heeten,
Wenscht gij, dat we' onzen naam bekend U maken:
Geen tijd tot spreken rest en 'k zou 't niet weten.

91 Maar wel doet mijn naam U voldoening smaken.
'k Ben Guinizelli, die in deez' regionen
Verreint, daar 'k spijt op 't uiterst' voelde' ontwaken".—

94 Naar 't deden bij Lycurgus' leed twee zonen
Bij moeders weerzien, toen zij tot haar renden,
Deed ik, zoo ik het niet zóó sterk kon toonen,

97 Toen 'k mij mijns vaders naam toe hoorde zenden
En van mijn and're meerd're' 'm hoorde schenken,
Die ooit rijm, zoet of schoon van liefde', aanwendden.[10])

100 Ik hoorde' en sprak niet meer, maar ging in denken,
Terwijl ik langen tijd hem na bleef staren,
Hoewel 'k door 't vuur niet dichter bij kon zwenken.

103 Toen ik hiervan voldoening kon ontwaren,
Wilde' ik hem gansch'lijk tot zijn dienst behooren
Met aandrang, die vertrouwen doet ervaren.

106 En hij tot mij: „Gij laat zóó diepe sporen
Door wat 'k verneem en doet zóó klaar die blijken,
Dat niet Lethé 't uitwischt, 't niet gaat verloren.

109 Maar hoeft gij met Uw woord geen eed te' ontwijken:
Wil, daar gij 't toont, de reden duid'lijk maken,
Dat gij mij moogt, in 't spreken en in 't kijken".—

112 Waarop 'k hem zei: „Door Uwe schoone sprake,
Die steeds, zoo lang als duurt die nieuwe wijze,
Voor Uw geschriften nog ons hart doet blaken".—

115 „O broeder, wien 'k U toon", — deed hij toen rijzen
En heeft een geest vóór hem mij aangewezen —
„Was beter in zijn moedertaal te prijzen.

118 In liefdeverze' en proza won toch deze
't Van alle' en laat de dwazen maar beweren,
Die hem van Lemosí als meerd're lezen.[11])

121 't Zijn wie zich meer naar naam dan waarheid keeren
En die al op hun meeningen vertrouwden,
Voor zij door kunst of rede wilden leeren.

124 Zoo deden met Guittone 't vele ouden,
Wiens lof van mond tot mond werd uit gekreten,
Tot men door waarheid hem als méér doorschouwde.[12])

127 Nu: moogt gij zulk een voorrecht 't Uwe weten,
Dat men U tot het klooster doet genaken,
Waar Christus steeds abt in 't kapittel heette.

130 Doe mij bij Hem, zoover we' er hier naar haken,
Niet 't bidden van een pasternoster missen,
Waar wij tot kwaad doen niet meer kunnen raken".—[13])

133 Wellicht om ander plaats te vergewissen
— Hem 't meest nabij — is hij in 't vuur verdwenen,
Zooals men naar den bodem 't ziet van visschen.

136 'k Ben d' aangewez'ne meer nabij verschenen
En 'k meldde voor zijn naam hem mijn verlangen
Om dien verblijf welwillend te verleenen

139 En hij heeft toen vrijmoedig aangevangen:
„Uw hoofdsch verzoek deed zoo 't behagen stijgen,
Dat 'k kan noch wil van hulsel mij omhangen.

142 Ik ben Arnoult, die weent en zingt bij 't tijgen
En 't oog naar vroeg're dwaasheid heen wil lenken,
Maar blijde om 't heil, dat 'k hoop nog te verkrijgen.

145 Nu bid ik U bij diè macht, die 't kon schenken
U naar den top van dezen trap te leiden:
Wil aan 't verzachten van mijn lijden denken".—[14])

148 Toen zag 'k tot lout'ring hem in 't vuur verglijden.

ZANG XXVII

INHOUD

Na groote vrees voor het vuur, waagt Dante door den oproep van den Engel, overreed door Virgilius en aangespoord door zijn liefde voor Beatrice zich in de vlammen, waardoor hem de laatste P van het voorhoofd wordt gewischt. Bij het bestijgen van den trap naar het Paradijs valt de nacht. Dan leggen de drie Dichters zich ter ruste en heeft Dante zijn vijfde Visioen, waarin Lea hem verschijnt. Na in drie maal negen Zangen het Voor-Purgatorium en zeven Kringen te hebben doorstegen, is zijn wil nu één met Gods Wil en kan Virgilius, de menschelijke Rede, hem niet verder opvoeren. Hij heeft het leven der onschuld in het aardsche Paradijs herwonnen en voelt zich nu weer als Adam vóór den Zondenval en ook als zoodanig den voorlooper van den Christus-Keizer en wordt daarom nu door Virgilius gekroond tot Priester en tot Koning.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-7. Dante heeft hier achter elkaar beginnend èn eindigend met het Leitmotief van v. 89 tot 142, aldus 17 terzinnen door elkaar gevlochten, zoodat de laatste helft vooral van dezen Zang doet denken aan een melodie samengevoegd uit deelen van een reeks melodieën, welke één symphonie n.l.: de drie Cantieken samenstellen en vooral de eerste twee en die hier zóó zijn verbonden, dat die melodie al de gevoelens, in de overigen uitgedrukt, samenvat in één jubelhymne van victorie. En met deze samensmelting van taalmuziek gaat dan

gepaard een herinnering aan en combinatie van beelden uit de vorige zangen en uit het derde Deel, waarheen de herhalings-rijmen verwijzen en daarmee de ontwikkeling van nieuwe beelden uit de reeds gegevene. Dit is alle mij bekende vertalers en commentatoren, zoover ik het kon nagaan, ontsnapt en ik ben zeker voor den gewonen lezer wel gedwongen telkens op het correspondeeren dier rijmen en de bedoeling daarvan opmerkzaam te maken.— Het is nu nog vóór dageraad (6 uur) te Jeruzalem, voor 12 uur 's nachts aan de Ebro (Cadix), als daar de Weegschaal dus al hoog staat, vóór 12 uur 's middags daartegenover aan de Ganges en vóór 6 uur 's avonds, waar — op $\frac{2}{21}$ na — op den top van den Louteringsberg het licht vergloorde. 6 Uur precies is 't pas tusschen L^{19} en L^{20} (Zie Kaart II) in v. 61. Op den equator zijn dag en nacht altijd even lang; in 1301 op 25 Maart en 25 Juni. Nu ligt L^{9} op den meridiaan en niet op den equator, op 24° van L^{3} en op 66° van de noordpool (Z XXVIII N 1 p. 398). Het verschil der lengte van dag en nacht is echter op 29 Maart zóó klein — en dus nòg minder op 28 Maart, toen zij L^{9} passeerden —, dat het voor dit punt door zijn noorderbreedte, het verst van allen van den equator verwijderd, niet bij de tijdbepaling in rekening hoeft te worden gebracht, laat staan voor de andere punten, die dichter bij den evenaar liggen.— Roeien vervangt verschijnen voor het rijm (v. 6).

[2]) V. 7-10. „Beati mundo corde". Zalig zijn de reinen van hart, want zij zullen God zien (Matth. V v. 8). Dit wordt aan Dante bewaarheid in den Negenden Kring van het Paradijs, terwijl hij in het aardsche de glans der Open baring zich ziet tegen schitteren uit de oogen van Beatrice.

[3]) V. 10-22. Hier wischt niet de wiekslag van den Engel-Gids, maar de vuurgloed Dante den laatsten P van het voorhoofd. Nu is hij gelouterd. Toen 'k bleef schromen (v. 20) ingelascht.

[4]) V. 22-43. Gerion, v. 23 (Zie I Z XVII v. 1-28). V. 27 herinnert aan dezelfde woorden Lucas XXI v. 17.

Pyramus en Thisbé (v. 37-38) hadden beloofd elkander onder een moerbezieboom bij het graf van Ninus te vinden. Thisbé, die het eerst verscheen, vluchtte voor een leeuwin, die van den roof terugkeerde, in een hol en verloor haar sluier. Toen Pyramus het spoor van het roofdier en den bebloeden sluier zag, doodde hij zich in wanhoop. Zijn bloed vloot naar den boom en kleurde dien rood. Toen nu Thisbé uit het hol kwam en den geliefde zieltogend vond, wierp zij zich op hem en noemde zijn naam. Toen zag hij haar nog eenmaal aan en stierf (Zie Ovid. Met. IV 55-166).

[5]) V. 52-61. *Toen 't vuur mij kwelde* (v. 53) ingelascht. *Venite benedicti Patris mei*, zingt een *andere* Engel, anders had hier moeten staan: La sua voce cantava. Er staat echter una voce, blijkbaar een engel-wachter. Het herinnert aan de zaligheid die het Menschdom wacht, dat den rechten weg bewandeld heeft, wanneer de Zoon des menschen komt; hier is de Menschheid in Dante vertegenwoordigd. „Alsdan zal de Koning zeggen tot degenen, die aan zijne rechterhand zijn: „Komt gezegenden mijns Vaders, beërft het koningrijk, 't welk U bereid is van de grondlegging der wereld"".— Matth. XXV v. 31-46.

[6]) V. 61-70. Hier blijkt, dat de laatste trap $L^{19} L^{20}$ schuin in het Paradijs van het W. naar het O. omhoog gaat en dus geen deel van den omtrek beslaat als de vorige zes, de kronkelende kloof achter de Poort en de kronkelende weg naar de Vallei er voor. Anders kon Dante op dàt oogenblik geen schaduw werpen voor zich uit. Hier is het 6 uur 's avonds van 29 Maart op meer dan $\frac{1}{3} + \frac{12}{21} = \frac{19}{21}$ van de hoogte en 180° kegelomtrek van af L^1. Zij betraden den Kring der Wellustelingen om half 5 nom.. Nu is het 6 uur nom., zoodat zij dus $1\frac{1}{2}$ uur daar en op een deel van de trap hebben doorgebracht, reëel: daar zij op 15° kegelomtr. $= 7\frac{1}{2}^\circ$ aardomtr. $= \frac{1}{2}$ uur $\frac{1}{6}$ uur winnen dus 10 min., dus: $1\frac{1}{2} + \frac{1}{6} \times 1\frac{1}{2}$ uur $= 1\frac{3}{4}$ uur (Zie Fig. M, M^6 en Kaart II).

[7]) V. 76-88. In deze avondstonde voelt hij zich niet meer

bedreigd als in I Z I v. 32 N 8 door de Panter, de Leeuw en de Wolvin: Nijd, Hoogmoed en Hebzucht, welke ook zijn terug te vinden in de drie gezichten van Satan, I Z XXXIV v. 34-46 N 5.

[8]) V. 88-94. Dante, die geen begrip had van de werkelijke afstanden der sterren verbeeldde zich, dat hij op een hoogte als die van den Berg ze al grooter moest zien. Herkauwend v. 91 bedoelt overdenkend en herinnert er aan, dat hij zich rein voelt en niet als een herkauwend dier met ongespleten hoeven, dat onrein is volgens de Mozaïsche Wet, waarmee hij vele priesters vergeleek (Zie Z XVI v. 97-100 N 13). V. 92. En 'k kon hem niet weerstreven, ingelascht. Hier begint v. 89, 91, 93 met het Leitmotief als de aanhef der reeks van herhalingsrijmen of elle, erren (Zie I Z I v. 37-40 N 10), waarvan ik de compositie besprak in N 1. Vóór alles herinnert hij hier aan den avond van 27 Maart in de Vallei voor de Poort, de weemoedsstemming van dat oogenblik en de bedreiging door de Slang, waartegen hij zich nu veilig voelt als gelouterde ziel. Ook herinnert hij zich, dat hij toen een voorsmaak had van de vreugde, die hij nu reeds geniet en daar hij de sterren ziet di lor solere: als gewoonlijk, denkt hij dus ook aan het weder verschijnen van het Zuiderkruis als in Zang VIII v. 89, 91, 93 als symbolen van de vier kardinale deugden met de drie theologische, aan het oogenblik in Z II v. 20, 22, 24, toen hij het Zuiderkruis aanschouwde op het Z. H. dat de aartsvaders eens op het N. H. zagen en ook aan het oogenblik in I Z XXXIV v. 133-139 N 4, toen hij uit de Hel herrezen de sterren voor het eerst terugzag als symbolen van Geloof, Hoop en Liefde aan den voet van den Louteringsberg.

[9]) V. 94-97. Ook in Z II v. 20 zag hij Venus blinken als de ster der Liefde voor zonsopgang. Nu ziet hij Venus weer schitteren maar op den top van den Berg, dien hij hier indirect den Cytherea noemt gelijk hij den Hemel in Z XXIV

v. 10-16 N 3 indirect den Olympus noemt en God Jovis Z VI v. 118 N 16. De berg Cytherea was genoemd naar Cythere of Venus en lag als de Louteringsberg op een eiland, waar Venus als de godin der heidensche Schoonheid werd vereerd, gelijk Dante hier het de christelijke doet in Beatrice, die na de H. Maagd en het aanschijn van Christus voor hem de hoogste schoonheid is. Hij voelt zich nu in den toestand van reinheid, waarheen de schimmen streefden, die in Z VIII v. 11, 13, 15 het Te lucis ante aanhieven. Toen ik de compositie van Zang XXVII ontdekte, was Z VIII en IX al afgedrukt, vandaar dat ik thans eerst de gewijzigde vertaling geven kan terwille van de gewenschte eenheid van deze terzine van Z VIII en in N 12 van Z IX v. 50, 52, 54 met ander rijm.

Hij vouwde beide handen en hief dezen
Wijl d' oogen naar het Oosten staren bleven
Of 't ging tot God: „'k Heb anders niets te vreezen.

„Te lucis ante" — is zóó vroom aangeheven
Uit diens mond en zóó zoet was mij dit zingen,
Dat ik mij aan mij zelve voelde' ontzweven.

Hij denkt ook aan den avond van 27 Maart Z IX v. 2, 4, 6 met rijmen op ente, even, toen hij in die Vallei insliep, terwijl op het O. H. Aurora gekroond stond met een sterrendiadeem vóór zonsopgang, d. w. z. toen dáár ook Venus op dat oogenblik blonk. Toen verscheen hem Z IX v. 16-34 N 3 in droom de gouden Adelaar en verbeeldde hij zich, dat die hem naar den top voerde; thans is hij op den top en heeft hij daar een visioen, waarin Lea hem uit de Heilige Roos verschijnt in het aardsche Paradijs. Terwijl het hem dus toen was, of hij — vóór de Poort — zich in het aardsche Paradijs bevond, is het hem nu vlak vóór het aardsche Paradijs, of daarin de heerlijkheid van de H. Roos, de hemelsche Bloemenstad (Zie I Z XXVI 1-4 N 1), het hemelsche Florence in de aardsche Bloemenstad, het aardsche Florence

op het W. Halfrond is neergedaald en heeft hij daar nu weer een voorsmaak van de zaligheid in de H. Roos.

[10]) V. 97-100. V. 95, 97, 99 op ea, ellen correspondeeren met Z IX v. 140, 142, 144, waar de schimmen op den Berg het Te Deum laudamus aanhieven, omdat een nieuwe ziel de Poort doorging.

Hij vergelijkt het genot van die hymne met de verrukking, welke zich nu van hem meester maakt, nu het aardsche Paradijs hem in dien droom al zijn heerlijkheid toont bij een voorsmaak van die van de H. Roos. In Donna vedere andare klinkt weer een der Leitmotieven, als toen Beatrice aan Virgilius verscheen in den Limbus I Z II v. 53 N 13.

[11]) V. 100-103. V. 98, 100, 102 op anda, eide, ijden corr. m. I Z XIV v. 8, 10, 12 N 2, waar Dante het doornige Woud der Zelfmoordenaars zag glijden als een krans om de Bloedbeek en die op zijn beurt om de dorre Woestijn der Tegennatuurlijke Zondaars, Woekeraars en Godslasteraars, waarover het vuur regent. Zoo omgeeft als tegenstelling een Woud in het aardsche Paradijs, de beek Lethé en achter die beek is een open vlakte, in welks middelpunt de Boom der Kennis des Goeds en des Kwaads staat. Op die vlakte regent het bloemen op Beatrice en wie haar vergezellen. Lea is het beeld van het werkdadige leven, gelijk haar zuster Rachel van het schouwende. Het werkdadige leven wordt voorgesteld door het zingen en het plukken van bloemen, die haar sieren als een krans, waarmee zij in den spiegel d. i.: God ziet, terwijl de schouwende Rachel dit steeds doet. Als figuren uit het O. Testament vormen zij pendanten van Martha en Maria uit het N. T. (Lucas X v. 41, 42). Daarnaast staan als middeneeuwsche figuren de weldadige Mathilde en de schouwende Beatrice. Hij ziet nu in den droom al van Lea, wat Mathilde daarna in werkelijkheid bezig houdt. Lea spreekt in vrouwelijke behaagzucht van le belle mani, de schoone, niet mijn schoone handen, omdat zij die bij het bloemen plukken van zich afhoudt, terwijl zij die bestaart,

of het de hare niet zijn. Zij verschijnt hier op den top van den Berg als de gratia perficiens, terwijl Lucia — naar Phil. opmerkt — als de gratia praeveniens verschijnt in den droom voor de Poort in Z IX en weer als de gratia coöperans in den droom in Z XIX tegenover het booze wijf (Zie I Z II v. 125 N 26). Zoo zijn bij den ingang van het eerste, tweede en derde gebied van den Louteringsberg drie zielestaten in drie droomen door Dante aangeduid.

[12]) V. 103-106. V. 101, 103, 105 op orno, inden corr. m. Z IX v. 50, 52, 54, mits men dezen leest, gelijk ik ze hier eerst kon wijzigen (Zie N 9).

Ziet hier den Omgang het tot rand omwinden
Ziet d' ingang, waar het schijnt vaneen te wijken

52 In 't scheem'ren, dat den dag'raad doet verzwinden
Toen Uwe ziel daar lag in slaap verzonken
Op bloeme' omlaag tot sieraad er te vinden,

55 Kwam eene Donna en het heeft geklonken:

waar Dante droomde in de Vallei van den Adelaar (Lucía), die hem herinnerde aan de schoonheid van het aarsche Paradijs en met III Z XXX v. 110, 112, 114, de beschrijving der H. Roos.

[13]) V. 106-109. V. 104, 106, 108 op aga, oren corr. m. Z XIX v. 20, 22, 24, op ago waarin hem het booze wijf uit het vierde Visioen verschijnt als beeld van schijn-schoon, dat Ulysses ophield bij zijn reis, welke den Louteringsberg bereiken wilde. Dante, die den top nu bereikt heeft, vergelijkt zich met hem en Lea, die goede daden verricht, met die sirene, die door gierigheid, verkwisting, zwelgerij en wellust voert tot jagen naar ijdele, aardsche genietingen. Deze verzen corr. ook m. III Z XXXI v. 29, 31, 33, de aanschouwing van het Licht der Drie-Eenheid uit de H. Roos.

[14]) V. 109-112. V. 107, 109, 111 op añi, ommen corr. m. Z VIII v. 5, 7, 9 op ane. Terwijl hij daar zijn weemoed vergelijkt met die der pelgrims, die het avondklokje hooren op grooten afstand van hun geboortegrond, voelt hij zich hier als de pelgrims, die voor de Zon opgaat, naar hun woonstee terug keeren en die reeds nabij zijn. Drommen is ingelascht voor het rijm. Het eerste deed hij voor de Poort, den avond van 27 Maart, voor hij het Tweede Rijk inging, dit op den trap naar het aardsche Paradijs.

[15]) V. 112-115. V. 110, 112, 114. op ati, ichten corr. m. Z XVII v. 68, 70, 72, den avond van 28 Maart, toen hij den trap opging naar het Derde Rijk en den Kring der Tragen in goede Werken. Hij herinnert aan hen als tegenstelling met Lea, door goede Werken heilig. Daar voelde hij zich als een schip, dat niet verder kon evenals door storm dat van Ulysses (Zie I Z XXVI v. 139), toen hij met Virgilius wijsgeerig sprak over de Liefde tot het Goede en den Vrijen Wil. Hier is zijn wil vrij, één met Gods Wil Daar wilde hij zich louteren: hier is hij rein.

[16]) V. 115-118. V. 113, 115, 117 op ami, agen corr. m. I Z I v. 47, 49, 51 op ame, en herinneren aan de Panter, de Leeuw en de Wolf: Nijd, Hoogmoed en Hebzucht. Dante's begeerten zijn nu tegengesteld aan deze hartstochten. Zij corr. m. ZXXIII v. 35, 37, 39 op ama, waar hij de Zwelgers vermagerd zag door hun begeerte, die hij niet meer heeft. Zij corr. m. Z XXII v. 38, 40, 42 (Zie Errata).

[17]) V. 118-121. V. 116, 118, 120 op ali, eeren wijzen door eguali aan, dat zij corr. m. Z VIII v. 104, 106, 108. Daar was hij bevreesd voor de Slang, hier voelt hij zich daartegen beveiligd.

[18]) V. 121-124. V. 119, 121, 123 op enne, onden corr. m. Z VIII v. 29, 31, 33. Hier voelt hij zich even licht als de engelen, die in de Vallei met hun wieken de Slang verdreven.

[19]) V. 124-127. V. 122, 124, 126 op oi, ichten corr. m. het „Onze Vader" der schimmen in Z XI v.

8, 10, 12, het begin van het Tweede Rijk, Kring II der Hoogmoedigen, waar zij zeggen, dat de wil der engelen wijkt voor die van God d. w. z. er één mee is en dat de menschen zich hiernaar moeten richten. Dit heeft Dante nu bereikt.

[20]) V. 127-130. V.125, 127, 129 op erno, eiken of ijken corr. m. I Z I v. 110, 112, 114, waar Virgilius hem zijn voornemen meedeelde hem door de Hel en langs den Berg naar het aardsche Paradijs te voeren.

[21]) V. 130-133. V. 128, 130, 132 op arte, eiden of ijden corr. m. I Z IV v. 71, 73, 75. Dante zeide daar in den Limbus, dat Virgilius in alle kunsten en wetenschappen beroemd was, thans zegt Virgilius voor het oord, dat op den Berg de voorhof is naar den Hemel, dat hij hem met kunst en wetenschap opwaarts leidde; met kunst, omdat Virgilius in epiek Dante's leermeester was, met wetenschap o. m. omdat hij hem de indeeling van Hel en Berg deed kennen I Z XI v. 22-112, II Z XVII v. 85-139 en Z XVIII v. 1-76.

[22]) V. 133-136. V. 131, 133, 135 op uce, agen corr. m. Z XIII v. 17, 19, 21, daar op uci. Virgilius richtte zich daar in Kring III der Nijdigaards tot de Zon, als het symbool van Christus en als het natuurlijke licht om hen te leiden. Hier is die wensch vervuld en begint voor hem de blindheid, daar zijn menschelijk verstand Dante niet verder kan brengen en deze van nu af gevoerd moet worden door het bovenmenschelijke, dat door Beatrice in de Openbaring spreekt en uit haar oogen schittert meer dan de Zon als natuurlijk licht en symbool (Zie I Z II v. 55 N 16).

[23]) V. 136-139. V. 134, 136, 138 op elli, ingen, corr. m. Z II v. 71, 73, 75 op elle, waar de zielen op het strand verrast zijn door Dante's komst en zij dan het lied hooren van Casella: „Amor, che nella mente mi ragiona"... Hieraan denkt Dante terug en aan de voortplanting op natuurlijke wijze, beschreven met die rijmen in Z XXV v. 41, 43, 45. Hier gebruikte ik evenmin als in Z II het rijm van het Leitmotief op erren, omdat het hoofdrijm hier

niet sterren is maar dingen als daar in samenhang met I Z I v. 39 en I Z XXXIV v. 138, ook omdat te veel herhaling van het Leitmotief door armoede aan rijmen op erren geen kunst blijft, maar vervelend en gekunsteld wordt. Zoo heb ik om die laatste reden gemeend goed te doen het Leitmotief eenvoudig te verwaarloozen in I Z III v. 23, 25, 27. Met zitten of gaan is hier schouwen of handelen bedoeld.

[24]) V. 139-142. V. 137, 139, 142 op enno, aken corr. m. I Z VIII v. 5, 7, 9. Gelijk Virgilius en Dante daar aan den rand der moerassen op den Vuurbaak twee lichten zagen tot sein en weersein uit de Stad Dis, herinnert Virgilius hieraan, dat Beatrice hem door verschijning in den Limbus als zoo'n licht schitterde meer dan de Zon, het symbool van Christus I Z II v. 55, toen het daarna Dante was of een Paradijs van bloemen in hem open ging I Z II v. 127-133, nadat hij hem nu gevoerd heeft door dat visioen naar het aardsche Paradijs, een Bloemenstad als de Heilige Roos, naar het Florence op het W. Halfrond.

[25]) V. 142. Hier kroont Virgilius Dante tot Priester-Koning als voorlooper van Il Veltro, den Christus-Keizer, waar het hemelsche Jeruzalem op aarde is neergedaald. Thans kan ik uitvoeriger bij Dante's Veltro-idee stil staan dan in I Z I v. 102 N 18, v. 105 N 19 en II Z XVI v. 40-43 N 5.

1°. De idee van den Christus-Keizer is niet van hem, maar hij heeft die overgenomen en op zijn wijze in de Commedia vorm gegeven.

2°. De beide eerste Cantieken — om van de derde thans nog niet te spreken — vertoonen een systematisch doorgevoerde overeenkomst — geen gelijkheid — met de Graal-sage gelijk die voor hem en in zijn tijd werd opgevat en als één doorloopende vergelijking met den tocht van Ulysses met homerische epiek is de Commedia als verbinding dier Helleensche en der Hebreeuwsche van Genesis en der Christelijke van het N. Testament met de feodale epiek in deze Reis door Hel, Vagevuur en Hemel de geniaalste van de heele Re-

naissance-Literatuur. Hoewel hij deze Ulysses-legende niet van Homerus zelf overnam, stond hij toch elders direct onder zijn invloed (Zie I Z XXVI v. 1-4 N 1, p. 354). Deze telkens herhaalde, directe en indirecte vergelijking der Kringen dezer drie Rijken met het Gebied van den Montsalvat is een der groote lijnen, welke het gansche werk beheerschen evenals de vergelijking van zijn Reis daar doorheen met die van Ulysses. Daar de lezer dit hier pas goed kan overzien, maak ik er eerst nu melding van. Hij is dus tot de Veltro-idee o.m. door den Graal-Cyclus gekomen.

Reeds in het midden der XIIe Eeuw bestond er een geloof in het z.g. Evangelium aeternum op grond van de Openb. v. Joh. XIV v. 6 als aanduiding van het Rijk van den H. Geest, van de volkomen kennis en aanbidding van God en van de volledige geestelijke vrijheid. Deze leer neemt achtereenvolgens drie Rijken aan: 1°. het oude Testament, het tijdperk van de strengheid der wet, des vleesches en der letter, als het Rijk van den Vader; 2°. het N. Testament tot aan de volheid der tijden, een middenstand tusschen slavernij en vrijheid, vleesch en geest, het Rijk van den Zoon; 3°. het tijdvak van de volheid der tijden, dat het einde der wereld voorafgaat als tijd van vrijheid, het Rijk des H. Geestes, het Eeuwig Evangelie. Deze verwachting vond men vervat in de geschriften van den abt Joachim, die eerst als monnik en abt van het Cistercienserklooster te Coraca in Calabrië, sinds 1183 als abt in Floris (Fiore) in Calabrië leefde als stichter van een eigen congregatie naar strenge wetten bekrachtigd door Coelestinus III: de Ordo florensis. Hij stierf in 1201 of 1202 en schreef zich de gave toe de bijbelsche profetiëen te verstaan en zijn apocalyptische ideeën vonden vooral in de kringen der Spiritualen en Fraticellen, die uit de Orde der Franciscanen voortsproten groote verbreiding. Deze leer is door de Kerk veroordeeld, terwijl Joachim zelf al zijne geschriften aan het kerkelijk gezag onderwierp. Ook Thomas

van Aquino schreef tegen hem (in 4 Sent. d. 43 art. 1). Reuter. (Geschichte der religiösen Aufklärung im Mittelalter II, Berlin 1877) schrijft hem de werken toe: Praefatio in Psalterium decem chordarum, Concordantia utriusque testamenti, Expositio in Apocalypsin. Die congregatie werd verwereldlijkt en in 1505 bij de Cisterciensers ingedeeld, ook die der Florenserinnen (Zie Schneider, Joachim von Floris und die Apocalyptiker des Mittelalters, Dillingen 1873). Naast de leer van den wederkeerenden Christus vond men in de Middeneeuwen het nationaal-keltische geloof aan de wederkeer van koning Arthur (Arthus) van de Tafelronde en onder den invloed — óók daarvan — ontstond later het nationaal-duitsche aan de wederkeer van keizer Frederik II en wéér later in diens plaats van zijn grootvader Barbarossa, welke nationale verwachtingen in legenden bewaard bleven. Dante heeft den Arthur-Cyclus zeker gekend, want in de Commedia spreekt hij twee keer van de romantiek der Tafelronde, eerst van Lancelot en Galeotto (Galahad) en Ginevra (Gwenhuyvar), Arthurs vrouw, in het verhaal van Paolo Malatesta en Francesca da Rimini (Zie I Z IV v. 127-139 N 24, 25, 26) en ook in I Z IV v. 67 N 16 van Tristan, den minnaar van Isolde, wier legende later met den Arthur-Cyclus werd vereenigd en over Arthur zelf en diens neef Mordrec in I Z XXXII v. 61, 62, N 6. Arthur en zijn ridders van de Tafelronde togen uit ter „queste" (verovering) van den Graal en daardoor staan de Arthur-Cyclus en de Graal-sage in het nauwste verband. Zoo is een van Arthurs ridders: Parcifal (Peredur), die Priester-Koning wordt der Graal-Tempeliers, der Zwaan-Ridders, en zijn zoon is Lohengrin. Het Rijk van den H. Geest, het Nieuwe Jeruzalem, het Derde Rome, dat Joachim van Floris in de toekomst verbeidde als wereldrijk, was volgens de dichters der Graal-sage op één punt der aarde, in het gebied van Montsalvat, reeds neergedaald uit den hemel en telken jare zweefde de Duif neer, het symbool van den H. Geest om den Graal, gevuld met het Bloed van Chris-

tus, nieuwe kracht te verleenen. De Zwaanridders zijn dus de ridders van den H. Geest en op hun blauw-witte mantels over hun zilveren rusting dragen zij de duif als symbool daarvan en op den helm een opwiekende zwaan. De Adelaar, vergeleken met dien van Zeus, welke Ganymedes ontvoerde, en in Z IX Dante in den droom opvoerde naar het aardsche Paradijs is eveneens een allegorische voorstelling van den H. Geest.

Verder komt de Arthur-legende hierop neer, dat hij een zeer machtig koning was, die eenmaal zou wederkeeren en daartoe verblijf hield op het gelukzalige eiland Avalon. Uit een versie dier legende ontwikkelde zich in Duitschland de sage van het voortbestaan van Frederik II en van dien werd ze overgedragen op diens grootvader Barbarossa, die in den berg Kyffhäuser slaapt, maar eenmaal herrijzen zal om Duitschland machtig te maken en groot. Deze sage is er nog populair. In het midden van de XIIe Eeuw ging de Arthur-legende uit Wales en West-Engeland over naar Normandië en Bretagne en de fransche troubadours vervormden de normandische lezing tot de eigenlijke „Romans de la Tableronde". De meester hierin en in de fransche behandeling der Graal-sage was Chrétien de Troyes. In de Graal-sage, waarin hij Perceval invoert, verbindt hij de bretonsche legende met de christelijke mystiek. Sinds het einde van de XIIe Eeuw verbreidden zich de fransche Arthur-romans door gansch Europa. Ook ontstonden in Frankrijk proza-romans van den Arthur-Cyclus: Lancelot, Merlin, Il Grand Saint Graal, Tristan. Nu heeft Dante, die ook van de troubadours een Eeuw later de Graalsage moest kennen, zich il Veltro gedacht als de wederkeerende Christus en als een Keizer — niet Frederik II, die in de Hel wordt genoemd — maar een Imperator, die met hem overeenkomst zou vertoonen zonder diens ketterij en ook onder den invloed van Joachim van Floris als Priester-Keizer van den H. Geest. Per abuis staat in de Voorrede, dat hij Frederik II zelf heeft bedoeld. Dit kan niet. Daar de Graal-Tempeliers werden voorgesteld als ridders van den H.

Geest, stelt hij dus in dezen Zang zich zelf voor als een Priester-Koning, die overeenkomst heeft met Titurel, Amfortas en Parcifal en ook had hij door zijn geheele wezen als Ziener, Ridder en Koopman bepaald overeenkomst met de werkelijke Priester-Ridder-Bankiers: de Tempeliers, (Zie I Z XXVI v. 1-4 N 1) wier Orde in zijn tijd werd vernietigd (Zie Z XX v. 91-94 N 15). Een groot verschil tusschen Dante als Priester-Koning en de Vorsten van het Rijk van den Montsalvat is, dat hij in het aardsche Paradijs terugkeert tot den staat van onschuld, de Graalkoningen en hun paladijnen daarentegen buiten hun eigenlijk gebied in den echt treden, gelijk Lohengrin dit wilde met Elsa van Brabant. Hierin wijken de legendaire Graal-Tempeliers af van de werkelijke, die Monnik-Ridders waren. In plaats echter, dat Dante als de Arthur-ridders het Nieuwe Jeruzalem zoekt in het legendaire Montsalvage, het nieuwe Eden rondom den Montsalvat, waarop de Tempel-Burcht van den Graal lag ergens in Spanje of Hindostan op het O. Halfrond, zoekt hij, stouter nog van geest dan zij, die deze legenden dichtten, het op het W. Halfrond. Dit wijst op een verruiming van den geest in de Literatuur van de XIVe Eeuw onder den invloed van het steeds toenemende cosmopolitisme. Tegelijk herinnert hij in zijn beschrijving van het aardsche Paradijs aan hetgeen in de schildering van het Graal-gebied als Nieuw-Eden, als Bloemenstad en Bloemenstaat verdedigd door een engelenwacht en slechts toegankelijk voor enkele uitverkorenen, uit het bijbelsche Paradijsverhaal was overgenomen en ook indirect door echt danteske tegenstelling met zijn beschrijving van Florence d.i. Bloemenstad, den Limbus, de Stad Dis en den Achtsten en Negenden Kring en de Vallei voor de Poort van den Louteringsberg.

Toen ik in Z XX v. 91-94 N 15 de verklaring vond voor het woord Tempel als kloostervesting voor het verblijf der Tempeliers, was daarmee meteen opgelost, hoe het komt, dat hij ook in I Z X v. 85-88 N 14 van Tempel spreekt. Ik gaf daar slechts de meening van Benv. e.a. 't Is echter

ook dáár een kapel of kerk, al naar men dit wil en in ieder geval een heiligdom evenals het klooster in Z XX beschermd door een vestingmuur, hier: de stadswallen van Florence, de Bloemenstad of Staat. Stad en Staat zijn in de Middeneeuwen natuurlijk dikwijls hetzelfde. In tegenstelling met het aardsche Paradijs vindt men ook in den Limbus een heiligdom en burcht van heidensche en mahomedaansche wetenschap in het midden als vesting omringd door de rotswanden en de Poort van de Hel. Binnen die zeven muren is echter geen tuin, maar een veld van gras zoo hard en dor als glazuur (Zie I Z IV v. 106-109 N 30 en v. 118 N 33). In den buitenste Omgang van Kring I der Hel bevinden zich de karakterlooze Engelen in de sfeer der Nietelingen, welke aldus met hun scharen de tempel-vesting in den Limbus omgeven, over den Acheron gelegen. De Stad Dis heeft in het midden moskeëen, tempels als die der Muzelmannen, en is omringd door een muur bewaakt door gevallen engelen. Hier is de tuin een kerkhof, waarop echter in tegenstelling met aardsche begraafplaatsen niets groeit (Zie I Z VIII v. 76-84 N 16, Z IX v. 115-121 N 24). Kring VIII heeft de gedaante van een Roos, maar is een poel van vuil in tegenstelling met het aardsche Paradijs en de H. Roos in den Hemel als oorden van reinheid, en ziet er uit als die laatste n.l. als een enorm amphitheater en ook als een reeks vestingwallen, die evenwel in tegenstelling met aardsche vestingen niet achter elkaar omhoog maar omlaag zijn gebouwd. De laatste ringmuur wordt weer bewaakt door Reuzen (Zie I Z XXXI v. 40-46 N 3), die als Nimrod direct tegen God kampten of indirect, daar zij in den wil der goden Zijn Wil trotseerden evenals de gevallen engelen. Nog harder en doodscher dan de Limbus en Dis is het gebied daaronder der drie Omgangen van Kring IX, welke Judecca omringen: de sferen van het ijs, terwijl in Judecca zelf als helsche drie-eenheid Satan gevangen zit. Ook hier wordt ironisch aan een heiligdom herinnerd door den aanhef van I Z XXXIV v. 1 als een hymne:

Vexilla regis prodeunt inferni. De Vallei voor de Poort van den Louteringsberg herinnert ook door de engelen, die haar bewaken, aan het aardsche Paradijs, beschut door een vuurwand en een Woud (v. 10-13). En terwijl de Louteringsberg dient tot reiniging van tallooze zielen na den dood, is de Montsalvat, letterlijk: de Berg der Verlossing, die der loutering voor enkele uitverkorenen bij het leven. Door zijn ongenaakbaarheid herinnert de Graal aan den Boom der Kennis des Goeds en des Kwaads in het aardsche Paradijs, waaraan Dante den vorm van den Graal heeft toegedicht en ook aan de twee andere boomen in Kring VIII om hun ongenaakbaarheid te verhoogen en wel dien van een beker naar duitsche opvatting, want naar de fransche is de Graal een schotel. Voor zoover Dante's gordel in I Z XVI v. 106-115 N 14, 15 een symbool is van kuischheid herinnert hij aan het symbool der kuischheid van de Tempeliers: een gordel van hennep. Daar de Tempeliers als Priester-Ridder-Bankiers een der volkomenste Mensch-typen waren van de Middeneeuwen en het wezen van Dante zelf als ziener, ridder en koopman overeenkomst met hen had (Zie I Z XXVI v. 1-4 N 1) kon het niet anders of hij moest zich den wederkeerenden Christus denken als in menschengedaante met hen en de Graal-Tempeliers overeenkomstig. Dit blijkt ook, waar hij Z XV v. 57 Christus abt noemt van het hemel-klooster en burger van den hemelstaat (Zie Z XXXII v. 105) en God Imperator (Zie I Z I v. 124 N 23). Daar de Orde van de Tempeliers in zijn tijd nog bestond, maar toen werd uitgemoord en de Graalromantiek juist zoo karakteristiek is voor het einde van de XIIe en voor de geheele XIIIe Eeuw, toen de nieuwe richting in de epiek, dragen dus zijn bijbelsche voorstellingen door de overeenkomst van verschillende Kringen in de Commedia met den Kreis rondom den Montsalvat op en top de kenmerken van zijn tijd. Voor commentaar is dit — hoop ik — voldoende. Een uitvoerige behandeling van de Veltro-questie zou de ruimte van een afzonderlijke studie beslaan.

II

SERIE III

B

ZANG XXVII–XXXIII

Het aardsche Paradijs
De Sfeer van den Goeden Wil

ZANG XXVII

NEGENDE KRING

Achtste Plateau
De zevende Engel-Gids
De Engelen-Stem
Vijfde Visioen
De Verlossing

1 Gelijk, wanneer men sidd'rend d' eerste stralen
Ziet, waar Zijn Maker 't Bloed voor ons liet vloeien,
En d' Ebro, waar de Weegschaal hoog staat, dalen

4 En in den noen de Ganges-waat'ren gloeien:
Zóó stond de Zon; blij — waar dus 't licht vergloorde —
Kwam d' Engel Gods op wieken tot ons roeien.[1])

7 Hij — op den zoom — stond buiten 't vuur dier oorden.
„Beati mundo corde" — klonk zijn zingen
Met stem, die luider wij dan d' onze hoorden;[2])

10 Toen: „Heil'ge zielen, wie hier voorwaarts gingen,
Beet eerst het vuur. Gij moet er in dus schrijden.
Laat zang vandaar U niet tot doofheid dwingen".—

13 Dit was, 't geen hij, toen wij hem naakten, zeide.
't Gevoel, dat bij dit woord mij overmande,
Was als van wie men in een graf laat glijden.

16 Ik boog voorover met gevouwen handen
En keek naar 't vuur, wijl 'k sterk mij voor ging stellen
De menschenlijven, die 'k reeds zag verbranden.

19 Toen keerde tot mij 't goed paar metgezellen
En sprak Virgilius: „Zoon", — toen ik bleef schromen —
„Hier kan wel mart'ling maar de dood niet kwellen. [3]

22 Bedenk, bedenk: dat 'k met U opgenomen
Door Gerions rug U veilig neer kon lenken.
Wat zal 'k doen, nu tot God wij nader komen?

25 Wil toch geloof aan wijze woorden schenken.
Al stondt gij in dien vuurbuik duizend jaren:
Dan zou het van Uw hoofd geen haar nog krenken.

28 En om U waan, dat 'k U bedrieg te sparen:
Ga derwaarts, dat 'k vertrouwen waard mag heeten
En om — 't Uw kleedzoom in de hand — te' ervaren.

31 Wil alle vrees, wil alle vrees vergeten.
Wendt U er heen, wil moedig voorwaarts schrijden".—
Toch hield ik stand en tegen mijn geweten!

34 Toen hij mij stil, verhard nog zag verbeiden,
Sprak hij wat boos: „Nu, zoon, dit slechts volstrekke:
Die muur houdt U van Beatrix gescheiden."

37 Naar Thisbé's naam den wimper op deed trekken
Van Pyramus, die — ziend haar — is bezweken,
Toen zij den moerbei-boom rood zag bevlekken,

40 Zoo zag 'k — mijn hardheid voelde 'k al verweeken —
Om, toen hij mij dien naam weer aan wou halen,
Die altijd bleef in mijn gedachten steken.[4])

43 Hij schudde 't hoofd: „Hoe? Blijven wij hier dralen?" —
Zei hij en 't moest van glimlach mij beglijden,
Naar kind door appel tegenstand voelt falen.

46 Toen vatte' ik moed de vlammen in te schrijden,
Wijl 'k Statius bad, dat hij ons na zou dringen
Van ons den langen weg langs eerst gescheiden.

49 Er in eens, wou 'k in gloeiend glas wel springen,
Dat 'k daardoor al verfrissching had genoten,
Zoo voelde 'k maat'loos hitte mij omringen.

52 Mijn goede Vader, dat mijn kracht vergrootte,
Sprak steeds van Beatrix, toen 't vuur mij kwelde,
En zei: „'t Is me: of haar oogen glans me' al schoten".—

55 Een stem, die zong, geleidde' ons, toen wij snelden
Daardoor en wij, die haar slechts aandacht geven,
Ontkwame' 't, waar de treden opwaarts helden.

58 „Venite benedicti" — kwam aan zweven —
„Patris mei" — in licht met zoo'n geflonker,
Dat mij 't verwon, mijn blik 't niet kon weerstreven.[5])

61 „De zon verdwijnt, de avond komt", — zoo klonk 'r
Daarop van hem: „Toef niet, versnel uw schreden,
Voordat het Westen gansch verzwindt in 't donker". —

64 Pal rees de trap, de kloof nu dóórgegleden
Naar die plaats, waar ik onderving de stralen
Voor mij der Zon, laag, waar de zeekim breedde.

67 En weinig treden dede' ons al bepalen —
Mij als de wijzen — door het schaduw spreiden,
Dat achter ons de Zon ter rust ging dalen.[6]

70 En eer alom in zijn onmeet'lijk wijde
Omtrek de kim één aanblik slechts kon wekken
En nacht zijn schaduwe' ov'ral neer deed glijden,

73 Liet elk van ons een tree tot bed zich strekken,
Daar meer de krachte' ons dan de wensch ontbraken
Door d' aard des Bergs om hooger nog te trekken.

76 Naar het herkauwen geiten mak zal maken —
Na het stoutmoedig over toppen spoeden,
Voordat zij tot verzadiging geraken —,

79 In schaduw stil — de Zon staat heet te broeden —
Terwijl de herder, op zijn staf gebogen,
Waakt en aldus tot rust hun dient zijn hoede, —

82 En koewacht wordt tot blijve' in 't veld bewogen
Om bij het vee geduldig te' overnachten,
Dat geen wild dier 't doet vluchten uit zijn oogen,

85 Zoo waren wij daar alle drie te achten:
Ik geit en herders zij, mijn reisgenooten,
Die links en rechts de hooge kloof omvrachtte.[7]

88 Slechts weinig ruimte bleef er ons ontsloten.
Maar uit die engte' aanschouwde ik de sterren
Als steeds, maar klaarder en van meerder grootte

91 Herkauwend, wijl 'k er d' oogen heen bleef sperren,
Beving de slaap me'— en 'k kon hem niet weerstreven —
Die nieuws vaak weet, al is ook 't feit nog verre.[8])

94 In 't uur — meen 'k — dat van haar 't eerst stralen beven
Van 't Ooste', en op den Cytherea hellen,
Die steeds door liefde lijkt in brand gebleven,[9])

97 Zag 'k jong en schoon zich voor mijn oogen stellen
Donna, die kwam gerezen door een weide.
Zij plukte' er bloeme' en ging me' in zang vertellen: [10])

100 „Weet, wie U ook mijn naam vraagt, is 't bescheiden:
'k Ben Lea; 'k ga om mij een krans te binden,
Waartoe 'k de schoone handen rond laat glijden.[11])

103 Mij doet de spiegel dien tot tooi hier winden,
Maar nooit kan iets mijn zuster Rachel storen
Voor deze, steeds gezete' er bij te vinden.[12])

106 Haar schoone oogen blijve' 'r zoo bekoren,
Als in mij wenschen tot dien tooi steeds klommen.
Háár blijft het schouwen, 't werken mij behooren".—[13])

109 En reeds, toen nog de uchtendglansen glommen,
Die pelgrims op den t'rugweg blijder lichten,
Naar dichter bij 't verblijf is van hun drommen,[14])

112 Moest tot de vlucht alom het duister zwichten
En ook mijn sluimer; 'k hief me' en d' oogen zagen,
Dat reeds de groote Meesters op zich richtten.[15])

115 „Die zoete vrucht, waarnaar de menschen jagen
Door zooveel twijgen, daar zij die begeeren,
Brengt vrede aan Uw wenschen, die nog knagen".—[16])

118 Virgilius wou hiermee zich tot mij keeren
En nooit heb van onthaal ik ondervonden,
Dat ik dit met zóó'n vreugde kon waardeeren.[17])

121 Toen kwam zoo wensch op wensch naar hooger Ronde,
Of wieken — stadig wassend — uit mij spichtten,
Bij elken pas ter vlucht me' aan 't lichaam stonden.[18])

124 Toen we' onzen voet den ganschen trap langs lichtten,
De blikke' er van de hoogste trede' af strijken,
Zag 'k van Virgilius die star naar mij richten.[19])

127 „Gij zaagt van 't tijd'lijk, 't eeuwig vuur de Rijken,
Zoon, en gij kwaamt daar —" was, hetgeen hij zeide
„Waar 'k verder uit mij zelve blind zou blijken.[20])

130 Door kunst, verstand kon ik hierheen U leiden.
Neem voortaan tot Uw Gids Uw welbehagen,
Geen steil of eng pad blijft U meer te schrijden.[21])

133 Ziedaar de Zon U licht naar 't voorhoofd jagen.
Zie 't gras, de bloeme' en struiken U omringen —
Door d' aarde zelf gekweekt slechts — hier gedragen,[22])

136 Wijl blij de schoone oogen tot U dringen,
Die — weenend — mij eens tot U deden naken,
En ge' U er zitplaats kunt of weg bedingen.[23])

139 Verwacht geen woord meer, teeken, dat 'k zou maken.
Wees door Uw wil — vrij, recht, gezond — geleid 'r
En dwaas waar' 't hand'len naar diens keus te staken:[24])

142 Waarom ik ov'r U zelf U kroon en mijter".—[25])

ZANG XXVIII

INHOUD

Dante betreedt nu den Negenden Kring, het achtste Plateau, het aardsche Paradijs. Hier stuit hij op de beek Lethé en ontwaart aan de overzijde Mathilde, Beatrice's vroegere gezellin, als het zinnebeeld van een vroom en werkdadig leven, die hem den aard van het Paradijs verklaart.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-16. In Z XXVII v. 61 is het 6 uur precies, wanneer zij door den vlammenwand zijn heengegaan en enkele trappen hebben betreden. Voor de berekening mag men dus wel stellen, dat aan het eind van Kring VIII in N^5 op Kaart I de dag van 29 Maart om 6 uur voor hen daar is verstreken. Het was dus al in Z XXVII na Dante's ontwaken 30 Maart. Nu moest ik om tot den waren tijd en de ware afmetingen te komen afleidend te werk gaan en opzettelijk factoren verwaarloozen voor de duidelijkheid om die later in te voeren. Zoo is de Berg overal tot in Fig. M voorgesteld als een kegel, in Fig. M voor $\frac{2}{3}$ als een stapel cylinders, waar het onderling verschil van hun straal veel te groot is geteekend. Het is slechts 18 voet (Zie Z X v. 24 N 3) en dit is zóó weinig op den geheelen straal, dat ik het zelfs bovenaan bij een verschil van $7 \times 18 = 126$ voet verwaarloos en doe of Dante langs den loodrechten wand van één cylinder is gestegen tot N^5, in Fig. II C: $= L^{19} = cy^6$ gesteld.

Bij berekening van den ganschen inhoud vallen dan N^6 en N^4 van Kaart I op Kaart I A samen in N^4. Van N^5 is hij in Z XXVII al gegaan door het vuur naar L^{19}, welk punt

op Kaart I A samenvalt met N^5 en vandaar is hij nu gestegen tot L^{20}. Was de gansche Berg een kegel met een helling van 45°, dan zou L^{20}, het eind van een trap met een helling van 45°, moeten samenvallen met L^3 en er geen plateau op den top kunnen zijn. Nu spreekt het van zelf, dat het dus hier in L^{20} westwaarts later 6 uur is dan in L^3.

De opgegeven tijdstippen blijven voor den cylinder dezelfden als voor den hulpkegel, van af $\frac{1}{3}$ van de hoogte voorbij den meridiaan westwaarts, maar de stand door de Zon ingenomen, waardoor het op de cylinderpunten daar zoo laat is, is dan telkens westwaarts van den meridiaan naar een bepaalde maar niet-rechtstreeksche evenredigheid later dan voor de kegelpunten, eerst daarvoor aangenomen en wel: op gelijke hoogte. Oostwaarts van den meridiaan zou het voor cylinderpunten op gelijke hoogte van onderstelde kegelpunten naar dezelfde evenredigheid vroeger zijn. Op den meridiaan is de tijd voor cylinder- en kegelpunten op dezelfde hoogten gelijk. Want het schaduwvlak van dag- en nacht valt daar loodrecht op den aequator door het meridiaanvlak, hetgeen echter slechts waar is onder de voorwaarde, dat de ecliptica samen valt met den hemel aequator. Daar men dit altijd gesteld heeft om den tijd gemiddeld te berekenen en dit miniem weinig met den waren astronomischen tijd verschilt, welke door sferische driehoeksmeting berekend wordt, is het onnoodig dit verschil te bepalen. Op Kaart I en II liggen L^4 en L^5 op het kegeldeel van den Berg, L^6 en L^7 op de grens van het kegel- en cylinderdeel, zoodat ook voor L^6 en L^7 de kegel-tijd nog geldt. L^8 ligt op Kring III, waarvoor als tijd vanaf L^7 1 mijl gaans op aarde is opgegeven (Zie Z XIII v. 22-25 N 3) en L^9 in het meridiaanvlak met één tijd voor keg. en cyl. en zooveel graden van de N-pool als het punt op $\frac{1}{7}$ cyl-hoogte boven N^1 van Cadix (Zie Kaart I, Z XXVII N 1).

Nu rust het kegeldeel van den Berg op den ondersten, loodrechten wand *ff'* (Zie Kaart I, II) d. i: op een cylinder, terwijl het strand zich uitstrekt van L^1 tot *f* binnen het fictieve kegeldeel L^1 L^2 N^1 N^2 op Kaart I. Bekend is de straal van de aarde volgens Phil. door Dante gesteld op 3250 mijl (Zie I Z XXXI N 4) mijl op Kaart I: M L^1 = S. Zie nu nu Kaart I A: De straal R. van de kegelbasis = een rechthoekszijde L L^1 van den gelijkbeenigen, rechthoekigen driehoek M L L^1, dus is L L^1 = M L = $\frac{S}{\sqrt{2}}$ = $\frac{3250}{1,4142}$ = 2298,112 mijl. De straal r en de hoogte h van cylinder N^1 N^2 N^3 N^4 zijn gelijk $\frac{2}{3}$ R = $\frac{2}{3}$ H, de straal en de hoogte van kegel L^1 L^2 L^3, dus ook r = h. h = $\frac{2}{3}$ H, omdat L^6 op $\frac{1}{3}$ van de hoogte ligt (Zie Z X v. 13-19 N 1). Dan zijn op Kaart I A: N^1 O = r en O L^3 = h = $\frac{2}{3}$ R = $\frac{2}{3} \times \frac{S}{\sqrt{2}}$ = 1532,074 mijl. L^3 N^4 = N^1 O = O L^3 = 1532,074 mijl. Trap L^{19} L^{20} gelegen op $\frac{12}{24}$ = $\frac{1}{2}$ omtrek, dus op den evenaar, is de hypothenusa van een gelijkb., rechth., drieh., waarvan elke rechthoekszijde = $\frac{1}{7}$ h is, dus is ook de afstand N^4 L^{20} op Kaart I A = $\frac{1}{7}$ h = $\frac{1}{7}$ r, dus de afstand L^3 L^{20} = r — $\frac{1}{7}$ r = 1170,349 mijl.

Bij het meten van den tijd worden de 126 voet, die L^3 L^{20} minder is gelijk 0 gesteld. N^5 is op Kaart IA ook daardoor = L^{19}, op Kaart I niet. N^5 = L^{19} gemeten naar Kaart IIC (hiervoor het nauwkeurigst) ligt op $19\frac{1}{2}°$ afstand van L^3. Als Dante zich dus 's avonds om 6 uur begeeft van N^5 naar L^{19} is hij — voor beide punten mag men stellen — $19\frac{1}{2}°$ verder dan in L^3 = 1 uur 18° min. later, dus is het dan in L^3 al 7 uur 18 min., gemeten in rechte lijn westwaarts naar L^{19}, op den mer. door L^3 10 uur 18 min. Hoeveel lager westwaarts in Fig. M de stand M^6 der Zon valt dan de lijn gaande door CG (Cadix, Ganges), als het in N^5 — gelijk L^{19} gesteld — 6 uur is en L^{19} op een cylinder ligt, zie daarvoor: g) pag. 404, 405. L^{20} ligt op Kaart IIC op 1170,349 mijl = $16\frac{1}{2}°$ bijna van L^3 en niet in L^3 als op een kegel. Is het dus in L^{20} op $\frac{21}{21}$ der hoogte 180° cyl.-omtr. 6 uur 's morgens 30 Maart,

dan is het in L^3, gemeten in rechte lijn westwaarts naar L^{20}: $16\frac{1}{2}^\circ$ verder = 1 uur 6 min. later = 7 uur 6 min., en op den mer. door L^3: 10 uur 6 min. Heeft de lezer de zonnestanden in de figuren kunnen volgen, dan is hij genoeg georiënteerd om het verschil in graden en daardoor in uren zelf nu te zien voor alle tijd-correcties, die ik zal aangeven na de afmetingen van Hel en Louteringsberg.

De Hel bestaat uit een reeks cylinders en afgeknotte kegels, ruwweg uit een sector met een tophoek van 90°. Daar Phil. den waren zonnestand op punt L^6 van den Berg niet kon bepalen, was daardoor verder slagen met de mathematische reconstructie uit Dante's gegevens onmogelijk, want L^6 is nà Kring I het uitgangspunt voor de rest. Globaal is de Hel als bolvormige kegelsector der aarde gelijk aan ML^1PL^2 op Kaart I. De straal der aarde $S = 3250$ mijl en de inh. van dien sector $= \frac{2}{3}\pi\ S^2 \times$ p.p = hoogte: segment $L^1L\,L^2P$ op Kaart I $= S—R = 3250—\frac{3250}{\sqrt{2}} = 3250—2298{,}112 = 951{,}888$. De sector $= \frac{44}{21} \times 3250^2 \times 951{,}888 = 2.106.618.809{,}909$ kub. mijl. De straal van den omtrek R = hoogte H, omdat de sector in doorsnee twee gelijkb. rechth. drieh. MLL^1 en MLL^2 vormt. $R = H = \frac{S}{\sqrt{2}} = 2298{,}112$ mijl. Dan is de grootste omtrek $2\pi R = \frac{44}{7} \times 2298{,}112 = 14445{,}275$ mijl. Dit stemt niet met het getal, waartoe ik afgaande op Phil. in I kwam, omdat daar (p. 415 en 416) per abuis door mij de straal met $\frac{22}{7}$ is vermenigvuldigd.

Nu is de ruimte (Zie Kaart I, IA), waarbinnen de Berg is gelegen: de kegel $L^1\,L^2\,L^3$ + cylinder $N^1\,N^2\,N^3\,N^4$ — kegel $N^1\,N^2\,L^3$ = afgeknotte kegel $L^1\,L^2\,N^1\,N^2$ + cyl. $N^1\,N^2\,N^3\,N^4$. Inh. keg. $L^1\,L^2\,L^3 = \frac{1}{3}\pi\,R^2\,H$, inh. cyl. $N^1\,N^2\,N^3\,N^4 = \pi\,r^2\,h$. Om dus de inh. van het lichaam $L^1\,L^2\,N^2\,N^4\,N^3\,N^1$ te berekenen, telt men bij $\frac{1}{3}\pi\,R^2\,H$ nog $2 \times \frac{1}{3}\pi\,r^2\,h$. $H = R$ en $h = r = \frac{2}{3}\,R = \frac{2}{3}\,H$ dus is: Inh. $L^1\,L^2\,N^2\,N^4\,N^3\,N^1 = \frac{1}{3}\pi\,R^3 + \frac{2}{3}\pi\,r^3 = \frac{22}{21} \times (2298{,}112)^3 + \frac{44}{21} \times \frac{8}{27} \times (2298{,}112)^3 = 1.156.348.623{,}879 + 684.873.258{,}446 = 1.841.221.882{,}325$ kub. mijl. De grootste omtrek van den Berg is ook weer

14445,275 mijl en die van den bovensten afgeknotten kegelrand $2 \pi r = \frac{4}{3} \pi R = 9630,164$ mijl.

Nu de lengte der trappen: De basis van de 7 gelijkb. rechth. drieh., waarvan er één met $L^{19} L^{20}$ in, de anderen langs den omtrek, die door de trappen gevormd worden $= \frac{1}{7} h = \frac{1}{7} r$. Elke basis $= \frac{1}{7} \times \frac{2}{3} R = \frac{2}{21} R$. De halve omtrek cyl. $= \pi r = \frac{2}{3} \pi R = \frac{44}{21} R$. Elke basis is $\frac{2}{21} R = \frac{1}{22}$ van $\frac{44}{21} R = \frac{1}{22}$ van den halven cyl.-omtrek, dus 6 trappen $= \frac{6}{21} = \frac{3}{11}$ halve cyl.-omtr. $= \frac{3 \times 180°}{11} = \frac{540°}{11} = 49°$ ruim, (Zie Kaart II) dus beslaat 1 trap langs den omtrek $\frac{49°}{6} = 8°$ ruim of 8°10′.

Hierbij nog een paar correcties betreffende den waren, afgeknotten kegel ten opzichte van den fictieven: $L^{1} L^{2} N^{1} N^{2}$ en van den tijd oostwaarts van den meridiaan. De laatste helt niet met een hoek van 45°, maar van N^{1} omlaag met een hoek van waarschijnlijk 50° tot het onderste deel ff^{1} (Zie Kaart I), dat weer een loodrechten cylinder vormt. Hierin is een pad *fg*, dat vermoedelijk met een hoek van 85° opgaat en waarvan dus het einde *g* wat hooger valt dan f^{1}, dat in een lijn loodrecht boven *f* het kegelvlak snijdt. De breedte die tusschen den waren kegel van $N^{1} ff^{1}$ en den fictieven van N^{1} tot L^{1} door het verschil in helling vrij komt, wordt dus ingenomen door het strand, welks breedte gelijk is aan $L^{1} f$. Op het kegelvlak liggen drie Omgangen der Tragen. Men mag wel aannemen, dat hun afstanden onderling gelijk zijn. Deze moeten te vinden zijn uit hun uiterste afstanden: de grens der atmosfeer, die tot de voeten van den Engel voor de Poort reikt, (Zie Z XXI v. 40-49 N 7) maar waarvan mij de opgaaf in mijlen bij Dante niet bekend is en de hoogte ff^{1} of *fg*, die ik gelijk onderstel aan die tusschen Lerici en Turbia (Zie Z III v. 49-52 N 8, Z IV v. 23-28 N 5). Dante blijft van 4 uur 's nachts van 27 Maart tot 12 uur 20 min. op het strand (Zie Z I v. 13-40 N 6, p. 5 Fig. B, Z IV v. 13-17 N 3 Fig. E) dus 8 u. 20 min. en is op den Omgang der Tragen in boete en bekeering, als het 12 uur is op den top van den Berg (Zie Z IV v. 136-139 N 21 Fig. F) en 3 uur in L^{1}. Hoe laat het dan

op dien Omgang zelf is te *i.j.*, kan berekend worden, als men de helling van het vlak en die hoogte weet, waar hij meende, dat de atmosfeer eindigde en de hoogte *ff*1. Dan geeft hij weer een tijdstip aan in Z VIII v. 1-7 N 1 n. 1: 6 uur. Dit is in Fig. G aangegeven voor L^1 maar het is (Zie Kaart I) die tijd voor *n* en L^4, dus is het dan in L^1 later; hoeveel is te berekenen als men de hoogte van *n* en L^4 weet. In Z VII v. 70-73 N 7 gaat hij slechts zoover naar rechts op het kronkelpad, dat hij nog tot op 30° ten O. en W. van de Zuidpool daar de baan van het Zuiderkruis er om heen kan waarnemen in Z VIII v. 85-88 N 12 op het Z. hemel-halfrond. Ook staat er: Z VII v. 1-7 N 7, dat zij zich niet ver van L^1 bevinden te *n;* de afstand is echter veel grooter, dan ik dien eerst schatte. In Z IX v. 1-10 N 1 is het naar Fig. H met den graadboog gemeten 5 uur 44 min. in L^3, 8 uur 44 min. in L^1, dus in L^4 vroeger; hoeveel hangt alweer af van de hoogte van L^4, die ik niet ken. Maar met de verzen

En reeds twee uren rees de Nacht ten hoogen
Der drie ter plaatse, waar wij ons bevonden,
Wijl neer de wieken van het derde' al bogen,

is met ter plaatse blijkbaar de gansche Berg bedoeld en niet de Vallei: L^4. Alleen bewijst dit, dat gerekend naar den tijd voor L^4 Dante evenveel vroeger insliep en om 8 uur, als die met den tijd van L^1 verschilt nominaal en reëel van af 6 u. 's av. 28 Maart en nom. 2, gedragen door Lucia, reëel 2 u. 40 min. vanaf 6 uur 's morgens 28 Maart.

In Z X en verder zijn voor de tijd-rekening tot Z XXVIII de uren van L^1, L^4 en N^1 gelijk gesteld. Voor die berekening hindert dit niet, gelijk ik reeds opmerkte in Z X v. 12-19 N 1. Het is onjuist, dat L^4 en N^1 loodrecht boven elkaar liggen, gelijk ik daar beweerde. Zie Kaart I.

Ten slotte moet het verschil van zonnestand bij denzelfden tijd voor de hulpkegel- en de cylinder-punten westwaarts van

den meridiaan worden vastgesteld. Dit is te doen met een methode van de hoogere wiskunde, maar ter wille van de lezers volg ik liever de meest aanschouwelijke en primitieve, wellicht ook door Dante zelf toegepast. De kegel is gelijkbeenig rechthoekig. Zie nu Fig. II A, waar kegel en cylinder van Fig. I en Fig. I A in de ruimte zijn geteekend:

Op welke hoogte van den kegelmantel men zich ook bevindt en welken hoek een loodlijn daaruit neergelaten op de as ook maakt met het vlak m—cy^6—a—b, altijd wordt door die loodlijn, de as en de lijn, die m met het hoogtepunt verbindt een gelijkb. rechth. drieh. gevormd.

Neem als hoogtepunt willekeurig k^x, als loodlijn uit k^x op de as k^xm^x, dan is de driehoek k^xm^xm altijd gelijkb. rechth.

Op welke hoogte van den cylindermantel men zich ook bevindt en welken hoek een loodlijn uit dat hoogtepunt neergelaten op de as ook maakt met het vlak m—cy^6—a—b en ook de lijn evenwijdig aan die loodlijn op de as uit het bovenvlak van den cylinder, altijd wordt door die twee loodlijnen, de as en de lijn, die evenwijdig met de as deze twee loodlijnen verbindt, een rechthoek gevormd.

Neem als hoogtepunt in het verlengde van m^xk^x : cy^x. Trek uit cy^x een lijn cy^{x1} evenwijdig met de as en laat uit cy^{x1} evenwijdig met cy^xm^x een loodlijn op de as neer: $cy^{x1}m$, dan is $mm^x\ cy^x\ cy^{x1}$ altijd een rechthoek.

Laat men nu een loodlijn neer k^xk^{x1} op mcy^{x1}, dan is $mk^{x1} = m^xk^x$ en $mcy^{x1} = mcy^x$; evenzoo hun projecties op het vlak m—cy^6—a—b; dan is mij = m^xv en mz = m^xw. Trekt men nu uit het middelpunt der aarde — hier onzichtbaar — op den tijdboog: den hemelevenaar TT^1 de stralen, die gaan door v en w, dan zijn hun onderlinge afstanden, die het tijdverschil en dus ook dat van den zonnestand bij dit tijdverschil voor k^x en cy^x aangeven, afhankelijk van de hoogte, waarop k^x en cy^x liggen èn van den hoek α, die het vlak van m^xk^x en m^xcy^x n.l. m^x—cy^x—m—cy^{x1} maakt met het vlak m—cy^6—a—b.

Aldus projecteeren we nu de hoogtepunten van Kaart II, L^9, L^{12} enz., die wij als kegelpunten noemen: k^1, k^2, ... enz. en als cylinderpunten: cy^1, cy^2 ... enz. in vlak $m—cy^1p—cy^6p$ van IIB en verbinden de geprojecteerde punten in IIB met m, dan krijgt men daar geprojecteerd de kegel- en cylinderstralen mk^1p, mk^2p ... enz., en de cylinderstralen mcy^1p, mcy^2p ... enz., die met mcy^6p hoeken maken van 90°, 60°, 45°, 30°, 15° en 0°. Projecteer nu mk^2p, mk^3p ... enz., mcy^2p, mcy^3p ... enz. op mcy^6p dan verkrijgt men ma, mb, ... enz., ma^1, mb^1 ... enz.

Brengt men nu de afstand ma over op de aangegeven hulp-kegelhoogte en de afstand ma^1 op de werkelijke cylinderhoogte in Fig. IIC en verbindt die punten met het middelpunt der aarde M en trekt die verbindingen door tot den hemelevenaar, dan zijn dit twee stralen van den hemel-equator, wier afstand in graden aangeeft het verschil in tijd en dus van zonnestand bij dien tijd voor hulpkegel en cylinder. In Fig. IIC is $p^6 a = ma$ in Fig. IIB en $p^6 a^1 = ma^1$ in Fig. IIB. Nu brengt men a en a^1 over op hun ware hoogte k^2 en cy^2 in het vlak $O\,N^2\,N^4\,L^3$ en verbindt dan k^2 en cy^2 met M, het middelpunt der aarde, en trekt M k^2 en M cy^2 dóór tot den evenaar in r^2 en r^{2a}. Dan is het verschil in graden tusschen $s^2\,M\,r^2 = p^2\,M\,k^2$ en $s^2\,M\,r^{2a} = p^2\,M\,cy^2$ het verschil van zonnestand bij gelijkheid der tijdstippen voor k^2 en cy^2 en is het dus in cy^2 zooveel later dan in k^2, als het getal graden van $p^2\,M\,k^2$ en $p^2\,M\,cy^2$ verschilt, waarbij 15° = 1 uur is. Zoo vindt men het ook voor k^3 en cy^3, enz.

Bij den stand der Fig. MM^1, MM^2 ... MM^6 dient men er op te letten, dat de stand van het schaduwvlak en de Zon — bij M^1 ook voor de Maan — door pijlen gewezen is voor het tijdstip ten opzichte van L^3, als de andere punten vanaf L^8 op een kegel liggen, omdat het tijdstip ten opzichte van de andere punten hier niet dan zeer moeilijk te teekenen is als uitgangspunten voor de tijdbepaling. Weet men hoeveel de tijd en het aantal graden van den stand verder westwaarts

telkens voor L^3 verschilt, gelijk hieronder in a) . . . g) is opgegeven, dan kan men zelf, daar voor L^{12} . . . L^{19} het tijd- en graadverschil gegeven zijn, als die op één cylinder liggen, uit het van a) . . . g) gegeven tijdverschil van L^{12} . . . L^{19} met L^3 den zonnestand voor L^{12} . . . L^{19} zelf nawijzen.

Wat betreft de Maan in Fig. M^1 dit: In Z XVIII N 10 staat, dat de Maan zich beweegt tegen den loop des hemels in van het Westen naar het Oosten n.l.: het opgangspunt van de Maan, dat zich elken avond 13°10',6 verplaatst. Zonder deze toelichting zou men er uit kunnen lezen, dat de Maan zich langs den hemel tegen de richting van Zon en sterren beweegt. Dante rekende blijkbaar 15° = 1 uur.

Met den graadboog gemeten op Kaart IIC vindt men nu:

a) Hoek p^2 M k^2 = 9½° en hoek p^2 M cy^2 = 12½° dus 3° verschil = 12 min. verschil; k^2 op Kaart IIC is kegel-proj. L^{12} op Kaart II bij den stand v. Fig. L. Het is daar in L^{12} 6 uur 's avonds, dus op den meridiaan door L^3 gaande 7 uur 's nachts (Zie Z XVII v. 70-73 N 1). Is cy^2 cyl.-proj. L^{12}, ligt dus L^{12} op den cyl. en is het daar 6 uur, dan is het op den mer. door L^3 7 uur 12 min. en staat de Zon 3° lager westwaarts naar J (Jeruzalem) dan in Fig. L.—

b) Hoek p^2 M k^{2a} = 11° en hoek p^2 M cy^{2a} = 15½° dus 4½° verschil = 18 min.; k^{2a} op Kaart IIC is kegel-proj. L^{13} op Kaart II bij den stand van Fig. MM^1. Het is daar in L^{13} 17 min. over half 2, in L^{12} 2 uur en in L^{14} half 2 's nachts, dus op den mer. door L^3 3 uur 's nachts (Zie Z XVIII v. 73-82 N 10). Is cy^{2a} cyl.-proj. L^{13}, ligt dus L^{13} op den cyl. en is het daar 17 min. over half 2 's nachts, dan is het op den mer. door L^3 3 uur 18 min. en staat de Zon 4½° hooger westwaarts naar C (Cadix) en de Maan 4½° lager westwaarts naar G (Ganges) dan in Fig. MM^1.—

c) Hoek p^3 M k^3 = 10° en hoek p^3 M cy^3 = 16½° dus 6½° verschil = 26 min.; k^3 op Kaart IIC is kegel-proj. L^{14} op Kaart II bij den stand van Fig. MM^2. Het is daar in L^{14} half 8, op den mer. door L^3 9 uur 's morgens, in L^1 12 uur

's middags (Zie Z XIX v. 34-40 N 6). Is k^3 cyl.-proj. L^{14}, ligt dus L^{14} op den cyl. en is het daar half 8, dan is het op den mer. door L^3 9 u. 26 en in L^1 12 u. 26 en staat de Zon $6\frac{1}{2}^\circ$ hooger westwaarts naar L^3 dan in Fig. MM^2.—

d) Hoek $p^4 M k^4 = 7^\circ$ en hoek $p^4 M cy^4 = 19$ dus 12° verschil = 48 min.; k^4 op Kaart IIC is kegel-proj. L^{16} op Kaart II bij den stand van Fig. MM^3. Het is daar in L^{16} 10 uur 's morgens (Zie Z XXII v. 118-121 N 21), dus op den mer. door L^3 12 uur 's middags. Is cy^4 cyl.-proj L^{16}, ligt dus L^{16} op den cyl. en is het daar 10 uur, dan is het op den mer. door L^3 12 uur 48 min. en staat de Zon 12° lager westwaarts naar G. dan in Fig. MM^3.—

e) Hoek p^4 M $k^{4a} = 8\frac{1}{2}^\circ$ en hoek p^4 M $cy^{4a} = 20\frac{1}{2}^\circ$ dus 12° verschil = 48 min.; k^{4a} op Kaart IIC is kegel-proj. L^{17} op Kaart II bij den stand van Fig. MM^4. Het is daar in L^{17} 17 min. over half 12, in L^{18} half 12 's morgens (Zie Z XXV v. 1-4 N 1, N 19) dus op den mer. door L^3 2 uur 's middags. Is cy^{4a} cyl.-proj. L^{17}, ligt dus L^{17} op den cyl. en is het daar 17 min. over half 12, dan is het op den mer. door L^3 2 uur 48 min. en staat de Zon 12° lager westwaarts naar G. dan in Fig MM^4.—

f) Hoek $p^5 M k^5 = 6^\circ$ en hoek $p^5 M cy^5 = 20^\circ$ dus 14° verschil = 56 min.; k^5 op Kaart IIC is kegel-proj. L^{18} op Kaart II bij den stand van Fig. MM^5. Het is daar in L^{18} half 5 (Zie Z XXVI v. 1-10 N 1), dus op den mer. door L^3 7 uur 's avonds. Is cy^5 cyl.-proj. L^{18}, ligt dus L^{18} op den cyl. en is het daar half 5, dan is het op den mer. door L^3 7 uur 56 min. en staat de Zon 14° lager westwaarts naar G. dan in Fig. MM^5.—

g) Hoek $p^6 M k^6 = 3\frac{1}{2}^\circ$ en hoek $p^6 M cy^6 = 19\frac{1}{2}^\circ$ dus 17° verschil = 1 uur 4 min.; k^6 op Kaart IIC is kegel-proj. L^{19} op Kaart II bij den stand van Fig. MM^6. Het is daar in L^{19} 6 uur (Zie Z XXVII v. 61-69 N 6) dus op den mer. door L^3 9 uur 's avonds. Is cy^6 cyl.-proj. L^{19}, ligt dus L^{19} op den cyl. en is het daar 6 uur, dan is het op den mer.

door L^3 10 uur 4 min. en staat de Zon voor cy^6 16° lager westwaarts naar J. dan in Fig. MM^6.— k^6 verschilt met L^3 $2\frac{1}{2}$°= 1 min. dus is het constante tijdverschil — zooals het b.v. tusschen L^1 en L^3 altijd 3 uur is bij 45° verschil van ligging — $vancy^6$ met L^3 1 uur 4 + 14 min. westwaarts gemeten van L^3 naar L^{19} = 1 uur 18 min., daar het constante verschil van ligging van L^3 en van L^{19} $19\frac{1}{2}$° is.

Verder in bijzonderheden treden is onnoodig, omdat hier het Stelsel van Ptolemaeus gevolgd is met de kaart van Strabo, de laatste naar Dante's opvatting gewijzigd, en daar andere factoren, die in rekening komen bij de moderne sterrenkunde en geographie, hier niet gelden.

[1]) In het midden van het aardsche Paradijs is een vlakte, die begrensd wordt door de beek Lethé aan de westzijde, vanwaar hij nadert. Een zoele wind komt hem hier tegemoet in tegenstelling met den wervelstorm in Kring II van de Hel en de ijswind in Kring IX en het Hol van Judecca, als symbool van Gods Wil, die de planten doet buigen in de richting der Zon, het symbool van Christus, van het O. naar het W. De schaduw valt (v. 12) het eerst des ochtends westwaarts.

[2]) V. 16-22. Bij Ravenna niet ver van de vervallen havenstad Chiassi vindt men een groot pijnbosch. Sirocco is de middagwind, die in Italië drukkende hitte veroorzaakt, Eolus: de god der winden.

[3]) V. 31-46. V. 33 herinnert aan psalm CXXI v. 6: „De zon zal U des daags niet steken, noch de maan des nachts." Daar hij (v. 34) van het W. naar het O. gaat, stroomt de beek, waar hij op stuit, van het N. naar het Z. V 41, 43, 45 op ore, effen correspondeeren met Z XXIV v. 47, 49, 51 op ore, effen, waar Buonagiunta Dante vraagt of hij het is, die de nieuwe verzen schreef, welke aldus aanvingen: „Donne, ch'avete' intelletto d'Amore" in de eerste Canzone in La Vita Nuova XIX 17-86. Hoewel ik de vele bronnen, die Cas. opgeeft Purg. p. 498-99 niet heb geraadpleegd, waarin beweerd wordt door commentatoren, dat het of Ma-

thilde van Toscane of Mathilde van Hackenborn, de dochter van Hendrik I uit de Xe Eeuw is, terwijl Phil. naar een geschrift van Dr. Lubin verwijst (Zie: Das Fegf. p. 266), welke laatste meent, dat het de heilige Mechtildes, een non te Helpede (Helfta) bij Eisleben en zuster der H. Gertrudis is, komt het mij voor, dat Dante hier evenmin als elders toevallig correspondeerende rijmen gebruikt en dat hij er beslist mee herinneren wil aan den inhoud van genoemde Canzone. Dit geeft nog niet op zich zelf het bewijs, dat daarmee bedoeld is Mathilda, een vriendin van Beatrice. Maar deze kreeg van hem den bijnaam Primavera d.i: Lente. Hierop zou dan ook v. 36 freschi mai, enkelv: maio, letterlijk: jonge meitakken (ter versiering) slaan. Nu is Proserpina, met wie hij haar vergelijkt, bij de Grieken de Lente, die door Pluto naar de onderwereld werd gevoerd (v. 49-52) en wel, toen haar moeder haar verloor en zij haar bloemen door die roof. Als deze Mathilde dus voor 25 Maart 1301 overleed en haar moeder toen nog leefde — wat mij onbekend is — is verdere twijfel vrijwel uitgesloten, te meer omdat de aanhef dier Canzone, naar Dante zelf in La Vita Nuova vertelt, hem inviel bij het wandelen langs een beek. En deze Donna ontmoet hij bij de beek Lethé en men wordt, wat het rijm op ore aanwijst, aan dat moment op de aarde herinnerd. Dan duiden dus zoowel de plaats als de rijmen en de vergelijking Primavera aan, op wien Dante's vriend, Guido Cavalcante verliefd was, ook een dichter evenals een andere vriend Lapo Gianni, de laatste de minnaar van een zekere Vanna, welke die donna's met Guido en Lapo in een sonnet van Dante genoemd zijn, waarin hij wenscht, dat zij alle zes in één bark mochten gaan over verre zeeën. Hier is hij onder een verre zee dóór naar den Louteringsberg en tot den top gestegen. Ook deze toespeling laat aan duidelijkheid niets te wenschen over. Bovendien is het een dichter Buonagiunta, die hem door dien aanhef van zijn eigen canzone niet slechts daaraan, maar aan al zijn verzen herinneren wil — dus ook aan dit sonnet — om

te weten te komen, of hij als schim Dante nog in leven ontmoet. Volgens Cas. deelt Parodi mijn meening. Het bloemen plukken beteekent hetzelfde als van Lea in den droom (Zie Z XXVII v. 97-100 N 10).

[4]) V. 49-52. Proserpina vertoefde in eeuwige lente in den wouden aan het meer Pergus en plukte daar bloemen, die zij van schrik liet vallen, toen Pluto haar schaakte en naar de onderwereld voerde. Aldus vertoeft Mathilde op het W. Halfrond in het aardsche Paradijs, de gewesten der gelukzaligen, welke naar Helleensche opvatting de Elyseesche Velden waren.

[5]) V. 52-58. Dit is een middeneeuwsche danswijze uit Dante's tijd. En ook dit beeld herinnert veeleer aan Beatrice's gezellin dan aan Mathilde van Toscane, want honderd tegen een heeft hij beide als jonge meisjes wel eens zien dansen.

[6]) V. 61-67. Amor trof toevallig (niet als gewoonlijk met opzet) zijn moeder Venus met zijn pijl, toen zij op Adonis verliefd werd (Zie Ovid. Met. X 525).

[7]) V. 67-76. De bloemen groeien hier evenals de boomen (v. 69) zonder zaad. De wind, ontstaan door de draaing der sterren — zelven bewogen door Gods Liefde — verwekt hier het leven. — Xerxes (v. 72), die den Hellespont liet geeselen met ketenen en dien kort daarna vluchtend overstak in een visschersschuit is een voorbeeld van gestraften trots (Zie Dante. De Mon. II 9). Deze zeestraat scheidde Leander van Abydos (v. 73) van zijn geliefde Hero, de priesteres van Aphrodité te Sestos. Dante vergelijkt dus zich zelf met Leander, Beatrice de allegorie van de christelijke schoonheid met de heidensche. Leander zwom om Hero te bezoeken elken nacht den Hellespont over, tot hij in de golven omkwam, waarop ook zij zich uit wanhoop in zee stortte (Zie Ovid. Heroid. XVIII 139 en volg.)

[8]) V. 76-82. Mathilde zegt: „Wellicht denkt gij, dat ik om U lach als vreemden, maar ik doe dit, daar ik mij verheug bij het plukken der bloemen d. i: het doen van goede werken. Daarom zal psalm XCII 5, Delectasti U licht

geven, die aanvangt: „Delectasti me, Domine". „Gij hebt mij verheugd, o Heer, in wat Gij gedaan hebt en over de werken Uwer handen zal ik juichen".

[9]) V. 82-87. Dante twijfelt om deze reden: Wanneer de invloed van het klimaat der aarde niet verder gaat dan tot de Poort van den Louteringsberg, naar Statius (Zie XXI v. 43 en volg) verklaarde, hoe ontstaat dan hier de wind, die anders voortkomt uit een verstoring van het evenwicht der lucht en hoe komt hier, waar geen regen valt, die beek? B. Latini, zijn leermeester, kon in zijn Tesoro Lib. II, Cap. 37 de oorzaak van de wind nog niet verklaren.

[10]) V. 87-94. God schiep den Mensch oorspronkelijk goed en voor het goede. Het hoogste, slechts aan zich zelf behagend Goede d.i.: God heeft alleen volkomen behagen in zich zelf, in de andere wezens alleen voor zooverre zij de begrensde afstraling van Zijne schoonheid zijn. Het herinnert aan Gen. I 31: „En God zag, al wat hij gemaakt had en het was zeer goed en aan Gen. II 8-25".

[11]) V. 94-103. Zie voor v. 94 Gen. III 1 en volg. Dat de dampen (v. 99) uit het water opstijgen door de aantrekkingskracht van de Zon en wolken vormen, verklaarde ook B. Latini aldus: De uitdampingen der aarde (v. 97) zijn het symbool van de zinnelijke lusten, die de ziel van hare bestemming weerhouden gelijk de wolken de Zon, het symbool van Christus, voor haar verduisteren. Zij stijgen echter niet hooger dan de Poort van het Vagevuur, want hooger begint de Loutering (Zie Arist. Meteora I 3, II 4, Moore I 131, F. Angelitti, Le regioni dell' aria nella D. C. Palermo 1899).

[12]) V. 103-109. Het Primum Mobile, op één na de hoogste Hemel, deelt zijn draaiende beweging mede aan de lagere Kringen en zoo ook aan de atmosfeer der aarde. Die kringloop wordt op den Berg echter getemperd door het Woud; op aarde wordt die — volgens Scart — onderbroken door de uitdampingen. Naar de opvatting van Th. v. Aq. was de Mensch in den staat van onschuld onbederfelijk (incorruptibilis)

ook het lichaam, niet daar het lichaam zelf onvergankelijk was, maar omdat in de ziel, geheel rein, een zekere kracht was, die het voor den dood kon bewaren. De inwendige oorzaak dier vernietiging, waar die zielskracht ontbrak, was de verdroging door den ouderdom en de uitwendige de wisseling van temperatuur. Het Paradijs moest dus om dit laatste te voorkomen door gematigde, zuivere lucht omgeven zijn. Daarom is de wind er steeds gelijkmatig (v 7). (Zie Thom. v. Aq. S. Th. P I. Quaest 97, Art. 4, Quaest 102, Art. 2).

[13]) V. 109-112. V. 107, 109, 111 op ote, angen correspondeeren met I Z III v. 95, 97, 99 en I Z V v. 23, 25, 27 met het hoofdrijm puote, erlangen. (Zie Errata II).

Gelijk Charon en Minos voor Gods Wil buigen, richten zich hier de planten (deugden) naar deze door den wind bewogen, die zelf ontstaat uit de wenteling der sterren door Zijn Liefde gedreven. Onder Zijn leiding — hierop wijst de Dichter door die rijmen — wordt de groeikracht, hier: de wind, door die planten overgebracht als kiemen van deugden, die als gewassen zonder zaad daardoor ook op het O. Halfrond der aarde groeien en als het lisch op het strand van den Berg (Zie Z I v. 134-136 N 24). Dante meende echter, dat ook aardsche planten zonder zaad opschoten, omdat men in zijn tijd de bevruchting niet zoo kon waarnemen als tegenwoordig.

[14]) V. 118-121. V. 119. Blinken ingelascht voor het rijm. In het aardsche Paradijs groeien planten als symbolen van deugden, die men op aarde niet vindt en die ontstonden zonder voorgeslacht gelijk de Mensch Gen. I 26, 27. Hieruit blijkt, dat Dante met het Droeve Woud uit I Z I v. 64 de menschen van Florence veel meer dan de stad bedoelt evenals het woud van schimmen in I Z IV v. 65-66. Dit verklaart ook waarom de Erinyen in I Z IX v. 52 N 13 op den toren van Dis Dante willen veranderen in glazuur d. w. z. zijn ziel in een grasspriet gelijk die groeien binnen de muren van het kasteel in den Limbus (Zie I Z IV v. 109-112 N 32).

[15]) V. 121-133. Deze bron ontstaat niet door regen en ook niet door water, dat door uithollingen in de aarde uit de zee stijgt volgens de theorie van Latini (Zie Z XIV v. 25-40 N 3), welke men ook terugvindt in Il Conv. Canz. VIII en wat Dante ook aannam naar Gen. II 5-6: „En de Heere God had niet doen regenen op aarde.... maar een damp was opgegaan uit de aarde en bevochtigde den ganschen aardbodem." Het hoogste punt, waartoe het water komt als wolken, is de grens der atmosfeer en de Berg steekt daar ver boven uit. De verscheidenheid van vloed en eb eener rivier vergelijkt hij zeer dichterlijk met het ademhalen als van een bewogen borst (Zie Aristot. Meteora I 13, Moore I 134). De dubbele werking is een aanduiding van de dubbele natuur der voleindigde rechtvaardiging, die in de vergeving der zonden en met haar verbonden, volkomen gewetensrust en in een onveranderlijke richting van den geest naar het goede bestaat. Dante heeft de vier rivieren in het Paradijs, (Gen. II 10-14) die een geografische aanwijzing geven, vervangen door twee stroomen, die een symbolisch-godsdienstige beteekenis hebben of ze er naast gesteld zonder ze te beschrijven, want hij dacht zich het Paradijs als een zeer uitgestrekt gebied. (Zie voor Lethé I Z XIV v. 136 en volg. en I Z XXXIV v. 130 en hier Z I v. 40.) Eunoè (Eunous) beteekent: van goeden geest, hier: van goeden wil. (Zie Z XXXIII v. 127 en volg.) Hun water heeft geen invloed, als men er niet van gedronken heeft.

[16]) 139-145. Wat de antieken als de Gouden Eeuw beschouwden, den paradijs-toestand naar heidensche opvatting als Ovid. Met I 89-112, op den Parnassus, is volgens Dante hier te vinden. Hier vervloog die Eeuw met Adams zondeval en is de nectar der goden het water van Lethé en Eunoè als een drank door God gegeven.

ZANG XXVIII

NEGENDE KRING

Achtste Plateau
Het aardsche Paradijs
De Sfeer van den Goeden Wil
De beek Lethé
Mathilde
Aard van het Paradijs

1 Tot schouwen reeds er in, rondom bewogen,
In 't heilig Woud, zoo dicht en vol van leven,
Dat 't nieuwe licht mij temperde voor d' oogen,

4 Heb 'k — langer aan den zoom er niet gebleven —
Langzaam den weg ter vlakte toen genomen,
Van welks grond me' alom geuren tegen zweven.

7 Een zephir zoet, — tot wiss'ling nooit gekomen
Aldaar — voelde' ik mij langs het voorhoofd wuiven
Zoo licht als streelend zephirs dit omstroomen,

10 Waardoor 't loof, dat in trilling 't licht doet stuiven,
Alom geboge' is naar deze' éérste zijde,
Waarheen de heil'ge Berg moet schaduw schuiven,

13 Schoon 't nimmer zóó ver uit zijn richting spreidde
Dat ooit de vog'len in zijn kruinen 't duchtten
En 't lieten zich er aan hun kunst te wijden.[1])

16 Zij zongen vol vreugd in zijn eerste zuchten
En groetten hem verscholen in de blaren,
Die op één maat met hunne lied'ren vluchtte,

19 Gelijk van tak tot tak 't zich steeds kon paren
In 't pijnbosch langs Chiassi's strand gegleden
Als Eolus Sirocco uit liet varen.[2]

22 'k Was reeds in 't oude Woud langzaam van schreden
Zoo diep, dat ik niet meer in 't oog kon krijgen
De plaats, vanwaar 'k er binnen was getreden.

25 En zie: een beek weerhield me' er voort te tijgen,
Wier kleine golfjes naar de linkerzijde
't Kruid, uit haar oever wassend, er deed nijgen.

28 De wat'ren, die op aard' zich 't helderst breidden,
Zij ware' onrein bij die nog vergeleken,
Waarin geen plekje' een schuilplaats kon bereiden.

31 De vloed is er zóó donker voort geweken
In d' eeuw'ge schaduw, dat nog nimmer stralen
Van zon of maan zijn spiegel er bestreken.

34 De voet versperd liet ik nu d' oogen dwalen
Het stroompje over om aandacht te schenken
Aan 't frisch gebloemt', dat 'k geschakeerd zag pralen.

37 En toen verscheen mij, — naar den geest zal lenken
Een ding, dat plots voor iemand op zal dringen
Door de verbazing van al 't and're denken, —

40 Een Donna eenzaam voortgaande' en aan 't zingen,
Die bloem na bloem bleef van de stengels heffen,
Die haar geheelen weg van kleur beslingen.

43 „Zeg, schoone Donna, die deez' gloed kan treffen
Door liefdestralen, zoo 'k vertrouw Uw trekken,
Die, wat het hart is, meestal doen beseffen:[3])

46 Moge' ik bij U den wil te nad'ren wekken" —
Sprak ik tot haar — „tot aan deez' oeverzoomen,
Zoodat ik, wat gij zingt, dan kan ontdekken.

49 Proserpina doet voor mijn geest gij komen,
Waar en hoe diè was, toen heur moèder deze
En toen aan háár de lente was ontnomen.[4])

52 Gelijk men dansend donna ziet gerezen,
De voeten tusschen haar gespitst en d' aarde,
Waarbij nauw d' een voor d' andere mag wezen,

55 Zoo tusschen roode' en gele bloeme' ontwaarde
Ik haar naar mij gekeerd, gelijk 't behoorde
Bij maagd, die — d' oogen eerbaar — neder staarde.[5])

58 En zooals naar mijn wenschen 't mij bekoorde,
Trad zij nabij, dat zoet de tonen klonken
Tot mij en begeleid van hare woorden.

61 Zoodra zij was, waar 't kruid is neergezonken,
Tot waar de schoone stroom het kan omspoelen,
Heeft zij mij d' opslag van haar oog geschonken.

64 Nooit schitterde zoo'n glans — naar mijn gevoelen —
Uit Venus oogen, toen zij werd doorschoten
Door haren zoon, gansch tegen zijn bedoelen.[6])

67 Haar lach is van den rechterkant gevloten
En zij verzaamde méér kleur met haar handen,
Dan zonder zaad aan 't bergvlak is ontsproten.

70 Drie schreden waren 't, die de vloed bespande.
De Hellespont, dien Xerxes overtrekken
Kon, die in toom der menschen trots nog bande,

73 Kon niet meer haat eens bij Leander wekken,
Tussche' Abydos en Sestos dóór gedreven,
Dan bij mij, daar geen kloof hij wou verstrekken.[7])

76 „Vreemd zijt ge; wellicht", — heeft zij aangeheven —
„Daar 'k lach op deez' plaats — eens als uitverkoren
De mensch'lijke natuur ten woon gegeven —

79 Zal 't U verbazen en met argwaan storen,
Maar licht zal U psalm „Delectasti" schenken
Om nevels in U denken te doorboren.[8])

82 En gij, vooraan daar, en die mij woudt wenken,
Wilt gij méér hooren: zeg 't, dat 'k niet blijf steken,
Na elke vraag 'k voldoe fluks voor Uw denken". —

85 „Het water, 't woudgeruisch" — ving 'k aan te spreken —
Blijve' in mij 't nieuw geloof der zaak bestrijden,
Die 'k hoorde', als tegendeel me' er van geleken" —[9])

88 Waarop zij: „'k Zal U d' oorzaak melden", — zeide —
„Hoe 't komt, wat Uw verwondering kon voeden,
U van de wolk, die U omving, bevrijden:

91 Het hoogste', alléén zich zelf behagend Goede
Schiep goed den Mensch tot goeds en gaf deez' dreven
Tot pand van eeuw'gen vrede in zijn hoede.[10])

94 Door zìjn schuld is hij kort er slechts gebleven,
Door zìjn schuld heeft voor weenen en voor klagen
Eerbare lach, 't zoet schertsen hem begeven.

97 Dat uit went'ling der dampen — uitgeslagen
Beneden — aan het water d' aarde' ontvloten,
Die, naar zij 't kunnen, warmte nà steeds jagen,

100 Er voor den Mensch geen strijd uit is ontsproten,
Steeg deze Berg zoo hoog naar 's Hemels Kringen
Slechts vrij van 't punt af, waar die is gesloten.[11])

103 Daar heel de lucht in 't rond blijft voorwaarts dringen,
Doordat het hoogst der zwerken om blijft varen,
Als stoornis elders niet haar heen zal dwingen,

106 Zoo op 'deez' top gansch vrij in lucht te' ontwaren,
Die stroomt, volgt die ook zulke wentelgangen
En ruischt daardoor het Woud, zoo dicht van blaren.[12])

109 En de bewogen plant kon kracht erlangen
De kiemen aan de lucht toe te doen komen,
Die deze' in 't rond weer verder doen ontvangen.

112 En door de aarde worden ze opgenomen,
Naar zij zelf, haar klimaat geschikte plekken
Tot teelt biedt van in deugd verscheiden boomen.

115 Het zou niet de verwondering meer wekken,
Als men dit hoorde, kon men plante' ontwaren,
Die zonder zaad daarin hun wortels strekken.[13])

118 Weet: vol van kieme' is — gij moet dit ervaren —
't Gewijd gebied, dat ge' om U thans ziet blinken
En draagt vrucht, die men ginds niet kan vergaren.[14])

121 Het water ziet gij niet uit ader zinken,
Uit damp vervormd, door kou weer neer gezonden,
Als vloed, wiens adem hem doet rijze' en slinken.

124 't Gaat uit steeds eender, zek're bron gewonden,
Die zooveel uit Gods Wil heeft opgenomen,
Als 't er van uitstort door twee open monden.

127 Van dien kant komt het met de kracht aanstroomen,
Die heug'nis aan de zonden doet vergeten,
Ginds: die van elk goed werk weer op doet komen.

130 't Wordt hier Lethé, ginds Eunoè geheeten,
Waarheen gij gaat en het kan niets bereiken,
Voor men zijn smaak èn hier èn ginds zal weten.[15]

133 Geen kracht kan men met deze vergelijkèn
En zoo ik U reeds naar Uw dorst kon drenken,
Wanneer ik U niets verder meer laat blijken,

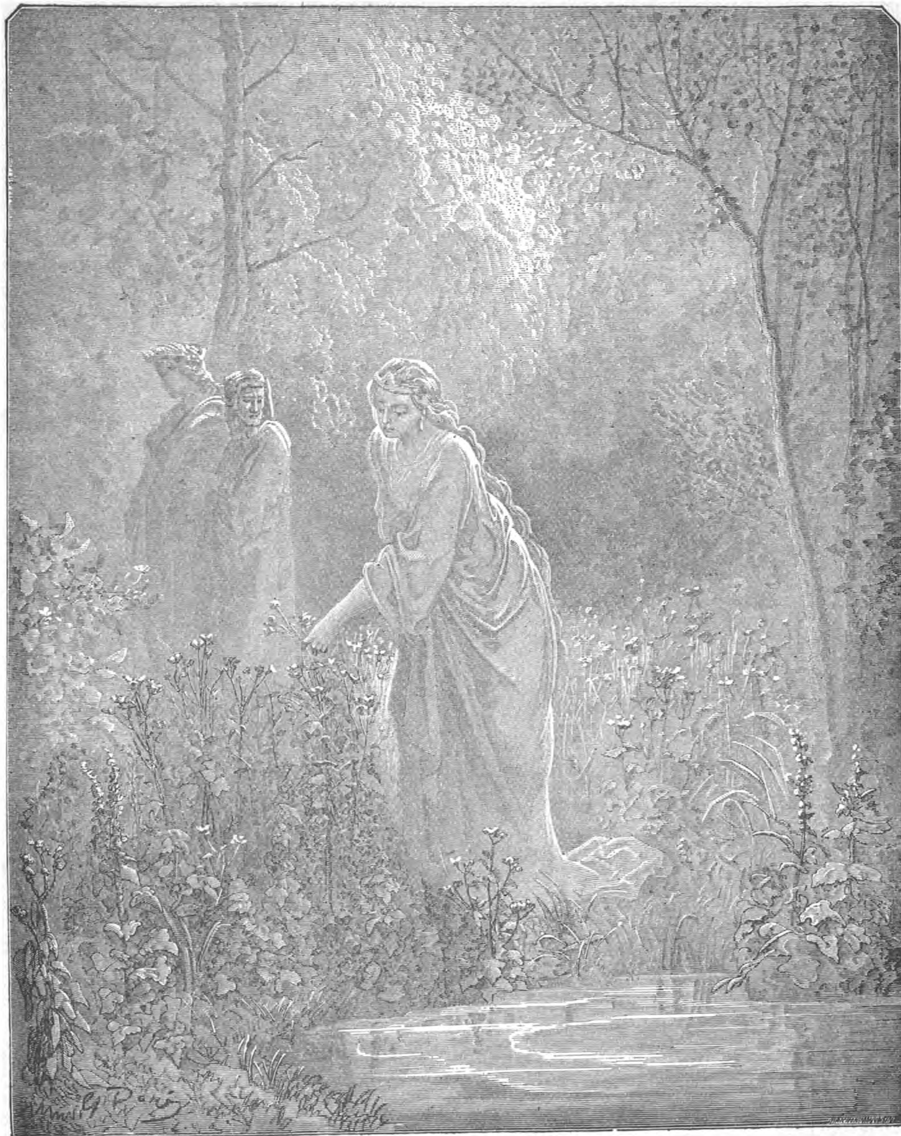
136 Wil 'k toch uit gunst U nog een toegift schenken
En 'k meen niet minder aang'naam U mijn woorden
Door méér dan wat 'k beloofde, U deed denken:

39 Wien naar d' antieke wijze dichtten, gloorde
De Gouden Eeuw, 't geluk daarin gevonden,
In droom op den Parnas licht voor deez' oorden.

142 d' Onschuld des Menschen wortelt in déëz' gronden.
Hier is 't steeds lente' en wordt alle' ooft gedragen.
't Is hier, dat nectar, waarvan elk spreekt, bronde".—[16]

145 Toen heb 'k mijn blikken weer geheel geslagen
Naar mijn Poëten, die er lachend leerden —
Naar 'k zag — dat, waar zij 't laatst van wou gewagen,

148 Dan mij weer naar de schoone Donna keerde.

Een Donna, eenzaam voortgaande' en aan 't zingen,
Die bloem na bloem bleef van de stengels heffen,
Die haar geheelen weg van kleur beslingen.
Z XXVIII v 40—43

ZANG XXIX

INHOUD

Mathilde juicht, omdat nu niet slechts sprake is van vergeving der zonden, maar omdat de Lethé de herinnering daaraan zal wegnemen en leidt Dante nu verder, die dan de triomftocht der Kerk aanschouwt.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-4. Cantata, is als rijm van Bohl overgenomen, hoewel ik tot hiertoe principeel nooit de rijmen van andere vertalers na ging en het ook verder niet zal doen dan, waar het absoluut moet.

Verliefd is hier bedoeld in geestelijken zin. Beati quorum tecta sunt peccata: Zalig zij, wier zonden bedekt zijn, (Psalm XXXI) d. w. z.: die ze door het drinken uit de Lethé konden vergeten.

[2]) V. 7. Dreef, uit het Leitmotief. Zij wordt door geestelijke liefde bewogen. Nu gaan ze van het N. naar het Z. (Zie Kaart II).

[3]) V. 10-13. En nu bij een ombuiging weer van het W. naar het O. (Zie Kaart II).

[4]) V. 22-31. Eva duldde den sluier niet, waaronder God voor haar de kennis des goeds en des kwaads verborg. Dit bracht de erfzonde in de wereld. Anders had Dante geboren als die planten van jongsaf als alle menschen de paradijsvreugde genoten. Gen. II 17, III 5-6.

[5]) V. 31-37. De onderpanden van eeuw'ge vreugd zijn de bloemen en planten.

[6]) V. 37-43. V. 35, 37, 39 op ami, agen correspondeeren met Z. XXIII v. 33, 37, 39 over de Zwelgers in Kring VII, die vergeefs begeeren onder den vruchtboom en de beek met Z XXVII v. 113, 115, 117, waar Virgilius Dante belooft dat diens begeerten bevredigd zullen worden en met I Z I v. 47, 49, 51 van de hongerige Wolvin als tegenstelling, want nu bij het naderen van den triomfstoet der Kerk voelt hij al dat voor zijn wenschen bevrediging komt. De heil'ge maagden zijn de Muzen, die hij voor de beschrijving nogmaals te hulp roept als in Z I v. 7 en volg. en Urania, de Muze der sterrenkunde, in het bijzonder, omdat deze stoet uit den hemel daalt en het aardsche Paradijs de overgang daarheen is.

[7]) V. 43-52. Dante ziet eerst alleen, wat die voorwerpen met boomen gemeen hebben, hetgeen in de oude philosophie l'obietto commun heet (Zie Arist: De anima II, Moore I 112); daarna begint de kracht tot oordeel te werken, die daartoe het verstand voedt. Deze kracht is het onderscheidingsvermogen. Nu ziet hij, waarin die voorwerpen van boomen verschillen en verneemt uit het gezang ook stemmen. (Zie voor het Hosannah Par. VII 1-4).

[8]) V. 52-55. De kandelaren glansen heller dan de Maan, wanneer die in de helft van de maand vol is en bij heldere nacht op het hoogst staat. Zij duiden de zeven gaven van den H. Geest aan (Zie Apocalypse I 12, IV 5, Il Conv. IX 21). Onder de zeven gaven, die uit Isaïas XI v. 2 genomen zijn, verstaat Thom. v. Aquino de geschiktheid der verscheidene krachten van de menschelijke ziel om de ingevingen van den H. Geest te volgen. Zij staan tot de goddelijke inwerking in dezelfde verhouding als de zedelijke deugden tot het verstand. Terwijl de zedelijke deugden alleen werken op de wilskracht hebben deze gaven betrekking op alle krachten der menschelijke ziel. Zij heeten: Intellectus, (verstand), Consilium (raad), Sapientia (wijsheid), Scientia (wetenschap), Pietas (godsvrucht), Fortitudo (sterkte), Timor Domini (Vreeze des Heeren).

[9]) V. 55-58. Virgilius (de bloot menschelijke Rede) blijft hier voor een verschijning, waarvan de verklaring boven zijn macht gaat, even verbaasd staan als Dante zelf.

[10]) V. 58-61. Jonge bruiden plegen zeer langzaam en statig te loopen.

[11]) V. 67-79. Dat het water glanst in de kleuren dier lichten, die van het Teeken des Verbonds, is symboliek. Het water, een beeld van Gods Liefde, schittert van den glans of der zeven Sacramenten of der vruchten van de gaven van den H. Geest, die zij voorstellen. Pennoenen v. 75 zijn baanderollen, wimpels of vaantjes aan de lansen der ridders. Dit woord wordt door de commentatoren op verschillende wijzen verklaard. (Zie Cas. Il Purg. 509). De kleuren zijn die van den regenboog om de Zon en van de halo om de Maan, Delia of Diana geboren op het eiland Delos. Deze kleuren stellen voor de vruchten der gaven van den H. Geest of de zeven Sacramenten. Bohl zegt hiervan: Onder de vruchten van den H. Geest verstaat Thom. v. Aq., de werkingen, die Zijn hoogere Genade in de menschen voortbrengen (Zie S. Th. P. I II Quaest 70). Deze kunnen daarom als uitvloeisel der zeven gaven voorgesteld worden. Daar staat echter tegenover, dat de vruchten volgens de Galaten V v. 22 steeds ten getale van 12 gesteld werden. Daarom verdient volgens hem de meening de voorkeur van hen, die onder de zeven lijnen de zeven Sacramenten verstaan, die toch zeker als goddelijke genademiddelen in enge betrekking tot de gaven staan, ofschoon men niet ieder Sacrament met een bepaalde gave in verband dient te brengen. (Zie S. Th. T. III Quaest 62). Naar het getal 7 en in verband met het feit, dat de Wagen de kerk voorstelt, houd ik ze eer voor de zeven Sacramenten, ook omdat dit een meer bepaalde voorstelling is dan de meer vage der vruchten van den H. Geest. En vooral moet men er op letten, dat Dante van niets zulk een afkeer heeft als van dichterlijke vaagheden; bij hem is zooveel mogelijk alles bepaald en meer dan bij eenig dichter mathematisch —

waar het maar kan — in ruimte en tijd gemeten en berekend.

[12]) V. 79-85. Dante's blik reikt niet zoover (v. 79, 80), als het licht uit de zeven gaven van den H. Geest, dus het licht (het goede) der vruchten hiervan of der zeven Sacramenten reikt. Hun vlammen verliezen zich daarom als de wieken van den Griffioen voor den Wagen in het oneindige. Dat de voorste drie kandelaren onderling elk op tien pas afstand van elkaar voortgaan, beteekent volgens Cas. allegorisch, dat de gaven van den H. Geest de kerk volkomen verlichten en heiligen, want 10 wordt symbolisch in zich zelf als volledig en volmaakt getal beschouwd. Verschillende commentatoren zien in dit blijven en voortgaan op tien passen het houden van de tien geboden, die den Mensch het blijvend bezit der gaven van den H. Geest verzekeren. — De 24 grijsaards zijn de schrijvers der 24 Boeken van het Oude Testament. De volgorde der Boeken is niet bij alle auteurs hetzelfde, maar over het getal bestaat geen strijd. Zij zijn allen bekransd, omdat zij beheerscht worden door het geloof — hier door witte leliën voorgesteld — in den toekomstigen Messias.

[13]) V. 85-88. Volgens Buti slaat deze lofzang op de H. Maagd (Zie Lucas I 28, 42). Volgens Lana en anderen op Beatrice als allegorische voorstelling der Openbaring in het Oude en Nieuwe Testament. M. i: slaat het vóór alles ook hier op Maria, maar wordt het hier èn door het koor èn door Dante óók op Beatrice toegepast. Het is blijkbaar een herinnering aan het slot van La Vita Nuova, waar hij haar ook „gezegende" noemt en zich voorneemt van haar te zeggen, wat nog niemand van een sterfelijke vrouw gemeld heeft.

[14]) V. 88-106. De vier dieren (Zie Ezechiël I v. 4-14) en de openbaring van Johannes IV v. 6 duiden de vier Evangeliën aan, want de stier, de adelaar, de leeuw en de mensch zijn in de kerkelijke symboliek de vier kenteekenen der Evangelisten. Het groen van het loof is de kleur der eeuwige hoop, want zij berichten de toekomstige vervulling van de hoop der profeten en ook stellen zij de hoop op de

eeuwige zaligheid voor. Ezechiël beschrijft de dieren met vier, Johannes met zes vleugels. Dante houdt zich aan den laatste. De zes wieken zijn volgens P. di Dante de zes wetten: de natuurwet, de mozaïsche, de evangelische, de apostolische en de kanonieke wet. Volgens Lana, Buti en l'Anon duiden zij aan, dat het Evangelium zich uitstrekt in lengte, breedte en diepte. Het een sluit het andere m. i. absoluut niet uit, want het eerste heeft betrekking op hun getal, het tweede op hun vorm. De oogen als die van Argus duiden de kennis aan van Verleden en Toekomst volgens Hieronymus, Prologus galeatus. Argus was de scherpziende wachter van Io, bedrogen door Mercurius (Zie Ovid. Met. I 265 en volg.).

[15]) V. 106-121. De Wagen naar het model van een triomfkar der romeinsche imperators en als beeld ontleend aan Ezechiël I v. 15-21 is de Kerk; de wielen zijn m. i. eer het actieve en het beschouwende leven, dat haar beweegt, dan het O. en N. Testament, omdat deze in den stoet reeds allegorisch voorgesteld zijn. De prachtige voorstelling van den Griffioen half adelaar, half leeuw is Christus en de wederkeerende Christus, il Veltro; hij is wit en rood gevlekt als de huid van een mensch en het vogel-deel is als louter goud. Men vindt dit beeld terug bij Isidorus Orig. VII: Christus est leo pro regno et fortitudine... aquila propter quod post resurrectionem ad astra remeavit. Het is de vereeniging der goddelijke (arend) en menschelijke (leeuw) natuur in Christus m. i. ook de voorstelling van het O. en N. Testament, beide zoowel door de eene als door de andere helft van het dier, want Christus is de Vereeniging van beide Testamenten en tegelijk als de samenvatting in zijn wezen van de deelen, waaruit het O. en N. Testament zijn samengesteld. Want de Stier (kracht), de Leeuw (moed), de Adelaar (visie), de Mensch (verstand) zijn voorstellingen van eigenschappen der vier dieren, die in den Griffioen vereenigd zijn en niet alleen de kenteekenen zijn der vier Evangeliëen, maar ook van de 24 boeken des Ouden Verbonds. Volgens Bohl wijst het wit en rood

op het geloof door de liefde voleindigd (fides caritate formata) d. i.: de volmaaktheid der menschelijke deugd en volgens hem en Cas. zinspeelt dit op de plaats uit het Hooglied V v. 10-11: „Mijn geliefde is wit en rood, dragend de banier tusschen tienduizenden. Zijn hoofd is van het fijnste goud". De beide triumphators zijn de veldheer Scipio Africanus en keizer Octavianus Augustus v. 115.— V. 113, 115, 117 correspondeeren door de rijmen op ello, ingen met die op op elle van het Leitmotief stelle, sterren, en cose belle, schoone dingen, omdat Dante deze wagen met de zonnekar (v. 117) vergelijkt. Hier heb ik ze gerijmd op ingen als die van I Z I v. 35, 37, 39, I Z XXXIV v. 134, 136, 138 en hier Z II 71, 73, 75, Z XXV v. 41, 43, 45, Z XXVII v. 41, 43, 45. Hij voelt zich bij dien aanblik als Adam nog veel meer dan in I Z I v. 37-43 en hier Z I v. 23, 25, 27, nu de loutering is voltooid.— De zonnewagen (v. 118) reed uit zijn spoor, toen Phaëton hem bestuurde en stak hemel en aarde in brand, zoodat hij ten laatste zelf in vlam stond. Toen bad de Aarde in haar angst tot Jupiter om hulp en deze slingerde zijn bliksem naar den onbekwamen wagenmenner, die er afviel, terwijl de wagen in stukken brak (Zie Ovid. Met. Lib. II en I Z XVII v. 107-109 N 17, II Z IV v. 12 N 13). Zoo strafte hij heimelijk (v. 120) de zonden van den vader in den zoon.

[16]) V. 121-130. Rechts gaan de drie Donna's, die de drie theologische deugden voorstellen: vuurrood de Liefde, smaragdgroen de Hoop, sneeuwwit het Geloof. De roode en de witte leiden den dans; dit beteekent naar de leer van Aquino, dat naar den ordo generationis, in orde van wording, het Geloof de eerste is, omdat men dan eerst hopen en beminnen kan, wanneer men het voorwerp der Hoop en der Liefde met het verstand gevat heeft en dit geschiedt door het Geloof. Daarentegen is de Liefde naar den ordo perfectionis, in orde van volkomenheid de eerste, omdat zij eerst de beide andere deugden volmaakt (Zie Summa P II, Quaest

62, Art. 4). Daar zij steeds den dans leidt door zang, heeft zij dus in den dans toch het overwicht.

[17]) V. 130-133. Die vier Donna's links zijn de vier kardinale deugden, Rechtvaardigheid, Voorzichtigheid, Kracht en Matigheid, in purper, ook een kleur der Liefde. Ofschoon zij gelijk bij de Romeinen als natuurlijke deugden bestaan kunnen, reiken zij naar christelijke opvatting zonder de Liefde niet tot hoogere dan aardsche doeleinden (Zie Summa II[ae], Quaest 65 Art. 2). De drieoogige (v. 132) is m. i. de eerste en wel tevens het Verstand, waartoe men drie deelen rekent Eubulia, Synesis en Gnome, die aan drie stadiëen van vrije keus beantwoorden of zooals Thom. v. Aq. zegt, die op de radende, richtende en gebiedende werkzaamheid van het verstand betrekking hebben (Zie Summa P I[a] II[ae] Quaest 57 Art. 6). Ook door de liefde moeten zij geleid worden (Zie Summa P I 2[ae], qu. LXV art. 2). De drie oogen duiden aan den blik op Verleden, Heden en Toekomst.

[18]) V. 133-142. Op den Wagen volgen nu de Handelingen der Apostelen voorgesteld door een grijsaard en de Brieven van Paulus eveneens. De eersten worden door hun schrijver Lucas aangeduid, die volgens Colossensen IV v. 13 geneesheer was, leerling van Hippocrates van Cos (Zie I Z IV v. 144 N 53). De Brieven van Paulus worden voorgesteld door hun vervaardiger, die zijn bekend symbool, het zwaard, voert, waarna hij voor zijn bekeering als krijgsman de Christenen vervolgde en waarmee hij den marteldood onderging. In zijn Brief aan de Ephesiers IV v. 117 — en vaak in dien aan de Hebreeën — wordt Gods Woord met een tweesnijdend zwaard vergeleken.

[19]) V. 142-145. De vier volgende ouden zijn de kanonieke Brieven van Petrus, Johannes, Jacobus en Judas. De grijsaard in slaap en extase is de Openbaring van Johannes. Lana, P. di Dante, Benv. en l'Anon. zien in de laatste vier ouden de Kerkvaders Gregorius den Grooten, Hiëronymus, Ambrosius en Augustinus en in den grijsaard in extase den H.

Bernardus, den laatste der Kerkvaders. Het eerste komt mij echter juist voor, omdat hier de Kerk in haar oorsprong wordt voorgesteld, niet in haar ontwikkeling nà den tijd der Apostelen en dan zou de Openbaring van Johannes daarop niet kunnen volgen, maar hij hun vóór moeten gaan, want voor den stoet is ook bij de voorstelling van het O. en N. Testament de tijdsorde in acht genomen.

[20]) V. 145-154. De brand boven de wenkbrauwen v. 150 is een beeld van den geloofsijver. De donder klinkt als een bevel van God.

ZANG XXIX

NEGENDE KRING

Achtste Plateau
Het aardsche Paradijs
De Sfeer van den Goeden Wil
Mathilde
De Triomftocht der Kerk

1 Toen klonk van haar — voortgaand — de psalm-cantata
Als van verliefde donna na haar spreken:
„Beati quorum tecta sunt peccata". — [1]

4 En zooals nimfe' in 't woud alleen weg streken
Door schaduwen, daar hen verlangens wekken
De zon te zien of daar zij dien ontweken,

7 Dreef 't haar den stroomloop tegemoet te trekken [2]
Langs d' oevers tijgend en 'k ging met haar mede,
Wier kleine pas 'k mijn voet zoo na liet strekken.

10 Wij deden samen nog geen honderd schreden,
Of 'k zag gelijke bocht van d' oeverzoomen,
Zoodat ik naar het Oosten ben getreden. [3]

13 Wij waren nog niet ver vandaar gekomen,
Toen — gansch gekeerd — zij 't woord weer tot mij richtte
En 'k: „Broeder, zie en luister!" — heb vernomen.

16 En ziet: een flits begon opeens te lichten
En heeft het groote Woud alom doortogen,
Zoodat ik dacht, dat er een bliksem schichtte.

19 Maar daar de gloed, die kwam, niet is vervlogen
En met steeds meerder schitt'ring is gebleven,
Zei 'k in mij zelf: „Wat heb ik hier voor oogen?" —

22 Een zoete melodie kwam nader zweven
Door lucht in glans; de zucht, die mij vervulde,
Deed Eva's stoutheid mij verwijten geven,

25 Die niet — als d' aard' en hemel volgzaam — duldde
— En toen haar scheppingsstond' pas was vervloten —
Dat — één'ge vrouw — één sluier haar omhulde,

28 Waarin 'k, als zij geweest was een devote,
Geluk, waartoe geen woorden zijn voorhanden,
Van 't eerste' uur, zooveel langer had genoten. [4])

31 Wijl 'k voortging tusschen zooveel onderpanden
Van eeuw'ge vreugd, in twijfel gansch bevangen
En nog op meerdere geneugten brandde,

34 Zag 'k als ontstoken vuur een lichtgloed hangen,
Dien ons de lucht voor ons door 't groen deed dagen,
En 'k hoorde er zoete klank reeds als gezangen. [5])

37 O heil'ge maagden, als 'k tot hongerknagen,
Tot kou of nachtwaak mij door U liet dwingen,
Geef dit mij grond U thans om loon te vragen.

40 Thans moet de bron des Helikons mij springen,
Urania met haar koor mij bijstand geven,
Voor 't dichten van zoo geest'lijk zware dingen. [6])

43 Wat verder zijn ons gouden boomen, zeven —
Door d'afstand tusschen ons en tusschen genen
In 't midden — eerst gezichtsbedrog gebleven.

46 Maar toen wij nader togen tot die henen, —
Die gelijkvormigheid zoo deed verrijzen —
Dat 't weer elk eigen kenmerk moest verleenen,

49 Deed kracht, voor 't oordeel van de rede spijze,
Ons die herkenne' als zeven kandelaren
En stemme' in zang, die met „Hosannah" prijzen. [7])

52 Een brand was boven 't fraai gerei te ontwaren
Veel heller dan de Maan — vol — uit kan zenden
Bij klaren middernacht op 't hoogst gevaren. [8])

55 't Deed vol verbazing mij de blikken wenden,
Die antwoord uit Virgilius' ooge' ontvingen,
Dat hij niet minder toen verwond'ring kende. [9])

58 Weer wijdde' ik 't oog aan die verheven dingen,
Die ons zoo traag zijn tegemoet gestreken,
Dat sneller dan zij jonge bruiden gingen. [10])

61 De Donna riep: „Wat kon slechts brand ontsteken
In U te schouwen naar die felle lichten?
Waarom niet naar wat daarop volgt, gekeken?" —

64 Toen zag ik lieden, die — als wie hen richtten —
Tot ons genaakten en in blanke waden
Dus blinkend, dat al d' aardsche' er zóó bij zwichtten.

67 'k Sloeg links van mij het glansend water gade
En 't kaatste tot mij t'rug mijn linkerzijde,
Alsof 't mijn blikke' als spiegel kwam te stade.

70 Toen ik mij daar zoo op den oever leidde,
Dat slechts die stroom nog tusschen ons bleef vloeien,
Wilde' ik tot beter zien niet verder schrijden.

73 En 'k zag de vlammen tot mij nader gloeien,
Wier kleur ook 't zwerk zoo achter hen deed blaken,
Wijl ze' als pennoenen — uitgestreken — woeien,

76 Dat zeven strepen achter hen afstaken
In die kleure' alle, die de Zon kan wekken
In boog en Delia kan tot gordel maken.[11])

79 Die teek'nen konden meer naar acht'ren strekken
Dan mijn blik en zoover 't zich mij kon toonen,
Zag ik de voorste' op tien pas afstand trekken.

82 En vier-en-twintig grijsaards in regionen —
Der lucht, schoon, als 'k zei — twee aan twee geschreden
Genaakte' en droegen leliëen als kronen.[12])

85 „Gezegend, gij" — is elks zang aangegleden —
„Van Adams docht're' en een gebenedijde
Zij Uwe schoonheid in alle' eeuwigheden!" —[13])

88 Toen weer de bloemen aan de overzijde
En 't ander jong kruid van hen — uitgelezen —
Opnieuw bevrijd, zich weder opwaarts spreidden,

91 Kwam — zooals licht na licht, in 't ruim gerezen —
Na hen een viertal dieren aangetogen
En kransen van groen loof versierden dezen,

94 Gewiekt elk met zes vleugels; vol van oogen
Was ied're schacht en bij doordringend staren
Ware' Argus-blikken van gelijk vermogen.

97 'k Laat voor 't beschrijven verd're verzen varen,
Daar and're stof belet er bij te dralen
En — lezer — ik hier ruimte' er voor moet sparen.

100 Maar lees Ezechiël, die wist te malen,
Hoe of hij dezen van de koude streken
Met wind en wolke' en vuur zag nederdalen.

103 Zóó — naar ze' U uit zijn werk dan zijn gebleken —
Was 't hier; 'k schets slechts de wieken, die zij dragen,
Wijl ze' als Johannes mij ook anders leken.[14])

106 't Viertal ging vóór rondom een Zegewagen,
Die 'k d' as van tweetal raad'ren zag bedekken,
Vast aan den hals van een Griffioen geslagen,

109 Welks wiekpaar 'k boven 't middelst licht zag strekken
En tusschen drie en drie aan elke zijde,
Dat 't opwaarts zoo geen stoornis kon verwekken.

112 Mijn blik ging niet zoo hoog als dit zich spreidde.
Zijn vogelhelft was goud gelijk de zwingen
Wijl wit, rood zich dooreen op d' and're breidde.

115 Geen Africanus, noch Augustus gingen
Op zegekar zoo schoon tot vreugd van Rome,
Want die der Zon kon — arm — niet méé hier dingen,

118 Die is verbrand, toen — uit het spoor gekomen —
De vrome Terra Jovis wilde smeeken
En die naar recht heim'lijk heeft wraak genomen.[15])

121 Drie Donna's in een kring bij 't rad rechts streken
In dans nabij en zoo rood was de eene,
Dat men in vuur haar nauw zou af zien steken.

124 De and're was, alsof haar vleesch en beenen
Ware' uit smaragd geschapen, voor de oogen.
De derde heeft sneeuw, pas gedaald, geschenen.

127 Nu leken door de blanke zij getogen,
Dan door de roode' en door den zang van deze,
Waarnaar de and'ren traag of vlug bewogen.[16])

130 Aan 't linker kwame' er vier in dans gerezen,
Die alle' in purper achter een zich schaarden,
Naar die — in 't hoofd drie oogen — 't heeft gewezen.[17])

133 Na heel die groep — aldus gemeld — bestaarde
Ik twee in kleederdracht verscheiden ouden,
Maar één in houding, eerbaarheid en waarde.

136 d' Een bleek een van Hippocrates' vertrouwden,
Dien groote, die den scheps'len werd geschonken,
Die 't meest geliefd wij door Natuur beschouwden.

139 De ander toonde met een zwaard door 't flonken,
De scherpte' er van zich and're taak te wijden;
't Gaf mij zelfs vrees, van d' overzij geblonken.[18])

142 Toen zag 'k er vier door ootmoed onderscheiden
En achter alle' een oude', alleen gebleven, —
In slaap, verrukt het aanschijn — nader schrijden.[19])

145 Als d' eerste stoet had dit getal van zeven
Dezelfde wade, maar de slape' omrandden
Geen leliëe' als kroon; hun was gebloemt' gegeven,

148 Dat rose' en vermieljoen ze' in krans omspande.
Men had gezworen — hen wat ver voor oogen —
Dat allen 't boven hun wenkbrauwen brandde.

151 En toen de Kar vlak voor mij was getogen,
Viel donder; 't deed van d' eerb're lieden wanen,
Dat hier ze' ontzegd was, dat zij voort bewogen,

154 En dezen hielden stand met d' eerste vanen.[20])

ZANG XXX

INHOUD

Als de zeven kandelaren stil staan, wenden zich de patriarchen en profeten om ten einde Beatrice, de Openbaring als bron van hun vrede te herkennen. Vervolgens wordt zij door honderd engelen gehuldigd en in een regen van bloemen vertoont zij zich nu als Dante's hemelsche Bruid: de goddelijke Wetenschap, in de kleuren van Geloof, Hoop en Liefde op den Zegenwagen, de Kerk. Dante raakt in verrukking en wil dit aan Virgilius mededeelen, doch deze, de menschelijke Wetenschap, is op het oogenblik, dat zij verscheen, verdwenen. Dante weent daarom en dan zegt zij, dat hij om andere redenen dit later eerst behoort te doen. Daarna verwijt zij hem zijn afdwalingen en ontrouw ondanks hare waarschuwingen. Symbolisch wordt hiermee tevens een periode in zijn leven aangeduid, waarin hij zich van de Schrift en de Kerk afwendde en zich te ver liet meeslepen door wereldsche genietingen en wetenschap en politieke twisten, die hem geen vrede konden schenken.

TOELICHTINGEN.

[1]) V. 1-9. Met het Zevengesternte (de Kleine Beer) van den hoogsten Hemel zijn bedoeld de zeven kandelaren, die uit het Empyreum, het verblijf van de Godheid, zijn neergedaald.

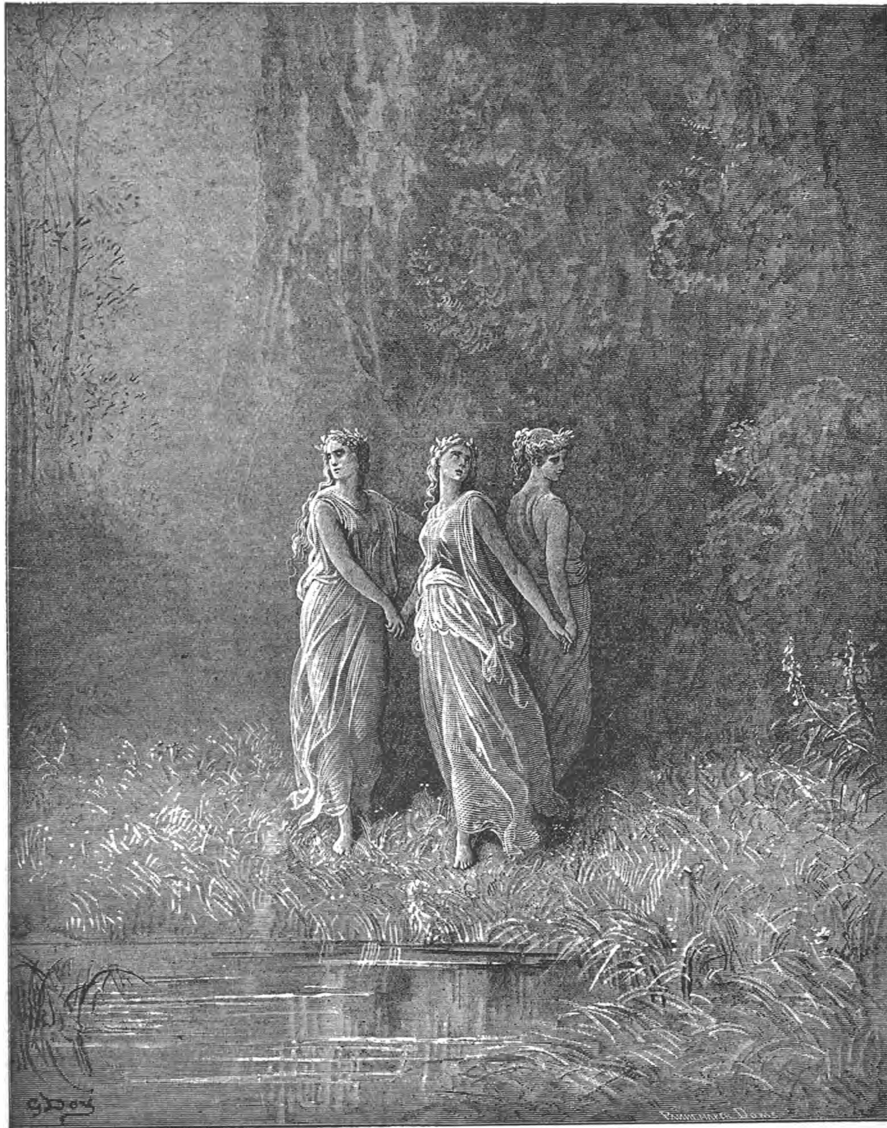
Daar die hemel zich niet beweegt, kennen die sterren opnoch ondergang, noch bewolking. Slechts der menschen eigen schuld kan dit sterrenbeeld (de zeven gaven van den H. Geest)

voor hen verbergen. De geheele tocht richt zich naar die zeven lichten, hetgeen beteekent, dat de Openbaring geleid wordt door den H. Geest, gelijk de gesternten den stuurman den weg wijzen. Aldus is het Rijk van den H. Geest in het aardsche Paradijs neergedaald, gelijk dit zijn kracht telkens hernieuwt in Montsalvat door de nederdaling van de Duif. Ook hier heeft men weer overeenkomst tusschen dit legendaire gebied en het verloren Eden.

[2]) V. 9-13. „Veni, sponsa, de Libano"; „Kom, o bruid, van den Libanon" (Hooglied V v. 8), het boek van Salomon, waaraan gewoonlijk een mystieke beteekenis wordt gegeven. Hier wordt het verlangen uitgedrukt naar Beatrice's komst als personificatie der Openbaring door den Christus.

[3]) V. 13-19. V. 15. Hier houd ik mij aan den tekst, die Phil. volgde: „la rivestita voce alleluiando" voor „la rivestita carne alleviando." Honderd engelen v. 17, 18 is symboliek, want 100 is het Volmaakte Getal en duidt dus de Godheid aan. Zooveel Zangen: 1 + 1 × 33 telt ook de Commedia. Ad vocem tanti senis: Op den roepstem van zulk een grijsaard (Salomon) v. 17.

[4]) V. 19-22. Benedictus, qui venis: Gezegend is hij, die komt (in den Naam des Heeren), v. 19. (Zie o. a. Matth. XXI v. 9, Marcus XI v. 9). Dit slaat op Beatrice als gezegende. „Benedictus" is met den mannelijken uitgang hier overgenomen uit Matth. XXI 9, de begroeting van Christus bij Zijn intocht in Jeruzalem. Het Sanctus der H. Mis is hiervan weer afkomstig. Manibus o date lilia plenis, v. 21: Woorden van Anchises in de onderwereld als hij onder de schimmen der toekomstige Romeinen aan Aenaeas den jongen Marcellus, den schoonzoon van Augustus toont. Tu Marcellus eris; Manibus date lilia plenis, — Purpureos spargam flores (Zie Virg. Aen. VI 884). Gij zult Marcellus zijn. Brengt leliëen met volle handen. Ik zal purperen bloemen strooien.

Nu leken door de blanke zij getogen,
Dan door de roode' en door den zang van deze,
Waarnaar de and'ren traag of vlug bewogen.
Z XXIX v 127—130

[5]) V. 22-25. V. 20, 22, 24 op orno, inden correspondeeren met ZXXVII v. 101, 103, 105 op orno, inden, waar Dante in den droom Lea, het beeld van het werkdadige leven aanschouwt, voor hij het Paradijs betreedt, als zij bloemen plukt voor een krans. Gelijk hij daar al een voorproef had van de schoonheid der heiligen in de heerlijkheid der hemelsche Roos, geschiedt dit nu nog veel meer door de aanschouwing van den stoet en door den aanblik van Beatrice, daar zij in die Roos naast Rachel is gezeten en hier is neergedaald (Zie I Z II v. 101-103 N 23) omringd door een engelenwacht. Zie voor verdere corresp. Z XXVII N 12.

[6]) V. 25-34. Beatrice draagt de olijf als symbool van den Vrede en van de goddelijke Wetenschap, van het beschouwende Leven. Daarom vergelijkt Dante haar met Minerva (v. 68). De sluier is blank als symbool van het Geloof. Candido beteekent in het italiaansch glanzend wit, blank, wat hier bedoeld is; bianco daarentegen is wit zonder glans. De mantel is groen, het symbool van de Hoop. Het kleed is rood, het symbool van de Liefde. Zij toont dus de drie kleuren, die Geloof, Hoop en Liefde ter zijde van den Wagen elk afzonderlijk dragen. Beatrice was in leven gewoonlijk in het rood gekleed (Zie La Vita Nuova I 12, III 10, XXXIX 4).

[7]) V. 34-40. In het jaar 1301, waarin Dante de Reis stelde, was Beatrice al 11 jaar overleden. Ook in La Vita Nuova p. 1 schildert Dante den onuitwischbaren en overweldigenden indruk, dien zij op hem maakte, toen hij als knaap van 9 jaar in 1274 haar voor het eerst zag: „Op dat oogenblik zag ik inderdaad, dat de levensgeest die in den geheimsten schuilhoek des harten woont, zoo gevoelig begon te sidderen, dat het in de minste aderen verschrikkelijk merkbaar werd en levend sprak hij deze woorden: Ecce Deus fortior me, qui veniens dominabitur mihi. Zie een God, sterker dan ik. Hij komt en zal mij overheerschen". Voor wie het niet in het italiaansch kan lezen, verwijs ik naar de duitsche vertaling: Das Neue Leben van J. Wege. (Uitg. Reclam).

[8]) 40-49. V. 48 is een vertaling van Virg. Aen. IV 23 Abgnosco veteris vestigia flammae.

[9]) V. 49-58. Hier moet Virgilius, de menschelijke Wetenschap voor Beatrice, de goddelijke, wijken. Hij is plotseling verdwenen om naar den Limbus weer te keeren. Het verlies der oude Moeder (v. 52) is dat van Eva, de verbanning uit het Paradijs. Het verlies van Virgilius deert hem zoo, dat hij ondanks het herwinnen, van hetgeen Eva verloor: het Paradijs, toch begint te weenen en zoo zijn wangen weer verontreinigt, die Virgilius gezuiverd had van den smook der Hel met bedauwd lisch (Zie Z I v. 94-100, v. 124-130). In v. 55 is Dante door noodzakelijkheid gedwongen zich zelf met name te laten noemen, wat hij volgens II Conv. I 2 anders ongepast vindt.

[10]) V. 61-70. Het floers (v. 65): de bloemenregen. Het loof van Minerva (v. 68) (Zie N 6).

[11]) V. 70-85. V. 74 beteekent niet ironisch: „Hebt gij U verwaardigd den Berg te naderen?" want degnare, denhar beteekent volgens Cas. in het toscaansch: kunnen. Zij zegt evenwel toch: „Hoe kondt gij den Berg naderen?" om Dante te vernederen, want daarop vraagt zij letterlijk: „Wist gij niet, dat men hier gelukkig is?" Wat insluit: En dat gij hier dus niet hoort. Tot smaad (v. 79) ingelascht. V. 82: „In te, Domine, speravi". „Op U, o Heer, heb ik gehoopt". Uit Psalm XXX wordt dit gezongen door de engelen als antwoord voor Dante tot en met het negende vers, dat eindigt:, „Statuisti in loco spatioso pedes meos", „Gij hebt mijn voeten in een ruime plaats gesteld", d. w. z. Gij hebt mij gegeven, wat ik zocht: de vrijheid door de vereeniging van mijn wil met Gods Wil.

Het eerste deel hiervan houdt de uiting in van vertrouwen op God, dat als voorwaarde van echt berouw door de engelen word opgewekt in Dante's ziel.

[12]) V. 85-94. In v. 85 zijn de levende pilaren de boomen.

In v. 87 is sprake van den noordenwind, die van de kust van Slavonië waait en de noord-oostelijke helling der Apennijnen trekt. De gloed der schaduwlooze gronden b.v. aan zuidgrens van Egypte om Syene is de zuidenwind uit de Sahara, waar de voorwerpen wegens den loodrechten stand der Zon geen schaduw geven. Dat de zang der engelen zich richt naar de harmonie der sferen beteekent, dat die aldus gedreven wordt door de Liefde, die deze beweegt, hetgeen ook direct gebeurt door hun liefde tot God. De verdere strofen van Psalm XXX zijn hier niet toepasselijk. Daarom zingen zij slechts tot p e d e s m e o s.

[13]) V. 103-109. In v. 105 is i l s e c o l o niet d e e e u w maar h e t t ij d e l ij k e slaande op de menschelijke geslachten als voorbijgaande. Zoo gebruikt hij het ook in La Vita Nuova. V 103: De engelen staren steeds naar God in de hemelen, waar nooit nacht heerscht als op aarde. V. 108: De smart (het berouw) moet hier evenredig zijn aan de schuld.

[14]) V. 109-112. De zaden, die door de groote Raderen hemelkringen naar een vast doel gevoerd worden, zijn zoowel de kiemen van deugd, welke de paradijswind, ontstaan door hun zwaai, doet ontspuiten in dit oord en op aarde, als de stoffelijke zaden, blootgesteld aan den invloed der sterren.

[15]) V. 112-133. V. 115 eindigend op l a v i t a n u o v a, h e t n i e u w e l e v e n zinspeelt op het boek van dien naam dOor Dante aan Beatrice gewijd. Beatrice was 8 jaar oud, toen Dante als knaap van 9 jaar haar voor het eerst ontmoette in 1274. Zij stierf in Juni 1290, toen Dante den door hem zoo genoemden t w e e d e n l e e f t ij d, die met 25 jaar begint had bereikt, want hij werd geboren in 1265. Hij onderscheidde in 100 jaar als menschelijke levenslengte 4 tijdperken: jeugd, mannelijkheid, ouderdom, hooge ouderdom. Dat hij haar ontrouw werd, beteekent — daar zij de Openbaring voorstelt — óók, dat hij, zich te uitsluitend wendend tot wijsbegeerte en menschelijke wetenschap, de goddelijke wetenschap te veel uit het oog verloor, waarover hij nu berouw gevoelt. Hoe groot

haar zedelijke invloed op hem was blijkt uit XI 1, XXI 8, XXX 1 om van de Commedia niet te spreken. In La Vita Nuova XXXV-XXXVII vertelt hij, hoe hij verliefd werd op een andere donna gentile, welke (Zie II Conv. II 13) voor hem de wijsbegeerte belichaamde, waarop hij zich sinds meer dan vroeger toelegde. V. 128, 130, 132 op era, ijden correspondeeren met I Z II v. 101, 103, 105 op era, ijden, omdat hij af is geweken voor valsche genietingen, die de H. Roos hem niet geven kan en waarin Beatrice en Rachel beide als allegorische figuren van het beschouwende leven zetelen volgens het verhaal van de eerste aan Virgilius in I Z II v. 102. Terwijl haar schoonheid en deugd in den hemel nog was verhoogd, was zijn liefde en eerbied voor haar verminderd.

[16]) V. 131-139. Casini zegt, dat volgens La Vita Nuova XXXIX — waarin Dante meldt, dat Beatrice hem in een droom verscheen — hij meer dan vroeger aan haar dacht. Hij acht dit in tegenspraak met wat Beatrice hier beweert. Maar haar bedoeling is hier, dat hij zich niet genoeg aan haar wijdde. Van volkomen ontrouw is geen sprake en derhalve was er slechts een middel tot volledige redding: zijn tocht door de Hel en langs den Berg tot loutering. V. 134, 136, 138 op ente, achten correspondeeren met I Z III v. 1, 3 op ente, achten uit het opschrift van de Poort der Hel.

[17]) V. 139-142 V. 137, 139, 141 op orta, onden corresp. met Z I v. 17, 19, 21, op orta, onden, waar der dooden Ronden aan het verblijf in de Hel herinnert vóór den eersten zonsopgang op den Louteringsberg, als hij de planeet Venus ziet schitteren. Aldus zinspeelt Beatrice er op, dat zij de liefde van God tot Dante en van Dante tot God een steun was gelijk de godin Venus volgens de mythologie in de wereldsche liefde en ook de planeet volgens de middeneeuwsche sterrenwichelarij. Zoo wijst zij er op, dat hij door zijn tocht door de Hel en langs den Berg in tegenstelling met de heidensche in haar de christelijke schoonheid wéér vindt.

[18]) V. 142-145. Voor Dante waard was Beatrice zonder

sluier te aanschouwen en met haar ten hemel te stijgen, moest hij nog een reiniging ondergaan. Die handeling namelijk, krachtens welke de mensch uit den toestand van strijd in dien der geheele vereeniging met God overgaat, is de vrijheid, die Dante zocht Z I v. 71. Dit heeft overeenkomst in zeker opzicht met de eigenlijke rechtvaardiging, die aan de Poort van den Berg wordt volbracht en overeenstemt met het uitwisschen der zeven P's. Ook hier is nogmaals boete noodig. Reeds in dezen Zang trof men het berouw en het vertrouwen op Gods barmhartigheid aan: In te, Domine, speravi. In den volgenden vindt men de biecht en in plaats van de absolutie de onderdompeling in de Lethé. Zeer zinrijk is hier een symbool, dat meer tot den doop dan tot de boete behoort, omdat nu na voltooide rechtvaardiging eerst de geheele herstelling der oorspronkelijke onschuld plaats vond. Ook dan eerst wordt de vroegere schuld vergeten. Fato (v. 142) is hier besluit, regeling, wet naar Thom. v. Aq. Summa P I qu CXVI art. 4: Fatum est ordinatio secundarum causarum ad effectus divinitus provisos; refertur ad voluntatem et potestatem Dei, sicut ad primum principium (Zie ook Boetius Cons. phil. IV pr. 6 en S. Augustinus, De civ. Dei V 8-9). Het beteekent: „Fatum is de ordening der ondergeschikte oorzaken tot de van Godswege voorziene gevolgen,... en verhoudt zich tot den wil en de macht van God als tot haar eerste beginsel."—

ZANG XXX

NEGENDE KRING

Achtste Plateau

Het aardsche Paradijs

De Sfeer van den Goeden Wil

De Engelen-Wacht

Beatrice

Virgilius' heengaan

1 Toen 't Zeven-sterrenbeeld der hoogste Ronde, —
Dat nimmer ondergang of opgang kende,
Noch and'ren sluier droeg dan dien der zonde,

4 En dat hier elks oog naar zijn plicht deed wenden,
Naar 't laag're diè stande' aan het roer doet houden,
Waardoor men 't schip de haven in zal zenden, —

7 Stil stond, geschiedde' 't, dat d' eerwaarde ouden —
Voor den Griffioen en na dit aan getogen —
T'rug naar de Kar als naar hun vrede schouwden.[1]

10 En één begon — gezonde' als uit den Hoogen —
„Veni, sponsa, de Libano!" te zingen
Drie maal; toen werde' al d' and're' er toe bewogen.[2]

13 En naar — als 't jongst Geschal ze' er toe zal dwingen —
De zaal'gen, elk snel uit hun graf gedreven,
Wet stem, herkleed, „Hallélujah!" op dringen,

16 Zoo om de heil'ge Kar werd aangeheven
Door honderdtal: „ad vocem tanti senis",—
Dienaars en boden van het eeuwig leven.[3])

19 Zij riepen elk: „Benédictus, qui venis!"—,
Wier bloemenworpe' er bove' en rondom winden.
„Manibus o daté lilía plenis!"—[4])

22 'k Zag vaak 't azuur in rozenrood verzwinden
In 't Ooste' en kon dan, als 't begon te dagen,
Het and're' in glans van zaal'ge klaarheid vinden[5])

25 En 't zongelaat in neev'len, die 't vervagen,
Wijl 't rijst, zoodat, daar zij het temp'ren konden,
Het oog zijn aanblik langer kon verdragen;

28 Zoo in een wolk van bloeme' omhoog gezonden,
Die er uit de' eng'lenhanden opwaarts slierde
En die weer daalde' er binne' en in den ronde,

31 Verscheen mij Donna, de olijfkrans sierde
Om sluier, blank, — van mantel, groen, omhangen, —
Wier kleed haar, rood als felle vlam, omzwierde.[6])

34 Mijn ziel, die 't reeds zóó'n tijd niet kon erlangen,
Waar zij aanwezig was, haar aan te staren,
Dat 'k bevend door bewond'ring bleef bevangen, —

37 Vóórdat de oogen méér mij dede' ontwaren: —
Kon door geheime kracht, door haar gedreven,
De groote macht der oude liefde, ervaren.[7])

40 Zoodra die hooge deugd den schok kon geven
Aan d' oogen, die mij vroeger reeds doorschichtte,
Voordat mijn jongenstijd verstreek van 't leven,

43 Wou 'k dat gevoel links uit mijn blik doen lichten,
Waarmee 't kind naar zijn moeder toe zal snellen,
Als 't bang is of als smart het tot haar richtte,

46 Toen 'k tot Virgiel zei: „'k Kan geen drachme tellen
Van bloed zelfs, dat — nièt bevend — 'k heb behouden
Door teekens zie 'k de oude vlam opwellen."—[8]

49 Maar daar wàs geen Virgilius meer, waar 'k schouwde;
Virgilius, beste Vader, dien 'k ontbeerde;
Virgilius, wien 'k tot heil mij toe vertrouwde!

52 Wat als verlies de oude Moeder deerde,
Was voor mijn wangen, die dauw kon verreinen,
Niet waard, dat er door tranen 't zwart niet keerde.[9]

55 „Ween — Dante —, daar Virgilius moest verdwijnen,
Nog niet, ween nog niet; 't moet geen rede' U geven,
Want weenen past U eerst om and're pijnen".—

58 Als vlootvoogd, die op voor- en achtersteven
Gaat om het volk zijn dienst zich te zien wijden
Op d'and're schepe' en 't naar zijn plicht doet streven,

61 Zag ik in 't wagendiep ter linker zijde, —
Toen ik bij 't klinken van mijn naam mij wendde,
Dien 'k schrijf hier, daar 'k uit noodzaak 't niet kan mijden, —

64 De Donna — die ik toch al onderkende
In 't floers, dat haar als eng'lenhulde' ompraalde, —
Haar blik me' aan genen kant der beek toezenden.

67 Hoewel de sluier, die van 't hoofd haar daalde,
En dien ik door Minerva's loof zag kronen,
Belette, dat ik gansch — wie 't was, — bepaalde,[10]

70 Bleef zij in majesteit nog streng zich toonen
En zij ging voort gelijk in die gesprekken,
Waarin het felst woord eerst aan 't eind zal honen:

73 „'k Ben Beatrice; zie maar goed mijn trekken!
Hoe hebt gij 't naderen van den Berg verkregen?
Wist gij niet, dat tot heil deez' oorden strekken?"—

76 Mijn blik is naar de klare bron gezegen,
Maar toen 'k mij zelf zag, liet naar 't kruid 'k hem wijken;
Zóó'n schaamte voelde' ik mij op 't voorhoofd wegen.

79 Een zoon ziet moeders trots tot smaad hem prijken,
Naar zij mij rees en van haar vrome woorden —
Maar scherp — moest mij de smaak een bitt're blijken.

82 Toen: „In te. Domine, speravi," — hoorde
Ik, wijl zij zweeg, als zang der eng'lenscharen
Maar slechts tot „pedes meos" hun accoorden.[11])

85 Naar sneeuw stuift, daalt langs levende pilaren
En op Italië's rug verstard blijft steken
Door winden uit Slavonië aan gevaren,

88 Dan smeltend in zich zelve gaat verweeken,
Als gloed aan zwoelt der schaduwlooze gronden
En vuur schijnt, dat een kaars gansch weg doet leeken,

91 Werd 'k zonder tranen, zuchten nog gevonden,
Vóór zang van hen, wier klanken altijd stroomen
Na die der harmonie van d' eeuw'ge Ronden,[12])

94 Maar toen 'k uit zoete tonen had vernomen
Hun meelij, méér dan 't woord dit zou vermogen:
„Donna, waarom doet gij zoozéér hem schromen?"—

97 Is 't ijs, dat 't hart benauwde, weg getogen
In zuchte' en trane, en uit mijn borst gedreven —
Krampachtig hijgend — door mijn mond en oogen.

100 Zij — aan den zelfden kant der Kar gebleven —,
Wijl zij zich tot de goede wezens wendde,
Heeft toen aldus haar woorden aan geheven:

103 „Gij blijft Uw blik naar 't eeuwig Licht heen zenden,
Dat nacht noch droom één schrede' U doet ontwijken,
Die 't tijd'lijke' op zijn wegen kan volenden;

106 Ik wil dus met mijn woorden méér bereiken,
Dat hij 't begrijpt, van wien ginds klachten zwellen,
Dat smart en schuld hier nu naar één maat blijken.[13])

190 Niet slechts doordat de groote Rad'ren snellen
Rondom, die naar vast doel voere' alle zaden,
Alnaar de sterren dezen vergezellen:[14])

112 Door mildheid ook der godd'lijke Genade
Tot rege', uit nevelen zóó hoog gedreven,
Dat òns oog zóó ver niet meer komt te stade,

115 Was deze zóó begaafd in 't nieuwe leven,
Dat hij — waar alle goeds van was te wachten —
Er wonderbaar bewijzen van kon geven.

118 Maar slechter, woester is de grond te achten
Door 't booze zaad, en dien men niet bebouwde,
Naar hij méér heeft van goede, vruchtb're krachten.

121 Kort steunde 'm, dat hij mij aanschouwde,
Daar 'k in mijn meisjes-oogen hem liet staren,
En 't deed met mij hem goede richting houden.

124 Maar 'k kon den drempel niet nabij ontwaren
Des tweeden leeftijds, bij mijn ruil van leven,
Toen hij zich and'ren gaf en mij liet varen.

127 Toen 'k uit het vleesch tot geest mij had verheven
En 't mij meer schoonheid, deugdzaamheid bereidde,
Is minder liefde' en eerbied hem verbleven.

130 En hij begon langs leugenweg te schrijden
En volgde valsche beelden van het goede,
Die altijd trouw aan hun beloften mijden.[15])

133 't Hielp niets, dat 'k mijn gedachte' 'm toe deed spoeden,
Waarmee 'k hem riep in droom of 't anders trachtte,
Want weinig scheen 't hem waard, niet op zijn hoede.

136 Hij zonk zóó diep, dat niets meer goed was te' achten
Tot zijn behoud als hulp, — naar 'k dacht — bevonden,
Dan hen te zien, die als verdoemden smachten.[16])

139 'k Bezocht dus d' ingang van der dooden Ronden
En wie hem voerde' omhoog naar deze streken,
Heb ik mijn beden klagend toegezonden.[17])

142 't Waar' wis het hoog besluit van God verbreken,
Als men ging door Lethé en er zou smaken
Zoo'n dronk, terwijl betaling er bleef steken

145 Met het berouw en dan de trane' ontbraken."—[18])

ZANG XXXI

INHOUD

Om de laatste reiniging te ondergaan moet Dante tot het volle besef van zijn schuld worden gebracht en dit erkennen, hetgeen door Beatrice geschiedt. Dan heeft de geestelijke doop plaats door het bad in de Lethé, waardoor de pijnigingen van het geweten ophouden. De vier kardinale deugden met Mathilde voeren hem tot deze aan gene zijde van de beek en op verzoek der drie theologische deugden ontsluiert Beatrice zich, in wier oogen zich de heerlijkheid weerspiegelt van den Griffioen, wat Dante's verrukking nog verhoogt.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-4. Tot nu toe had Beatrice met de engelen gesproken en slechts zijdelings (met één kant van het zwaard der woorden) tot Dante, thans richt zij zich onmiddellijk tot hem dus als met de spits van dit zwaard.

[2]) V. 4-21. De boog (v. 9) is die van de keel en de mondholte. In v. 13-16 heeft plaats het eerste deel der boete de confessio oris, de belijdenis, voorgesteld door den eersten witten trap voor de Poort van den Berg Z IX v. 97-100 N 11. De kronkelgang in v. 20 is de boog van v. 9.

[3]) V. 21-24. Geheel in wat mij kon behagen. Ik heb hier letterlijk de italiaansche taalwending overgenomen, die niet te veel met de meer gewone hollandsche strijdt: geheel naar mijn verlangen.

[4]) V. 34-43. In v. 33-36 heeft het tweede deel der boete plaats, de contritio cordis, het berouw, voorgesteld door den

tweeden, paarschen trap voor de Poort Z IX v. 97-100 N 11 Van v. 36-43 doet zij hem niet langer zich schamen maar drijft tot volledig berouw en tot het derde deel der boete, de satisfactio operis, voorgesteld door den derden, rooden trap voor de Poort, Z IX v. 100-103 N 11. De donna gentile, die Dante Beatrice eenigszins deed vergeten, ontmoette hij 2 Jaar na haar dood in 1290, dus in 1292 (Zie Vita Nouva XXXV). Tosto, zoodra is hier dus wat ruim genomen. V. 42 beteekent: Bij bekentenis en berouw wordt het Zwaard der gerechtigheid gehouden tegen den slijpsteen van het rad in, dus dan afgestompt.

[5]) V. 43-49. Hier zijn v. 44, 45 wat uitvoeriger dan in den oorspronkelijken tekst. De sirenen v. 44 herinneren aan het booze wijf in Z XIX v. 7-10 N 2 en aan Circe I Z XXVI v. 88-94 N 14, die Ulysses afleidde van zijn weg en ook in Z XIX v. 7-10 zoo wordt voorgesteld. V. 40, 43, 45 op orte, onden correspondeeren met Z I v. 17, 19, 21 op orta, onden, waar de planeet Venus, liefde' een steun bevonden, wordt beschreven. Beatrice herinnert er aldus aan, dat zij in christelijken zin de macht van Venus, de schoonheid, ten goede bezit gelijk de sirenen ten kwade en ook als de planeet, naar die godin genoemd. De goede macht van die planeet en haar invloed, die al op hem inwerkten aan den voet van den Berg moeten hem dus ook verder steunen. In v. 46 is het zaad der klachten: de tranen.

[6]) V. 49-55. V. 47, 49, 51 op arte, ijden correspondeeren met Z XXVII v. 128, 130, 132 op arte, ijden, waar Virgilius tot Dante zegt, dat hij door zijn verstand, en beleid hem boven alle moeiten en lastige wegen heeft verheven. Daarna doet Beatrice hem gevoelen, dat de tocht niet noodig geweest zou zijn, als hij trouw was gebleven aàn de geestelijke liefde voor haar schoonheid; evenzoo herinnert zij hier door haar schoonheid en stem als van een nieuwe Eva hier aan Z XXVIII v. 11, 13, 15 op arte, ijden waar de schoonheid van het aardsche Paradijs en het gezang der vogels wordt

weer gegeven en met I Z IV v. 71, 73, 75 op arte, eidde, omdat zij nu Virgilius als gids vervangt.

[7]) V. 55-58 V, 53, 55, 57 op ale, eeren correspondeeren met Z XXVII v. 116, 118, 120 op ali, eeren; de laatste terzinen voorspellen de ontvangst van het onvergankelijk goede; in de eersten verwijt Beatrice Dante, dat hij te veel vergankelijk geluk heeft na gejaagd en herinnert zoo aan die voorspelling in Z XXVII van Virgilius. In aardsche sferen ingelascht (v. 57). De beste verklaring van deze verzen schijnt mij die van Ott. (Zie Cas. II Purg. p. 525).

[8]) V. 58-61. Pargoletta kan een meisje zijn van dien naam of is als zoodanig een algemeene naam voor een deerne. Zeker is zij het in de oogen van Beatrice. Cas houdt het bepaald voor een soort naam, Ott, l'Anon. fior. en Benv. niet (Zie Cas. II Purg. p. 525). Maar zelfs als eigennaam moet deze hier m.i. als soortnaam dienen.

[9]) V. 61-64. V. 62, 63 zijn ontleend aan Salomo, Spreuken I 17.

[10]) V. 64-70. Grooter smart dan mijn woord zal U mijn aanschouwing veroorzaken, als gij ziet, welke zaligheid gij verworpen hebt voor Uw aardsche dwaasheden. In baard — Dante wordt altijd baardeloos afgebeeld — ligt minachting, daar hij als een man van rijper leeftijd zoo lichtzinnig is geweest.

[11]) V. 70-73. De wind uit Jarbas' land is de Africus, thans Libeccio genaamd, de zuidwestenwind. Ook als zuidoostenwind wordt die aangeduid door Brunetto Latini in II Tes. Lib. II, Cap. 51, welke in het bijzonder stormen en onweders brengt. Van den Libeccio, zegt hij, dat die Africus naar Africa heette, meestal Jarba genoemd, wellicht naar den bekenden Lybischen koning Jarbas, zoon van Jupiter Ammon.

[12]) V. 73-79. Met den baard het gezicht. Zie N 10. De eerst'lingen der Scheppingsuren v. 77 worden door Dante de engelen genoemd als de voornaamste schepselen, deels omdat zij als zuivere geesten als zoodanig het volmaaktste afbeeldsel van het Goddelijk Wezen zijn (Zie I Z III v. 7, 8).

De vraag of de engelen vóór de stoffelijke wereld geschapen werden of tegelijk met haar is onder de theologen betwist en Thom. v. Aquino neigt tot de laatste meening (Zie Summa P. I, Quaest 61, Art. 3).

[13]) V. 79-82. Beatrix, die naar de beek gewend stond, heeft zich nu weer naar den Griffioen gekeerd in extase (v. 80). De vroeg're (v. 83) is Beatrix in haar aardsche schoonheid, die zij nu door haar hemelsche overtreft.

[14]) V. 82-100. Dante valt een oogenblik in zwijm. Weer tot bewustzijn gekomen, ziet hij de Donna: Mathilde over zich buigen, die hij in Z XXVIII v. 37-42 alleen vond. Zij voert hem in de beek en houdt hem vast, terwijl zij zelf daarover heen en weer zweeft. Zoo is zij ook hier een allegorie van het werkdadige leven. (Zie voor v. 84 La V. N. XXVI 52). V. 98. Asperges me hijssopo et mundabor. Besprenkel mij met hysop en ik zal gezuiverd worden, Psalm L 8, herhaaldelijk gebruikt bij de kerkelijke plechtigheden, vooral bij het besprenkelen met wijwater. Nu gaan de gevoelens van berouw over in vertroosting.

[15]) V. 100-109. Hij moet (v. 102) van dit water drinken tot volkomen zuivering (Zie ZXXVIII v. 131-132). V. 106: Hier spreken de vier kardinale deugden, die symbolisch als sterren worden voorgesteld door het Zuiderkruis in Z I v. 22-28. N 7. De natuurlijke deugden waren in den geest der Romeinen reeds aanwezig, eer de Openbaring (Beatrix) aardwaarts daalde d. w. z. eer het Ghristendom ze in verbinding met de drie theologische deugden: Geloof, Hoop en Liefde tot den grondslag van het bovennatuurlijke leven maakte. Het woord ancelle, dienstmaagden, hier in het enkelvoud gelaten, herinnert aan het Ecce ancilla Domini van Maria op het oogenblik der Blijde Boodschap (Zie ZX v. 44 N 5), de Menschwording des Woords, waaraan de datum van 25 Maart 1301 als symbool van vijfvoudige vernieuwing des tijds herinnert in I Z I v. 37-43 N 9, 10, 11 en door die woorden voelt Dante naderend tot Beatrice, de Openbaring, zich zelf

rein worden als Adam vóór den zondeval in het herwonnen aardsche Paradijs, de Bloemenstad, het nieuwe Florence op het Westelijk Halfrond, het Derde Rome uit den hemel op aarde neergedaald. V. 109: de oogen op te sperren ingelascht naar Dante's bedoeling. In de Hel Z II v. 76 noemt Virgilius haar reeds Maagd der Deugd (Zie ook La V. N. X 10).

[16]) V, 109-112. De drie ginds (v. 111), rechts van den Zegewagen, zijn de drie theologische deugden. Deze plaats verklaart II Conv. Dante heeft in een van zijn canzonen de oogen en het lachen eener schoone vrouw bezongen en voert tot opheldering daar aan, dat hij de oogen en den mond vermeldt, omdat de ziel zich hier als een schoone vrouw op een balcon, al is het ook gesluierd, dikwijls vertoond. Deze schoone vrouw noemt Dante later in allegorischen zin de wijsbegeerte, hier in hoogeren zin: de bovenaardsche wetenschap, het beschouwende leven, Beatrice en zegt daar: „Hier moet men weten, dat de oogen der wijsheid hare bewijsvoeringen zijn, waardoor men de waarheid het zekerst ziet en haar lachen zijn de overredingen, waarin zich het innerlijk licht der wijsheid onder een zekeren sluier toont en in deze beide dingen geniet men die hoogste vreugd van zaligheid, welke het hoogste goed van het Paradijs is".—

[17]) V. 112-115, V. 110, 112, 114 op oi, ichten correspondeeren met Z XXVII v. 122, 124, 126 op oi ichten. Daar werden Dante's schreden bij het opstijgen van den trap $L^{19}L^{20}$ naar het aardsche Paradijs steeds lichter en zag hij de oogen van Virgilius (de menschelijke Rede) zich op hem richten; hier ziet hij die van Beatrice (de goddelijke Rede) verzonken in den aanblik van den Griffioen (v. 120). V. 112: waarvoor 'k zwichtte, ingelascht. Eerst de theologische deugden voeren hem, nadat de kardinale hem zoo ver begeleidden, tot Beatrice. De natuurlijke deugden alleen vermogen den Mensch slechts te brengen in de nabijheid der Openbaring; om hem in het bezit daarvan te brengen is de

Verscheen mij Donna, die olijfkrans sierde
Om sluier, blank, — van mantel, groen, omhangen, —
Wier kleed haar, rood als felle vlam, omzwierde.
Z XXX v 31—34

inwerking der Genade noodig door middel der drie Goddelijke deugden. Zoo geschiedt dit hier met Dante als vertegenwoordiger der geheele Menschheid in zijn gang naar Beatrice, die de Openbaring voorstelt (Zie Ganz. p. 119 en La V. N. XXI 8).

[18]) V. 115-121. De smaragden steenen zijn de oogen van Beatrice. V. 119, 121, 123 op enti, even correspondeeren met Z I v. 20, 22, 24 op ente, even en wel met de rijmen oriente, gente, want hij voelt zich als daar in Z I bij den opgang der Zon, het symbool van Christus, den nieuwen Mensch in Christus op den Paaschmorgen van 27 Maart weder opgestaan, herboren en als la prima gente, de aartsvaders, als Adam zelf en nog veel meer dan daar, toen hij de Hel verliet, omdat hij thans den Louteringsberg bestegen heeft, en hij zich gebaad heeft in de Lethé en den Griffioen aanschouwt. Deze verzen correspondeeren met dezelfde bedoeling met Z IX v. 2, 4, 6 op ente, even. (Zie Z IX N 1 p. 120) en met I Z XXVI v. 112, 114, 116, N 19, N 20, waar Ulysses verhaalt, hoe hij reeds duizende gevaren heeft doorstaan om de wereldlijke schoonheid: Helena en kennis en deugd te veroveren; Dante verovert hier de geestelijke schoonheid: Beatrice en kennis en deugd. Insgelijks correspondeeren die verzen hier met Z XXVII v. 92, 94, 96 op ente, even, waar de ster Venus, symbool van de Liefde boven den Berg schitterde, gelijk zij het volgens de mythologie deed boven den Cytherea, de berg op het eiland Cythera der godin Venus. Hij herinnert hier zoo aan de heidensche schoonheid van Venus en aan die van deze ster, nu hij Beatrice in haar tweede, haar bovenaardsche schoonheid zich in extase ziet verliezen in den Griffioen, die zijn schittering in haar oogen weerspiegelt.

[19]) V. 124-130. V. 126 wordt aldus verklaard: De twee naturen, de goddelijke en menschelijke natuur van Christus, worden, hoewel van elkander onderscheiden, gedragen door den éénen Goddelijken Persoon (Unio hypostatica). Hieruit volgt,

dat de drager slechts één is, doch nu eens de goddelijke, dán de menschelijke zijde meer op den voorgrond treedt. Hieruit volgt verder, dat om die vereeniging in één persoon, de eigenschappen der éene natuur tot op zekere hoogte aan de andere kunnen worden toegeschreven. (Zie Thom. v. Aq. S. Th. P III, Quaest. 16 Art. 4). Daarom is ook de Griffioen voor zich slechts één Wezen; in de oogen van Beatrice echter treedt nu eens de leeuw dan de adelaar op den voorgrond. V. 129 herinnert aan Eccli XXI 29, waar de Wijsheid van zich zelve zegt: Qui edunt me, adhuc esurient; et qui bibunt me, adhuc sitient. Die mij eten, zullen nog hongeren; die mij drinken, zullen nog dorsten. Zie voor de vertaling van c a r i b o, w ij s: Cas. II Purg. p. 529-30.

[20]) V. 130-139. D e and're d r i e v. 130 zijn Geloof, Hoop en Liefde. In v. 136 vragen zij haar den mond te ontsluieren. Dit beteekent m. i., dat zij Dante daaruit nu Gods wijsheid openbaren zal om hem in plaats van Virgilius verder te leiden. Haar tweede schoonheid is haar hemelsche, hooger dan haar aardsche (Zie v. 83). V. 134, 136, 138 op e l e, a r e n correspondeeren met Z I v. 1, 3 op e l e, a r e n. Weer wordt door p a s s i t a n t i v. 135 z o o v e e l s c h r e d e n, hier vertaald door z ó ó'n r e i s t o c h t herinnerd aan de reis van Ulysses naar het Westelijk Halfrond waarop Z I v. 1, 3 zinspelen en m o s s i dreef v. 135 is aan het Leitmotief ontleend. Nu eerst vindt hij geheel de schoonheid, de kennis en de deugd, die hij zocht, wanneer Beatrice zich ontsluiert in al haar liefelijkheid en glorie. De kardinale deugden — merkt Cas. scherp op — leiden hem tot de aanschouwing van haar oogen v. 109, 116 en de theologische tot die van haar mond, „il doce riso" uit II Conv. III 8, waaraan ook door h e t v e r l a n g d e l a c h e n in I Z V v. 133, N 25 bij het verhaal van Francesca da Rimini herinnerd wordt. Ook correspondeeren die verzen met Z XX v. 89, 91, 93 N 14, 15 op e l e, a r e n tot tegenstelling der figuur van Philippe le Bel en van Dante. Dante is hier ontzondigd, heeft de volle

kwijtschelding van Christus ontvangen en is een voortype van Il Veltro, den Christus-Keizer evenals de Tempeliers en de legendaire Graal-Ridders. Philippe le Bel daarentegen kruisigt Christus in zijn Stedehouder opnieuw en richt zijn schip niet als Dante — in figuurlijken zin — naar den Louteringsberg tot reiniging, maar vaart er de klooster-vesting der Tempeliers mee binnen om hen, in wien Dante de voortype van Il Veltro zag, wederrechtelijk te plunderen en te vermoorden.

Bovendien correspondeeren die verzen op e l e, a r e n met Z XXII v. 59, 61, 63 op e l e, a r e n, zoodat Dante hier op die wijze herinnert aan Statius, den Romein, die, in stilte tot het Christendom bekeerd, in het openbaar daarentegen zich als heiden bleef voordoen. Deze staat dus wat zijn karakter betreft tusschen hem en Philippe le Bel in, dien hij in Z XX v. 89, 91, 93 eigenlijk een tweeden Judas noemt.

[21]) V. 139-145. B l e e k h e i d krijgt in d e s c h a d u w (v. 140) van den Parnassus hij, die studeert; d r i n k e n u i t d e b r o n doet hij, die zijn dichterlijke verbeelding laat werken. Regel 144: L à d o v e a r m o n i z z a n d o i l c i e l t' a d o m b r a heeft de commentatoren en vertalers al heel wat moeite gegeven (Zie Cas. Il Purg. p. 530). Letterlijk vertaald, is het: D a a r, w a a r h a r m o n i ë e r e n d d e h e m e l U o m s c h a d u w t. Deze heeft m.i. meer dan één beteekenis en ik plaatste dit vers op regel 143 en 144 aldus verdeeld:

> I n h a r m o n i e — naar gij rees — U te malen
> M e t 't h e m e l - r ij k a l s s c h a d u w v a n U w t r e k k e n.

Het wil m.i. zeggen: Bij de kleuren en de glans van Beatrice, bij haar schoonheid, die der Openbaring, is zoowel die der hemelingen als die der hemelkringen slechts schaduw van de hare. Maar niet alleen harmonieeren de sferen met haar en ook de engelen door kleur en glans, maar ook door muziek en zangen en wel beide met haar stem, die der Openbaring, terwijl de engelenhymnen steeds met de harmonie der sferen overeenstemmen (Zie Z XXX v. 92, 93) en ook

hun kleur en glans met die der hemelbogen, de pracht der sterren. Zoo is dus de harmonie van de sferen en de engelen met Beatrice in klank en glans viervoudig, van de engelen en de sferen onderling zesvoudig en van die dubbele onderling weer met Beatrice achtvoudig. Zoo is het aantal harmoniëerende elementen 9, voor Dante een symboliek getal in zijn levensperioden, ook voor dag en uur in La Vita Nuova en verder te meer, daar Hel, Louteringsberg en Hemel te samen 3 × 9 Kringen tellen. Wellicht heeft hij ook hier daaraan gedacht en in dit geval beteekent die regel dat dáár, in het aardsche Paradijs, door 100 Engelen, den hemelboog van het W. Halfrond en Beatrice op Dante een indruk werd teweeg gebracht, die de onderlinge harmonie der 9 Kringen des Hemels en van hun legioenen evenaarde. Daarom vertaalde ik il ciel niet door hemel, maar door hemel-rijk, wat zoowel op de sferen als op de engelen meer direct toepasselijk is. De wijziging in het hollandsch, dat zij in harmonie is met het hemelrijk inplaats dit met Beatrice, doet niets ter zake, daar harmonie per se wederkeerig is. De achtvoudige harmonie is ook rein als de tijd, vijfvoudig maagdelijk, waar de Commedia aanvangt in I Z I v. 37-43 N 9, 10, 11. Beatrice's schoonheid beschrijft hij ook in de La V. N. XIV 63.

ZANG XXXI

NEGENDE KRING

Achtste Plateau

Het aardsche Paradijs

De Sfeer van den Goeden Wil

De Bekentenis

Het Bad in de Lethé

Beatrice ontsluierd

1 „Gij, aan den heil'gen stroom aan gene zijde" —
Dus richtte zij tot mij de spits der woorden,
Die me' al zoo scherp scheen, dat ik die wou mijden, —[1]

4 Hernam zij, wijl geen oponthoud haar stoorde:
„Zeg, zeg, of 't waar is; na zoo zwaar betichten
Is 't noodig, dat ik Uw bekent'nis hoorde." —

7 Dit deed mijn geest zoo in verwarring zwichten,
Dat 't mijn stem bluschte bij 't beweging schenken,
Eer die zich tot haar uit zijn boog kon richten.

10 'k Hoorde 'r — 't kort duldend — toen: „Wat peinst gij?" — wenken.
„Geef antwoord mij, want nog is niet onttogen
Door 't water aan Uw ziel het droef herdenken". —

13 Door vrees, verlegenheid — gemengd — bewogen,
Vermocht mijn mond toen zulk een „Ja!" te slaken,
Dat tot verstaan hulp noodig was der oogen.

16 Aldus zal men bij 't te gespannen raken
Van d'armborst hem zijn koord en boog zien breken
En trager in 't doelwit de pijl zien haken.

19 Zoo voelde' ik me onder zwaren last bezweken
En in zijn kronkelgang mijn stem vertragen
Terwijl mij trane' en zuchten zijn ontweken.[2])

22 Toen zij: „Geheel in wat mij kon behagen,
Wat liefde tot de deugd in U bleef wekken,
Waarbuiten niets waard is het na te jagen:[3])

25 Wat dwarsche kloven, ketens zaagt gij strekken
Op Uw weg, dat van voort gaan op Uw schreden
Naar 't goede zij de hoop konde' onttrekken?

28 En welke voordeele' of bekoorlijkheden
Konde' U op 't voorhoofd van de and'ren prijken,
Waar toen uit voort kwam, dat ze' U volgen deden?"—

31 Nadat een bitt're zucht ik liet ontwijken,
Kon nauw mijn stem een antwoord tot haar dringen
En 'k met de lippen 't moeilijk slechts bereiken.

34 „'t Was" — klaagde' ik — „door de tijdelijke dingen
Met valschen lust, waardoor mijn schrede' afweken,
Zoodra Uw trekken zich verbergen gingen."—

37 Zij: „Zoo gij zweegt of gij woudt tegenspreken,
Wat gij bekent, niet minder stond geschreven
Uw schuld, die reeds zoo'n Rechter is gebleken.

40 Maar daar Uw lippen zelf te kennen geven
d' Aanklacht van 't kwaad, wordt in 't Hof onzer Ronden
De zwaardrand tegen 't rad nu in gedreven.[4])

Hoe 't zij: dat meer schaamte' in U word' gevonden
En de sirene' U niet op nieuw bekoren,
En gij ze' afwijst, bij 't hoore' in and're stonde:

Strooi 't zaad van Uwe klachten en wil hooren,
Verneem, hoe gij langs and'ren weg moest schrijden,
Sinds mijn vleesch in de groeve ging verloren.[5])

Maar nooit kon Kunst, Natuur tot lust U leiden,
Als zij U schonken door mijn schoone leden,
Die mij omslote' en zich in d' aard verspreidden.

En zoo die 't hoogst genot U missen deden,
Toen 'k stierf: wat sterf'lijk wezen naar 't begeeren
Van zijn ziel richtte daarna nog Uw schreden?

Gij moest, toen d'eerste pijl U trof, U keeren
Van valsche wezens en na me' opwaarts wijken,
Toen ik niet meer zoo was in aardsche sferen.[7])

Gij moest de wieken niet omlaag meer strijken
Om deerne te verbeide' of meer pijlschachten
Of meer leegheid, die kort van duur zou blijken.[8])

Zoo jonge vogels twee of drie keer wachten,
Vergeefs houdt men gewiekten 't net voor oogen,
Als door een schot men die te treffen trachtte".—[9])

Als kinderen in schaamte stom gebogen,
Die d' oogen aardwaarts richtend, luist'rend stonden
En schuld inzage' en door berouw bewogen,

Zoo stond ik en ik hoorde haar verkonden:
„Smart 't hooren, hef den baard dan, want door 't staren
Omhoog wordt meer berouw in U gevonden".—[10])

70 Een stoere eikenboom biedt bij 't ontblaren
Zelfs niet zoo'n weerstand onzen wind van 't Noorden
Of zelfs aan die uit Jarbas' land gevaren.[11])

73 Als mijn kin rees, toen 'k haar bevel aan hoorde.
Daar met den baard zij ook 't gezicht wou vragen,
Kende' ik wel het venijn in hare woorden.

76 Toen 'k zoo 't gelaat — 't opheffend — heb gedragen,
Heeft 't oog de' eerst'linge' uit de Scheppingsuren
In rust toen na het strooien gâ geslagen.[12])

79 Mijn blikken schouwde' in nog onzeker gluren
Maar Beatrix, die naar 't Dier keerend staarde,
Dat één Persoon slechts is in twee naturen.

82 Omfloersd aan gene zij des strooms ontwaarde
'k Haar, of de vroeg're voor háár scheen geweken
Meer dan zij and'ren eens verwon op aarde.[13])

85 Den netel van 't berouw voelde' ik zóó steken,
Dat 't geen, waardoor 'k het meest werd voort gereten
In liefde, mij 't vijandigst is geleken.

88 'k Werd door erkenning zoo in 't hart gebeten,
Dat 'k viel verwonnen; hoe 'k mij zelf toen maakte,
Moet zij, die d' oorzaak daarvan toen was, weten.

91 Toen 'k weer door 't hart tot kracht naar buite' ontwaakte,
Zag ik de Donna over mij geheven,
Die 'k vond alleen, wier: „Houdt mij vast!" — mij raakte

94 'k Werd tot de keel toen in den stroom gedreven
Door haar, die daar bleef heen en weder trekken
En als een weefspoel licht er boven zweven.

97 Toen ik den zaal'gen zoom na kon ontdekken,
Hoorde' ik zóó zoet: „Asperges me" — aan glijden,
Dat schrift nog heug'nis 't weer zoo op kan wekken.[14])

100 Ik zag de schoone Donna d' armen breiden.
Ze' omving mijn hoofd en wist omlaag 't te dringen,
Dat ik het water slikken niet kon mijden.

103 Zij nam mij mee en deed — gebaad — me' omringen
Door de vier schoonen in hun dans als kern,
Die 'k ieder over mij een arm zag slingen.

106 „Hier zijn wij nimfe' en aan den hemel sterren,
Met d' opdracht vóór Beatrix' aardwaarts dalen
Als dienstmaagd d' oogen naar haar op te sperren.[15])

109 Wij voere' U tot haar oogen, maar 't blij pralen
Van licht daarin doen scherper Uw blik schichten:
De drie ginds, die er dieper uit weerstralen".—[16])

112 Zoo vingen ze'aan te zingen, — waarvoor 'k zwichtte —
Die tot des Griffioens borst mij voort bewogen,
Waar Beatrix naar onzen kant zich richtte.[17])

115 Zij spraken tot mij: „Spaar geenszins Uw oogen,
Geleid door ons, tot de smaragde' U pronken,
Waar Amor al zijn pijle' uit heeft getogen."—

118 Meer dan heet vuur deed 'k duizend wenschen vonken
Uit d' oogen naar die, waar zóó glanse' in dreven
Maar strak nog naar het Griffioen gezonken.

121 Naar men de Zon ziet in een spiegel zweven,
Zag ik 't tweeledig Dier er strale' uit zenden
In d' een of d' and'ren vorm, die 't is gegeven.[18])

124 Denk, lezer, wat verwondering ik kende,
Toen ik dit Dier zelf roerloos kon ontdekken,
Maar 't evenbeeld er van zich wèl zag wenden,

127 Terwijl mijn ziel, daar die 't tot vreugd moest strekken,
Geheel verbaasd toen proefde van die spijze.
Die — honger stillend — meer die op kan wekken:[19]

130 De and're drie, die hooger rang bewijzen
Uit hunne houding, zag 'k vooruit zich wenden,
Terwijl naar de' eng'lenwijs zij dansend rijzen.

233 „Wil, Beatrix, de heil'ge blikken zenden"—
Was hun zang — „naar wie trouw op U bleef staren,
Dien U zien dreef zoo'n reistocht te volenden.

136 Laat door ontslui'ring hem Uw mond ontwaren,
Dat — als hij ziet, wat was omhuld gebleven:
Uw tweede schoonheid — wij 't als gunst ervaren."—[20]

139 O schijn van 't felle Licht van 't eeuwig Leven!
Wien zou zóó bleekheid in de schaduw dekken
Van den Parnas of was een dronk gegeven

142 Uit zijn bron, dat geen moeilijkheid 't zou wekken
In harmonie — naar gij rees — U te malen
Met 't hemelrijk als schaduw van Uw trekken,

145 Toen gij in de' open lucht onthuld woudt stralen?[21]

ZANG XXXII

INHOUD

De heilige schare wendt zich naar het Oosten. De Boom der Kennis begint plotseling opnieuw te bloeien, als de Criffioen den dissel van den Zegewagen aan den stam heeft gebonden en bij een bovenaardsche hyme sluimert Dante in. Ontwaakt aanschouwt hij Beatrice, gezeten op den wortel van den Boom, omringd door de zeven Deugden met de zeven kandelaren, terwijl de overige heilige gedaanten met den Griffioen ten hemel stijgen. In verschillende dierengestalten ziet hij nu de booze machten, die den Zegewagen der Kerk aanvallen, een Arend, en Vos en een Draak, die de helft van den Wagen wegsleept. Dan verandert het voorste gedeelte geheel van vorm en nemen een Lichtekooi en een Reus daarop plaats. Als de Deerne de oogen naar Dante richt, ranselt de Reus haar, rukt den Wagen van den Boom los en sleept dien het Woud in.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-13. In v. 8, 9 beweren de drie theologische deugden, dat Dante te strak (uitsluitend) naar Beatrice staart, zoodat hij voor al het andere, dat hem omgeeft, geen oog heeft. De aardsche volmaaktheid bestaat in de verbinding van het contemplatieve met het actieve leven (Zie Thom. v. Aq. S. Th. II[a], 2[ae] Quaest 184, art. 7). Het zien in Beatrice's oogen verblindt hem evenzeer als te sterk kijken in de Zon, v. 10-13,

[2]) V. 13-31. De bocht is die van Lethé. Het heilige leger zwenkt naar de toenmalige vechtwijze met den carroccio

(strijdwagen) in het midden, gelijk ook Florence er een bezat (Zie I Z XXII N 1) en hier is het die van het Florence, de Bloemenstad aan gene zijde van den Oceaan, en ook van het hemelsche, het koninkrijk Gods. Het rad, dat den kortsten draai krijgt, is het rechter, v, 30.

[3]) V. 31-34. Moest falen ingelascht. Dit slaat op Eva.

[4]) V. 34-37. Drie pijlschoten is 1200 braccia, vademen, ongeveer $\frac{2}{5}$ mijl. Waarschijnlijk heeft die afstand een symbolische beteekenis, aan de H. Schrift ontleend, evenals de tien pas tusschen de zeven Deugden Z XXIX v. 81 N 12, maar welke is mij hier onbekend.

[5]) V. 37-40. Adam slaat op den eersten Mensch uit Gen., III 6, die van den Boom der Kennis at en zoo zich zelf en zijne nakomelingschap ongelukkig maakte. In allegorischen zin beduidt de Boom het Imperium van Rome, dat vóór de komst van Christus, als van bovennatuurlijke Deugd verstoken, gelijk een boom is zonder bloesem en loof, doch door de bekeering tot het Christendom (de verbinding door den Griffioen van den Boom met den dissel) tot nieuwe vruchtbaarheid is gebracht. Dit slaat verder ook op de uiterlijke ontaarding van Rome in Dante's tijd, terwijl haar innerlijke kracht blijft voortleven en als bloei van bloesems en bladeren weer plotseling te voorschijn komt, wanneer de Griffioen, als symbool van den wederkeerenden Christus, de wereldorde vernieuwen zal. Als Boom der Kennis verbreidt hij zijn takken steeds hooger en steeds breeder ten hemel en is als zoodanig symbolisch de goddelijke Wijsheid, maar door zijn vruchtbaarheid m. i. ook de goddelijke Liefde en door zijn eeuwigdurende kracht de goddelijke Deugd, dus een symbool der H. Drie-Eenheid en vormt zoo ook een tegenstelling in den hoogsten Kring van den Berg met de helsche drie-eenheid van Satan in den laagsten Kring van de Hel (Zie I Z XXXIV Z 37-46). Van bovenaf gezien heeft de Boom door den stand van zijn takken den vorm van een rad en herinnert daardoor aan de gedaante van Satan in I Z XXXIV v. 4-10, dien Dante

daar — op een afstand gezien — met een molen vergeleek, welke in beweging is. Zoo gezien staat dit rad echter niet geheel stil, maar brengt door de beweging der takken den wind over, die er steeds van het Oosten naar het Westen waait en kiemen van deugd zonder zaad — óók op het O. Halfrond — overvoert, gelijk daarentegen de ijswind uit Satans wieken moordend onvruchtbaar is als symbool der zelfzucht. Deze wind echter ontstaat uit de beweging van het Primum Mobile, op een na de hoogste hemel-sfeer, (Zie Z XXVIII v. 103-121 N 12, 13, 14) waar de H. Roos in rondwentelt en zoo herinnert de Boom ook daaraan. Gelijk Satan vastgevroren in het Cocytus-meer met zijn uitslaande wieken een kruis vormt als symbool van straf evenals Caïphas in I Z XXIII v. 109-124 N 10, herinneren de takken in dien kruin, radvormig van boven af gezien, als men in gedachten vier punten met het middelpunt verbindt, aan het teeken des Kruizes als symbool van martelaarschap en daar de takken zich steeds uitbreiden en er dus steeds meer bloesems op bloeien, aan de heiligen, die in het amphitheater van de Roos steeds meer plaatsen vullen, rondom de H. Maagd, die in het midden zetelt, terwijl de plant als Boom der Kennis, die steeds hooger en breeder uitgroeit als zoodanig ook dat is van het steeds verder zich verbreidende Rijk van het eeuwige Rome en door zijn vorm doet denken aan den H. Graal (Zie Z XXVII v. 142 N 25). Rad of Cirkel (beeld der Eeuwigheid), Kruis en Graal stellen m, i. achtereenvolgens symbolisch zoo voor den Vader, den Zoon en den H. Geest en aldus verbonden: de Drie-Eenheid, welke vormen men óók terug vindt in de H. Roos (III Z XXX v. 103-118) terwijl ook de Graal-vorm, die van verre gezien aan een driehoek herinnert, als driehoekvorm symbolisch wéér de Drie-Eenheid voorstelt. Ook in den wortel zie ik de goddelijke Deugd (Kracht, Almacht) en zoo het symbool van den Vader, in den stam de goddelijke Wijsheid als symbool van den Zoon en in de kruin de goddelijke Liefde als symbool van den

H. Geest naar de leer van Thom v. Aquino (Zie I Z III v. 5-7 N 2). Op die wijze is dan in den Boom vier keer de H. Drie-Eenheid voorgesteld en nog eenmaal (Zie Z XXXIII N 14).

[6]) V. 40-43. Ook Virgilius Georg II 122-124 spreekt van de hooge boomen der indische wouden. Maar dit kan Dante ook weten uit andere bronnen b. v. uit het reisverhaal van Marco Polo.

[7]) V. 43-46. De Griffioen (Christus) wordt in tegenstelling met Adam (Zie N 5) zalig geprezen, daar Hij, volgens Zijn goddelijke natuur, onzondig is, en door de vrucht des Booms dus niet verleid kon worden. Volgens Zijn menschelijke natuur onderwierp Hij zich aan de van God gestelde wereldlijke overheid, het Imperium, allegorisch door den Boom voorgesteld. — „Mijn Rijk is niet van deze wereld"—en... „Geef den keizer, wat des keizers is" (Zie ook Philipp. II 8, Rom. V 19, Hebr. V 8). Het hout stelt m.i. de wereldlijke macht van Rome voor en de geestelijke en zoo ook het hout van den dissel (Zie N 8), beide uit God en symbolisch voorgesteld door het opgroeien van den Boom uit gewijdden grond, dien van God, het Paradijs.

[8]) V. 46-49. V. 48 slaat volgens Phil. op de keizerlijke macht, waardoor de uitwendige vrede, de voorwaarde van alle goed wordt verkregen, het zaad van al het recht; óók m.i. op de geestelijke macht, waardoor de inwendige vrede wordt erlangd, niet minder een voorwaarde voor alle goed en het zaad van alle recht.

[9]) V. 48-52. Door die Ronde (v. 49) ingelascht. Het vastbinden van den dissel van den Zegewagen aan den Boom, dat vele commentatoren zulk een duistere handeling vinden, laat zich verklaren door hier Dante's romantiek weer te vergelijken met de Graal-romantiek van zijn tijd en vóór hem. Nu weet ik niet, of hij op dit denkbeeld gekomen is door hetgeen ik hier als mogelijke bron citeer; het kan ook uit andere Graalsagen afkomstig zijn of uit anderen èn deze, maar de gelijkenis is in dit geval treffend. In den „Lohengrin",

die aan Wolfram von Eschenbach in den mond wordt gelegd, maar geschreven is tusschen 1280 en 1290 door een of twee onbekend gebleven dichters uit Thüringen en Beyeren en in modern duitsch overgebracht door H. A. Junghans (Ed. Reclam) II 46-49 p. 24 staat:

„Es soll für Euch ein Priester Messe singen vor dem Grale,
Wird dann die Taube willig sein,
Dasz sie die Oblat' bringe auf den bloszen Stein,
So gehn wir in das Münster allzumale!"

En als noot: An jedem Charfreitage brachte eine leuchtend weisze Taube die Hostie (Oblat') vom Himmel in den bald von den Händen schwebender Engel, bald reiner Jungfrauen getragenen Gral hernieder, durch welche die Heiligkeit und die Kräfte desselben erneuert wurden. Zoo wordt de kracht van den Boom hernieuwd door aanraking met den dissel. Nu is de Boom vernieuwd als Rome, (Zie Z VI v. 112) en het N. Halfrond (Zie Z I v. 26 N 7.) waar de vier sterren van het Zuiderkruis, die de vier kardinale deugden voorstellen, niet meer zichtbaar zijn en verweeuwd wil dus zeggen: berooid. De Boom leeft dus wel, maar innerlijk; zijn eeuwige kracht is latent. Het hout bezit die deugden en dus ook het hout van den dissel. Die herinnert als dissel-, gaffel-, of vork-kruis in de heraldiek met twee schuine balken en één slechts daaronder verticaal weer aan den vorm — althans ruwweg — van den Graal en stelt zoo de verbinding voor van de geestelijke en wereldlijke macht als bij de Zwaanridders en de Tempeliers. Zoo gezien moet het hout — en ook als afkomstig van dien Boom reeds — dus ook de drie theologische deugden bezitten. Als de komende Christus-Keizer (voorgesteld door den Griffioen), dus de beide machten (voorgesteld in den dissel) voert, beheerscht en weer terugvoert, tot het symbool van hun oorsprong, de H. Drie-Eenheid, nl: den Boom, dan zal het

geestelijke en wereldlijke, Rome beide onafscheidelijk verbonden deelen van het Eeuwige Godsrijk, weer herleven en dus de Boom opnieuw bloeien. Niet alleen herinnert de Griffioen aldus aan de Duif uit de Graal-sage, maar v. 94-97 N 14 aan den Montsalvat. V. 52-64 N 10 hieronder bevestigen dit nog meer en de verklaring van Buti, hoewel slechts een halve, vult die nog aan. Hij ontleende aan Middeneeuwsche geschiedenissen een legende, die hij hiermee in verband bracht:

„De stervende Adam heeft — zoo heette het — zijn zoon Seth naar het aardsche Paradijs gezonden om hem van daar een weinig van de olie der goddelijke barmhartigheid te halen. De engel, die de wacht houdt, heeft den zoon echter den ingang geweigerd en hem gezegd: „dat het nog geen tijd was". Hierop heeft hij hem een tak van den Paradijsboom gegeven en bevolen dien op het graf van Adam te plaatsen en er bij gevoegd: „Zoodra deze boom vruchten draagt, zal Adam de olie der goddelijke barmhartigheid verkrijgen". Seth deed, wat hem bevolen was en de tak groeide op tot een boom, maar droeg geen vruchten tot den dood des Verlossers. Toen geschiedde het door Gods Wil, dat uit een tak van dien Boom het Kruis van Christus vervaardigd werd en zoo droeg de Boom werkelijk een vrucht: het lichaam van den Heiland, waardoor Adam en alle aartsvaders de olie der goddelijke barmhartigheid deelachtig werden." (Zie Mussafia, Sulla leggenda del legno della croce, studio. Weenen 1870). De dissel meent Buti beduidt het Kruis, dat van den Boom der Kennis gemaakt is. Christus' gehoorzaamheid aan den Wil des Vaders redt de wereld van Adams ongehoorzaamheid. M. i: echter stelt de dissel in den gaffen-kruisvorm de macht van kruis èn zwaard voor, vereenigd in den Graalvorm, die het gaffel-kruis heeft en hij denkt, dat de Boom het beeld is der gehoorzaamheid aan Gods Wil d. i: de Deugd, omdat hij in den wortel de nederigheid ziet als grondslag van alle deugd en in hoogmoed dien van alle zonde. Naar

mijn bescheiden meening stelt echter de Boom bepaald óók de Wijsheid en de Liefde voor. Ten slotte: Het terugkeeren van den dissel tot den Boom beteekent dus het terugkeeren van pauselijke en keizerlijke macht tot God, de hernieuwing en het herstel van de wereld-orde naar Gods Wil, opdat ze daaruit opnieuw verdeeld worden, naar dit behoort. Deze verklaring sluit met die van Il Veltro (Zie Z XVI v. 40-43 N 5) en met Dante's politieke overtuiging in De Mon. III 16. (Zie Z XVI v. 106-109 N 16.) Nu lette men hierop: De Boom, het Eeuwige Rome, komt weer tot bloei, vóór de aanval op den Zegenwagen der Kerk plaats heeft door Adelaar, Vos en Draak. Oppervlakkig zou men zoo zeggen, dat het omgekeerde plaats heeft in de werkelijkheid en het dus ook in die volgorde moest worden weergegeven. Dit is waar voor het uiterlijk verloop der gebeurtenissen — moet Dante gedacht hebben —, maar innerlijk niet. Zijn blik reikt dieper. Aan het innigste wezen van het Rijk Gods d.i.: het Eeuwige Rome, den Boom, wordt reeds door de Godheid nieuwe kracht en wel in de Verlossingsweek verleend, die later in haar voor allen zichtbare deelen uitstraalt, vóór de booze machten dien zelfs kunnen naderen en den Zegenwagen splijten en misvormen d.w.z.: God is de booze machten vóór. De tijd waarop dit plaats heeft, herinnert aan de week der Schepping, aan de Menschwording des Woords en aan de Opstanding van Christus, tijdstippen van geboorte en herrijzing, vernieuwing.

[10]) V 52-64. Wanneer het licht van de zon zich vermengt met dat van den Karper, d.i.: een der Visschen, is het lente-evening in Maart. Als hij zijn rossen vasthecht aan zijn wagen, onder een ander sterrenbeeld is het een maand later, want de zon komt in April op in de Stier. (Zie Z IV v. 61-67 N 12). V. 53, 55, 57 op elle, erren correspondeeren met het Leitmotief vóór alles met I Z I v. 38, 40, 42, het oogenblik, dat in vijfvoudige tijdsymboliek de hernieuwing van Mensch en Menschheid weergeeft, daar door Dante voorgevoeld, thans in

hem bereikt vanaf Z XXVII. Phil, Kok, Bohl, Ruskin, Longfellow vergissen zich, waar zij meenen, dat de kleur der bloemen lila is, tusschen die van rozen en viooltjes. Viole zijn hier violettes, seringen, n.l.: niet het witte of lila, maar het rose soort, dat evenals de anderen in het begin van de Lente bloeit. In dien tint van bloemen moet de Boom op een afstand de rose gloed vertoonen van appelbloesems, (v. 73) een effect dat hun witte blaadjes met roode vlekken op een afstand maken. Dit is ook de kleur van het Oosten, van den Dageraad, dus van de vernieuwing der Natuur bij zonsopgang, allegorisch die der wereld door Christus, waarvan Dante spreekt bij Beatrice's verschijning Z XXX v. 22-25. De meeste commentatoren — en juist dit klopt met mijn opvatting van de kleur der bloemen — zien in die kleur een zinspeling op het met water vermengde bloed, dat uit de zijde van Christus vloeide en beroepen zich daarbij op een plaats bij den H. Bernardus, waar hij zegt: „Zie, de opening van Zijn zijde, want haar ontbreekt de roos niet, ofschoon zij slechts bleekrood is wegens de vermenging met water". Die kleur is zeker rose en dan heeft die plaats ook niets te maken met hetgeen Cas. hierbij citeert uit. Virg. Georg I Z 274.

[11]) V. 64-70. De blik klonk, v. 64 staat in den tekst. Argus, de onbarmhartige bewaker van Io, bemind door Pan, kon langer dan alle andere waken, omdat hij steeds de eene helft van zijn honderd oogen liet rusten, als de andere uitkeek. Mercurius zong hem de fabel van Syrinx voor en deed hem zijn waakzaamheid zoo verliezen. (Zie Ovid. Met. I 589-747).

[12]) V. 70-85. De appelbloesems zijn die van den Boom. V. 76-85 heeft betrekking op Matth. XVII v. 1-9. „En na zes dagen nam Jezus met zich Petrus en Jacobus en Johannes, zijn broeder, en bracht ze op een hoogen berg alleen. En hij werd voor hen veranderd van gedaante en zijn aangezicht blonk gelijk de zon en zijn kleederen werden wit gelijk de sneeuw. En ziet: hun verschenen Mozes en Elias, met Hem te samen sprekende. — En Petrus, antwoordende, zeide tot

Jezus; „Heer, 't is ons goed, hier te zijn; zoo gij wilt, laat ons hier drie tenten bouwen, voor U een en voor Mozes een en een voor Elias. — Terwijl hij nog sprak, zie, een lichtende wolk heeft hen overschaduwd; en zie, een stem uit de wolk, zeggende: „Deze is mijn geliefde Zoon, in Wien ik mijn welbehagen heb: hoort hem." — En de discipelen, dit hoorende, vielen op hun aangezicht en werden zeer bevreesd. — En Jezus, bij hen komende, raakte ze aan en zeide: Staat op en vreest niet". — En hunne oogen opheffende, zagen zij niemand dan Jezus alleen." — De zwaarder slaap is die der dooden, door Jezus opgewekt. (Johannes XI v. 43, Lucas VII v. 14).

[13]) V. 96 Leeuw en Arend, beide ingelascht.

[14]) V. 97-100. V. 95, 97, 99 op austro, aken corresp. met Z XXVI v. 128, 130, 132, op ostro, en v. 110, 112, 114 op ostri, aken en met Z XV v. 53, 55, 57 op ostro, aken — Beatrice, de Openbaring, stijgt van den Zegenwagen af en wordt nu door de zeven Deugden omringd met de kandelaren en lichten, de zeven Sacramenten der Kerk, die om haar een claustro, in het Latijn claustrum, vormen, wat beteekent: gesloten kring, hier in den zin van klooster van zeven nonnen met Beatrice als abdis, en wel als dat der Tempeliers in ZXX v. 93 van een vesting omringd, welke hier als dáár weer te samen den tempel vormen. De vesting is het Woud, dat het Paradijs beschut tegen de noorden- en zuidenwinden, v. 99, hier de booze hartstochten, en de muur van vlammen, die het ontoegankelijk maken in den Kring VIII en het heiligdom dezer gemeente van zeven nonnen en een abdis is de Boom, symbool der H. Drie-Eenheid. Dit komt weer overeen met de beschrijvingen van den Montsalvat en herinnert aan Florence, de Bloemenstad, tempel genoemd in I Z X v. 87 N 15. Hier is dit de herboren Kerk, het nieuwe Florence en Jeruzalem, het derde Rome aan gene zijde van den Oceaan, reeds in het aardsche Paradijs uit den hemel neergedaald. Dit verklaart het verband met ZXXVI v. 110, 112, 114, en v. 128, 130, 132. In de eerste drie terzinen

troost Dante Guinizelli, dat hij, die dit oord eerst later kan bereiken dan deze, met de gedachte, dat zijn verzen steeds gewaardeerd zullen blijven; in de laatsten zegt Guinizelli, dat Dante naar het klooster gaat, den hemel, waar Christus abt is en dit slaat ook weer hierop, dat het klooster, waar Beatrice abdis is, uit den hemel neerdaalde. Het verband met ZXV v. 53, 55, 57 blijkt uit de noot hieronder.

[15]) V. 100-103. Silvano beteekent hier niet alleen woudbewoner maar ook figuurlijk: stam, omdat Dante een Frangipani is en van romeinschen bloede, aldus een loot van den Boom, die Roma l'Eterna voorstelt. Florence wordt in IZI v. 2 als una selva oscura, zwart woud voorgesteld en ook de menigte schimmen wordt IZIV v. 66 met een woud vergeleken. Hier wordt gezegd, dat Christus burger is van het hemelsche Rome, in ZXV v. 57 heet de hemel: klooster als gesloten kring, slechts toegankelijk voor de begenadigden en in ZXXVI v. 129 heet Christus abt van dit klooster. Zoo verschijnt Beatrice hier als abdis in den kring der zeven Deugden. V. 98, 100, 102 op ano, ommen correspondeeren met ZXXVII v. 107, 109, 111 op ani ommen en met ZVIII v. 5. 7. 9 op ano, ommen. In ZVIII vergelijkt Dante zich met de pelgrims, die, als het avondklokje luidt, heimwee voelen naar het vaderland evenals de zeelieden, die de haven verlaten, in ZXXVII met de pelgrims, die naar het vaderland terugkeeren, hier met pelgrims, die in een klooster-vesting der Tempeliers verblijf houden om verder te trekken naar Rome of Jeruzalem, terwijl hij van uit de klooster-vesting, waar Beatrice abdis is, opgaat naar het hemelsche Rome, het hemelsche Jeruzalem. Waar Beatrice abdis is, is hij prior. Prior beteekende in Florence ook burgemeester, wat Dante daar was. Zoo stelt hij zich hier voor als voorlooper en Stedehouder in het aardsche Paradijs van den komenden Christus, die in het hemelsche heerscht. Eng'len-drommen v. 105 is ingelascht. Daar de komende Christus-Keizer, il Veltro, eenmaal heerschen zal tra Feltro e Feltro, tusschen Berg en Berg, d. i.: tusschen den

Louteringsberg met het nieuwe Jeruzalem op den top en dien waarop het oude Jeruzalem ligt, bevestigt dit, wat ik in I Z I v. 105 N 19 slechts als hypothese stelde omtrent de beteekenis van

E sua nazion sarà tra Feltro e Feltro

en vult hier als these, die van Z XVI v. 40-43 N 5 omtrent il Veltro aan. Het bevel tot opschrijven v. 103 vindt men ook in de Openb. v. Joh. I 11, 19, XXI 5.

[16]) V. 109-115. Aristoteles (Meteor. II 9) neemt twee soorten van dampen aan in de lucht: vochtige, die hij dampen noemt en droge, die hij rook noemt. Onder de laatste verstaat hij voornamelijk de winden. Beide soorten worden als zij in de hooge luchtstreken komen door de kou tot wolken verdicht; daardoor ontlasten zich de vochtige dampen (v. 109-112) in regen, de drogen in bliksems en die storten, ofschoon het vuur volgens zijn natuur stijgt, door de verdichting boven hen omlaag (Zie ook Par. XXIII v. 40-42). De adelaar (v. 112-115) is volgens Phil. ontleend aan Ezechiël XVII 3, waar Nabukodonosor met een adelaar wordt vergeleken. Hier beduidt hij de heidensche keizers van Nero tot Diocletianus (64-311 n. Chr.), die de Christenen vervolgden. Hij beschadigt niet slechts de bloesems en vruchten (de geloovigen, die vervolgd en gemarteld werden) maar ook het hout n.l. als de wereldlijke macht van het oude Keizerrijk, dat den ondergang tegemoet gaat, terwijl de Kar als zinnebeeld der Kerk als het scheepje van Petrus, wel heen en weer geschokt wordt door de vervolging, maar toch blijft en straks een vernieuwd keizerrijk doet verrijzen.

[17]) V. 115-118. De linkerzijde van een schip heet stuur-, de rechter bakboord.

[18]) V. 118-124. Deze Vos is de dwaalleer, die de Kerk insluipt, (Zie Psalmen LXIII 11, Klaagliederen V 18, Ezechiël XIII 4) wellicht het Gnosticisme; ik voor mij geloof eerder ketterij in het algemeen. Beatrice, de ware Leer, jaagt hen op de vlucht.

[19]) V. 124-130. Dit slaat op de schenking van Constantijn. Voor Dante's tijd bestond de sage, dat bij deze schenking een engel uit den hemel riep: „Wee, wee! Heden is er vergift in de Kerk gedruppeld!" Hierbij is volgens Venturi 366 ook een herinnering aan het scheepje van Petrus, dat de Kerk voorstelt.

[20]) V. 130-136. In den Draak zie ik niet Mohammed, die in de Hel voorkomt I Z XXVII v. 31, maar den Islam. Dit monster is ontleend aan de Openb. van Joh. XII 3. Hij sleept echter slechts het achterdeel van den Wagen mede. Het is een voorstelling van den strijd tusschen Islam en Christendom of ruimer genomen van den strijd met den Islam en het Grieksche schisma, die beide een deel der wereld aan de Kerk betwistten. De Draak wordt ook wel gehouden voor den Anti-Christ, de hebzucht of Satan (Zie Cas. Purg. p. 539), wat ik alle drie gezocht vind. Het loeren beteekent volgens Scart., dat de Draak de kerk nog meer ontnemen wil of dat de Draak volgens Lomb. e.a. verheugd is over den buit. Beide kan tegelijk waar wezen. Maar ik geloof niet dat het hier — naar Land., Vell. en Dan. aannemen — ook beteekent zwervend heengaan d.w.z. van de eene valsche stelling naar de andere.

[21]) V. 136-142. De overvloed van veeren stellen voor de latere schenkingen aan de Kerk van Pepijn, Karel den Groote enz., die Dante afkeurde (Zie de Mon. III 10), omdat het tegen de plicht is — den keizer opgelegd — het keizerrijk te verdeelen. Dit bracht de Kerk verderf (Zie I Z XIX v. 115). Vachten v. 139: ingelascht.

[22]) V. 142-148. De zeven koppen en de tien hoorns zijn overgenomen van de dieren uit de Openbaring XIII 1 (Zie I Z XIX v. 106-112 N 17). Volgens Lana, Ott., Benv., zijn de zeven koppen de zeven hoofdzonden, waarvan drie dubbel gehoornd zijn en wel Hoogmoed, Nijd en Gramstorigheid, die in Kring II, III, IV op den Berg geboet worden in het Tweede Rijk en die als zonden des geestes zwaarder

zijn dan de vier anderen: Traagheid, Gierigheid, Gulzigheid, Wellust, die in het Derde Rijk, in Kring V, VI, VII, VIII worden geboet en hoofdzakelijk op lichamelijk genot betrekking hebben. Nu stelt de Wagen vanaf dit punt in dezen Zang niet meer Rome voor, maar door het indringen der zeven hoofdzonden en de politiek der pausen het ontaarde Roomsche Hof uit Dante's tijd. En dit bevestigt slechts, wat in I Z v. 106-112 N 17 gezegd werd omtrent de lichtekooi tronend op de wateren enz. Het ontaarde Rome, de lichtekooi, is door menschen nog te redden, zoolang haar man: de Paus rein blijft. Wordt ook die verdorven, dan moet Rome gered worden door il Veltro dat is: door God. Nu kan Dante het ontaarde Rome als deel van Rome wel door het heele Rome voorstellen, maar dan heeft die voorstelling toch een andere inhoud en bedoeling dan er Rome in zijn geheel mee aan te duiden. Zoo opgevat sluit het beeld van het ontaarde Rome daar volkomen aan met dat van den misvormden Zegewagen hier. Hier beteekenen de raderen dus ook niet meer het werkdadige en beschouwende leven, noch de dissel de vereeniging van de geestelijke en wereldlijke macht in Christus. Wat P. di Dante, Buti en Landino hiervan beweren en door Cas. geciteerd wordt Purg. p. 539 om de horens als symbool te verklaren, is m. i. zoo ongerijmd, dat herhaling onnoodig is.

[23]) V. 148-160. De Lichtekooi is weer niet: het Pausdom, maar de ontaarding van het Pausdom; ook dit beeld is aan de Openb. v. Joh. XVII 1 en volg. ontleend als in I Z XIX v. 106-112 en aan de middeneeuwsche overlevering (Zie U. Cosmo, Giorn. dant. VIII 163 en volg.). De Reus stelt voor het Fransche koningshuis en m. i. bepaald niet alléén Phillippe le Bel, waarmee de Pausen in nadere betrekking werden gebracht door hun strijd tegen de keizerlijke partij. Het lonken met het oog beteekent: Toen de vredebreuk tusschen Bonifacius VIII, en Philippe le Bel onherstelbaar werd, begon de Paus meer

over te hellen tot de Ghibellijnen, hier door Dante vertegenwoordigd. Toen Bonifacius van politiek veranderde en zich bij keizerlijke partij wilde voegen, werd hij door dezen koning op de vreeselijkste wijze gehoond, daar hij zich verbeeldde, dat hij machtiger was dan de Kerk. Daarom stelt de Reus meteen voor de koninklijke, militaire macht, die God verloochenend als brutaal geweld meester wordt over de ontaarde pauselijke. Daarna behandelde hij Clemens V, den eersten Paus, die naar Avignon vertrok meer als onderdaan dan als Hoofd der Kerk. Dit wordt hier zoo voorgesteld: het ontaarde Pausdom wordt mishandeld en voortgesleurd door het ontaarde Koningschap en in die ontaarding keeren hier zichtbaar de rollen om: het Pausdom wordt hier zoo afhankelijk van het Koningschap, de geestelijke van de wereldlijke macht, de Herderstaf wordt ondergeschikt aan het zwaard Gelijk de Zegewagen wordt losgerukt van den Boom, het middelpunt van het Paradijs, werd de zetel der Pausen het middelpunt der Kerk naar Gods Wil daartoe aangewezen, verplaatst van Rome naar Avignon. (Want ook Clemens opvolgers, ofschoon resideerende in Avignon, bleven Bisschop van Rome.) De misvormde Zegewagen wordt als evenbeeld daarvan aan den dissel — die nu voorstelt de vereeniging van de ontaarde pauselijke en koninklijke macht, waarbij de koninklijke de pauselijke overheerscht — voortgetrokken door den Reus in het woud, dus uit het middelpunt gevoerd door brutale kracht. Maar Beatrice en de zeven Deugden, het innerlijk, onvergankelijk wezen der Kerk, blijven voor al die aanvallen bewaard.

ZANG XXXII

NEGENDE KRING

Achtste Plateau
De Sfeer van den Goeden Wil
De Boom der Kennis des Goeds en des Kwaads
De Adelaar, de Vos, de Draak
De gedaante-verwisseling van den Zegewagen
De Lichtekooi en de Reus

1 Zoo vast, aandachtig liet ik d' oogen staren,
Opdat die dorst van tien jaar niet meer brandde,
Dat gansch verdoofd de and're zinnen waren.

4 Zij hadde' aan weerszij, dat 'k daar niets zag, wanden;
Zoo trok de heil'ge lach, die mij regeerde,
Mij weer in 't net, dat hij mij vroeger spande.

7 Toen 'k met geweld naar links 't gelaat afkeerde,
Naar het godinnen-drietal 't heb bewogen,
Omdat er een van hen: „Te strak!" beweerde,

10 En met 't gevoel — toen 'k haar wou zien — in d' oogen,
Of juist ze 't schichten van de zon kon schenden,
Hield kort dit eerst haar mijne blikke' onttogen. [1])

13 Maar toen 'k aan 't wein'ge het gezicht weer wende, —
't Was luttel bij den sterken glans gebleken,
Waarvan 'k met kracht alleen dit hun kon zenden —

Zag aan mijn rechterarm ik om gestreken
Het roemvol heir, ter zon gewend 't zich rekken,
Wijl aan zijn spits die zeven vlamme' opweken.

Naar onder zijne schilde' om zich te dekken
Een leger keert en 't vaandel vóór blijft waaien,
Eer 't gansch in zich verand'ring kan voltrekken,

Zag ik die hemel-krijgsmacht aldus draaien,
Die vóór ging, en toen gansch voorbij die zwenken,
Eer 'k schuin de dissel van de Kar zag zwaaien.

Toen zag 'k de Donna's tot den Wagen lenken.
't Griffioen dreef voort den last — gebenedijden —
Maar zonder trilling aan één veer te schenken.

De schoone Vrouw, die me' in de bocht deed glijden,
Statius en ik zijn achter 't rad getreden,
Dat 't kleinst zijn spoor in 't rond trok aan zijn zijde. [2]

Zoo gaand door 't hoog Woud, door háár schuld nog heden
Leeg, die — vertrouwend op de Slang — moest falen,
Gaf eng'len-zang de maat aan onze schreden. [3]

Een pijl kan wellicht zoo drie schoten halen
Als afstand tot de plaats, waar wij opdagen,
Toen Beatrix daarvan wou neder dalen. [4]

'k Hoorde' allen toen een momp'lend „Adam" vlagen;
Ze' omringde' een Boom, waarvan ik geen der twijgen
Meer bloemen, noch ook ander loof zag dragen. [5]

Zijn kruin, die men steeds meer verbreed ziet tijgen
Opwaarts, deed bij de Hindoes in de wouden
Door zulk een hoogte nog verbazing stijgen. [6]

43 „Heil U, Griffioen, wiens snavel men nooit schouwde
Te slaan in 't hout van hem, dat zoet mag smaken
Maar dat de buik zoo'n kwaad blijft voor behouden."—[7])

46 Kon van den forschen Boom tot ons geraken
Van d' and'ren en 't tweeledig Dier verkondde:
„Zoo blijft hij 't zaad van alle recht bewaken."—[8])

49 Ten dissel ziend, getrokken door die Ronde,
Vond 'k dien naar den verweeuwden Boom getogen
En aan hem, welke 'm voortbracht, vast gebonden.[9])

52 Naar onze planten — als van 's hemels bogen
't Groot licht gemengd straalt met dat uit de kern
Naar acht'ren uit den Karper daar bewogen —

55 Gaan zwelle' en 't oog naar and're kleur doen sperren,
Verjongd elk, — voor de Zon zijn span zal dwingen,
't Vasthechtend onder ander Beeld van sterren, —

58 Nog niet als roze' en meer dan van seringen
De kleur aannemen, zag 'k den Boom verjongen,
Waaraan verdorde takken eerst slechts hingen.

61 'k Verstond niet en op aard' wordt niet gezongen
De hymne, door de schaar toen aangeheven,
Noch heb 'k tot 't eind te luist'ren mij gedwongen.[10])

64 Kon 'k, hoe de blik wreed klonk van hem weer geven,—
Toen men het lot van Syrinx hem vertelde —
Wien 't zóó duur kwam, dat zij niet waken bleven:

67 'k Maalde' als een kunst'naar, die zich voorbeeld stelde
Bij 't schild'ren, hoe voor slaap ik ben bezweken.
Dit doe, wie — hoe men inslaapt — goed kan melden.[11])

70 'k Zeg, hoe 'k ontwaakte — en blijf dit ontweken —
En 't slaapfloers kon — gescheurd door glans — bestaren
En toen: „Sta op, wat doet gij?" — een ging spreken.

73 Gelijk de appelbloesems zijn te' ontwaren,
Waarvan de vrucht de eng'len kan verblijden
En eeuw'ge bruiloft schenkt aan 's Hemels scharen, —

76 Jacobus, Petrus, Johannes — geleiden —
Terug gekeerd naar 't Woord toen zijn verslagen,—
Dat een nog zwaarder slaap deed henen glijden,—

79 Toen zij van hun school van profeten zagen,
Dat Mozes, Elia haar werde' ontnomen,
En dan de Meester and're wade dragen,

82 Zoo keerde' ik mij en schouwde ik de vrome,
Staande' over mij, en die 'k eerst leidsvrouw heette
Van mijne schrede' om langs den vloed te komen.[12])

85 „Waar 's Beatrix?" — heb 'k — twijf'lend gansch gekreten
En zij: „Laat naar 't nieuw loof Uw blikken dringen,
Waaronder ze' op zijn wortel is gezeten.

88 Zie ginder het geleide haar omringen;
Het Dier stijgt op met d' and're tochtgenooten,
Die zang van dieper zin en zoeter zingen". —

91 Of verder nog haar woorden zijn ontvloten,
Is me' onbekend, daar 'k reeds de blikken wijdde
Aan haar, die 't oor voor and'ren heeft gesloten.

94 'k Zag op de ware aarde 'r afgescheiden
En deze bij den Zegewagen waken,
Gebonden door 't Dier: Leeuw en Arend beide.[13])

97 De zeven Nimfen dede' in kring haar raken,
In welker handen deze lichten klommen,
Die noorde' en zuidenwind niet kan genaken.[14])

100 Kort woont gij onder deze woud-kolommen,
Tot burger met me' in 't Rome' eind'loos verheven
Daarna, waar Christus 't is met d' eng'len-drommen.[15])

103 Houdt voor des werelds heil, die slecht blijft leven,
't Oog naar den Wage' en wat dit is geblonken,
Zij — t'rug gekeerd ginds — door U neer geschreven".—

106 Zoo Beatrice'; en ik, te voet gezonken
Voor haar bevelen als geheel devote,
Heb ziel en ooge', aan wat zij wou, geschonken.

109 Nooit is een vuur zoo snel van vaart geschoten
Uit dichten damp bij 't vallen van den regen
Van d' omtrek, die 't verst d' aarde houdt omsloten,

112 Als 'k Jovis' vogel zag omlaag bewegen
Tot op den Boom en ook de schors afknagen,
Niet slechts de bloeme' en blad'ren pas verkregen.[16])

115 Hij schudde' uit alle macht den Zegewagen
Als schip geslingerd, dat in nood blijft steken,
Van stuur-, of bak-boord, door den vloed geslagen.[17])

118 Toen zag 'k een Vos slinks in het diep geweken
Van 't voertuig, dat wie zegeviert, moet rijden,
Waar alle goede spijs aan scheen te' ontbreken.

121 Maar toen voor booze streke' 'm 't woord kastijdde
Van mijne Donna, deed ter vlucht 't hem keeren
Zoo snel als zoo'n ontvleesd skelet 't kon lijden.[18])

124 Toen daarvan — waar hij zonk uit hooger sferen —
Zag 'k d'Arend naar den wagenschoot neerjachten
En die toen achterlaten vol van veeren.

127 En naar een hart zich uit in jammerklachten,
Kwam uit het zwerk een stem en toen sprak gene
„O scheepje mijn, wat draagt gij booze vrachten!"—[19])

130 Toen tusschen beide wiele' is 't mij geschenen,
Of d' aard' gaapte' en 'k zag daar een Draak uit strekken
En die wond om de Kar den staart toen henen,

133 Dan, naar een wesp den angel t'rug zal trekken,
Die met een bodemstuk weer tot hem kronken
En hem — bij 't heengaan — loerend zich nog rekken.[20])

136 De veeren zijn zoo op de rest gezonken,
Dat ze' onkruid op een vruchtbren akker slachtten,
Wellicht met rechte' en goeden wil geschonken.

139 Zij dekten wiele' en dissel met hun vachten,
Zoodat de mond van wie een zucht wil slaken,
Bij 't ope' 'm houden langer tijd moet wachten.[21])

142 Toen 't heilig bouwsel zoo vervormd kon raken,
Deed dit drie koppen op den dissel prijken,
Terwijl er vier — één van elk hoekpunt — staken.

145 De voorsten dede' als koeien hoorns opwijken
Wijl d' and're vier er één op 't voorhoofd dragen.
Nooit kon een vroeger monster hierop lijken.[22])

148 Naar veilig burcht op hoogen berg zal dagen,
Zag ik daarop een schaamtelooze Deern
Met wellust d'oogen in het rond geslagen.

151 En opdat deze haar niet zou ontberen:
Zag ik naast haar een Reus rechtop zich richten
En dezen kuste' elkander enk'le keeren,

154 Maar toen haar oog begeerig, loerend schichtte
Naar mij, haar langs heel 't lijf een gees'ling geven
Door deez' boeleerder, woest, waarvoor zij zwichtte.

157 Vol argwaan en door wreeden toorn gedreven
Ontbond hij 't Ondier, heeft door 't Woud 't getogen,
Dat dit alleen tot schild toen werd geheven,

160 Dat Hoer en nieuwen Draak onttrok aan d'oogen.[25])

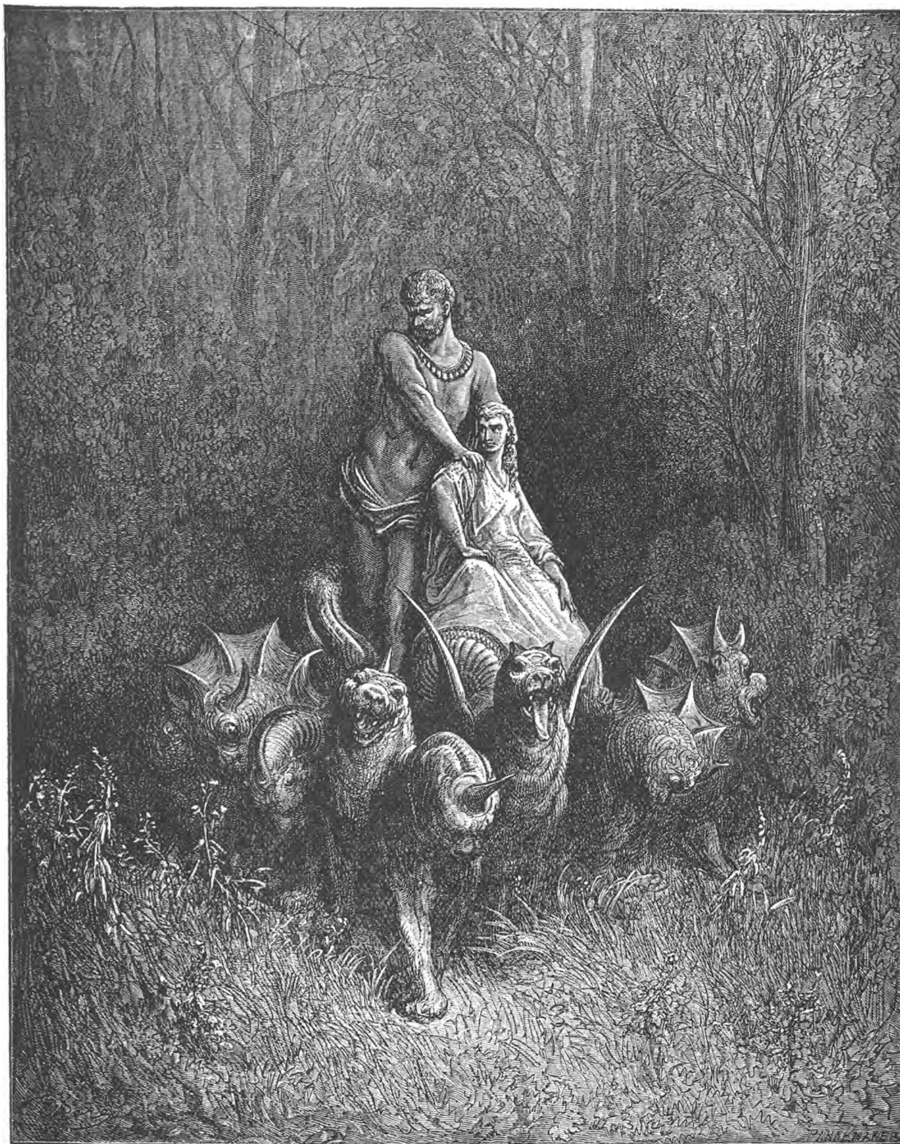
ZANG XXXII

INHOUD

De zeven Maagden, die de zeven deugden voorstellen, heffen een klaaglied aan over de verwoesting der Kerk, terwijl Beatrice zelf het werk der vernieling aanziet met een smart die weinig verschilt van die van Maria bij het Kruis. Dan geeft zij te kennen, dat de ballingschap der Pausen te Avignon en de moreele gezonkenheid der Kerk nog eenigen tijd zal voortduren, maar haar luister spoedig zal terugkeeren en deelt in raadselachtige woorden mede, hoe die vernieuwing der Kerk en het herstel der wereld-orde zal plaats hebben. Eindelijk naderen zij de Eunoè, waarin Dante wordt gedompeld, ook Statius en dan zijn beide ter hemelvaart bereid.

TOELICHTINGEN

[1]) V. 1-7. Psalm 79: „Deus, venerunt gentes: God, de heidenen kwamen in Uw erfdeel; zij hebben den heiligen tempel bezoedeld en Jerusalem tot steenhoopen gesteld". Deze psalm wordt veel in de kerk gezongen, vooral in de Getijden der Martelaren. Dit zinspeelt dus op de ontaarding der Kerk in Dante's tijd. In I Z XXXIV v. 1-4 klinkt in het diepst der Hel als ironie de hymne van Venantius Fortunatus ter eere van 't Heilige Kruis, die in de kerk op Goeden Vrijdag wordt gezongen. In tegenstelling hiermee klinkt thans in den slotzang die psalm als een treurlied, waarbij Beatrice toeluistert met smart en medelijden niet veel minder dan Maria onder het kruis, omdat Dante en dus ook Beatrice en de zeven Maagden in Gods Stedehouder Bonifacius VIII Chris-

En opdat deze haar niet zou ontberen:
Zag ik naast haar een Reus rechtop zich richten
En dezen kuste' elkander enk'le keeren.

Z XXXII v 159— 62

tus opnieuw gekruisigd zagen en daar Clemens V den zetel der Pausen uit Rome verplaatst had naar Avignon. (Zie Z XX v. 85-94 N 14, 15).

[2]) V. 7-13. Daarom antwoordt Beatrice in heiligen ijver met Christus' woord: Joh. XVI v. 16: „Een weinig tijds en gij zult mij niet zien en wederom een weinig tijds en gij zult mij zien; (want ik ga tot den Vader)." Weldra zal de verdrukking en het bederf ophouden en de luister der Kerk terugkeeren. Het slaat tegelijk op den terugkeer der Pausen van Avignon naar Rome. Letterlijk wil het zeggen, dat Beatrice nu de Zeven Maagden achterlaat om Dante te vergezellen en dan tot hen weer af te dalen. „Modicum" etc. sprak Christus korten tijd voor Zijne Hemelvaart; ten hemel geklommen zouden zij Hem niet meer zien in Zijne menschelijke verschijning; doch tien dagen na de Hemelvaart op Pinksteren zou Hij den H. Geest zenden, die uit Hem voortkomt. Dezen zouden zij dan zien in de gedaante van vuur en indirect Christus zelven zien in Zijne werkingen.

[3]) V. 13-19. De Vrouw is Mathilde. De wijsgeer (v. 15) is Statius. G e d r e v e n, m o s s e v. 15 uit het Leitmotief. Beatrice is nu tien pas van Dante af, zoover als de zeven Maagden van elkaar in den optocht Z XXIX v. 81. De meeste commentatoren zien daar in het b e w a r e n van 10 pas afstand een symbool van het h o u d e n der Tien Geboden; dus houdt Dante zich daaraan als zijnde Gods Wil.

[4]) V. 34-37. De vaas is overdrachtelijk de Kerk. V. 35 heeft betrekking op de Openb. v. Joh. XVII v. 8. „Het beest, dat gij gezien hebt, was en is niet." Beatrix bedoelt, dat de Reus slechts den leegen en ontaarden v o r m der Kerk in handen heeft. Het woord b o e t s p ij s, s u p p e, slaat op kwijtschelding van straf als die van moordenaars, die de wraak der familie der verslagenen afwenden, volgens een Florentijnsch bijgeloof, door wijn en brood te eten op het graf van den verslagene binnen negen dagen na de misdaad. Het beteekent dus hier: Gods gerechtigheid zal den bewerker der rampen:

Philippe le Bel, volgens andere Bonifacius VIII of Clemens V — m. i. alle drie — ongetwijfeld bereiken.

[5]) V. 37-46. De Arend is 't Romeinsche Keizerschap, welks goddelijk Recht Dante overgegaan dacht op Roomsch-Duitsche Keizers van zijn tijd. Het is niet noodig de letters DXV te verzetten om de verklaring te vinden van wat deze Romeinsche cijfers 500, 10 en 5 als letters in v. 34 beteekenen. Velen hebben er DVX van gemaakt en lezen er dan uit Dux: Legeraanvoerder en meenden, dat het op Il Veltro sloeg, maar daar voor hen de Veltro-figuur een raadsel bleef, voegden ze hieraan nog een raadsel toe. Een las er uit: Domini Xristi Vicarius. Maar dan heeft het niet de gewone beteekenis als in IZ II v. 25 van een Stedehouder Gods, een Paus. Er is ook uit te lezen Domini Xristi Vindex of Victor. Vindex is wreker in den zin van Hersteller, Vernieuwer, Victor: Overwinnaar. Dus: „de Heer, Christus, de Wreker en Hersteller der door God gewilde Wereldorde of „de Heer, Christus, de Overwinnaar van de menschelijke afdwaling", een opvatting, die ik geenszins verwerp. Maar een profetie lijkt het mij in de verste verte niet. Het is een aanduiding van den weder keerenden Christus door letters of cijfers, in navolging van de spreekwijze in de Openbarig van Joannes XIII, 18: „Hier is wijsheid. Die verstand heeft, berekene het getal van het beest (den Antichrist); want het is het getal eens menschen; en zijn getal is zeshonderd-zes-en-zestig."—

[6]; V. 46-49. De Grieksche Sphinx gaf den Thebanen het bekende raadsel op: „Welk dier loopt 's morgens op vier, 's middags op twee en 's avonds op drie pooten en bezit maar „een stem?" Wie het niet kon oplossen verslond zij, tot Oedipus de verklaring vond: de Mensch, die eerst kruipt als kind, gaat als man en op een stok steunt als grijsaard. Toen wierp het monster zich in den afgrond. Ook Themis, de dochter van Oeranos en Terra sprak in duistere orakeltaal. Dante zinspeelt hier op haar woorden tot Deukalion en Pyrrha na den Zondvloed, die verklaard werden door Prome-

theus. Zij zeide, dat zij de beenderen der groote moeder (steenen van de aarde) achter hun ruggen moesten werpen.

[7]) V. 49-52. Zie Ovid. met Lib. VII 759, waar Cephalus verhaalt, dat Themis in de Thebaansche velden een wolf zond, die de kudden beroofde, omdat haar duistere orakeltaal werd uitgelegd en haar tempel verlaten werd. V. 52 herinnert aan het vee en aan het graan, dat de dieren vluchtend voor den wolf vertrapten. Deze plaats luidt:

Carmina Laïdes non intellecta priorum
Solverat ingeniis.

De Laïdes (Oedipus) heeft vroeger onbegrijpelijke uitspraken door zijn verstand opgelost. Maar in de oude uitgaven stonden Naiades voor Laïdes en voor solverat, solvunt, zoodat Dante in den waan kwam, dat de nimfen deze orakeltaal hadden verklaard en aan hen de schade aan vee en graan te wijten was)Zie Moore I 125). Hier brengt dit, nu n.l.: Beatrice die nimfen vervangt, geen schade maar zegen aan.

[8]) V. 52-64. Door Adams zonde was die Boom voor het eerst kaal, thans opnieuw door de ontaarding der Kerk en der wereld. Wie er van rooft, is schuldig aan dezelfde zonde als Capaneus, die in Kring VII der Hel, de Sfeer van den Vuurregen, als lasteraar van en oproerling tegen God verblijf houdt. Van Adam tot Christus loopt volgens de gewone tijdrekening omstreeks 4000 jaar. B. Latini rekent in zijn Tesoro Lib. I Cap. 27 van Adam tot den dood van Alexander den Grooten 5157 jaar en tot Christus bijna 5254 jaar (Cap. 52). Adam werd 930 jaar oud en moest volgens Dante's telling (Zie I Z XXI v. 112-115 N 11), die voor Christus' leven 34 jaar rekende, in strijd met de gewone van 33, tot 34 na Chr. in den Limbus vertoeven dus 5288—930 jaar = 4358 jaar. Adam verlangde (v. 63) sinds zijn zondenval naar Christus, die door Zijn Kruisdood de verlossing uit den Limbus bracht.

[9]) V. 65-73. In v. 66 wordt gemeld, dat de top — om-

gekeerd als bij de meeste andere boomen — van onderen het smalst is (Zie Z. XXXIII v. 40). Daardoor is hij ongenaakbaar en kan niet geschonden worden, noch de twee, uit loten van deze ontstaan (Zie Z XXII v. 133-135). Daar de Boom Rome voorstelt, beteekent dit, dat Rome niet door een menschelijke macht geschonden kan worden. In Z XXXII N 5 heb ik aangetoond, dat de Boom een viervoud symbool is der Drie-Eenheid. Maar ook om zijn plaats is hij dit, want hij staat midden in het aardsche Paradijsch, zoodat kroon- en wortelrand evenwijdig loopen met den colurus, den grooten cirkel, die, door N.- en Z.-Pool trekkend, loodrecht gaat door hete quator-vlak evenals de omtrek van Kring IX, terwijl het evenaar-vlak en dat van den meridiaan, door kroon, stam en wortel gaande, elkaar in het midden van den Boom, de as van deze, verticaal snijden en het cirkelvlak van Kring IX evenwijdig met den colurus de as horizontaal snijdt en dus ook equator- en meridiaan-vlak (Zie Kaart I, II). Dit is analoog met de wijze, waarop Dante in III Z XXXIII v. 115-118 de H. Drie-Eenheid voorstelt als drie cirkels van één inhoud: d'una continenza d. w. z. met één middelpunt als colurus, equator en meridiaan. Zoo is ook Satan in I Z XXXIV het symbool der helsche drie-eenheid als middelpunt van het aardsche equator-, meridiaan- en colurus-vlak. — De Elsa-vloed (v. 68) is een kleine rivier in Toscane, die bij Colle ontspringt en niet ver van Empoli in den Arno valt. Zijn water bedekt na eenigen tijd hout of planten met een laag calcium-carbonaat. Met dit water vergelijkt Beatrix de wereldlijke, ijdele gedachten, waardoor Dante's geest het visioen niet geheel begreep. Hij ziet dus als door een kalklaag heen. V. 69 beteekent, dat Pyramus' gedachten voorbarig waren. Vandaar dat hij, toen hij Thisbé's sluier bebloed vond (Zie Z XXVII v. 37-40 N 4), zich zelf al ontijdig in wanhoop doodde. Zijn bloed kleurde den moerbei-boom, zoodat die voortaan purperen vruchten droeg. M. a. w. Dante's gedachten waren overijld, als de begeerte van Pyramus naar den dood naar het oordeel

van den moerbei-boom, die in deze mythe met verstand bedeeld gedacht werd. Als Dante niet zoo overijld was, zou hem uit het verbod den Boom aan te raken, gebleken zijn, dat dit naar Gods Recht goed was uit omstandigheden, waarop hij nog niet genoeg had gelet door zijn oppervlakkig oordeel n.l. dat de Reus den stam aanraakt om den Wagen machtig te worden enz.

[10]) V. 73-79. Niet alleen is zijn oordeel versteend geworden als een voorwerp in den Elsa-vloed; maar hij lijkt er in verdronken d. w. z. zelf versteend en dus wit als krijt van kleur. V. 76-79 beteekent: Gelijk de pelgrims, die het H. Land en het H. Graf bezocht hebben, aan hun staf een palmkrans steken als een teeken van geslaagden terugkeer en dus van zegepraal, moet ook gij bij Uw terugkomst op aarde uit het Nieuwe Jeruzalem een triomf-symbool dragen.

[11]) V. 79-82. V. 77, 79, 81 op ello, ingen corr. m. Z X v. 41, 43, 45 op ella, ingen. Daar staat dat de beelden door God in den wand zijn uitgehouwen zoo zuiver, als was een zegel-afdruk weergeeft. Zoo stempelt Beatrice haar woorden d.i. de Openbaring af in het brein van Dante. Daar dit van weerszijden bewerkstelligd wordt door de Liefde, heeft de Dichter hier het rijm van het Leitmotief op elle aangewend, als op verschillende andere plaatsen niet vertaald door een rijm op erren maar op ingen b.v. in I Z I v. 35, 37, 39. Daar hij zich in geestelijken zin door het Woord bevrucht voelt, is het zoowel een vergelijking met de Menschwording des Woords in Maria hier bedoeld — gelijk daar in ZX — als met de natuurlijke bevruchting bescheven in Z XXV v. 41, 43, 45 op ello, ingen. Daar dit Woord hem loutert, corr. dit met Z II v. 71, 73, 75 op elle, ingen, waar de zielen ter reiniging den Berg opgingen en met Z XXVII v. 134, 136, 138, waar Dante's wil één is geworden met Gods Wil en hij dus de reiniging volbracht.

[12]) V. 82-91. V. 88-89 slaan op Isaias LV v. 8: „Mijn gedachten zijn niet Uwe gedachten, noch zijn mijne wegen

Uwe wegen". — Het diepere inzicht, dat de mensch door de Openbaring verkrijgen kan, is zooveel hooger dan wat de menschelijke Wetenschap geven kan, als het primum mobile boven de aarde verheven is. Beatrice zal nu Dante toonen, hoe de School van Dante (die van Virgilius) door de hare (die van Aquino tevens) geleid kan en moet worden.

[13]) V. 91-103. In de Lethé worden herinneringen der zonden uitgewischt; als Dante zich zijn dwalingen niet meer herinnert, is juist dit vergeten een bewijs, dat hij vóór dien tijd gezondigd heeft. Conchiudere, opklaren (v. 98) beteekent letterlijk in den zin der Scholastieken: bewijzen.

[14]) V. 103-112. De Zon staat hier boven L^3 d. i. boven het vijfvoudig symbool der H. Drie-eenheid, 12 uur 's midd. Hij is dus 30 Maart 6 uur in het aardsche Paradijs geweest. Deze stand is ook die in Fig. F (Zie Z IV v. 136-140 N 21). V. 106 beteekent, dat op een andere lengte-cirkel de meridiaan, die kring, waar het voor die lengte 12 u. 's middags is, een andere is. V. 107, 109, 111 corr. m. Z I v. 17, 19, 21 op orta, onden. Daar komen de sterren van de Visschen op als gevolg van Venus, het symbool van heidensche schoonheid en liefde, hier volgen de zeven Deugden — ook door Dante in zeven sterren voorgesteld Z VIII v. 88-94 — Beatrice als de christelijke Schoonheid, als de afstraling van de Goddelijke Schoonheid zelve. Zij zijn nu aan den zoom van het woud, waar de schaduw niet effen is maar doorvlekt van licht als op de oevers van Alpenstroomen, waarover takken en bladeren uitsteken.

[15]) V. 112-115. Hier verdeelden zich de Lethé en de Eunoè als Euphraat en de Tigris, twee der rivieren, welke de Bijbel noemt als stroomend uit een bron: Gen. II 10-14.

[16]) V. 115-118. Bedoeld is Beatrice. V. 113, 115, 117 op ana, ommen corr: m. Z XXXII v. 98, 100 102 op op ano, omen, waar gezegd wordt, dat Dante burger zal worden van dat Rome, waar Christus Romein is. Dit geschiedt door de dompeling in deze rivieren. Deze wijding

van hen, die naar het Nieuwe Jeruzalem, het aardsche en hemelsche Paradijs gaan, komt overeen met die van pelgrims, welke naar het H. Land gaan of er van wederkeeren; daarom correspondeeren deze verzen ook met die van Z VIII v. 2, 4, 6 op a n o, o m m e n en van Z XXVII v. 107, 109, 111 op a n i, o m m e n, waarin successievelijk van beide soorten pelgrims sprake is, V. 113, 115, 117 hebben alle als rijmen woorden, ingelascht naar Dante's bedoeling.

[17]) V. 118-124. Zie Z XXVIII v. 127-133. De Eunoè verlevendigt de herinnering aan goede daden.

[18]) V.124-125. Met die g r o o t e r z o r g bedoelt Beatrix, de smart door haar met verwijten Dante aangedaan.

[19]) 127-136 V. 133: m o s s e, d r e e f uit het Leitmotief. Ook Statius wordt in den Eunoè gedompeld. V 134, 136, 138 op a r t e, ij d e n corr. m. Z XXVII v. 128, 130 132, waar Virgilius tot Dante zegt, da hij nu alle moeilijkheden te boven is. Eerst hier is hij geheel vrij. Zij slaan ook op I Z XI v. 22-112, II Z XVII v. 85-139, II Z XVIII v. 1-176, waar Dante de indeeling van Hel en Louteringsberg leerde kennen en corr. m. I Z IV v.71, 73, 75 op a r t e, e i d d e. Daar richtte zich Dante in I en II tot Virgilius om hulp en voorlichting, voortaan in het hemelrijk tot Beatrice.

[20]) V. 142-145. Dante is driewerf vernieuwd door de H. Drie-Eenheid ter plaatse, waar het vijfvoudig symbool er van: de Boom der Kennis zich verheft, van welke hij als afstammeling der Romeinen als Frangipani (Zie I Z XV v. 64-67 N 8) zich een loot voelde op deez' aarde. V. 144 daaraan geheven, ingelascht. V. 143-145 corr. m. I Z I v. 38, 40, 42, I Z XXXIV v. 137-139 en III Z XXXIII v. 143-145 op e l l e, e r r e n, daar de twee eerste Cantieken eindigen op een variatie van het Leitmotief en met het laatste woord: s t e r r e n.

ZANG XXXIII

NEGENDE KRING

Achtste Plateau

Het aardsche Paradijs

De Sfeer van den Goeden Wil

Het Bad in de Eunoè

1 „Deus, venerunt gentes" — klonk 't in reien
Van drie of vier in zøete psalmodiëen
Der donna's, die ze' aanvingen onder schreien;

4 En zuchtend hoorde naar hun harmoniëen
Beatrix, dat voor 't Kruis door medelijden
't Slechts weinig meer veranderde' aan Marië.[1])

7 Toen d' and're Maagden aan haar ruimte wijdden
Tot spreken, stond zij rechtop, wijl zij rêe
Tot antwoord met een kleur als vuur toen zeide:

10 „Modicum et non videbitis me
Et iterum; — zusters mij lief gebleven —
Modicum et vos videbitis me"—[2])

13 Toen plaatste zij die vóór zich alle zeven
En achter: mij, de Vrouw, de' ons na getogen
Wijsgeer, daar door een wenk slechts toe gedreven.

16 Zoo ging zij en nog tien pas ver bewogen
Haar voeten — meen ik —, die zij plaatste' op aarde,
Toen hare oogen boorden in mijn oogen.[3])

19 „Kom sneller" — sprak zij, wijl zij rust bewaarde
In 't aanschijn — „dat, als ik met U zal spreken,
'k U — luist'rend — zie bereid om dit te' aanvaarden." —

22 Toen 'k bij haar was, naar 't plicht mij heeft geleken,
Begon zij: „Broeder, waarom bij het tijgen
Met mij blijft gij met vragen in gebreke?" —

25 Gelijk wie tot te grooten eerbied nijgen
Voor hunne meerd'ren en bij 't spreken vreezen
En niet de stem luid door de tanden krijgen,

28 Gebeurde 't mij, dat half mijn woorden rezen,
Toen 'k: „Donna, mijn behoeften" — heb hernomen —
„Kent gij en dat, wat daartoe goed zal wezen." —

31 En zij tot mij: „Wordt vrij van angst en schromen,
Want voortaan kan dit met mijn wil niet strooken,
Dat gij spreekt naar een mensch het doet in droomen.

34 De vaas — weet dit — is door den Draak gebroken,
Was, is niet meer, maar die 't deed, blijft toch vreezen —
Trots boetspijs —, dat door God dit wordt gewroken.[4])

37 Niet steeds zal d' Arend zonder erfg'naam wezen —
Die veeren in den Wagen neer liet dalen,
Eerst als een Draak, en toen als buit gerezen.

40 Ik zie gewis en 'k wil 't daarom verhalen
Een goed gesternte daar een tijd voor geven
Van allen weerstand vrij en hinderpalen.

43 Als een Vijfhonderd-Tien-en-Vijf, verheven
Tot Gods Gezant, de Lichtekooi zal treffen
En ook den Reus, die met haar heeft misdreven.[5])

Misschien zal 't woord in U nog donker heffen,—
Slaat Uw blik 't duister als van Themis gade,
Der Sfinx, — kunt gij 't op hùn wijs slechts beseffen.[6])

Maar weldra worde' U feiten de Najaden.
Zij zullen licht U voor 't groot raadsel wekken,
Maar voor het vee en 't graan dan zonder schade.[7])

Schrijf 't op, naar gij me' U woorden hoort verstrekken
En wil die zóó herhalen voor wie leven
Het leven, dat slechts is ter dood te trekken.

Onthoudt, wanneer 't door U wordt neer geschreven,
Niet te verbergen, dat die plant zich spreidde, —
Die gij zaagt — twee keer kaal thans in deez' dreven.

Wie er van rooft of schade haar doet lijden,
Is wis aan ergernis Gods schuldig te' achten,
Die haar slechts schiep als aan Zijn dienstgewijdde.

Voor die beet moest in boete en in smachten
De eerste ziel meer dan vijfduizend jaren
Zich zelve straffen met verlangend wachten.[8])

Uw geest slaapt, als niet deze kan ontwaren,
Dat een bijzond're rede' 'r zoo doet prijken
En ge' op haar top zoo omgekeerd kunt staren.

Zoude' Uw gedachten niet zoo ijdel blijken
Als d' Elsa-vloed — om Uwen geest geheven —
Den moerbei niet hun lust Pyramus lijken,

Toch zijn zóóveel omstandighede' er neven,
Dat uit 't verbod om aan den Boom te raken
Gods Recht U zeed'lijk kenbaar waar' gebleven.[9])

73 Maar daar 'k Uw oordeel als versteend zie staken,
Als van versteende' Uw kleur mij is gebleken
En ik 't licht van mijn woorde' U blind zie maken,

76 Wil 'k, zoo gij 't nièt schrijft, bij U toch een teeken,
Dat gij 't daarin toch mèt U draagt, bedingen,
Als wie palmkranse' aan pelgrim-staven steken".—[10]

79 En ik: „Naar zegel in het was kan dringen,
Dat 't beeld — daarin geprent — steeds zal bewaren,
Was 't, dat d' afdrukken in het brein mij gingen.[11]

82 Maar waarom laat gij 't woord — gewenscht — opvaren
Zóó, dat mijn blikken niet zoo hoog zich breiden,
Dat — naar 't meer wijkt — zij méér met hulp opstaren?"—

85 „Om voor die School"— klonk toen van hare zijde —
„Die gij volgde' en haar leer U licht te schenken,
Hoe of mijn woorden deze kunnen leiden,

88 En dat gij Uw weg zóó ver af kunt denken
Van Gods weg, als gij d' aarde af kunt weten
Van 's Hemels Kring, die 't hoogst om haar moet zwenken".—[12]

91 „Mij heugt niet, dat"— heeft toen 't van mij geheeten —
„'k Van ontrouw zóó door U was te betichten,
Dat ooit het in mijn hart 't mij heeft gespeten".—

94 „En kunt gij 't U niet"—'k zag haar glimlach lichten —
„Herinn'ren", — klonk — „doe dan weer vóór U zweven,
Hoe tot een dronk naar de Lethé ge' U richtte.

97 Naar rook van vuur spoor van bestaan zal geven,
Zal het vergeten juist het op doen klaren,
Dat schuld Uw wil naar elders heen deed streven.

100 Van nu af zult gij naakt mijn woorde' ontwaren,
Zoover voor Uw ruw oog 't past bij de zeden,
Dat gij 't onthullen daarvan moogt ervaren".—[13])

103 De Zon — verhit, veel trager al van schreden —
Bleef in den meridiaan staand nu al gloren,
Naar 't standpunt hier of daar door 't zwerk gegleden

106 Toen 't zevental van Donna's — als naar voren
Eén ten geleide door een schaar gezonden,
Wanneer hij nieuwigheid vindt op zijn sporen —

109 Aan 't eind van somb're schaduw stil daar stonden,
Naar onder groene blaren en donk're loten
Aan kille Alpen-oevers wordt gevonden.[14])

112 Van dezen scheen mij — uit een bron geschoten —
De Euphraat en de Tigris voort te krommen
En droef, als vrienden scheide', uiteen gevloten.[15])

115 „Licht, roem, ten top van 't mensch'lijke geklommen:
Wat wat'ren schijnen hier vaneen te jagen
En scheiden zoo uit één begin hun drommen?"—

118 Waarop 'k vernam: „Wil het Mathilde vragen,
Dat zij 't zegt"— en als van wie woorden dringen,
Dat van een band van schuld die wordt ontslagen,

121 De schoone Donna: „Deze' en and're dingen
Heb 'k hem verhaald en zeker kan ik melden,
Dat niet door Lethé's waat'ren ze' 'm ontgingen".—[17])

124 Toen Beatrix: „Wellicht dat zorg hem kwelde,
Die — grooter — vaak één heugnis doet begeven
En zwart den geest hem nu voor oogen stelde.[18])

127 Maar zie Eunoë van ginds aangedreven.
Breng daar hem, naar gebruik U 't is gebleken,
Dat de gestorven kracht in hem herleve".—

130 Als ed'le ziel, die zich niet vrij wil spreken,
Maar die haar wil naar and're zal betoomen,
Zoodra die kenbaar is uit eenig teeken,

133 Dreef deze schoone Donna, toen 't vernomen
Nauw was, zich zelf; op hoofsche wijs sloeg 'k gade
Dat zij tot Statius sprak: „Wil met hem komen." —

136 Had — lezer — voor mijn schrijve' ik meerd're bladen,
Dan zou 'k een deel aan het bezingen wijden
Des zoeten dronks, die nooit mij kon verzaden.[19])

139 Maar daar ik nu gevuld zie al de zijden,
Voor deez' Cantiek — de tweede' — als stof geweven,
Kan 't vieren van den toom der Kunst niet lijden.

142 'k Heb uit den heil'gsten vloed mij t'rug begeven
Als jonge planten — zoo tot in mijn kern —
Verjongd door 't jonge loof daaraan geheven:

145 Rein en bereid te stijgen naar de sterren.[20])

ERRATA

De volgende fouten vereischen nog een correctie in I De Hel, vooral door een onvoldoende controle der rijmen in de eerste helft van dit deel:

Voor corresp. der rijmen m. II Z XXVII v. 73-82 N 11 behoort I Z II v. 79-85 te luiden:

79 Zóó zoet is me' Uw bevel om na te streven,
Dat — waar' 't voldaan reeds — ik 't te laat al reken;
Onnoodig me' Uw wil nader aan te geven.
82 Maar zeg den grond, dat gij 't niet zijt ontweken
Te dalen in dat middelpunt, die keeten,
Wijl gij t'rug smacht naar ruimer hemelstreken.

Z III op de plaat v. 82-85 hielen, lees: de hielen.

Z III v. 95-96. lees: . . . Men wil het ginds, alwaar men kan erlangen,
Hetgeen men wenscht . . .

Z IV v. 23. Lees: . . . Zoo deed hij en werd ik gedreven, v. 98. Lees: Zag 'k hen naar mij gekeerd . . .

Z V v. 22-23 als Z III v. 95-96 hierboven v. 71. Lees: Dier vroeg're donna's, ed'le' in wervelgangen.

v. 101. Lees: Wist van hem 't voor mijn lichaamsschoon te' erlangen

v. 118. Lees: . . . toen van U — zoet — zuchten spoedden,

v. 135-136. Lees: Toen kuste hij, die steeds met mij blijv' samen
Mijn mond met héél zijn lichaam in één beven.

Z VII v. 62. Lees: Der dingen, die Fortuna's zorg ervaren. Z X v. 23. Lees: . . . rond wilt waren, Z X v. 120. Lees: — wil niet meer vragen".— Z XI v. 82-83 N 13 p. 147: „Zinnelooze Beestachtigheid" is bij nader inzien toch — meen ik — die gansche categorie van zonden, die in het Derde Rijk der Hel worden geboet in Kring VIII en IX. Ook hier heeft Dante zijn systematische drieledigheid doorgevoerd. Z XIII v. 48. Lees: . . . slechts op kon klaren.

Z XIV v. 101. Lees: . . ., dat géén hem daar aanschouwde,

Z XV v. 70. Lees: Doch zóó zie 'k al door 't lot Uw roem gerezen,

Z XIX v. 1. Lees: O toov'naar Simon, wie snood mét U gingen,

Z XXI v. 116. Lees: Wie niet door 't pek zich dekken laat de leden.

Z XXII v. 13. Lees: Wij gingen — 't tiental duivels mee gekregen— p. 305. Vorgesetzten is Vorgesetzter. Z XXVI p. 352 N 1. Lees: . . . bestrooid, nadat een der grijsaards driemaal: „Veni, sponsa, de Libano" aanheft en daarna de anderen, waarop 100 engelen-stemmen invallen, en ook de woorden klinken enz.

Bij Deel II dient te worden opgemerkt: Z II N 2 p. 19. Lees: Op 25 Maart en 27 September 1301 waren dag en nacht even lang. Tusschen 25 Maart en 27 Sept. duurde de nacht minder dan 12 uur, tusschen 27 Sept. en 25 Maart 1302 meer dan 12 uur; p. 20: De wereldkaart, waarnaar Dante zich richtte en waar de vastelanden niet

Z XVIII v. 14, 16, 18 op uci, agen lees tot corr. m. Z XXVII v. 131, 133, 135 op uce, agen:
als bij Strabo een quadrant, maar het gansche O. H. bedekten, is niet door Dante zelf ontworpen, maar naar een opvatting in de Middeneeuwen algemeen. Men had toen z.g. radkaarten, waar Azië het bovenste quadrant inneemt, begrensd door den Tanaïs en den Nijl, tusschen welke als middelpunt van het O. H., als het uiterste O. Jeruzalem ligt en daaronder vindt men aan weerszijden van het z.g. Mare Magnum, de Groote, de Middell. Zee: Europa en Afrika, die elk de helft van het onderste quadrant beslaan De open groote zee uit I Z XXVI v. 100 is echter de Atlantische Oceaan.

Z III N 1 pag. 31 ... in strijd met Strabo's opvatting, lees: met de werkelijkheid.

Z VIII v. 107 keerend lees: draaiend Z XV N 16 Westwaarts, lees: westwaarts, Oostwaarts: oostwaarts. Z XV v. 74, 76, 78 op ama, agen moeten aldus vertaald worden ter corr. m. Z XVII v. 116, 118, 120 op ama, agen.

73 En naar eendracht er zielen saam doet trekken,
Kan men meer, beter liefde' er ginds omdragen,
Naar spiegels in elkaar hun beeld verwekken.
76 En stilt mijn Rede niet Uw hongerknagen:
Gij schouwt eens Beatrix, die in die stonde
Die wensch vervult — gansch — en wát ge' ook mocht vragen.
79 Zorg voor 't uitwisschen der vijf and're wonden
Met spoed als reeds dier twee, U ingesneden,
Die sluiten, door de smart daaraan verbonden.
115 't Is bij wie hoopt, dat men als meerd're 'm telde
Door dwang op naaste' en die slechts na blijft jagen,
Dat men dien uit zijn grootheid lager stelde.
118 't Is bij wie vrees voor machtsverlies blijft knagen
Van gunst, eer, roem, als and'ren vóór hem schrijden,
Wien droefheid 't tegendeel dan doet behagen.

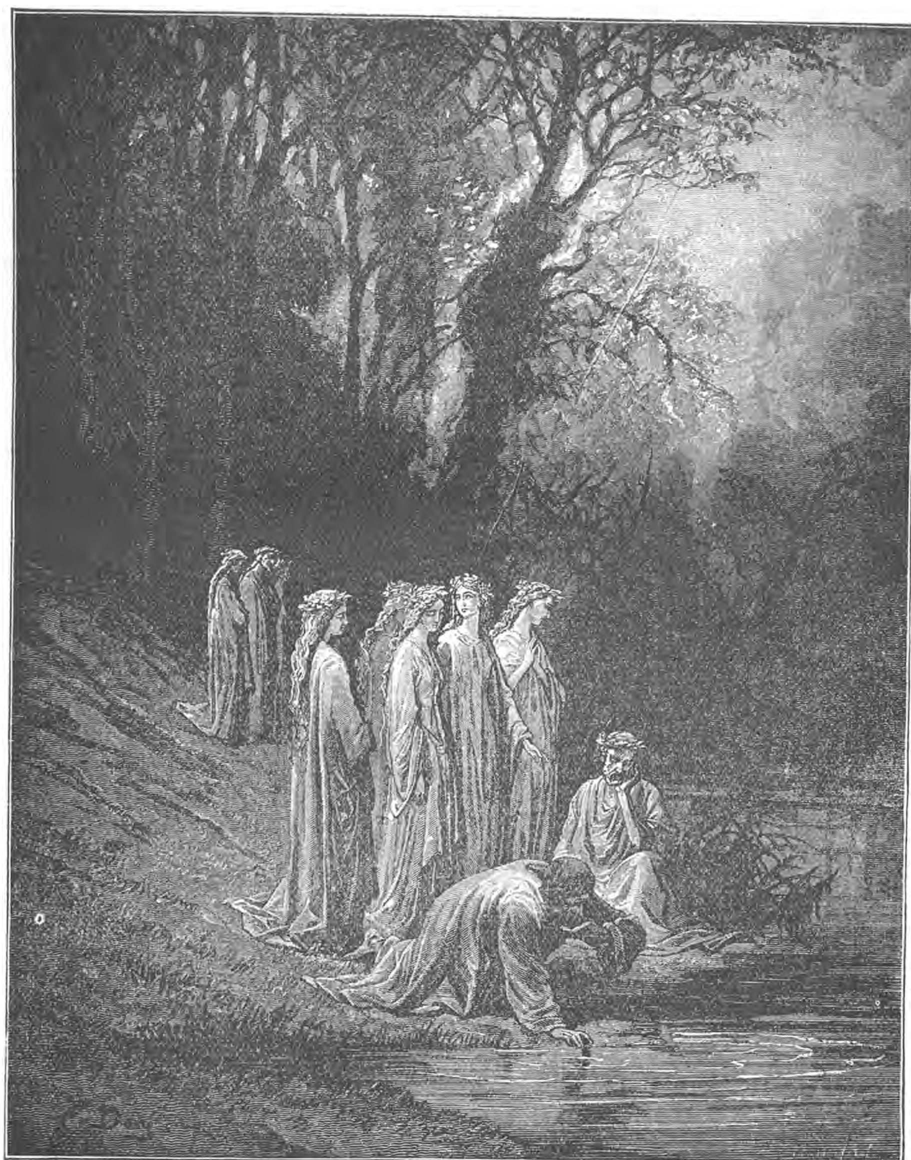
En m. Z XXII v. 38, 40, 42 op ame, agen en m. Z XXIII v. 35, 37, 39 op ama, agen:

37 En waar het niet, dat ik mij sedert hoedde,
Toen ik Uw uitroep hoorde om te vragen:
Daar waar gij tegen d' aard van 't Menschdom woedde:
40 „Gouddorst — vervloekt — waarheen deed gij niet jagen
Door 't leiden van 't gemoed der stervelingen?" —
'k Zag nog droef keer- om keer-punt voor mij dagen.
34 Wie dacht, dat appelgeur dit uit zou richten
En oorzaak is van zulk een hongerknagen,
Van zóó'n dorst water, zoo hem 't „hoe" niet lichtte?
37 't Gebrek verbaasde mij, dat 'k hier zag dragen,
Daar 'k d' oorzaak van hun magerheid nog raadde
En van de treur'ge schors, die nog moest vragen.

En m. Z XXVII v. 113, 115, 117 op ami, agen. Zie N 16, Z XXIX v. 35, 37, 39 op ami, agen, Z XXXII v. 35, 37, 39 op amo, agen, Z I v. 47. 49, 51 op ame, agen.

13 „Wil — goede dierb're Vader — licht hier breiden:
Hoe liefde, die al 't goede na doet jagen
En 't tegendeel, tot één zich laat herleiden". —
16 Hij: „Houdt de scherpste blikke' op mij geslagen
Der Rede en de dwaling van de blinden
Belicht ik, die zich aan het gids zijn wagen.

Z XXII N 21 2e alin. 3e regel van onderen: „en Kaart I" vervalt, omdat ik eerst plan had een kaart vert. te ontwerpen, waarop de cylindervlakken cirkelvormig waren afgebeeld. Hier zijn op Kaart I projecties der trappen geteekend, die er voldoende een denkbeeld van geven op een vert. proj. in doorsnede, waarbij de cylinders zich voordoen als rechthoeken. Voor een wiskundig zuivere constructie van de ligging der trappen, zou, als men de 18 voet breedte-verschil der cylinders teekende ter grootte van $\frac{1}{2}$ mM., 1 braccia (vadem) 0,1 $\times$ 0.5 mM. worden want 810 vadem = 1458 voet (Zie I Z XXXIV N 4). Dit is wel op de kleinst mogelijke uitvoerbare schaal voor die afmeting speciaal. Daar Phil. (Zie I Z XXXIV N 13) 1 mijl = 3000 vadem stelt, is 1 mijl = 5400 voet en beslaat die op die schaal 0,15 M. Daar dan op de kaart de middellijn van den kegel = 2 R = 2 $\times \sqrt{\frac{S}{2}}$ naar evenredigheid zou moeten voorgesteld worden 2 $\times$ 2298,112 mijl (Zie II Z XXVIII N 1 p. 398) = 4596,224 mijl, zou hiervoor een kaart noodig wezen, waarvan de breedte aanwijst, dat Dante zelf mathematisch zeker die niet maken kon n.l. van een breedte van minstens 4596,224 $\times$ 0,15 M. = 689,4336 M. Wel kon hij voor de andere afmetingen in wiskundige verhoudingen een kaart ontwerpen, maar voor de ligging der trappen heeft ook hij zich met een benadering heel uit de verte moeten tevreden stellen. Wil men een wat nauwkeuriger vert. proj. der trappen, dan moeten — behalve voor trap $L^{19}L^{20}$ — op de vijf cylinderhoogten daaronder en de basis van den cyl. halve cirkels worden afgezet elk met den mer. tot middelp. en de halve breedte dier cylinders als straal en daarop successievelijk onder denzelfden hoekafstand als op Kaart II de voet- en toppunten der zes overige trappen. Laat men dan uit die voet- en toppunten loodlijnen neer, zoodat die reiken tot waar elk voet- en eindpunt op de respectieve hoogte in vert. proj. moet vallen, dan heeft men een eenigszins zuiverder beeld. Ik meld dit voor hen, die speciaal in de wiskundige constructie bij Dante's compositie belang stellen.— Ook dit: Bij de berekening van het verschil tusschen den tijd nom. en reëel in Z XVI N 22 is bij de 10 uur nom. = 13 uur, 19 min. 48 sec. reëel niet mee gerekend — wat ook niet mocht — de tijd, dat Virgilius en Dante in Kring V op één punt: L^{12} wakend een deel van den nacht bleven doorbrengen. Dan nog: In Z XXVII N 1 p. 404. lees: g) Hoek $p^6Mk^6 = 3\frac{1}{2}°$ en hoek $p^6Mcy^6 = 19\frac{1}{2}°$ dus 16° verschil = 1 uur 4 min. en op p. 405: k^6 verschilt met L^3 $3\frac{1}{2}°$ = 14 min.

'k Heb uit den heil'gsten vloed mij t'rug begeven
Als jonge planten — zoo tot in mijn kern —
Verjongd door 't jonge loof, daaraan geheven,

Rein en bereid te stijgen naar de sterren.